

Павло Гай-Нижник

Український
націонал-консерватизм:
ГЕТЬМАНСЬКИЙ РУХ

Книга II
1937–1945

Павло ГАЙ-НИЖНИК

Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух

Книга II
1937–1945

Саміт-Книга
2024

УДК 329.73(=161.2)

Г14

Гай-Нижник, Павло.

Г14 **Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. II. 1937–1945 рр. / Павло Гай-Нижник. – Київ: Саміт-книга, 2024. - 588с., іл.
ISBN 978-966-986-671-4**

«Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух» – історико-політологічна трилогія, в якій висвітлюються та аналізуються розвиток ідеології українського націонал-консерватизму та його теоретичні засади від початку ХХ ст. і до початку ХХІ ст. Зокрема розглянуто розвиток українського консерватизму як різновиду суспільно-політичної думки, моделі побудови Української Держави, її політичної та економічної системи тощо, засади українського націонал-консерватизму, теорії класократії та концепції трудової монархії, а також перебіг зародження й діяльності Гетьманського Руху в еміграції.

Праця насичена витягами з програмних документів, праць і промов теоретиків, ідеологів та провідних діячів українського націонал-консерватизму і Гетьманського Руху. До наукового обігу введено численні, раніше маловідомі і невідомі джерела історико-політологічного характеру, зокрема з документальної бази радянських, німецьких, польських, американських, британських тощо спецслужб у поєднанні з документальними матеріалами українських політичних партій та організацій, що стосувалися українського державотворення, національно-визвольного фронту, націонал-консервативного політикуму та світового Гетьманського Руху. Простежено, висвітлено та проаналізовано політичну діяльність консервативно-гетьманських організацій як в контексті загальноукраїнського політикуму та його національно-визвольних змагань, так і з огляду на геополітичне і внутрішньополітичне становище в Європі та у світі.

Друга книга хронологічно охоплює відстань від 1937-го по 1945-й роки, тобто від часу утворення Союзу Гетьманців-Державників (СГД) на чолі з П. Скоропадським (1937) і до смерті гетьмана та завершення того ж року Другої світової війни (1945). Проаналізовано статутно-регламентні засади СГД, зміни у структурі, діяльності та ідеології Гетьманського Руху (ГР), зокрема оновлений формат концепції націонал-консерватизму. Висвітлено перебіг і мету поїздки Д. Скоропадського до США і Канади, а також його роль в оновленні деяких аспектів в ідеології націонал-консерватизму та потребу у переїзді до Великобританії. Окрема частина документів СГД і ГР, промов як Павла, так і Данила Скоропадських, з огляду на їхню невідомість чи маловідомість для нинішніх сучасників, подаються у повному, або ж майже у цілковитому вигляді як за змістом, так і за формою, що надаватиме читачеві також і можливість скласти власні враження й самостійно їх проаналізувати. Розкрито взаємини проведуту ГР і П. Скоропадського з вищим керівництвом Райху та НСДАП, ставлення до політики націонал-соціалістів щодо українського питання й можливості відновлення Української Держави. Вказується на позиції СГД у взаєминах з Абвером і зовнішньополітичним відомством НСДАП, щодо Української Установи Довіри в Німеччині, війни Райху з Польщею та СРСР. Висвітлено ставлення СГД і ГР до проблем Церкви, питання державності Карпатської України та створення єдиного національно-визвольного фронту, а також взаємини з УНО, ДЦ УНР, ФНЄ, ОУН тощо та збройної боротьби УПА. Висвітлено діяльність Української Громади та теренах Райху, СГД в Європі, США, Канаді, Південній Америці тощо. Проаналізовано ідеологічні та програмові засади СГД і ГР, думки його провідних ідеологів і діячів, концепції й моделі майбутньої Української Держави та діяльність Союзу Гетьманців-Державників і Гетьманського Руху протягом Другої світової війни.

УДК 329.73(=161.2)

*Всі права захищені. Повне або часткове відтворення матеріалів книги
можливе лише за письмовою згодою правовласника.*

© Павло Гай-Нижник, 2024

ISBN 978-966-986-671-4

© Видавництво «Саміт-книга», 2024

ЗМІСТ

Книга I

1900–1936 рр.

Передмова

Розділ 1

В. Липинський, М. Міхновський та Українська Демократично-Хліборобська Партія в теорії українського консерватизму і практиці національного державотворення (1900–1920 рр.)

Розділ 2

Український Союз Хліборобів-Державників: теорія трудової монархії В. Липинського і становлення Гетьманського Руху на чолі з П. Скоропадським (1920–1936 рр.)

Книга II

1937–1945 рр.

Розділ 3

Союз Гетьманців-Державників і світовий Гетьманський Рух під проводом Павла Скоропадського (1937–1945 рр.)

Книга III

1945–2023 рр.

Розділ 4

Гетьманський Рух в середині XX ст.: верховне керманництво гетьманича Данила Скоропадського (1945–1957 рр.)

Розділ 5

Гетьманський Рух у другій половині XX ст.: верховне керманництво гетьманівен Марії, Єлисавети та Олени Скоропадських (1957–1990 рр.)

Розділ 6

Світ на переломі та Україна: глобальні виклики і національна безпека. Позиції і завдання сучасного українського націонал-консерватизму

Розділ 3

Союз Гетьманців-Державників і світовий Гетьманський Рух під проводом Павла Скоропадського (1937–1945 рр.)

РОЗДІЛ 3. СОЮЗ ГЕТЬМАНЦІВ- ДЕРЖАВНИКІВ І СВІТОВИЙ ГЕТЬМАНСЬКИЙ РУХ ПІД ПРОВОДОМ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

(1937–1945 РР.)

«Коли державно думаючи люди, чесні і вільні духом зуміють об'єднатися, матимуть єдиний Провід, коли сміливий голос їхній буде чути й серед українства й на світовій політичній арені – справа Української Держави буде виграна».

Павло Скоропадський¹

«Україна – це не легка справа. Здобути Українську Державу, то ще не значить її збудувати. Нам не лиш націоналізм потрібний, але перш за все конструктивне державництво, щоб не загубити того, що націоналізм здобуде. Тільки тоді, коли в нас ті дві здорові течії – Націоналізм і Державництво – дисципліновано поведуть працю під одною кермою, тільки тоді можна буде більш надійно дивитися на наше завтра».

Данило Скоропадський²

«Памятайте, народ виборює собі право на вільне життя зі зброєю в руках. Інших шляхів, що ведуть до волі – не було, нема й не буде».

Павло Скоропадський³

1 - Слово Ясновельможного Пана Гетьмана // На відсіч. – 1940. – Ч. 8–9. – Квітень. – С. 2.

2 - Босий В. Монтреал під Знаком України (Опис Прийняття Гетьманського Сина Данила в Монтреалі в днях від 27.XI. до 3.XII.1937.). – Торонто: Накладом видавництва “Український Робітник”, 1938. – С. 37–38.

3 - ЦДАЗУ, ф. 19, оп. 1, спр. 2, арк. 15.

Після смерті В. Липинського й виходу з УСХД його прихильників, здавалося, що Гетьманський Рух занурюється у безпросвітну кризу. Проте таке становище посприяло його оновленню та реорганізації, а зрештою – призвело й до якісного, структурного та достеменного перетворення на зовсім іншу за суттю і принципами внутрішньої будови і зовнішньої діяльності, але ідейно спадкоємну Організацію, що надала нового дихання та потуг усьому Гетьманському Рухові.

Перш за все, провід Управою Гетьманського Руху і Радою Присяжних УСХД гетьман чим далі, тим міцніше зосереджував у власних руках «з огляду на неможливість знайти підходячого голову Гетьманської управи», як те пояснював гетьманич Данило Скоропадський⁴. Тож, як він писав у листі до О. Назарука, провід цієї інституції негласно залишався в руках Павла Скоропадського, позаяк, як зауважував далі його син, той не бачив ще такого провідника, якому він міг би зі спокійним сумлінням передати ведення усієї справи, особливо коли доводилося працювати у надзвичайно складних тогочасних обставинах⁵.

Водночас з середини 1930-х років листовними зусиллями батька і сина Скоропадських до засадничо-організаційної роботи було знов залучено Осипа Назарука, який знав усі вади УСХД й при цьому чудово розумівся на новій міжнародній дійсності за умов діяльності в межах чужих держав та усвідомлював настання епохи велетенських змін (передусім у Європі) й, разом з цим, потреб національного поступу в режимі реальної політики.

Іншим ядреним зарядженням у керівництві Гетьманським Рухом став молодий й освічений, мислячий категоріями чинних дій за тверезої оцінки дійсності й з проекцією на політич-

4 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 275, арк. 9.

5 - Там само, арк. 9 зв.

не майбутнє, гетьманич Данило Скоропадський. На той час він виконував обов'язки начальника Організаційного відділу Гетьманської Управи, був особистим довіреним секретарем батька-гетьмана й його авторитет серед гетьманців дедалі зростав, поступаючись врешті лише постаті Павла Скоропадського. Крім того гетьманич Данило обережно, але наполегливо провадив політику поступового кадрового оновлення керівних органів й, невдовзі, він та полк. Борис Гомзин фактично очолять цілу групу радикального крила в усьому Гетьманському Русі.

Шляхетно-ідеалістична концепція консерватизму у класократичній доктрині В. Липинського з його класовим суспільним конструктом та теорією трудової монархії вже не сприймалися як біблійні заповіді, що у деяких аспектах видавалися утопічними, але почали вміло використовуватися провідництвом Гетьманського Руху як інтелектуальна обгортка та ідеологічний канон на його прапорі й, водночас, як науково-обґрунтована світоглядна основа українського консерватизму загалом й монархічної моделі майбутнього національно-державного відродження України.

Гору бере принцип реальної політики, уособлений жорстким політичним консерватизмом гетьмана Павла, що у внутрішній організації виявляється у посиленій централізації, схильній до прихованої диктатури, а у зовнішніх виявах – у непохитній україноцентричній позиції національно-державницького ідеалізму консервативного спрямування. При цьому, за умов нацистського режиму у Третьому Райху, П. Скоропадський та його соратники старшого покоління провадять політику вимушеної лояльності до націонал-со-

Павло Скоропадський
(Ваннзее, 16 травня 1933 р.)

ціалістичного режиму. Разом з тим робляться спроби зав'язування тісніших політичних взаємин з Великою Британією з огляду на досягнення остаточної мети – сприяння українському визвольному рухові й відновлення гетьманської Української Держави у формі конституційної монархії.

Натомість гетьманич Данило стає визнаним лідером молоді та радикальної частини гетьманців і прихильників Гетьманського Руху, що світоглядно стояли значно правіше за «старих» консервативних діячів. Ба більше, коли Д. Скоропадський після обговорення з О. Назаруком на підставі свого з ним листування почав публікацію в «Новій Зорі» власного бачення міжнародної політики, то перші ж оприлюднені анонімно світоглядні тези гетьманича Ю. Липа, наприклад, назвав цілковитою копією теорії гітлеризму⁶. Це підтверджує й збережене тогочасне листування Д. Скоропадського з О. Назаруком, де гетьманич розмірковує про геополітику, розбираючи можливі міжнародні розклади для відновлення Української Держави, позитивно відгукується про внутрішню політику А. Гітлера й критикує демократію (що, власне, ще починаючи від смерті В. Липинського, робили у ті часи середини 1930-х усі гетьманці й не тільки).

Данило Скоропадський у своїх світоглядних засадах органічно синтезує консерватизм з націоналізмом, теоретичні конструкти з виробленням практики доконаного чину, де ідеологія монархізму, уособленням якої він мав би бути і був, поступається ідеї державності та єдиного національно-визвольного фронту. Він, зокрема, вивчає досвід організації військової сили, «коли народжувалася державно-творча думка і чільні українські патріоти бралися за конкретну роботу формування нашої збройної сили; з другого являється вона стимулом для дальшої національної боротьби і пересторогою для тих, хто й досі ще думає, що воно саме якось “образується”», як зазначав гетьманич у листі до В. Євтимовича від 24 травня 1937 р. з приводу виходу його книги «Військо йде»⁷. Тим самим Д. Скоропадський являв

6 - Липа Ю. Українська доба. – Б.м.: Народній Стяг, 1936. – С. 11.

7 - ЦДАВО України, ф. 1876, оп. 1, спр. 39, арк. 46.

собою новий тип політичного діяча загальнонаціонального рівня в умовах еміграції й творив оновлену форму націонал-консерватизму на правому спектрі української політичної думки⁸.

При цьому варто згадати й про те, що Павло Скоропадський також поволі дійшов до необхідності поєднання націоналізму і консерватизму. Так, наприклад, він писав О. Назаруку, що причисляв себе до «крайньої правиці»⁹, яка окрім гетьманської також являла собою й консервативно-християнську ідеологію, що для української молоді слід «виставити наш Націоналізм Гетьманський, як ми його розуміємо»¹⁰. Гетьман уточнював, що то не означало відкидання ідей В. Липинського, а навпаки – поряд з ними поширення в масах й нового виду націоналізму, осучасненого («модернізованого»). «Нам треба готувати людей до запеклої боротьби, але одночасно з тим не грати на почуттях, не користуватися лише гучними словами. Це буває добре для короткого удара, для діл, що не потребують довгого часу, а для довготривалої боротьби, іноді в жаклих умовах, це не годиться», – додавав він¹¹.

Отже, у другій половині 1930-х років П. Скоропадським було запроваджено поправки до Регламенту УСХД, що вже формально закріпили його керівництво Гетьманською Управою – виконавчим органом Організації. Зміни у Регламенті та Статуті УСХД зумовлювалися також розпорошенням і сегментацією гетьманських організацій і груп, що загрожувало йому лоскутністю з

8 - Саме тому нижче практично усі промови як Павла, так і Данила Скоропадських, з огляду на їхню невідомість чи маловідомість для нинішніх сучасників, подаватимуться у повному, або ж майже у цілковитому вигляді як за змістом, так і за формою. Це ж саме стосуватиметься й окремих документів, що надаватиме кожному також і можливість скласти власні враження й самостійно їх оцінити та проаналізувати.

9 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 205, арк. 121.

10 - Там само, спр. 316, арк. 40.

11 - Там само, арк. 40.

Йосип Мельник – останній голова
Ради Присяжних УСХД

подальшими відцентровими наслідками й прикінцевим розвалом. Так, зокрема, лише на теренах Польщі існувало кілька гетьманських (чи не самоврядних) консервативно-гетьманських груп та організацій, які розлагоджували Гетьманський Рух як єдиний ідейно-політичний організм. Про це також зазначав й Данило Скоропадський¹². Тож становище вимагало не лише поправок в установчі й регуляторно-статутні документи щодо реструктуризації УСХД і Гетьманського Руху в напрямку більшої централізації та дієвості, а повносяжного і докорінного перев-

лаштування, які вже не здатна була забезпечити його серцевина й базова організація – УСХД¹³.

Ставало очевидним, що Український Союз Хліборобів-Державників виконав свою історичну місію й вже був не придатний до докорінної перебудови, аби надати нового поштовху до життя і поступу вперед Гетьманському Рухові за кардинально інших політичних духу, дійсності й динаміки, що склалися у світі та в Європі з другої половини 1930-х років. Тож УСХД мусив відмерти, а з його насіння мала народитися нова організація – централізована й остаточно заточена під внутрішнє непохитне кермо Павла Скоропадського задля здійснення дієвої політики й оперта на наполегливо створюваний авторитет самого гетьмана та родини Скоропадських як персоніфікаторів українського монархізму й, власне, самого Гетьманського Руху як ідейно-політичного явища.

16 липня 1937 р. у Варшаві Рада Присяжних у складі Й. Мельника, О. Скорописа-Йолтуховського, А. Монтрезора, Л. Сідлець-

12 - Там само, спр. 275, арк. 10.

13 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. І. 1900–1936 рр. – Київ: Саміт-книга, 2023. – 544 с., іл.

кого та Є. Томашевського прийняла рішення про розпуск УСХД. Такий крок пояснювався тим, що «УСХД в теперішніх обставинах не може по совісті виконувати добровільно прийнятих на себе обов'язків супроти різних Українських Земель, супроти Української Нації та Української Держави»¹⁴. 17 липня гетьман розпустив Раду Присяжних, чим припинив існування УСХД. На додаток, аби уникнути спекуляцій політичних супротивників, Головною Управою 30 вересня 1937 р було видано спеціальний Комунікат з роз'ясненням загального стану Гетьманського Руху й причин розпуску УСХД. У документі наголошувалося, що ліквідація УСХД не є ознакою розпаду консервативно-гетьманських сил, а натомість зумовлена потребою часу й усвідомленням необхідності відповідної реорганізації проводу і керівництва Руху¹⁵.

Було заявлено також, що «ця постанова є останнім звеном в тім майже безперервним ланцюгу внутрішніх кріз та непорозумінь, якими відзначалась ціла діяльність бл. п. В. Липинського на полю практично-організаційної діяльності»¹⁶. Гетьманцям також пояснювалося, що «геніяльний публіцист та соціолог-теоретик, недосяжно глибокий аналітик людської природи та психології маси і одиниці» В. Липинський виявився «дуже слабим політиком організатором», а його спадщина «з поли практично-політичної діяльності оказалась скороминучою»¹⁷. Відтак «заснована ним організація Союз Хліборобів Державників оказалась нежиттєздатною і принесла йому безліч конфліктів та гірких розчаровань, ба навіть причинилася до погіршення стану його і без того надломленого здоров'я та до страти духовної рівноваги»¹⁸. При цьому зазначалося, що розбуджений науково-публіцистичними творами В. Липинського класократичний державницько-монархічний рух вже пішов ширше поза організацією УСХД, що була ним покликана той

14 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 373, арк. 117.

15 - Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи від 30 вересня 1937 р. - Берлін, 1937.

16 - Б[ілопольський] А. Союз Хліборобів Державників // Плуг та Меч (Буенос Айрес). - 1937. - Ч. 4. - С. 30.

17 - Там само.

18 - Там само.

рух очолювати, й вона його в деяких відношеннях навіть гальмувала. Тож було прийнято рішення про закриття УСХД і «зорганізування більш гнучкої та активної організації, опертої на ширших шарах громадянства»¹⁹.

Заявлялося також, що усі члени Ради Присяжних, яка оголосила про касування УСХД, залишаються монархістами-легітимістами, вірними гетьманові та його родові, а сам П. Скоропадський й надалі буде непохитно працювати над створенням української суверенної трудової монархії й вестиме в цьому напрямі Гетьманський Рух²⁰.

Згодом потребу у подібних змінах було обґрунтовано в іншому офіційному документі – «Основних положеннях у справі реорганізації Гетьманського Руху». Зокрема пояснювалося, що зміни відбуватимуться не на засадничо-ідеологічному рівні, а в організаційно-структурній площині. «Відродження нашої старої віри, а з нею і нас самих залежить од того, чи зуміємо ми знайти нові методи, відповідаючі сучасним умовам нашого існування, які-б допомогли нам наново нашу стару віру оживити, усвідомити і в живім слові зформулювати, – опираючись на слова В. Липинського, говорилося в «Основних положеннях у справі реорганізації Гетьманського Руху». – А вдруге, чи зуміємо ми витворити такі нові раціональні форми нашої організації, які-б знов об'єднали нас, які-б морально скріпили нас і які-б дали нам ту саму внутрішню силу, що в колишніх, тепер вже занепадших і загинувших організаціях запевнила перемогу нашим предкам під Жовтими Водами, під Корсунем, під Пилавцями, під Конотопом і у всіх тих їхніх ділах, завдяки яким не пропала стара віра в сильну, велику і незалежну Гетьманську Україну ще й досі»²¹.

Сам П. Скоропадський пояснював розв'язання УСХД у листі до О. Назарука від 8 листопада 1937 р. так: «Частина Ради Присяжних стала в опозиції до мене тому, що вона вважала що

19 - Там само.

20 - Комунікат Пресового Відділу Гетьманської Управи від 30 вересня 1937 р. – Берлін, 1937.

21 - Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; – Філадельфія, 1995. – С. 126.

Гетьман повинен “царювати, але не правити”, а я кажу, що в дану хвилю це нонсенс. Хто хоч трохи ближче стоїть до нашого Діла, не може це не зрозуміти. Друге: Рада Присяжних вважала, що методи, які безумовно були б добрі, коли б ми були в Україні, можна вже тепер застосовувати, коли ми на еміграції. Я кажу, що це теж нонсенс. Нам треба мати мету – “ми хочемо ось такого державного устрою в Україні, ми хочемо ось таких соціальних основ”, але тепер ми всі ці засади й основи перевести в життя не можемо, та й практика впродовж 15 років показала нам, що ми не можемо

Павло Скоропадський

цього досягти, а тому треба відверто признати два етапи діяльності: перший етап в умовах нашого сучасного життя, другий – в Україні. Але мета і для першого, і для другого все має бути – однакова.

Нарешті: “царюй, але не управляй” – так каже Рада Присяжних, а я кажу: “не будь диктатором, але ти єдиний маєш остаточно рішальний голос в усіх важливих питаннях, бо тоді лише можна приймати рішення без прогаяння, і рішення ті не будуть половинчастими, не будуть результатом якихось компромісів, що завжди кепсько. Краще не найрозумніше рішення, але негайно, рішуче прийнято та енергійно переведене в життя”.

Та тут ще цілий ряд питань, в яких Рада Присяжних зі мною не згоджувалась, але те що вище написано, були основними питаннями, де виявилась наша взаємна незгода»²².

Своєю чергою син П. Скоропадського Данило у своєму листі до того ж таки О. Назарука додавав, що його батько «ніколи не

22 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп.1, спр. 316, арк. 9.

стояв за розв'язання УСХД без підготовки дальших кроків, натомість стояв за органічне переведення УСХД у новий стан без усяких внутрішніх потрясінь і за розв'язання Ради присяжних, яку мала б негайно замінити нова інституція і з таким складом членів, який гарантував би її працездатність»²³. Водночас підп. В. Євтимович у своєму листі до гетьмана від 9 серпня 1937 р. емоційно писав, що розв'язання УСХД у такій «негарний» формі все ж був на часі. «Ви зовсім праві: факт розв'язання УСХД в умовах при яких це було зроблено, лише подвоїло мою енергію, – відповідав йому П. Скоропадський 17 серпня. – Не маю сумніву, що Гетьманський Рух витримає і не такі перешкоди»²⁴.

У підсумку ж реорганізація УСХД вилилася у переформатування його в нову Організацію на принципово нових структурних і засадничих принципах з жорсткою владною вертикаллю, уособленою гетьманом П. Скоропадським як формально, так і дієво.

Замість УСХД у вересні 1937 р. Гетьманський Центр оголосив про створення *Союзу Гетьманців Державників (СГД)*²⁵. Ця назва вперше була згадана під час Першого З'їзду гетьманців 19–21 липня 1930 р. делегатом з Чехо-Словаччини полк. О. Шаповалом, а потім від 1934 р. була застосована у США і Канаді як єдина титулатура для колишніх гетьманських «Січей». Тож у перебігу реорганізації Гетьманського Руху, внаслідок тривалих обговорень під час вироблення і опрацювання нових спільних Статуту і Регламенту для усіх гетьмансько-консервативних організацій Європи саме їй було обрано для їхнього іменування²⁶.

Розробка нормативних документів СГД тривала упродовж липня–жовтня 1937 року. У Німеччині виробленням Статуту й Регламенту СГД було доручено спеціальній комісії Гетьманської Управи на чолі з Й. Мельником²⁷. Проекти Статуту і Регла-

23 - Там само, спр. 275, арк. 10 зв.

24 - ЦДАВО України, ф. 1876, оп. 1, спр. 39, арк. 48.

25 - Гай-Нижник П. П. Гетьманців-державників Союз // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 5. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – С. 582.

26 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 205, арк. 99–143; спр. 316, арк. 8–21.

27 - Там само, спр. 374, арк. 1–17.

менту СГД було також розіслано для розгляду до гетьманських організацій та осередків у Європі, Америці та у західноукраїнських землях, зокрема гетьманцям, що мешкали поза межами Німеччини: В. Леонтовичу, П. Коваліву, Б. Гомзину, І. Гладиловичу, Т. Кострубі, М. Пасіці та іншим. Для опрацювання програмових документів нової організації П. Скоропадський залучив й О. Назарука²⁸.

У першому варіанті проекту нового Статуту СГД зазначалося, що Союз «ставить собі першим завданням – організацію тих сил, що прагнуть збудувати незалежну, національну, соборну, суверенну Українську Державу на всіх землях, заселених українською етнографічною масою», проте О. Назарук застеріг, що «прийняття сії думки

Урочисте святкування 60-річчя П. Скоропадського
(Ваннзее, 16 травня 1933 р.

На передньому плані: Славко Чорний, Олександра
Скоропадська, Павло Скоропадський, Ольга Дьякова.
Позаду праворуч – Данило Скоропадський

статуту в такій стилізації зробило б правно неможливою організацію СГД в Польщі, Румунії й Чехословаччині, а коли організація мимо того фактично повстала б, то річ ясна, що члени її на підставі такого статуту підлягали б незабаром ще ostrішим переслідуванням і карам, як підлягають члени підпільної ОУН (Організації українських націоналістів під командою Євгена Коновольця), а то з тої причини, що організація кожного правого руху з природи річи більше серйозна ніж організація руху лівого, отже й поборювання її було б серйозніше та довело б до винищення українських зорганізованих монархістів у всіх тих трьох державах, а що найменше до цілковитого дезорганізування організації, якби вона на тій підставі повстала. Статут

28 - Там само, спр. 316, арк. 8-9.

СГД повинен бути таким, щоб не виключав можливості явного існування організації українських монархістів в Польщі, ЧСР і Румунії, бо прецінь розвиток української нації в тих державах вимагає будови правого крила нації, а не тільки самого лівого, бо тоді та нація немов напіврозтятий скорпіон тільки крутиться в болю і сама себе кусає своїм розколенням жалом»²⁹. Тож, з тактично-політичної точки зору, пункт про етно-національну соборність у побудові Української Держави було приховано зі Статуту СГД.

Гетьманська родина і гості на дні народження П. Скоропадського (Ванзее, 16 травня 1933 р.)
 I ряд зліва направо: місс Штіфель, Славко Чорний, пані Кузеля, пані Мірчук, Олександра і Павло Скоропадські, пані Дякова, Ада Норна, отець Вергун.
 II ряд: А. Машков, А. Шабуніна, Петрушевський, В. Кужім, Єлисавета Скоропадська, Ельфріда Майснер, пані Галан, пані Чорна, проф. І. Мірчук, пані Бламаренко, І. Дяков, пані Петрушевська, НН, проф. Кузеля, Гладилович, Яковенко.
 III ряд: Сергій Шемет, Галан, Д. С. Чорний, О. С. Бламаренко, Олена Скоропадська, НН.

Іншим питанням стало досягнення повновладдя гетьмана на першому і другому етапі державотворення. Зі свого боку О. Назарук вказував, що виключні повноваження й повноту влади гетьман повинен мати як у підготовчий період (в еміграції), так і під час безпосереднього державного будівництва в Україні. Саме такий принцип він пропонував закласти й до Статуту СГД. П. Скоропадський же, своєю чергою, визнавав за доцільне надання повноти влади лише на першому етапі підготов-

ки і здобуття державності й закликав до великої обережності щодо повновладдя однієї особи на другому етапі та небезпечності цього явища: «Коли Гетьмани послідуєчі, вже сидячі в Києві, будуть не мяккотілі, а дійсно мужні люди, прийдеться їм добути собі повновласть для того, щоб монархію не розшар-

29 - Там само, спр. 374, арк. 1, 159–160.

пали у перші же часи або наші сусіди з зовні, або інтернаціоналісти з середини. Але чи варто в другому етапі настоювати на повноті влади Гетьмана вже тепер, як то в першому етапі? [...] В першому етапі він вимагає повновласть – це ясно – бо війна, але коли не війна, то в усякому разі – військовий стан панує. Але в другому етапі це вже не так зрозуміло. [...] Я того погляду: треба старатись, щоб цієї повноти влади гетьманові і в другому етапі не було потрібно. Треба вже в першому періоді виховувати людей в цьому дусі [...]»³⁰.

«На мій погляд теоретично давати монархові, чи нормального типу людині, повновласть – це не є небезпечним в наші часи в тому змислі, що він буде зловживати владою. Давати повновласть диктаторську заздалегідь цілому рядові поколінь, в першу голову нівечить самих монархів, яких в дитинстві діти виховуються в почутті, що вони не люди, а якісь півбоги й які завдяки цьому легко дегенеруються», – усвідомлюючи небезпеку всевладдя гетьмана-монарха, зазначав П. Скоропадський³¹.

Після отримання листа від О. Назарука з підтвердженням його прихильного ставлення до своїх поглядів у справі реорганізації Гетьманського Руху та згоди співпрацювати в розробці програмних документів СГД, П. Скоропадський надіслав йому для остаточного редагування не лише проект, що вже був опрацьований відповідною Комісією, а й проекти окремих діячів-гетьманців, зокрема В. Леонтовича, П. Ковальова, Б. Гомзина. Крім того О. Назаруку було переслано й цілий блок матеріалів, пов'язаних з ними, а також листування усіх причетних до цієї справи, присвячене обміну думками в процесі роботи над програмними документами.

Що ж до назви Організації, то вона О. Назарукові не подобалася. Він вважав, що іноземці не зрозуміють, що означає слово «гетьманці» і що князівсько-королівська традиція має більш вагомий сенс. Тож він пропонував замість слова «гетьманці», яке має наддніпрянське походження й мало що говорить для іно-

30 - Там само, спр. 316, арк. 18.

31 - Там само.

земців, вживати у назві об'єднання інше – «монархісти». Відтак О. Назарук пропонував таку назву: «Союз українських монархістів» або «Організація монархістів України»³². П. Скоропадський заперечував проти цього, стверджуючи, що за кордоном поняття «гетьман», «гетьманський» асоціюється з українським консервативним рухом: «В українському суспільстві гетьманство і все, що зв'язане з ним, має своє певне окреслене обличчя. Ми вже маємо певний базис і тепер знову забувати про нього й пропагувати новий – це, здається мені, неправильно. Будемо сильні, тоді і титул змінимо, й назви підберемо для нашого титула підходящі. Гетьманство наше монархічне; це всі знають, хто нами цікавиться. Це скромно. Змінювати титул, присвоювати вищий, не маючи ані території, ані армії – зовсім не підходяща річ. Титула Гетьмана ніхто не може у мене відібрати, ані його висміяти. Вільгельм зрікся, але хто його в Німеччині не уважає, в смислі титулування, за короля Пруського й Імператора Германського?»³³. Тож щодо назви, гетьман висловився однозначно: «Назву залишаю: С.Г.Д.»³⁴.

Висловив свою думку П. Скоропадський й стосовно деяких аспектів в регламенті тощо. «Щодо Регламента, то я хотів би внести туди доповнення. Практика життя показує, що нам потрібно в кожній країні мати свого Представника. Теоретично це зрозуміло й можливо, але на практиці виходить інакше, бо Представника хоч і бажано в даній країні мати, але відповідну людину для цієї посади знайти важче. Треба мати свою місцеву, надсилати з іншої країни не можна, та й це дуже дорого коштувало б. Як рідкий випадок це можливо, як правило – ні. Тому вихід один: це мати представників різних ступенів», – зазначав гетьман³⁵. Ступені ці П. Скоропадський розподіляв так:

«а) Перший ступінь – Представник Гетьманської Управи. Він буде одержувати велику повновасть для зовнішньої і для внутрішньо-організаційної праці. Коли одна людина не може,

32 - Там само, спр. 205, арк. 92.

33 - Там само, спр. 316, арк. 27.

34 - Там само, арк. 8.

35 - Там само.

в залежності від своїх здібностей до тієї, або іншої роботи, бути представником по зовнішніх і одночасно й по внутрішньо-організаційних справах, тоді Гетьманська Управи може розділити ці дві галузі діяльності, іншими словами – призначити одну людину Представником Гетьманської Управи по зовнішніх ділах, а другу по ділах внутрішньо-організаційного порядку. Приклади: Коростовець має широку повновласть, але до внутрішніх справ ніякого дотику не має. Вірно, що в Англії і українців дуже мало, але хоч би їх було й багато, я б Коростовця представником Гетьманської Управи по внутрішніх справах, не призначив. Він для цього не має хисту. Але в Празі, наприклад, Гомзин у мене є представником і по внутрішніх і по зовнішніх справах.

Представник такий – це те, що в державній дипломатії називають “черезвичайним послом” з великими повновластями і з пропорціонально скарбниці даної держави, великим грошовим утриманням.

б) Другий ступінь – це Відпоручник Гетьманської Управи. Функції ті самі, що й у Представника, але повновласть мала. Він мусить про все докладати й запитувати Гетьманську Управу, як бути.

в) Нарешті, третій ступінь – це вже Референт, не Гетьманської Управи, а відповідного відділу Гетьманської Управи (організаційного чи закордонних справ). Повновласть ще менша, ніж у відпоручника і т. д.»³⁶.

Зрештою, у схемі організаційного проводу Гетьманського Руху визначалося: «Пан Гетьман будучи символом єдності ідеї та організації, є першим слугою Ідеї, тим самим Найвищим Вождем Гетьманського Руху... На час підготовки Українських сил до боротьби за власну державу в Україні Пан Гетьман перебірає на себе безпосередній провід:

- а) над веденням зовнішньої політики Гетьманського Руху,
- б) над усіма військового типу Гетьманськими організаціями, тим самим він є їх Начальником Вождем.

36 - Там само.

рії. Українська провідна верства ж може здобути і найтривкіше втримати владу в Україні, зазначалося у Статуті СГД, коли організовано і здисципліновано об'єднається довкола гетьмана, право якого на гетьманство впливає з його родової й державно-національної традиції та його власного чину у 1918 році. Отже, йшлося про Павла Скоропадського та його рід³⁸.

Статутом також заявлялося, що СГД спиратиме українську державно-політичну працю передусім на власних зорганізованих і здисциплінованих силах, але не відкидатиме справжньої чужої допомоги природних союзників української нації та державності. При цьому гетьманці розрізняли два етапи в боротьбі за Українську Державу, а саме:

Перший етап – підготування української провідної верстви до використання найбільш сприятливих умов з метою здобуття влади в Україні. До витворення таких умов СГД мав спричинитися творенням відповідної ідеології та програми власною організаційною, пропагандивною і взагалі політичною роботою.

Другий етап – впорядкування, розбудова й зміцнення Української Держави. Для цього передбачалося створити міцну організацію людей різних класів, об'єднаних одним традиційно-політичним світоглядом, насичених єдиною волею і ведених одним Проводом³⁹.

Гетьманці вказували, що відбудова і втримання Української Держави пов'язані з величезними труднощами, які пов'язані з внутрішньою нездисциплінованістю українців. Тож, на їхнє переконання, перемогти цей внутрішній розбрат в ім'я загально-го добра усіх мешканців України та майбуття української нації можливо лише тоді, коли уся повнота влади і засобів, в т. ч. й у сфері впорядкування усіх внутрішніх і зовнішніх відносин і взаємин, опиниться в руках легального (правоправного) гетьмана всієї України та його роду у формі правної спадкової династії⁴⁰.

38 - Ідеологічні джерела Українського Державницького Руху. Статут С.Г.Д. // Пług та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 20.

39 - Там само.

40 - Там само.

Ідеологічні ж основи СГД, що вказувалися у Статуті, полягали на спостереженнях і думках, висловлених у творах В. Липинського (головно у його «Листах до братів-хліборобів») про ідею та організацію українського монархізму, доповнених тим, що згодом друкувалося у «Бюлетенях Гетьманської Управи» з підписом пана гетьмана П. Скоропадського та в офіційно визнаних і припоручених працях ідеологів Гетьманського Руху⁴¹.

Крім того у Статуті СГД також були подані й інші світоглядні чинники та ідейні засади гетьманців-державників, а саме:

1. У боротьбі за власну Українську Державу СГД висуває гасло любови до спільної Батьківщини або патріотизм, а не ненависть між місцевими українцями і місцевими неукраїнцями, позаяк розпалювання ненавистей і пристрастей, як соціальних, так і національних, між населенням Української Землі може призвести тільки до розбиття тих сил в Україні, що могли б боротися за Українську Державу;

2. В основу чинності СГД закладено християнську мораль і ієрархічну організацію Церкви;

3. Пошана до тих національно-історичних традицій, що їх наказує шанувати Статут та ідеологія СГД;

4. Вірність законному дідовому гетьманові-монархові та його родові, що репрезентує єдність нації (легітимізм);

5. Приватна власність і свобода економічної ініціативи як підстава існування культури й цивілізації та їх подальшого розвитку;

6. Співпраця і рівноправність усіх класів України;

7. Приладнення до законів та їх вимог тих держав, на чийх землях організації працюватимуть у часі еміграції⁴².

Регламентом же СГД вказувалося, що Союз ставив собі за мету переведення у життя засад, зазначених у його Статуті, зокрема – підготування кадрів провідної верстви для здобуття влади в Україні та впорядкування Української дідової, класократичної монархії-гетьманства.

41 - Там само. – С. 21.

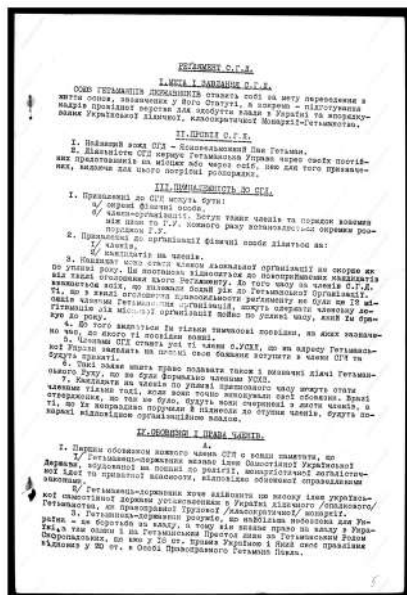
42 - Там само.

Провід СГД складали:

- найвищий вождь СГД – ясновельможний пан гетьман;
- Гетьманська Управа, яка кермувала діяльністю СГД через своїх постійних представників на місцях або через осіб, нею для того призначених, видаючи для цього потрібні розпорядки.

Приналежними до СГД могли бути окремі фізичні особи та колективні члени (члени-організації), вступ яких та порядок взаємин між ними і Гетьманською Управою кожного разу мав встановлюватися окремим розпорядком Гетьманської Управи. Приналежні ж до організації фізичні особи поділялися на: а) членів і б) кандидатів у члени.

Кандидат у членство в СГД міг стати членом локальної організації не раніше, ніж по спливу річного терміну. Це правило стосувалося до кандидатів на вступ від часу оголошення Регламенту СГД (до того часу за членів СГД вважали усіх, що належали бодай рік до гетьманської організації). Ті ж, що в момент оголошення правосильності Регламенту не були ще 12 місяців членами гетьманських організацій, могли одержати членську правосильність від місцевої організації одразу ж по спливу часу, якого їм не вистачало до річного терміну. До того їм мали видаватися лише тимчасові посвідки, на яких зазначався час, до якого ті посвідчення прийнятні. Кандидати на членство по упливу приписаного часу могли стати членами СГД тільки тоді, коли вони точно виконували свої обов'язки. У разі ж ствердження, що такого не було, вони викреслювалися з членських листів, а ті, що їх неправдиво поручили (рекомендували) і піднесли до ступеня членів, каралися відповідною організаційною владою.

Членами СГД мали можливість стати й усі ті члени колишнього УСХД, що письмовою заявою на адресу Гетьманської Управи заявили би про своє бажання вступити до СГД й тоді були би прийняті до його лав. Такі заяви мали право подавати також і визначні діячі Гетьманського Руху, що формально не були членами УСХД.

У Регламенті визначалися й обов'язки та права членів СГД.

■ Першим обов'язком кожного з них було пам'ятати, що:

1) гетьманець-державник визнає ідею самостійної Української Держави, збудованої на пошані до релігії, монархічної легалістичної ідеї та приватної власності, відповідно обмеженої справедливими законами;

2) гетьманець-державник хоче здійснити цю високу ідею Української Самостійної Держави установами в Україні дідовичного (спадкового) гетьманства, як правоправної трудової (класократичної) монархії;

3) гетьманець-державник розуміє, що найбільша небезпека для України – це боротьба за владу, а тому й визнає право на владу й тим самим гетьманський престол лише за гетьманським родом Скоропадських в особі правоправного гетьмана Павла Скоропадського;

4) гетьманець-державник, прийнявши ідею правоправного гетьманства, перетворює її в собі свідомим зусиллям не тільки в політичний світогляд, але й зв'язує з нею також і своє моральне переродження: позбувається руйнівних прикмет заздрості й ненависті супроти своїх; ставить передусім вимоги до себе, а вже потім до інших; подає приклади вірності гетьманові і своїй організації; відзначається працевитістю, ініціативністю, витривалістю, достойною поведінкою й товариською доброзичливістю та жертівністю для спільної справи; своє членство в СГД розуміє як службу високій ідеї.

■ Другим обов'язком кожного члена СГД було докладно знати і сумлінно виконувати вимоги Статуту й Регламенту та своєчасно вносити членські внески.

■ Третім обов'язком членів СГД визначалося передплачувати та ширити гетьманське друковане слово (тобто – пресові часописи Організації).

Серед прав, якими наділялися члени СГД, були такі:

1) приймати усі достоїнства і виконувати усі функції в Організації, до яких вони будуть покликані;

2) вимагати розгляду евентуально заподіяної їм кривди в межах Організації, але шляхом службової вертикалі, себто через свої місцеві і так далі організації;

3) звертатися письмово (але за принципом організаційної вертикалі) до Гетьманської Управи та особисто до гетьмана П. Скоропадського (напрямую надсилати дозволено було лише привітання);

4) носити установлену членську відзнаку СГД;

5) про свою приналежність до інших неполітичних організацій члени СГД зобов'язані були повідомити у своєму заявному листку й далі чинити згідно з одержаним наказом й, водночас, не мали права брати участі в політичних партіях, що заперечували головні засади СГД, а саме: пошанування релігії, легальної монархії та приватної власності.

Прийом у членство СГД регламентувався таким чином, що ним міг стати: а) кожен уроженець(-ка) або громадянин(-ка) Української Землі; б) неуроженець(-ка) і негромадянин(-ка), коли вони за походженням батьків чи своїми особистими заслугами зв'язані з Українською Землею; в) українські військові, спортові, культурні, професійні, класові та станові установи та об'єднання, якщо вони визнавали свою підпорядкованість панові гетьманові та з політично-національного огляду зобов'язувалися провадити свою діяльність у напрямі цілей СГД.

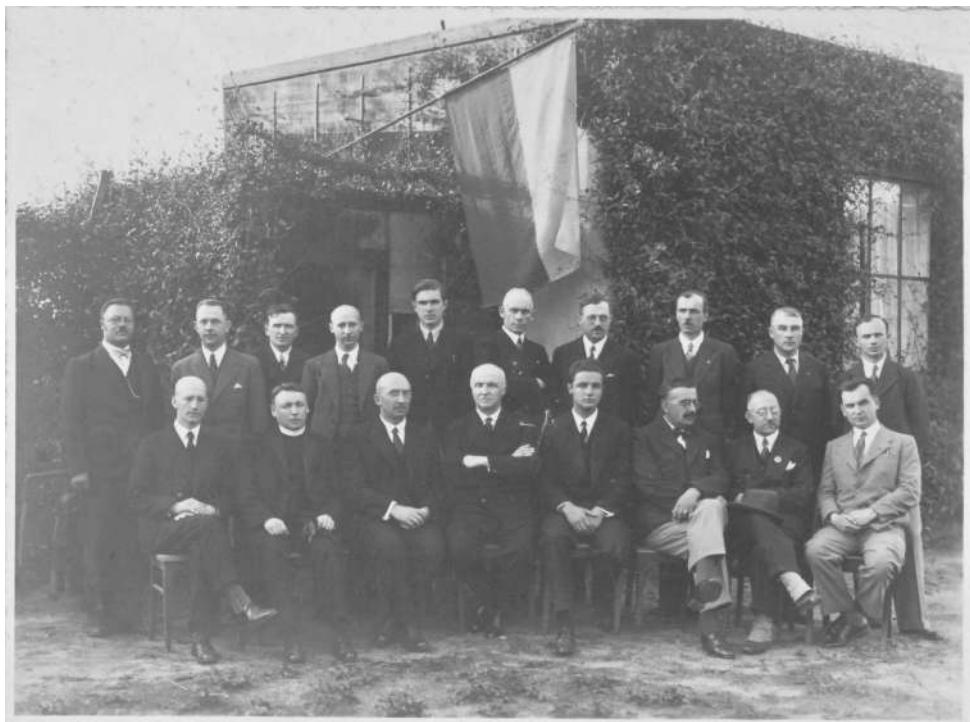
Фізичні особи могли набути членство в СГД за таких умов: а) виповнених 20 років життя; б) прийняття в цілому Статуту і Регламенту СГД та письмового зобов'язання беззастережно підпорядковуватися їм; в) заповнення і підписання заявного листка; г) відповідної ухвали дотичного організаційного проводу.

Кандидат на членство в СГД мав подати відповідну письмову заяву з докладнішим власноручним описом своєї дотогочасної громадської та політичної діяльності. Вищезгадані документи кандидат мав вручити управі місцевої організації, а у разі її неіснування – управі найближчої гетьманської організації або ж (якщо й її не було) представникові Гетьманської Управи у тій країні чи (якщо такого не було) напряду до Гетьманської Управи. До своєї заяви кандидат додавав письмове запоручення від двох членів гетьманської організації, що знали його особисто як чесну людину. Якщо ж претендент не мав двох таких знайомих, то їхню поруку можна було заступити припорученням двох інших, знаних у суспільстві людей. Під час прийняття кандидата на членство слід було скласти письмову обітницю сумлінного й ретельного виконання вимог Статуту і Регламенту СГД. Кандидатів на членство приймала місцева організація СГД, а там, де її не було – представник Гетьманської Управи або ж особа, спеціально на те уповноважена окремим розпорядком Гетьманської Управи.

Кандидат ставав членом СГД по впливу річного терміну від подачі заявки, а також після внесення його особи до переведення в членство на засіданні управи місцевої організації її головою (де не було місцевого осередку, там внесення на іменування кандидата членом ставив представник Гетьманської Управи з відповідним узasadненням), а ухвала виносилася більшістю голосів за умов таємного голосування.

Член СГД не міг бути виключений з лав Організації, якщо він виконував усі свої обов'язки, приписані Статутом і Регламентом, та пристойно повадився (хіба на підставі письмового заводу з формальним письмовим же провадженням відповідною владою СГД). Про виключення з Організації можна було оприлюднити в пресі, але тільки тоді:

- а) коли виключений член повадився так, що завдавало шкоду або сором Організації;
- б) коли й надалі продовжував представлятися перед людьми членом СГД;

Павло Скоропадський з сином Данилом серед гетьманців
(біля гуртожитка Українського Наукового Інституту в Берліні; Адлерсгоф, травень 1933 р.)
Сидять: С. Шемет, о. П. Вергун, О. Скоропис-Йолтуховський, П. Скоропадський,
Д. Скоропадський, І. Мірчук, З. Кузеля, П. Лощенко.
Стоять: Л. Машков, О. Бламаренко, Галан, Б. Крупницький, невідомий, Скарга, невідомий,
В. Кужім, Яковенко, С. Кузьменко.

в) коли була обґрунтована підозра, що виключений член міг завдати шкоди чи осоромити Організацію (чи коли б це забалося йому зробити);

г) коли позбавлений членства зробив занадто голосний скандальний вчинок та займав в Організації таке місце, що прилюдне оголошення про його виключення для слави СГД конечне.

Членство, як таке, втрачалось щойно тоді, коли такого вимагала найближча членові влада Організації на зборах чи письмово через невиконання попередніх (протягом трьох місяців) вимог сплати протермінованих внесків, їх ігнорування або ж відмови у виконанні. Оголошення імен членів, виключених за несплачення вкладок, робилося письмово у помешканні Орга-

нізації через вивіщення його на видному місці. Кожен член і кожен кандидат на членство в СГД мав право сам виступити з Організації за умов подання про це заяви з вказівкою причин виходу та за умови завершення усіх своїх доточасних зобов'язань перед Союзом.

Схема організації СГД і його правління також фіксувалися у Регламенті. Перш за все, нотувалося, що в СГД внутрішня система життя і правління відбувається, як правило, не на підставі виборів та голосування, а на засаді добору членів, особистого призначення їх на різні уряди і посади, на припорученнях і наказах та на вірності, дисципліні й жертвності для високих цілей Організації. Водночас стверджувалося, що така система проте не виключає ініціативності кожного члена, а навпаки – високо цінує нові помисли та почини і взагалі прояви пропозицій кожного члена і кандидата на члена СГД. З огляду ж на розпорошеність українців по різних країнах світу і зв'язані з тим складнощі в кермуванні життям і працею СГД, Організація ділилася територіально на організації крайові, обласні та локальні (місцеві). Територіальні межі Крайової організації СГД покривалися межами однієї держави (напр.: Німеччини, Франції тощо). Теренові обшири Обласної СГД відповідали межам однієї з земель певної держави або домініону.

Начальників Крайової Організації призначала, звільняла й усувала Гетьманська Управа за порозумінням з паном гетьманом, а начальників Обласних – начальник Крайової Організації за узгодження з Гетьманською Управою (він же призначав, звільняв й усував начальників місцевих організацій). Крайові Організації мали право надсилати пропозиції до Гетьманської Управи (Обласні – до начальника Крайової, а місцеві – до начальника Обласної, згідно – до начальника Крайової Організації) кого бажано б призначити начальником Крайової чи Обласної структури СГД. При цьому у пропозиції мали бути вказані щонайменше дві особи, а щонайбільше – чотири (що мусили брати до уваги вирішальні органи). Кожен начальник добирав собі співробітників, що включно з ним творили управу Організації

(число співробітників не могло бути меншим, ніж двоє, тобто – секретар і скарбник). Зносили осередків з Гетьманською Управою, а також їхні взаємини з її представником (якщо такий був у їхній країні), або з її відпоручником на дану місцевість мали встановлюватися кожного разу окремим розпорядком Гетьманської Управи.

Загальні з'їзди СГД мали на меті вирішувати про задивлення загалу гетьманських організацій на найважливіші справи, пов'язані з цілями, життям і працею СГД. Скликав такі з'їзди голова Гетьманської Управи за згодою на це пана гетьмана. З'їзди збиралися в разі потреби, але не менше одного разу на 5 років. У загальних з'їздах могли брати участь:

- а) усі урядуючі члени Гетьманської Управи (обов'язково);
- б) усі крайові начальники організацій СГД або призначені ними відпоручники (при чому один крайовий начальник відсилав лише одного відпоручника);
- в) представники Гетьманської Управи на місцях;
- г) обрані делегати (з'їзд кожної крайової організації мав право обирати на загальний з'їзд трьох делегатів вільним голосуванням без затвердження будь-ким, лише президія з'їзду мусила видати їм посвідки про обрання делегатами на загальний з'їзд).

Загальний з'їзд відкривав голова Гетьманської Управи і сам кермував ним з тим, що покликував собі в допомогу одного чи двох секретарів (перевагу надавалося тим, хто мешкав в осідку Гетьманської Управи або ж неподалік нього). Денний порядок роботи з'їзду установлював і проголошував його голова у розумінні з паном гетьманом. Постанови з'їзду ухвалювалися звичайно більшістю голосів за винятком тих справ, що для них Статут або Регламент вимагав кваліфікованої більшості. За рівності голосів вирішальне слово належало голові з'їзду. Членам, що голосували проти ухвал з'їзду, належало долучити до його протоклів «вотум сепаратум» з узаasadненням того, чому вони голосували проти (це слід було зробити або в часі з'їзду, або ж протягом 30 днів по його закінченні). За потреби загальний з'їзд

міг відбутися також в анкетному порядку (тоді анкета повинна б містити якнайменше питань). Про правосильність ухвал загального з'їзду СГД вирішував особисто пан гетьман. Усі ухвали мали дорадчий характер для Гетьманської Управи, а у разі, якщо ухвали з'їзду затвердив гетьман, тоді вони отримували вирішальний статус для Гетьманської Управи.

Данило і Павло Скоропадські

За аналогічними приписами бодай раз на три роки повинні були відбуватися й крайові з'їзди. Їх скликали крайові начальники, які також вирішували (по засягненню opinii крайової управи) про те, хто мав брати участь у таких зборах. До способу прове-

дження крайових з'їздів і ваги їхніх ухвал відповідали приписи для загальних з'їздів. Щонайменше раз на рік мали відбуватися обласні з'їзди, які скликалися обласними начальниками по згоді з відповідними старшинами. Крайові та обласні (у згоді зі старшиною) визначали й місця скликання таких з'їздів. У разі перешкод (недуги або іншої причини), що унеможливлювали б голові Гетьманської Управи прибути на з'їзд, його відкривала і ним керувала б особа, призначена особисто паном гетьманом (в подібних випадках на крайових і обласних з'їздах кермувати мав член крайової чи обласної управи, якого визначав крайовий або обласний начальник).

В СГД визнавалися два роди судів:

а) суди третейські між членами Організації у справах приватних, які не були дотичними до СГД (ці суди складали за згодою обидві сторони, обираючи собі власних представників, як і суддів, так і суперарбітра). СГД допорунав своїм членам і заохочував залагоджувати свої приватні суперечки третейськими судами, що складалися з членів Організації, проте не наказував діяти саме в такий спосіб;

б) суди організаційні, що мали урядувати тоді, коли було загрожено добрій славі або зацікавленності чи цілям Організації (про підсудність, склад тих судів і їхнє матеріальне та формальне право, тобто – процедуру, Гетьманська Управа оповіщала окремим правильником.

Фінансові засоби СГД складалися з членських внесків (вкладок), добровільних пожертв і з прибутків від проведення різних імпрез (забав, гулянь, вистав тощо). У надзвичайних випадках Гетьманська Управа могла зажадати від членів СГД надзвичайних датків на публічні заходи чи цілі (за умови обізнаності членів в цілях та узasadненні потреб). Висоту членських внесків кожна крайова організація визначала собі сама при обміркуванні і приймала на зборах звичайним голосуванням. Кожна гетьманська організація в місті (без огляду на те, чи вона провінційна, обласна або крайова) мала обов'язок надсилати до Гетьманської Управи 50% свого чистого прибутку двічі на рік, а кожна хліборобська – раз на рік.

Найвищий контролер, якого призначав пан гетьман, щорічно окремо перевіряв звітність Гетьманської Управи щодо вжитку грошей. Кожна ж гетьманська організація мала провадити точні рахунки з прибутків і видатків, а звіти з тих рахунків надсилати безпосередньо до Гетьманської Управи разом з надсилкою грошовою (міська – двічі, а хліборобська – один раз на рік). Контроль ведення господарки в організаціях мав здійснюватися так само двічі (в міських) і один раз (в хліборобських) на рік. Двох контролерів і одного заступника обирала собі кожна організація за загальних зборів вільними голосами, а одного контролера визначав начальник організації (для крайової – крайовий, для обласної – обласний, а для всієї СГД – голова Гетьманської Управи у порозумінні з паном гетьманом). Усі три контролери мали мешкати або в тій самій місцевості, або недалеко одні від одних. Призначений гетьманом найвищий контролер мав право й обов'язок загального нагляду над тим, чи контроль у цій організації вівся правильно. Таким же правом наділявся й крайовий (щодо краю) та обласний (щодо області) контролери,

яких призначала вища над ними контрольна влада на пропозицію дотичної старшини. Контролери мали право перевіряти усі рахункові книги та усілякі квитанції організацій, проте лише в межах організації (при цьому забирати з собою рахункові книги жодному контролерові було не вільно).

Статут і Регламент СГД затверджував пан гетьман, після чого вони ставали зобов'язуючими для всіх членів Організації. Зміни у Статуті і Регламенті могли статися на підставі письмової й узасадненої пропозиції голови Гетьманської Управи або її членів, начальника крайової або обласної організацій по дізнанні думки їхніх старшин й після того, як ті зміни ухвалить загальний з'їзд і затвердить пан гетьман.

Місцеві організації міг розпустити крайовий начальник на письмову пропозицію обласного начальника з додатком думки обласної старшини. Окремі Обласні організації могла розв'язати Гетьманська Управа на письмове звернення начальника Крайової організації, який мав долучити до нього письмову думку старшини, нею підписану. У кожному разі наміру розпуску певного осередку (організації), його представництво (старшина) перед цим мала бути вислуханою, а підсумки слухань занотованими письмово. Певні ж Крайові організації могли бути розпущені паном гетьманом на письмове та узасаднене подання Гетьманської Управи. Для розв'язання ж СГД в цілості потрібно було окремого письмового наказу ясновельможного пана гетьмана⁴³.

П. Скоропадський мав також призначати на представлення Гетьманської Управи головного суддю і головного контролера, а також зібрати у випадку потреби власний дорадчий орган при собі – *Гетьманську Раду*. Отже, згідно зі «Схемою організації Вищого Проводу Гетьманського Руху» П. Скоропадський у найважливіших питаннях мав повноваження скликати власний дорадчий орган – Гетьманську Раду. До складу її постійних (сталих) членів входили: голова Гетьманської Управи, головний контролер Гетьманської Ради, начальник Гетьманської Канцелярії, голова

43 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 374, арк. 202–207.

Ради Української Громади в Німеччині та головний провідник Української Громади в Німеччині⁴⁴. На кожне окреме засідання Гетьманської Ради, окрім вищезазначених її постійних членів, гетьман за потреби міг своїм розпорядженням запросити також обраних ним інших осіб на власний розсуд.

Регламентом передбачалося й скликання не рідше, ніж раз на п'ять років «Загальних з'їздів С.Г.Д.», у яких крім членів з гетьманського уряду приймали участь й вибрані крайовими з'їздами члени СГД. Постанови Гетьманської Ради і Загальних з'їздів ставали правосильними лише по затвердженні їх самим П. Скоропадським⁴⁵. Та-

Анна Шабуніна, Данило та Павло Скоропадські у Ваннзее

ким чином вождистсько-монархічний принцип провідництва і структуризації СГД та Гетьманського Руху було остаточно персоніфіковано в особі гетьмана П. Скоропадського, доведено до логічного завершення та де-юре закріплено організаційними документами.

Не був забутий і намір посилити роботу у видавничо-ідеологічній сфері, що задумувався ще кілька років тому і передбачав випуск ідеологічного вісника і популярного тижневика. Було цілком очевидним і логічним, що такий популярного характеру журнал мав бути спрямований переважно на молодіжний сегмент української діаспори загалом і консервативно-монархічної еміграції зокрема.

Відтак у лютому 1939 р. в Берліні світ побачив перший випуск («зшиток») органу української державницької думки «Нація в

44 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

45 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 1, арк. 276.

поході». То був двотижневик на який, як зазначалося у вступній статті до його першого числа, покладалася «кристалізація державницького світогляду, як вищої форми національної свідомості»⁴⁶. Спочатку журнал друкувався у Берліні, а згодом у Празі (за матеріально-технічне забезпечення часопису відповідав В. Кужім). На перших порах редакційну колегію очолював Борис Гомзин, потім – Юрій Косач, а матеріально-технічною стороною опікувався зять гетьмана П. Скоропадського Василь Кужім⁴⁷. Друк здійснювався спочатку в Берліні, а потім друкарнями Праги. Часопис можна було передплатити (5,5 райхсмарок на рік, окреме число – 25 пфенігів), а матеріально незабезпечені члени Гетьманського Руху могли просити про безкоштовне отримання «Нації в поході».

Серед авторів видання були як діячі-гетьманці, так і ні, зокрема: покійний В. Липинський (друкувалися фрагменти його праць), Б. Гомзин, С. Гординський, О. Губчак, В. Євтимович, Ю. Косач, І. Лисяк-Рудницький (під псевдо «Іван Брусний»), С. Мокієвський, В. Мурашко, О. Назарук, М. Омелянович-Павленко, В. Петрів, М. Плечко, С. Шемет, В. Щербаківський та ін. Публікації надходили з Берліна, Братислави, Брюсселя, Відня, Люксембургу, Луцька, Львова, Парижа, Праги, Чернівців тощо. Часопис проіснував два з половиною роки і дійсно користувався попитом не лише у гетьманців чи їхніх прихильників і, як вірно було підмічено в одній з редакційних статей, задуманий як «трибуна українського неомонархізму», невдовзі він досить швидко знайшов свого читача з числа «державницької активістичної молоді»⁴⁸. Від листопада 1939 р. «Нація в поході», через

46 - Організація хотіння // Нація в поході. – 1939. – Ч. 1. – Лютий. – С. 2.

47 - Наймолодша донька гетьмана Олена так згадувала про В. Кужіма: «В українській громаді в Берліні Кужіма, незважаючи на його часом недипломатичну поведінку – він був дуже прямий – любили й шанували. Хоча він і був переконаним гетьманцем, але мав добрих друзів і в інших українських політичних угрупованнях і таким чином був добре поінформованим про все, що відбувалося в колах українських емігрантів. Окрім того, відразу по переїзді до Німеччини він зав'язав добрі дружні стосунки з деякими німцями. Його німецька мова була далеко не найкращою, але він міг чудово розмовляти на всі теми. Завдяки своїм приязним, ввічливим манерам, він знаходив правильний тон розмови з людьми всіх соціальних шарів. У нас вдома він був бажаним гостем. Серед українців належав до найближчого кола наших друзів. Батько цінував його як пряму й порядну людину з розсудливими й розумними поглядами» [Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 294].

48 - Нація в поході. – 1939. – Ч. 6. – 15 травня. – С. 16.

грошову скруту, виходила вже не як двотижневик, а як нерегулярний місячник, видрукований здвоєними випусками. Загалом же у проміжку часу між лютим 1939 р. і липнем 1941 р. світ побачив 51 зшиток часопису. Останній зшиток (ч. 50–51) було надруковано у липні 1941 р., щойно після початку Німецько-радянської війни.

Пізніше, 29 квітня 1939 р. Гетьманською Управою було видано «Правила ношення відзнаки Союзу Гетьманців Державників для осіб, що належать до Гетьманського Руху». У середині відзнаки, обрамленої лавровим вінком, у колі було розташовано тризуб з хрестом, що символізував українську монархію та прихильників гетьманської ідеї. Середина відзнаки наведена на «сердюцьку зорю» з перехрещеними за нею мечами, тобто на стилістичну кокарду, що була створена влітку 1918 р. для Сердюцької дивізії (гвардії гетьмана П. Скоропадського). Гасло відзнаки «За Вільну Державну Україну» вказувало на приналежність до гетьманців-державників. У бантовій стрічці, що внизу відзнаки скріплювала лавровий вінок, було вказано рік «1920», який символізував час початку зародження Гетьманського Руху.

Відзнаку мали право носити:

а) Члени гетьманського роду Скоропадських за безпосереднього дозволу гетьмана з видачею її Гетьманською Управою;

б) Зареєстровані члени і членкині СГД за представленням голови місцевої організації СГД відповідному представникові гетьмана чи представникові (відпоручникові) Гетьманської Управи. Останні мали перевірити і затвердити за певною особою право носити відзнаку і надіслати її прохання до Гетьманської Управи.

Чоловікам відзнаку СГД слід було носити на грудях з лівого боку, або ж як шпильку на краватці, жінки ж могли носити її як брошку. Відмічалось, що відзнака ця не була власністю гетьманця чи гетьманки й купувати її не дозволялося, позаяк видавалася вона безкоштовно і належала Гетьманському Рухові, облік видачі якої контролювався Гетьманською Управою.

Весь запас відзнак СГД зберігався в Гетьманській Управі. Вона вела їхній облік, списки осіб, яким видано відзнаку, з точним вказанням, яке число відзнаки припадає на особу з гетьманського роду Скоропадських чи на члена й членкиню СГД. По отриманні відповідних прохань, Гетьманська Управа видавала відзнаки через голову місцевої організації СГД, а особи, що їх одержували, надавали Гетьманській Управі поквітовання з зазначенням яке число відзнаки було зараховано за відповідною особою. Поквитовання від членів і членкинь СГД пересилалися до Гетьманської Управи також через відповідного голову місцевої організації СГД.

У випадкові ж виходу члена чи членкині зі складу СГД, вони повинні були повернути відзнаку назад до Гетьманської Управи. Коли ж особи, що мали право носити відзнаку, її загубили, вони мусили негайно повідомити про це Гетьманську Управу через голову місцевої організації СГД (якщо щодо тих осіб не було якихось застережень, вони отримували взамін поквітовання нову відзнаку, але з іншим числом, що й засвідчувалося у відповідних реєстрах). Особи, що отримали відзнаки СГД в жодному разі не мали права передавати їх для носіння комусь іншому, а у випадкові переступлення цього правила член чи членкиня СГД підпадали під організаційний суд СГД⁴⁹.

Подібні ж правила застосовувались і до носіння значка і знаку СГД. Питання виготовлення значків СГД вперше постало серед американських гетьманців ще у 1934 р., чим мала заходитися Централь СГД Америки, про що й було повідомлено у часописі «Наш Стяг». Тож з цього приводу С. Шемет у листі до наказного отамана СГД в Америці О. Тарнавського від 28 грудня 1934 р. по-

49 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 2, арк. 320.

відомляв, що «Гетьманська Управа саме тепер виробляє форму значка для організованих гетьманців, який на думку Управи має бути комбинованим з державного герба України (Тризуб з хрестом на середньому стержні) і деяких емблемів з фамілійного герба Роду Скоропадських»⁵⁰.

Було б бажаним, зазначав С. Шемет, аби організовані гетьманці всюди (по усіх країнах) носили значок однієї форми й просив надіслати у Гетьманський Центр в Берліні малюнок американського проекту значка, а якщо б він вже був виготовлений, то й самий значок. Було також зауважено на тому, що «Гетьманською Державою в 1918 році було прийнято як державний герб – тризуб з хрестом і що всім гетьманським організаціям тепер в пам'ять державної гетьманської традиції належить користатися тою державною емблемою, яка була прийнята за часів Гетьманщини 1918-го року»⁵¹.

Значок СГД

Існував також в СГД і *Кодекс гетьманця* (автор – Осип Губчак), в якому, зокрема, зазначалося:

1. Не привілеями, а обов'язком рядяться Гетьманці. Нашим найвищим правом є обов'язок йти в перших рядах у боротьбі за Славу і Велич України.

2. Не роскоші і земські блага обіцяють Гетьманці. Лиш хто за Гетьмана й Україну муки терпіти, кров пролляти й життя віддати готовий – приступай до Гетьманців.

3. Для Гетьманця нема спочинку й приватного життя. Все його життя – праця для України. В Неї непохитно вірити, для Неї невтомно працювати.

50 - Там само, спр. 7242, т. 12, арк. 185.

51 - Там само.

4. Ніколи нас не побила б ворожа сила, якщо б ми самі себе вперед не побили. В єдності – Сила народу. Боже, нам єдності дай.

5. Єдність досягається любов'ю. Українцеві прости уразу, як братові.

6. Велика українська вада: брак карности й послуху. Гетьманець безоглядно карний і послушний своїм зверхникам. Він має вільне сумління і служить тільки Україні.

7. Україна – багата Земля. Вороги зазіхають на неї і ждуть на її слабість. Тому Україна мусить бути сильною військово. Батьку, коли тобі вродиться син, клади йому в колиску, як першу забавку, кріс. Мати, співай йому лиш бойові пісні.

8. Не розсварені виборні різуні-отамани, ані партійні брехливі вожаки, одно лиш Родове Дідичне Гетьманство Роду Скоропадських забезпечить Україні тривкий лад та мир.

9. Здібності та мужня вірність, а не протекції, ні привілеї рішають у нас про становище й рангу кожного громадянина. Найкращі з хліборобів, найкращі з організаторів духового життя – інтелігенції, найкращі з провідників збройної сили нації – оце наша аристократія. В дружній співпраці всіх класів будемо українську національну силу.

10. Християнська релігія – скарб народу. З Хрестом і Вірою підемо до нашої остаточної перемоги⁵².

Отже, стверджувалося, що: Ідея Українського Гетьманства – це ідея нового монархізму і нового аристократизму. Гетьманці не прагнули повороту помершого монархічного ладу, ані відродження монархії в її минулих, виродившихся формах. Для них Гетьманство – це символ єдності Української Нації і сили Української Держави, персоніфікований в особі традиційного, національного, дідичного гетьмана. Воно стоїть понад всіми кастами, партіями, класами, і до нікого в нації спеціально не належить так само, як не може до когось спеціально належати

52 - Союз Гетьманців Державників. З Кодексу Гетьманця // Коментар. – 1962. – Ч. 1. – С. 46; Jubile Publication of "Batkivschyna" (Our Country) dedicated to the 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky April 29th 1918. – Toronto, 1978. – P. 160.

і чийсь монополю бути само традиційне поняття Української Нації... Гетьманство, були переконані вони, – це нова форма державного життя нашої Нації, яку ми для синів і нащадків своїх тяжкою працею, жертвами й посвятою ще повинні допіру створити...

Гетьманці вважали, що нема іншого виходу з цієї нашої національної трагедії і цієї нашої споконвічної руїни, як тільки ідеологічне та організаційне відродження українського консерватизму і возстановленні власними силами його точки опори Гетьманства...

Гетьманець це той, хто приймає Гетьманство не тільки як політичний світогляд, а і як моральне переродження: позбувається руйнівних прикмет, ставить вимоги перш за все до себе, а потім до других, дає з себе приклад вірності Гетьманові, організаційної дисципліни, солідарності, товариської доброзичливості і жертвенності для спільного діла.

Слід згадати також і про те, що у проекті Регламенту СГД, виробленого О. Назаруком, однією з вимог до вступу у лави Організації була релігійність майбутнього гетьманця⁵³, який мав бути протестований через «квестіонаріат»⁵⁴.

Існувала також і Молитва українських державників, яка звучала так:

*Молимося Тобі, Боже наш,
За Гетьмана і за Гетьманський Рід!
За одну для всіх і вищу од всіх Законну,
Маєстатичну і загальну Державну Українську Владу!*

Фрачний знак СГД

53 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 205, арк. 51.

54 - Нагадаю, що ще 1926 року О. Назарук розробив також етичний Декалог українця, головними пунктами якого, зокрема, були такі: «Дурна єсть ненависть до кого небудь»; «Нашому нещастю винні ми самі, а не сусіди»; «Українець се кожда людина, котрої рід походить з України. Тільки так можна будувати Націю, а не різанням жидів і всіх "неукраїнців"»; «Шануймо церков і релігію». Він також закликав зміцнювати національні авторитети: світський – гетьмана, духовний – єпископа. Однією з вимог до гетьманців була й засада плекання національної традиції, адже нації є витвором Бога, тож національні традиції – Ним освячені [Назарук О. Яке значіння покути. З приводу масових розстрілів Гетьманців на Україні // Січ. – 1926. – Ч. 5. – С. 6].

За всю Землю Українську!
За спільну всім місцевим “уділам”, “вірам”, “партіям”
і “народам” Батьківщину!
За ціле громадянство Українське!
За основу Його буття, як Державної Нації, за Церкву!
За єдність сем’ї-родини!
За співпрацю клясів!
За Армію!⁵⁵

Потрібно також зауважити й на баченні самим П. Скоропадським ролі і завдань персоніфікованого ним Гетьманського Руху. «Гетьманський Рух є Рухом, що все обіймає і все об’єднує і в глибину і в ширину. В глибину – це значить, що він приймає на увагу, рахується з тим, що зроблено попередніми поколіннями, вбирає в себе все здорове, що було останніми зроблено і відкидає те, що втратило значіння, або що при теперішніх умовах являється прямо таки шкідливим. В ширину – це значить, що Гетьманський Рух вбирає в себе людей різних поглядів на деякі питання, що Гетьманський Рух при розгляді всякого питання уявляє з себе Центр, що має два крила, – писав гетьман 25 січня 1938 р. референтові Гетьманської Управи в Галичині О. Назаруку, – причому, те, що Ви називаєте правим крилом є консервативне начало Гетьманського Руху, і ліве крило, по тій же термінології, менш консервативне, більш радикальне. Головне тут вселити людям почуття, що Гетьманський Рух все обіймає і стремить до загального об’єднання в Українській Нації всього того, що живе, творче, чесне й енергійне»⁵⁶.

З другої половини 1930-х років чисельність прихильників і престиж Гетьманського Руху почали стрімко зростати, що визнавало згодом й ЦРУ США, вказуючи на його підтримку не лише в Німеччині, а «також із США, Англії, Канади та Латинської Америки, де в українській еміграції виникли прогетьманські організації»⁵⁷. Продовжувалися й зусилля Геть-

55 - Jubile Publication of “Bat’kivschyna” (Our Country) dedicated to the 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky April 29th 1918. – Toronto, 1978. – Р. 3.

56 - ЦДДА України у м. Львів, ф. 359, оп.1, спр. 316, арк. 8.

57 - Загальні записи ЦРУ. Армійська інструкція з декласування/випуску у файлі. Український Націона-

манського Руху до політичного об'єднання і національного згуртування української еміграції та діаспори, недопущення асиміляції української молоді закордоном та ствердження серед українців загальнонаціонального самоусвідомлення (ідентичності) на противагу земельно-крайовому самовизнанню чи подвійній національно-культурній приналежності тощо.

У цьому напрямі особливу увагу української і гетьмансько-консервативної спільноти було звернено на молодого гетьманича Данила Скоропадського, який, власне, особисто взяв на себе роль і завдання поширення світоглядного соборництва української приналежності вихідців з різних країв України на чужині.

Одним зі свідчень цьому є залаштункова суперечка Данила Скоропадського з Осипом Назаруком з приводу підготовки до друку в «Новій Зорі» статті гетьманича «Сучасна міжнародна політика»⁵⁸. У ній гетьманич проаналізував тогочасну міжнародну політику різних держав, відновлення офіційних та приватних стосунків з Гетьманським Центром тощо.

О. Назарук наполегливо пропонував йому підписати публікацію псевдонімом «Наддніпрянець», на що Д. Скоропадський категорично не погодився. Він волів взяти псевдо «Д. Українець» (або просто «Д»), наголошуючи при цьому: «Мушу одверто сказати, що почуваю себе тільки українцем [підкреслено самим Д. Скоропадським – П. Г.-Н.]. В поколінні, до якого належу, поділ на західних та східних українців взагалі є далеко мені рідкий, що в поколінню попередньому. Думаю, що мені також і по політичним

Гетьманич Данило Скоропадський
(дереворит В. Цимбала)

лістичний Рух. Проміжне дослідження. Жовтень 1946. Затверджено для випуску 2001/09/03: CIA-RDP83-00764R000500040001-3, арк. 5.

58 - [Скоропадський Д.] Сучасна міжнародна політика // Нова Зоря. – 1937. – Ч. 32. – 2 травня. – С. 5–6.

міркуванням треба підкреслювати цей загально-український характер, який по суті відповідає моїй вдачі і внутрішньому почуттю. Правда, походжу з Великої України, але рис специфічно наддніпрянських цілком певно не маю, був вихований закордоном і мав до діла переважно з галичанами»⁵⁹.

Ба більше, в американській розвідці (ЦРУ) вважали, що коли невдовзі після приходу А. Гітлера до влади⁶⁰, П. Скоропадський у травні 1933 р. «публічно проголосив свою рішучість боротися за національну справу до її остаточного тріумфу та призначив Данила своїм наступником, відтоді Данило Скоропадський виступає як піар Гетьманського Руху»⁶¹. Незабаром, під час своєї поїздки по США і Канаді у 1937–1938 рр. Д. Скоропадський безпосередньо своїми діями і поведінкою, заявами і промовами цілковито проявить себе як політик саме загальнонаціонального обширу і як гетьманич, який належить і служить усьому українському народові, без різниці місцевості родового походження, політичних поглядів, соціального стану чи віросповідання, що готовий і здатний покласти усе своє життя в боротьбі за відновлення Української державності.

Гетьманці

59 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 315, арк. 13.

60 - Прийнято вважати, що остаточно зміцнитися при владі Адольфу Гітлеру вдалося саме 1933 року, коли президент Пауль фон Гінденбург призначив його райхсканцлером Німеччини.

61 - Загальні записи ЦРУ. Армійська інструкція з декласування/випуску у файлі. Український Націоналістичний Рух. Проміжне дослідження. Жовтень 1946. Затверджено для випуску 2001/09/03: CIA-RDP83-00764R000500040001-3, арк. 5.

* * *

Поїздка гетьманича Данила до США та Канади. Аби підтримати позиції й ентузіазм гетьманців і всіх українців-державників за океаном, задля популяризації свого спадкоємця й щобільшого прилучення гетьманича до керівництва монархічним рухом П. Скоропадський доручає Данилові відвідати українські колонії у США та Канаді. 15 серпня 1937 р. П. Скоропадський оголосив: «Синові моему Гетьманичеві Данилові наказав Я поїхати в Америку й Канаду, щоб відвідати Гетьманські Організації, для того

Гетьманич Данило Скоропадський

щоб висловити їм особливий мій щирий привіт і вдячність за їх так корисну і жертвенну для України і Гетьманського Руху працю; для того, щоб повністю ознайомитися, для доклада мені, з положенням цих Організацій і щоб ознайомити також керівні органи їх з положенням Гетьманського Руху в Європі»⁶². Гетьман надав своєму синові на час цієї подорожі повновласть говорити, чинити і наказувати від його імені й вказував, що усе законно зроблене Данилом в США і Канаді він повністю признає.

Об'їзд гетьманичем цих північноамериканських країн відбувся протягом 1937–1938 років. То була успішна подорож. «Наші стремління – створення справжньої міцної центральної організації, де критерієм підвищення в ієрархії мусить бути не тільки ідеологічна чистота, але також уміння працювати, чи в площині ідейній, чи організаційній, – писав 15 серпня 1937 р. гетьманич у листі до О. Назарука. – На думку Батька, гетьман і його син мусять брати активну участь у боротьбі. Тільки така

62 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 16, арк. 37.

участь, підсилена легендою про гетьманський рід і нашою ідеологією, дасть необхідну внутрішню спайку в [Гетьманському] Русі, без якої не буде перемоги... Гадаю, що далшим завданням було б ясно і недвозначно сформулювати, що рух гетьманський нерозривно зв'язаний з визвольною боротьбою цілого українського народу, а не являється тільки рухом, що стремить до поліпшення державної системи. Надання рухові такого характеру боротьби надзвичайно збільшить вплив його на широкі українські маси»⁶³. У тому ж листі гетьманич ніби підсумовує й свою роль у розгортанні та зміцненні Гетьманського Руху. «За останні п'ять років зроблено багато – агітація серед військових, збільшення нашого впливу на загальну українську пресу, поглиблення праці з заокеанською еміграцією, розбудова зв'язку із краєм, посилення в середовищі закордонних політичних кіл і ведення серед них методичної української пропаганди, і роботи по зв'язку з Великою Україною», – пише Д. Скоропадський О. Назаруку⁶⁴.

Спадкоємця гетьманської булави урочисто й спільно вітали українці різних віросповідань, різних поглядів і з різних політичних партій та організацій. Фермери Америки й Канади переїздили сотні миль, щоб побачити і привітати гетьманича, який став для них символом майбутності України та її державності. На честь гостя влаштовувалися прилюдні прийняття, пири, бенкети, концерти й академії, на які вважали за честь прийти не лише українські поселенці, а й посадники міст, представники американського й канадійського війська, лідери партій та організацій (Данило мав розмову й з Г. Фордом⁶⁵). Газети (в тому числі й європейські) слідували за подорожжю Данила Скоропадського, супроводжували публікації коментарями та світлинами.

Тим часом, перебуваючи на північноамериканському континенті, син П. Скоропадського гетьманич Данило зустрівся з Централєю Союзу Гетьманців-Державників (СГД) Америки й Канади, відвідав численні округи СГД, зустрічався з сотниками

63 - ЦДДА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 315, арк. 26.

64 - Там само, арк. 20.

65 - Ростовець М. Скоропадський і скоропадчуки. – Саскатун (Канада), 1938. – С. 30.

і сотницями Округ (у штатах СГД діяли Гетьманські Січі, улаштовані по окремим округам, напівозброєні сотні яких складалися як окремо з чоловіків, так і з жінок). Відбулися також численні зустрічі гетьманського сина з українськими «Пластунами» в Америці та Канаді.

Гетьманська преса широко висвітлювала цю подорож й, природно, змальовувала відвідини Данилом Скоропадським Північної Америки як тріумфальний візит гетьманича, що, власне, було недалеко від істини. «Своєю виїмковою індивідуальністю Він проломив леди у цілім Українстві, яке майже два десятки років перебувало в полоні демагогічної протигетьманської пропаганди, – писав спеціально виданий з цієї нагоди збірник «За Україну». – Високий, стрункий, сильно збудований, знаменитий спортсмен, мужній і ласкавий, енергійний у рухах і мові, спокійний, але рішучий, здержливий, поважний, але не зимний, елегантний на зовні і в зносинах з людьми, вільний у поведінці, а при тім повний дійсно гетьманської поваги. Розум і дипломатія Його роблять решту. Він поривав українців за собою... і молодь і старші пішли за Ним і об'єдналися з Ним»⁶⁶.

Союз Гетьманців-Державників Америки мав за мету, як зазначалося у його Статуті, виховувати добрих громадян для держави, в якій жили його члени і «стреміти до відбудови Української Незалежної Держави у формі Трудової Монархії, з дідовим Гетьманом на чолі»⁶⁷. Прапором визнавався жовто-блакитний, знаменом СГД було: на блакитному полі перехрещені булава і меч (булава по правому боці), в горішньому перехресті – монархічна корона (було змінено на гетьманську шапку⁶⁸), в долішнім перехресті –

Печатка Союзу Гетьманців
Державників Америки

66 - За Україну. – Едмонтон, 1938. – С. 24.

67 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 16, арк. 293–294/10.

68 - Там само, т. 12, арк. 149.

плуг, по боках плуга – колоски пшениці, а вгорі напис: Deo et patriae (З Богом за Батьківщину). Засадами СГД визначалися: християнська мораль; централізація; номінування на основі добору і те, що в ідеологічних і організаційних справах все рішає організаційна влада. Покровителем СГД був гетьман П. Скоропадський або його законний спадкоємець. В СГД шанувалася релігія, а усіяка боротьба проти Церкви і церковної влади вважалася за розвальну акцію, шкідливу для Нації.

Центрاليا СГД Америки складалася з: головного отамана (начальника всієї організації СГД, якого призначав особисто П. Скоропадський), головного обозного (заступника головного отамана), головного писаря, головного скарбника і головного діловода. У головного отамана був дорадчий орган – Генеральна Рада старшини СГД. До неї головний отаман покликував старшину Обозної команди, старшину Окружних команд, начальників відділів СГД і по два делегати рядових дійсних членів від кожної округи, вибраних на окружних загальних зборах, що скликалися з цією метою⁶⁹. Подібними були й засади Статуту і Регламенту СГД в Канаді⁷⁰. Від 18–19 листопада 1936 р. Централь Союзу Гетьманців-Державників Америки прийняла до виконання єдиний Статут СГД Америки, який було затверджено П. Скоропадським 31 липня 1936 року.

В системі СГД існувала також і Гетьманська Гвардія, командант якої являвся й військовим референтом при Обозній команді СГД. Військовими референтами при Окружній і Кошовій командах були також відповідні команданти частин Гетьманської Гвардії. При Окрузі міг бути окремий військовий референт, коли (подібно, як і при Обозній команді) окружний отаман являвся разом з тим і старшим командантом Гетьманської Гвардії при Окрузі⁷¹. Тогочасний СГД в Канаді, наприклад, був структурно об'єднаний у п'ять округ. І Округа складалася з шести кошей (Вест Торонто, Торонто-місто, Оттава, Віндзор, Судбури, Киченер),

69 - Там само, т. 16, арк. 293–294/10.

70 - Там само, арк. 321–334.

71 - Там само, арк. 333.

II Округа – з двох (Вінніпег, Силвер), III Округа (Саскачеван) – з коша Модел Фарм і шести гуртків (Глер, Красне, Врокстон, Бінфейт, Ріджайна, Мелвил), IV Округа (Альберта) – з восьми кошей (Едмонтон, Мондер, Мирнам, Дервент, Калґарі, Галич, Борщів, Карвел), V Округа – з трьох кошів (Монреаль, Оттава, Монреаль на Пойнті)⁷². Подібною була й структура СГД в США.

Існувала також гетьманська *Організація українських робітників класократів Канади (ОУРКК)* у вступі до Статуту і Регламенту якої від 1937 р., зокрема, вказувалося, що вона «є класовою організацією тих українських робітників, що не хочуть бути безбатченками, цебто бездомними пролетарями-скитальцями, що не мають Батьківщини, – як їх учать і як їм вірити кажуть агенти жида Мордохая Маркса, з II-го. III-го й IV-го Інтернаціоналів, – але вважають себе членами своєї Нації й разом з іншими її трудовими клясами стремлять до відбудови національної Незалежної Української Держави на Українських Землях ув Європі»⁷³. ОУРКК являла собою автономну організацію у складі Гетьманського Руху під кермом голови Головної Ради, що був рівночасно зв'язковим поміж головним обозним СГД і ОУРКК, якого на представлення головного обозного СГД затверджував чи усував покровитель Організації, тобто – П. Скоропадський.

Організація відкидала демократичний спосіб при облаштуванні своїх рядів, приймаючи натомість спосіб добору-селекції й провідництва, і щільно співпрацювала не лише з Союзом Гетьманців-Державників, а й з *Лігою Класократів Канади*, що мала свій осідок у Монреалі в Квебеку⁷⁴. Існував у Канаді й *Союз Гетьманців Класократів (СГК)* з осідком у Вінніпезі (Манітоба). Покровителем СГК також був дідовий гетьман України з роду Скоропадських. Прикметно, що «по часі найменше п'ять літ вірцевої служби в С.Г.К. звичайний або дійсний член може

72 - Там само, т. 12, арк. 78–81.

73 - Статут Організації Українських Робітників Клясократів Канади. – Торонто (Онтаріо): Накладом О.У.Р.К.К., 1937. – С. 1; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 189.

74 - Статут Організації Українських Робітників Клясократів Канади. – Торонто (Онтаріо): Накладом О.У.Р.К.К., 1937. – С. 4, 6; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 190 зв., 191 зв.; Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. I. 1900–1936 рр. – Київ: Саміт-книга, 2023. – 544 с., іл.

бути наділений почесним титулом Гетьманського Лицаря»⁷⁵. Загалом на той час у США і Канаді існувало понад 60 відділень СГД, які налічували близько 2 тис. членів⁷⁶.

Перший літак Союзу Гетьманців-Державників «Україна» (летун – пок. А. Чайківський)

Свого часу полковник О. Шаповал започаткував в США авіаційний вишкіл членства СГД й заснував у Чикаго школу летунства, придбав власний літак на пожертви гетьманців, що одержав назву «Україна». Справа

авіаційного спорту серед гетьманців почала розвиватися дуже успішно й поступово СГД придбав ще два літака, що були названі «Львів» і «Київ»⁷⁷.

Українська американська громада дізналася про майбутній приїзд Д. Скоропадського до США на початку серпня 1937 р., коли Головна Централь СГД Америки оголосила про відвідини гетьманичем Сполучених Штатів наприкінці серпня, або ж на початку вересня того року⁷⁸. Вона ж готувала зустріч високого гостя на континенті. Невдовзі гетьманська преса в США звернулася до людності: «Наближається час, коли на Американську Землю перший раз в історії Українського Народу вступить Гетьманський Син, В[ельможний] П[ан] Гетьманич Данило – Наслідник Української Гетьманської Державної Булави. Той, що має органічно зв'язати славу українську Минувшину зі світлою Будучиною цілого Українського Народу на Рідних Землях.

75 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 16, арк. 299.

76 - Сидорчук-Потульницька Т. Гетьманський рух напередодні Другої світової війни та Осип Назарук // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 238 (CCXXXVIII). Праці Історично-філософської секції. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка у Львові, 1999. – С. 236–253.

77 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 1, арк. 272–273.

78 - Наш Стяг. – 1937. – Ч. 33. – 14 серпня.

Гетьманці Державники і всі Українські Патріоти! Приготуйтеся до пристойної зустрічі, прийняття й пошановання молодого Репрезентанта всеукраїнського патріотичного Руху. Хай Пан Гетьманич, яко живий і діяльний представник молодого державницького українського покоління побачить у Ваших очах і відчує у Ваших душах і серцях вогонь любови й відданости нашій загальній Національній Справі. Хай Він сам при цій нагоді ще більше запалиться тим святим Вашим вогнем, щоб сміливо йти вперед до досягнення спільного Національного Ідеалу!

Пошануйте Його – пошануйте самих Себе. Пошануйте цілу нашу історію. Покажете цілому світові, що ми, Українці, вже маємо право і називатися і бути державним народом!»⁷⁹.

Централа Союзу Гетьманців-Державників Америки й Канади

Сидять (зліва на праворуч): головний скарбник Стефан Мурин, референтка в справах організації жіноцтва Анна Матичак, правний заступник, адвокат Богдан Пелехович, головний отаман Никола Гуль, головний редактор «Нашого Стягу», референт авіації, полк. Олександр Шаповал, військовий референт Іван Дужанський, господарський референт Григорій Матвіїв.

Стоять (зліва на праворуч): головний писар Михайло Солтис, діловод Михайло Баран, член Централі Микола Кулак, організаційний референт Микола Моранець, контролер Петро Лучків, контролер Тимко Кривовяз, управитель друкарні Василь Сидорук

Підготовкою зустрічі Д. Скоропадського та перебігом його перебування у Північній Америці керувала Централь Союзу Гетьманців-Державників (СГД) Америки й Канади, до складу якої входили: головний отаман Никола Гуль, правний заступник адвокат Богдан Пелехович, головний писар Михайло Солтис, головний скарбник Стефан Мурин, військовий референт Іван Дужанський, референт авіації полковник Олександр Шаповал, господарський референт Григорій Матвіїв, організаційний референт Микола Моранець, референтка в справах організації жіноцтва Анна Матичак, член Централі Микола Кулак, контролер Петро Лучків, контролер Тимко Кривовяз, діловод Михайло Баран, управитель друкарні Василь Сидорук.

Член Централі СГД в Америці й Канаді полк. О. Шаповал, що напередодні прибув до Нью-Йорка, заздалегідь відбув нараду з місцевими гетьманцями та за участі впр. о. совіт. Филемона Тарнавського, д-ра Лонгіна Цегельського, окружного отамана V Округу СГД (Нью-Йорк) В. Павлюка, окружного військового референта Г. Марчака і представників I Округу СГД (Філадельфія), окружного писаря СГД Цицика і п. Старости.

У суботу 11 вересня 1937 р. о 9-й ранку Д. Скоропадський прибув до Нью-Йорка (пароплав запізнивсь на годину), де його зустрічала численна делегація Гетьманського Руху, членів духовенства і громадянства. Ще перед восьмою ранку у порт прибули: член Централі СГД в Америці й Канаді полк. О. Шаповал, д-р Л. Цегельський, окружний отаман V Округу СГД (Нью-Йорк) В. Павлюк, окружний військовий референт Г. Марчак, представник I Округу СГД (Філадельфія) Цицик, окруж-

ний писар СГД Староста, представниця Червоного Хреста СГД в Нью-Йорку сотничка Р. Добрянська з донькою, пані Ригель і панною Грендус. Перед делегацією з'явився еміграційний урядник Гетьманського Центру й запросив одного з вітальників пройти на корабель для прийняття гетьманича. На цю першу зустріч високому гостю, після попереднього обговорення, був виделегований д-р Л. Цегельський. За кілька хвилин Данило Скоропадський ступив на американську землю в Нью-Йорку. Завбачивши його ще на кораблі полк. О. Шаповал оголосив товариству: «Це Вельможний Пан Гетьманич Данило», на що присутні гучно й радісно закричали: «Слава Пану Гетьманичеві!».

Невдовзі зустрічаючі, разом із Д. Скоропадським, приготованим заздалегідь автомобілем прибули до одного з найкращих готелів Нью-Йорка, де гетьманич познайомився з усіма членами урочисто приймальної делегації й провів пару годин з ними у товариській розмові. Після 13.00 полудня представники I Округу СГД (Філадельфія) Цицик і Староста, а також окружний отаман V Округу СГД (Нью-Йорк) В. Павлюк з товариством мусили покинути гетьманича, аби той зміг перепочити й приготуватися до скорого від'їзду до Чикаго. Із Д. Скоропадського залишився лиш представник Централі СГД в Америці полк. О. Шаповал, до яких за півгодини приєдналися о. Ф. Тарнавський і д-р Л. Цегельський. Ф. Тарнавський привітав гетьманича й запросив його на обід до ресторації поблизу готелю.

Того ж дня о 15 год. 20 хв. гість, у супроводі полк. О. Шаповала, потягом відбув з Нью-Йорка до Чикаго. Центральний пресовий орган гетьманців «Наш Стяг» тоді відозвою до українського населення Чикаго оповістив містян про скорий приїзд гетьманського сина. У відозві під титулом «Вітаймо дорогого Гостя!» повідом-

Олександр Шаповал

лялося, між іншим, що «Вельможний Пан Гетьманич Данило згодився завітати на вельми важну урочистість – торжество посвячення нового модерного українського літака, що носитиме святе для кожного українського патріота ім'я – ім'я златоверхої столиці Соборної України – «Київ».

[...] Українська Громадо в Шикагу й околиці! Забудь на цей час всякі партійні, особисті та інші порахунки між собою. Завітайте всі як один на цю загально-українську урочистість. На цім спільнім Національнім Святі подайте один одному руку на знак приязні і братньої любови.

Хай у цей день тисячі українських душ наповняться однаковою радістю. Хай у цей день перед усіма Українцями засвітить промінчастим світлом один спільний і найдорожчий для всіх нас Національний Ідеал – Вільна й Соборна Україна.

Достойно привітаймо всі нашого Дорогого Гостя – Гетьманського Сина!»⁸⁰.

Никола Гуль

12 вересня 1937 р. о 7 год. 30 хв. Д. Скоропадський прибув до Чикаго. На залізничному вокзалі, під проливним дощем, його парадно зустріли уніформовані: головний отаман СГД Америки й Канади Никола Гуль, головний обозний Канадійської області СГД Михайло Гетьман і мілітаризована почесна варта, зложена з членів Централі СГД, окружної та сотенної старшини, а саме – Григорій Матвіїв, Николай Моранець, Стефан Мурин, Дмитро Зabloцький, Николай Кулак, Тарас Дзявроник, Михайло Горох, Николай Погребний і Николай Сабор.

Для послуг СГД свої новітні автомобілі надали Василь Музика і Михайло Канюк.

80 - Наш Стяг. – 1937. – Ч. 37. – 11 вересня.

Головний отаман СГД Америки й Канади Н. Гуль коротко привітав гетьманича Данила зі щасливим приїздом до осідку Централі СГД та побажав приємного перебування на американській землі. У відповідь високий гість щиро подякував за це від імені свого батька-гетьмана Павла та від себе. Потім від імені Канадійської області СГД гостя привітав її головний обозний М. Гетьман й отримав у відповідь коротку сердечну подяку. По тій зустрічі її учасники попрямували до резиденції Впр. Отців Василіян, що розташовувалася у Чикаго по вул. Оклей і Райс.

О 10.00 ранку гетьманич прибув до української греко-католицької церкви св. о. Николая при вищевказаній вулиці, де стоячи вислухав цілу співану службу Божу, що була відправлена всч. о. Сильвестром Коляром, за асистенства о. ігум. ЧСВВ Е. Теодоровича, о. Олексіна і о. Коляра, а потім й інші служби та захоплюючи і глибоку за змістом проповідь впр. о. ігумена Е. Теодоровича. Перед закінченням Богослужіння всечасний о. Сильвестер Коляр поблагословив гетьманича найсвятішими тайнами. Тим часом дощ на вулиці вже закінчився і над Чикаго засяяло сонце.

По полудні, о 14 год. 30 хв. Д. Скоропадський у супроводі головного обозного СГД Канади та членів Централі СГД Америки й Канади приїхав на площу Ривер Ровд, де мало відбутися посвячення нового літака СГД «Київ», на якому сам згодом й здійснив перший політ. Це був п'ятимісчний літак моделі «Релінг», виробництва фірми «Стінсон». До цього часу на летунському полі вже зібралося близько 2 тис. 500 українців і неукраїнців, що мешкали в Чикаго та околицях. Із появою гетьманича юрба кинулася фотографувати його на згадку про той візит. Там же урочистим парадом гостя вітала IV Округа СГД і рапортом та коротким привітанням наказний отаман СГД Н. Гуль⁸¹, якому невдовзі гетьманич урочисто вручив пірнач, переданий від гетьмана⁸².

81 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 226; В Нью-Йорку і Чикаго // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 4.

82 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 18, арк. 17.

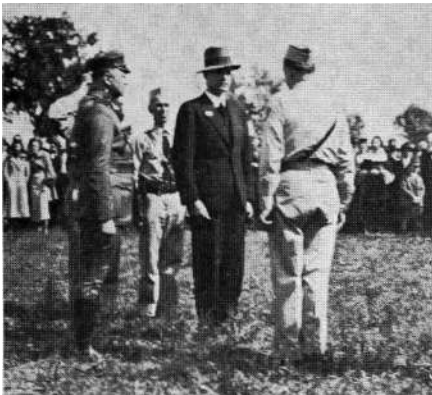
«Вельможний Пане Гетьманичу!

В імени цілого Союзу Гетьманців Державників Америки маю честь вітати Вас в місті осідку нашої Централі – Шикаго, на вільній Американській Землі.

Ми всі, Гетьманці Державники, дуже тішимося, що Ви, Вельможний Пане Гетьманичу, згодні завітати до нашої Організації і до всіх Українських Патріотів на Американській Землі, що в братній згоді та любові працюють з нами для добра нашого Народу.

Ми дуже радіємо, що Ви, Вельможний Пане Гетьманичу, матимете змогу на власні очі побачити як живе наш нарід на цій землі, та запізнаєтеся, оскільки обставини сприятимуть, із життям, господаркою та організацією Народу Вільної Землі Вашингтона.

Дай Боже Вам, Вельможний Пане Гетьманичу, через цілий час Вашої гостини серед нас і всіх Українців – Патріотів на цій Землі Американській, почуватися в добрім здоров'ї, в повнім моральнім задоволенні та набрати нових сил для дальшої великої патріотичної державницької Вашої праці на користь усього Українського Народу!»⁸³.

Головний отаман СГД Америки Н. Гуль вітає гетьманича Данила на летунській площі (Чикаго, 12 вересня 1937 р.)

Високого гостя привітали також попередній головний отаман СГД д-р Ом. Тарнавський та ціла низка поважних українських громадян.

Після побажання подальшого розвитку Гетьманській Організації, гетьманич у супроводі головного отамана попрямував до нового (вже третього) літака СГД в США (першим літаком був «Україна», другим – «Львів»). «Київ» був прикрашений простягнути-

83 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937 – весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 36–37.

ми від нього синьо-жовтими стрічками, а попри нього відбулися парад і дефіляда уніформованих (старших і молодечих) відділів II Округу СГД в Чикаго з українськими та американськими прапорами. Очолювали крокування військовий референт Централі Іван Дужанський та окружний отаман Павло Гудзей. Також у цьому параді в уніформах виступали як представники IV Округу СГД (Детройт): осавул СГД Е. Драгінда, курінний отаман С. Гава, сотник Н. Небоженко, окружні старшини В. Лис, Т. Мельник та інші. При гетьманичеві ж з Детройту стояли почесні гості – адвокат І. Кузь і відомий український бізнесмен Н. Кіптик.

Тим часом біля літака «Київ» вже було зібралось духовенство. Посвячення урочисто виконав найстарший за віком серед українського священства в Америці впреп. о. ювілят Николай Сіминович. Урочистість посвячення завершилася кількатисячним багатолітствуванням ясновельможному панові гетьманові Павлові, вельможному гетьманичеві Данилові та цілому українському народові.

За цим Д. Скоропадський виголосив у мегафон свою першу прилюдну промову на американській землі:

«Високопреподобні й Всечесні Отці!

Високодостойний Пане Головний Отамане!

Шановна Українська Громадо!

Лише 30 годин минуло, як я зійшов з корабля на Американську Землю.

Радісно мені, після цієї довгої подорожі серед чужих людей, опинитися тут, між Вами – синами і доньками Українського Народу на Вільній Американській Землі. Особливо радісно мені бути зараз між Вами, що так само, як і численні наші Брати –

Третій літак Союзу Гетьманців-Державників «Київ»
(першим пілотом став 12 вересня 1937 р. гетьманич
Данило Скоропадський)

українські патріоти в Європі та в цілім світі – працюєте разом зо всіма нами для одного Великого Діла.

Я приїхав до Вас по наказу мого Батька. В той же самий час я виконую обіцянку, дану перед роком делегатові Союзу Гетьманців Державників в Європі Головному Обозному Михайлу Гетьманові. Я тоді обіцяв завітати до Вас – моїх земляків в Америці та Канаді, коли буде закінчена летунська акція придбання нового літака “Київ”. Союз Гетьманців Державників це чергове своє завдання виконав.

Честь і слава йому за це!

Додержую свого слова і я.

Я щасливий бути нині разом з Вами на цій спільній нашій урочистості.

Батько наказав мені переказати Його сердечний привіт всім вам – Достойникам Святої Церкви за Океаном. Батько сердечно вітає увесь Союз Гетьманців Державників Америки та його вірний і патріотичний Провід. Як рівнож сердечний привіт передає мій Батько всім нашим однодумцям і всім Вам – українським патріотам, що щиро співпрацюєте разом з нами для Святого Діла Визволення України.

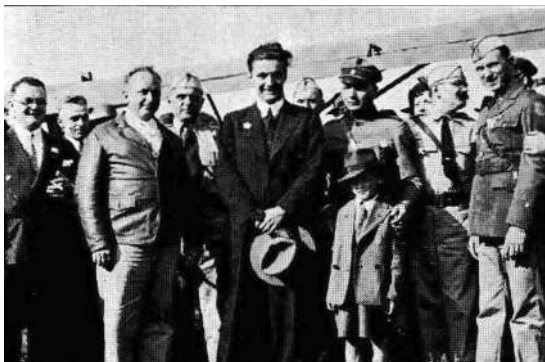

Д. Скоропадський виголошує свою першу прилюдну промову в Америці (летовище «Ривер Ровд», поблизу Чикаго, 12 вересня 1937 р.)

Батько мій щиро дякує Союзу Гетьманців Державників Америки і його Проводові та всім нашим симпатикам за океаном за Вашу витревалу і патріотичну роботу, за Вашу активність і жертвенність на користь Української Національно-Державницької Справи ось вже так довгі літа!

Батько дуже радіє, що тут, між Вами за Океаном, зародилася думка розбудови української національної авіації. Цьому ділові Батько надає важне

значіння. Бо ще ні одна нація не здобула незалежного державного життя тільки самою ідеєю та самим словом. Тільки ідея сполучена з організацією матеріальних сил народу може привести до перемоги. Те, що Ви тут за Океаном заходилися організувати українське авіаційне діло, є важне не тільки тому, що дає змогу цілому ряду українських патріотів здобути знання

На посвяченні літака «Київ»
(Чикаго, 12 вересня 1937 р.)

Зліва на праворуч: др. Н. Сіменович, головний
обозний М. Гетьман, Д. Чард, полк. О. Шаповал,
гетьманич Данило Скоропадський, сотн. М. Горох,
головний отаман Н. Гуль, І. Дужанський

цієї найважливішої ділянки техніки, так потрібної для військової справи, але ця летунська акція ще важна й тим, що вона взагалі звертає увагу українського суспільства на величезне значіння матеріальної сили в ділі визволення Народу.

Шлях, що по ньому працює Союз Гетьманців Державників, – правильний! Бажаю йому дальших успіхів. Щастя Боже!

Для мене є великою несподіванкою бачити тут, на цім полі американських горожан німецького походження, що разом з нами, Українцями, взяли участь в цім нашім святі.

Я хочу до них промовити в їх рідній мові.

[німецькою:] Шановні німецькі гості!

Великою і приємною несподіванкою для мене є бачити Вас тут, на нашім святі. Вітаю Вас в імені всіх Гетьманців, що тут зібралися.

Український нарід сьогодні перебуває в стані важкої боротьби за своє незалежне, державне життя, боротьби, яка точиться на всіх Українських Землях і прибирає, в залежності від обставин, різних форм. Сьогодні стремління Українців мати власну державу, бажання кувати власними руками своє життя охоплює все більші маси нашого народу. Хотіння це – ірра-

ціональне і може бути порівняне тільки з глибоким релігійним почуттям.

Одним із найголовніших ворогів, що перегороджують шлях наш до вільного життя, – це большевицька Москва, що захопила найбільшу частину нашої Землі. Але большевизм і як світогляд, в усіх його проявах, стоїть впоперек дороги до нашого національного і державного відродження. І тому ми його всіми силами поборюємо.

Гетьманіч Д. Скоропадський й референт авіації при СГД полк. О. Шаповал біля літака «Київ» після пробних летів 18 вересня 1937 р. (світлина студента-літуна В. Ткачука)

Тому ми з великим інтересом і захопленням слідкуємо за боротьбою проти цієї світової небезпеки в інших країнах і особливо в Німеччині. Ваша бувша батьківщина, дякуючи розуму і енергії її Провідника, цю небезпеку перемогла. За це честь їй і слава!

Я переконаний, що висловлю Вам почуття всіх присутніх тут українських патріотів, передаючи Вам вислови симпатії до Німецького Народу і щирі побажання дальших успіхів в його тяжкій боротьбі!

[українською:] Шановна Громадо!

Я щасливий, що мені доводиться брати участь в цій нашій українській урочистості. Щасливий бачити і відчувати, що в конкретній загально-національній роботі легко

встановлюється порозуміння між всіми Українцями, яким дорога справа Визволення України. Цю національну роботу Гетьманці ведуть і будуть далі вести аж до нашої перемоги, до здійснення наших національних стремлінь.

Я вірю і знаю, що шлях до нас знайдуть всі українські патріоти як серед молодого, так і серед середнього і старшого покоління нашого суспільства, усі Українці, яким ходить не про роз-

порошення, а про підготовку і об'єднання всіх наших народніх сил до нового національного зриву. А що до цього зриву дійде, в це Батько і я глибоко віримо і будемо й надалі для збільшення нашої внутрішньої єдності й сили непохитно працювати.

Хай буде цей новий літак, здобутий зусиллями щирих Українських Патріотів, носити ім'я «Київ»!

Хай буде він служити Ідеї нашого національного скріплення і об'єднання.

Хай нагадуватиме він, що ми ще й досі бездержавний нарід, поглиблюючи тугу нашу за вільним і незалежним життям і посилюючи нашу енергію до дальшої боротьби.

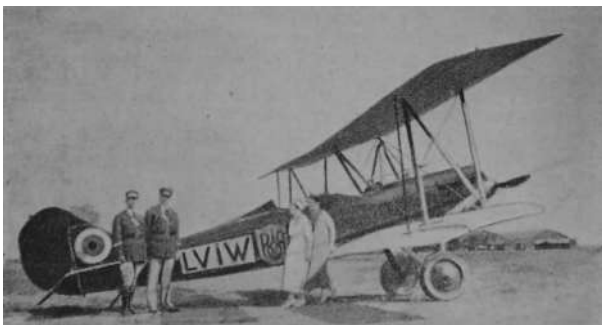
Хай служить він Україні!

Хай воскресне Вільна Незалежна Українська Держава!

Слава!»⁸⁴.

Після гетьманича вітальні гасла на його честь виголосив полк. О. Шаповал, а за цим Д. Скоропадський (у супроводі О. Шаповала і молодого летуна Харькова) на освяченому літаку «Київ» здійснив півгодинний політ над Чикаго та Мічиганським озером. У небо здійнялися також й літаки «Україна» та «Львів»⁸⁵. Згодом відбулися оглядини першого літака СГД в Америці «Україна» та другого під назвою «Львів». Крім того Данило зустрівся й з молодечими відділами СГД та з відділами гетьманського Червоного Хреста.

По закінченню офіційної частини свята відбувся пікнік на подвір'ї української греко-католицької церкви св. Николая. Під

Другий літак Союзу Гетьманців-Державників «Львів»
Біля літака: сот. Марчак, осавул Є. Драгінда, сотничка
Червоного Хреста СГД І. Тарнавська, п-ні Драгінда

84 - Плуг та Меч (Буенос Айрес). - 1938. - ч. 5. - С. 4-6; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 226 зв.-227 зв.

85 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 226.

час його тривання, військові вправи під загальним проводом військового референта Івана Дужанського показали два молодечих відділи II Округи СГД в Чикаго, а саме: з Норд-Сайдю під командою сотника Николая Матвіїва та зі Савт-Сайдю під командою сотника Петра Шкварка. Гетьманич здійнив тоді ж фотосесію з молодечим відділом СГД і з уніфікованим жіночим відділом СГД. Перед шостою годиною вечора гетьманич поїхав з пікніка на перепочинок. Усі пересування Д. Скоропадського у Чикаго завжди супроводжувала почесна варта СГД. Загалом же в місцевій організації гетьманців у Чикаго було бл. 500 членів, а в останні часи сильно поширилася популярність СГД серед молоді⁸⁶.

13 вересня Д. Скоропадський склав відвідини головному отаманові СГД Н. Гулю, де й відбув вечерю також у товаристві членів Централі СГД. Наступного дня гетьманич оглядав щоденну школу Отців Василіян при Оклей і Райс вул. і слухав пояснення про роботу цієї школи від впр. о. ігумена Е. Теодоровича та о. А. Сенишина. 15 вересня Д. Скоропадський у супроводі деяких членів Централі СГД оглядав місто Чикаго й відвідав великий Історико-природничий музей. Після екскурсії заокеанський гість вечеряв у гетьманця Н. Погребного, після чого відвідав колишнього головного отамана СГД О. Тарнавського. 16 вересня пополудні Д. Скоропадський приймав у себе адвоката Б. Пелеховича, д-ра О. Тарнавського й М. Тимофіїва, а увечері був присутній на оглядинах військових вправ молодечої сотні СГД під орудою сотника Матвіїва. Тоді ж Д. Скоропадський у короткій промові сказав молодим гетьманцям англійською: «Успіх боротьби Українського народу залежатиме від того чи наш нарід встигне створити свою власну військову силу. На військову силу звертали увагу всі поневолені народи, які сьогодні вже здобули свою державну незалежність»⁸⁷. Після цього гетьманич взяв участь в офіційному засіданні Централі СГД, де виголосив доповідь про поточні міжнародне становище та українську справу.

86 - Там само, т. 18, арк. 16.

87 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 44–45.

17 вересня Д. Скоропадський у супроводі впр. о. ігумена А. Сенишина оглянув фабрику МакКормика, де мав спілкування про її роботу форман-українець Гайович, а гість також поспілкувався з українськими робітниками, що працювали на тому підприємстві. Увечері гетьманич був присутній на офіційних зборах окружної старшини II Округу СГД, де виголосив довшу промову на зовнішньо- і внутрішньополітичні теми.

18 вересня Централь СГД Америки звернулася до земляків з відозвою «З нагоди гостини Гетьманського Сина Данила серед Українського Народу в Америці й Канаді». У «Відозві», зокрема, наголошувалося: «Українці в Америці й Канаді, без огляду на свої релігійні й політичні ріжниці, повинні пошанувати цей Рід в особі Його Представника, бо в цих тяжких часах тільки тим способом дадуть доказ свого політичного розуму, вироблення й правдивого патріотизму.

А тепер слово до Вас, Гетьманці Державники, наші одностудці та прихильники в Америці й Канаді! Велика честь припала нам першим приймати й вітати в себе, на вільній Американській Землі Сина нашого Я. В. Пана Гетьмана – і спадкоємця влади Князів золотостременного Роду Володимира й Гетьманів “Славного Війська Запорозького та Всієї України”.

Це сталося лиш завдяки тому, що в багаторічній боротьбі й витревалій організаційній праці Союз Гетьманців Державників Америки внутрішньо скріпився й загартувався.

Нехай же від цього дня ще більше кріпшає наша Організація. Ідіть до нас всі чесні й в Бога віруючі Українські Патріоти, бо тільки на таких може спертися Влада Вільної

Д. Скоропадський біля літака «Київ»
(Чикаго, 18 вересня 1937 р.)

і Соборної України, яку репрезентує молодий Престолонаслідник Її – Вельможний Пан Гетьманич Данило.

Українці й Українки! Достойно прийміть і привітайте нашого Високого й Дорогого Гостя скрізь, де Він з'явиться серед Вас!»⁸⁸.

Сам Д. Скоропадський того дня відвідав Індустріальний музей в Чикаго, а ввечері побував в гостях у адвоката та юридичного радника Централі СГД Б. Пелеховича.

Єпископ кир Костянтин Богачевський у розмові з гетьманичем Данилом на святі «Український День» (Чикаго, 19 вересня 1937 р.)

19 вересня за присутності гетьманича під відкритим небом за участі близько тисячі учасників відбулося свято «Український День» на користь Української Вищої Школи у Стемфорді, яке розпочалося об 11-й годині архиєрейською службою єпископа кир Костянтина Богачевського. Д. Скоропадський прибув на

свято у супроводі головного отамана Н. Гуля, членів Централі СГД та почесної варти зі старших гетьманців Чикаго. Після служби Божої уніформовані відділи II Округу СГД, під командою окружного отамана Івана Гудзея, пройшли маршем цих відділів з українським і американським прапорами у супроводі головного отамана і членів Централі СГД та віддали честь єпископові й гетьманичу. Д. Скоропадський та єпископ пройшли вздовж фронту вишикуваного молодечого воєнізованого відділу СГД, що було зафільмовано на кінострічку др. Сіменовичем⁸⁹.

За цим у павільйоні відбувся спільний обід за участі маси народу. З привітальними словами виступили: адв. Б. Пелехович, д-р О. Тарнавський, Н. Гуль, пани Жовнірчак і Когут. Під час обі-

88 - Наш Стяг. – 1937. – Ч. 38. – 18 вересня.

89 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 226 зв.

ду у своєму слові через мегафон, яке кілька разів переривалося рясними оплесками, Д. Скоропадський сказав:

«Ваша Ексцеленціє, Високопреподобні Отці і Шановна Українська громадо!

Я промовляю до Вас не тільки як представник мого Батька і Гетьманців на європейському континенті, але також яко Українець-Придніпрянець з походження, що душею й тілом стремить до того, аби обидві вітки Українського Народу – об'єдналися якнайскорше в спільній боротьбі за виборення своєї власної Самостійної і ні від кого незалежної Української Держави. [Рясні оплески]

Сьогодні українська національна боротьба точиться на всіх Українських Землях. Бореться наш нарід за кращу свою долю на Великій Україні, під Польщею, під Чехословаччиною, під Румунією, на Далекому Сході, в обох Америках і в цілій еміграції. Скрізь Українці боронять свої національні позиції. Важка і складна ця боротьба. Вимагає вона великого внутрішнього напруження і горіння. Вимагає вона твердої віри і сильних характерів. Боротьба ця матиме успіх тільки тоді, коли буде осяяна вона глибокою любов'ю між всіма Українцями і коли спиратиметься на християнських засадах; коли будуть поруч світських Авторитетів плекатись та шануватись у нас і духовні Авторитети.

Не можна собі уявити, щоб політична боротьба за кращу будучину нашого Народу могла мати успіх, оскільки рівнобіжно не буде вестись боротьба за культурне піднесення нашого суспільства. Питання підготовки кадрів культурно і духовно вишколених провідників має для нашого Визвольного Діла величезне значіння.

Д. Скоропадський у літаку «Львів»

Тому мусимо використати кожен можливість для того, щоб спричинитися до вишколу таких наших будучих провідників. Америка й Канада є сьогодні країнами, де українські культурні інституції можуть вільно розвиватись. Тому моральним і національним обов'язком всіх Українців є підтримати всіма силами Його Ексцеленцію Єпископа Кир Константина в Його тяжкій роботі – удержання нашої славетної культурно-наукової інституції – Вищої Школи в Стемфорді. [Гучні оплески]

Гетьманці ведуть роботу для внутрішнього скріплення цілого українства. Вони всіма силами стремлять до того, щоб Нарід наш не уважав себе за щось нижче від інших народів; натомість, щоб Нарід наш мав глибоку віру що Він і тільки Він є господарем своєї власної долі; цю долю свою сам, по своїй уподобі і мусить кувати! [Бурхливі оплески]

Хай відідуть Їх Ексцеленція до Філадельфії з глибоким внутрішнім задоволенням і переконанням, що українське громадянство в Шикаго зрозуміло, оцінило і підтримало Їх у Їх високо-патріотичній роботі. Бо не може бути остаточної політичної перемоги без попереднього піднесення української культури і гартування українського духа»⁹⁰. [Рясні оплески]

По промові гетьманича виступили єп. К. Богачевський і адв. Пелехович, що надав Д. Скоропадському останнє слово, який завершив свій виступ закликом заспівати «Ще не вмерла Україна». Застілля ж закінчилося співом «Не пора»⁹¹. По закінченні офіційної частини розпочалася весела забава для учасників свята, а архієпископ і гетьманич у супроводі почесної варти від'їхали на приватну гостину до панства Сіминовичів.

Наступного дня Д. Скоропадський працював у себе, залагоджуючи листування, що накопичилося за останні дні. 21 вересня гетьманич здійснив прогулянку на моторовому човні озерами Факс і Грос та рибалив у товаристві о. ігумена Е. Теодоровича, адв. Б. Пелеховича і молодого гетьманця Музики.

90 - Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – Ч. 5. – С. 7.

91 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 226 зв.

Мав Д. Скоропадський й окрему зустріч з чиказькими німцями, які zorganizували її 22 вересня у своєму національному товаристві «*Deutscher Volksbund*», що було по вул. Вестерн. Коли о 20 годині гетьманич прибув до домівки, його зустріли уніформовані у власні однострої німці і парадно провели на почесне місце до зали, заповненої бл. 500 особами за довгими столами при пиві. Голова зборів П. Гиссипл під бурхливі оплески представив присутнім гостя.

Після доповіді одного з присутніх на тему нападів в американській пресі на німецькі організації в США, до слова було запрошено гетьманича. Д. Скоропадський німецькою мовою дякував за гостину, розповів протягом двадцяти хвилин про свої враження від переможної боротьби Німеччини за своє краще життя, а потім зупинився на історії боротьби українського народу за державну незалежність, нарікаючи на руйнівні впливи інтернаціональних (марксистських) ідей для національних ідеалів, що й стало причиною тогочасних громадянського розбрату і державної катастрофи. «Але певна частина українців, – продовжував гетьманич, – вже й тоді завзято боролася проти інтернаціональних ідей. Тепер ця боротьба має більше організований характер та захоплює дедалі все ширші верстви Українського Народу. Це призведе нас без жадного сумніву до своєї ні від кого незалежної Української Держави»⁹². Наприкінці своєї промови Д. Скоропадський підкреслив, що українські патріоти багато навчилися з прикладів боротьби національної Німеччини. «Україна має бути – національною. І як національна держа-

К. Богачевський, Д. Скоропадський і М. Сіминович після Служби Божої з нагоди «Українського Дня» (Чикаго, 19 вересня 1937 р.)

92 - Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 8.

ва – Україна все буде приятелькою національної Німеччини, бо це є в інтересах обидвох народів!», – завершив своє слово гетьманич⁹³.

Присутні у залі навстоячки оплесками вітали завершення промови Д. Скоропадським, а голова зборів сердечно дякував гостю за щирі слова, після чого гетьманич, оточений американськими німцями, ще приватно відповідав на їхні численні запитання.

Наступного дня Д. Скоропадський вечеряв у члена Централі СГД Н. Кулака в товаристві інших членів Централі – Г. Матвіїва, М. Моранця і полк. О. Шаповала, а також о. ігумена Сенишина, о. Теодоровича, о. Колара та попереднього наказного отамана СГД О. Тарнавського. 24 вересня гетьманич обговорював організаційні питання розвитку Гетьманського Руху в США і Канаді з чільними членами СГД, а 25 вересня приймав делегацію від Українсько-Американського громадського клубу в Чикаго (капітан Барабаш, пані Барабаш, Р. Смук), під час чого п. Барабаш запросив Д. Скоропадського на офіційне прийняття уже до Клубу ввечері 2 жовтня.

Гетьманці Чикаго (США)

У цей час, вочевидь перебуваючи у захваті від перших звісток про успішну подорож свого сина, Павло Скоропадський, як було зазначено у його щоденникові у записі від 25 вересня 1937 р., пише листа до тогочасного президента США Франкліна Ру-

звельта «про прийом Данила», додаючи собі у нотатці заувагу: «Вельми корисно для німців, що наш рух в Америці є значним і життєздатним»⁹⁴. Невідомо, чи відправив свого листа він адре-

93 - Там само. – С. 9.

94 - Щоденник гетьмана Павла Скоропадського. Рукопис. Т. 2. (30.12.1932 – 4.07.1933). Особистий архів родини гетьмана Павла Скоропадського в місті Кюснахт, Швейцарія, с. 62.

сатові, проте відомо, що зустрічі гетьманича України з президентом США не сталося й навряд чи вона була можливою.

Тим часом Данило Скоропадський 26 вересня слухав вранішню співану Службу Божу в церкві св. о. Николая, а о другій половині був присутній на зборах 16-ої жіночої сотні СГД. Після вітання сотнички Кинти й заслухання протоколів останніх зборів сотні, гетьманич виголосив промову до гетьманок, особливо наголошуючи на ролі української жінки-матері в українському визвольному русі. Організаторка 16-ї сотні пані Фіца у відповідь промовила чуле слово, а після подальших коротких слів подяки від членкинь сотні усі заспівали українського національного гімна. Увечері Д. Скоропадський, в супроводі головного отамана Н. Гуля і членів Централі СГД, завітав на шкільний бал, улаштований старанням отців Василян у шкільній залі, поблизу церкви св. о. Николая.

27 вересня гетьманич, у супроводі власника сучасної української молочарні в Чикаго п. Чизмана, військового референта СГД п. Дужанського і полк. Шаповала, відвідав місцеві “стак-ярди” світової фірми «Свифт і Ко», а згодом й зразкову молочарню Чизмана. Увечері ж був у гостинах в секретаря 15-ї сотні СГД п. Димитрова, у товаристві о. Теодоровича, о. Сенишина, головного отамана Н. Гуля, п. Погребного і кількох інших членів Централі СГД.

28 вересня відбулися оглядини Цивільного Суду США в Чикаго й вечерея у п. Чизмана в колі декількох членів Централі СГД, Н. Гуля, о. Теодоровича та о. Журавецького. Наступного дня гетьманич приймав візит д-ра Івана Смука і сотника молодшої сотні СГД в південній частині Чикаго П. Шкварока, а кінець дня і ранок 1 жовтня відпочивав у знайомих поза містом. Вдень 1 жовтня Д. Скоропадський виступив у парохіальній залі з промовою-рефератом перед чиказькою українською молоддю, що була запрошена на ці сходи Союзом Гетьманців-Державників. 2 жовтня заповонила гра футбольних команд «Нортвестерн Юніверситі» та «Айова Юніверситі», а вечір зайнято прийняттям в Українсько-Американському клубі, що було влаштовано у

готелі «Бісмарк» в Чикаго, де гетьманич виступив з промовою українською та англійською мовами.

З жовтня в Чикаго СГД влаштував на честь Д. Скоропадського величавий бенкет у прекрасно удекораній залі української школи при церкві св. о. Николая (Оклеї і Райс вул.). Вздовж зали, у кілька рядів, стояли столи, накриті гарними обрусами. Осередній стіл, за яким мав сидіти гетьманич, оздоблено накривками, вишитими у гарному українському стилі. На певній відстані на столі стояв розкішно прибраний в квіти та вишивані рушники з синьо-жовтими стрічками портрет гетьмана Павла Скоропадського. При вході до зали було вивішено завітаний живими квітами імпазантний напис: «Хай живе Вельможний Пан Гетьманич Данило!». Перед сьомою годиною вечора із зали аж на вулицю вишикувалися рядами з карабінами уніформовані молоді гетьманці під командою військового референта СГД, що очікували приїзду Д. Скоропадського.

Гетьманич надійшов до шкільного будинку у супроводі М. Сімінювича та кількох членів Централі СГД рівно о сьомій вечора. Залучила команда: «Позір! Віддай честь!», після чого карабіни в руках молодих гетьманців справно піднеслися «на честь» і Д. Скоро-

падський пройшов через той шпалір гетьманської гвардії в США до зали. З порогу гетьманського сина зала вітала стоячки, а головний отаман СГД Н. Гуль, підносячи хліб-сіль, мовляв: «Ясновельможний Пане Гетьманичу! Нашим старим українським звичаєм витаєм Вас хлібом і сіллю. Ласкаво прошу прийняти». По прийнятті хліба-солі Д. Скоропадським, його нагородила великою китицею розкішних квітів панянка Марійка Івани-

шин, додаючи на словах: «Витаю Вас, Достойний Гостю – Пане Гетьманичу, веселим і щирим серцем. Хай дорога Вашого життя стелиться перед Вами рожами й квітами до Гетьманського Престолу на славу Господу Богу й Неньці Україні!». З оберемком квітів Д. Скоропадський пройшов залом і сів на почесне місце, а обабіч нього – М. Сіминович і Н. Гуль.

На бенкеті послужували гостям українські дівчата-красуні у національному вбрані, а хористки з хору ім. М. Лисенка під орудою Д. Атаманця, що також були в українських строях, виконували добірну концертну програму. Після вечері зі змістовними промовами виступили др. М. Сіминович, о. Н. Сіминович, головний отаман СГД Н. Гуль, адв. Б. Пелехович, др. М. Тарнавський, представник німецької національної організації Больдерман, представниця жіноцтва при Централі СГД А. Матичак, о. О. Олексів, представник від білорусинів І. Змагар, від ЧСВВ о. іг. А. Сенишин та о. іг. Е. Теодорович. Поміж промовами чергувалася вокально-музична програма, упорядкована і виконана під проводом Д. Атаманця: «Вечір на Україні» з опери «Катерина» (муз. Аркаса, хор ім. Лисенка), «Реве та стогне» (сопранове соло – Євгенія Моранець), «В'язанка українських мелодій» (скрипальське соло – В. Ірха), «Молитва Запорозжця» (спів – Д. Атаманець, супровід – хор ім. Лисенка), «Там за тихим, за Дунаєм» (сопранове соло – Кревецька-Гребіш, супровід – хор ім. Лисенка), «Спать мені не хочеться» (тенорове соло – Д. Атаманець), декламація «Розрита могила» (Марія Ґарбо).

По гарячій промові референта авіації СГД полк. О. Шаповала, референт господарчих справ при Централі СГД Г. Матвіїв вручив Д. Скоропадському дарунок від гетьманців Чикаго – золотий наручний годинник.

У своєму виступі гетьманич Данило заявив: «Високопреподобні і Всечесні Отці! Високоповажний Пане Голово! Шановна Старшино! Вельмишановна Українська Громадо!

Я глибоко зворушений тим щиросердечним прийняттям, яким Ви удостоїли мою особу. Сердечно дякую за чудовий подарунок, який залишиться мені дорогою пам'яткою на ціле життя.

Приймаю це все не тільки як ознаку особистої Вашої симпатії до мене, але також і як ознаку симпатії і прихильності до Батька мого і до всіх тих численних патріотів українських в Європі, що працюють з нами плече об плече для одної великої Мети.

Радий сьогодні бути в оточенні майже виключно представників західньої вітки нашого Народу, бо вірю й знаю, що тільки в найтіснішій співпраці між обидвома вітками нашої великої Нації, вдасться нам здобути те, що являється для всіх нас найдорожчим: самостійну й незалежну Українську Державу! [Овації у залі]

Банкет на честь гетьманича Данила в Чикаго (3 жовтня 1937 р.)
Д. Скоропадський за головним столом у глибині зали; по правиці гетьманича – головний
отаман СГД в Америці Н. Гуль; по лівиці – господар свята – М. Сіминович

Величезні завдання перед нами. Сьогодні ми стоїмо щойно в початку нашої роботи, але вже нині ми можемо говорити, що Рух Гетьманський має серед цілого українства реальну вагу. Я глибоко вірю, що перед Рухом нашим – велике майбутнє. З усіх політичних течій серед українства рух цей, і єдино він, несе в собі всі прикмети для того, щоб об'єднати всі здорові сили українські, щоб стати визвольним всенаціональним Рухом. Рух наш – живий зв'язок нашої сучасности з нашою прадавньою минувиною, але рівночасно є він шляхом до нашої світлої будуччини.

Він, і єдино він, може об'єднати консервативне крило нашого суспільства з крилом поступовим в одній спільній творчій роботі.

Так! Робота мусить бути для всіх патріотів українських і особливо для гетьманців єдиним критерієм при оцінці й доборі людей. Тільки в конкретній роботі можна пізнавати людину, тільки в роботі гартуються характери і виробляються нові провідники.

Ізза браку добрих провідників в усіх ділянках національного життя страждає ціле українство. Також – і може головним чином – і в ділянці політичній. Питання вироблення добрих політичних провідників, провідників свідомих своїх завдань і обов'язків, чесних здисциплінованих і активних, являється може найголовнішим завданням, яке стоїть перед цілим українством. Це завдання стоїть також і перед Гетьманським Рухом.

В наших Русі люди організуються не демократичним шляхом виборів, а по принципу добору, селекції згори, по принципу контролю не знизу, а зверху. Научені гірким досвідом нашої історії, ми знаємо, що тільки таким способом можна створити міцну організацію-кістяк, довкола котрого зможуть об'єднуватись здорові й досі розпорошені сили українські.

Але цей спосіб організації накладає на кожного чільного гетьманця, який працює на експонованому пості, особливо велику відповідальність. Яким є безпосередній провід, таким здебільша є й рядове членство.

Тому відповідальний провід Гетьманського Руху бореться й буде надалі рішуче боротись проти всіх організаційних недомогань, коли виявлятиметься, що окремі відповідальні місцеві начальники свідомо, або несвідомо не дотримуються основних наших організаційних принципів і тим самим сіють зневіру серед свого членства та розхитують організаційну дисципліну.

Визвольне Діло наше є надзвичайно тяжке. Боротьба наша сувора й вимагає великих жертв від кожного з нас. Вимагає вона тому людей твердих і енергійних, чесних і здисциплінованих, людей віруючих у Бога й у власні сили.

Гетьманці являються сьогодні частиною цілого українства. Ми ще не охопили всі здорові сили нашого Народу, хоч вплив роботи Гетьманців Державників стає щораз більш помітним і сягає далеко поза межі існуючих гетьманських організацій.

Гетьманці дивляться широко на свої завдання супроти Батьківщини. Вони знають, що є багато щирих і чесних українських патріотів також поза межами гетьманських організацій. Тому вони не відкидали й не відкидатимуть співпрацю в конкретних випадках з усіма національними силами, незалежно від їх політичного напрямку, коли це буде корисно для суспільного визвольного Діла. Бо ж ми хочемо не розпорошення, а об'єднання всіх національних сил!

Я глибоко вірю в здорові сили нашого Народу, а тому вірю в успіх нашої праці.

Вірю і знаю, що ми побачимо ті часи, коли всі українські патріоти з довірям подадуть один одному руку і стануть плече об плече в одну непереможну лаву, щоб спільними силами промощувати шлях до столиці нашої – Києва!

Хай дасть нам Господь Бог сил і витривалости, щоб довести Діло наше до остаточної перемоги!

Слава Україні!»⁹⁵.

Присутні у залі здійнялися на ноги і гучно підхопили «Слава Україні!», а потім вже у бік Д. Скоропадського та в ім'я його батька-гетьмана залунало трикрат: «Слава! Слава! Слава!». За цим, на заклик тостмайстра М. Сіминовича, хор ім. М. Лисенка тричі відспівав багатолітствія: ясновельможному панові гетьманові Павлові, вельможному панові гетьманичу Данилові, цілому українському народові, німецькому, білоруському та американському народам. Свято завершилося молитвою й співанням національного гімну «Ще не вмерла Україна».

Наступні дні перебування Д. Скоропадського у Чикаго також були насичені: 4 жовтня – огляд сільсько-господарських машин фірми «McCormick», а по обіді візит до пароха греко-католиць-

95 - Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 10–11; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 63–65.

кої церкви у південній частині Чикаго о. Олексіва; 5 жовтня – участь у засіданні Головної Централі СГД; 6 жовтня – зустріч з сотником молодечої сотні СГД в північній частині Чикаго Н. Матвіївим, а потім обговорення організаційних питань з головним отаманом і деякими старшинами чиказької округи СГД; 7 жовтня – розбір листування з Європою й обговорення з провідними членами СГД організаційних питань; 8 жовтня – планування подальшої подорожі по США.

У суботу 9 жовтня 1937 р. о 10 год. 20 хв. гетьманич, разом з полк. О. Шаповалом, відлетів новопосвяченим літаком «Київ» (пілотували по черзі американець Дж. Чард й сотник СГД В. Харков) з Чикаго до Детройту. О 14 год. 30 хв. літак із Д. Скоропадським на облавку приземлився у *Детройті*. На аеродромі його вітала численна делегація чільних представників місцевих українців, серед яких, зокрема, були: о. Л. Сембратович, о. Тиханський, пані Драгінда, окружний отаман IV Округи СГД П. Запорожець, його заступник П. Демян, сотн. І. Шеремета, сотн. Н. Небоженко, А. Градовський, Г. Кузь та інші⁹⁶.

Ось як захоплено писала команда IV Округи СГД в Детройті про свої переживання в очікуваннях приїзду Д. Скоропадського до США: «Перший раз в історії України і Злучених Держав Північної Америки, на землю Вашингтона явно став ногою Український Престононаслідник, Правний Представник Українського Трону, Гетьманич Данило.

На привіт Представникові Української Землі й Народу Її – не стріляли з гармат, не виходив вітати Його представник Уряду Американського... Не сповіщає Його приїзду американська преса великими буквами на перших сторінках, не розносить портретів Його,

Печатка IV Округи СГД в Детройті
(штат Мічиган)

96 - Українська Зоря. - 1937. - чч. 32-33. - 14-21 жовтня.

бо... Він скиталець, і приїздить відвідати скитальців... Приїздить зложити від Батька скитальця привіт синам і донькам скитальщини – вигнанцям з рідної та багатої землі батьківської, нині зруйнованої, ограбленої, окрівавленої... на чотири часті роздертої України...

Престолонаслідник Данило – це представник Маєстату нашої Батьківщини, якого нині світ не бачить і не визнає. Але не вина світу за це, що він не бачить нашого Маєстату. Ми ще не вийшли на вершок прослави – на шпиль гори Голготи! Між самими нами ще не вмовкли в товпі голоси: “Распни, распни Його! Бо Він цезаром Себе називає! Распни, распни Його!...”

Аж тоді, коли ці голоси між товпою замовкнуть, аж тоді, коли серця Юдів сокрушаться і коли вони засоромленим обличчям до окрівавленої, зрадженої землі припадуть – розкаяними... тоді, аж тоді й лиш тоді – світ побачить блеск Маєстату Землі нашої. Він побачить сяйво його на вершинах гір Карпат і Кавказу, у бистрих філях Дніпра й Амуру, на глибоких водах Чорного Моря,

Команда IV Округи СГД в Детройті
Сидять: курінний отаман С. Гава, окружний писар В. Лис, сотник М. Небоженко, окружний отаман, інженер П. Запорожець, скарбник Т. Білиця, радник Централі СГД П. Демян;
Стоять: заступник окружного отамана Р. Семків, фінансовий секретар Я. Прихідько, сотник Деркач, сотник І. Шеремета, осаул СГД Е. Драгінда

Балтику й Тихого Океану! І знатиме світ, що то сяйво Маєстату Української могутньої Імперії – Батьківщини великого, вільного й щасливого Українського Народу!

Цього ми бажаємо, в це ми твердо й непохтно віримо. А тому й кличемо:

Вітай нам Український Престолонасліднику!

Вітай нам Правоправний, Законний Представнику Великої Ідеї – могутньої Української Імперії,

яка виростає на землях, освячених святою кров'ю героїв і мучеників великих!»⁹⁷.

З детройтського летовища Д. Скоропадський і зустрічаючі від'їхали до м. Дірборн, де у готелі «Дірборн Інн» вже було приготоване помешкання для високого гостя. Увечері ж спеціальна делегація від Комітету для прийняття гетьманського сина прибула автами до готелю «Дірборн Інн» і привезла Д. Скоропадського в Детройт на урочистий бенкет, організований на його честь. Відбувся величавий бенкет, влаштований IV сотнею СГД і детройтською українською громадою о 19-й годині в готелі «Ліленд». Гетьманича на крильці готелю парадно зустріли представники Комітету адв. І. Кузь, о. Л. Сембратович, окружний отаман СГД П. Запорожець, осаул СГД Є. Драгінда, радник П. Демян та уніформований стрій гетьманської варті⁹⁸. На урочистості загостили також гості від Централі СГД з Чикаго – Н. Гуль, Г. Матвіїв і М. Моранець, а з Канади прибули з Віндзора д-р. Яців, д-р. Миськів, п. Гевусь і В. Дужий.

Коли ж Д. Скоропадський у супроводі почту увійшов до зали, де вже зібралося за столами понад 250 присутніх, усі встали, оплесками вітаючи гетьманича. Голова прийняття І. Кузь запросив гостя на почесне місце. Після вечері коротке вітальне слово виголосив адвокат І. Кузь. За ним промовляли Л. Сембратович (від української громади Детройта) та П. Запорожець (окружний отаман IV Округу СГД). У бенкеті взяли участь не лише українці, а й в якості представника майора міста Детройт полковник армії США Ван Антверп і представник майора міста Дірборн Джан Фиш, які привітали Д. Скоропадського й поділилися враженням від української громади штату Мічиган. За ними свою промову виголосив греко-католицький парох з Гемтремку о. Д. Тиханський, після чого до слова було запрошено Д. Скоропадського, якому тостмайстер представив усіх гостей

97 - Там само. – ч. 28. – 16 вересня. – С. 1.

98 - Серед старшин і членів СГД в Детройті, що несли вартову службу під час перебування у місті Д. Скоропадського, були: О. Джавала, Я. Прихидько, С. Гава, Є. Драгінда, П. Запорожець, П. Демян, Т. Білик, М. Цимбалюк, М. Небоженко, В. Лис, М. Кушнір, І. Шеремета, М. Басько, Т. Польовий, Р. Семків, І. Барладин, Ю. Юркевич, В. Яворський, В. Дорош, І. Деркач.

у залі, називаючи їхні прізвища, а потім надав гетьманичу слово, ще раз вітаючи його, яко майбутнього правителя України. Зала зірвалася довготривалими оваціями...

Банкет на честь гетьманича Данила (готель «Ліленд», Детройт, 9 жовтня 1937 р.)
Перший ряд в глибині зали: Є. Драгінда, о. Л. Сембратович, полк. О. Шаповал, гетьманич
Д. Скоропадський, адв. І. Кузь, інж. П. Запорожець, о. С. Тиханський

«Перед тим, як говоритиму до Шановної Громади по українськи, хочу сказати кілька слів в англійській мові до наших американських гостей.

Ваша Ексцеленціє, – сказав Д. Скоропадський англійською в бік представника м. Детройт. – Я сердечно вдячний Вам за Ваші ласкаві слова, звернені до мене і до всіх присутніх. Радісно відчуваю, що тутешні наші американські приятелі так добре ставляться до Українців тут і так щиро співчують нашим національним стремлінням»⁹⁹.

Далі гетьманич продовжив українською, розповівши, що він прибув до Америки, аби познайомитися з цією великою, вільною

99 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 76.

країною, запізнатися з її звичаями, громадськими та державними інституціями, з наукою і технікою. І додав, що остання його, як молодого інженера, дуже цікавить. «Хочу також відвідати тих численних моїх американських приятелів, з якими я познайомився ще в Європі і які мене до себе запросили. Приїхав я сюди, щоб відвідати наших численних українських патріотів на американській землі, які мене хотіли бачити.

Ми, Українці, – продовжував Д. Скоропадський, – сердечно вдячні Злученим Державам за те, що вони дають змогу нашим людям тут культурно, науково й матеріально розвиватись та підноситись; що дають змогу Українцям, які шанують тутешні закони, мати свої власні національно-культурні, громадські, наукові, релігійні, спортові і господарські інституції.

Я не знаю країни поза американським континентом, де Українці мали б стільки можливостей для вільного розвитку, як у цій гостинній країні. За все це ми, Українці, сердечно дякуємо Злученим Державам Америки.

Усіх нас, Українців, без різниці політичних напрямків, одушевляє одна думка, одна Ідея, що є нашою національно-політичною вірою: Ми хочемо бути державно незалежними, хочемо так само, як і вільний Американський Нарід, кувати власними руками свою долю».

Гетьманич підкреслив, що «передумовою для виборення незалежного державного життя є насамперед наше духове й культурне піднесення. До об'єднання всіх Українців у цій площині всі ми тепер з особливою енергією працюємо.

Я вірю, що наближаються часи, коли всі Українці подадуть собі руки й зуміють вибороти собі місце на світі, на яке ми, яко нація давньої культури, маємо повне право.

Д. Скоропадський та І. Кузь на
бенкеті в Детройті
9 жовтня 1937 р.

Я вірю й знаю, що наші американські Українці, горожани цієї вільної землі, будуть живим містком між великим Українським Народом і великою Американською Нацією й будуть поглиблювати приязнь і дружбу між майбутньою Українською Державою і Злученими Державами Америки.

Хай живе вільна Україна! Хай живуть Злучені Держави Північної Америки!»¹⁰⁰.

Після промови гетьманича усі гості встали й оваційно привітали його, а потім залом гучно пролунало: «Слава Україні!». Урочистий бенкет завершився співом гімну «Ще не вмерла Україна» й концертною програмою під управою проф. Т. Губіцького (Т. Губіцький виконав скрипкове соло під акомпанімент фортепіано, «В'язанку українських пісень», баритон Мараз відспівав «Ой Дніпре» і «Я син України – козак», тенор Орлик виконав «Гетьмани, гетьмани!» і «Я вже старець», а потім у другій залі молодь під гру оркестра танцювала до пізньої ночі).

Вранці 10 жовтня о 10.30 Д. Скоропадський, в оточенні уніформованих членів СГД з Детройту (США) і Виндзору (Канада), слухав Службу Божу в церкві о. Сембратовича, а об 11-й год. – в церкві о. Тиханського. По цьому він, разом з о. Сембратовичем, адв. І. Кузем з дружиною, п. Федитником, П. Кіптиком з дружиною, п. Якимівом з дружиною, п. Бугаєм, Олександром і Осипом Тиханськими, п. Градовським, Г. Кузем та І. Гавою, обідав у гостях в о. Тиханського.

Того ж дня, пополудні місцева українська громада і гетьманці-державники на честь поважного гостя zorganizували великий концерт, що відбувся у шкільній залі Чердсй Гай Скул в західній частині Детройту. О 16-й годині до концертної зали завітав Д. Скоропадський у супроводі старшини команди IV Округи СГД, членів Почесного комітету й представника Централі СГД. На концерт зібралося понад 1200 присутніх й виступило багато промовців від різних організацій. Зокрема з короткими промовами між концертною програмою виступили: М. Чемний,

100 - Там само. – С. 76–77.

І. Кузь, І. Панчук з Ленсінгу та греко-католицький священник з Гемтремку о. Ти-ханський.

Потім під овації зали на сцену піднявся гетьманич, який сказав, що дуже зворушений таким виявом щирих симпатій до його особи і додав: «Тим самим Ви шануєте всіх тих українських працівників в Європі – на Великій Україні, під Польщею, в Румунії та Чехо-Словаччині й на Далекому Сході, – що віддають разом з нами усі свої сили на працю для відбудови незалежного українського державного життя на Рідних Землях. [...]»

Я знаю, що тут зібралися українські люди різних політичних напрямків. І тому мені особливо приємно до Вас говорити. Бо я бачу й відчуваю, що в площині української культури маємо всі ми спільну мову. Але хай спільна національна культура наша стане також і доброю базою для об'єднання всіх політичних сил! [Гучні оплески]

Я був свідком існування Української Держави 1918 р. Бачив ту нашу Державу, визнану чужинцями. Бачив наше військо, нашу адміністрацію державну, розбудову нашої національної культури на Рідній Землі. Бачив, як та Держава наша завалилася. І завалена була таки українськими руками»¹⁰¹.

Гетьманич роздає автографи дівчатам в готелі «Ліленд» у Детройті

Д. Скоропадський під час зустрічі з пластунами

101 - Там само. – С. 83–84.

Далі Д. Скоропадський, розглядаючи причини падіння Української Держави, підкреслив, що тоді так і не було переведено методичної роботи як щодо відбудови власної державності, так і для її закріплення. Він також пригадав, що поляки понад 125 років працювали, аби власну державність відновити, й досягли цього завдяки впертій і послідовній своїй роботі. «Але процес наростання тепер серед українського загалу державно-творчих сил відбувається інтензивно, – зауважував промовець. – І ми йдемо вперед. “Іти ріжними шляхами, але бути разом!” – це засада, якої можна триматися для користи нашої Справи навіть і при деяких ідеологічних різницях.

Майте на увазі, що скоро перед українським загальом стануть завдання чисто патріотично-політичного характеру. І ми всі мусимо бути готові до виконання тих завдань. Гетьманці є нині лише частиною українського визвольного Руху. Але Гетьманці стремлять до об'єднання всіх сил Українського Народу, для здобуття одної для всіх Українців незалежної Великої Української Держави!», – наголосив гетьманич і зірвав бурхливі оплески¹⁰².

Говорячи про світові події, Д. Скоропадський попередив, що українці вже стоять на порозі таких світових подій, коли українська проблема може нагло стати на порядку денному, «але це залежатиме в першу чергу від нас – від нашої підготовки до тих подій»¹⁰³.

У цьому контексті було згадано ним і про важливу роль української молоді на американській землі в боротьбі за здобуття волі для свого рідного краю, тож гетьманич закликав її брати за взірць й ту непересічну роль, яку свого часу відіграла польська та ірландська молодь в Америці в перебігу відродження державної незалежності їхніх Батьківщин. Відтак Д. Скоропадський закінчив свою промову такими словами: «Вже близький час, коли всі українські патріоти одною фалангою рушать

102 - Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 13.

103 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 85.

для здобуття Києва і своєї великої, ні від кого незалежної Української Держави! Слава Україні!»¹⁰⁴.

За цим зала зірвалася зі своїх місць у громовому «Слава!» та «Слава Панові Гетьманичеві!» трикратно залунало під її стелею, а хор заспівав «Ще не вмерла Україна», що було підхоплено усіма присутніми.

Під час свого побуту у Детройті Д. Скоропадський також оглянув декілька фабрик і заводів світового значення, в т. ч. й потужне виробництво автомобілів Форда. Так, 11 жовтня, після вранішнього розбирання листування, гетьманич від 10.45 до 13.30 години оглядав в оточенні о. Сембратовича, Г. Кузя і полк. О. Шаповала місто Детройт. Після чого до них приєдналися о. Тиханський з синами, п. Кіптик, пп. Бугай і Федитник й товариство від 14.00 до 15.30 години відвідувало автомобільну фірму «Додж». Вечеряв гість з чільними представниками української громади міста й околиць у панства Якимових.

Наступного ж дня, разом з І. Кузем, Кіптиком, Федитником і О. Шаповалом, Д. Скоропадський здійснив оглядини автомобільних заводів Г. Форда, а по обіді завітав до окружного отамана СГД П. Запорожця й ввечері разом з ним взяв участь в окружних зборах Детройтської Округи СГД, на яких виголосив реферат на зовнішньо- і внутрішньополітичні теми.

13 жовтня відбулися відвідини редакції українського тижневика «Українська Зоря». «В Дітройті, з прибуттям Пана Гетьманича Данила, все громадянство без різниці його поглядів заговорило щиро, що лиш тоді наша праця дійде до якоїсь ціли, коли ми себе всі національно об'єднаємо та всі свої сили звернемо

Під час відвідин фірми «Додж»: Д. Скоропадський у товаристві о. Тиханського й директора фірми С. Т. Вінгера (11 жовтня 1937 р.: світлина з «Крайслер Мегазін»)

104 - Пflug та Меч (Буенос Айрес). - 1938. - ч. 5. - С. 13.

Гетьманич з пластунами у Детройті

лиш для своєї Нації в стремлінню до відбудови Самостійної Української Держави, – написала «Українська Зоря» наступного дня у статті під заголовком «Спішім до національної єдності» зі вражень від перебування Д. Скоропадського в місті. – Українську Державу не можемо будувати

на партійній демагогії – заговорило все громадянство в Дітройті. Її треба будувати в державницькім дусі, який лиш тоді в нас укоріниться, коли ми себе всі національно об'єднаємо, а проводу не шукаймо ніде, бо Він між нами є, Він у нас тепер в Дітройті гостює і на Нього можемо певно покладати великі надії, що в слушний час при допомозі всього Українства Пан Гетьманич Данило може взяти провід Української Держави та бути Її Гетьманом. Ці щирі слова Дітройчан вказують, що ми вже прозріли й навчилися на нашім гіркім досвіді, що незгодою, розбиттям внутрішніх сил, не поборемо ніколи об'єданого й здисциплінованого ворога, що тільки в об'єднанню сила.

Дав би Бог, щоб до цього додумалися всі Американські Українці та спішили до того національного об'єднання, яке певно прискорить час, коли ми ще на власні очі побачимо Вільну Самостійну Українську Державу»¹⁰⁵.

Після відвідин редакції «Української Зорі» Д. Скоропадський обідав в товаристві як українців, так і американців, у о. Сембратовича, після чого навідався до панства Драгіндів, а увечері мав зустріч з українською молоддю в домі панства Кузів у Дірборні.

14 жовтня вранці у Дірборні гетьманський син завітав до Музея Форда в Гріфілд Вілледж, а о 12.15 вже приймав у готелі кубанського сотника Бабенка, о 15-й – о. Тиханського з Гемтремку й о 17.15 – пана Яціва з канадійського Виндзора. Того ж дня ввечері Українсько-Американський політичний клуб влаштував у

105 - Спішім до національної єдності // Українська Зоря. – 1937. – 14 жовтня.

Детройті урочистий бенкет на честь Д. Скоропадського.

15 жовтня вранці гетьманич завітав до Г. Кузя у його домі, а потім у супроводі о. Тиханського о 10 год. 30 хв. – українську школу в Гемтремку, де зустрівся також і з пластунами. Після цього відбувся обід у панства Бугіль за участі членкинь жіночої сотні СГД в Детройті, о. Тиханського, Десяна, пані Якимової й полк. Шаповала.

О 13-й годині Д. Скоропадський разом з І. Кузем, М. Кіптиком, М. Федитником, п. Даськовим, Г. Кузем і О. Шаповалом відвідали Головну Управу фабрик Г. Форда, а опісля цього гетьманич зложив візит до посадника міста Дірборн кап. Керей. Увечері ж на сходах Червоного Хреста при СГД гетьманич висловив напрямні бачення для подальшої праці цього відділу.

Наступного дня, 16 жовтня Д. Скоропадський поїхав автомобілем (у супроводі І. Кузя, пані Кузь, пані Запорожець і О. Шаповала) до Клівленда. До зустрічі гетьманича в Огайо готувався заздалегідь створений комітет на чолі з відомим місцевим українсько-американським діячем, адвокатом О. Малицьким, що складався з представництва III Округу СГД, поважніших громадян Клівленда та інших українських організацій. Д. Скоропадський прибув до міста з Детройту пізно у суботу. Прибувши у місто о 17-й годині, він зупинився в домі окружного отамана Клівлендської Округи СГД Денеги, де увечері відбулося застілля за участі панства Денег, провідних членів місцевого СГД, представників місцевих українських фахових кіл (адв. Малицького, інж. Петрівського, адв. І. Тарнавського з дружинами та окремих членів IV Округу СГД з Детройту).

17 жовтня о 8-й годині ранку відбулася Служба Божа у греко-католицькій церкві, яку відправив о. Мереньков, а опісля

Гетьманич Данило з молоддю в домі І. Кузя
(Дірборн, 13 жовтня 1937 р.)

Головний стіл на бенкеті Українського Американського політичного клубу
в Детройті 11 жовтня 1937 р.

(На світлині: адв. І. Кузь, адв. Й. Чарновський, полк. О. Шаповал, впр. о. др. А. Редкевич, голова Клубу М. Кіптик, гетьманич Данило, сотн. М. Федитник, впр. о. Л. Сембратович, адв. М. Мозола, впр. о. др. С. Тиханський, І. Гана)

неї Д. Скоропадський відвідав православну церкву та її настоятеля о. Запаринюка. Увечері гетьманич виступив з промовою українською, англійською і німецькою мовами на прийнятті, влаштованому на його честь місцевою Округою СГД, спільно з українською громадою, у якому взяли участь кілька сотень осіб. О 20-й годині недільного вечора на гостя чекав урочистий бенкет в Українському Народному Домі, до якого він приїхав у супроводі члена Централі СГД полк. О. Шаповала, окружного отамана І. Денегі, адв. І. Тарнавського та кількох уніформованих гетьманців місцевої Округи СГД. У просторій залі Народного Дому за столами вже зібралося бл. 250 діячів різних політичних напрямків і віросповідань (ще близько 50 особам було відмовлено через те, що ті не встигли заздалегідь придбати вступних квитків). При вході до зали гостя зустрів з хлібом-сіллю найстарший поміж місцевих гетьманців, радник Централі СГД І. Войціцький, який під бурхливі оплески присутніх, що

привстали зі своїх місць, привітав гетьманича короткою, але палкою промовою¹⁰⁶. Вечерю промовою англійською мовою відкрив голова бенкету і тостмайстер адв. О. Малицький. Він також представив майора (бурмистра) міста Клівленда Гарольда Г. Бортонна, що завітав на урочистість, аби зложити вітання гостю та українській громаді, яке той одразу й виголосив, завершивши свою промову словами підтримки боротьбі українців за свою національну державу.

У слові-відповіді гетьманич також англійською, зокрема, зазначив: «Нація Українська роздerta сьогодні на чотири частини. Національна боротьба нашого Народу ведеться в різних формах, в залежності від місцевих умов всюди, де живуть Українці. Але найголовнішим нашим ворогом, який стоїть на перешкоді до здійснення наших національних ідеалів, є большевики. Крім того, що вони захопили найбільшу частину нашої Землі, вони стараються внутрішньо розкласти наші ряди, так само як вони розкладають ряди в інших народів. Тому ми повинні скрізь безкомпромісово поборювати большевизм. І я певний, що здоровий націоналізм є сильніший від ідеї всесвітньої революції, і тому я не боюся за наше, українське майбутнє.

Злученим Державам Америки, ми, Українці, завжди будемо вдячні за гостинність і за дозвіл для нашого народу на цій землі вільно розвиватись як матеріально, так і духовно. Цього доброго до нас відношення державно відроджений Український Народ ніколи не забуде!»¹⁰⁷.

Далі о. М. Запаринюк відчитав молитву й розпочалася вечеря, під час якої відомий співак Я. Волянський, під акомпанімент п-ни А. Кухти, виконав кілька солоспівів («Гетьмани, гетьмани», «Про чумака» та ін.). Після вечері о. О. Малицький виголосив промову англійською про історію української державності поч. ХХ ст., яку своєю чергою підхопив о. М. Запаринюк. Наступними слово мовили: лейтенант американської

106 - Наш Стяг (Чикаго). - 1937. - ч. 46. - 13 листопада; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 6, арк. 111.

107 - Наш Стяг (Чикаго). - 1937. - ч. 46. - 13 листопада; Пług та Меч (Буенос Айрес). - 1938. - ч. 5. - С. 14; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937- весна 1938 рр. - Едмонтон, 1938. - С. 96-97; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 6, арк. 111-111 зв.

армії Макс Д. Густін, секретар Українського Банку у Клівленді адв. І. Тарнавський і хорват з походження суддя Ф. Лош (Леуше), тостмайстер. який зачитав вітальну телеграму від конгресмена Мартіна Л. Свінея, адв. І. Білинський, бізнесмен М. Тарнов, представник місцевої німецько-американської організації, архітектор Д. Бениш і знов адв. О. Малицький (між промовами виступав зі солоспівами відомий український артист Гурський).

Піджак
Д. Скоропадського

Під зливу оплесків Д. Скоропадський стоячи, англійською мовою подякував усім промовцям, а потім, звертаючись до представника американських німців Д. Бениша, сказав німецькою: «Ваша бувша країна перемогла у себе большевизм. Боротьбу проти цієї хвороби, що загрожує цілому культурному світові, молода Німеччина веде далі. Симпатії наші – національно думаючих Українців – будуть і далі супроводити Вашу бувшу Батьківщину в цій жорстокій боротьбі і ми бажаємо їй дальших успіхів»¹⁰⁸.

Далі, перейшовши на українську, він дякував усім присутнім українським патріотам і згадав, що був свідком існування Української Держави 1918 р. та її занепаду, спричиненого власними українськими руками, але тепер є свідком і учасником нової роботи для внутрішнього зміцнення цілого українства, нової боротьби за визволення України. «Мені вже кілька разів доводилося на американській землі говорити перед різними українськими товариствами, – продовжував гетьманич. – Я радий, що мені й тут приходитьсь виступати перед українськими людьми різних політичних і релігійних переконань, а також перед людьми, що належать до різних суспільних клас. І як в Вас я бачу українських патріотів, що зібралися

108 - Наш Стяг (Чикаго). – 1937. – ч. 46. – 13 листопада; Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 14; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 6, арк. 112.

тут щиро-сердно привітати мене, що репрезентую на цій американській землі Батька мого й Гетьманський Рух, – так само прошу й Вас прийняти й мої слова як слова щирі й одверті.

Звертаюся до Вас як молодий Українець з Європи, якого болить душа за теперішню тяжку долю України»¹⁰⁹. Зупинившись на питанні взаємин між Галичиною і Великою Україною, Д. Скоропадський, зокрема, зауважив: «В Європі серед політично-активних українців поволі затираються різниці між Галичанами і Наддніпрянцями. Поволі витворюється один тип активного Українця-Державника. Зокрема гетьманці в Європі всіма силами стремлять до того, щоб якнайбільше причинитись до порозуміння й співпраці між західною й східною вітками нашого народу. Наддніпрянці високо цінять національну свідомість у Галичан, що випромінюється далеко поза межі Галичини, на інші українські території. Цінять також їх уміння братись за практичну роботу й переводити в життя поставлені завдання. Здібність галицьких Українців до методичної роботи, сполучена з розгоном наддніпрянських Українців – у процесі співпраці дасть добрі наслідки»¹¹⁰.

Торкнувся гетьманич й питання ставлення до робітництва, вочевидь також і тому, що головна увага в гетьманській програмі ідеології та теорії класократії була зосереджена раніше на хліборобській та провідницькій верствах. «Єдиним критерієм при оцінці людей мусить бути робота, робота для спільного Діла й спільного Добра, – наголосив Д. Скоропадський. – Це так само торкається окремих осіб як і цілих людських об'єднань. Хто вміє ліпше працювати, того й вага й права в суспільстві будуть більші.

Для гетьманців усі класи українського народу є рівнорядні, як складові частини цілого, без котрих те ціле не може існувати.

Сьогодні ми стоїмо скрізь перед фактом зросту значіння робітництва. Зорганізоване робітництво, так само як і сильний

109 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 99.

110 - Наш Стяг (Чикаго). – 1937. – ч. 46. – 13 листопада; Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 14; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 99–100; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 6, арк. 112 зв.

хліборобський клас, для будучого відродження Української Держави є необхідні. Я глибоко вірю, що національно думаюче робітництво наше, яке вже й сьогодні несе великий тягар у нашій визвольній боротьбі, займе також і в нашій будучій Державі почесне місце, на яке воно заслуговує.

Ми, Українці в Європі, покладаємо великі надії на нашу еміграцію за океаном. Ця еміграція тут, як в ніякій іншій країні, може вільно розвиватися, набуваючи духові, розумові й національні цінності. Це все покладає на неї великі обов'язки супроти братів українських в Європі, що на передових позиціях несуть прапор Української Державної Ідеї»¹¹¹.

Говорячи далі про ідеологічний бік організації українства, Д. Скоропадський зазначав: «Надіятись на національну перемогу без плекання національних Авторитетів як духовних, так і світських – це обдурювання самих себе. Духовні авторитети дають нам моральні підстави для цілої нашої роботи, а світські – причиняються до створення суспільних рамок. Тому ми мусимо підносити Ідею Авторитетів, так занедбану в нашій народі, на належну височінь. Знищити Авторитети розкладовою роботою легко, створити їх надзвичайно тяжко.

Нарешті – тільки на основі християнського світогляду можна вести зорганізовану боротьбу з большевизмом – з цим найлютішим нашим ворогом – з атеїзмом і всіма тими чужими, неприродними й шкідливими науками, що нас внутрішньо розбивають і нищать, не дають змоги нашому народові скріпитись і спрваджують його то в одне, то в друге вороже ярмо»¹¹².

Аналізуючи зовнішньополітичне становище, доповідач, між іншим, вказав на його надзвичайну серйозність. «Зовнішнє положення сьогодні є настільки серйозне, – наголошував Д. Скоропадський, – що до нього з великою увагою повинні поставитись всі українські патріоти. Багато ознак вказують на те, що світ знов іде до долекосяглих міжнародніх напружень та заколотів. У тих будучих подіях ми мусимо активно виступити з

111 - Там само.

112 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 100.

такою своєю національно-державницькою організацією, щоб з нами рахувались чужинці як з поважною політичною силою. А для цього потрібне якнайскорше внутрішнє скріплення цілого Українства. Я вірю, що до такого скріплення йде. Особисто я перебуваю в зв'язку з цілим рядом людей, що сьогодні ще належать до різних політичних угруповань. Перебуваю в зв'язку з цілим рядом ідейних прихильників У.Н.Р., особливо військовиків, як рівно ж з численними ідейними молодими націоналістами, з якими легко знаходжу спільну мову та яких поважаю за жертви, що вони їх понесли, у вірі, що тим самим допомагають визвольному Ділові.

Процес нашого внутрішнього скріплення й взаємного порозуміння є природній і тому його ніщо не зупинить. І я вірю, що перед обличчям грядучих подій Українці знайдуть шлях один до одного й зуміють своєчасно створити одну українську свідому національну силу, яка виведе ввесь Нарід наш на шлях державного відродження! Слава Україні!»¹¹³.

Зала зірвалася шаленими оплесками, що перейшли в овацію. У цю мить інженер-будівельник І. Петрівський, що за кілька років до цього перебував у Європі й відвідував гетьманську родину, підвівся з місця й схвилюваним голосом сказав: «Я сердечно вітаю дорогого Гостя й лиш хочу сказати, що коли я був у Берліні, то на власні очі бачив, як Гетьманська Родина працює для добра України. Я прошу встати й віддати пошану Вельможному Панові Гетьманичеві»¹¹⁴. Зала

Данило Скоропадський

113 - Наш Стяг (Чикаго). – 1937. – ч. 46. – 13 листопада; Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 15; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 100–101; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 6, арк. 113.

114 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–

здійнялася й гучними оплесками, що тривали кілька хвилин, вітали Д. Скоропадського. Після цього окружний отаман Іван Деніга висловив найсердечнішу подяку гетьманичеві за те, що завітав до їхньої Округи СГД та усієї української громади у Клівленді, а гостям за масову участь. Наприкінці тостмайстер адв. О. Малицький подякував присутнім й прийняття гетьманича завершилося співанням гімну «Ще не вмерла Україна».

18 жовтня відбулися відвідини американської фабрики «Веннер енд Сваней», а після неї – фабрики, де працював клівлендський окружний отаман СГД І. Деніга. По обіді гетьманич присвятив час залагодженню листування з Європою, а ввечері у супроводі панства Тарнавських, Малицьких, Петрівських і полк. О. Шаповала оглянув місто Клівленд. 19 жовтня він у супроводі подружжя Тарнавських та О. Шаповала автомобілем повернувся до *Детройта* і ввечері того ж дня був на урочистій вечері, влаштованій на його честь місцевим діячем М. Кіптиком, де були присутні відомі члени тамішньої української колонії і на якому гетьманич познайомився з молодим о. Крохмальним з Толідо.

Данило Скоропадський

20 жовтня Д. Скоропадський приймав у себе в готелі старого члена детройського СГД П. Демяна, а по цьому був присутнім на обіді у «Детройт Клуб», влаштованому на його честь американськими приятелями українців. По обіді гетьманич у супроводі о. Сембратовича оглянув Музей мистецтва і Публічну бібліотеку Детройта, а потім відвідав українську школу при парохії о. Сембратовича, яка провадилася Сестрами Службеницями. Там він звернувся з короткою промовою до маленьких українських учнів, які вітали гостя

співом рідних пісень та оплесками. Вечеря ж відбулася в оселі курінного і доголітнього члена СГД в Детройті С. Гави, у якій також взяли участь адв. І. Кузь з дружиною, осаул Драгінда з дружиною, полк. О. Шаповал і члени родини п. Гави.

Ранок 21 жовтня розпочався з відвідин гетьманичем своїх американських знайомих, після чого він обідав у М. Кіптика у колі Градовського, Федитника, Г. Кузя, о. Тиханського, о. Редкевича з Виндзору та інших відомих членів української колонії Детройта і Виндзора. Вечерю ж урядило в себе панство гетьманців Небоженків, на якій також були присутніми окружний отаман Запорожець з дружиною, п. Саєк, п. Кошіль і полк. Шаповал. Після вечері Д. Скоропадський разом з о. Тиханським і полк. Шаповалом завітав до панства Якимових.

Наступного дня (22 жовтня) вранці Д. Скоропадський прийняв візит П. Демяна, а по цьому о 10.30 виїздив у супроводі І. Кузя до Головного Управління фабрик Г. Форда, де познайомився з провідними членами персонального відділу цих підприємств. Зрештою, о 15-й годині гетьманич гостював у Генріха Форда у Грінфілд-Вілледж, Дірборн, де протягом 45 хвилин обмінювався думками з видатним представником американської індустрії з низки економічних і зовнішньополітичних питань. Того ж вечора Д. Скоропадський був присутній на прощальній вечері, яку влаштувала на його честь родина Градовських у готелі «Форт Шельби», в якій брало участь 24 відомих представників місцевої української громади. У відповідь на привітальні слова, гетьманич виголосив свою прощальну промову і того ж самого вечора о 23.40 разом із О. Шаповалом (а до Толідо – разом з о. Крохмальним) виїхав потягом до Філадельфії.

Саме у цей час П. Скоропадський пише у Львів до О. Назарука: «Я не перебільшую значення подорожі Данила, хоч не можу сказати, щоб ця подорож не мала значення, але є один бік справи, що робить мені велику радість. Це те, що Данило, нарешті, в дорослих літах побачив Український нарід. Тепер, після всього того доброго, що він серед українців зазнав, я заспокоївся, бо знаю, що коли мене не стане, Данило буде з ще більшим, ніж я

запалом, і вірою, подовжувати наше Діло. Це для мене велика втіха»¹¹⁵. Варто зауважити, що ці надії гетьмана цілком справдилися...

23 жовтня пополудні Д. Скоропадський літаком прилетів до Філадельфії, де на летовищі його зустрічали окружний отаман СГД Василь Волчанський, члени Окружної Команди СГД, а також представник преосв. К. Богачевського о. Гресько. Гість зупинився в домі В. Волчанського, де ввечері займався розбором листування. Вранці наступного дня Д. Скоропадський був присутній о 10-й годині на Службі Божій в Українській греко-католицькій церкві на Френклін вулиці. Опісля були оглядини місцевої летунської площі у супроводі Волчанського, Шаповала і членів молодечої сотні СГД, обід в окружного отамана і полагдження справ із листуванням.

Данило Скоропадський у Філадельфії (24 жовтня 1937 р.)

Ввечері ж 150 гетьманців І Округи СГД, разом місцевими українцями національного напрямку, об 19-й годині урочисто приймали Д. Скоропадського у новій залі Української греко-католицької катедри у Філадельфії. Гість увійшов до святково удекорованої зали вже традиційно у супроводі представника Централі СГД полк. О. Шаповала та уніформованих молодих січовиків СГД. Хлібом-сіллю гетьманича вітав окружний отаман Василь Волчанський, який провів Д. Скоропадського, якого зала вітала стоячи оплесками, до місця за спеціальним столом для почесних гостей.

Уся зала була святково удекорована. На передньому плані театральної сцени, перед якою стояв стіл

для почесних гостей, були поставлені живі пальми. Над сценою в рямцях гарної роботи розташовувався тризуб, оздоблений прикрасами гуцульського виробу й обабіч якого майоріли український та американський прапори. Над пальмами, через усю сцену синьо-жовтими літерами було виведено напис: «Хай живе Гетьманич Данило!», а посеред тих пальм на передній частині сцени стояв великий портрет гетьмана Павла Скоропадського, прикрашений українськими рушниками і маленькими українськими прапорцями.

Урочисте засідання (під спів національного хору під управою Коцюбинської) почалося зі спільної вечери. За тим наступну його частину відкрив своєю промовою тостмайстер о. Р. Крупа. Далі слово було надано: представникові ексцеленції єпископа кир Костянтина о. Греську, полк. О. Шаповалу, представниці жіноцтва пані Коцюбинській, від дівоцтва панянці В. Коцюбинській, яка вітала гостя хризантемами, окремим подаруночком і віршем, та відомому українському політичному діячеві, депутатові австро-угорського парламенту і державному діячеві ЗУНР Л. Цегельському.

Своєю чергою Д. Скоропадський дякував присутнім за щире вшанування: «Високопреподобні й Всечесні Отці Духовні! Достойний Отче тостмайстре! Шановна Українська Громадо! Я зворушений тим прийняттям, що Ви тут для мене урядили. Дякую за щиросердечні слова попередніх промовців, звернені до мене. Дякую, що Ви всі зібралися так численно, щоб мене привітати. Бачу, що прийшли сюди не тільки зорганізовані гетьманці, але також представники інших політичних течій. Я радію цьому, бо це вказує на те, що сьогодні вже є можливість для всіх українських патріотів, незалежно від їх політичних поглядів, сходитись разом, щоб спокійно обмірковувати шляхи боротьби за краще майбутнє дорогої нашої України.

Складаю також сердечну подяку хорові та його п. дірігентові за так мистецько виконані співи. Сердечно дякую всім пп. впорядчикам, що так старанно влаштували це прийняття. Дякую також за чудовий подарунок, що залишиться для мене дорогою

пам'яткою про сьогоднішній день»¹¹⁶. У вступній частині своєї промови Д. Скоропадський також зазначив, що він прибув на американську землю за наказом свого батька, аби познайомитися з роботою Союзу Гетьманців-Державників, як рівно ж із життям і працею усієї української еміграції.

Далі гетьманич висловив своє бачення міжнародних питань й, зокрема, політичного становища в Осередній і Східній Європі, звернувши увагу на процеси, що відбувалися в СРСР, й підкреслив значення здорового націоналізму в боротьбі з Московщиною і необхідністю єдиного українського визвольного політичного фронту, об'єднаного державницькою Ідеєю¹¹⁷. «Завданням тих, хто хочуть активно боротись за державне визволення нашої Батьківщини, – наголошував Д. Скоропадський, – є цілком реально й без жадних сентиментів підходити до розгляду нашої української дійсності. Багато в ній є сьогодні ще темних плям, але одно ясне: державницький підхід до всього того, що відноситься до нашої визвольної боротьби, все більше охоплює широкі українські маси.

Сьогодні для численних українських патріотів стає щораз більш ясним: не досить, щоб існувала українська етнографічна маса, наладована, правда, великою, але не скоординованою енергією, не досить українських народніх пісень, національних строїв, плекання стародавніх звичаїв; навіть не досить розбудови українського промислу в рамках чужої держави. Тільки тоді, коли всі українські внутрішні сили об'єднуються одною державною Ідеєю, Ідеєю освяченою історією й традицією нашою та окропленою українською кров'ю, – тільки тоді вдасться опанувати віковичний духовий і політичний хаос український і дати визвольній боротьбі нашої ясні організаційні рамці. І тільки тоді ми зможемо надіятись на національну перемогу.

Сьогодні цей процес усвідомлення загальних напрямних нашого визвольного руху, як рівно ж завдань, що стоять перед ці-

116 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937 – весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 108.

117 - Наш Стяг (Чикаго). – 1937. – ч. 47. – 20 листопада; Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 16; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 6, арк. 115 зв.

лим українством, посувається вперед. Цей процес є природній і свідчить, що ми маємо ще досить здорових сил у нашому народі.

Українська національна гетьманська традиція завжди плекалася в нашій Родині, – зазначав Д. Скоропадський. – Події 1918 року, яких я був наочним свідком у Києві, – піднесення й занепад Української Держави – зробили на мене, тоді ще малого хлопця, велике вражіння. Пізніше, вже на еміграції, в часах нашої національної руїни, коли чужі держави та народи навіть перестали згадувати про Україну, я був свідком, як група українських патріотів почала тяжкою й невдячною ідеологічною працею підносити знов Ідею відновлення молоді Гетьманської України.

Я маю на увазі роботу, що її перевів після 1920 року Український Союз Хліборобів Державників, під духовим проводом пок[ійного] В. Липинського. Я був тоді свідком, як мій Батько, в тих незвичайно тяжких і складних

Банкет на честь гетьманича Данила Скоропадського у Філадельфії (24 жовтня 1937 р.)

обставинах загального українського політичного й духового хаосу, згодився знов прийняти на себе права й обов'язки, зв'язані з очолюванням і проводом цього молодого Гетьманського Руху. А далі я був свідком, як цей рух з ідеологічної групи став тим, чим він сьогодні є – всенациональним українським державним рухом.

Коли мені сповнилося двацять один рік, до мене звернулися найближчі співробітники Батька із запитом: чи можуть вони й всі Гетьманці бути певні, що я згожуся після мого Батька перебрати на себе Його права й обов'язки, зв'язані з Гетьманським Рухом?

Це питання було для мене незвичайно важливим і я попросив ще один рік часу, щоб обміркувати собі цілу справу й потім дати відповідь.

По році я ту відповідь дав. Вона була позитивна [Гучні оплески]. Дав я таку відповідь тому, бо тільки в Гетьманській Ідеї бачив я й бачу єдиний і певний шлях для нашого державного відродження; тому, що в той час я вже був зв'язаний численними внутрішніми нитками з нашою роботою й людьми, що вели й сьогодні ведуть визвольну боротьбу. І нарешті я згодився, тому бо того вимагала наша родинна традиція.

Це тодішнє моє рішення запало в першу чергу дякуючи впливові мого Батька, котрий більше ніж хто інший, навчив мене любити Україну й боротьбу за її визволення.

Від того часу я увесь зв'язався з нашим Ділом та вже поверх п'ять років активно працюю в нашій Центрі, залишивши свою інженірську працю й віддавши всі свої сили виключно нашій національній роботі [Гучні оплески].

За останній час слово "Україна" знов починає частіше появлятися в чужинецькій пресі. Українською справою світ починає знов цікавитись. До цього причинюються: загальна складна політична ситуація в Європі, зріст міжнародних сил, що можуть привести до нового світового вибуху й нарешті – внутрішній зріст цілого українства jako потенціального політичного чинника в будучності.

Але не забуваймо тут головного. Незалежно від того, яка буде зовнішня політична ситуація, ми, Українці, тільки тоді будемо певні нашого українського завтра, коли твердо стоятимемо на власних українських ногах. Тому цілу нашу енергію мусимо сьогодні скермувати на наше внутрішнє скріплення, на нашу внутрішню підготовку й організацію!

І я вірю в здорові сили нашого Народу. Вірю, що він вилонить із себе чесних, свідомих, активних і дисциплінованих провідників, що натхнені однією Національно-Державною Ідеєю, зрушать наш український загаль на здобуття й закріплення Самостійної Української Держави!

Нашій Україні слава!»¹¹⁸

По закінченні промови Д. Скоропадського усі присутні в залі встали з місць і влаштували йому бурхливу овацію. Після стишення окружний отаман СГД Василь Волчанський подякував усім за те, що завітали на це прийняття, а також за те, що своїми жертвами для придбання нового літака «Київ» допомогли І Окрузі СГД виконати свій обов'язок на 100-відсотково. Під кінець тостмайстер о. Р. Крупа склав подяку гетьманичеві за його високопатріотичну промову й у щирих словах побажав дочекатися повстання великої Української Гетьманської Держави. Свято завершилося співання гімну «Ще не вмерла Україна».

Наступного дня, вранці Д. Скоропадський їздив на зустріч з проводом допомогового товариства «Провидіння», а пополудню на запрошення впр. ігумени Матері Йосафата, виїхав відвідати Дівочу Академію сестер-василіянок у Факс Чейс, що поблизу Філадельфії. У поїзді його супроводжували преосв. кир К. Богачевський, о. Гресько, о. Ф. Тарнавський, о. Рошкович, о. Рудакевич, полк. О. Шаповал, д-р Л. Цегельський, В. Волчанський і член молодечої сотні СГД у Філадельфії Карпчук, що був за водія авто.

В Академії св. Василя Великого її учениці о 17-й годині показали гостям концерт, підготований на честь гетьманича. У програмі були: привіт високому гостеві, «Кантата» (хор), «Наша Країна» (декламація), «Живе Україна» (хор), «Шумка» (фортепіанове соло) і «Розрита могила» (хор). Під час концерту молоденька учениця вийшла з-поміж хору і вручила Д. Скоропадському розкішний букет жи-

Хор Дівочої Академії сестер-василіянок на Факс Чейс, поблизу Філадельфії (25 жовтня 1937 р.)

118 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 108–110.

вих квітів. Після привітальних промов, гетьманич у відповідь подякував ігумені, усім сестрам-василіянкам та ученицям їй, принагідно, звернув увагу на великі користі для українського народу від таких виховно-навчальних інституцій як ця Дівоча Академія та подібних інших, що їх засновує й опікується Українська Церква. Присутній при цьому кир К. Богачевський вніс багаторічній гетьманському синоді, яке одразу ж підхопив дівочий хор піснею «Боже Великий Єдиний». По концерті сестри-василіянки запросили усіх гостей на вечерю в монастирі.

Вранці 26 жовтня Д. Скоропадський склав візит до «Curtis Publishing Corporation», яка, між іншим, видавала «The Saturday Evening Post» – журнал, що мав найбільший наклад у світі (бл. 2 млн примірників), а потім мав обід з директорами цього підприємства.

О 18-й годині, разом з тим же супроводом, що був у Дівочій Академії, до якого приєднався іще о. П. Процько зі Стемфорду, Д. Скоропадський відвідав сиротинець сестер-василіянок у Філадельфії. Діти-сироти вітали гостей своїм концертом, який розпочався о 18-й годині і складався з трьох частин: I) Привіт високому гостеві, «Вся Земля» (хор), «Молитва» (декламація), «Берізка» (хор), «Посвята» (декламація), «Засвистали козаченьки» (хор), «Вальчик» (фортепіановий дует), «Святі дні листопадові» (декламація), «Тече вода» і «Мої любі співаночки» (хор), «Українська думка» (фортепіанове соло), «Плачем волі не здобудем» (декламація), «Ой за тихим, за Дунаєм» (хор); II) Вправи хлопців з шабельками, Вправи дівчат зі стрічками, «Наша Україна» (декламація), «О, Україно» (хор); III) Українські танці. Дитячим хором керувала впр. мати Зиновія. По концерті малі дівчатка вручили гетьманичеві китицю квітів і дарунок від сиротинця. Розчулений концертом і щирістю діточок, Д. Скоропадський виголосив до них палку патріотичну промову, високо оцінив виховательську працю сестер-монахинь і подякував за прийняття. За цим Управа сиротинця гостила гостей вечерею.

Наступного дня гетьманич обідав з преосв. о. Богачевським, о. Греськом, о. Рошковичем, о. Процьком і полк. Шаповалом у

сестер-служебниць, а по обіді здійснив оглядини технічних відділів «Curtis Publishing Corporation». Увечері ж Д. Скоропадський гостював у відомого у Філадельфії панства Карпчуків, де на вечерю також були запрошені численні членкині жіночої сотні СГД та багато гетьманців, зокрема, окружний отаман СГД Волчанський, Сенік, Коцюбинський, Цегельський, Шаповал.

У четвер 28 жовтня Д. Скоропадський залагоджував листування, о 13.30 заїздив до о. Крипи у Франкфорд, а по обіді приймав у себе редактора «Америки» В. Лотоцького з сином, після чого у супроводі О. Шаповала і Л. Цегельського виїздив з гостиною до домівки родини Лотоцьких. Відвідав того дня він й Українську Лічницю та Прихисток для старців, а о 18-й годині був гостем на вечері у преосв. о. Богачевського в єпископській палаті, куди також були запрошені: о. протоігумен Крижановський (ЧСВВ з Мондер, Канада), о. Сенишин (ЧСВВ з Чикаго), о. Чапельський (Стемфорд), о. Рошкович і полк. Шаповал. Після вечері гетьманич виїздив на місце свого постю в домівку окружного отамана В. Васильковського, де о 22-й годині приймав кореспондента журналу «Українська католицька молодь» п. Ілька, якому дав інтерв'ю.

29 жовтня на запрошення преосв. кир К. Богачевського об 11 год. 30 хв. Д. Скоропадський, в товаристві о. Чапельського, о. Сенишина й полк. Шаповала, виїхав автомобілем з Філадельфії до *Стемфорду* для оглядини Українського Католицького Семінару. Там гетьманича вітав ректор о. Павло Процько, який після розмови дав вечерю, а після неї гості оглянули «Високу Школу» («Гай Скул»). Вранці наступного дня о. Чапельський показував гостям зали для майбутнього Українського Музею, а по обіді гетьманич відвідав о. Тарнавського і о. Понятишину в Нью-Йорку. Вранці ж 31 жовтня Д. Скоропадський знов у Стемфорді слухає Службу Божу в каплиці Українського Католицького Семінару, а по обіді вже виступає в Нью-Йорку перед зібранням української католицької молоді (з ним промови виголошували також о. Понятишин, о. Жарет (американець з Ордену св. Павла), президентка Ліги Української Католицької

Молоді Єва Піддубчишин, радний міста Нью-Йорк С. Ярема та о. Тарнавський).

Отже зі Стемфорду Д. Скоропадський повернувся до *Нью-Йорка*, де 31 жовтня відбулося також його прийняття в осідку V Округу СГД. У місті заздалегідь було створено Комітет прийняття, до складу якого увійшли: посол, адв. С. Ярема, о. Ф. Тарнавський, Т. Каськів, Н. Данильченко, інж. Р. Комарницький, панна Є. Піддубчишин, пані А. Вагнер, панна І. Тарнавська, пані Р. Добрянська, В. Лазута, оружний отаман СГД Василь Павлюк і військовий референт СГД Гнат Марчак. Комітет виділив з себе ексекутиву у складі: С. Ярема (голова), Є. Піддубчишин (секретарка) та І. Тарнавська (скарбнича), які спільно з активом Комітету та СГД провели організаційну роботу з прийняття гетьманича.

31 жовтня поважна українська громада зібралася в розкішній залі готелю «Empire», куди перед 21-ю годиною прибув Д. Скоропадський у супроводі члена Централі СГД полк. О. Шаповала, інж. Р. Комарницького та його дружини. При вході до зали гостя зустрічав уніформований відділ гетьманців-державників з Нью-Йорка й Філадельфії під проводом окружного отамана СГД В. Павлюка і військового референта СГД Г. Марчака. У залі ж серед присутніх, між інших, були такі поважні члени української громади в Нью-Йорку і гості міста як: о. Ф. Тарнавський з родиною, о. П. Понятишин, о. В. Лотович з родиною (з Джерсі Сіті), о. М. Данилович (з Нью-Йорку), о. Л. Чапельський з родиною (зі Стемфорду), о. А. Уляницький з родиною (з Пасайку), родина о. Шуховського (з Пер Амбой), вдова Сполітакевич з родиною, д-р С. Демидчук, посол сойму С. Ярема з родиною, д-р Л. Цегельський, пані Ольшанська з родиною, І. Марусевич, п. Пасічник, подружжя Бражників і Добрянських, пані Ригель, диригенти Т. Каськів (Ньюарк), Савицький (Бруклін), Гела (Джерсі Сіті), Фатюх (Йонкерс), а також інж. Р. Комарницький з родиною, професор і композитор А. Углицький з родиною, Н. Данильченко, співак Карлаш, інж. Петренко з родиною, інж. Нововірський, окружний отаман I Округу СГД (Філадельфія) В. Волчанський з родиною, сім'я Карпчуків та бл. 150 інших осіб.

Коли ж гетьманич увійшов до зали, присутні стоячи оплесками вітали його, а хор церкви св. Юрія під управою Теодора Онуфрика відспівав «Засяло сонце золоте». Д. Скоропадський сів на почесне місце й голова Комітету С. Ярема запросив на то-стмайстра відомого українського національного і державно-політичного діяча Л. Цегельського. По вечері, з першою промовою виступив Лонгин Цегельський, а потім о. П. Понятишин, о. В. Лотович, о. Ф. Тарнавський, президентка Ліги Української Католицької Молоді в Америці Є. Піддубчишин, представниця місцевого Червоного Хреста пані Ригель та окружний отаман V Округу СГД В. Павлюк.

У перервах між промовами вищевказаних осіб, хор під орудою Т. Онуфрика виконував: «Ой на горі, там жінці жнуть» (О. Кошиця), «Готуй мені зброю» (Я. Смеречанського), «Крилець» (В. Матюка), «Веснівка» (В. Матюка), «Та орав мужик» (О. Кошиця), «Ой там в гаю, при Дунаю» (Г. Лукова), «Єднаймося, діти України» (Омельського) і «Живи Україно!» (М. Гайворонського).

Тоді Л. Цегельський запросив до слова Д. Скоропадського. Подякувавши господарям зали та усім присутнім за привітання й побажання, зложені для нього та його батька, гість звернувся до міжнародного становища. Гетьманич

Банкет на честь Д. Скоропадського в готелі «Empire»
(Нью-Йорк, 31 жовтня 1937 р.)

підкреслив, що міжнародні відносини можуть несподівано загостритися так сильно, що й дійде до великого міжнародного конфлікту. Саме тому українці повинні об'єднатися навколо одного національного центру – авторитетного як на внутрішньому, так і на зовнішньому фронтах.

З огляду на це, Д. Скоропадський зауважив і на внутрішню українську політику на чужині. «Від нашої молоді залежатиме будучність нашого Народу. Тому будьмо обережні й ощадні у витрачуванні наших національних сил! Не штовхаймо нашу молодь на необачні кроки, невиправдані ні внутрішніми, ані зовнішніми обставинами, – зауважив гетьманич. – Натомість треба працювати, щоб скріпити внутрішні сили нашого молодого покоління, піднести його ідейно, морально, фізично й культурно на найбільшу височінь. Треба насамперед допомогти нашій молоді здобути якнайбільше знання, потрібне для будови Держави. Не вимагаймо передчасно найвищої жертви від нашої молоді! Бо я вірю, що цю жертву кожний український патріот принесе тоді й там, коли цього дійсно вимагатимуть обставини...

І вже тепер наша молодь має бути охоронена від тих помилок, що їх робило багато Українців у р. 1917-ім і пізніше, як бралися кувати долю України.

Не з м'якотілим ліберальним романтизмом треба підходити до великої нашої національно-державної Справи. Захоплюючись величчю важкого завдання: здобуття й відбудови Української Держави, треба пам'ятати, що те наше державне відродження, в усіх ділянках нашого українського життя, треба творити на основі ґрунтового знання нашої минувшини та реального підходу до нашої суворой дійсности.

Не треба боятися глянути на українське життя одвертими очима. Треба брати його таким. Як воно є. А з того, що маємо, осяєні великою Ідеєю – формуймо й організуймо нашу національну силу. Тоді ми будемо справжніми будівничими, справжніми державниками!

Вже сьогодні ми бачимо чимало конструктивних зародків серед українства як в Європі, так і за Океаном. Вже багато Українців хоче по-державницьки думати й чинити. І молодь наша шукає нових точок та основ для об'єднання й скоординування

цілої національної роботи. Процес цей природний і здоровий і наше завдання його всіма силами підтримати»¹¹⁹.

Разом з тим, підкреслював Д. Скоропадський, не можна мислити бездержавному народові про національну перемогу, коли ціла визвольна робота не буде побудована на міцних моральних етичних і релігійних підвалинах, а таку основу, як вихідну точку для кожного суспільно-політичного чину, на думку гетьманича, може дати тільки християнство. «Не можемо, ми бездержавний нарід, мислити про нашу національну перемогу, коли ціла визвольна боротьба наша не буде побудована на міцних моральних, етичних і релігійних підвалинах, особливо перед обличчям такої розкладової сили як большевизм, – зазначав гетьманич Данило. – Таку основу може дати тільки християнський світогляд. Тільки він може бути вихідною точкою для кожного нашого суспільно-політичного чину. Бо без цієї бази ми швидко розгубимо й ті наші національні скарби, що їх з такими великими труднощами доводиться збирати.

Хоч релігійне питання на Українських Землях є досить складне, бо обидві вітки українського народу, західня і східня, мають відмінні християнські віросповідання, – я вірю, – наголосив Д. Скоропадський, – що при добрій волі, у відродженній Українській Державі, це питання вдасться полагодити без більших труднощів.

Я дуже радий, що бачу серед цієї української громади на салі не тільки Українців греко-католиків, але й православних – з Великої України. Засадою гетьманців державників є пошановання всіх релігій і невтручання світської влади в релігійні справи. Хай же всі Українці, греко-католики, православні й інші, зійдуться й поєднаються в одній спільній роботі для добра одної нашої Батьківщини – України.

Не словесними формулами, а роботою – боротьбою в об'єднаних рядах всіх українських патріотів – державників, відбудуємо ми незалежне життя на Українських Землях. Такого загального

119 - Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 18; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 124.

об'єднання серед українства, на жаль, ще нема. Але до того йде. Гетьманці зі своєї сторони прикладають усіх сил, щоб якнайскорше збільшилися й скріпилися українські національні сили. Я відчуваю, що за останні роки народилися серед українства нові здорові національні сили. І я вірю, що наслідком спільної праці й боротьби всіх нас повстане велика самостійна й ні від кого незалежна Українська Держава!»¹²⁰.

Завершення промови Д. Скоропадського зала зустріла стоячки з бурхливими оплесками, що перейшли у тривалу овацію, після чого прийняття завершилося загальним співом гімну «Ще не вмерла Україна».

Вранці наступного дня (1 листопада) гетьманич залагоджував свої справи з листуванням, а по обіді разом з О. Шаповалом виїздить на гостину до панства Комарницьких в *Нью-Джерсі*, де залишається на кілька днів. Там він по обіді 2 листопада має зустріч з Є. Піддубчишин, а пізніше з відомими представниками американського суспільства, що тривали й наступного дня.

Ввечері 3 листопада гетьманич повернувся до *Стемфорду*. Наступного ранку, після розбору листування, Д. Скоропадський відвідує концерт-прийняття, влаштований для нього о. Процьком, професурою та учнями Українського Католицького Семинару. Концерт відбувся у новій залі, прикрашеній квітами. Коли гетьманич, у супроводі ректора, О. Шаповала, о. Стімського, церковних достойників і професорів, входили до зали й займали почесні місця на сцені, усі хлопці співали привітальну пісню. Програма розпочалася молитвою «Боже, вислухай благання», а опісля ректор виголосив привітальне слово.

За цим виступив Д. Скоропадський, який говорив про поступ, що зробили українці в Америці в напрямі поширення української національної свідомості у цій країні. Промовець згадав, що студенти повинні бути щасливі з того, що мають таку інституцію в США. Другу частину своєї промови гетьманич виголосив англійською й, звертаючись до чужинців, сказав, що

120 - Пług та Меч (Буенос Айрес). - 1938. - ч. 5. - С. 18-19; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937- весна 1938 рр. - Едмонтон, 1938. - С. 124-125.

Д. Скоропадський між професорами і студентами Українського Католицького Семинару (Стемфорд, 4 листопада 1937 р.)

У першому ряді сидять: Д. Скоропадський (посередині); праворуч від нього: ректор о. П. Процько, проф. А. Микитяк, дяко-учитель П. Шавинський, проф. П. Ковальчук; ліворуч від гетьманича: о. І. Стрімська, полк. О. Шаповал, проф. М. Нагірний, проф. М. Данилович.

український нарід був би радий мати їх колись у своїх школах в Україні. Після слова гетьманича, студенти відспівали в'язанку українських та англійських пісень під орудою пані Тонер, а по завершенні І. Панас вчучив гостю дарунок від усіх студентів. Тоді ж було знято спільну світлину на терасі закладу. Пізніше відбулася спільна вечеря¹²¹.

Ввечері у готелі «Рузвельт» адміністратором о. Понятишиним було дано обід, на якому також були присутніми: о. Ф. Тарнавський, І. Тарнавська, др. Демидчук, Р. Комарницький та О. Шаповал. Заночували Д. Скоропадський та О. Шаповал у домівці панства Комарницьких. Після цього Д. Скоропадський від'їхав до Нью-Йорка на побачення з президентом Колумбійського університету доктором Моррей Батлером. 5 листопада гетьманич відвідав Колумбійський університет, а потім проф. П. Углицького, що був родом з Наддніпрянщини, й низку американців.

Вранці 6 листопада Д. Скоропадський із О. Шаповалом знову поїхали до Стемфорду і, попрощавшись з П. Процьком, о. Чапельським та учнями, повернулися до Нью-Йорка. Там родина

121 - Семинарист. – 1937. – Грудень.

Тарнавських влаштувала для гостей вечерю, на якій були присутніми також Д. Скоропадський, Л. Цегельський, п. Данильченко та О. Шаповал. Після цього гетьманич взяв участь у зборах місцевої Округи СГД. Наступний день минув у зустрічах з американськими знайомими. 8 листопада об 11.30 візит у В. Лотовича в Нью-Джерсі, далі – відвідини централі Українського Народного Союзу й візит до його голови п. Мурашка, а по цьому – відвідини фабрики «Briz Corporation», на якій працював інж. Р. Комарницький. Того ж вечора гетьманич та О. Шаповад від'їжджають до Детройта.

9 листопада о 12.42 Д. Скоропадський прибув до *Детройта*, де разом з О. Шаповалом зупинився у готелі «Webster Hall». Решту дня було присвячено розбиранню й залагодженню листування гетьманича.

Д. Скоропадський з членами і прихильниками СГД у Віндзорі (11 листопада 1937 р.)

Перший ряд зліва на праворуч: осаул Н. Бала, кошовий отаман І. Гевусь, гетьманич Данило, адв. І. Яців, обозний радник І. Скалецький.

Другий ряд: голова Організації Українських Робітників Класократів В. Дужий, кошовий писар М. Лапка, панна С. Генга, скарбнича Червоного Хреста А. Чичота, С. Скалецька, сотника Червоного Хреста А. Балова, панна А. Салогуб, кошовий скарбник С. Сулима.

Третій ряд: бібліотекар М. Гевусь, пані М. Генга, Г. Матійчук, пані С. Дужа, І. Бояпчук, пані М. Боярчук, М. Мохорук.

Так закінчився побут Д. Скоропадського у Сполучених Штатах Північної Америки. Згодом, 24 листопада 1937 р. головний отаман СГД в Америці Н. Гуль і головний писар Централі СГД М. Солтис констатували: акція придбання і урочистого посвячення літака «Київ» за участі гетьманича Д. Скоропадського «високо піднесла довір'я до нашої Організації в очах широкого Українського Громадянства на Американ-

ській Землі. А відбута поїздка по Америці Їх Вельможности сина Гетьмана всієї України зробила величезну пропаганду Державної Гетьманської Ідеї нашої Організації навіть серед такої української людности, що досі байдуже (або часом вороже!) ставилась до Гетьманського Руху»¹²².

Ввечері четверга, 11 листопада 1937 р. пополудні гетьманич у супроводі Івана Яціва та Олександра Шаповала перетнув американсько-канадійський кордон і прибув до *Виндзора*, де зупиняється в оселі д-ра Івана Миськова. Там на спільній вечері в церковній залі греко-католицької парохії його вітали три сотні відомих українців на чолі з о. Редкевичем і кілька родин детройтських українців, які також прибули до Канади¹²³.

Наступного дня, вранці 12 листопада Д. Скоропадський прийняв о. Редкевича, а пополудні лав інтерв'ю кореспондентові «Windsor Star». Ввечері, на запрошення на «Базар» пароха української православної церкви о. Лещишина, Д. Скоропадський відвідав цю громаду й товариства, що гуртувалися при парохії. При вході до зали щирою промовою гетьманича при-

Данило Скоропадський та адвокат Іван Яців (Виндзор, 12 листопада 1937 р.)

вітав щирою промовою голова Товариства «Просвіта» П. Лисий. На прийнятті, де присутніми були бл. 200 осіб, своїми зверненнями гостя вітали, поміж інших, Чаборик, Боднарчук, о. Лещишин та д-р І. Яців у якості тостмайстра, який, зокрема, заявив, що хоча й сам він не є гетьманцем, але наколи майбутній український монархізм буде побудований на взірці англійського, то він сам – за монархізмом і монархічних рух буде поширювати.

122 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 5, арк. 34.

123 - Українська Зоря. – 1937. – ч. 36. – 11 листопада.

У відповідь на щирі привітання Д. Скоропадський у 15-хвилинній промові підкреслив, що передумовою до здійснення остаточної мети всіх українців є об'єднання всіх українських сил, бо тільки тоді не буде нам страшний ворог як зовнішній, так і внутрішній. А до того об'єднання вже йде – стихійний рух українських мас і чесних українських патріотів з усіх українських угруповань дає запоруку, що вороги на всіх чотирьох частинах України не всилі вбити духа нації й це дає надію на світле майбутнє Українського Народу. Нація, яка хоче мати свою будучину, мусить шанувати й плекати свою національну традицію. Закінчив свою промову гетьманич окликом «Слава Україні!»¹²⁴.

У Виндзорі полк. Олександр Шаповал, що подорожував зі Д. Скоропадським по США в ролі його ад'ютанта, розлучився з гетьманичем й повернувся до своїх обов'язків редактора «Нашого Стягу» в Чикаго. Відтоді обов'язки ад'ютанта гетьманського сина під час його подальшої подорожі перебрав на себе головний обозний СГД в Канаді й редактор тижневика «Український Робітник» в Торонто Михайло Гетьман.

У Торонто Д. Скоропадський приїхав у суботу 13 листопада 1937 р. потягом о 15 год. 35 хв. по полудню у супроводі виндзорського кошового І. Гевуся. На двірці залізничного вокзалу гостей зустрічали вишикувані в одностроях у два ряди 40 членів місцевого СГД (з Торонта, Оттави і Киченеру) під командою окружного осавула Й. Обельницького й головний обозний СГД М. Гетьман. Гетьманича в ході до почесної варті військового відділу СГД супроводжував молодий кошовий IV коша СГД у Виндзорі І. Гевусь. Після огляду військового відділу Д. Скоропадський та гетьманці на автах попрямували до готелю «King Edvard».

Того ж дня, о 20 год. 30 хв. Д. Скоропадський дивився концерт, влаштований на його честь СГД Торонта в Народнім Домі (вул. Ліппінкотт, 191)¹²⁵, у заповненій вщент залі на 600 місць (400 на долиці і 200 – на галерці). Над сценою, на синьому полотні золотими літерами напис: «Витай нам будучий Гетьма-

124 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 134.

125 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 5, арк. 33.

не!». Внизу, перед сценою, портрет гетьмана П. Скоропадського, обгорнутий кошовим прапором. На сцені – в національному вбранні хор української греко-католицької парохії з західної частини Торонта під управою Н. Юречкова.

Вдзовж зали, аж до кінця крісел, гостя у супроводі головного обозного М. Гетьмана, окружного осавула Й. Обельницького і кошового Г. Стадника парадним рядом зустрічали в одностроях січовики-гетьманці під командою кошового Л. Приймака та українським національним гімном хор греко-католицької парафії з Вест Торонта під управою М. Юречкова. Серед гостей, окрім українців, були також посадник Торонта В. Д. Робінс та один зі співвласників і видавців «De Ivening Telegram Company» С. Г. Й. Снайдер.

Дійство відкрив промовою головний обозний М. Гетьман, який потім передав обов'язки голови свята В. Яреміві. Далі розпочався концерт: «Єднаймося діти України» (хор), скрипкове тріо (панни Шкляр), привіт від українських професіоналістів Торонта (д-р В. Яремій), дует «Люблю дивитись» (Г. Мостовий, А. Ландрі), баритонове соло (Н. Кушко), слово від британця С. Г. Й. Снайдера. Оголошення про надання слова гетьманичеві Данилові зала зустріла підвівшись з крісел оплесками, а як той вийшов на сцену – трикратне «Слава гетьманичеві!» в оваціях заповнило будівлю.

У вступі до своєї промови Д. Скоропадський звернувся до присутніх британських канадійців англійською мовою з вітаннями, а опісля мовив українською:

«Високопреподобні й Всечесні Отці! Високоповажний Пане Головний Обозний! Дорогі Гетьманці й Гетьманки! Шановна Українська Громадо!

Продовжуючи об'їзд наших національних осередків за Океаном, довелося мені відвідати й Ваше Торонто, поважний центр української еміграції в Канаді, як рівно ж осідок пана Головного Обозного Союзу Гетьманців Державників і "Українського Робітника".

Сердечно вітаю всіх Вас – незалежно від Вашої релігійної чи політичної приналежності – вітаю як молодий Українець, якого так само як і Вас, болить доля нашої України.

Переказую Вам рівночасно привіт від Батька мого, від усіх наших активних співробітників-гетьманців, від наших одумців і прихильників, нарешті від моїх особистих приятелів-патріотів українських, що з усіма нами стараються по мірі сил своїх високо тримати прапор української Державної Ідеї.

Я знаю, що в салі цій зібралися не тільки гетьманці й прихильники Гетьманського Руху, але також і представники інших політичних напрямків; не тільки греко-католики й римо-католики, але також і православні, а може українські представники ще й інших християнських віросповідань.

Ця різноманітність не відштовхує мене й не лякає, навпаки: вона вабить мене до себе. Бо серед цієї маси різних облич українських бачу я щось, що

Данило Скоропадський серед старшин і членів СГД в Торонто (13 листопада 1937 р.)

Сидять у першому ряду: кошовий 2-го коша Г. Стадник, управитель «Українського Робітника» В. Чиж, П. Каменецький, гетьманич Д. Скоропадський, головний обозний М. Гетьман, осаул І Округи СГД Й. Обельницький, кошовий 1-го коша Д. Чабак, осаул 7-го коша І. Пасічник

всіх нас об'єднує й створює з нас одну спільноту. Це щось, це спільна база, на якій всі ми можемо сходитися й спокійно говорити; це гаряче бажання України, України вільної й незалежної, України Державної! [Гучні оплески] І думаю, що нема сьогодні люди, що називала б себе Українцем і такої України не хотіла б! [Оплески]

Вже 20 літ минає після того, як Україна прокинулася до нового державного життя. Прокинулася з тим, щоб у скорім часі в муках занепасти.

Великою трагедією всіх нас, свідків тогочасного нашого національного підйому й занепаду було, що національний зрив наш відбувався не виключно під гаслами національними українськими, але йшов у фарватері революції всеросійської, яка мала інтернаціоналістичне наставлення.

Багато з тих, що в той час брались кувати долю України, у великій своїй більшості політичні романтики, не могли, бо не вміли налагодити державної роботи. Внаслідок цієї першої невдалої спроби була наша Батьківщина роздерта на чотири частини, а на найбільшій з них запанував і досі панує дикий московський большевизм.

Не хочу тут кидати камінням у тих, що спричинилися до цієї нашої поразки. Можливо, що аналізуючи недавнє минуле в історичній перспективі, можна – приймаючи на увагу всі тогочасні обставини – знайти для неї пояснення. Але сьогодні мусимо думати не заднім числом, а вдумчиво й спокійно дивитись вперед, стараючись не повторювати старих помилок. Стосується це в першу чергу до нашого середнього й молодого покоління, до тих, у руки яких Провидіння, може вже в не так далекому майбутньому, покладе долю України.

Сьогодні ми стоїмо в періоді внутрішнього зросту, накопичення внутрішніх сил. Це відчувають усі, що активно працюють у визвольному русі. Відбулася вже й далі відбувається переоцінка політичних цінностей. За останні 17 літ пророблена величезна ідеологічна робота, яка дала цілому українському політичному думанню новий імпульс, новий державницький напрям. Державницький підхід до всіх проблем української дійсності захоплює сьогодні все ширші політично-активні національні кола.

Є це стремління оцінити наші давні й близкі історичні помилки, а знайшовши корінь лиха, в майбутньому його радикально усунути; стремління шукати основи для нашого держав-

ного відродження в історичних джерелах нашої державности; стремління сполучити нашу здорову державну традицію з духом активної, завзятої боротьби.

Сьогодні серед цілого українства можна спостерігати стремління до об'єднання, до знайдення кристалізаційного національного центра, щоб довкола нього могли згуртуватись усі здорові, активні й творчі сили українські. Стремління це природне й здорове. Викликане воно внутрішнім духовим зростом українства, як рівно ж свідомістю, що нова світова завірюха, якої передвісники бачимо вже в цілому ряді місць на земній кулі, може захопити й українські простори; викликане воно бажанням, щоб ці грядучі події не заскочили нас невідготованими, як у 1917 році.

І тому українські патріоти-державники сьогодні горячково працюють, плетуть сітку зв'язків серед цілого здорового українства, коли необхідно, то понад голови існуючих політичних організацій. Бо можливо, що часу залишилось уже небагато.

Данило Скоропадський між членкинями і членами
I Округу СГД (Торонто, 13 листопада 1937 р.)

Своїх завдань свідомі й гетьманці. Вони знають, що несуть на своїх плечах українську державну традицію, яка накладає на них великі обов'язки супроти цілого українського суспільства. Обов'язків цих вони не бояться, бо вірять у правильність шляху, по якому свідомо йдуть, вірять у ласку Божу й у свої сили.

На завдання свої дивляться вони широко. Стараються українську справу охопити в усій її повноті як з внутрішньо-політичного, так і з зовнішньо-політичного боку.

Гетьманці знають, що вони є тільки частиною цілого. Але свідомі своєї відповідальності, вони хочуть бути частиною творчою й активною. Хочуть створити духові й організаційні рамки для цілого українського визвольного руху, бо знають, що без цього національна сила наша при новому зриві знову розпо-рошиться.

Але стоячи твердо на своїх засадах, гетьманці ніколи не відкидали й не відкидають співпраці з Українцями, що належать ще сьогодні до інших політичних угруповань, коли вони бачуть у цій співпраці користь для спільного визвольного Діла.

Я не знаю ще канадійської еміграції, але відчуваю, що й тут знайду зрозуміння, так само як і на американській землі. Відчуваю, що тут, так само як там, працюють не емігранти, приголомшені злиднями – духові й фізичні невільники – але вільні й сильні Українці й Українки, свідомі своїх обов'язків не тільки по відношенні до своєї нової, придбаної Батьківщини, але й по відношенні до Батьківщини старої – Матері України. Обов'язки ці є великі. Полягають вони в першу чергу в тім, щоб зрозуміти, що властиво відбувається на Українських Землях в Європі, а зрозумівши – допомогти.

Еміграція польська відограла велику роль в державнім відродженні Польщі. І я вірю, що й наша еміграція за Океаном, еміграція ще молода, виконає свої обов'язки супроти України.

За майбутнє нашого Народу я не боюся, бо вірю в Його здорові й творчі сили. Вірю, що здорова національна стихія наша змете з нашого тіла й заразу московського большевизму, а всі українські державники знайдуть шлях один до одного й, об'єднавшись під покровом одної Керівної Ідеї, у творчій пориві здобудуть і відбудують нашу Україну!

Україні – Слава!»¹²⁶.

126 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. З промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 7–9; Український Робітник. – 1937. – ч. 47. – 26 листопада; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 200–200 зв.; Кущинський А. Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські. – Чикаго: Накладом 4-го Відділу Української Гетьманської Організації Америки в Чикаго, 1968. – С. 58; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 138–141.

Зала потонула в оваціях. Другу частину концерту розпочав своєю промовою посадник (майор) міста Торонто В. Д. Робінс. Далі були: «Живи Україно» (хор), скрипкове соло (панна С. Фута), «Тихий сон» (сопранове соло; панна Щурик), гітарове соло (панна А. Брикович), скрипкове тріо (панни Шкляр), «Шумить, гуде дібровенька» (хор), український і канадійський гімни.

14 листопада Д. Скоропадський у супроводі умундированих старшин СГД і гетьманців в одностроях відбув Службу Божу о. Каменецького та спільний обід у греко-католицькій парохіяльній залі (вул. Беторст у Торонто). Під час трапези короткі промови виказали о. Каменецький, М. Гетьман, С. Сувала, п. Миронюк й Д. Скоропадський. Після обіду о 13 год. 45 хв. шлях Д. Скоропадського до авто супроводжував подвійний кордон січовиків, за плечами яких поглянути на гетьманича зібралася маса народу.

Ввечері високий гість відвідав офіційне прийняття торонтських українців-гетьманців в "синій кімнаті" «King Edvard Hotel», яка вмістила 131 особу в залі і вільний здвиг людей при столі у салоні. На цю зустріч допускалися

лише за запрошеннями¹²⁷. Господарем прийняття був др. С. Сукмановський, а почесним гостем-чужинцем – великий приятель українців-гетьманців, гарматний полковник О. С. Голіннрейк, під командою якого підрозділи СГД брали вишкіл у канадійській міліції.

Д. Скоропадського вітали промовами головний обозний СГД Канади М. Гетьман, др. С. Сукмановський, о. Каменецький, полк. О. С. Голіннрейк, адв. Гуменюк, п. Паславський, панна Кібзей (від жіноцтва), М. Шкура (від молоді) та С. Сувала (від

127 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 2, арк. 144.

українських робітників-класократів Канади). У відповідь на привітання гетьманич дякував від себе особисто і від імені свого батька усім присутнім, усім гетьманцям та усій українській заокеанській еміграції, яка разом з європейською еміграцією може і мусить брати участь у боротьбі за Україну разом з гетьманцями-державниками. Д. Скоропадський вкотре наголосив на потребі нових кваліфікованих кадрів і досвідчених працівників, що мали би необхідні знання зовнішньополітичних відносин і мов, необхідний такт і орієнтаційний хист, але щоб підпорядковувалися вони в своїй праці одній керівній Ідеї й одному керівному Центрові. При цьому слід пам'ятати з історії, що згубило українську державність – брак єдності, організованості, дисципліни й методичної підготовки.

Гетьманич також зауважив, що «гетьманці схиляють чоло перед кожною жертвою, що її принесли українці на вівтар Батьківщини, незалежно від їх політичної приналежності й незалежно від того, чи жертви ці були оправдані чи ні. Жертва є жертвою. Схиляємо своє чоло й перед жертвами наших націоналістів, що ними так густо усянений їх шлях»¹²⁸.

Принагідно торкнувся промовець й питання націоналізму. «Деякі з Українців хочуть змонополізувати це по суті старе слово, надаючи йому якесь поверхове сакраментальне значіння, або вкладаючи в це слово поняття й кличі, що зовсім не впливають з НАШОЇ української НАЦІОНАЛЬНОЇ минувшини, натовмість являється поняттями й кличами запозиченими в чужих народів. І все це з якоюсь своєрідною нетерпимістю по відношенні до всіх інших Українців, які випадково себе націоналістами не називають, або ТАКИМИ націоналістами бути просто не хочуть.

ТАКИМИ націоналістами й ми гетьманці не є, й бути не хочемо, – наголосив Д. Скоропадський. – Бо хочемо ми не розбиття, але об'єднання українського народу.

Не хочемо створення касти, яка з призирством відкидає все те, що робили наші батьки й діди й усі попередні покоління, що

128 - Наш Стяг (Чикаго). – 1937. – ч. 52. – 25 грудня; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 202 зв.

їх так само як і нас боліла доля України. Які може й помилялися, але робили, й зробили багато; бо ж і ми нарешті без наших батьків не були б тим, чим є: Українцями, що прагнуть України й хочуть за неї боротись.

Такими націоналістами ми не є. Але в НАШІМ розумінні ми себе можемо також називати націоналістами. І може з більшою підставою.

Ми є націоналістами в тім розумінні, що хочемо зв'язати й об'єднати в одно національно-свідоме ціле розпорошені маси українські на наших етнографічних територіях, як рівнож маси, розкидані по цілому світі. І тому не відкидаємо співпраці ні з яким чесним українцем, навіть іншого політичного погляду, коли ця співпраця може бути корисною для спільного Діла»¹²⁹.

Завершив свою промову гетьманич тим, що він та усі гетьманці прагнуть Держави для усіх українців і щоби та Держава спиралася на моральних основах і на християнському світогляді з українським духом. Але цієї великої цілі неможна досягнути без боротьби, а таку боротьбу гетьманці-державники шукають і її вже давно ведуть; не бояться вони й жертв і коли необхідно, то й жертв крові, наголосив наприкінці свої промови гетьманич Данило.

Данило Скоропадський між молоддю БУК при греко-католицькій церкві (Торонто, 15 листопада 1937 р.)

У понеділок 15 листопада Д. Скоропадський приймав різних людей, обідав у старшини торонтської міліції, майора Медленда, де також був присутнім його начальник полк. Голленрейк, а ввечері – пив чай з українською молоддю в залі при греко-католицькій

129 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 202 зв.

церкві (на вул. Беторст), що був улаштований Братством Українців Католиків Америки (БУК-А). Виступали: голова вечора М. Шкура, студент Ф. Гуленчин, о. Каменецький, голова дівочого відділу БУК-ів з Вест Торонта М. Остапович, П. Шкура і М. Луцик. Потім були танці (гетьманич спромігся не відмовити у танку жодній дівчині).

Вранці наступного дня гетьманич прийняв у себе о. В. Гігейчука з Оттави, а по обіді оглядав архітектуру і краєвиди Торонто. Ввечері, о 18.00 Д. Скоропадський був запрошений на збори й вечерю Секції молоді Торговельної Ради (Board of Trade), де для понад 350 слухачів англійською виголосив короткий реферат про Україну й її змагання за незалежність. Від 20.00 до 23.30 гетьманич вже перебував в оточенні членів СГД на організаційних зборах 1-го і 2-го кошів зі вшанування заслуженого члена СГД Т. Лещука, де гетьманич розповів присутнім про зовнішньополітичний стан в Європі й поточні завдання Гетьманського Руху. Саме на цих зборах Д. Скоропадський передав головному обозному СГД Канади М. Гетьманові копію повносласті, даної гетьманичу гетьманом П. Скоропадським на час його подорожі по Америці й Канаді.

17 листопада Д. Скоропадський мав зустріч у себе в готелі з головою молоді БУК в Онтаріо Михайлом Шкурою, Оленою Грицак з Саскатуна, преп. Брата Мефодія (ЧБХШ) доктором Яремією з Торонта, а у ввечері був на прийнятті в домі українського промисловця Паславського. Наступного дня він вранці упорядковував своє листування, а ввечері гостював у домі родини гетьманців Годованських, де також вечеряли П. Каменецький, М. Гетьман і ще кілька провідних гетьманців з місцевих кошів.

19 листопада Д. Скоропадський в товаристві Гетьмана, Шкури, Обельницького і Лугового, автомобілем їздив до Ніагарського водоспаду, після чого гостював на зборах молоді БУК при греко-католицькій парохії в *Гамілтоні* отця М. Оленчука¹³⁰. Там гетьманич дав інтерв'ю про Україну, українську національно-визвольну боротьбу та про тему своєї подорожі репортеріві

130 - Там само, арк. 197 зв. – 199 зв.

щоденника «Hamilton Spectator». Гість молився у церкві, слухав спів хору, обідав зі старшими особами обох статей і з молоддю, від імені якої його вітав промовою І. Мурмилик. Своє вітання гетьманичу висловила й голова міста Марія Ведиш, а також господаря столу о. М. Оленчук й очільник канадійських гетьманців М. Гетьман.

Данило Скоропадський (1937 р.)

Зі свого боку Д. Скоропадський оповів, що прибув на американський континент на запрошення СГД і з наказу батька для посилення української визвольної справи й ознайомлення з заокеанською українською еміграцією. Він обміркував тогочасне міждержавне становище і підкреслив зростання значення України як політичного фактора у міжнародній політиці. Гетьманич також сказав, що бачить можливості для порозуміння між українськими національними політичними угрупованнями з однією метою – здобуття Української Держави, якщо ті групи дійсно ідейні й щиро патріотичні. Гість вказував, що сама дійсність вимагала порозуміння, аби уникнути похибки 1917–1920 років, підкреслював велику роль у цьому української молоді, якій і належало би відроджувати незалежну і соборну Україну. Говорячи про політичні розбіжності у минулому, Д. Скоропадський висловив віру у те, що сполука питомого українській натурі консерватизму з поступом, створить для України світле майбуття¹³¹.

Голова молодих католиків І. Мурмилик повідомив присутнім, що відділ молоді БУКу у Гемілтоні ухвалив надати гетьманичеві почесне членство в їхньому підрозділі, а секретарка

131 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 151.

(панна Павлишин) передала Д. Скоропадському відповідну грамоту про почесне членство. Голова відділів молоді БУКу в Онтарію М. Шкура подякував гостеві за те, що син гетьмана не погордив дітьми бідних українських робітників і зволив прийняти запрошення та погостити між ними. За цим дуєт пань Липицької й Вербалюк виконав кілька пісень і по молитві розпочалися щирі розмови з гостем. За годину, після перекуски в о. Оленьчука, Д. Скоропадський повернувся у Торонто.

20 листопада було присвячене справам листування, а вечір – відвідинам знайомих канадійців. Вранці, о 10 год. 30 хв. 21 листопада гетьманич у супроводі головного обозного СГД Канади прибув до греко-католицької церкви у Вест Торонто, що була прикрашена українськими і британськими прапорами. Зустріч zorganizували греко-католицька парохія та 1-й кіш СГД західної частини Торонто. При дверях гостя зустрічали о 10.30 гетьманці в одностроях з кошовим прапором, а вздовж, від сходів аж до вулиці, вилаштувалися у два ряди дві почесних лави умундированих членів СГД. Перед входом до церкви, у переповненій народом (понад 300 осіб) парохіяльній залі, гетьманича було привітано хлібом і сіллю під вигуки «Слава!». Д. Скоропадський у товаристві свого почту та головного обозного СГД М. Гетьмана, помолившись у церкві, посів на спеціально для нього приготуванням фотелі біля престола (по боках присіли головний обозний та окружний осавул).

Службу Божу відправив господар прийому о. Сулятицький, який перед цим оголосив парафіянам про присутність на почесному місці українського гетьманича. Обід після служби обслуговувати молоді дівчата у пишному національному вбранні, що ледве пробивалися серед заповненої людьми зали. По молитві о. Сулятицького й трапези, розпочалися промови. Першим з привальними словами виступив кошовий Д. Чабак, потім: голова заповогового брацтва при парохії В. Прихода, голова професіоналів, правник В. Яремій, окружний осавул Й. Обельницький, від жіноцтва пані Залізняка, др. Сукмановський, від молоді панна Остапович і головний обозний СГД Канади М. Гетьман,

після якого під вигуки «Слава!» до слова було запрошено Д. Скоропадського. Наприкінці о. Сулятицький відспівав багаторіччя королю Георгу, гетьману Павлу і гетьманичу Данилу (по черзі), після чого Д. Скоропадський з годину не міг вийти з зали, тиснучи руки і роздаючи автографи присутнім. За тим відбулася коротка розмова у резиденції о. пароха у малому гурті людей.

Після ж перепочинку у готелі, о 18.00 гетьманич був на вечері з гетьманцями і негетьманцями, на яку його ще у резиденції запросив іменем І-го коша один з піонерів Січей у Канаді Д. Возьний. Потім була вечірня, після прослухання якої Д. Скоропадський з почтом відбув на академію-концерт у його честь за присутності понад 700 українців. Концерт під управою диригента Юречкова складався з хорових співів, національних танків, солоспівів, гри на скрипці, піано, гармоні й гітарі, а також з промов (зокрема й чудового декламування досить великого вірша маленької Любки Чабак). Тоді ж тут гетьманич виголосив вже свою шосту, але прощальну промову в Торонто, яка традиційно переривалася оваціями і вигуками «Слава!»¹³². Концерт закінчився співами гімнів, після чого гетьманич від'їхав до готелю на відпочинок.

Михайло Гетьман

Наступного дня гетьманич до полудня працював у готелі, а по обіді відвідав відомих у місті українських діячів Сукмановського та Яремю, о 21-й годині разом М. Гетьманом був гостем старшин торонтонської канадійської міліції, а о 23.35 у супроводі головного обозного СГД виїхав залізницею з Торонто до Оттави.

23 листопада Д. Скоропадський у супроводі свого ад'ютанта і головного обозного СГД М. Гетьмана о 7 год. 20 хв. ранку прибув до *Оттави*. Прибулих зустрічали на станції: о. В. Гігейчук, вищі

132 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 200–201 зв.

урядники Сіенара на чолі з заступником головного управителя пасажирського відділу Канадійських державних залізниць А. Гардінером, урядники готелю «Шато Лоріє» («Chateau of La Lorie»), представники «Лицарів Колумба» на чолі з Плейером, парох місцевої української греко-католицької церкви й репортери трьох місцевих щоденників (двох англомовних та одного франкомовного), яким пізніше у готелі гість дав інтерв'ю.

Гетьманич зайняв у «Шото Лоріє» 8 найкращих кімнат. Вже о 10-й год. до нього з візитом прибув заступник головного управителя Сіенарської залізниці А. Гардінер, який від імені напівурядової організації «Canadian Association of Tourists Publicity Bureau», що мала свої розгалуження по усій Канаді, запросив Д. Скоропадського загостити на конвенцію й виголосити там короткий реферат. Невдовзі його вже представляли понад 40 присутнім учасникам конвенції річного з'їзду Організації канадійських туристів, до яких гетьманич виголосив свою першу промову англійською мовою про українську проблему загалом й про Гетьманський Рух зокрема. По цьому під час бенкету з учасниками конвенції з присутніх слово брали: прем'єр острова-провінції Принц Едвард Тейн Кембел і заступник міністра муніципальних справ, торгівлі й промисловості Квебеку Луї Кодер.

Після обіду Д. Скоропадський виголосив свою другу на конвенції промову (тепер вже французькою мовою), у якій зупинився на питанні більшовизму, який, як зазначив гетьманич, загрожує існуванню цілого культурного світу, а успішна боротьба з цією небезпекою може вестись тільки під національними кличами. Український же нарід, що має своє ясне національне обличчя, веде завзяту боротьбу проти більшовизму вже від ряду літ і боротьба ця є рівночасно боротьбою за українську державність. Тож, зазначив промовець, справжній мир у світі буде досягнений тільки тоді, коли всім великим народам буде дана змога виявляти максимум свого національного почуття в своїх власних державах. «Я є певний того, що Ви – канадійці, що самі так дуже любите свою свободу, зрозумієте, чому так численні українці в цій вільній Країні, будучи її лояльними громадянами, в

той самий час не забувають своєї старої, поневоленої Батьківщини й у мірі можливостей стараються їй допомогти», – сказав на завершення Д. Скоропадський¹³³. Після бенкету гетьманич дав у готелі інтерв'ю місцевим пресовим органам, а решту дня переймався упорядкуванням поточного листування. Наступний день було присвячено оглядинам Оттави.

Вранці 25 листопада гетьманич відбув півгодинний візит до федерального міністра юстиції (справедливості) ЛяПойнта й ознайомив того з українською справою та національними прагненнями українців в контексті тогочасного міжнародного становища в світі. Наступні відвідини, разом з о. Гігійчуком, були у французького архієпископа Форбоа. Перед вечерею гетьманич мав розмову у готелі з відомим редемптористом-місіонером о. Григорієм Шишковичем з Йорктону, а також з начальником місцевого коша СГД С. Василевичем. Після того відбулося офіційне прийняття гетьманича в місцевому відділі СГД, що було улаштоване спільно з місцевою парохією.

О 20 год. 30 хв. Д. Скоропадський в «Шато Лоріє» мав бенкетну зустріч, якою керував о. Григорій Шишкович, з 60-ма представниками української громади Оттави. Стіна за головним столом зали, де сидів гетьманич, була удекорована українським і британським прапорами, на яких були завішані портрети короля Георга VI й гетьмана Павла Скоропадського. Столи прикрашено живими квітами, а за столами урочисто вбрані чоловіки й жінки у народних строях.

Вечеря почалася з молитви. Прийняття складалося з вечері, співів (загальних, соло), гри на піано тощо. Серед присутніх на бенкеті були, зокрема: редемпторист-місіонер о. Г. Шишкович, головний обозний СГД М. Гетьман, богослов-прелат П. Лаптута, о. В. Гігейчук, В. Босий, о. С. Олійник, осаул коша СГД П. Рибак, сотниця Червоного Хреста пані Рибак, Д. Цимбала, Н. Пришляк, кошовий СГД С. Василевич, богослов-вікарій Н. Павлюк, пані П. Остапик, пані М. Руда, пані Шевчук, пані Лакуста, пані Панасюк, пані Люба, пані М. Попик, пані Чигарівська, пані

133 - Там само, арк. 203–203 зв.

Данило Скоропадський на бенкеті в готелі «Chateau of La Logie» (Оттава, 25 листопада 1937 р.)

З. Василевич, пані Лучиха, пані Н. Норис, панна Поповецька, пані Любінська, пані Люба, пані Рибак, старша сестра парохії панна Суха, п. Павлюк, П. Пепура, богослов Н. Т., п. Любий, п. Гапак, п. Забчук, п. Чигарівський, В. Василевич, А. Попик, Н. Грабецький, п. Скрипник, І. Рудий, п. Рудий, Н. Рудий, Р. Рибак, п. Яник, В. Норис, п. Мельник, П. Грабець, п. Чур, п. Панасюк, П. Остапик і п. Шевчук.

Промови виголошували о. Василь Гігейчук, гість з Монреалю Володимир Босий, кошовий місцевого відділу СГД С. Василевич, від українських отців редемптористів о. Григорій Шишкович й завершилися виступом Д. Скоропадського. Під кінець зустрічі було прочитано молитву й многолітствіє гетьманові та його синові, а також заспівано національний і державний гімни. Під час неофіційної частини, що тривала ледь не до опівночі, відбулися розмови гетьманича зі своїми приятелями і робітниками Оттави, що зібралися у готелі з метою підписання ним автографів¹³⁴. Наступний день було віддано відпочинкові й залагодженню організаційних питань і листування.

134 - Український Робітник. - 1937. - ч. 48. - 3 грудня; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 203-203 зв.

Д. Скоропадський сходить з вагону потяга у Монреалі. Його зустрічають: засновник Гетьманських Січей в Канаді В. Босий та окружний отаман СГД Д. Кійко

27 листопада о 8 год. 20 хв. Д. Скоропадський від'їхав Сієнарською залізницею з Оттави до Монреалю – осідку Окружної команди V Округу й 1-го та 30-го кошів СГД. Підготовка до візиту гетьманича у Монреалі розпочалася ще за два тижні до прибуття гостя, її провадив місцевий відділ СГД на чолі з окружним отаманом Дмитром Кійком, спільно з монреальським Орденом Отців Василіян, більшістю українських національних товариств та організацій¹³⁵.

Д. Скоропадський прибув до Монреалю потягом у суботу 27 листопада 1937 р. рівно о 10.30

ранку в товаристві свого тимчасового ад'ютанта, головного обозного СГД в Канаді М. Гетьмана. На двірці «Бонавентюр» гетьманича вітали: від імені українців міста В. Босий, від імені канадійців – представник канадійських державних залізниць А. Гардінер і окружний отаман СГД Д. Кійко.

Коли Д. Скоропадський підійшов до загону почесної чоти СГД, що була в гетьманських одностроях, її командант Т. Олійник скомандував на «Позір!» – «Вправо глянь!» й гетьманич, завітавшись зі старшинами, пройшов вздовж шиккування своєї гвардії. Усе це знімали дев'ять фотографів місцевих газет для своїх видань. З двірця вокзалу гетьманич в оточенні почесної варті й почету попрямував до поблизького готелю «Queens».

Того ж вечора в оселі панства Володимира й Марії Босих відбулося урочисте прийняття і зустріч гетьманича з провідними гетьманцями, представниками української громади міста та

135 - У травні 1938 р. було видано першу книгу, присвячену цій події, що мала назву «Монреаль під знаком України». У ній її автор Володимир Босий докладно описав підготовку до прийняття Д. Скоропадського в Монреалі та перебіг його перебування у місті та в Квебеку.

з канадійськими представниками Монреалю. Д. Скоропадський приїхав о 20.15 вечора в оточенні панів А. Гардінера і Перена. Серед вісімнадцяти чужинців на вечері були, зокрема: представник посадника (майора) міста, представник місцевого архієпископа, один з міністрів в уряді Квебеку, професор університету та начальники кількох міських і провінційних інституцій. Майстром церемонії був провідник Ліги Класократів Канади Едвард ЛяПер.

Після вступних формальностей 13-річна Любка Боса (донька господарів оселі) вручила гостю пергаминовий лист-адресу, в якому усі п'ятеро старших дітей Босих виказували свою радість, що гетьманич вшанував своєю присутністю дім їхніх батьків. По тому Е. ЛяПер виголосив коротку промову, закінчуючи її тостом родів Скоропадських. Після вільної бесіди, гетьманич виголосив промову, розпочавши її англійською, а завершивши французькою мовами, що тривала трохи більше за півгодини. У ній він дякував за тости присутнім та їх симпатію до українського визвольного руху, а також пояснював українську проблему у світлі тогочасної геополітики, звернувся до досвіду історії України 1918 року й знову звертаючись на нагальних питань сучасності¹³⁶. Під час подальшого частування присутні знов обмінялися думками і короткими промовами, наприкінці якого Д. Скоропадський підніс тост за здоров'я короля Георга VI й присутні заспівали «Боже, бережи короля».

Офіційно ж гетьманич розпочав свої виступи у Монреалі в неділю 23 листопада, коли приїхав о 10.30 на Службу Божу до місцевої церкви Отців Василіян. Пройшовши поміж двома стро-

136 - Босий В. Монреал Під Знаком України (Опис Прийняття Гетьманського Сина Данила в Монреалі в днях від 27.XI. до 3.XII.1937.). - Торонто: Накладом видавництва "Український Робітник", 1938. - С. 8-11.

ями уніформованих членів СГД, гість зайняв призначене йому місце біля церковного престолу. Службу правив о. А. Трух, який також виголосив патріотичну проповідь, а усе дійство супроводжував спів хору під управою п. Дідуха. По завершенні Служби в резиденції ОО Василян відбувся обід за участі о. ігумена Й. Тимочка, о. А. Труха, о. Жана, М. Гетьмана, Д. Кійка й В. Босого, а стіл обслуговував гетьманець Потєпа в однострої СГД. Увесь цей час уніформована чета СГД тримала почесну варту біля вхідних дверей будинку, прикрашеному національними і державними прапорами.

Д. Скоропадський прибув на залізничний вокзал Монреалю 27 листопада 1937 р. (світлина з газети «Montreal Star»)

Того ж вечора було відправлено Листопадову Панахиду при вищезгаданих церкві біля могили з хрестом, на якому написано слова: «Тим, що впали за Волю». На панахиді, як і вранці у церкві, знову присутні сотні людей. Гетьманич знову зайняв місце біля престолу під прапором СГД, на якому золотом виднівся напис: «Бог, Гетьман, Україна». Після

ля правлення о. А. Трухом панахиди, головний обозний СГД М. Гетьман подає Д. Скоропадському вінець, якого той повільно несе до могили й при суцільній тиші складає вінець поляглим героям за волю України. Обобічна варта гетьманців схиляє два прапори над могилою. Оркестр починає грати «Видиш, брате мій...».

З церкви усі пішли на концерт до української зали при вулиці Ібервил. Зала, що розрахована на 600 осіб, переповнена. О 20.30 М. Гетьман входить до неї й сповіщує: «Їх Світлість Вельможний Пан Гетьман надходить!» Д. Скоропадський вступає

до зали в оточенні почесної варти, здійсмається буря оплесків і привітних окликів, а оркестр вдаряє національний гімн «Ще не вмерла Україна». По закінченню гри оркестра, зала навстосочки зривається криками «Слава!» коли гетьманич проходить її серединою і займає свій фотель на переді, перед сценою. Перед ним же півколом стали маленьки україночки у національному вбранні зі своїми вчительками і вітають гостя привітною піснею. Маленьке дівча з роду Голодівських декламує вірша, спеціально складеного для гетьманича, після чого він приймає подану адресу діточок, встає й, подаючи руку україночці, дякує їй.

Відкриттям сцени, вздовж якої на синій стрічці виписані золотом слова: «Вітай нам, Будучий Гетьмане України», розпочався концерт. У програмі: «Гуляли», «Огні горять» (хор, диригент п. Дідух), «Глибоким сном» (соло п. Вербицького), «Ах деж той цвіт» (соло п. Загоруйка), «Красна ніч» (декламація В. Данчишина), дитячі вправи з піснями. Далі з промовами виступали: о. А. Трух, головний обозний СГД Канади М. Гетьман, В. Босий (англійською). За цим, не підіймаючись на сцену, а обершувшись обличчям до присутніх, слово подяки висловив Д. Скоропадський.

29 листопада А. Гардінер і його приятель Перен автомобілем забрали гетьманича з готелю на обід до клубу «Le Mount Stephen», де гостя вже очікували міністр уряду Квебеку, шеф поліції, асистент штабу IV військового округу та інші канадійські урядники, міліція, королівська поліція й В. Босий. По обіді в ателє канадійських державних залізниць усі присутні зробили спільну світлину.

За цим, о 15.30 пополудню відбулося офіційне прийняття Д. Скоропадського в монреальській ратуші («Sity Hall»). Гетьманич з почетом і вартою з гетьманців прибув перед ратушу двома автомобілями. Їх зустрічає почесна варта міської поліції. У приймальній будівлі гостя зустрічає адвокат міста п. Пенверн, який представив його посаднику (майору) Монреалю п. Рену. Спілкування велося французькою мовою. На прохання майора Д. Скоропадський розписався у поданій секретарем «Золотій

книзі гостей Монреалю», де вже були автографи короля Великої Британії, маршала Фоша, Балдвіна, МакДоналда, Б. Шоу, Бальбо та інших відомих людей.

Монреаль, 29 листопада 1937 р.
На світлині: міністр уряду Квебека Т. Кунен, гетьманич Д. Скоропадський, заступник начальника Пасажирського відділу Канадійських Національних залізниць А. Гардінер, президент асекураційної компанії П. Беррин, п. Жену, візитатор чужинецьких шкіл при Католицькій шкільній комісії в Монреалі В. Босий

Увечері того ж дня у залі при вул. Ібервил відбувся бенкет на честь Д. Скоропадського, на який було розпродано 460 квитків і який відвідали представники усіх українських політичних угруповань, окрім комуністів. Столи у залі були прибрані скромно й естетично, з квітами, келихами для вина, тортами й овочами. У залі, прибраній національними кольорами, прислуговували молоді дівчата у національному вбранні,

а при дверях чатувала гетьманська варта в уніформах. Над почесним місцем для гостя – навхрест вивішено два гетьманських прапори, а поміж ними, у вінку квітів, великий портрет гетьмана Павла Скоропадського.

Гетьманича Данила хлібом і сіллю зустрічав І. Дроздович, після чого гість в озвученні оркестра посів визначене йому почесне місце. Вечір відкрив окружний отаман СГД Д. Кійко, що по короткій промові передав слово головному обозному СГД М. Гетьману, який, своєю чергою, просить керувати бенкетом одного з засновників Гетьманського Руху в Канаді В. Босого. Відтак той підняв перший тост за здоров'я гетьманського сина й ціла зала заспівала перше «Многая літа» гетьманичу. Далі була вервечка промов від панів Поремського, Пархіна, Постригача та інших достойників, між якими звучали стрілецькі пісні,

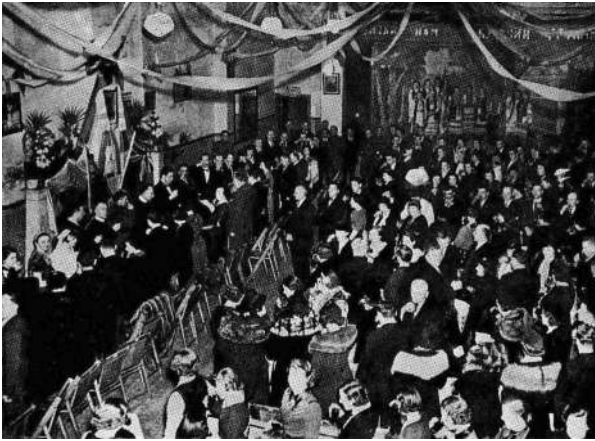
а потім за столами звучали «Ой у лузі», «Як з Бережан до кадри» та інші пісні. За цим ще були виступи вчительки М. Петрів, від французької преси панни Дермієр, від монреальської преси редактора «Iluustrasion» А. Аркана та головного обозного СГД М. Гетьмана.

На завершення бенкету у своєму заключному слові Д. Скоропадський слова вдячності вимовив французькою, а потім українською. Він, між іншим, нагадав присутнім українцям, що «нам треба думати наперед, не назад», додаючи: «Бо треба нам всім собі ясно усвідомити і запам'ятати, що ми Держави своєї не збудуємо самими тільки Гетьманцями, як не збудують її інші групи без нас Гетьманців. Нам треба всі конструктивні сили державні зібрати разом і пустити їх в одне річище національне». Під кінець своєї 25-хвилинної промови гетьманич, перейшовши на англійську, сказав: «Бажаю при цій нагоді перед шановними репрезентантами преси заявити, що в Монтреалі один часопис написав про мене, що я є “Вайт Рошіян Принс” (білий російський Принц). Тому заявляю: “Я є Українець – не Москаль. З Москалями я нічого не мав, не маю і не хочу мати”»¹³⁷. Ця заява зірвала в присутніх буревій оплесків в такій мірі, що довелося просити публіку завершити овації, аби хор, зрештою, міг заспівати на сцені «Боже Великий». Прямуючи з зали до виходу крізь довгий ряд гетьманців в одностроях, Д. Скоропадський, подаючи руку кожному з них, дізнається ім'я, прізвище й його уряд в СГД, а потім їде до готелю на відпочинок.

Наступного дня, ввечері адвокат і правний дорадник посадника Монреалю Іван Пенверн організував для гетьманича прийняття в Університетському Клубі з 29-ма представниками вищих кіл столиці Квебеку. Гість прибув на зустріч у товаристві М. Гетьмана і В. Босого, де на них вже очікували високі представники духовенства, армії, університету, влади тощо, в тому числі й жіноцтво, представлене дружиною мера міста пані

137 - Босий В. Монреал Під Знаком України (Опис Прийняття Гетьманського Сина Данила в Монтреалі в днях від 27.XI. до 3.XII.1937.). – Торонто: Накладом видавництва “Український Робітник”, 1938. – С. 25; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 168.

Рено, панною Пенверн, панною ЛяПер й дружиною В. Босого. Як господар заходу, І. Пенверн познайомив Д. Скоропадського з кожним з присутніх, після чого у будуарі відбувалася жвава розмова з келихами лікеру. За тим відбулася вечерея, що почалася з молитви університетського професора о. Браяна й завершилася короткими промовами учасників зустрічі. Зі свого боку Д. Скоропадський дякував присутнім за симпатії й просив їх вивчати українську проблему в українському, а не у ворожому, висвітленні. Ввечері гетьманич був гостем на бенкеті в клубі «University Circle».

Д. Скоропадський промовляє свій перший тост на бенкеті у Монреалі (29 листопада 1937 р.)

1 грудня Д. Скоропадський мав візит залагодження до представників канадійського суспільства, а увечері на прохання монреальської української молоді, гетьманич, поза передбаченою заздалегіть програмою його перебування у місті, погодився на таку спонтанно організовану нею зустріч. У

залі за столами при чаю і тістечках на нього чекало бл. 200 хлопців і 143 дівчини, пересічний вік яких складав десь 18 років і батьки яких були членами різних політичних організацій і груп. То були, переважно, учні середніх шкіл, студенти, клерки й працююча молодь, що вже народилися у Канаді. Головував на зустрічі молодий Никола Гнатів, що два роки вже відслужив у канадійській військовій маринарці. Від католицької молоді гетьманича вітав студент медицини Стефан Климчук, а учениця середньої школи Софія Колянко продекламувала власного вірша:

*«Дорогий Пане Гетьманичу:
Неначе місяць ясний між зірками,
Так їх світлість нині витають між нами,
Молодими Українцями Монреалю –
На їх честь і славу станьмо в одну лаву
І кликнемо гучно, щоб мертвих збудило:
Хай живе їх Світлість Гетьманич Данило!*

*Світлий, Любий Гостю, глянь на ці ось квіти –
Це все тут роджені Українські діти.
Та хоч ми роджені вже тут у Канаді,
Ми Світлості Вашій дуже, дуже раді.
Ми дуце щасливі, що можемо нині
Мати Вашу Світлість у себе в гостині!
Ми знаємо певно, що тут цеї днини
Сидить найгарніший з синів України!
Ми знаємо й думку Світлості єдину:
Що хочуть створити Вільну Україну;
Най Господь ласкавий додасть тільки сили,
Щоб Світлість цю думку у чин замінили.
Тоді кликнем знову з усіх кінців світа:
Гетьманичу Данилу Многі, Многі Літа!»¹³⁸*

По цьому о. А. Трух, а потім і все юнацько, почали співати січово-стрілецьких пісень. Потім промовляли колишній УССі-вєць А. Трух, вчителька панна Бен, панна Р. Бойчук, інструктор шкільних кадетів й ірландець з походження Л. Обріян (англійською мовою) та представник французької католицької організації молоді «Джі-О-Сі» Вайт (французькою мовою).

У відповідь Д. Скоропадський встав і спираючи обидві руки об крісло, перш за все, подякував усім англомовним молодим людям англійською, а панові Вайтові французькою. «А тепер до моїх молодих приятелів по-українськи, – продовжив гетьманич до юнацтва, яке вже саме й не дуже добре володіло україн-

138 - Босий В. Монреалю Під Знаком України (Опис Прийняття Гетьманського Сина Данила в Монреалі в днях від 27.XI. до 3.XII.1937.). – Торонто: Накладом видавництва "Український Робітник", 1938. – С. 34.

ською. – Україна – це не легка справа. Здобути Українську Державу, то ще не значить її збудувати. Нам не лиш націоналізм потрібний, але перш за все конструктивне державництво, щоб не загубити того, що націоналізм здобуде. Тільки тоді, коли в нас ті дві здорові течії – Націоналізм і Державництво – дисципліновано поведуть працю під одною кермою, тільки тоді можна буде більш надійно дивитися на наше завтра...

Ви, молоді, маєте порив і розмах, але молодим треба ще й досвіду Батьків, отої сили консервативної й тільки тоді, коли ми сполучимо ті дві сили разом – Батьківський досвід з розмахом молодих, тільки тоді може повстати Україна... Але мало того, щоб нами кермувало саме одушевлення. Мало навіть того, щоб бути національно свідомим. Нам ще треба братися за організацію й уміти підпорядковуватися гієрархії організаційній. Нам треба вміти бути членами організації й нести витривало жертви для ідеї Державної України. Події йдуть у світі скоро. Може прийти нова світова завірюха. Нам треба бути готовими скрізь. Тому кличу Вас, молодих Українців і Українок, що так близькі моему серцю: організуйтеся у Союзі Гетьманців Державників, для праці на славу Україні!»¹³⁹

Молодь гуртом вигукнула «Слава!» і почалася чергова тривала автограф-сесія. Коли ж Д. Скоропадський мусив йти вже до авто, то юнацтво посунуло за ним на вулицю й, обступивши машину, ще довго не давало водієві рушити, співаючи «He's a jolly good fellow».

2 грудня гетьманич оглядав Монреаль, відвідував місцевих канадійських друзів, а також побував над криптою преп. Андрея в Ораторії св. Йосифа. У надвечір'я ж, у товаристві А. Гардінера, М. Гетьмана і В. Босого, Д. Скоропадський автомобілем вирушив до Сент Мартіна, що за 35 миль від Монреаля, на запрошення колегии тамішньої Агрономічної школи. О 20-й годині гостя вітали ректор, член Квебекського парламенту Буає, професори і духовники-французи Агрономічної колегии. У залі з бокалами лікеру зібралося професорство і ректор, а в лекційній

139 - Там само. – С. 37–38.

аудиторії – чи не усе населення того малого містечка й понад сотня студентів.

Після привітання з-за катедри пана ректора, з неї гетьманич французькою 40 хвилин пояснював близько двом сотням присутніх про походження української нації, географічне положення України, вдачу і християнський світ українців, історичне минуле від Русі й до захоплення України російськими більшовиками та шляхи її визволення і побороення комунізму. «Україна в цьому поході напереді і без неї ніхто большевизму не зліквідує», – завершив він свою доповідь¹⁴⁰. По офіційному закінченні зустрічі, Д. Скоропадський зробив пам'ятний запис до Книги гостей Колегії й опісля вечері (з професурою) від'їхав до Монреаля. По дорозі він заїздить для оглядин до індіанської оселі поблизу Сент Мартіна, а також відвідав типову французьку фермерську хату в Квебеці Адольфа Плоріє.

Володимир Босий, що практично завжди супроводжував

Головний стіл на бенкеті в Монреалі 29 листопада 1937 р.

На світлині: о. Й. Жан, окружний отаман СГДД. Кійко, о. Й. Тимочко, гетьманич Д. Скоропадський, головний обозний М. Гетьман, В. Босий, п. Постригач

Д. Скоропадського в Монреалі, згодом опублікував витяги з промов гетьманича з різних тематик його виступів на кількох прийомах у столиці Квебеку. Ось, що говорив гетьманич Данило:

140 - Там само. – С. 39.

[Про мету свого приїзду до Північної Америки] «Я приїхав тут з волі мого Батька – приймаючи запрошення ВП Пана Головного Обозного. Наша організація тут за морем – Союз Гетьманців Державників – зросла вже настільки, що моя поїздка до Вас тут, за Океан стала можливістю і фактом. Тому розуміється я приїхав в першу чергу до наших Гетьманців. Але окрім цього мене, як молодого інжиніра, цікавить широко поставлена техніка Америки і індустрія цього континенту і я бажав їй теж ближче приглянутися. Розуміється, що при цій нагоді я бажаю ближче приглянутися роботі наших організацій – особливо С.Г.Д. і авіаційним можливостям, які та організація з таким успіхом вже розпочала. Врешті я приїхав до всіх Українців без різниці на які партії і релігії Вони тут діляться, бо ж всіх нас єднає спільне походження, кров і горяче бажання вільної Державної України, якій ми всі по мірі наших скромних сил і служимо...

[В чому не помилилися большевики] Нью Йоркські большевицькі “Щоденні Вісти”, як і цього можна було сподіватися – не задоволені моїм приїздом до Вас – виписують з того приводу багато неправди, як це і лицює комуністам. Але в однім числі – пишучи про мене – вони таки написали дещо правди. А написали вони, що Син Гетьмана не приїхав до Америки на те тільки, щоб студіювати тутешню індустрію, а приїхав робити анти-комуністичну роботу... Можу тут одверто заявити, що тим разом вони написали дещо правди. Бо окрім всіх вже попередно висказаних причин – я приїхав тут також на те, щоб поробити потрібні нашій патріотичній визвольній роботі зв'язки між своїми, як і чужими і по мірі моїх сил виступити і тут проти того найтяжчого ворога нашої поневоленої України...

[Привіт від П. Скоропадського і гетьманців Європи] Привожу Вам всім привіт щирий. Від мого Батька і тих всіх патріотів Гетьманців в Європі, що вже від кільканадцять літ співпрацюють з нашим Осередком і так, як Ви тут, жертвують для Ідеї нашої і літа, і працю свою. Від них всіх Вам щирий привіт, бо ми Гетьманці глибоко цінимо довголітню жертвенну працю на-

ших патріотів тут за Океаном і національно-освідомлюючу роботу всіх Українців в Америці і Канаді...

[Про трагедію України] Я був свідком нашої Державности у 1918 році. Бачив як тоді мій Батько творив Українську Державу і бачив, які були Його труднощі тоді. Врешті Українці самі ту Державу завалили, а заваливши не зуміли вже іншої Української Держави поставити. Тепер можна вже говорити про причини. Ми в 1918 році не мали ані одної групи людей міцно, [що] своєні одною ідеєю, пляном і методом роботи, щоб до трагедії не допустити. Одиниці були, але лише одиниці. Таку групу мали лише одні большевики московські і вони перехитрили Українців, які ішли тоді на їх поведях.

Обдурила Москва Україну. Нашою відповіддю на це мусить бути: Не повторити помилок з минулого і бути приготованими на завтра...

[Про важливість єдності й підготовчої праці] Поляки, як відомо, також втратили свою державність, але вони підготовлялися до того, що мають сьогодні, по-

верх сто літ. Зривалися й падали – фізично. Але не духом. Мали групу людей, що за наших вже часів виробила плян і метод для широкої національної роботи і цей плян послідовно й енергійно переводила в життя.

І ми мусимо готуватись, до виборення світлого майбутнього, у всіх ділянках нашого національного життя, стараючися координувати ті здорові наші сили, що ми їх вже сьогодні маємо. Мусимо також стреміти до вироблення ясного й широкого пляну всенациональної роботи і енергійно й послідовно проводити його в життя. Мусимо всюди шукати акції.

Жіноча секція СГД у Монреалі

[Про минуле і майбутнє України] Історія України ще й досі жде свого історика-державника, який освітлив би її в правдивому і належному наставленні. Але вже й з тої, що ми знаємо, можна сміло зробити заключення, що ми по утраті нашої повної Державности Княжих часів викристалізували в довгих змаганнях національних другу нашу національну форму державну за часів Гетьманщини. Знаємо в чім була сила Богдана і де шукати упадку Його Наступників. Нарід Український і наша історія поклали на Наш Рід знова відновлені обов'язки і відвічальности і хоч як трудне лежить завдання перед Нами – мій Батько радо несе той тягар і міцно вірить в перемогу України... Можу щиро сказати, що як мого Батька так і мене, власне, вабить трудність будови Української Держави і ми цій будові цілою Родиною віддані.

Збудувати Українську Державу, це як я згадав, дуже тяжка річ. А все ж таки річ можлива. Бо національна стихія наша не цофається, не притихає, а йде вперед і з кожним кроком міцніше себе виявляє. Безперечно і національне усвідомлення, і бажання власної держави серед широких мас українських стають щораз то ясніші. А з тим всім дається запримічувати серед українських провідників і зворот до традиції і до наших національно-державних ідеалів. Наростають нові патріотичні сили у нас і тут, і там в Європі. І процес наростання тих конструктивних патріотичних сил іде інтензивно вперед. Я відчуваю, що загальна переоцінка наших дотеперішніх політичних шляхів серед української інтелігенції все більше вказує на правильний шлях патріотизму й традиції. Скрізь замітні стремління до консолідації і координації всіх конструктивних і патріотичних сил українських. Маю особисто много знайомих між молодими націоналістами й уенерівцями й багато з них щиро поважаю. Вірю, що в потрібний мент всі чесні патріоти українські знайдуть спільну мову з собою і об'єднані для Великого Діла Одним Державним Проводом і Ідеєю створять міцні фаланги борців, готових віддати все для України!

[Про молодь] Я сам молодий Українець і для того молодь України мені найближча. Для того хотів би я тут так само, як робив по інших містах, де мене молодь наша вітала, сказати сій молоді, що думаю в цій справі. Передовсім я є переконаний в тому, що справу України буде вирішувати елемент молодий. Приблизний вік того елемента сьогодні між 20 та 35 літ. Для того велику маємо всі відвічальність за молоду нашу генерацію. Бо від молоді нашої залежатиме будучність наша державна. Тому будьмо обережні і ощадні у витрачуванні наших молодих сил національних! Не штовхаймо нашу молодь на необачні кроки, не виправдані ні внутрішніми, ні зовнішніми обставинами. Натомість треба працювати, щоб скріпити сили нашого молодого покоління, піднести його ідейно, морально, фізично і культурно на найбільшу височінь. Треба насамперед допомогти нашій молоді здобути найбільше знання потрібне для будови держави. Треба, щоб наша молодь здобувала фахову освіту і впихалась де лиш можна на найвідповідальніші пости, щоб там добувала потрібну для України практику. Треба, щоб молодь наша училась чужих мов і ознайомлювала молодь інших народів про наші Державні Змагання. Тому не вимагаймо передчасно найбільшої жертви від молоді нашої! Бо я вірю, що цю жертву принесе кожний наш патріот і там, коли цього дійсно вимагатимуть обставини... Наша молодь шукає те ж нових точок та основ для своєї праці і для об'єднання своєї національної роботи. Процес цей природний і здоровий, і нашим завданням є його всіма силами підтримати.

Гетьманич в оточенні почесної варти СГД в Монреалі
Перший ряд: Т. Олійник, В. Синовичкий, Д. Кійко, Д.
Скоропадський, С. Синовичкий, Н. Воробець
Другий ряд: І. Гуцуляк, Н. Нестерович, Г. Каплун, А.
Потепа, І. Грицак, І. Мамалига

[Про більшовизм і національну єдність] Розклад большевизму на наших Землях – навіть при всій цензурі большевицькій – такий помітний, що й про це нема потреби говорити. Сьогодні Москва не вірить вже буквально ані одному українському комуністові і на тім тлі можна пояснити собі фізичне їх винищування правлячою московською партією. Це недовір'я творить прогалину між українськими і московськими комуністами, а з цієї прогалини приходить розчарування ошуканих і використаних Українців для велико-імперіяльних інтересів червоної Москви. Все це створює знову пригожі умови для нашої акції визволення України. Я особисто вірю, що з таких розчарованих комуністів пізніше можуть бути дуже добрі члени патріотичних організацій.

Коли глянемо без упередження, що сталося в Італії, Німеччині, Туреччині, Австрії і до чого змагають інші державні нації в Європі, то побачимо, що отруту і сіти большевицького Комінтерну можна усунути тільки об'єднаними силами всіх патріотів, цілої нації... А що ж доперва говорити про нас – Українців, які ще не мають власної держави? Нам в стократ треба бути більш об'єднаними, щоб з отой отрути і сітей озброєних Україну вирвати живою. Для того вже всім нам стає ясным, що роздріблені на партії ми України ані не визволимо, ані не збудуємо... Не збудуємо ми України ані самими Гетьманцями, але напевно її не збудують і інші групи без нас – Гетьманців... Україну визволять і збудують об'єднані патріоти українські, Гетьманці, Націоналісти і інші, коли зуміють підпорядкувати справи малі й дрібні одній справі великій і найважнішій – Державі. А це станеться тоді, коли ті патріоти зуміють стати на становищі пошани авторитетів світських і духовних, і коли програми і акцію своїх груп чи партій зуміють підчинити Державній Ідеї України і Її Одному Проводові...

[Про поточний момент і позицію гетьманців] У світі на наших очах ідуть скорим темпом важкі події. Може прийти нова світова, або лиш європейська завірюха... З нею в цілій ширині вирине і справа України. Проблема України вже сьогодні на денному порядку. Близький той час, коли кожний Українець мати-

ме нагоду причинитися до будови своєї Української Держави. Україну треба не лише збудувати, але закріпити внутрішньо і зовнішньо.

Перед обличчям цих грядучих подій мусимо сьогодні вдумати й реально застановитись над питанням: якими шляхами йдемо? Чи нашою внутрішньою боротьбою будемо знова спричинюватись до нашого внутрішнього ослаблення, чи навпаки напружимо всі наші духові й фізичні сили для того, щоб об'єднати все здорове українство й створити єдину справжню силу здібну вивести нарід наш на державний шлях?

Гетьманці такої консолідації шукають, для неї свідомо, послідовно й вперто працюють, організуються, плачучи дух дисципліни, бо тільки в об'єднанні всіх здорових національних сил добачують запоруку української перемоги.

Ми, Гетьманці, власне такі реалісти в акції, яку одушевляє наша Ідея. Ми не романтики, щоб дивитися на Україну як на гарну вимріяну козацьку казку, а не як на Державу, яку треба здобути, зорганізувати внутрішньо і закріпити на зовні; в якій має бути своя влада і адміністрація.

Потенціально, здорові сили в українстві – величезні. Але треба спричинитись до їх зорганізованого виявлення; треба запобігти тому, щоб вони себе самовинищували. Тому, опираючися на традиційним хотінні своєї власної вільної держави, гетьманці-державники стремлять до поширення серед українського загалу духа єдності, спайки й координації всіх національних сил в одному напрямку. Бо в організації тих сил – наша перемога!..

Тому українські патріоти-державники сьогодні горячково працюють. Плетуть сітку зв'язків серед цілого здорового українства, коли необхідно, то через голови існуючих політичних організацій. Бо можливо, що часу вже залишилося небагато. Гетьманці визнають гієрархію організаційну, де нема виборів, а де єсть добір. Головну відповідальність несе провідник місцевої організації. Він слухає розпорядків старшого, але йому дана нагода виявити якнайбільшу особисту ініціативу. Ту останню обмежують дисципліна організаційного статута, Провід і Ідея по

Данило Скоропадський з членкинями Жіночої секції у Монреалі (Канада)

якій ініціатива виказується. Гетьманці свідомі своїх завдань. Вони знають, що несуть на своїх плечах українську державну традицію, яка накладає на них великі обов'язки супроти цілого українського суспільства. Обов'язків вони цих не бояться, бо вірять у правильність шляху по якому свідомо йдуть, вірять у ласку Божу й у свої сили.

На завдання свої дивляться вони широко. Стараються українську справу охопити в усій її повноті як з внутрішнього політичного, так і з зовнішнього політичного боку, щоб те, що придбається для України самими Українцями – було забезпечене і на зовні...

Гетьманці знають, що вони є тільки частиною цілого. Але, свідомі своєї відповідальності, вони хочуть бути частиною творчою і активною. Хочуть створити духові і організаційні рамки для цілого українського визвольного руху, бо знають, що

без цього національна сила наша при новому зриві знова розпо-рошиться.

Але стоячи твердо на своїх засадах, гетьманці ніколи не відкидали й не відкидають співпраці з Українцями, що належать ще сьогодні до інших політичних угруповань, коли вони бачать в цій співпраці користь для спільного визвольного діла...

За майбутнє нашого народу я не боюся, – наголошував Д. Скоропадський, – бо вірю в його здорові й творчі сили. Вірю, що здорова національна стихія наша змете з народнього нашого тіла й заразу московського большевизму, а всі українські державники знайдуть шлях один до одного і об'єднавшись під проводом одної керівної Ідеї в творчій пориві здобудуть і відбудують нашу Україну!»¹⁴¹.

В часі перебування гетьманича у столиці Квебеку, його листовно вітали: прем'єр Квебеку Дюплессі, ректор Монреальського університету О. Моро, спортсмен Бурасса, суперінтендант освіти Деляж та інші поважні особи. Перебування Д. Скоропадського в Монреалі висвітлювали: «The Montreal Daily Star» (27, 29 листопада), «Le Petit Journal» (28 листопада), «La Patrie» (29 листопада), «Le Canada» (29 листопада), «Le Devoir» (30 листопада), «La Presse» (30 листопада), «Ilyustrasion» (27, 29 листопада, 3 грудня) та інші.

3 грудня о 8.50 ранку Д. Скоропадський у супроводі М. Гетьмана потягом виїхав з Монреаля до Оттави. Переїздяючи через *Оттаву* на шляху до Судбурів, 3 грудня Д. Скоропадський о пів на першу пополудні здійснив візит до генерал-губернатора Канади, лорда Джона Б. Твідсмур.

У півгодинній розмові з генерал-губернатором гетьманич ознайомив офіційного представника глави Канадійської монархії британського короля у

Джон Бакен Твідсмур
(англ. John Buchan, 1st Baron
Tweedsmuir) – шотландський
письменник, британський
дипломат, 15-й Генерал-
губернатор Канади

ранзі віце-короля і суверена про Україну (Канада входила до Британської Співдружності), з її історією й боротьбою та прагненням до відновлення незалежності і соборності. Зі свого боку генерал-губернатор Канади розповів про своє перебування поміж українцями, про спілкування і співпрацю з ними й згадав свої слова, мовлені ним минулого року, що аби бути добрим канадійцем, треба наперед бути добрим українцем. Під кінець зустрічі лорд Д. Б. Твідсмур запросив Д. Скоропадського знов до себе у гостини, коли той вертатиметься з Заходу Канади¹⁴².

Тієї ж ночі, 4 грудня гетьманич у товаристві головного обозного СГД Канади виїхали потягом з Оттави до Судбури (Онтаріо) й за 11-годинної мандрівки прибули на вокзальний двірець міста. На пероні гостей зустрічали відділ уніформованих гетьманців й близько 200 осіб. Тоді ж окружний отаман Н. Стусс і місцевий кошовий І. Гавалко дали звіт Д. Скоропадському, який після оглядини почесної варти від'їхав автомобілем до готелю «Nickel Range».

Невдовзі гетьманич вже давав інтерв'ю репортерів місцевого часопису «The Sudbury Star», а о 16-й приймав окружного отамана СГД Онтаріо Н. Стусса, пароха місцевої української

І. Гавалко, Н. Стусс, Д. Скоропадський, о. М. Ірха, М. Гетьман, М. Кміть
(Nickel Range Hotel, Судбури, Онтаріо,
4 грудня 1937 р.)

греко-католицької церкви о. М. Ірха, кошового 6-го коша СГД І. Гавалка та начальника відділу СГД в Кіркленд Лейк М. Кміть, який із дружиною проїхали 300 миль, щоби привітати Д. Скоропадського від імені свого відділу та від відділу Українських Робітників-Класократів Канади.

Увечері на честь гостей у французькій залі св. Анни

142 - Візита у генерал-губернатора Канади // Плут та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 22.

відбувся урочистий концерт за присутності бл. 250 осіб, переважна кількість з яких були гірничими робітниками. Коли гетьманич увійшов до зали поміж двома рядами військового відділу СГД, то усі присутні вітали його вставанням й окликами «Слава!». По відспіванню національного гімну, розпочався концерт під диригентурою О. Луцишина. Привітальні промови виголосили: М. Гетьман, В. Лабунський, Н. Стусс, о. М. Ірха, пані Гавричинська. Від міста Судбури, що було столицею світового видобутку нікелю, гостя вітав, як спадкоємця українського престолу, урочистою промовою його мер (майор) Д. Род. Д. Скоропадський слово подяки виголосив англійською мовою до посадника міста, а українською – до присутніх у залі. Далі знов продовжився концерт, під час якого лунали хорові пісні, декламації І. Білінського й соло на скрипці В. Снайдера. За цим окружний отаман СГД Н. Стусс вручив гетьманичу артистично виконану адресу. Урочистості завершилися співами українського і британського гімнів.

Після концерту Д. Скоропадський у себе в готелі «Nickel Range» прийняв членів місцевого відділу СГД.

5 грудня, у неділю, Д. Скоропадський молився за успіх української справи на Службі Божій в греко-католицькій церкві, де о. Ірха виголосив патріотичну промову до вірян. Того ж дня о 19-й вечора на честь гетьманича відбулося прийняття-бенкет, де були присутні українці різних політичних поглядів. З канадійців на вечері були: посадник (мер) міста Д. Род, полк. Ротері, др. Г. Тормінгтон, др. Ф. Норман Дави (від Канадійського Легіону), др. Й. Горбучіо, посол до Оттави В. Гаф (від Протикомуністичної Ліги),

Д. Скоропадський при виході з церкви в оточенні почесної варты СГД й вірян-українців (Судбури, Онтаріо, 5 грудня 1937 р.)

Д. Ітон (від Лицарів Колумба), др. І. Василенський з дружиною й редактор «The Sudbury Star». Головував на бенкеті молодий українець, студент інженерії В. Дидик.

Почесний гість увійшов до зали крізь стрій почесної варти й присутні знову вітали його стоячки й окликами «Слава!». Члени Комітету з прийому гостя пані М. Кучмій та В. Лабунський подали Д. Скоропадському хліб і сіль, а дівчата Варвара Зима й Ганя Кучмій вручили китицю свіжих рож. За тим гість пройшов залом до почесного місця, де на столі лежав великий торт з написом «Вітай!».

Кошовий І. Гавалко виголосив привітальну промову з візитом гетьманича на його організаційну територію й передав провід бенкету головному обозному СГД, який після свого вітання здав віжки керування святом В. Дидикові. Бенкет розпочався після спільної молитви, яку провів о. М. Ірха.

Д. Скоропадський приймає хліб-сіль при вході до зали урочистого прийому-бенкету (Судбури, Онтаріо, 5 грудня 1937 р.)

Після вечері гостя вітали своїм словом М. Кміть, пані Стусс й др. І. Василенський, а також канадійці. По всіх промовах гетьманич відповідав англійською й французькою, а потім до українців – українською мовою. Поміж промовами лунали пісні й бенкет досить скоро набув родинного характеру, адже у цій міс-

цевості українці були робітниками-гірниками з копалень нікелю і міді, працювали на ливарнях.

Цей аспект непокоїв деяких осіб з охорони гетьманича, позаяк Судбур був відомий як твердиня більшовизму, а робітники (в тому числі й українці) – як прокомуністичні пролетарі, які до цього часу зривали промови національних діячів та розбивати кожне національне віче. Коли ж Д. Скоропадський тільки при-

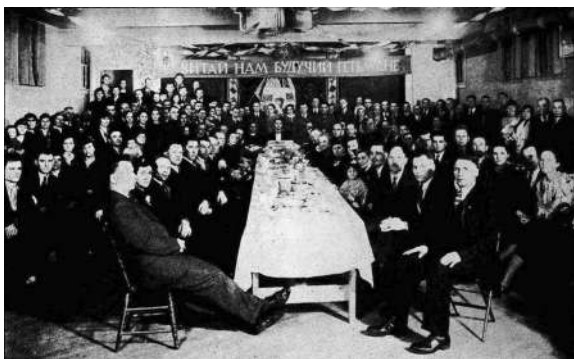
був до Судбур, то торонтівська консервативна «The Toronto Telegram» навіть надрукувала пересторогу, чи не розпочнуться з приїздом до цього робітничого міста гетьманича провокації місцевих комуністів. Проте попри те, що гетьманська варта була приготована до можливих нападів чи провокацій, відвідини Д. Скоропадським оплоту канадійських лівих відбувалися з успіхом серед українців і в суспільному спокої.

Наступного дня, вранці гетьманич прийняв у себе в готелі о. М. Ірха, а по обіді у супроводі головного обозного й окружного отамана СГД відвідав відливарні нікелю й

міді, а також підземні копальні Інтернаціональної Нікелевої Компанії та познайомився з її директорами. Увечері, о 16.20 голова Rotary Club у Судбурах запросив гетьманича на вечерю й до виголошення реферату на тему «Українське питання й боротьба проти більшовизму». Після відвідин клубу й виступу з доповіддю, Д. Скоропадський о 20.30 годині завітав на організаційні збори місцевого коша СГД.

Д. Скоропадський між членами 6-го коша I Округи СГД
(Судбури, 6 грудня 1937 р.)
Перший ряд: кошовий писар В. Ненич, окружний отаман
Н. Стусс, гетьманич, головний обозний
М. Гетьман, кошовий отаман І. Гавалко

Банкет на честь Д. Скоропадського в Судбурах
(Онтаріо, 5 грудня 1937 р.)

7 грудня, до обіду Д. Скоропадський займався листуванням, по обіді відвідав низку місцевих канадійців, а ввечері прочитав реферат на тему «Українська еміграція в Канаді й українська визвольна боротьба» у Lions Club. Наступний день присвятив відвідинам копалень нікелю. 9 грудня залагоджував поточне листування, а потім склав прощальні відвідини о. М. Ірху, гостював у головного управителя копалень Судбури, а вечір провів у товаристві делегації місцевого відділу СГД, окружного отамана Н. Стусса та кошового І. Гавалка.

Д. Скоропадський з членкинями жіночого відділу СГД в Судбури (6 грудня 1937 р.)

Вранці о 6.25 год. 10 грудня гетьманич, у супроводі головного обозного М. Гетьмана, потягом виїхав з Судбури у Вінніпег.

У суботу о 9 год. ранку 11 грудня Д. Скоропадський прибув Сіенарською залізницею до *Вінніпега*, столиці Манітоби. Попри сильний мороз, на залізничному двірці гетьманича Данила у супроводі головного обозного СГД М. Гетьмана зустрічали члени Обозної

команди СГД на чолі з Д. Ільчишиним і Т. Дацковим і ще бл. 500 українців. Гостя очікувало імпозантне авто, надане відомим українським бізнесменом П. Корчинським, яким гість відбув до готеля «The Fort Garry». Відомо, що приїзд гетьманича та його виступи у місті знімав на відео др. І. Овсяник, проте поки що ці записи так і не віднайдені.

Після нарад з членами Обозної команди, Д. Скоропадський дав інтерв'ю представникам місцевої щоденної преси, а потім від'їхав на прийняття в домі обозного капелана о. П. Божи́ка. О

СГД), Т. Стефаник (від Головної Управи Українського Запомогового Братства св. Николая в Канаді), Т. Мельничук (від Братства Українців Католиків Манітоби). Письмові привіти через своїх відпоручників оголосили греко-католицькі парохії: Пресвятої Євхаристії в Іст Килдонан-Елмвуд (підписали о. П. Божик, Д. Шамай, І. Партика), св. О. Николая, св. Володимира і Ольги (о. В. Кушнір і П. Курієвич), св. Покрови (Д. Дорош і Д. Діогай), а також Товариства: Товариство «Кобзар» (П. Сірант), Читальня «Просвіти» ім. Т. Шевченка в Іст Килдонан-Елмвуд (Ю. Кметик і В. Гамівка), 1-й відділ Українського Запомогового Братства св. Николая (К. Протасевич, Д. Юськевич, Я. Барилюк і Т. Стефаник), 15-й відділ Українського Запомогового Братства св. Николая (Н. Яворський і Я. Хабінець), Запомогове Братство св. Івана Милостивого (М. Якиміщак) і Товариство Українського Народного Мистецтва (Н. Войценко). У концертній програмі брали участь: відомий тенор М. Масняк, сприпалька Д. Греськів, солістка Є. Кучер. Супровід на фортепіано виконували Г. Рута, Є. Букарешта і М. Макодим.

За цим свою промову виголосив Д. Скоропадський:

«Ваша Ексцеленціє, Преосвященний Владико, високопреподобні Отці, дорогі Гетьманці й Гетьманки, Шановні Гості!

М. Гетьман, Д. Ільчишин, Д. Скоропадський, Т. Дацків, А. Загарійчук (Вінніпег, Готель «The Fort Garry», 11 грудня 1937 р.)

Мило мені виступати нині у Вінніпегу, цій столиці Канадської України, а особливо в Гетьманському Домі, придбанім зусиллями членів Союзу Гетьманців Державників Канади.

Ваша Ексцеленціє! Прошу Вас прийняти мою сердечну подяку за Ваші й за повні внутрішнього змісту й натхненні глибоким патріотизмом слова. Складаю подяку і всім

іншим попереднім промовцям за слова щирої прихильності до мого Батька й до мене.

Виконую рівночасно приємне доручення, передаючи Вам, Ваша Ексцеленціє, членам і членкиням Союзу Гетьманців Державників і всім шановним Гостям, щирий привіт від мого Батька. Зокрема дякую в імені Батька членам тутешнього відділу СГД за жертвенну, невсипущу й багаторічну патріотичну роботу в перших рядах нашої Організації.

Шановна Громадо!

Коли 18 літ тому Гетьманський Рух відновлювався на еміграції, після недавньої національної поразки на Українських Землях, тих перших, новітніх Гетьманців була горстка. Стали вони відважно на оборону Гетьманської Ідеї, бо вірили, що тільки ця Ідея дасть змогу знову об'єднати в нових, більш досконалих формах розпорошені українські сили і створити для них новий духовий і організаційний осередок. Йшли вони проти течії, проти упередження нашого схаотизованого різними неукраїнськими гаслами громадянства, проти безвідповідальності тодішніх провідників, що хитаючись від одної крайности до другої, не бачили одного, головного: досвіду нашої багатовікової історії.

В оновленій формі Гетьманська Ідея ожила. Впродовж довгої боротьби вдалося цю ідею поширити серед нашого патріотичного суспільства. Виробились поволі кадри робітників гетьманців, поволі викувався і далі виковується тип українського державника. Сьогодні слово гетьманець є зрозуміле для кожного, хто в тій чи іншій формі стикається з українським політичним життям. Сьогодні Гетьманський Рух став незаперечним фактором цього українського суспільного життя і з цим фактором кожний поважний спостерігач мусить рахуватись.

І я щасливий почути тут, в центрі Канадійської Дієцезії, авторитетний голос її духовного Провідника й Українського Патріота, що так глибоко підходить до питань нашої невеселої української дійсности і який бачить світлу будуччину для на-

шої, нині ще поневоленої Землі, в об'єднанні довкола Гетьманського Прапора!»¹⁴⁵.

Далі у своїй промові Д. Скоропадський висловив подяку усім членам СГД у Вінніпегу за підтримку Централі під час проведення летунської акції, успішне завершення якої стало передумовою його приїзду до США і Канади.

Гетьманич окремо звернув увагу на ускладнене і загрозливе в ті часи зовнішньополітичне становище у світі й наголосив на вкрай необхідну потребу об'єднання всіх українських сил. «Було б наївно думати, що без такої внутрішньої консолідації Український Нарід зможе охоронити себе під час грядучих подій від того, щоб стати об'єктом визиску чужоземних сил, які будуть використовувати українську незорганізованість і безсилість виключно для своїх цілей, – зауважував він. – Тільки силою можна здобути собі право! Ця істина для всіх культурних і політично вироблених народів ясна. Одначе для численних Українців ще ні. Не забуваймо, що оточені ми народами, що знають вартість духово й фізично сильної політичної організації, що уміють використовувати в площині суспільних взаємовідносин і в політичних цілях всі досягнення модерної науки й техніки, для того, щоб скріплювати своє незалежне життя. І тільки тоді, коли ми також, залишаючися в душі Українцями і тільки ними, будемо робити теж саме, можемо ми надіятися на перемогу. Мусимо натомість уміти думати великодержавними категоріями й відповідно чинити. Тільки тоді здобудемо ми собі пошану в наших сусідів і тільки тоді вони визнають за нами право бути державною нацією.

Для нашого внутрішнього об'єднання мусимо зробити перший крок: позбавитись нетерпимости, що не дозволяє Українцям, які стоять у різних політичних таборах, знаходити шлях один до другого. Не забуваймо, що український політичний вивольний рух ще молодий і що знаходиться він ще в стадії фор-

145 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. З промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 10–11; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 196–198; З промови В. П. Гетьманича Данила у Вінніпегу / Канада 11. Грудня 1937 // Український Літопис. – 1946. – Ч. 8. – С. 10–11.

мування. Помилки в минулому ще не означають, що ті ж самі помилки будуть повторюватись у майбутньому. Тому не боїмося простягати руки до всіх чесних Українців, що стоять ще сьогодні в інших політичних таборах, бо тільки в процесі спільної практичної роботи зникне назавжди те, що нас роз'єднує.

Мусимо також стреміти до того, щоб віросповідні різниці між Українцями не стояли на перешкоді до їх політичного зближення й об'єднання. Бо ж Україна одна для всіх Українців, незалежно від того, хто до якого віроісповідання належить»¹⁴⁶.

Д. Скоропадський також звернув увагу на значення політичної підготовки для усіх керівних діячів українського національно-визвольного руху і на необхідність мати ясні політичні ідеї та політичні гасла. Він додав, що більшовики зуміли захопити владу, позаяк з політичного огляду були надзвичайно добре

Банкет на честь Д. Скоропадського у залі Гетьманського Дому (Вінніпег, 11 грудня 1937 р.)

Освячення в українській католицькій церкві прапора VI коша I Округи СГД в Судбурах (Онтаріо, Канада: 17 листопада 1935 р.)¹⁴⁷

146 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. 3 промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 10–11; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 198–200; 3 промови В. П. Гетьманича Данила у Вінніпегу / Канада 11. Грудня 1937 // Український Літопис. – 1946. – Ч. 8. – С. 10–11.

147 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 16, арк. 380.

вишколені і мали готову тактичну програму у сполученні з залізною організацією. Відтак їм й вдалося перемогти м'якотілу буржуазну демократію, яка не зуміла зробити крок від загальної ідеї до її практичного застосування і втілення. Зауважуючи, що вже понад 20 років вибував в Україні більшовизм, який залишить по собі сумну спадщину розбитого духово і фізично українського життя, гетьманич вказував на тим більше значення ясних політичних ідей та на потребу установ для всіх тих, що на тій українській руїні хочуть будувати нове національне життя.

Переходячи далі до питання взаємовідносин між західними і східними українцями, культурні й історичні шляхи яких часто були різними, Д. Скоропадський закликав рішуче і якнайглибше пізнавати українцям зі Сходу і Заходу одне одного, додаючи, що поверховість у цьому відношенні може в майбутньому мати фатальні наслідки.

За цим гетьманич звернувся до присутньої молоді, підкреслюючи необхідність для неї не лише пізнавати українську історію, а й вивчати і цікавитися сучасними політичними подіями й, головню, якнайбільше озброюватися модерним знанням, яке за сучасних бурхливих часів є передумовою для здобуття справжньої політичної сили. Зокрема, вважав він, слід звертати увагу на науки фізико-технічні й господарські, на сучасні соціологічні питання й особливо на військові знання і вишкіл.

На завершення своєї промови Д. Скоропадський підсумував: «Гетьманці свідомі великої цінності, що вони її несуть на своїх плечах: є це традиція Гетьманської Держави, а одночасно традиція найсвітліших періодів нашої історії. Хочемо ту нашу Ідею донести знову до Києва, хочемо бути на висоті завдань, що стоять перед нами, спрямовуючи енергію нашу на поглиблення нашої внутрішньої духової єдності й фізичної зорганізованості і роботою своєю, чесністю й товаристкістю пориваючи український патріотичний загаль до спільної боротьби за спільний ідеал!

Хочемо української сили, а тому кличемо до співпраці всіх щирих українських патріотів з інших таборів, яким дорога доля нашої Землі!

Нашій Україні Слава!»¹⁴⁸.

Урочиста вечера у Гетьманському Домі зкінчилася близько першої ночі роздачею гетьманичем автографів.

Наступного дня, в неділю 12 грудня Д. Скоропадський вранці молився в церкві св. о. Николая, де Службу Божу відправляв о. Н. Сірий, а проповідь виголосив о. Ю. Жидан. По закінченні Служби відбулося прийняття на честь гетьманича в Єпископській Палаті, де також присутніми були їх ексцеленції, місцеві парохі та члени Обозної Команди СГД.

О 14.30 на Д. Скоропадського очікувала переповнена зала і величавий концерт у «Playhouse Theatre». Як тільки гетьманич увійшов до своєї ложі, у залі, що вміщала 2 тис. осіб й була прикрашена британськими й українськими прапорами, залунав канадійський гімн «О, Канадо!», який відіграв оркестр вінніпезької легкої піхоти під управою кап. Л. Николса. Увесь час у ложі гетьманича стояла струнко умундирована варта СГД та варта відділу вінніпезької легкої піхоти, що майже уся була укомплектована з етнічних українців.

Вступне слово виголосив алдермен Д. Ільчишин й розпочався концерт. В програмі свята брали участь: оркестр вінніпезької легкої піхоти під управою кап. Л. Николса; мішаний та дитячий хори парохії св. Володимира й Ольги під управою О. Мушія; музичне тріо сестер Новаки; баритоновий соліст К. Краснопера; скрипалька Д. Греськів; декламаторки віршів (в тому числі й про гетьманича) В. Різняк та О. Пече-

Дмитро Ільчишин

148 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. 3 промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 11; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 202.

нюк, вокальне тріо сестер Білоус; артист національного танку; сопранова солістка О. Метрик та піаністки Н. Краснопера, Е. Бугарешта, М. Грифит і Р. Іваніцька. Короткі промови виголосили о. В. Кушнір, Т. Дацків і М. Гетьман. Своєю чергою з ложі до присутніх через гучномовці звернувся англійською та українською мовами Д. Скоропадський. По цьому концертна програма завершилася українським і британським гімнами, але присутні, головно молодь, ще зо дві години тримали гостя, отримуючи автографи та роблячи світлини¹⁴⁹.

Тоді ж увечері Д. Скоропадський відвідав прийняття в домі кошового отамана СГД Василя Борецького (за участі о. Сірого, панства Греськових, М. Гетьмана, панства Дацківих, пані Ільчишин і низки інших чільних гетьманців), після чого кілька годин провів у нарадах та у приятельській гутірці з членами СГД у Гетьманському Домі¹⁵⁰. По цьому, на прохання Марійської Конгрегації при церкві св. о. Николая, гетьманич прибув о 22.30 до зали Братства св. Івана Милостивого, де молодь церковної парохії під проводом Отців Василіян його урочисто вітала, а гість виступив перед юнацтвом з короткою промовою.

У понеділок, 13 грудня Д. Скоропадський прийняв візити о. Н. Сірого, єп. В. Ладики і о. В. Кушніра. Потім гетьманич був гостем на обіді Клубу «Empire» у готелі «Marlboro», відвідав В. Кушніра у його резиденції, школу Сестер Служебниць і о. С. Семчука, а ввечері відбув довшу нараду в організаційних справах з членами Обозної Команди СГД у готелі «The Fort Garry».

Наступного дня вранці (о 10-й) гетьманич оглядав видавництво «Канадійського Фермера» і познайомився з його власником п. Доячеком. О 14.00 Д. Скоропадський прийняв делегацію від Менонітів з Великої України у складі Г. Варкентина, В. Шредера і Д. Гюберта. Потім він, разом з чільними членами місцевого відділу СГД, гостював і вечеряв на прийнятті, влаштованому

149 - Український Вінніпег оваційно витав В. П. Гетьманича Данила // Пflug та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 28.

150 - Серед дійсних і спомагаючих членів СГД у Вінніпегу відомі: М. Корчинський, Процишин, А. Загарійчук, Д. Ільчишин, Борецький, Т. Дацків, І. Козоріз, Берестянський, С. Горбачевський, Коваль, Левицький, Печенюк, Лазар, Шевчук, Головатий, Лехів, Малчевський, Федусь, Ковальський, Малофій, Ямнюк, Пушкар, Шунь, Лехів, Тимочко, Іванків, Кушко, Олексюк, Манус та ін.

на його честь о. ігуменом Ю. Жиданом (ЧСВВ), де був також присутнім єпископ В. Ладика. О 18.30 у супроводі головного обозного СГД М. Гетьмана Д. Скоропадський вирушив з Вінніпегу до Саскатуну.

У Саскатун гетьманич прибув 15 груд-

ня о 9.50 ранку, де на залізничному двірці його зустрічало понад 200 людей, як гетьманців з прапором, так і інших громадян міста, а також п'ятеро уніформованих представників від фермерського коша СГД з Модел Фарм, які зі своїм кошовим П. Хруником і писарем п. Войтасом за 180 миль добиралися до міста. На вокзалі окрім гетьманців Д. Скоропадського також вітали й від Громадського комітету, до складу якого входили парох греко-католицької церкви о. Т. Пелех, ректор Бурси Братства Українців Католиків (БУК) О. Прийма та І. Лоточинський. Від вокзалу гість у супроводі членів Комітету і кількох гетьманців поїхав до готелю «Bezboro».

Пополудні того ж дня Д. Скоропадський відвідав шпиталь св. Павла, де працювали і лікувалися українці, та дім Сестер Служebниць. Увечері, в супроводі о. Т. Пелеха, О. Прийма та свого ад'ютанта М. Гетьмана, він прибув на концерт-академію, що влаштували на його честь в залі греко-католицького Товариства «Просвіта». Заповнена людьми зала зустрічала гетьманича стоячи вигуками «Слава!», а кошовий місцевого коша СГД Ф. Коновальчук вітав гостя промовою та хлібом-сіллю. Д. Скоропадський пройшов крізь почесну варту до зали, що була святочно прибрана. Напереді сцени був портрет гетьмана П. Скоропадського в рушниках і квітах, а над сценою розташовано привітальний напис. На сцені – хор у національних строях під управою О. Прийма.

Д. Скоропадський на сходах вінніпезького кошу СГД, разом з Жіночим відділом СГД і Червоним Хрестом при СГД (Вінніпег, 12 грудня 1937 р.)

У залі присутні українці різних віросповідань (греко-католики, православні, протестанти) і політичних поглядів (гетьманці, націоналісти і навіть комуністи). Серед присутніх були й такі відомі в канадійській українській громаді особи, як о. І. Бала, посол др. Драган, адвокат Ю. Стечишин, адвокат І. Гнатишин, др. М. Бойкович та І. Лоточинський. З канадійців на зустріч прийшли: посадник (мер) міста Саскатун Р. Пиндер, проф. Г. Симпсон, заступник голови Канадійського Легіону І. МакДермит. Промови чергувалися з концертними виступами. Слово, зокрема, брали: о. І. Бала, представник гуртка СГД в Ріджайні І. Федорович, від імені української греко-католицької громади о. М. Пелех, посадник м. Саскатун Р. Пиндер, легіонер І. МакДермит, проф. Г. Симпсон. Концерт закінчився о 22.30, але ще довго тривала автограф-сесія.

Наступного дня Д. Скоропадський завітав до місцевого університету, де його президент д-р. Тамсон влаштував гостю екскурсію й показав збірку української культури. За цим відбулася робоча зустріч з делегацією місцевих гетьманців. Принагідно згадаймо прізвища деяких членів місцевого коша СГД: Н. Братковський, осавул П. Матвійчук, осавул-кошовий Ф. Коновальчук, капелан о. М. Пелех, писар П. Колішпир, скарбник А. Васильців, О. Ковальчук, І. Кушнерик, А. Гневий, М. Михайлюк, Й. Вітюк, П. Кривенький, Н. Козак, І. Дирда, І. Сильський, І. Лоточинський, Й. Саранчук, Ф. Гавдик, І. Щудлик, Н. Шабага.

Юрій Драган

Обідав гетьманич в оселі адвоката Ю. Стечишина, з яким він познайомився кілька років тому, перебуваючи в Берліні. Офіційно обід цей влаштовували місцеві професіоналісти, що належали до Союзу Українців Самостійників. На обіді були присутніми: др. Ю. Драган, посол до саскачеванського парламенту Ю. Стечишин, П. Ткачук, влас-

ник «Української Книгарні» др. Бойкович, директор Бурси БУКа О. Прийма, М. Гетьман й інші.

Пополудні Д. Скоропадський відвідав місцевий санаторій для сухотників й хворих українців, що у ньому лікувалися, після чого завітав до «Рідної Школи», де його оваційно вітала українська дітвора. Гетьманич звернувся до них з коротенькою промовою, а діти під проводом о. І. Бали, піднісши руки догори, зложили гостеві обітницю, що до смерті стануть вірними українським національним ідеалам. Потім Д. Скоропадський гостював у Бурсі БУКа, де виголосив промову до студентів, а опісля відбулася жвава приватна розмова з гостем, який розповідав про українську справу і підписував автографи.

Увечері в залі «Просвіти» на честь гостя було влаштовано бенкет, що мав щонайменше офіціозу і був подібний до родинного зібрання усього громадянства українців Саскатуна. Першу промову виголосив посол др. Ю. Драган, а далі тости-промови виказували І. Лоточинський, І. Гнатишин, М. Гетьман, Д. Скоропадський, М. Бойкович, В. Стечишин та о. І. Бала.

17 грудня гетьманич приймав візити, зокрема представників місцевої преси, а решту дня посвятив праці над особистими паперами. Обід був в о. Пелеха, а по ньому – гетьманич прийняв проповідника баптистської місії М. Ічнянського й проф. Г. Симсона з Саскачеванського Університету. О 16.30 відбулося прийняття Д. Скоропадського в Інституті ім. П. Могили, де зібралися студенти і студентки Інституту, молодь з міста та значне число старших громадян з православної громади, а всіх виявилось бл. 150 осіб.

Господарем прийняття був ректор Інституту п. Кліщук. Після мо-

Гетьманич Данило Скоропадський на урочистому прийомі в Вінніпезі

литви протоєрея Кудрика й пісного перекусу з борща й риби та інших пісних страв, розпочались привітальні промови, а саме: ректора Кліщука, адвоката Ю. Стечишина, ректора Бурси БУКа О. Прийми, адвоката І. Гнатишина, голови дирекції Інституту В. Винітового, голови «Каменярів» прот. Кудрика та п. Сліпченка. За ними з промовою вдячності виступив Д. Скоропадський. Вечір закінчено співом гімну «Ще не вмерла Україна». Після прийняття гетьманичеві були представлені всі присутні студенти й студентки та інші молоді люди. Вони по черзі підходили до гостя й, стискаючи руку, отримували автографа. Того ж самого вечора, о 21.50 Д. Скоропадський залишив Саскатун і продовжив подорож Канадою.

Вранці о 6 год. 50 хв. 18 грудня гетьманич, у супроводі головного обозного СГД Канади М. Гетьмана, потягом приїхав до *Едмонтона*, де його зустрічали понад 600 українців¹⁵¹. При виході з вагону на гостя очікували ігумен ЧСВВ о. С. Дидик, о. Т. Добко, редактор «Українських Вістей» В. Дикий, окружний отаман СГД в Альберті В. Мудрик та І. Ісаїв, а командант почесної варти з 30 уніформованих гетьманців І. Боцюрків урочисто передав її в розпорядження гетьманича. Зі станції гостя було відвезено до готеля «MacDonald». Вже там відбулася організаційна нарада з окружним отаманом СГД та іншими чільними гетьманцями Едмонтону. О 8.15 Д. Скоропадський дав інтерв'ю репортерам двох едмонтонських щоденників, по обіді прийняв у себе по дружжя Стири, а опісля – колишнього британського армійця Н. Летавського.

Увечері на Д. Скоропадського очікував урочистий бенкет. Зала Українського Народного Дому була облаштована чотирма рядами столів, які тяглися від дверей до сцени. При лівому боці, біля вхідних дверей – підвищення, на якому містився оркестр. Перед сценою, впоперек зали – головний стіл для почесних гостей. На сцені навколо стін – тяжкий фіолетовий атлас, на якому на задній стіні висіли портрети британського короля Георга VI та українського гетьмана Павла Скоропадського.

151 - 600 людей вийшло на двірці привітати гостя // Українські Вісти. – 1937. – 21 грудня.

Стіл для почесних гостей на бенкеті в Українському Народному Домі
(Едмонтон, 18 грудня 1937 р.)

На світліні: адв. І. Басараб, пані М. Лучкович, адв. Ю. Шкварок, пані І. Фрай, посади І. Фрай, Д. Скоропадський, М. Лучкович, пані С. Данн, посол до федерального парламенту Д. МакКін-нон, пані Доган, проф. С. Данн, І. Миськів (стоїть), Е. Шкваркова, М. Гетьман, пані А. Демків, В. Мудрик, І. Боцюрків, Г. Демків, пані С. Мудрик, посол до албертійського парламенту, голова Консервативної Партії Альберті Д. Догган, пані М. Басараб, начальник поліції Едмонта Шут, о. Добко

«Я належу до всього українства й вірно служитиму Вільній Українській Державі без огляду на те, чи там буде Державний Устрій Монархістичний чи Республіканський. Я вірю, що устрій Монархістичний має більше можливости закріпити самостійність України, але нарід український сам має рішати у вільнім і тайнім голосуванні про Монархію чи Республіку. Накидати народові той чи інший устрій тут на чужині ми права не маємо.

Ми українці маємо перебільшене поняття про особисту свободу із слабо розвиненим розумінням своїх обов'язків супроти загалу й Держави. Це одне з наших національних лих. Тому не починаймо сьогодні з демократії! Починаймо з боротьби за головну позицію, яку ще не здобули: за Вільну й Незалежну Українську Державу! Починаймо з обов'язків і дисципліни!», – зазначав, зокрема, Д. Скоропадський¹⁵².

О 19.30 в Українському Народному Домі на честь прибулого гостя відбувся святковий репрезентаційний бенкет в англійському стилі, коли промови виголошуються у вигляді тостів. При вході гетьманича традиційно очікувала почесна варта з уніформованих гетьманців, а на порозі до зали голова Народного Дому Г. Демків вітав Д. Скоропадського хлібом-сіллю під супровід оркестра. Звуки маршу перегукувалися з вигуками

152 - Кушинський А. Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські. – Чикаго: Накладом 4-го Відділу Української Гетьманської Організації Америки в Чикаго, 1968. – С. 58–59.

«Слава!», що скандували стоячи усі 400 присутніх в залі гостей. Гетьманич зайняв місце за столом для почесних гостей. По його правиці сидів посадник Едмонтон І. Фрай, по лівій – господар бенкету, колишній посол до федерального парламенту в Оттаві М. Лучкович.

Д. Скоропадський приймає хліб і сіль від голови Українського Народного Дому Г. Демківа (Едмонтон, 18 грудня 1937 р.)

Святкове засідання розпочалося зі співу гімну «О, Канада» і спільної молитви, яку провів о. С. Дидик. Окружний отаман СГД В. Мудрик привітав гетьманича й передав провід бенкетом тостмайстрові М. Лучковичу. Під час бенкету Д. Скоропадського від міста привітав майор (мер) Едмонтон І. Фрай, а від греко-католицької парохії св. Йосафата – о. С. Дидик. Далі лунали тости, які виголошували: адвокат з Мондери Ю. Шкварок, лідер Консервативної Партії в Альберті й посол до альбертійського парламенту Д. М. Догган, адвокат І. Басараб, посол до федерального парламенту в Оттаві Д. МакКіннон, редактор «Українських Вістей» В. Дикий та посол до альбертійського парламенту В. Томин. Після концертної програми (сопрано – О. Смолик, скрипка – В. Головач, піаніно – А. Головач) тости дали виголошували: В. Середа, декан хімічного факультету Альбертського університету, професор С. Данн, від Народного Дому Г. Демків, представник Ордену Лицарів Колумба В. Монеген, редактор франкомовного часопису «Les survivants» о. Форкад, від української молоді А. Головач та на багаторічній гетьманичу І. Ісаїв.

На усі промови гетьманич відповідав відповідно англійською, французькою та українською мовами. У своїй промові до української молоді Д. Скоропадський, зокрема, сказав: «Українська визвольна боротьба є революційна. Української держави

нам ніхто не дасть, мусимо її вибороти ціною власного життя і крові, бо тільки тоді вона буде тривала. Для цього треба Українці хотіти так, щоб боротьба за неї стала головною ціллю нашого життя. В тій боротьбі, особливо молодь наша мусить відіграти велику роль. Боротьба та тільки тоді матиме успіх, коли будемо до неї відповідно підготовані. Підготовка повинна бути в першу чергу духовна, систематична і ясна». Бенкет завершився співом гімнів «Боже, бережи короля» та «Ще не вмерла Україна», проте ще за опівніч тривали кулуарні знайомства і короткі розмови, продаж світлин гетьманича і роздача ним автографів.

Наступного дня, 19 грудня о 10.30 ранку Д. Скоропадський у супроводі М. Гетьмана прибув до місцевої української греко-католицької церкви і разом з В. Мудриком зайняли приготовані місця біля престолу. Службу Божу правив

Урочистий бенкет на честь Д. Скоропадського в Українському Народному Домі (Едмонтон, 18 грудня 1937 р.)

о. Т. Добко, а потім о. С. Дидик привітав гетьманича від імені парохії та підніс многолітствіє, що його відспівав хор під провідом Н. Остапчука. За цим почетний відділ СГД в одностроях, що стояв з прапором посередині церкви в часі відправи, провів гостей до помешкання Отців Василіян. На будинку та на школі Сестер Служebниць, що поряд, повівали прапори британський, український та Ватикану. Після нетривалої гутірки, в якій взяли участь також як запрошені гості Ю. Шкварок, В. Дикий, І. Басараб, М. Лучкович, Г. Байрак, В. Мудрик, М. Гетьман та І. Ісаїв, усі перейшли до Сестер Служebниць, де в просторій шкільній залі обідом гостив гетьманича та інших гостей о. ігумен С. Дидик.

Гетьманич Данило Скоропадський привході до греко-католицької церкви в Едмонтоні (19 грудня 1937 р.)

По обіді гетьманич приймав почергово у готелі: фермера Д. Німенка, що прибув з Великої України, братів Головачів, П. Байрака, панну Е. Воєвідку, І. Романюка, студента права з Галичини Ю. Стефаника.

Ввечері того ж дня відбувся ще один концерт з бенкетом, на якому було присутніми

понад 800 люду і ще більш як 200 осіб змушені були повернутися додому через брак місць¹⁵⁴. Коли ж о 20.30 у вхідних дверях з'явився Д. Скоропадський вся 800-на маса піднесла гучне «Слава!» і зала потонула в оваціях. Концерт відкрився співом гімну заокеанських українців «Далека Ти, а близька нам». Після привітальної промови І. Ісаїва розпочалася святочна програма, під час якої виступили: О. Пінковська (сопранове соло), панна К. Мазурик (танець «Гонивітер»), пані К. Слюзар і В. Мудрик (дія з опери «Запорожець за Дунаєм»), панна М. Крук (скрипкове соло), мішаний хор («Гей за морем, за широким»).

Далі, після промови М. Гетьмана, І. Ісаїв запросив до слова гетьманича Данила. Д. Скоропадський звернувся до присутніх з такими словами:

«Високопреподобні й Всечесні Отці Духовні! Високодостойний Пане Головний Обозний! Дорогі Гетьманці й Гетьманки! Вельмишановна Українська Громадо!

Сердечно дякую всім Вам, що так численно тут зібралися, щоб мене привітати й почути. Вітаю й я Вас в імені Батька мого,

153 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 14, арк. 226/04.

154 - Небувалі дотепер прийняття В. П. Гетьманича в Едмонтоні // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 28–29.

Гетьманців і взагалі всіх Українських Патріотів, що з нами в Європі співпрацюють.

Зокрема складаю сердечну подяку всім артистам, що так майстерно вивязалися зі своїх завдань, рівнож дякую всім організаторам цього святочного зібрання.

Подорож моя в Канаді наближається до кінця. Тепер я маю вже більш-менш ясний погляд на положення української еміграції в цій частині Американського Континенту. Стараюся при оцінці всього того, що мені в площині моїх стосунків з Українцями довелося бачити, бути якнайбільш об'єктивним, не перебільшувати позитивних сторін, але й не закривати очей на деякі темні плями й недомагання нашої еміграції. Отже все, що я бачив, наповнює мене внутрішньою радістю. Я задоволений, бо бачив наочно, що в Канаді пророблена поважна робота в напрямку загально-національного скріплення. Маю на увазі не тільки роботу гетьманців – зорганізованих чи ні – в площині поглиблення й загострення політичної думки, але роботу всіх українських патріотів у всіх площинах українського національного життя.

Я переконався, що Канадійська Україна, з її густим українським населенням, особливо тут на Заході, має всі ознаки для світлої української будуччини. І так само, як 60 тисяч Французів, що прийшли в Канаду й становлять сьогодні понад три мільйони на Сході її, не забули свого походження й заховали свої національні прикмети, так само – я вірю в це – більша частина українського населення в Канаді не відцурається свого походження й залишиться українським!

Бо голосу крови заглушити не можна!

І також у Старім Краю, звідки Ви, або Батьки Ваші прийшли, й у Великій Україні й серед українського населення під Румунією й під Чехією – всюди національний дух український зростає, кріпне, гартується в стражданнях і постійній боротьбі.

Великий нарід загинути не може! Не загинули й такі менші від нас народи, як Поляки, Болгари, Серби, Румуни, не дивлячись на довгі часи чужого панування на їх землях, не загинемо

й ми, коли й далі будемо неухильно прямувати до нашої ціли – державного унезалежнення – напружуючи всі наші духові й фізичні сили для нашого об'єднання і внутрішнього скріплення.

Ми проробили вже поважну роботу по нашій недавній поразці, першій невдалій спробі відбудувати по російській революції вільне й незалежне життя. Безперечно сьогодні національна свідомість українства зросла, зроблений поступ у напрямку поглиблення українознавства, українське мистецтво й наука починають знаходити признання в інших державних народів, поглибилося й розвинулося політичне думання в державницькому напрямку; нарешті пророблена велика пропагандивна робота для ознайомлення цілого світу з нашими визвольними стремліннями. Це все правда.

Але не переоцінюймо всіх цих досягнень!

Хай відчуття нашої вічної немочі: браку організованости політичної, того, що єдине може нам дати справжню силу, буде для нас спонукою для дальшої роботи, хай буде відчуття цієї нашої національної хиби нашим душевним боєм, що ще більше скріплюватиме нас в загарливім хотінні активної боротьби за власну Державу. Бо тільки у власній Державі ми будемо тим, чим бути можемо: не 45-мільоновим народом без державного хребта, народом, правда, “здібним, гарним і симпатичним”, що уміє добре співати й кликати до культурного світу, що його упосліджено й покривджено, але справжнім народом, вільним, сильним і гордим, що не стидається своєї минувшини й спокійно дивиться в майбутнє; народом, що здобувши свою незалежність у тяжкій боротьбі, пробив мур до справжнього світла: вийшов на ширший державний шлях, який єдиний доведе його до буйного духового й матеріяльного розвитку! (Оплески).

Сьогодні нема справжнього Українця, який міг би мислити собі щасливе майбутнє нашої Землі без власної Держави. Такої Держави прагнуть всі свідомі Українці: і старше покоління, що двадцять літ тому мало в своїх руках керму українського політичного життя і середнє покоління, що принесло так багато жертв крові в визвольній боротьбі за нашу Державу; і покоління

молоде, що сьогодні починає входити в вир суспільного життя з новим завзяттям, новою енергією й готовністю на нові жертви.

Роки страждань на еміграції й під окупантами поволі починають стирати те, що нас двадцять літ тому роз'єднувало. Здорова й політично активна частина нашого суспільства шукає шляхів до об'єднання, бо відчуває, що тільки в об'єднанні можна створити справжню українську силу. Ця тенденція помітна особливо серед середнього й молодого покоління. Сьо-

Гетьманич серед членів делегації українців
Едмонта в готелі «MacDonald» (18 грудня 1937 р.)
Сидять: Іван Ісаїв, Данило Скоропадський,
Володимир Мудрик.
Стоять: Василь Дикий, Михайло Гетьман,
Ілля Боцюрків.

годні не ставимося так нетерпимо до наших бувших, а може й ще теперішніх політичних противників. В кожному у першу чергу шукаємо чесного Українця, який може й помиляється, але все ж таки в своїм нутрі є добрим українським патріотом. Схиляємо чоло перед жертвами всіх чесних Українців, що вони їх принесли так, як уміли для України: і перед тими нашими вояками, що боронили Землю нашу від першої большевицької навали і перед Сердюками гетьманськими, що вмирали за Гетьмана й гетьманський уряд, обороняючи їх і столицю України від повстанців, спровокованих нашими соціалістами, яким допомагали московські большевики. Віддаємо честь і тим зпоміж цих збаламучених противників Гетьманської Влади, що пізніш роками вели, яко партизани, боротьбу проти тих же самих московських большевиків і гинули за Україну.

Бо сьогодні знаємо те, чого багато з тих, що тоді бралися кувати долю нашої Землі, не знали. Знаємо, що вміти руйнувати, не означає вміти будувати. Знаємо, що одного тільки романтичного захоплення ідеєю вільної України ще не досить, щоб вільну Україну здобути й закріпити. Натомість гаряче хотіння

тої України мусить бути сполучене з умінням організувати реальні українські сили. Знаємо крім того, що внутрішню силу й натхнення для будови власної Держави мусимо в першу чергу шукати в нашій здоровій історичній минувшині, будувати наше державне майбутнє на українському фундаменті, а не на ідеях і кличах, запозичених у чужих народів. Знаємо нарешті, що поразку нашу після розвалу царської Росії спричинило в першу чергу те, що не мали ми за плечима довгого періоду національної державно-політичної підготовки, а творча політична думка українська розчинялася в інтернаціональній революційній великоросійській морі.

Сьогодні хочемо всю енергію нашу скупчити на суто-національних завданнях, хочемо бути українськими Державниками, Українцями, що поза ідеєю власної Держави, не бачуть інших цілей, для яких було б варто жити й працювати. Знаємо, що найвищим виявом творчості Українців яко спільноти, мусить бути здібність до політичної організації національних сил: нині для того, щоб Державу нашу збудувати, завтра, щоб її внутрішньо скріпити й оборонити. І не гістєричним борсанням і криком спроможемося ми ту державу здобути, а тільки методичною підготовкою й координуванням наших здорових національних сил в однім великім українськім Визвольнім Русі під проводом одної Керівної Державної Ідеї.

Ми знаємо нині, що державництво вимагає ще одного: самообмеження свого особистого інтересу для користи Ділові. Практично це означає в першу чергу обмеження своєї особистої свободи добровільним підпорядкуванням політичній національній організації, що для визвольного Діла працює й взагалі підпорядкування Авторитетові, що визвольну роботу очолює. Без такого обмеження особистої свободи немислимий ніякий збірний суспільний чин. Уміння підпорядкуватись організаційній дисципліні і взагалі авторитетам, являється секретом успіху всіх сьогодні культурно й політично розвинених народів. У 1917 році Українці думали більше про свободу, як про організацію національних українських сил. Сили ці розפורши-

лися. Маю вражіння, що сьогодні, на щастя, вже є більше таких, що вміють підпорядковуватись, слухати, наказувати й брати на себе відповідальність. І гадаю, що в якнайширшім введенні духа організації, в широкому розумінні цього слова, в наше суспільне життя, лежить заповідь перемоги над нашою віковою анархією, заповідь нашої національної перемоги.

На цьому місці я хотів би повторити те, про що я говорив учора під час офіційного прийняття Союзом Гетьманців Державників.

Члени і членкині І коша ІV Округу СГД Канади (Едмонтон, січень 1938 р.)

Перший ряд: окружна референтка жіночої секції Р. Стира, окружний скарбник П. Гулейчук, голова жіночої секції К. Слюзар, кошовий отаман І. Миськів, окружний отаман В. Мудрик, окружний писар Д. Марцинюк, заступниця голови жіночої секції М. Боцюрків, голова фінансового відділу І. Боцюрків, писарка жіночої секції І. Слюзар.

Другий ряд: пані М. Кантор, М. Марцинюк, Прокопчук, скарбнича жіночої секції Миськів, Крушельницька, С. Мудрик, М. Роса, пані Клапоущак, Онисик, О. Мазуркевич.

Третій ряд: панна М. Клапоущак, панна В. Слюзар, Г. Крушельницька, К. Кантор, хорунжий С. Клапоущак, організаторка Червоного Хреста при СГД Г. Жарська, панна О. Кулій, панна К. Марцинюк.

Четвертий ряд: А. Йосафатів, І. Крупа, М. Прокопчук, кошовий скарбник А. Крушельницький, кошовий осавул П. Онисик, І. Мазуркевич.

Дехто з учорашніх українських промовців, що зверталися до чужих гостей в англійській мові, з захопленням говорили про демократію, що зокрема в цій Бритійській Домінії дала, мовляв, Українцям таку велику свободу.

Отже: по-перше, демократія тутешня, якої носієм у першу чергу являється елемент англо-саксонський, може найбільш державно вихований у світі – ґрунтовно різниться від нашої української демократії, напів освіченої, рознузданої, нездисциплінованої й безтрадиційної, демократії, яка у великій мірі винна в тому, що Держава Українська в недавньому минулому завалилася.

Тутешня демократія творча, бо вміє визнавати постійний авторитет, наша ж демократія кожний авторитет поборює, продовжуючи й відновляючи нашу отаманію.

Врешті не треба також забувати, що тутешню демократичну свободу постійно охороняє Бритійська Монархія.

По-друге, Вельмишановні Пані й Панове, говорячи про тутешню свободу, не забуваймо, що не Українці, а хтось інший створив існуючі тут суспільні рамки, які Вам так милі. Прийшли Ви у вже сконсолідовану Державу, яка гостинно відчинила Вам двері. Говорячи про свободу, не забуваймо про століття боротьби, в якій викувався тип Англійця-державника, що сьогодні цю свободу правильно розуміє й її обороняє.

Ми, Українці, власної Держави не маємо; столітньої державної традиції, що поза всякими писаними законами регулює суспільні взаємовідносини, не маємо; маємо натомість перебільшене поняття про особисту свободу із слабо розвиненим розумінням своїх обов'язків супроти загалу й Держави. Це одне з наших національних лих. Тому не починаймо сьогодні з демократії! Починаймо з боротьби за головну позицію, яку ще не здобули: за Вільну й Незалежну Українську Державу! (Оплески). Починаймо з обов'язків і дисципліни!

Погоджуюся, що якнайбільша особиста свобода приємна кожному. І гетьманці-державники хочуть бачити в майбутній Українській Державі якнайбільше особистої свободи, якнай-

більше виявлення індивідуальної творчості, що являється основним двигуном духової й матеріальної культури кожного народу.

Але не забуваймо, що в часи національного лихоліття, як наприклад підчас останньої війни, великі демократичні держави одні з перших зуміли обмежити індивідуальну свободу для піднесення національної дисципліни в ім'я оборони свободи й незалежності цілої Держави.

Ми, Українці, стоїмо сьогодні в самому початку нової боротьби – боротьби, завзятої, довгої й жорстокої. У цій боротьбі необхідна велика активність в усіх ділянках нашого національного життя, необхідне вміння нести відповідальність і особисті жертви, необхідне постійне внутрішнє горіння, сполучене з вмінням дисципліновано підпорядкуватись визнаним Авторитетам. Це все для збільшення нашої внутрішньої сили.

Тому в ці часи національного напруження й іспиту не починаймо з особистої свободи. Її матимемо в нашій здобутій Державі! Сьогодні ж будьмо натомість готові цю нашу свободу принести кожночасно й добровільно в жертву там і тоді, коли користь нашої визвольної роботи від нас цього вимагатиме!

Уміти підпорядкуватись, це не значить пасивно чекати наказу згори, не проявляючи власної ініціативи. Державник український мусить навпаки: визнаючи авторитети, виявляти якнайбільше самостійної творчості в національній роботі, координуючи її з інтересами визвольного Руху.

Державник український мусить також уміти ставити все на карту, коли добро визвольної справи цього вимагатиме. Легче, безперечно, приглядатись, може і з симпатією, до роботи, що її роблять інші, а самому нічого не робити, мовляв, моя хата з краю. Але хто так говорить, не є справжнім державником. Без особистого ризика й особистої жертви, власної Держави ніколи не збудуємо.

Нарешті сьогодні знаємо ми, що душа народу – це його Релігія й нищити останню не вільно без загрози цілого існування. Тому Державник український, роблячи свою світську політич-

ну роботу, шанує Релігію, Духовні Авторитети й Церкву, до якої з діда-прадіда належить.

Шановна Громадо! Ми переживаємо дуже відповідальні часи, наближаємося до нових подій і можливостей, коли, може вже не в так далекім майбутнім, матимемо змогу знову боротись за нашу Державу. Навчені гірким досвідом з нашої недавньої минувшини, знаючи причини наших невдач, всі ми тим самим несемо велику моральну відповідальність за майбутнє нашої визвольної Справи. Не повторюймо старих помилок, що довели нас до катастрофи!

Відповідальности цієї свідомі Батько мій і я, що нас Боже Провидіння захотіло поставити в центрі Гетьманського Визвольного Руху. Ідеї нашої Вільної Незалежної України хочемо служити до кінця! Віримо в неї так, як вірять багато українських патріотів. Розуміємо трудність нашого завдання. Знаємо, що ми в періоді наростання здорових українських сил і находимося щойно в початку цього процесу. Але глибоко віримо, що творчі сили нашого Народу нарешті переможуть!

Повне ж національне визволення прийде тоді, коли збірний чин наш буде освячений великою жертвою, коли – як нарешті в житті кожного народу – стройні лави наших бойців-патріотів будуть знову кувати вільне життя й Незалежну Державу під свист куль і ціною власної крові!

До нашого національного зриву ми готовимося, наближення його відчуваємо, його хочемо, бо хочемо вільної України!

Україні Слава!»¹⁵⁵.

Зала зірвалася овацією й кличами «Слава!».

По доповіді Д. Скоропадського концерт продовжився такими виступами: мішаний хор («Не згасайте ясні зорі»), панна О. Смолик (сопранове соло), панна І. Слюзар (фортепіанове соло), панна В. Слюза (танок «Чумак»), Т. Шарун (скрипкове соло), гуртовий танок «Гопак колом» (під управою В. Процьківа), пані

155 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. З промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 12–16; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 220–226.

К. Слюзар (сопранове соло). Концерт закінчено українським та британським національними гімнами.

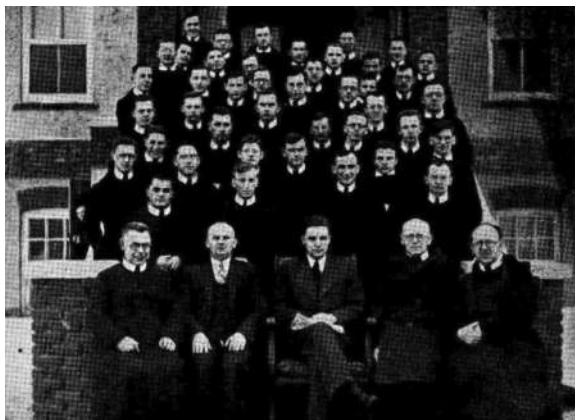
У понеділок, 20 грудня 1937 р., об 11-й годині Д. Скоропадський, в товаристві о. С. Дидика і М. Гетьмана, відвідав католицького архієпископа Дж. МакДональда. Після цього гетьманич приймав в себе у готелі паннів Слюзарів, а об 14 год. виїхав, у супроводі протоігумена Н. Крижановського та І. Мазуркевича, до Мондери в монастир Отців Василіян.

Вранці 21 грудня о. Н. Крижановський показав гостю монастирську ферму. Обід відбувся в Мондері у д-ра Стрільчука, на якому також були присутніми о. Крижановський, о. Боднар, о. Романович, І. Мазуркевич. По обіді – оглядини шпиталю і Дому Сестер Служебниць, а ввечері – офіційне прийняття в Народнім Домі. Під час бенкету промовляли: о. Н. Крижановський, о. Палінкаш, адв. Ю. Шкварок та І. Мазуркевич. Відвідуючи Василіянський монастир в Мондері, Д. Скоропадський, вітав усіх отців, браттів-монахів та українських гостей від себе і від імені свого батька й, попри те, що родина Скоропадських є православною, він висловив їй спільне шанування Греко-Католицькій Церкві та її інституціям. Гетьманич, зокрема, сказав:

«Високопреподобний Отче Протоігумене! Всечесні Отці й Браття і Дорогі Українські Гості!

Прийміть в імені Батька мого і від мене щирю подяку за так миле й сердечне прийняття мене в цьому Домі.

У скорім часі після того, як я зійшов з паролава на Американську Землю, були це ОО. Василіяни в Шикагу, які перші гостинно запросили мене до себе. І

Д. Скоропадський між Отцями Василіянами у Мондері
(21 грудня 1937 р.)

Сидять: о. П. Боднар, І. Мазуркевич, Д. Скоропадський,
о. Н. Крижановський, о. М. Романович.

тепер, коли подорож моя по заокеанським осередкам нашої еміграції наближається до кінця, я маю знову нагоду бути гостем Чину Святого Василія Великого. Гостинність цю сердечно ціню, бо я, як і мій Батько і ціла Родина наша, що так само, як і більшість Наддніпрянців, є православними, – глибоко шануємо Греко-Католицьку Церкву і її інституції.

Під час моєї подорожі, що відбулася на запрошення Союзу Гетьманців-Державників Америки й Канади, я мав нагоду зблизька познайомитись з нашою заокеанською еміграцією. Всюди українські патріоти, як світські, так і духовні, вітали мене надсподівано щиро й сердечно, вітали ентузіастично. Добачаю в цьому здорову ознаку того, що історична державна традиція наша глибоко лежить у душах широких мас українських. Є ще шукання твердої точки опертя для наших визвольних змагань, стремління будувати наше українське майбутнє на глибокім фундаменті.

Все, що я досі в Америці й Канаді бачив, являється для мене великою моральною підпорою й заохотою до дальшої завзятої праці.

Я щасливий бути в цьому Домі не тільки тому, що тут виховуються провідники духовні, що поставили ціллю життя свого ширення Науки Христової й моральне та релігійне піднесення нашого народу, але я щасливий бути тут також тому, що знаю, що нахожуся в осередку, де плекається й національно-державницька українська думка.

Ми, українські державники, не можемо мислити успішної боротьби проти зовнішніх і внутрішніх розкладових сил, що діляють серед нашого суспільства, і в першу чергу проти большевизму – без існування широкої моральної бази, що її нам може дати тільки християнський світогляд. І тому визнання законних Церковних Авторитетів являється одною з основ Гетьманського Руху, – сказав Д. Скоропадський. – Звертаю при цій нагоді увагу Вашу, що так само, як і в 1918 році, хочемо ми, щоб у майбутній Незалежній і Самостійній Українській Державі була повна свобода Релігій.

Ми, світські люди, робимо діло політичне, стремимо до того, щоб створити з розпорощених сил українських – силу політичну, що, черпаючи національну свідомість свою із здорових історичних джерел нашої державної традиції, єдина зможе спричинитись до створення з нас Державної Нації, Нації, яка б цінила свою минувшину і яка спокійно й сміливо дивилася б на своє майбутнє.

Серцем відчуваю, що сьогодні здорове українство поволі стає на правильний шлях, поволі виходить на ясну й пряму українську дорогу.

І я щасливий почути якраз тут, у цьому релігійно-національному осередку, вислови повного зрозуміння нашої державницької роботи, як рівно ж запевнення, в такій формі, допомоги й підпертя на майбутнє.

Ми свідомі того, що релігійне питання в Україні буде не так легко вирішити. Як з расово-психологічного боку Українська Нація сьогодні ще не представляє собою моноліту, так само й у релігійному відношенні відбиває вона на собі різні впливи. Як українські державники, ми свідомі величезної ваги правильного вирішення релігійного питання, але також знаємо, що остаточно вирішене воно зможе бути тільки тоді, коли будуть існувати міцні державні рамки, коли буде існувати Українська Держава. Тому, виходячи з заложення свободи релігії в майбутній нашій Державі, ми сьогодні скупчуємо нашу увагу в першу чергу на політичній стороні нашої роботи, на об'єднанні всіх творчих і здорових сил в однім національнім державницькім фронті.

Високопреподобий Отче Протоігумене, Преподобні й Всечесні Отці й Браття!

Я ще раз сердечно дякую Чинові св. Василя Великого за моральну допомогу нашому Ділові, як рівно ж за сердечне і щире відношення до мене! Ми знаходимося знову на порозі великої національної боротьби! Я глибоко вірю в світле майбутнє нашого народу! Вірю, що в об'єднанні всіх творчих і здорових сил в одній спільній роботі – запорука успіху. Для такого об'єднання

державники українські, свідомі взятих на себе обов'язків, вже віддавна працюють. Сьогодні їх уже не горстка, їх багато!

І тому, з вірою в ласку Божу й наші сили, кличу нашої майбутній Вільній Україні – Слава!»¹⁵⁶.

У відповідь з вуст усіх присутніх залунало гучне трикратне: «Слава Панові Гетьманичеві!».

22 грудня 1937 р. о 8-й ранку Д. Скоропадський слухав тиху Службу Божу у великій церкві Отців Василіян й о 10.30 з о. Крижановським, Мазуркевичем, Шкварком і бр. Адріаном виїхав до Едмонтону.

Джон Бовен

Повернувшись з Мондери, гетьманич, у товаристві М. Лучковича та управителя «Українських Вістей» М. Чехніти, поїхав о 16-й год. до палацу лейтенант-губернатора Альберти Джона Бовена¹⁵⁷. Господар зустрів гостей зі своєю родиною, а опісля, при чаю, відбулася розмова про європейські справи, про Канаду та український народ в цій країні.

Увечері того ж дня в едмонтонському готелі «MacDonald» о 20.00 розпочався бенкет, влаштований на честь Д. Скоропадського українською молоддю за почином та під проводом членкинь і членів Товариства «Молода Україна» при Українському Народному Домі.

Бенкет відвідали й старші громадяни, а надто ті, що не мали змоги бути на попередньому прийнятті у Народному Домі. Тож 150 осіб зібралися на зустріч з гетьманичем у залі готелю,

156 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. З промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 21–22; Промова В. П. Гетьманича у Василянським монастирі в Мондері // Плуг та Меч (Буєнос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 30. За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 244–245.

157 - Ще 7 грудня 1937 р. Програмовий Комітет одержав писемне повідомлення, що лейтенант-губернатор провінції Альберта Д. Бовен буде радий, коли гетьманич Д. Скоропадський загостить до нього в часі свого побуту в Едмонтоні.

що вже був прикрашений до свята Різдва Христового ялинками та різнокольоровими електричними стрічками.

Коли ж Д. Скоропадський прибув у супроводі М. Гетьмана, його святочними рядами вітала служба готелю й зустрічав Програмовий комітет молоді й бухливими оплесками зала, що навстоячки супроводжувала поглядами гостя під оркестрову гру гімну «О, Канада». По вечері тостмайстер І. Ісаїв своєю промовою розпочав програму бенкету. Опісля промовляли М. Лучкович, інструкторка в Департаменті домашнього господарства при Албертійському університеті І. Магера, студент-юрист І. Дікур, студент медицини О. Демків і студент Буланжи. В концертній програмі бенкету виступали скрипалька М. Дікур з панною Литтел при фортепіано і панна О. Смолик (сопрано) з А. Головачем при фортепіано, а потім були стрілецькі пісні, яких співали гуртом усі присутні.

За цим до української греко-католицької і православної молоді Едмонтона звернувся Д. Скоропадський. Гетьманич, перш за все, подякував за слова прихильности до нього, що були висловлені попередніми промовцями. Після того він коротко описав перебіг дотеперішньої своєї подорожі по США і Канаді, підкреслюючи головні моменти в своїх стосунках з широкими колами українського громадянства, як рівно ж і з чужинцями. Далі Д. Скоропадський висловив своє бачення міжнародного становища в Європі. При цьому він закликав українську молодь до більшої внутрішньої єдності з огляду на події, що грядуть у світі, зауважуючи, що, можливо, вже у скорім часі ті буремні геополітичні зміни дадуть українцям змогу більш активно працювати на Рідних Землях.

«Українська визвольна боротьба є революційна. Української Держави нам ніхто не дасть, мусимо її вибороти ціною власного зусилля й власної крові, бо тільки тоді вона буде тривала, – наголошував Д. Скоропадський. – Для того України треба хотіти так, щоб боротьба за неї стала головною ціллю нашого життя. В тій боротьбі особливо молодь наша мусить відограти велику, оскільки не рішаючу роль, бо тягар її спаде в першу

чергу на плечі молоді. Боротьба та тільки тоді матиме успіх, коли будемо до неї відповідно підготовані. Без широкої підготовки всі жертви підуть намарне, буде розгублене головне джерело нашої майбутньої сили – наше молоде покоління. Молодь мусить це знати.

Підготовка мусить бути в першу чергу духова, систематична й ясна. Мусимо усвідомити собі чого ми хочемо й чому ми того хочемо, намічуючи тоді відповідні шляхи для практичної роботи. Без широко закреслених цілей і ясного пляну роботи, кожна витрата нашої національної енергії буде даремною, не дасть бажаних наслідків, а тільки ослабить нас. Ізза тактичних помилок провідників гинули армії, не дивлячись на геройства окремих жовнів; ізза тактичних помилок губили свою пробоевість найсильніші національні рухи. Ми також належимо до одного великого національного руху. Підлягаємо отже тим же законам. Роблячи кардинальні помилки, можемо зменшити нашу силу. Навпаки – після вдумчивого перегляду наших національних сил і правильної їх організації і координації – узгляднюючи

Весілля гетьманців у Детройті

зовнішні обставини – зможемо скоро стати важливим, оскільки не рішальним чинником на Сході Європи.

Великою тактичною помилкою є передчасне кидання нашої молоді, що щойно починає вихо-

дити в життя, у вир підпольної революційної боротьби там, де боротьба ця на сьогоднішній день по тактичним міркуванням безнадійна, натомість тільки анархізує і деморалізує нашу молодь, відриваючи її від нормальної духової і фізичної підготовки до великого загально-національного зриву, що, я вірю, сьогодні вже не так далеко.

Революційність необхідна, але вона корисна тільки тоді, коли проявлятиметься в слухний з тактичного боку мент, коли буде спрямована лише проти зовнішнього ворога, коли буде пересякнена рівночасно великою ідейністю й сполучена з залізною організаційною дисципліною, карністю й терпимістю по відношенню до всіх, навіть інакодумаючих чесних Українців. Оскільки ж молодь наша буде виладовувати свій революційний запал проти інших Українців, сіючи рівночасно дух якоїсь кастової нетерпимости між українством – годі нам мріяти про національне скріплення.

І Ви, тут зібрані представники української молоді Канади, хоч і далеко від своєї старої Батьківщини, несете на своїх плечах великий обов'язок. Обов'язок цей – в першу чергу пізнати українську історію й українську дійсність, сумну і світлу, зі щирим внутрішнім бажанням добра для України; мусите проаналізувати причини наших дотеперішніх невдач і, зробивши відповідні висновки, власним плечем підперти зусилля українських патріотів, що в так тяжких обставинах борються за ліпшу долю України на Старім Континенті.

Допомогти Ви можете багато: поперше плакаючи дух національної солідарности, далі – збільшенням своєї духової і наукової кваліфікації, здобуттям впливів серед чужого оточення, завжди залишаючись Українцями; методичною пропагандою серед чужинців ідеї Самостійної, Вільної України, підкреслюючи світлі моменти нашої історії й ніколи не виносячи на осуд їх наші внутрішні непорозуміння і сварки; якнайширшою організацією українських сил на еміграції, маючи на увазі не тільки місцеві інтереси у Вашій новій, прибраній Батьківщині, але й активну допомогу національній боротьбі, що точиться на українських землях. Для такої організації Ви маєте в цій вільній країні всі можливості. Мусите також плекати військового духа і, оскільки можливо, вчитись військового діла, використовуючи для того всі можливості. Мусите студіювати загальний хід світової політики, пам'ятаючи, що українство завжди відчувало брак людей, що уміють розбіратись в зовнішньо-політичних

справах, а які вже тепер, в підготовчий період, дуже необхідні. Бо хто знає – може не один з Вас візьме активну участь в подіях, коли знову рішатиметься доля України.

Ви знаєте, який політичний напрямок визвольного руху я тут репрезентую, тому про себе не говорю. Скажу лише про деякі принципові установки гетьманців-державників.

Гетьманці-державники не є настільки короткозорі, щоб не бачили поза власною організацією існування інших політичних національних угруповань, що в тій чи іншій формі також беруть участь у визвольному русі. Цілком зрозуміло, що неможливо всю національну українську роботу втиснути в рамки одної організації, підвести під одну формулу. Тому кожний конструктивний вияв того руху в інших організаціях для спільного для всіх Українців визвольного діла є цінний. Гетьманцям-державникам ходить не про зниження здорових зародків національного руху у вже існуючих організаціях, але про координування роботи останніх, про створення одного Державницького Українського Фронту, складові частини якого виявляли б в цілому ряді питань якнайбільше власної ініціативи – перебуваючи так би мотиви в стані еластичної співпраці між собою, – але які одначе визнавали б деякі непорушні загально-організаційні норми і один загально-національний понадкласовий і понадпартійний центр, авторитетний на зовнішньому і внутрішньому фронтах. Не забуваймо, що наша віковична отаманія, в рішачі моменти нашої історії завжди була причиною нашої внутрішньої немочі, нашого безсилля й наших поразок. Без свідомої роботи в напрямку створення такого скоординованого Державницького Фронту ми при перших же подіях знову розгубимося, знову прогаємо нові можливості.

Гетьманці-державники тому працюють в повищому напрямку свідомо й енергійно, відчуваючи, що часу залишилося вже небагато. І вони щасливі бачити, що й поза межами гетьманських організацій вони знаходять зрозуміння і співчуття. Власним прикладом хочуть вони завоювати собі зрозуміння й пошану

серед українського загалу, зрушаючи його до спільної творчої роботи.

Не в силах українських, в їх сьогоденішньому положенні, створити для себе сприятливу зовнішньо-політичну кон'юнктуру, але в їх силах сприятливу кон'юнктуру використати. Це залежатиме від того, що сказано вище: чи зуміють чесні й активні сили, що діляють сьогодні серед українства, своєчасно порозумітись між собою, створюючи один широкий, національний і скоординований Український Фронт.

Хочу ще звернути Вашу увагу на слідуюче: підчас мого подорожування зауважив я гостру релігійну боротьбу між українськими греко-католиками й православними, особливо в Канаді. Не входжу тут в аналізування причин тої боротьби. Хочу тільки висловити моє щире побажання, аби боротьба ця не стояла на перешкоді до політичного порозуміння між всіма чесними українськими патріотами, щоб не ослаблювала вона нас внутрішньо особливо тепер, коли ми мусимо виявити максимум національної єдності й солідарности.

Всім Вам, Молоді Українці й Українки, бажаю у Вашій національній роботі енергії, витревалости і вірю в нашу остаточну перемогу!»¹⁵⁸.

Молодь відреагувала на слова Д. Скоропадського овацією. Завершилася ж зустріч традиційною роздачею автографів.

23 грудня гетьманич, у товаристві колишнього посла в канадському парламенті в Оттаві М. Лучковича, проф. С. Дана і М. Гетьмана, завітали до Університету Альберти, де його прийняли президент Університету др. Кар, декан правничого факультету др. Вір і декан хімічного факультету др. Данн. По-

Михайло Лучкович

158 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. 3 промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 17–20; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 229–232; Промова В. П. Гетьманича Данила в Едмонтоні 22. Грудня 1937 // Український Літопис. – 1946. – Ч. 8. – С. 11–13.

тім були відвідини посадника (мера) Едмонта І. Фрая у його бюрі в міській ратуші та оглядини важливих відділів міської Управи. За цим о 15.30 вже Д. Скоропадський приймає візит проф. С. Данна з дружиною.

Пополудні о 16.00, на попереднє запрошення міністра земель і копалень Н. Теннера, що в той час заступав неprisутнього в Едмонтоні прем'єра Ейбергарта, гетьманич оглянув парламент Альберти. Після знайомства з міністром уряду провінції Альберта Мейнардом і секретарем провінції Менінгом та в їх супроводі Д. Скоропадський оглянув залу засідань, книгозбірню та інші важніші відділи Альбертійського парламенту. Опісля екскурсії міністри розповіли гостю про виборчу систему в провінції й канадійську конституцію, що визначає права та обов'язки провінційного уряду. По відвідинах парламенту, Д. Скоропадський загостив до видавництва «Українські Вісти».

Далі був візит до шкільної дівтори в школі Сестер Службениць. Прийняття-концерт розпочався о 17-й годині співами і декламаціями дітей, коли один зі школярів зачитав, а опісля вручив гетьманичу артистично виконану адресу, в якій українська дівтора вітала високого гостя. У відповідь гетьманич, приймаючи адресу, промовив коротко до дітей, а при цій нагоді подякував також їхнім учителькам – преподобним Сестрам Службеницям, за влаштування такого душевного прийняття. Опісля в домі Сестер відбулася вечеря, на яку крім Д. Скоропадського та отця ігумена Дидика, було запрошено також кількох громадян. Потім гетьманич поїхав на прощальні збори місцевого відділу СГД, що відбулися в залі Народного Дому, де виголосив довший реферат на внутрішньо-організаційні теми.

24 грудня о 10-й ранку Д. Скоропадський прийняв у себе адвоката Янду з дружиною та Д. Фербея, пізніше – колишнього члена канадійського парламенту, адвоката Меккі з Едмонтону. О 12.45 гетьманич з головним обозним виїхали з Едмонта до Дервента.

У *Дервенті* о 17.35 на вокзальному дворці гостя зустрічали понад 350 фермерів з околиць та уніформовані члени СГД. Не-

великий двірець вокзалу увесь заповнений народом: прапори, ряди, однострої, старі, молоді, дівчата, хлопці, мами навіть з дітьми на руках. І це у темінь, за 30 градусів морозу за Цельсієм. Почесною вартою керував отаман 4-го коша IV Округи СГД М. Онисик, але на зустріч гетьманича прибув й отаман сусіднього 5-го коша СГД П. Лесик зі своєю вартою гетьманців.

Д. Скоропадський зупинився у готелі «Star», що був власністю українця п. Стасика. Вечеря відбулася спільно з членами місцевого СГД, під час якої слово брали о. Винник (ЧСВВ), а пізніше й сам гетьманич. Серед місцевих гетьманців були, зокрема, кошовий отаман 4-го кошу СГД М. Онисик, колишній отаман 1-го кошу СГД А. Стира, голова Гетьманського Дому В. Яцейко, кошовий писар І. Ганасик В. Байдужа, О. Винник, о. Н. Саварин, С. Назар, М. Рогуцький, І. Романюк, О. Татарвак, М. Олійник, Н. Байдужа, Г. Куридюк, І. Іваночко, П. Іваночко, Г. Яцейко, П. Романюк, Й. Садовський, Р. Байдужа, В. Романюк та ін.

Наступний день (25 грудня) припадав на католицьке Різдво. Тож вранці Д. Скоропадський залагоджував листування і власні справи, а об 13.30 був присутнім на офіційнім прийнятті в Гетьманському Домі ім. Б. Хмельницького, що був власністю СГД. У тій же залі, де зібралося бл. 200 учасників свята, ввечері відбувся урочистий концерт. При вході до зали хлібом і сіллю привітали гетьманича І. Ганасик і пані Мудрик. Під вигуки «Слава!» гість пройшов до почесного місця за столом. Господарем бенкету був о. Н. Саварин (ЧСВВ), котрий і провів молитву, а ад'ютант гетьманича М. Гетьман виголосив державницьку

Гетьманич серед членами СГД в Дервенті
(25 грудня 1937 р.)

На світлині: М. Онисик, Д. Скоропадський,
М. Гетьман, С. Назар, Й. Садовський, О.
Винник, П. Іваночко, І. Іваночко.

молитву. З початком бенкету підійшла до Д. Скоропадського маленька дівчинка, Михалина Романюк, і виголосила йому привітальну промову за чим вручила китицю живих цвітів. На свято завітали як греко-католики, так і православні; були гетьманці й симпатики СУСів (комуністів не було, бо там їх серед фермерів взагалі не існувало). Вітали гостя попорядку: кошовий М. Онисик від 4-го Коша СГД, від мешканців містечка – посадник (майор) міста Ф. Ільків, І. Юзвешин від 3-го Коша СГД, власник готелю в Мирнам п. Чапельський, адвокат Лазаренко з Мирнам і о. А. Винник від своїх трьох парохій Отців Василіян. Тости внесли: вчитель П. Ромашок за короля й Канаду, а М. Гетьман за гетьмана і його Рід. Промови перепліталися з загально співаними піснями, а до столів доносили дівчата, повбирані в народні строї. З промовами виступили о. Саварин (ЧСВВ), головний обозний СГД М. Гетьман і Д. Скоропадський. Опівночі гості автомобілем попрямували до Верміліона, а звідти залізницею до Едмонтону.

26 грудня гетьманич в *Едмонтоні* розбирався з поточним листуванням, як організаційного характеру, так і з Європою, а на вечері гостював у панства Шкварків, де також були присутніми о. С. Дидик, І. Ісаїв, М. Гетьман та І. Басараб.

Наступного ранку (о 8-й год.) Д. Скоропадський і М. Гетьман виїхали до *Калгарі*. Там на вокзалі попри те, що гетьманців тут було мало, високих гостей о 13.15 зустрічали: кошовий отаман СГД С. Король, о. Решетило, мер міста Калгарі А. Дейвісон, ініціатор запрошення гетьманича А. Дарміць, голова Комітету прийому Назаревич, відділ гетьманців і гетьманок СГД, а також численна українська громада (бл. 400 осіб люду). Кошовий С. Король здав звіт гетьманичу, а іменем Червого Хреста при СГД його вітала Г. Козіцька. На двірці вокзалу М. Гетьман представив Д. Скоропадському гетьманців, а місцеві – посадника міста А. Дейвісона. У перехідній залі вокзалу, поміж юрбу людей з українськими прапорцями, зорганізовані члени й членкині СГД створили для гетьманича подвійний коридор, яким

він пройшов із зустрічаючими під вигуки «Слава!» аж до Сіпіярського готелю «Pelliser».

Зупинившись у готелі, гетьманич запросив до себе А. Дейвісона, о. Решетила, членів Комітету, старшин чоловічого й жіночого відділів СГД, а також громадян-українців міста Калгарі (як панів Козака, Бурака та ін.). Невдовзі Д. Скоропадський дав інтерв'ю місцевій пресі й після спочинку та вирішення особистих справ, ввечері відвідав збори організованих членів СГД і прихильників Гетьманського Руху в Народному Домі. Коли увечері гетьманич з'явився у залі, там було вже повно народу. На запит: «Хто тут члени СГД?» – було піднесено до 20 рук. На запит: «А хто симпатики СГД?» – руки піднесли всі. «Так от скільки в Калгарах гетьманців! А ми думали, що всього около двадцять», – жартома звернувся ад'ютант гетьманича до А. Дарміця. «Тепер всі українські патріоти гетьманці», – знайшовся з відповіддю той¹⁵⁹. Голова Народного Дому п. Бурак, привітав Д. Скоропадського короткою промовою, гетьманич дякував присутнім і після знайомства майже з кожним й підписання автографів повернувся до свого помешкання в готелі.

28 грудня Д. Скоропадський прийняв у готелі студента І. Бирна, який опрацьовував докторську працю з українського питання, а потім здійснив візит до майора м. Калгарі А. Дейвісона¹⁶⁰. Після обіду в о. Решетила, де також були кошовий місцевого відділу СГД С. Король і головний обозний СГД М. Гетьман, гість оглядав краєвиди Калгарі.

Д. Скоропадський і посатник м. Калгарі А. Дейвісон
(28 грудня 1937 р.)

159 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 255.

160 - The Calgary Daily Herald. – 1937. – Decemder, 28. – Р. 9.

Увечері ж місцеві гетьманці організували офіційне прийняття Д. Скоропадського в Т. Ітон кімнаті «Алгамбра». Потім був бенкет за присутності у залі представників міста й понад 200 осіб з української громади Калгарі. При вході до зали, голова Народнього Дому п. Бурак, привітав гостя хлібом і сіллю й під довгі оплески попросив його на призначене почесне місце. Бенкет почався гімном «О, Канада» й молитвою, що її провів греко-католицький парох о. Решетило. Головував на бенкеті відомий усім громадянин Назаревич, а посадника Калгарі заступав радний міста Р. Вір. З чужинців також були: представник єпископа, президент Канадійського Клубу Й. Карбет і президент Ради директорів «Bourns Company» І. Борнс. Від українців міста гостя вітали: С. Король від СГД, А. Дарміць від гетьманців, Г. Козіцька від Червоного Хреста при СГД, о. Решетило й адвокат А. Орищак. Далі кілька пісень виконав український хор, а панна М. Макар зіграла скрипкове соло.

У своєму слові до присутніх Д. Скоропадський, між іншим, нагадав, що «Україна зараз роздерта ворогами на чотири частини найбільшим її ворогом є большевики», а також зауважив: «Завдання наше трудне. Та я не бачу причини, чому б Українці, що є горожанами Бритійської Імперії, не могли допомогти своїм братам в Європі. Вони ж є й назавжди будуть живим звеном, що лучитиме Україну з Канадою». Коли ж за 20 хвилин почесний гість закінчив свою промову гаслом «Хай живе Канада! Хай живе Україна!», залю пролунало у відповідь гучне: «Слава Гетьманичеві!»¹⁶¹.

Вранці 29 грудня гість автомобілем їздив до Скелястих Гір у Бенф, де цілий день бігав на лещетах, а потім гостював у Д. Саутгема – голови Західно-Канадійської Лещетарської Організації, директора дев'ятох канадійських пресових щоденників й управляючого «The Calgary Herald». Ввечері того ж дня Д. Скоропадський повернувся до Калгарі.

161 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937–весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 255–257.

О 9.10 ранку 30 грудня гетьманич виїхав до *Едмонтону*, куди прибув о 14.30 й по обіді здійснив відвідини видавництва «Українські Вісти» та Отців Василян. Після вечері в начальни-ка колонізаційного відділу Канадійських Державних Залізниць МакГваєра, де також були о. Крижановський, о. Дидик, адв. Басараб, І. Ісаїв і М. Гетьман, Д. Скоропадський зі своїм супроводжувачем об 21.45 виїхав до Вінніпегу.

У *Вінніпезі*, куди Д. Скоропадський приїхав о 17.30 31 грудня 1937 р., він зупинився у вже у знайомому готелі «Marlboro». До 16.00 наступного дня він займався поточними справами і листуванням, а тоді відвідав збори Запомогового Братства св. Николая, де виступив з привітальною промовою. О 15.00 гетьманич навідався до хворого єпископа Ладики, познайомившись, принагідно, з молодим о. Луговим, а решту дня працював у готелі.

Д. Скоропадський спілкується з дружиною прем'єра Манітоби І. Брекен (Вінніпег, 2 січня 1938 р.)

На світлині: шкільний радний Вінніпегу В. Скраба, Д. Скоропадський, І. Брекен, Б. Брекен.

2 січня 1938 р. по обіді Д. Скоропадський прийняв у себе в готелі обозного писаря СГД Д. Ільчишина. Ввечері ж гетьманича було запрошено на урочистий концерт, що влаштували на його честь об'єднані молодечі українські товариства міста в просторій залі Інституту «Просвіта». На концерті були присутніми понад 900 глядачів, зокрема й дружина манітобського прем'єра пані І. Брекен зі своїм сином. Як тільки Д. Скоропадський увійшов до зали, молодь влаштувала йому справжню овацію.

Голова Програмового Комітету С. Цар привітав гостя від імені української молоді й почалося свято. У перерві між виконаннями привітальне слово українською та англійською мовами

виголосив Д. Скоропадський. На вдячність студентка Олена Давосир у супроводі Р. Лехіва вітала гостя декламацією і вручила йому букет живих квітів від імені українських студентів Манітобського університету. Після промови гетьманича концерт продовжився. Привіти гостеві, окрім С. Царя, також виказували: панни П. Лехман і Г. Гаврилюк від Червоного Хреста при СГД, М. Патрішіян та А. Ковальський від Конгрегації св. Марії, М. Кіпран і С. Май від Атлетичного Клубу при Інституті «Просвіта», О. Давосир і Р. Лехів від студентів університету, А. Давибіда, Е. Трус та О. Рута від Інституту «Просвіта», О. Гумніцька і М. Гумніцька від молоді при парохії св. Покрови, М. Головатий від СГД і Брацтва Українців Католиків.

О 21-й годині наступного дня Д. Скоропадський гостював у парохії о. Семчука. Під час цього прийняття він привітав відділ українських пластунів і виступив перед юнацтвом з чуйним словом, в якому підкреслив значення пластунства для української молоді, згадавши при цьому велику національну роботу, яку здійснював у Галичині український Пласт, що був розпущений і заборонений польською владою.

Ранок 4 січня тривав у прийомах низки представників місцевого українського громадянства, а по обіді гетьманич відвідав «Winnipeg Electric Co» (директори: Андерсон та Енґленд). За цим відбулися гостини в англійському Жіночому Пресовому Клубі (президентка – пані Томас), де Д. Скоропадський виступив з доповіддю про українське питання. Вечеря ж відбулася у товаристві директора Дослідного сільськогосподарського відділу Манітоби і начальника низки сільськогосподарських трестів Канади Стрейнджа (на його ж запрошення).

Наступний день гетьманич провів у готелі, залагоджуючи листування і поточні справи, а ввечері був присутній у Гетьманському Домі на зборах Обозної Команди й місцевої організації СГД¹⁶². Під час зібрання Д. Скоропадський в урочистій

162 - Серед присутніх на тій зустрічі 5 січня 1938 р. у Вінніпегу, зокрема, були: М. Корчинський, Процишин, А. Загарійчук, Д. Гльчишин, Борецький, Т. Дацків, М. Гетьман, І. Козоріз, Берестянський, С. Горбачевський, Коваль, Левицький, Печенюк, Лазар, Шевчук, Головатий, Лехів, Малчевський, Федусь, Ковальський, Малофій, Ямнюк, Пушкар, Шунь, Лехів, Тимочко, Іванків, Кушко, Олексюк, Манус та інші.

обстановці прийняв резигнацію головного обозного СГД Канади М. Гетьмана й на підставі повновласті, наданої йому гетьманом П. Скоропадським, затвердив новим головним обозним Д. Ільчишина, якого призначив головний отаман СГД Н. Гуль. При цьому М. Гетьман залишився редактором «Українського Робітника».

Святвечір 6 січня гетьманич провів у гостях в Отців Василян і слухав нічну Службу Божу, яку правив о. Жидан (ЧСВВ), а перед обідом наступного дня прийняв візит англійців. Обід же Д. Скоропадський провів у О. Жеребка з Блейн лейка (Саскатун¹⁶³), на якому також були присутніми адв. Арсенич і М. Гетьман. За цим гетьманич склав прощальний візит до єпископа В. Ладики, а ввечері обговорив організаційні справи з членами Обозної Команди СГД Канади.

8 січня гетьманич прийняв у готелі панну Г. Романчич, обідав в гостях у канадійських приятелів української справи, о 14-й год. прийняв візит новопризначеного головного обозного СГД Д. Ільчишина, кошового отамана Борецького і члена СГД Процишина. Ввечері, о 19.00 на вокзалі Канадійських Державних Залізниць у Вінніпезі понад сотня людей зібралися, аби провести Д. Скоропадського в дорогу, який вирушав далі Канадою до Монреаля.

Тим часом комуністичні та ліві осередки, в тому числі й українські, розпочали низку акцій та віч проти гетьманича, надто – проти прийняття його офіційними особами, зокрема й посадниками міст. На це, як правило, протестуючі наражали-

Данило Скоропадський
промовляє на концерті
української молоді
(Вінніпег, 2 січня 1938 р.)

163 - Серед дієвих членів відділу СГД в Саскатуні були: Н. Братковський, П. Матвійчук, Ф. Коновальчук, о. М. Пелех, П. Колішнір, А. Васильців, О. Ковальчук, І. Кушнерик, А. Гнений, М. Михайлюк, Й. Вітюк, П. Кривецький, Н. Козак, І. Дирда, І. Сильський, І. Лоточинський, Й. Саранчук, Ф. Гавлик, І. Щудлик, Н. Шабага та інші.

ся на висміювання, проте й на заперечення їхніх вимог у пресі. Так, наприклад, «The Calgary Albertan» зауважувала з цього приводу, що «його Світлість є нашим гостем, офіційно прийнятим посадником міста [Калгарі] і домагання комуністів, щоб відмовити Йому у такому прийнятті – це домагання принизити джентельмена, з яким ми не маємо суперечки, без різниці, чи він приїхав до нас в приватному характері, чи як представник свого народу. Домагання ж комуністів дорівнює їхній безличності»¹⁶⁴.

На цьому тлі 6 січня, ще перебуваючи у Вінніпезі, Д. Скоропадський отримав телеграму від лорда Твідсмур, в якій вказувалося, що він – генерал-губернатор Канади Джон Бакен (John Buchan), барон Твідсмур – повторно підтверджує своє попереднє запрошення гетьманича на зустріч з представником британської корони в цій країні-домініоні. Тож о 6 год. 15 хв. 10 січня 1938 р. гетьманич прибув потягом до *Оттави*, де разом з М. Гетьманом зупинився у готелі «Chateau Laurier», а об 12-й год. Д. Скоропадський вдруге зустрівся з генерал-губернатором Канади Джоном Бакеном (John Buchan), бароном Твідсмуром у його палаці. Розмова велася про українців у Західній Канаді й про загальне становище українців.

Пополудні гетьманич виїхав з Оттави до *Монреалю*, куди прибув о 19.50 вечора. Того ж вечора Д. Скоропадський попрощався з М. Гетьманом, що постійно супроводжував його у подорожі Канадою в якості ад'ютанта, і який мусив повертатися до Торонто для продовження роботи редактором «Українського Робітника». Охорону ж і супровід гетьманича перебрав відтоді на себе монреальський відділ СГД.

У Монреалі Д. Скоропадський залишився ще трохи більше як на два місяці, живучи спочатку у «Queen's Hotel», а згодом – в домі першого головного обозного СГД в Канаді В. Босого. За цей час відбулися деякі внутрішньо-організаційні й кадрові реформи в заокеанському Гетьманському Русі, про що буде згадано нижче. Крім того 3 лютого 1938 р. гетьманич відвідав кардина-

164 - The Calgary Albertan. – 1937. – December, 29.

ла Вілнева у Квебеку, а потім й прем'єра провінції Квебек Моріса Дюплессі (Maurice Duplessis) – найавторитетнішого з усіх прем'єр-міністрів Квебеку. 6 березня Д. Скоропадський був запрошений монреальським лещетарським Клубом «СЮ-ТО» взяти участь в екскурсії в гори, поблизу міста Ватерло, що за 90 миль від Монреалу. Під час цієї поїздки гетьманич був запрошений на гостини до посадика (майора) міста Ватерло Лебренна та до президента місцевого Спортивного Клубу Роже Одета.

21 березня Д. Скоропадський виїхав до *Торонто*, де пробував до 31 березня, а опісля – до Виндзору. У *Виндзорі* він перебував до 2 квітня, де відвідав виндзорський кіш СГД.

Вранці 2 квітня до Д. Скоропадського приїхали кількома автомобілями гетьманці з детройтської Округи СГД й перевезли його на другий бік річки *Детройт* до США. Відтак гетьманич пробув на терені Канади від 11 листопада 1937 року до 2 квітня 1938 року.

Після переходу американського кордону, Д. Скоропадський залишився в США ще на кілька місяців, присв'ячуючи свою увагу внутрішньо-організаційним справам, як також і нав'язуванню зв'язків з впливовими американцями.

8 квітня гетьманич ще раз відвідав відділ СГД у *Клівленді*, де зупинився на кілька днів в окружного отамана І. Денеги.

10 квітня гість завітав до української громади в *Лейквуді*, де парохія о. Петриканина влаштувала на честь гетьманича урочисте прийняття.

Гетьманці Монреалю (28 лютого 1938 р.)
На світлині (сидять): осавул Николай Воробець, окружний скарбник Николай Несторович, окружний писар Володимир Синовицький, окружний отаман V Округи СГД Дмитро Кійко, гетьманич Данило Скоропадський, кошовий отаман I коша Йосиф Вербицький, колишній кошовий I коша Тимофій Олійник.

17 квітня 1938 р. Д. Скоропадський взяв участь в урочистому святкуванні 20-ї річниці проголошення Гетьманства в Україні (29 квітня 1918 р.), яке приготувала детройтська Округа СГД. Тож, перебуваючи на цьому святі у *Детройті*, гетьманич виступив з промовою з нагоди Чину 29 квітня 1918 р., в якій, зокрема, зазначив:

«Ось уже двадцять літ минає після того, як була відновлена Українська Гетьманська Держава. Думки наші мимоволі переносяться до тих часів, коли молода Україна, повна нових надій, ставала на новий шлях державного будівництва. На шлях український, вказаний нам нашою історичною державною традицією.

Не буду тут говорити про те, як виглядала та наша Гетьманська Держава. Про неї вже згадали попередні промовці. Бачили вони ту Державу зблизька як дорослі люди. Брали в той час активну участь в українськiм політичнiм житті. Я ж мав про ту Державу вражіння, що їх може придбати молодий хлопець. Хочу тут тільки сказати, що коли я свідомо сьогодні став на шлях, по якому вже віддавна йде мій Батько, а з ним так багато українських патріотів, то у великій мірі тому, що ту Державу Гетьманську бачив на власні очі. Для мене вона була й є чимсь реальним, своїм. З нею в мене зв'язані може найсильніші спогади з моїх молодечих років, спогади, овіяні великим романтичним захопленням.

Згадую, яке сильне вражіння зробило на мене, коли вперше побачив я однострій українського гетьманського старшини. А було це в Петрограді на початку літа 1918 року. Через тодішні бурхливі часи, зв'язок з Батьком цілої нашої Родини перервався на кілька місяців. Родина наша жила в Петрограді під большевиками. Про відновлення Гетьманства довідалися тільки з преси. Жили ми в постійній небезпеці перед арештуванням нас большевиками, яко закладників. Тільки тому, що в них було тоді безладдя, нічого злого не трапилося. І от у тих складних і небезпечних обставинах, нараз з'являється до нас молодий український старшина в українськiм гетьманськiм однострої під цивільним плащем і повідомляє, що на нас чекає спеціаль-

ний поїзд на Николаєвському дворці, присланий Гетьманським Урядом для того, щоб вивезти нас до Києва.

Згадую далі зустріч з Батьком на дворці в Києві, в оточенні українського генералітету й уряду, які всі вийшли, щоб привітати нас в столиці України. Згадую життя в Гетьманському Палаці, зміну гетьманської варти, що кожного дня, точно о 12-й годині, проходила коло моїх вікон з музикою та з розгорнутими українськими прапорами. А далі поїздки на великих Дніпрових пароплавах до монастиря в Межигір'ї, коло Києва, з Батьком, з вищими українськими старшинами і з нашими та чужинецькими дипломатами. Далі риболовство на Дніпрі чи в затоках. Ночі біля багаття, українські співи й українське оточення. Далі знову офіційні прийоми представників чужих Держав, відкриття Українського Університету, паради молодого українського війська, що його почали формувати.

А в скорім часі після того – повстання проти Гетьманського Уряду. Кінець Гетьманської Держави й незабаром, після короткого тріумфу українського революційного хаосу – окупація України червоною Москвою. А

далі невимовні страждання Українського Народу, що продовжуються й по сьогоднішній день.

Все це, що я тепер оповідаю, являється частиною мого життя, як рівно ж усіх тих, що в ті часи були в Україні, бачили її й за неї боролися. Цю нашу ще не так далеку минувшину не можна викреслити з нашої пам'яті. Багато в нашім тогочаснім

Данило Скоропадський на святі 20-ої річниці відновлення Української Держави між членами молодечих відділів та зі старшим членством СГД при виході з церкви Пречистої діви Марії в південній частині Чикаго (8 травня 1938 р.)

політичним життям було темних плям, незрозумілого, дикого й некультурного; виявився, за рідкими винятками, повний брак політичного вироблення, брак творчої Української Думки, брак політичної підготовки особливо серед нашої інтелігенції, що не дало нам змоги використати надзвичайно сприятливих зовнішніх обставин для нашої державної справи.

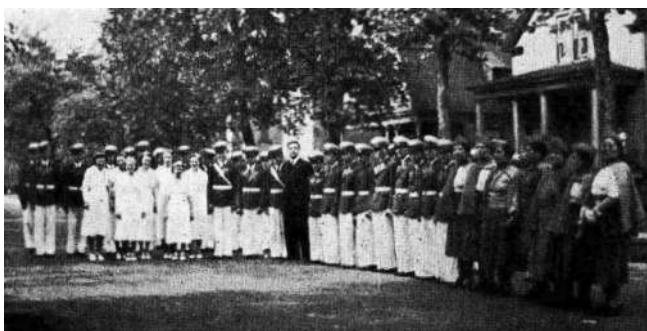
Власними руками Гетьманська Держава була завалена, а незабаром і ціла Україна опинилася цілковито в неволі.

Це так. Але були й світлі сторони. Я не говорю про вияви патріотизму й героїства, яких було багато, але крім того показалося, що щирі українські маси, хоч політично й не підготовлені, по суті були здорові й національно думаючі. В цих масах ще не зник відгомін славних часів нашої історії. Маси серцем відчували, що не можна зрікатися своєї минувшини, а тому повернули до традиційної української форми державности, до Гетьманства. І тому можна з певністю думати, що той, хто не буде викривлювати цього гону до національних державних форм, і в майбутньому потягне за собою нарід.

Пізніше, на еміграції, я був свідком духового й політичного українського хаосу, духової депресії й розгублености, загальної безпорадності й безвідповідальности, що буяла на фоні напівперетравлених демократичних гасел. І якраз у цей момент виступила на українському політичному обрії група українських патріотів, яка почала, основуючися на досвіді нашої історії й останньої визвольної боротьби, проповідувати щось цілком нове, незрозуміле, що йшло проти загальної тогочасної течії, – почала проповідувати обновлену Гетьманську Ідею. Ідея ця вибухла, як бомба, серед загального українського хаосу. Почалася страшна боротьба перших піонерів гетьманських для пробиття мурів серед спантеличеного неприродними й чужими гаслами українського суспільства. І ось поволі стало народжуватися щось молоде, сильне й здорове. Настало відродження творчої політичної української думки, почався поворот до свого, рідного, що має глибокі коріння в нашій минувшині.

Сьогодні вже довгий шлях лежить за нами. Багато людей українських, зорганізованих гетьманців, або прихильників Гетьманського Руху, стоять у наших рядах. Рух наш нерозривно зрісся з українською Визвольною Справою, завоював собі серед українського світу право горожанства. Все більше шириться між чесними патріотами українськими переконання, що Рух цей і тільки він, несе в собі всі необхідні елементи для того, щоб здисциплінувати нашу розбурхану українську стихію; що в своїм відношенні до інших політичних напрямків не кермується він вузькою нетерпимістю, натомість натхнений глибоким патріотизмом, стремить об'єднати в однім національнім річищу якнайбільше творчих і здорових українських сил.

Вплив руху цього сягає далеко поза межі наших організацій. У цьому я переконався особливо під час моєї довгої подорожі по американському континенті. Але теж саме можна сказати й про наші рідні Землі.

Д. Скоропадський в оточенні молодечого відділу СГД в південній частині Чикаго та 16-ої жіночої сотні з Вест Пулман та Червоного Хреста СГД на святі 950-річчя хрещення Руси-України (29 травня 1938 р.)

І Ви, тут присутні члени й членкині Союзу Гетьманців Державників, вже віддавна берете участь у нашій боротьбі за внутрішнє скріплення українства. Довелося Вам тут, за океаном, так само, як і Вашим однодумцям-гетьманцям в Європі, вести напружену боротьбу для того, щоб Вас зрозуміли. Але ви витримали чесно й стійко, високо тримаючи прапор нашої державної Ідеї. За це честь Вам і слава! Ще довгий шлях перед нами! Але ми не боїмося труднощів! У довголітній боротьбі ми придбали необхідний досвід і загартувалися. Сьогодні нас уже багато!

І нині, в цей день, коли ми урочисто згадуємо ту історичну подію в Україні, я, як молодий Українець-Гетьманець і як син – схиляю голову перед Батьком, що чином Своїм 29-го квітня, 1918 року, найбільше спричинився до того, щоб дати українському політичному життю традиційний державницький напрямок і новий імпульс для духової творчості. Схиляю голову свою я ще й тому, бо бачив краще, як хто інший, ту надзвичайно тяжку й невдячну працю, що Батькові довелося переводити з глибоким почуттям відповідальності не лиш в Україні, але й на еміграції – аж до нинішнього дня!

Сьогодні ми находимося в стадії підготовки до майбутньої боротьби. До боротьби довгої і жорстокої. В цій боротьбі рішачим чинником буде якість політичних провідників. Ми їх маємо замало. Виховати справжніх провідників в умовах нашої бездержавности тяжко. Маю на увазі провідників досвідчених, чесних, дисциплінованих, енергійних і внутрішньо зрівноважених, провідників до загину вірних нашої Визвольній Справі, які уміли б підпорядкуватись вищому Авторитетові. Але виховати їх можна. В такім же самім положенні находилися багато інших народів, що сьогодні мають свої власні Держави.

Питання виховання провідників особливо тяжке в наших умовах через те, що українська справа – це справа міжнародна, що находиться на перехресті різних культур і політичних впливів, вимагає від наших відповідальних людей особливої чесноти, характерности й твердості для того, щоб у рішачий момент не піддатися спокусам, маючи перед очима тільки добро й користь Батьківщини.

Але я вірю, що ми повищі трудности переборемо. Будемо мати досить провідників і таких, яких нам треба. Вірю тому, бо знаю, що нарід наш чесний і здоровий і спроможеться виловити з себе творчі сили. Наше завдання на сьогоднішній день – цьому процесові якнайбільше допомогти.

І якраз нині очі мої звертаються до нашого молодого покоління, родженого й вихованого за океаном.

Молоді Українці й Українки! На Вас лежить великий обов'язок перед Батьківщиною! Ви маєте змогу пізнавати модерну науку в усіх її проявах, як у площині матеріальній так і духовій. На Вас лежить обов'язок допомогти Вашим братам на Рідних Землях в їх боротьбі за волю Вашої старої Батьківщини. Мусите вчитись на помилках тих, що перед Вами брались кувати українське життя. До нашої духової скарбниці мусите додати знання, що Ви його можете придбати тут. В сім'ї великих держав ми тоді тільки займемо почесне місце, коли будемо озброєні знанням, знанням великим. Але самого знання замало. Мусимо викоренити в нас наше українське гуляйполе, що є гістєричним

У саду біля церкви св. о. Николая після прощальних зборів II Округу СГД
(Чикаго, 19 червня 1938 р.)

Сидять: редактор «Нашого Стягу» і референт авіації СГД полк. О. Шаповал, головний отаман СГД Н. Гуль, гетьманич Д. Скоропадський, представник Гетьманської Управи адв. Б. Пелехович, військовий референт СГД І. Дужанський;

Стоять: М. Сабор, член Централі М. Кулак, окружний отаман М. Погребний, окружний писар Й. Попіль, господарський референт Г. Матвіїв, організаційний референт М. Моранець, головний скарбник С. Мурин, контролер Т. Кривовяз, П. Гошко

відрухом проти нашого многовікового рабства. Знання, спокій, внутрішня дисципліна, рівновага, й тверда віра в свої сили – ось що мусить бути нашими основними прикметами!

Ви вирости на чужій Землі й можете поставити запит: як же допомогти нашій Батьківщині? Вона ж від нас далеко. Так, далеко. Але ж допомагали своїм країнам Поляки й Ірляндці, або Чехи й інші. Допомогали не тільки морально, пропагандою серед чужинців, матеріально, але ж і фізично. А чому ми не можемо того самого доконати? Не забуваймо також, що ми маємо приклади, коли члени нації, роджені поза межами рідних Земель, можуть відіграти у своїй старій Батьківщині рішачуючу роль. Гляньмо тільки на сучасну Німеччину, де велике число теперішніх провідників родились поза її межами. Ці теперішні провідники могли здалека ліпше приглядатись до німецької повоєнної сумної дійсності. Вони знайшли ліки для направи положення. Вони перебрали провід у свої руки. І так само я вірю, що й тут, серед Вас, знайдеться в майбутньому може не один український патріот, що відіграє рішачуючу роль в подіях на наших Землях.

Для того треба тільки хотіти України, України такої, якої ми її мати хочемо, але сьогодні не маємо. І ми її здобудемо!

Під час пізнання й студіювання нашої української дійсності, не зражайтеся її сумними сторінками. Україна – не тільки наша минувшина, але вона в першу чергу – наша сучасність. Майбутнє нашої Землі в руках нашого покоління, себто в наших руках, і від нас воно залежить. Тому – з гордо піднятим чолом не стидаймося називати себе Українцями. Продовжуймо боротьбу за наше державне визволення сміло, чесно й товарисько, з почуттям довір'я один до одного, без заяв, що, мовляв, моя хата з краю. Не забуваймо, що належимо до нації, яка сьогодні лежить ще на землі, але що встати хоче і вже починає підноситись. Будьмо серед тих борців, що нашій Україні активно допоможуть підвестись і підтримають її в остаточній боротьбі.

Тому – вступайте до Гетьманського Державницького Фронту! В нім може знайти місце кожний український патріот. Бо в

об'єднанні всіх наших національних сил запорука нашої остаточної перемоги!

Шановна Українська Громадо!

Ми всі беремо участь у великім Ділі. Кожний з нас, як може, любимо нашу Землю і за її визволення боремося. Знаємо, що людськими руками робимо людське діло. Знаємо границі наших сил і уміння. Тому молимо Господа Бога, щоб допоміг нам у нашій роботі й не залишив нас.

Гасло всіх Українських Державників: Бог і Україна!»¹⁶⁵.

Великдень, дня 24 квітня 1938 р., Д. Скоропадський провів разом з гетьманцями місцевої Округи СГД в *Чикаго*. 8 травня він взяв участь у святкуванні 20-ої річниці проголошення Української Держави на чолі з П. Скоропадським 1918 р. разом з гетьманцями та численним українським громадянством міста.

12 травня гетьманич виїхав у супроводі полк. О. Шаповала з Чикаго до Канади в *Ошаву* (Онтарію), де наступного дня відбулося його урочисте прийняття місцевим відділом СГД, а 14-го й 15-го травня вже брав участь в урочистому відкритті в *Торонто* нового Гетьманського Дому.

З поверненням в США до *Чикаго* Д. Скоропадський затвердив призначення Н. Стусса з *Судбур* головним обозним СГД Канади, замість Д. Ільчишина.

29 травня у Чикаго гетьманич взяв участь в урочистостях з приводу 950-ліття хрещення Руси-України, а 30 травня – у панахиді на цвинтарі св. Николая з приводу американського «Memorial Day».

19 червня 1938 р. з огляду на завершення часу перебування Д. Скоропадського у Чикаго місцева II Округа СГД скликала надзвичайні загальні збори. Ця прощальна зустріч з гетьманичем відбулася у шкільній залі при церкві св. Николая, де зібралося понад 200 членів, членкинь, старших та молодечих відділів II Округи СГД, більшість з яких були в гетьманських одностроях. Загалом у залі були представлені десять сотень СГД і Черво-

165 - Скоропадський Д. Державництво і патріотизм. З промов, виголошених в Канаді і США в 1937/38 рр. – Б.м.: Rucks&Co, 1947. – С. 23–27; За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937– весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 274–283.

Прощальні збори СГД в Чикаго 19 червня 1938 р.
За столом: член Централі (з американським прапором)
М. Сабор, скарбник С. Мирун, редактор «Нашого Стягу» й
референт авіації СГД полк. О. Шаповал, окружний писар
Й. Попіль, окружний отаман М. Погребний, організаційний
референт СГД Н. Моранець, Д. Скоропадський, член СГД
Кульчицький, головний отаман СГД Н. Гуль, військовий рефе-
рент СГД І. Дужанський, П. Гошко (з українським прапором)

ний Хрест при СГД з Вест Пулману та з південної частини міста, а також головний отаман СГД Н. Гуль. Присутні стоячи зустріли Д. Скоропадського у залі, а потім окружний отаман СГД Г. Матвіїв здав йому звіт. Почесний президійний стіл посів гетьманич, а по обох боках від нього – члени Централі

СГД, головний отаман СГД Америки Н. Гуль, члени Окружної Команди з окружним отаманом ІІ Округу СГД Г. Матвіївим.

Збори відкрив Г. Матвіїв державницькою молитвою й короткою промовою, а опісля попросив до слова представника Гетьманської Управи на Америку адвоката Б. Пелеховича. Промовляли також: від ЧСВВ о. ігумен А. Сенишин, др. М. Сіминович, др. О. Тарнавський, представник білорусів, перший секретар білоруської держави при гетьмані у 1918 р.п. Змагар, редактор «Нашого Стягу» полк. О. Шаповал, від 16-ої жіночої сотні А. Фіца, від Централі СГД головний отаман Н. Гуль, який також запросив до слова Д. Скоропадського.

Після овацій, які вибухнули залом, гетьманич під час своєї промови урочисто передав головному отаманові СГД Н. Гулю пірнач, як знак влади головного отамана. Головний отаман, приймаючи пірнач, подякував гетьманові Павлові і гетьманичеві Данилові за довір'я, яким його наділили та зложив урочисту обітницю – боронити гетьманську ідею й дбати про широкий розвій Гетьманської Організації.

За цим була промова ново-іменованого окружного отамана Н. Погребного. Наприкінці усі присутні відспівали многолітствія гетьманові України й гетьманичеві Данилові, а також гімн «Ще не вмерла Україна». По зборах було знято кілька спільних світлин членства СГД з Д. Скоропадським.

10 липня гетьманич брав участь, разом з Централею й цілою чикагівською Округою СГД, в урочистій панахиді по генералові Миронові Тарнавському, колишньому начальному вождеві Української Галицької Армії, що був гетьманцем.

За кілька днів Д. Скоропадський залишив Чикаго і тим самим завершив офіційну (публічну) частину свого перебування в США і Канаді. Про свої враження від подорожі Північною Америкою він невдовзі, 25 серпня 1938 р., написав з Нью-Йорка:

«Подорож моя по Злучених Державах й Канаді залишиться для мене світлим спомином на ціле життя. Їхав я сюди, знаючи добре тільки чотирьох людей: двох в Шикагу, одного в Дітройті й одного в Торонті. Український світ за Океаном був мені мало відомий, особливо щодо загальних обставин його існування. Мушу одверто признатись, що ступаючи на американську землю рік тому, не знав напевно, чи зійшов я на ворожу територію, через яку прийдеться пробиватись вперед разом із тими щирими й вірними українськими патріотами, що мене до себе запросили, чи навпаки зійшов на землю, де знайду теплий прийом, гостинність, зрозуміння й підпертя зі сторони великої частини українського населення.

Останнє справдилося. Щасливий з того. Прийняття, що я його зустрів, було несподіванкою не тільки для мене, але й для тих, що віддавна знають американські й канадійські обстави-

Передача Д. Скоропадським пірнача
головному отаманові СГД Н. Гулю
(Чикаго, 19 червня 1938 р.)

ни. Було це недоцінюванням наслідків багаторічної роботи в напрямі загального скріплення й поширення основних ідей нашого Руху.

Впродовж цілої подорожі відчував і тепер, після її закінчення, відчуваю сильний внутрішній зв'язок з усіма тими патріотами, що мені з ними доводилося зустрічатись, говорити, обмінюватись думками. Не говорю про членів Союзу Гетьманців-Державників. З цими людьми нахожуся від багатьох літ в постійному, хоч і листовному контакті, зв'язує нас вже віддавна спільна праця й спільна боротьба; вони вже знали мене, а я їх. Ні, я маю на увазі широкі маси українські, поза гетьманськими організаціями; маю на увазі так само наших фермерів і робітників, як і духовних провідників, бувших військовиків, інтелігентів, а особливо українську молодь. Всі вони підходили до мене, під час і після наших численних зібрань, гостили мене в себе й всіма способами старалися висловити мені співчуття й прихильність у зв'язку з тою працею, що її Батько, я й ті, що з нами, ведемо; а разом з тим із внутрішнім горінням застановлялися, як найліпше спричинитись до збільшення української внутрішньої сили, як об'єднати в одне ціле здорові зародки в нашій суспільній житті, що їх сьогодні вже всюди спостерігаємо, як закривати те, що нині ще лежить бездільно, невикористане для спільного визвольного діла.

За Океаном, може найсильніше після того, як доля примусила мене й Родину мою покинути Батьківщину, відчув я знову могутній подув Рідної Землі, побачив тисячі українських очей, що з тугою дивляться на Схід, там де наша Україна, сьогодні поневолена й нещасна, але яка все таки живе, чекає і якій ми можемо й мусимо допомогти. І допоможемо!

Я ще заблизько до всього того, що мені довелося бачити й спостерігати під час моєї довгої подорожі, щоб вже тепер робити остаточну оцінку. Зроблю це трохи згодом, коли великий фактичний матеріал, що його везу зі собою, вдасться основно переглянути й упорядкувати. Однак загальне враження з подорожі у мене вже викристалізувалося.

Вірю в значіння й можливості нашої заокеанської еміграції, як важливої складової частини загального визвольного руху. Бачу її недомагання й темні сторони: зовнішні і внутрішні сили, що намагаються її засимілювати, внутрішньо ослабити й розбити. Але в той же самий час спостерігаю її відпорність, свідому боротьбу, що провадиться за збереження її національного обличчя й для її скріплення. Бачу живу роботу, а тому вірю в перемогу цієї боротьби. Бачу особливо українську молодь, роджену в Америці й Канаді, що не дивлячися на вплив чужого оточення, починає все більше прислухуватись до голосу крови, з гордістю говорити про своє українське походження і, не зраджуючи своєї прибраної Батьківщини, поволі ставати в ряди борців за ліпшу долю України.

Поважна робота вже переведена серед української еміграції для її національного піднесення й політичного усвідомлення. Велика заслуга в цьому відношенні духовно-релігійних установ і зв'язаних з ними світських українських організацій, велика заслуга й таких організацій, як Союз Гетьманців-Державників, що з подиву гідною твердістю витримав багаторічну боротьбу за оздоровлення й оновлення українського політичного світогляду й неухильно йде вперед в тім же самім напрямі.

Так. Позитивних зародків багато, але все це ще не зв'язане до купи, не скоординоване. Українська еміграція може відограти велику роль в українським визвольнім ділі. Це залежить від неї самої, від її бажання й уміння своєчасно зорганізуватись

Д. Скоропадський між членкинями 16-ої жіночої сотні СГД в Чикаго по закінченні прощальних зборів II Округи СГД на сходах греко-католицької церкви св. о. Николая при вул. Оклей і Райс (Чикаго, 19 червня 1938 р.)

для спільної політичної роботи. Правда, в напрямі зближення між окремими політичними групами ведеться від деякого часу свідома робота. Але ж темп її занадто повільний. За останні роки зникли на світі декілька держав, кордони інших постійно змінюються, світ бореться, йде вперед, живе бурхливим життям; є ознаки, що буревій може захопити й Українські Землі. А чи готові ми, щоб скористати з грядучих великих можливостей?! Ні, не готові! І доти не будемо готові, доки будемо топтатись на місці, в якимсь засліпленні руйнуючи містки, що нас зв'язують, хапаючись за слова й розводячи формалістику там, де її не треба, із-за справ другорядних, забуваючи найголовніші, із-за якоїсь незрозумілої короткозорости, не бачучи основного в нашій національній боротьбі, а власне:

Що часу перед вибухом подій на Сході залишилося вже мало; що темп нашої громадської роботи треба прискорити, бо ж на нас інші чекати не будуть; що чесних українських патріотів можна знайти в усіх існуючих політичних групах і тому злочинном є штучним загостренням внутрішньо-політичних відносин віддаляти можливість всеукраїнського порозуміння перед обличчям грядучої боротьби; що батато є загально-національних питань, на яких можуть вже сьогодні зійтися всі українські патріоти, незалежно від того, до якої політичної групи, чи до якого віроісповідання вони належать; що особливо в цей, підготовчий період мусимо оберігати наше суспільне життя від розкладових, чужо-національних впливів; що мусимо зробити все, щоб якнайскорше об'єднати здорові українські сили, створюючи всенародний український центр авторитетний на зовнішньому й внутрішньому фронтах.

Це так само відноситься до еміграції в Європі, як і за Океаном. Коли до такої консолідації українських державницьких сил своєчасно дійде – виступимо як зорганізована сила в майбутній боротьбі. Коли до неї не дійде – прогаємо знову нові можливості, поповнюючи злочин перед нашою Батьківщиною.

Та вірю, що патріотичне українство в цілому має настільки розвинений інстинкт самозбереження, що переборе перед об-

личчям спільної небезпеки сили, що його роз'єднують і знайде шлях до внутрішнього скріплення.

Гетьманці зі своєї сторони роблять і будуть завжди робити все, що від них залежить, щоб це якнайскорше здійснилося.

На кінці складаю сердечну подяку Головному Отаманові Союзу Гетьманців-Державників Америки й Канади, Ніколі Гулеві, всій Старшині і всьому патріотичному членству цієї Організації за те, що вони довголітньою своєю працею, тримаючи високо прапор Гетьманської Ідеї, заслужили собі признання у широких кол українського суспільства за Океаном: за те, що гостинно запросили мене до себе й так сердечно приймали мене як Представника Батька мого й Гетьманців в Європі і так взірцево й одностайно перевели організацію прийняття; за те, що й надалі стоять в рядах активних борців за Україну, працюючи для збільшення української єдності й сили і даючи приклад вірності, карності й організаційної дисципліни.

Зокрема щиро дякую Полковникові Олександрові Шаповалові, Референтові Авіяції при Централі СГД й Редакторів “Нашого Стягу”, як рівнож б[увшому] Головному Обозному Михайлові Гетьманові, Редакторів “Українського Робітника”, за те, що виявили стільки енергії, передбачливості і серця при zorganizованні моєї подорожі і які були моїми вірними товаришами під час мого довгого мандрування.

Складаю сердечну подяку їх Ексцеленції Епископові Кир Константинові Богачевському в Злучених Державах і їх Ексцеленції Кир Василієві Ладиці в Канаді, а в їх Особах і всім Отцям Духовним Греко-Католицької Церкви за Океаном, за щиро-сердечне до мене відношення й за глибоке розуміння пекучих проблем української дійсності, а зокрема засад державницької роботи.

Дякую всім світським інституціям, що працюють в зв'язку з цією Церквою і зокрема організаціям Української Молоді за те, що мене так сердечно приймали й вітали, підкреслюючи свою внутрішню єдність з українськими державниками в національній роботі.

Дякую ОО. Василям і зокрема їх Протоігуменові о. Н Крижановському, Сестрам Василянкам і Сестрам Служебницям в Америці й Канаді за моральну підтримку й за щирі гостинність.

Дякую сердечно Інститутові Петра Могили за гостинне прийняття в Саскатуні, як рівнож членам Союзу Українських Самостійників і взагалі православним в Канаді, з якими мені довелося зустрічатись, за те, що прихильно до мене поставилися й брали участь в наших зібраннях. Був радий запізнати в них щирих українських патріотів.

Дякую всім представникам інших політичних угруповань і зокрема тим молодим Націоналістам, що серцем відчували, що всіх патріотів українських в'яже щось більше, як лише формальна приналежність до тої чи іншої політичної організації і які самі приходили до мене з метою обмінятись думками, обговорити шляхи української визвольної боротьби й допомогти нам в нашій роботі.

Данило Скоропадський з громадою українців католицької церкви св. Архистратига Михаїла у Вест Пульман в Чикаго (1938 р.)¹⁶⁶

Дякую нарешті всім людям українським, що стоять поза гетьманськими організаціями, а які мене у себе гостили, приходили тисячами на наші зібрання, допомагали роботі СГД, зокрема переведенню летунської акції і які під час цілої моєї подорожі давали докази своєї до мене прихильності й української солідарності.

Повертаючись до Європи з новими силами і новим завзяттям до продовження нашої національної боротьби, бажаю Вам, Патріоти Українські за Океаном, єдності, методичної і енергійної

166 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1081, арк. 67.

праці й успіху в напрямі зорганізування й об'єднання всіх творчих українських сил.

Виконайте Ваш обов'язок перед рідною Землею! Знайдіть шлях до взаємного розуміння! Ставайте в спільні лави! Бо тільки збірним, зорганізованим зусиллям здобудемо Самостійну Незалежну й Соборну Українську Державу!»¹⁶⁷.

У Канаді в прийнятті Д. Скоропадського у той чи інший спосіб взяло участь щонайменше 75% українців цієї країни, двічі його приймав носій найвищої влади – генерал-губернатор лорд Твідсмюр, гетьманич за два місяці здійснив 41 публічний виступ, а саме:

- у Виндзорі два рази: 11.XI.1937 р. – на прийнятті українською греко-католицькою парохією; 12.XI. – на прийнятті місцевою українською православною громадою;

- у Торонті сім разів: 13.XI. – на концерті, влаштованому місцевими кошами СГД; 14.XI. – на прийнятті, влаштованому українською греко-католицькою парохією в місті, а ввечері – на бенкеті СГД в готелі «Кінг Едвард»; 15.XI. – на прийнятті молоді Братства Українців Католиків Канади; 16.XI. – під час гостини в Секції Молоді Торговельної Палати; 21.XI. – на бенкеті і на концерті ввечері, влаштованих українською греко-католицькою парохією й 1-им кошем СГД у Вест Торонті;

- у Гемилтоні раз: 19.XI. – на прийнятті молоді БУКа;

- в Оттаві раз: дня 25.XI. – на прийнятті українською греко-католицькою громадою й 2-м кошем V Округи СГД;

- у Монреалі сім разів: 27.XI. – перед чужинцями; 28.XI. – на Листопадовому концерті під своїм патронатом в українській парохіяльній залі ОО.Василіян на Фронтенаку; 29.XI. – під час гостини в «Мавнт Стівен» Клубі; ввечері на бенкеті СГД в українській парохіяльній залі на Фронтенаку; 30.XI. – під час гостини в Університетському Клубі; 1.XII. – на бенкеті української

167 - За Україну. Опис подорожі гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав і Канади. Осінь 1937 – весна 1938 рр. – Едмонтон, 1938. – С. 285–290; Вражіння Гетьманича Данила з Його подорожі до Америки // Український Літопис. – 1946. – Ч. 8. – С. 13–15.

молоді Монреаля; 2.XII. – реферат для студентів і гостей в Агрономічній Колегії в Сент Мартін (35 миль за містом);

- у Судбурах чотири рази: 4.XII. – на концерті СГД; 5.XII. – на бенкеті СГД; 6.XII. – під час гостини в Ротарі Клубі; 7.XII. – під час гостини в «Лайон» Клубі;

- у Вінніпегу сім разів: 11.XII. – на бенкеті СГД в Гетьманському Домі; 12.XII. – на концерті в театрі «Плейгавз» пополудні й на прийнятті молоді в залі Братства св. Івана Милостивого ввечері;

- повертаючись з Заходу Канади, виступав Д. Скоропадський: 1.I.1938 р. – на річних зборах Запомогового Братства св. Николая; 2.I. – на концерті, улаштованому об'єднаними організаціями української молоді в залі Інституту «Просвіта»; 3.I. – на прийнятті українських пластунів і пластунок у залі парохії св. Покрови на Бойд вулиці; 7.I. – на прийнятті в Канадійським Пресовім Клубі;

- у Саскатуні три рази: 15.XII. – на концерті СГД та української греко-католицької парохії; 16.XII. – на бенкеті СГД та української греко-католицької парохії; 17.XII. – на прийнятті в православному Інституті ім. Петра Могили;

- в Едмонтоні три рази: 18.XII. – на бенкеті СГД в Народному Домі; 19.XII. – на концерті СГД в Народному Домі; 22.XII. – на прийнятті Молодої України в готелі «МакДоналд»;

- у Мондері два рази: 20.XII. – на прийнятті ОО. Василіян у монастирі; 21.XII. – на прийнятті місцевої української громади в Народному Домі;

- у Дервенті два рази: 25.XII. – на бенкеті СГД в Гетьманському Домі пополудні й на концерті СГД в Гетьманському Домі ввечері;

- у Калгарі два рази: 27.XII. – перед членами СГД і Народного Дому в залі Народного Дому; 28.XII. – на офіційному прийнятті Народного Дому в залі Алгамбра.

Крім вичислених виступів, відвідував Д. Скоропадський й українські Рідні Школи (у Вінніпегу, Саскатуні й Едмонтоні) та

єдину українську цілоденну прилюдну школу Сестер Служебниць у Вінніпегу.

Запрошено було Д. Скоропадського й відвідувати парламенти, університети, шпитали, міські уряди – в Монреалі, Саскатуні, Едмонтоні, Калгарі¹⁶⁸.

Варто також відзначити, що поїздки Д. Скоропадського по США й Канаді висвітлювали 18 українських часописів у Північній Америці, 11 українських часописів у Європі та 39 американських і канадійських часописів різних політичних спрямувань¹⁶⁹. Подорож Данила відіграла неабияку роль у справі єднання українців за океаном, зростання Союзу Гетьманців-Державників і зміцнення його впливу серед діаспори¹⁷⁰. Гетьманичем було досягнуто угоди з канадійським урядом про створення військових формувань з українців у резерві армії¹⁷¹.

Куди б не приїздив Данило: у Вест-Пулман, Детройт, Чикаго чи Нью-Йорк, Торонто, Монреаль чи Оттаву – усюди, у кожній міській чи провінційній Окрузі СГД, його зустрічали як державного спадкоємця і потенційного провідника України. За підсумками мандрівки гетьманича Північною Америкою Централь СГД розпорядком головного отамана СГД Н. Гуля 26 квітня 1938 р. в Едмонтоні (Альберта, Канада) призначила спеціальну Видавничу комісію для укладання і друку Пропам'ятної книги з нагоди поїздки Д. Скоропадського, до складу якої увійшли: В. Мудрик (окружний отаман IV округи СГД) – голова, І. Ісаїв (співробітник «Українських Вістей») – технічний виконавець, Г. Байрак – секретар, скарбник¹⁷². Книгу під назвою «“За Україну” з поїздки Вельможного Пана Гетьманича Данила по Злуче-

168 - Підсумки поїздки В. П. Гетьманича Данила по Канаді // Український Робітник. – 1938. – Ч. 3. – 21 січня; Гетьманич Данило в Канаді // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1938. – ч. 5. – С. 21.

169 - Сидорчук Т. Гетьманський рух в еміграції на території США і Канади (1918–1939 рр.) // Київська старовина. – 2002. – № 1. – С. 87.

170 - Королишин М. Гетьманські Січі в Канаді й Америці // Батьківщина (Торонто, Канада). – 1991. – липень–серпень.

171 - Бондаренко В. Значення вільнокозацького руху у громадсько-політичному житті української діаспори і збереженні національної ідентичності // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція у майбутнє (у рамках Конгресу української діаспори): збірник матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції (23–25 червня 2010 р., м. Львів). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 163.

172 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 10, арк. 166.

них Державах і Канаді» було здано до друку вже 1 липня 1938 р. накладом у 3 тис. примірників в Едмонтоні під редакцією І. Іс-аїва¹⁷³.

За час перебування Д. Скоропадського в Північній Америці ним було здійснено також й кілька кадрових призначень. 5 січня 1938 р. Д. Скоропадський іменем свого батька у Вінніпезі затвердив розпорядок головного отамана СГД Америки і Канади Н. Гуля від 21 грудня 1937 р. про прийняття резигнації М. Гетьмана з посади головного обозного СГД Канади від 31 грудня 1937 р. і про рівночасне призначення на цей пост Д. М. Ільчишина¹⁷⁴. Проте вже від 21 травня 1938 р. Д. Ільчишина розпорядком Централі СГД і головного отамана СГД Америки Н. Гуля, який того ж дня затвердив гетьманич, було звільнено (за власним бажанням) від виконання обов'язків головного обозного отамана Канадійської Області СГД й призначено на цю посаду Николу Стусса¹⁷⁵.

Власноручні підписи головного отамана СГД Америки Николи Гуля та головного писаря Централі СГД Америки Михайла Солтиса

Поїздка гетьманича Сполученими Штатами Північної Америки і Канадою спонукала Гетьманський Центр в Європі змінити принципи взаємозв'язку з заокеанськими однодумцями. Причина – відсутність сталого особистого зв'язку Гетьманської Управи з американо-канадійськими осередками та його довготривалість у листуванні, що заважало оперативно вирішувати

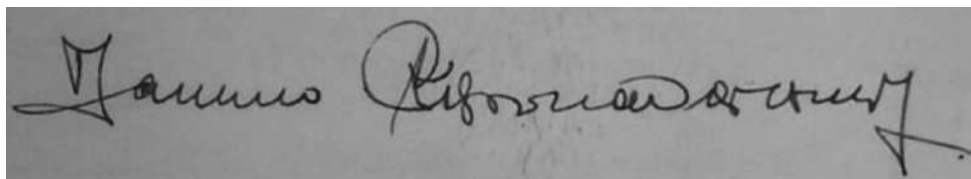
173 - Там само, т. 9, арк. 100.

174 - Там само, т. 12, арк. 6.

175 - Там само, т. 11, арк. 170; Наш Стяг. – 1938. – 21 травня.

поточні справи чи здійснювати організаційні зміни нагально-го, принципового чи персонального характеру у лоні гетьманських організацій за океаном. Крім того, у зв'язку з розвитком Гетьманського Руху, ставала все більш необхідною наявність на Північноамериканському континенті сталих представників, які, за певних умов, могли б перебирати на себе функції Гетьманської Управи – інституції, що репрезентувала б інтереси Гетьманського Руху в цілому. Для виправлення такого стану речей, гетьманичем Данилом й були призначені 29 квітня 1938 р. два *представники Гетьманської Управи на Злучені Держави й Канаду*¹⁷⁶. Ними стали: адвокат Богдан Пелехович (Чикаго; на США) та Михайло Гетьман (Торонто; на Канаду)¹⁷⁷.

Відтак з'явилася й «Загальна інструкція ч. 1 в справі пред-

A black and white photograph of a handwritten signature in dark ink on a light background. The signature is written in a cursive, somewhat stylized script. It appears to read 'Данило Скоропадський' (Danilo Skoropadskyi). The signature is written horizontally across the frame.

Власноручний підпис гетьманича Данила Скоропадського

ставників Гетьманської Управи в Америці й Канаді» від 30 квітня 1938 р. за підписом Данила Скоропадського. Будучи «мужами довіри», обидва представники Гетьманського Центру мусили:

1. Завжди кермуватися інтересами Гетьманського Руху в цілому;
2. Стояти вище особистих симпатій чи амбіцій;
3. Бути в своїх оцінках якнайбільш об'єктивними, розбиратися як у внутрішньоукраїнській, так і у зовнішньополітичній ситуації;
4. Інформувати Гетьманську Управу про загальний стан української справи в Америці й Канаді (зокрема, повідомляти

176 - Наш Стяг. – 1938. – ч. 18. – 30 квітня; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 10, арк. 166.

177 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 10, арк. 35.

Гетьманську Управу щодо становища гетьманських організацій за океаном);

5. Спричинюватись до координування роботи окремих гетьманських або симпатизуючих Гетьманському Рухові організацій за океаном;

6. Інформувати Гетьманську Управу, зокрема, про негативні явища в лоні гетьманських організацій в США й Канаді;

7. Повідомляти Гетьманську Управу про загальний напрямок роботи місцевих гетьманських організацій і подавати поради у випадку бажаності будь-яких змін в цьому напрямку;

8. Підтримувати авторитет відповідального проводу існуючих місцевих гетьманських організацій за океаном, оскільки під цей авторитет старатимуться підкопатися ворожі до Гетьманського Руху сторонні сили або внутрішні безвідповідальні сили;

9. В разі необхідності надавати поради місцевому гетьманському проводу щодо напрямку політичної роботи серед української еміграції за океаном, як рівно ж у всіх внутрішньо організаційних справах;

10. Нормально функції представника Гетьманської Управи на дану Область були виключно наглядовими і дорадчими; він, яко представник Гетьманського Центру, у поточну роботу місцевого гетьманського проводу не втручався, а тим самим статутowo встановлені обов'язки і права цього проводу в жодному разі не порушувалися й відповідальність проводу цього перед Гетьманським Центром не зменшувалася;

11. Представники Гетьманської Управи мали висловлювати свою думку на випадок потреби змін у верховному проводі в даній області чи цілого СГД;

12. На підставі осібних уповноважень від Гетьманської Управи чи від самого гетьмана (писемних чи телефонічних) представники Гетьманської Управи мали право робити необхідні зарядження для зміни або завішення обласного й найвищого проводу СГД у випадку добровільного зречення цього проводу, явного невиконання обов'язків супроти Руху й Організації, зра-

ди і т. п. Представники Гетьманської Управи набували право на підставі особних уповноважень в екстренних випадках скликати Генеральні Ради яко дорадчий орган СГД для засягнення поглядів членства тощо¹⁷⁸.

Здійснив кадрові зміни щодо представництва Гетьманського Центру за океаном й сам П. Скоропадський, а саме – щодо Південної Америки й, зокрема, Аргентини. Так, 15 вересня 1938 р. Гетьманською Управою було скасовано власне ж розпорядження (від 31 грудня 1936 р.) щодо призначення Івана Андрущенка представником Гетьманської Управи в Аргентині. Натомість для керування справами Гетьманського Руху в Аргентині і представництва Гетьманської Управи в цій країні призначалася Колегія з трьох осіб: а) Николи Симоненка – голови *Українського Союзу Гетьманців-Державників «Плуг та Меч» в Аргентинській Республіці* (зі зміною особи на цьому становищі до нового голови переходили й обов'язки члена Колегії); б) Івана Андрущенка – екс-представника Гетьманської Управи в Аргентині¹⁷⁹; в) Андрія Білопольського – одного з зачинателів Гетьманського Руху і співзасновника УСХД.

Колегія мала обов'язок тримати постійний контакт з Гетьманською Управою і, в погодженні з нею, провадити Гетьманським Рухом в Аргентині, а також офіційно колегіально репрезентувати Гетьманську Управу. Кожен член Колегії мусив дбати про якнайтіснішу єдність і згоду між собою і не мав права порушувати цю єдність персональними виступами. Коли б через зовнішній зв'язок узгодженість з Гетьманською Управою обіргувалася б, Колегія мала би кермувати усіма справами самостійно, а у випадку виникнення незгоди поміж її членами, справу слід було передати на остаточне вирішення Гетьманської Організації в Чикаго (США)¹⁸⁰.

178 - Там само, т. 11, арк. 270.

179 - Іван Андрущенко був свідком і учасником української революції та відродження української державності 1917-1922 рр. Він належав до 1-го Українського полку імені Богдана Хмельницького, був членом Української Центральної Ради та секретарем Партії Українських Соціалістів-Самостійників, став свідком на Софіївському майдані свята Соборності УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р.

180 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 8, арк. 188.

Емблема Українського Союзу
Гетьманців-Державників
«Плуг та Меч» в Аргентинській
Республіці (1938 р.)

Власне, І. Андрущенко представником Гетьманської Управи в Аргентині було призначено від 1 січня 1937 р. і йому наказувалося: «директивами Гетьманської Управи керуючися, політичну роботу українських гетьманських організацій в Аргентині координувати мусите, – тримаючи контакт з Гетьманською Управою маєте сприяти тому, щоб Уряд Аргентини до визвольних змагань народу нашого з співчуттям ставився, на увагу взявши, що Рух наш є суто – національний, конструктивний та антибольшевицький»¹⁸¹.

При цьому слід зважувати також і на таку авторитетну поstatь серед української еміграції в Аргентині як А. Білопольський (також і як на представника Гетьманської Управи в цій країні), що був не лише одним із співзасновників УСХД та Гетьманського Руху, а й одним з ідеологів українського консерватизму. Він, звісно ж, сприймав матрицю теорії В. Липинського, був противником демократії та охлократії, але й мав власний погляд на класократію¹⁸². «Класократичний устрій є найбільш гармонійний уклад політичних сил, оснований на взаємнім признанню та пошані цих сил. З цього випливає їх рівноправність в політичному життю. Процудент не має заінтересовання спеціалізуватися на військовій службі та адміністративній діяльності, щоб жити з держави і для держави. Тому адміністративний апарат і армія все опиняються в руках охлократії. Але при класово-корпоративнім устрою цей апарат знаходиться в залежності від загально-державного, з класових представництв складеного органу, який ухвалює кошторис, себ то розміри своїх податків і кредити для адміністративного апарату, та зовнішньої оборони держави, – проєктував того часу

181 - Андрущенко Ів. Довожу до відома // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1937. – Ч. 4. – С. 28.

182 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. I (1900–1936 рр.). – К.: Саміт-книга, 2023. – 544 с.

А. Білопольський. – Підлягає адміністративний апарат і армія безпосередньо Голові Державі – Верховній владі, – інституції від класів незалежній, одною з найголовніших функцій якої є бути найвищим центром, об'єднуючим націю, та рівноважити Маєстату Нації всякі внутрішні противенства в державі, в тому числі і можливі конфлікти між абсолютно від себе взаємно незалежними і рівноправними органами такими от як адміністративний апарат, армія та всякі класово-корпоративні організми»¹⁸³. При цьому він додавав, що ухвала кошторису (бюджету) – це є дійсна і фактична самооборона господарчих класократичних елементів перед сваволею адміністративного апарату. Саме тому вона й не являється комедією з демократичного парламенту, де професійні депутати радять над тим, як найщільніше «обстригти» податника і змагаються між собою та утворюють урядові кризи лише для того, аби порядкування державними засобами перейшло від одного політичного проїдисвіта до іншого.

Відтак, вважав А. Білопольський, саме за класократії не може бути місця для адміністративного здирства і «грабунку серед білого дня», який здійснюють охлократичні уряди, де податко-сплатник навіть не посміє запитати, куди витрачаються зібрані з нього засоби. При цьому він зауважував, що за умов існуючої і незагроженої держави демократичне порозуміння може дати певні наслідки, але лише тимчасово. «Тому власне ніде в світі не повстала жадна держава і не зформувалася жадна нація шляхом демократичних переговорів та об'єднань, – наголошував А. Білопольський. – Тому й демократичне об'єднання українських сил нічого вдалого українській справі дати не змогло б. В практиці воно б навіть пошкодило, бо ставши на такий шлях, державно чинні елементи замість шукати внутрішні сили в собі і зброї назовні, шукали б ради в укладанню вічно змінливих, бо від зовнішніх обставин залежних всеоб'єднуючих і всіх задовольняючих формул»¹⁸⁴. Тож таке об'єднання може бути на-

183 - Білопольський А. Уклад національних сил // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1937. – Ч. 4. – С. 13.

184 - Там само. – С. 13–14.

ціонально продуктивним лише за класократизму, що сповідує спільне самообмеження і підпорядкування, де усі сили, залишаючись самі собою, творять спільними зусиллями об'єднуючу їх і над ними покладену вищу інстанцію у формі верховної влади – не самодержавного дідичного традиційного монархізму.

Таке самообмеження виявляє сам Голова Держави, з одного боку відмовляючись від диктаторських претензій на самодержавність, а з іншого – визнаючи над собою авторитет церкви в справах духовних. Його ж виявляє також і кожний громадський діяч тим, що в своїй діяльності добровільно визнає над собою і підтримує ту вищу установу, якій передає право рішення справ, що сягають поза межі його можливостей. Таке самообмеження виявляє і прокурор – хлібороб чи промисловість тим, що добровільно відмовляється від втручання у внутрішні справи інших класів з метою використання своєї політичної, або чисельної переваги чи інших можливостей. Необхідність самообмеження мусить визнати і робітництво, відмовляючись від ставлення своїх класових вимог в такій формі, щоб нею було би zagrożено існування держави. Тоді ж змушені будуть накласти на себе самообмеження й войовничі політичні елементи, відмовляючись від своїх отаманських амбіцій «самособіпанства» та координуючи свою діяльність з іншими силами. Самообмеження має накласти на себе й інтелігенція і спрямувати свої духовно-творчі здібності не на захоплення державної влади мирним шляхом й упасивнюючи войовничий дух нації запевненнями, що правда мусить рано чи пізно запанувати і принести «самовизначення», бо правда нібито є стільки, скільки є їх носіїв, і все в світі, що хоче і може жити, має свою власну правду. Тому, що «всякі “безкровні” революції (напр. московська та еспанська), що їх приносять інтелігенція, завжди стають кривавищими і жорстокішими ніж ті, що їх роблять войовники»¹⁸⁵.

У цей час А. Білопольський, як і багато інших, схвально ставився до певних ідеологем націонал-соціалізму, зокрема до расової теорії, викладеній, наприклад, А. Розенбергом у його пра-

185 - Там само. – С. 15.

ці «Mythus des XX Jahrhunderts»¹⁸⁶. Так, вже на початку своєї статті «Расизм і національна творчість» у 1938 р. А. Білопольський пише, що творчі здібності людини і цілого суспільства стоять у тісній залежності від расового походження й усвідомлення цього існувало, мабуть, від перших початків цивілізації, проте слабла в добах занепаду людства та панування демократій. Біла людина, на його думку, згубила свою расову свідомість між брехливими ідеями XVIII ст., коли після Французької революції демократії вдалося підміняти расову свідомість матеріалістичними інтересами і надати цим інтересам значення чинника, єдино здатного повести людство по шляху правдивого поступу і розвитку. Тож занепад демократії, вказував А. Білопольський, є однією з найяскравіших ознак оздоровлення людства і пробудження організуючих сил різних суспільств¹⁸⁷. Він був переконаний, що оформлення расових понять в струнку світоглядну систему завершив німецький національний рух, який не тільки обґрунтував їх науково, але, що найважливіше, впровадив їх у життя, виявивши та використавши расизм як невичерпне джерело суспільно-творчої енергії.

Андрій Білопольський

186 - Книга одного з ідеологів НСДАП А. Розенберга «Міф двадцятого століття. Оцінка духовно-розумової боротьби осіб нашого часу» вперше була опублікована у 1930 році. У ній автор прагнув всебічно обґрунтувати велич і переваги арійської раси над усіма іншими народами. Працю було написано під впливом ідей про домінування в історії, політиці та суспільному житті мотиву етнічної приналежності, причому багато положень було взято з твору А. Гітлера «Моя боротьба» (нім. «Mein Kampf»). Згідно з теорією автора, народи поділяються на «здорові» і «нездорові», занедбалі ж суспільно-історичні явища викликані змішуванням рас і засиллям євреїв, а «занепад мистецтва» протиставляється «арійській культурі» тощо. Частина книги займає критика християнської церкви за її космополітизм і неприйняття расових теорій, а також сумнівність самої доктрини християнства, з роздумами щодо доцільності прийти до «нового язичництва». Книга стала другим у Німеччині політичним бестселером після «Моєї боротьби» А. Гітлера. У 1937 р. А. Розенберга нагородили «Національною премією». У подальші ж роки (до 1944 р.) було продано більше мільйона примірників цієї книги.

187 - Білопольський А. Расизм і національна творчість // Плуг та Меч (Буенос Айрес). - 1937. - Ч. 7. - С. 13.

Як приклад оформлення расизму і світоглядно закінченої і логічно та історично обґрунтованої ідеології німецькою мовою, А. Білопольський наводив саме працю А. Розенберга «*Mythus des XX Jahrhunderts*», додаючи, що «на українській мові це саме питання розроблене В. Липинським в його “Листах до Братів Хліборобів” у відділах “Про Класократію, Демократію і Охлократію” та “Про Політику”. Хоч “Листи” Липинського опубліковані яких 10 літ скорше ніж “Мітус” Розенберга, але висновки “Листів” являються продовженням і дальшим розробленням ідей, зформулованих у “Мітусі”»¹⁸⁸. При цьому, вважав А. Білопольський, вони, розглядаючи ті самі питання, ідуть в різних, себе взаємно доповнюючих напрямках: якщо А. Розенберг розглядав явище раси зконцентровано переважно на сфері її статичних властивостей, то увага В. Липинського полягала на властивостях динамічних.

Згадуючи ж питання чистоти раси і расової усталеності, А. Білопольський констатує: А. Розенберг бачить у расовій неоднорідності німецького народу одну з від’ємних рис німецького національного типу; А. Гітлер іде ще далі, нарікаючи у своїй книзі «Моя боротьба» на кровну розбитість німецького народу, і трактує її як одну з причин внутрішньої слабості німців; В. Липинський навпаки вважає це явище нормальним і загальним для всіх націй й припускає, що цивілізація зачалася від першого вдалого змішання рас. «Отже, базуючись на даних Липинського, можна прийти до твердження, що так само, як людина живе в своєму потомстві, раса може жити тільки у витворених нею націях і культурах, – виснував А. Білопольський. – Хоч хаотична мішанина рас і культур може привести до занепаду колективу, але й друга крайність – самообмеження на плеканню певних виключних расових чи національних властивостей, як це роблять напр. жида, було б подібне до намагання людини зберегти в собі вічну красу та молодість, і також могла б привести до занепаду»¹⁸⁹.

188 - Там само.

189 - Там само. – С. 15.

Принагідно варто зауважити й на національні погляди керманічів аргентинських гетьманців, які стисло можна відобразити у наступній виїмці. «Нема на Українських Землях расового націоналізму, або він за слабкий, то можна обійтися без нього. Коли нашому хліборобові незрозумілий кочовий і екстериторіальний націоналізм, який ми бачимо у жидів, основоположників расізму, то є націоналізм осілий хліборобський, – писали 1937 року Н. Симоненко та І. Чередниченко. – Наш хліборобський націоналізм називається патріотизмом. Для нас нація це не сукупність лише людей одної крові..., а навпаки для нас це людська маса зв'язана спільною територією, історією і нахилами до певних своєрідних форм співжиття. Тут походження грає роль відповідну його значінню, але не покриває собою всього.

Нація це “патрія” себ-то територія і народ в певних формах спільного життя, а наш націоналізм – це патріотизм. Ми певні що до оборони своєї землі стане багато більше людей, ніж до оборони расової фікції»¹⁹⁰.

При цьому гетьманці закликали не мавпувати фашизм чи націонал-соціалізм, позаяк ті, хто до цього спонукали, свідомо обманювали свій народ. «Підшиваючись під фашизм та нацизм, – твердив Н. Корчак, – вони думають, що німецькі та італійські полчища посунуть хмарами на Совдепію і поливши власною кров'ю Українську Землю, вони потім віддадуть ту землю українцям у формі незалежної Української Держави»¹⁹¹. Засуджуючи тих, хто «осягнувши підшиванням під фашизм та нацизм де-яких посад при чужих поліціях і розвідках» вважають, що так покладуть початок державності, він ставив їм у приклад нещодавню трагедію Карпатської України, вказуючи, що єдиним шляхом до неї [державності] є маєстат гетьманства¹⁹². Йому вторив й інший аргентинський гетьманець С. Цапенко, закликаючи українців творити власну силу і взяти найактивнішу участь у великих подіях. При цьому, водночас, він тверезо мір-

190 - Симоненко Н., Чередниченко І. На націоналістичні теми // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1937. – Ч. 2. – С. 25.

191 - Корчак Н. Шкідливе малпування // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 7.

192 - Там само.

кував, що «стороння допомога не може нас принижувати, коли вона буде корисна для спільників і для нас», внаслідок чого усі спільники по цій боротьбі за Україну матимуть політично-економічний союз¹⁹³.

Д. Скоропадський у США¹⁹⁴

Попри те, що офіційно турне Д. Скоропадського по гетьманським осередкам в Північній Америці завершилося ще у січні 1938 р., гетьманич ще раз публічно відвідав Торонто 14 травня того ж року з нагоди урочистого відкриття у місті Гетьманського Дому. З цієї нагоди було влаштовано Здви́г членів СГД з США і Канади й запрошено гостей на академію-концерт на честь двадцятої річниці відновлення гетьманської Української Держави 29 квітня 1918 року.

На захід прибуло усе керманництво північноамериканських гетьманців, яке очолювало і представляло делегації від: Головної Централі СГД з Чикаго (головний отаман СГД

Н. Гуль і полк. О. Шаповал), Обозної Команди СГД (М. Гетьман), IV Округи СГД з Детройту (головний осавул Е. Драгінда й інж. Запорожець), Окружної Команди I Округи СГД Канади (Н. Стусс), V Округи СГД Канади (А. Нестерович), 3-го Коша I Округи з Оша (кошовий В. Бойко і п-і Шад), 4-го Коша I Округи з Віндзору (І. Гевусь і М. Лапка), 6-го Коша I Округи з Судбур (І. Михальчук і М. Крутило), 7-го Коша I Округи з Кіченеру (кошовий Н. Сеньков і М. Атаманюк), гуртка в Кіркленд Лейку (п. Бень), 2-го Коша V Округи з Оттави (І. Шинґер), 1-го Коша II Округи з Вінніпега (Г. Кузь і п-і Дюк), 3-го Коша V Округи з Монреалю (Н. Нестеро-

193 - Цапенко Ст. Наша сила в нас самих // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 8.

194 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 1081, арк. 64.

вич), громадянства Детройта (адв. Кузь), кубанських і донських козаків з Детройта (сотн. Бобенко), а також поважні гетьманці: В. Босий з Монреалю, А. і Т. Яцків з Гвелфу в Онтаріо, І. Мороз і Й. Малиняк з Еспелера в Онтаріо, В. Поплавський і С. Кубай з Гамілтона в Онтаріо, о. Перейма з Ошави та інші¹⁹⁵. З чужинців присутніми були: полковник-бригадир і начальник торонтської залози О. С. Голинрейк у повному військовому парадному однострої та майор Т. М. Медленд від Канадійського корпусу. Усього на відкриття Здвигу СГД Америки і Канади о 20 год. 30 хв. приїхало 276 делегатів і гостей.

Крізь шпалір умундрованих в однострої гетьманців до зали увійшов Д. Скоропадський у супроводі почту: головного отамана СГД Н. Гуля, полк. О. Шаповала з Чикаго, членів Централі СГД Америки Матвіїва і Моранця, представників Гетьманської Управи на Канаду М. Гетьмана, окружного отамана I Округи Канади Н. Стусса, адв. Кузя з Детройта і В. Босого з Монреалю. Після того, як гості посідали за столи і перед сценою вишикувалася уніформована варта з гетьманців, оркестр заграє український державний гімн.

Передавання Дому відбувалося у такий спосіб: голова Гетьманської Управи М. Гетьман привітав присутніх від імені Обозної Команди СГД й озвучив витяг про майно Організації зі Статуту СГД. Потім він викликав окружного отамана I Округи й, по відповідній короткій на військовий лад промові до нього, передав М. Гетьману ключі від Дому на знак віддання будівлі під опіку й кермо Окружної Команди. Перебравши ключі і склавши приречення виконувати вимоги Гетьманської Організації, окружний отаман по військовому віддав честь. За цим він закликав кошового місцевого 2-го Коша Г. Стадника й по відповідній промові до нього передав йому ключі. Таким чином Гетьманський Дім перейшов під управу місцевого відділу СГД.

По цьому кошовий підійшов і, ставши струнко перед гетьманичем Данилом, подав йому золотий ключ на срібній таці у

195 - Вовк Р. Відчинення Гетьманського Дому в Торонті // Український робітник. – 1938. – Ч. 20. – 20 травня. – С. 4.

доказ відданості тій ідеї, що її символізує і представляє гетьманич та як засвідчення того, що двері Дому для нього завжди відчинено. Приймаючи ключ, Д. Скоропадський відчинив Гетьманський Дім наступними словами:

«Дім цей здобутий жертвенними зусиллями організованих гетьманців і прихильників Гетьманського Руху.

Хай буде він осередком, де сходитимуться щирі українські патріоти й де плекатиметься українська патріотична й державотворча думка.

Хай служить він скріпленню Союзу Гетьманців-Державників, ідеї нашого всенародного об'єднання й ідеї визволення України!

Оцим відчиняю цей Гетьманський Дім! Щастя Боже!»¹⁹⁶.

Дім Союзу Гетьманців-Державників в Торонто¹⁹⁷

По промові гетьманича розпочався бенкет під кермом торонтського лікаря С. Сукмановського. Державницьку молитву виголосив М. Гетьман, за яким промовляли: майор (посадник) Т. М. Медленд (від Канадського корпусу), головний отаман СГД Н. Гуль, В. Босий, інж. Запорожець, адв. Кузь, адв. О. Данкович (від українських професіоналістів), П. Федорів (від

Товариства українських торговців), п. Бойко (від 3-го Коша), І. Гевусь (від 4-го Коша), І. Михальчук (від 6-го Коша), п. Бень (від гуртка з Кіркленд Лейку), І. Шингіра (від відділу з Оттави),

196 - Там само.

197 - Дім СГД в Торонто було придбано у квітні 1938 р., урочисте відкриття якого відбулося 14-15 травня того ж року дводенними урочистостями (у суботу 14 травня – спільне освячення, промови тощо, а у неділю 15 травня – святочна Академія, присвячена 20-річниці відновлення гетьманської Української Держави 1918 р.). З нагоди цих урочистостей тоді ж відбувся Здвиг усієї І Округи СГД Канади. Дім служив домівкою для гетьманців-державників усієї провінції Онтаріо, а також став осідком для видавництва і приміщенням для друкарні «Українського робітника» [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 9, арк. 131; т. 10, арк. 167].

Г. Кузь (від відділу з Вінніпега й від «Канадійського Фармера»). Своєю чергою Д. Скоропадський у короткому слові-відповіді сказав подяку усім, що довершили справу придбання для української справи такого предкрасного будинку, дав вказівки щодо ведення подальшої праці, аби цей Гетьманський Дім став центром для об'єднання усіх торонтських українців задля справи досягнення спільного для них усіх національного ідеалу незалежної України. Частину урочистих промов завершив своїм виступом полк. О. Шаповал.

Далі було зачитано телеграми з привітаннями і побажаннями від: гетьмана П. Скоропадського, Команди IV Округи СГД Канади (її відділу з Едмонтонa) за підписами В. Мудрика та І. Миськова, Команди V Округи Канади за підписом І. Онишкевича з Монреалю, Команди III Округи СГД США з Клівленда, з Гайленд Парку поблизу Детройта за підписами А. Мохорука і М. Чемного, відділу ч. З СУБ, отця В. Гігейчука з Оттави, адвоката І. Яціва з Віндзора та від А. А. Гардінера від «Сіенара» з Монреалю. Вітальні листи надійшли від: посадника Торонта Р. С. Дея, королівської кінної поліції Монреалю та її полковника Міда, полковника Г. А. Дрю, С. Г. І. Снайдера (від «The Evening Telegram»), А. А. Гардінера з Монреалю, адвоката Ради міста Монреалю І. І. Пенверна, адв. Б. Пелеховича і д-ра О. Тарнавського з Чикаго, Обозної Команди СГД з Вінніпега, I Округи СГД з Філадельфії, V Округи СГД з Нью-Йорка, 2-го Коша V Округи СГД з Оттави, 1-го Коша з Вінніпега і 3-го Коша V Округи з Монреалю, 1-го Коша з Монреалю, гуртка СГД з Кіркленд Лейка, гуртка СГД з Рейжайни, Червоного Хреста за підписами М. Голубовської і С. Семенишин з Монреалю, 4-го Коша з Дервенту в Альберті, відділу СГД в Калгарі в Альберті, головного уряду СУБ за підписом В. Годованського з Торонто, Товариства ім. Шашкевича з Вінніпега, Товариства «Самопоміч» з Монреалю, П. Бойка і М. Сеника з Сулукавта в Онтаріо, І. Сенюка з Сектона в Онтаріо, М. Кмітя з Кіркленд Лейка в Онтаріо, панни М. Роси з Едмонтонa, А. Будняка, А. Лаха, М. Панькова й А. Брика з Вінніпега, М. Барана з Чикаго, В. Лукія з Норт Бей в Онтаріо та А. Мохору-

ка і М. Чемного з Детройта. Бенкет було закінчено збором пожертв на сплату Дому і співанням державного й національного гімнів Канади та України.

Усі ці вже вищенаведені й ті, що ще вказуватимуться тут нижче перелічення підрозділів СГД, географічних назв і прізвищ присутніх на Здвигу СГД і святі відкриття Гетьманського Дому в Торонто наводяться так докладно для того, аби надати уяву і розуміння історичної ретроспективи тогочасного досягнення Гетьманського Руху в Північній Америці та подати пам'ятною згадкою імена українців-гетьманців зокрема та українців-діаспорян загалом, що опинилися, зросли чи народилися поза Україною, але жили з нею у своїй душі і любили її, часто навіть і ніколи не бувавши на своїй праматері-Батьківщині або що тоді вже назавжди втратили рідну Вітчизну.

Другого дня, 15 травня свято розпочалося ранковою службою у греко-католицькій церкві на вул. Беторст у Торонто за присутності Д. Скоропадського та його почту з керма Здвигу СГД США і Канади, після якої о. Каменецький відправив молебен за здобуття української державності й за здоров'я гетьманського роду Скоропадських. Релігійні процедури завершилися о 12 год. 30 хв., по яких присутні від'їхали до Гетьманського Дому на спільне свячення, що розпочалося о 13 год. 30 хв. Свячення правили отці Каменецький і Сулятицький з братом Христових шкіл Методієм. При столах для трапези вже сиділо 426 гостей, їжу яких освятив о. Каменецький. За цим обидва церковні отці промовляли у патріотичному дусі, сповненому гетьманської ідеології, а за ними слова виголосили: головний осавул Е. Драгінда, головний організатор п. Моранець, кошовий писар з Віндзора М. Лапка, сотник Бобенко з Детройту, гетьманич Данило, фермер Н. Н. з Ватерфорда й С. Сувала. Спільне свячення закінчилося молитвою о. Сулятицького й продовжилося промовами у чередуванні зі спільним же співанням «Гей у лузі...», «Встань гетьмане наш Хмельницький», «Гей на Горі...», «О, Україно» та ін., а В. Босий сольо відспівав власного укладу «Гей там на порогах, де Дніпро розлився». За цим гості оглянули Гетьман-

ський Дім, його поверхи, кімнати для нарад та головну, концертну і спортивну зали, а представники Централі СГД, окружний отаман І Округи й її відділів СГД від 17-ї години вже мали у ньому спільні наради з поточних справ.

Зрештою ввечері о 20 год. 45 хв. за участі Д. Скоропадського розпочалася академія-концерт на честь 20-річчя відновлення у 1918 р. гетьманської Української Держави. У концерній залі Гетьманського Дому академію споглядало понад 700 осіб, у т. ч. всеч. о. адм. М. Оленьчук, о. Сулятицький, о. Перейма і бр. Методій. Звучали твори Крайцера («Цей урочистий День»), Мендельсона («На воді»), Воробкевича («Заспіваймо разом браття»), Стеценка (дуєт Оксани й Андрія з «Запорожця за Дунаєм» й увертюра до «Наталки Полтавки»), Шуберта («Момент мюзікал»), Безкоровайного («Спомини з гір»), Заремби («Соловейко»), Нижанківського («Золоті зорі»), Воробкевича («Крилець»), Гайворонського («Стрілецьким шляхом») та ін. Також виступили чоловічий хор СГД (диригент – М. Левак), соло і дуєтами О. Березовська, три сестри Шкляр, Я. Самотілка й С. Пановик.

Під час урочистої академії полк. О. Шаповал виголосив реферат на історичну тему й про гетьманську родину, після чого публіка заспівала «Многая літа» Павлові і Данилові Скоропадським. Після цього лезгінку зтанцював представник від кубанських і донських козаків сотник Бобенко. Тоді до слова встав на прохання ведучого і під затяжні овації зали Д. Скоропадський, що згадав про події 1918-го року, очевидцем яких він був, і закликав українців зважати на важкі часи, що насувалися, та до об'єднання навколо гетьманської ідеї. Академія-концерт завершилася співом національного гімну¹⁹⁸.

198 - Вовк Р. Відчинення Гетьманського Дому в Торонті // Український Робітник. – 1938. – Ч. 20. – 20 травня. – С. 4.

Офіційно знайомство Д. Скоропадського з СГД Америки та українською діаспорою США і Канади тривало чотири місяці (від 11 вересня 1937 р. по 10 січня 1938 р.)¹⁹⁹. Гетьманич виступив на урочистих прийомах в Канаді 41 раз²⁰⁰. Йому також вдалося досягнути угоди з канадійським урядом про створення військових формувань з українців у резерві армії. 27 лютого Д. Скоропадський попрощався у Монреалі з місцевою організацією гетьманців і за кілька днів виїхав до США²⁰¹.

Проте неофіційно гетьманич затримався за океаном ще до кінця осені-зими 1938 р. (у жовтні, принаймні, він ще перебував в американському Стемфорді²⁰²) і навіть довше – аж до 4 березня 1939 року. Така затримка потрібна була, коли він вже звільнився від чи не щоденних прилюдних урочистих прийомів і чествувань, для того, аби нав'язати належні політико-громадські і фінансові зв'язки серед заможної частини американського суспільства. Так, П. Скоропадський писав синові 2 березня 1938 р., що йому треба «в Сполучених Державах залишитись ще лише для того, щоб завести необхідні знайомства, які Ти намітив, зорганізувати все що треба зорганізувати по лінії внутрішній, звернувши головну увагу на те, щоб у Тебе зв'язки, як внутрішні, так і зовнішні, з Твоїм від'їздом не обірвалися»²⁰³.

Проте, коли перебування в США затягнулося аж надто довго, затримку в Америці гетьманич мотивував батькові (лист від 21 липня 1938 р. з Верони, Нью Джерсі) так: «У мене багато ще невикористаних всяких рекомендацій. Моя думка така: вертати до дому – оскільки такий поворот не є обов'язково необхідний в найблизшому часі – мені варто тільки тоді, коли я досконало перестудіюю тутешнє положення й можливості. Їхати зараз, залишаючи неvistудіюваним Схід Злучених Дер-

199 - Дивіться: За Україну. Опис подорожі Вельможного Пана Гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав Америки й Канади. – Едмонтон (Альберта), 1938.

200 - За Україну: опис подорожі вельможного пана гетьманича Данила Скоропадського до Злучених держав Америки й Канади (осінь 1937 – весна 1938) / уложив Іван Ісаїв. – Едмонтон: накладом Союзу гетьманців державників Америки й Канади, 1938.

201 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 202.

202 - Там само, т. 8, арк. 161.

203 - Там само, т. 19, арк. 182.

жав, – найбільш з нашої точки погляду цікаву частину цієї країни, було б глупо, бо невідомо, коли я зможу сюди знова повернути. ...Більшість моїх рекомендацій торкаються Нью Йорка, Вашингтона і Бостона, отже Сходу. Було б глупо звідси виїхати не використавши їх»²⁰⁴. При цьому, після завершення публічного українського туру по США і Канаді, Д. Скоропадський припинив там прилюдну політику і, як сам зізнавався, «більше перед українцями не показуюся і про мою присутність в Злучених Державах із українців мало хто знає», а відтак впливав він на тамішнє еміграційне життя «тільки з боку», через довірених осіб у проводі СГД Америки (до того ж, він вважав, що «виходити знова перед українцями значило б зменшувати ефект моєї дотеперішньої подорожі»)²⁰⁵.

Контакти нав'язувалися як в Канаді, так і в США, але, як зізнавався сам гетьманич у листі до батька від 7 червня 1938 р., заводити потрібні знайомства у США було важче, ніж у Канаді через набагато стрімкіший темп життя, через що до людей просто фізично було тяжко добратися, а також і через те, що в Америці «відограє величезну роль упереджене наставлення до всього того що має, або може мати відношення до головних держав в Центральній Європі»²⁰⁶. Тож вийти на контакт з великими індустріалістами США виявилось не так вже й легко (хоч і по лінії Генрі Форда взаємини було налагоджено, як і з «International Harvester» – американським виробником сільськогосподарської техніки і вантажних автомобілів, через директора його співвласника «McCormick Harvesting Machine Company» Бритонгема²⁰⁷), проте досить оперативно було знайдено зв'язок з відставними військовиками та американськими інтелектуалами, зокрема з Чиказького університету²⁰⁸ та з окремими особами з університету у Пітсбурзі²⁰⁹). Зауважу прина-

204 - Там само, т. 18, арк. 18, 18 зв.

205 - Там само, арк. 4.

206 - Там само, арк. 13.

207 - Там само, арк. 11; арк. 15.

208 - Там само, арк. 13.

209 - Там само, арк. 18.

гідно, що вдруге зустрітися з Г. Фордом Д. Скоропадському не вдалося, хоча він декілька разів мав побачення з фордівським «публісіті» – директором Камероном (Форда на той час не було в Детройті), а також намагався організувати знайомство з сином промисловця²¹⁰.

Річард Бедфорд Беннетт

Не вдалося гетьманичу зустрітися, про що велися перемовини через Перверна, й з прем'єр-міністром Канади (1930–1935) та лідером Консервативної партії Річардом Бедфордом Беннеттом²¹¹, який у березні 1938 р. пішов у відставку з посади провідника канадійських консерваторів через проблеми зі здоров'ям. Утім з Р. Беннетом, вже як з лідером Консервативної партії й головою опозиції, розмова таки відбулася. «Було умовлено, що під час цього першого побачення я зроблю тільки загальний огляд української справи. Замість того щоб сидіти одну годину, ми сиді-

ли цілих дві», – звітував гетьманич батькові²¹². В іншому листі Д. Скоропадський додав з цього приводу: «Багато говорили про положення українців в Канаді, як рівнож про українську справу взагалі. Він признає значення нашої й, зокрема, моєї роботи для Канади з точки погляду поборення большевизму серед українства»²¹³.

Була у затримці Д. Скоропадського в Америці й інша складова, а саме – знайти собі належну за статками і статусом наречену. «Я уважно розглянув із поданих Тобою відомостей всі Твої

210 - Там само, арк. 8.

211 - Там само, т. 8, арк. 84.

212 - Файзулін Я. «Дівчата цікавили брата мало. Він спав лише з молодими вдовами, розлученими або нещасливими в заміжжі жінками» // Країна. – 2014. – 11 лютого.

213 - Там само.

зв'язки. Покищо Ти не натрапив на бажаних, як Ти кажеш, оригіналів і не попав в те коло, де дійсно Ти зміг би собі знайти підходячу для себе жінку, – зауважував синові П. Скоропадський у листі від 2 березня 1938 р. – Але Ти й за теперішній Твій побут в Америці, та за слідуєчий, напевно зумієш це ще зробити. Взагалі ж попасти Тобі в коло вище, де є підходящі панни, було б для Тебе бажано, бо я рахую, що найважливіше для Тебе було б добре одружитися, але добре одружитися, щоб варто було і по зовнішнім якостям панни і по її внутрішнім прикметам»²¹⁴. Батько зауважував, що не проповідував синові «шлюб виключно за гроші, але шлюб розумний, взявши на увагу всі умови в яких Ти знаходишся»²¹⁵.

Сам Данило писав матері, що ніби й не проти одружитися, проте нарікав, що здійснити це, надто на той момент, було дуже складно. При цьому він зауважував принагідно, що з огляду ділового характеру цієї справи краще б було знайти англосаксонку або в Америці, або ж краще у самій Англії, що йому було б більш до вподоби принаймні з таких міркувань: по-перше, тому, що Англія ближче до Німеччини, де мешкала сім'я Скоропадських; по-друге, тому, що вона (англійка) була б більш зацікавлена розв'язанням українського питання.

З батьком Данило був більш відвертішим і детально описував йому своїх подруг, змальовував їхній соціальний статус, становище родини у суспільстві, політичні погляди, зацікавлення тощо. Згадував і про мимохідні зв'язки на один раз, так би мовити, коли партнерша й не знала хто він насправді. Гетьманич, в принципі, погоджувався з батьком щодо скепсису у пошуку достойної пари в Америці й писав йому, зокрема у листі від 12 березня 1938 р., що американки люблять розлучатися, пиячити і курити до безтями, тим псуєючи свої нерви, й лягати у чужі ліжка. І усе це на тлі якогось незрозумілого захоплення сакраментальним словом «демократія» і ненависті до усього, що має хоч трохи відношення до традиційності, підтягнутості й дис-

214 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 182.

215 - Там само, арк. 183 зв.

ципліни. Тож Данило заключав, що хоча й на Америку в матримоніальних справах хреста поки що абсолютно і не поставив, але, логічно аналізуючи становище, приходив до висновку, що треба конкретно вияснити можливості також і в Англії, позаяк там суспільство «ближче стоїть до нас по духу».

Що ж до його двох дам в Канаді, як висловлювався у листах Скоропадський-батько, то гетьман застерігав сина від одруження на жодній з них, позаяк хоч й обидві вони може й милі, а це справа смаку, проте вони, на його (батька) думку, не мали ні любові, ні суспільного становища, ні породи, ані досить грошей. Якщо ж Данило збирався би змиритися з таким “рівнем” (“niveau”), то Павло Петрович радив синові краще повертатися до Німеччини, де той міг би значно краще одружитися, ніж з тією його канадійкою, що було б форменим нещастям. Тож в плані особистого життя, окрім фліртів та ні до чого не зобов'язуючих інтимних зв'язків, у США і Канаді Д. Скоропадський не знайшов за океаном бажаних перспектив, проте, як видно з його думок у листуванні з батьками, вже тоді гетьманич все більше замислювався над своїми можливими особистими перспективами в Англії.

В іншому напрямку Д. Скоропадський працював у тандемі з американським гетьманцем Комарницьким. Йшлося, зокрема, про те, що деякі американські авіаційні заводи шукали зв'язків у Канаді з метою заснування там летунських підприємств, а якраз у той час англійський уряд видав для канадійців директиву започаткувати у себе авіаційне виробництво, яке отже не могло б бути заатаковане з європейського континенту, і з цією метою дозволялося використовувати деякі американські патенти. Тож гетьманич заходився через того ж таки Комарницького, що був зв'язаний з відповідними зацікавленими групами бізнесменів, у тактовній формі (формально не втручаючись) надати допомогу американцям у виході на канадійських партнерів у цій сфері. Зв'язки ці йшли по лінії Консервативної партії Канади²¹⁶.

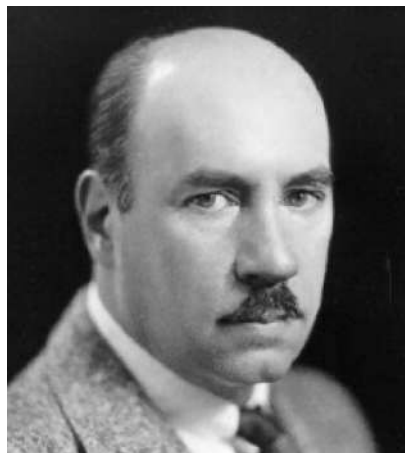
216 - Там само, т. 18, арк. 22.

Познайомився Данило Скоропадський у США і з видатним американським винахідником-інженером й виробником-конструктором гвинтокрилів, що походив з України, Ігорем Сікорським. Д. Скоропадський мав обід з І. Сікорським та відвідав разом з ним його завод у Бريدжпорті.

Ось, що писав гетьманич батькові у листі від 24 серпня 1938 р. про враження від знайомства з І. Сікорським: «Сікорському 49 літ. Робить вражіння російського інтелігента.

Але вражіння скоріше симпатичне. Страшний монархіст, хоч до [вел. кн.] Кирила ставиться з резервою. Маю вражіння, що деякі симпатії може мати і до української справи, оскільки її йому ґрунтовно втолковать. Безперечно йому по духу можуть бути тільки гетьманці, бо шовінізм всіх інших напрямків йому незрозумілий. Напів українець. Каже, що його батько українськими справами цікавився. ...Лілієнтальґезелшафт запрошує Сікорського прочитати цілий ряд фахових лекцій. Сікорський хоче з Тобою познайомитись. Він до речі висловлював бажання познайомитись з А. Розенбергом. Залишаю Тобі самому рішати, чи Сікорському варто допомогти в цьому відношенні чи ні. Сікорський виставляє себе великим антибольшевиком. Його думка шукати співпрацю з усім[а] антибольшевицькими елементами, зокрема також і з українцями»²¹⁷. Що ж до питання чи знайомити І. Сікорського з А. Розенбергом, то Д. Скоропадський на полях листа дописав: «Ліпше Ні, бо Сікорський по собі чесний чоловік»²¹⁸.

Стосовно ж до зав'язування корисних контактів у США, то в листах до батька гетьманич звітувався, зокрема, що у спектрі

Ігор Сікорський

217 - Там само, арк. 1 зв.

218 - Там само.

Перше у світі посвідчення пілота гвинтокрила, видане на ім'я І. Сікорського (10 грудня 1940 р., США)

його уваги перебували: сім'я Боннелів зі Стратфорда (чоловік – банківський адвізінг, впливова родина, що зналася з тогочасним президентом «Carnegie Foundation» Кеппелем)²¹⁹, Ігор Сікорський (власник авіаційного компанії «Sikorsky Aircraft» у Бриджпорті), Арно Дош Флеро (відомий і авторитетний журналіст, що свого часу писав з революційного Петрограда

для «New-York World», а потім залишився працювати в Берліні в «Міжнародній службі новин» /INS – International News Service/; надавав рекомендаційні листи для Д. Скоропадського в США), д-р. А. Авінов (Пітсбурзький університет; Музей Карнегі), Джон Пірпонт «Джек» Морган (банкір – «J. P. Morgan & Co.», «Morgan Stanley»; сталеварна корпорація «U.S. Steel», страхова корпорація «Aetna Insurance» і транспортна «Northern Pacific Railway»; сам же гетьман дивувався зацікавленістю гетьманича ним, адже той «іде по жидівській лінії»²²⁰ й, певно, не знав, що Морган був спосором режиму Б. Муссоліні), ген. О'Райян (ірландець за походженням, ярий антикомуніст, колишній начальник поліції Нью-Йорка, що під час Першої світової війни командував дивізією), Лада-Мацарськи (одна з головних зв'язкових «Schroder Bank» в Європі), Клеренс Міхаліс (директор «Savins Baur»), Вік-гем Гоффман (віце-президент одного з найбільших банків США «New York City Bank» та «The City Bank-Farmers Trust Company»; дуже цінував американські інституції та систему, підтримував політику світового нейтралітету США, але прихильно ставився до А. Гітлера і поділяв німецькі вимоги щодо чеських Судетів), міссіс Гаттон (кузина У. Гоффмана, що жила в Ірландії), Бенетт

219 - Там само, арк. 1.

220 - Там само, т. 19, арк. 22.

Робертс (інший віце-президент «New York City Bank», що завідував у цьому банку бюлетенями з фінансових питань, один з найліпше поінформованих людей в американських фінансових справах і в світовій економіці), д-р. Ніколас Мюррей Батлер (політик і публіцист, американський теоретик і практик з педагогіки, професор, президент Колумбійського університету від 1902 р., лауреат Нобелівської премії миру 1931 р., незмінний голова Нагородної комісії Пулітцерівської премії, близький друг президента США Т. Рузвельта), Джозеф О'Гара (юрист з Цінціннаті в Огайо, колишній суддя Верховного Суду, від 1936 р. – головний юрисконсульт Корпорації позик домовласників) та ін.

Тактика Д. Скоропадського полягала у зав'язуванні спочатку світських знайомств і приязних стосунків через ланцюг рекомендацій (інтродукцій), вважаючи, що «з огляду на всякі матрімоніальні міркування це може навіть і ліпше», а вже потім, коли його у США більше знатимуть, розпочинати серйозні розмови на ділові теми, проте залучати до цієї справи українців, «з огляду на тутешні взаємовідносини і брак відповідних українців – неможливо. Можна лише зіпсувати все з самого початку»²²¹. Росіян же гетьманич взагалі намагався оминати²²². Мав Д. Скоропадський й рекомендації з Монреалю до низки суто антикомуністичних діячів й сам завбачливо міркував у листі до батька, «але ці рекомендації хочу використати під самий кінець, бо ті пани мають марку фашистів і тому кожний мій контакт з ними міг би з самого початку пошкодити нав'язанню контактів в інших напрямках, бо тут нічого немає тайного, що не стало б явним»²²³. Налагодив гетьманич взаємини й з низкою католических (неукраїнських) духовних осіб, проте, як сам зізнавався, діяв обережно і повільно, аби знайомства наростали органічно і не зірвалися на початковій стадії. Публічності в неукраїнських справах в США він уникав і не робив, зауважуючи, що «це може й добре, бо мене тимчасом жидова не чіпає, але з

221 - Там само, т. 18, арк. 22.

222 - Там само, арк. 8.

223 - Там само, арк. 22.

другого боку брак реклями затримує й утруднює навязання контактів, але всетаки справа йде»²²⁴.

Не варто й сумніватися, що в Америці гетьманич відчув і суспільну напругу в очікуванні вибуху міжнародних протиріч, яка хоч і не була настільки наелектризована як в Європі, та все ж ширяла у політичному повітрі. «Не хочу допускати, що дійде до війни, – писав він батькові у листі від 26 вересня 1938 р. – Так, як можна судити по тутешній пресі (вирізки висилаю окремо) справа стоїть досить паршиво. Боюсь, щоб із-за якогось необачного кроку чи просто провокації не почалася б

знова світова різня. Тутешне наставлення явно антинімецьке, хоч сильні тенденції, щоб не встрявати в європейські порахунки»²²⁵. Гетьман же вказував синові (лист від 2 березня 1938 р.), що «коли Ти повернешся сюди, ні в якому разі Ти не повинен іти на свою посаду начальника організаційного відділу» Гетьманської Управи, додаючи: «Твоє Діло – велика політика й одруження, або місце на заводі. А краще всього – велика політика, одруження й самотності зайняття своїми справами після одруження»²²⁶. Дещо пізніше, у листі від 25 вересня, П. Скоропадський, зазначаючи, що у Європі усі живуть на вулкані, радив гетьманичу у разі вибуху війни до Німеччини не повертатися, об'єднувати усіх навколо себе і вести справи самотійно»²²⁷.

Данило Скоропадський повернувся до Німеччини (через Британію) на початку весни 1939 р. і вже 15 березня доповів Павлові Скоропадському про свої враження та підсумки від відвідин

224 - Там само.

225 - Там само, арк. 8-9.

226 - Там само, т. 19, арк. 183 зв.

227 - Там само, арк. 29.

США і Канади. Тоді ж гетьман наказав синові залишатися в його особистому розпорядженні²²⁸. Цікаво, що згодом у жовтні 1946 р. Центральне Розвідувальне Управління (ЦРУ) США стверджувало, що завдяки тій заокеанській подорожі «принца» Данила Скоропадського ідея гетьманства зберігала свою силу і популярність у Сполучених Штатах аж до подій у Перл-Гарборі²²⁹.

Утім, власне, насправді не раптовий комбінований напад японської палубної авіації авіаносного об'єднання віцеадмірала Туїті Нагумо та японських карликових підводних човнів, що були доставлені до місця нападу підводними човнами Японського імператорського флоту, на американські військово-морську та повітряну бази (Гавайська морська операція) на острові Оаху, поблизу Перл-Гарбора завдали тоді шкоди Гетьманському Рухові у Північній Америці, а подальша після цього заборона його діяльності в США і Канаді.

Як висвітлюють це питання нині розтаємничені документи ЦРУ, американсько-канадійські влада і спецслужби вважали, що гетьманич Данило «перебував під великим впливом нацистської ідеології»²³⁰. У таємних документах ЦРУ, зокрема, зазначалося, що він «публічно висловлював свої симпатії до тоталітарних ідеологій»²³¹. Не залишилося не поміченим американською розвідкою й те, що Д. Скоропадського під час його перебування у США вітав «Deutscher VolksBund» у Чикаго, а іншого разу – він звернувся до членів «Бунду» німецькою мовою. Висловлювання ж молодого провідника Гетьманського Руху, на думку ЦРУ США, «були антирадянськими та пронимецькими»²³².

Варто також згадати й про іншу подорож, яку не було так широко (в американському стилі) розрекламовано як візит Д. Скоропадського до США і Канади. Йдеться, зокрема, про мандрівку восени 1938 р. гетьманівни Єлисавети Скоропадської до Фін-

228 - Там само, т. 4, арк. 173.

229 - Загальні записи ЦРУ. Армійська інструкція з декласування/випуску у файлі. Український Націоналістичний Рух. Проміжне дослідження. Жовтень 1946. Затверджено для випуску 2001/09/03: CIA-RDP83-00764R000500040001-3, арк. 5.

230 - Там само.

231 - Там само.

232 - Там само.

ляндії. Цю поїздку було організовано фінською журналісткою Адою Норною, яка товаришувала з родиною Скоропадських. Гетьманівна з зацікавленням знайомилася з умовами й життям у Лапландії. Залишилося для історії й таке свідчення людський якостей Є. Скоропадської, що коли вона почула, що має бути побудовано дитячий притулок, то потайки залишила цілий пакунок з власними вишивками, що мали бути продані на користь цього притулку. Пакунок цей був знайдений вже після її від'їзду. «Ми українці завше дивились на фінів як на дружній нарід, хоч нас і роз'єднують великі простори. В нашій долі є багато спільного», – говорила тоді гетьманівна Є. Скоропадська²³³.

Карл-Густав Маннергейм, Олександра Коростовець та Павло Скоропадський (Карлсбад, поч.1930-х рр.)

Принагідно зауважу, що на початку 1930-х рр. П. Скоропадський двічі зустрічався з відомим фінським державно-політичним діячем К.-Г. Маннергеймом, які організовувала донька російського поета і прозаїка К. Случевського й дружина українського громадсько-політичного діяча і журналіста В. Коростовця Олександра (Ара) Коростовець.

Загалом мандрівка Д. Скоропадського до США і Канади була успішною, в першу чергу, з огляду на поширення і популяризацію Гетьманського Руху, а також щодо його ближчого знайомства з українцями діаспори та з огляду об'єднавчої місії для усіх

громадсько-політичних сил і соціальних верств закордонного українства, адже, як писав його батько у листі до О. Назарука від 28 березня 1938 р., «Данило в Америці та Канаді гетьманців не виставляв в першу голову, а працював виключно над об'єд-

233 - Фінська жінка. – 1938. – Ч. 10.

нанням всього українства, і в цьому напрямі зробив дещо позитивне»²³⁴. Водночас П. Скоропадський був досить стриманий в оцінці підсумків мандрівки сина, адже не все задумане вдалося досягнути, як на особистому рівні (пошук нареченої), так і на політичному. Загалом політичний істеблішмент США досить прохолодно поставився до приїзду Д. Скоропадського, як і не відбулося такої бажаної його зустрічі з президентом Ф. Рузвельтом. Йдеться, зокрема, й про те, що, як занотував П. Скоропадський 25 вересня 1937 р. у своєму щоденнику, він прагнув організувати зустріч Данила з президентом США. «Пишу листа Рузвельту про прийом Данила. Вельми корисно для німців, що наш рух в Америці є значним і життєздатним», – записав тоді гетьман²³⁵.

Відтак ще напередодні виступу гетьманича у Клівленді, П. Скоропадський у згадуваному вище листі до О. Назарука від 28 березня 1938 р. вже підсумував подорож свого сина за океан без захвату і вважає, але все ж таки обнадійливо й, певною

Данило Скоропадський серед гетьманців²³⁶

мірою, схвально: «Я не перебільшую значення подорожі Данила, хоч не можу сказати, щоб ця подорож не мала значення, але є один бік справи, що робить мені велику радість. Це те, що Данило, нарешті, в дорослих літах побачив Український нарід. Тепер, після всього того доброго, що він серед українців зазнав, я заспокоївся, бо знаю, що коли мене не стане, Данило буде з ще більшим, ніж я запалом, і вірою, подовжувати наше Діло. Це для мене велика втіха»²³⁷.

234 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 37.

235 - Щоденник гетьмана Павла Скоропадського. Рукопис. Т. 2. (30.12.1932 – 4.07.1933). Особистий архів родини гетьмана Павла Скоропадського в місті Кюснахт, Швейцарія, с. 62.

236 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3075, арк. 6.

237 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 14.

* * *

Павло Скоропадський

Тим часом події 1938–1939 рр. переконували в тому, що світ перебуває напередодні нових глобальних катаклізмів. У цей час П. Скоропадський переймається питанням *створення об'єднуючого центру української еміграції з узагальненою національно-державницькою ідеологією*. «Нині вже не стоїть питання – будувати чи не будувати свою державу, – згадував слова гетьмана М. Королишин. – Ми вже всі хочемо мати від нікого Незалежну і Соборну Державу. Йдеться тільки про знайдення якнайлегших шляхів для її відновлення і закріплення. Сьогодні в Україні маємо багато більше інтелігенції, як це було в 1917–20 рр., здатної і досвідченої в державницькій творчості. Я змагаюся за відновлення Гетьманства, бо воно найбільше відповідає духовності Українського народу. Але в перехідний час я підтримаю всіма можливими способами Українську Державу в кожній її національній устроевій формі і лояльними способами буду прагнути до відновлення Гетьманства»²³⁸. Спогади, як відомо, річ суб'єктивна, проте об'єктивно було очевидним, що світогляд П. Скоропадського за час перебування на чужині, у вигнанні все ж зазнав змін з часу його гетьманування в Україні.

П. Скоропадського обурювало те, що деякі українські політичні сили, замість шукати компромісів в еміграції задля створення спільного фронту, все ще обливали наклепами у проросійськості його самого та очолюваний ним Гетьманський Рух.

238 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 263.

«Уявіть собі, – писав він 25 січня 1938 р. О. Назаруку, – що вони більш п'ятнадцяти років товкмачуть в голови своїх читачів, що я сторонник москалів, що я проти самостійної України. Коли на перших порах деякі мої політичні кроки може й могли помилково давати привід обвинувачувати мене в якихось російських особливих симпатіях і т. д., то зараз після всього того, що я пережив завдяки своєму українству, подавати загалові все ті ж доводи для поборювання мене – це вже максимум бездарности й неймовірна глупота, або нахабство»²³⁹.

Серед інших наклепів, що поширювалися недругами, було твердження у пронімецькості Гетьманського Руху. «Гетьманський Рух – це рух суто український і вільний рух; ми знаходимо, що Німеччина може нам допомогти – ми її поважаємо, але ми не агенти німецькі, – з обуренням писав П. Скоропадський в одному з листів до О. Назарука. – Поважні німецькі групи розуміють нас і рахуються з нашою точкою погляду; є групи, що, очевидячки, дивляться інакше і думають, що для користи їх Держави їм треба мати щось інше. [...] В кожній країні і в кожнім громадянстві є світлі сили й сили тьми; світлі сили шукають всюди созвучних їм світлих сил, а сили тьми єднаються з подібними їм силами тьми, що їм з ними по дорозі. Вічний закон; ось тут те ж саме.

Треба, щоб світлі сили взяли гору. Це наше завдання. Бог не без милости. Я енергії і надії на перемогу не гублю»²⁴⁰.

У 1938 р. владою Чехо-Словаччини було застосовано репресії проти українського національного руху в Республіці, який празькі владні чинники визначали як пронімецький. Гонінням було піддано й Гетьманський Рух (у Закарпатті існувало кілька гетьмансько-монархічних організацій, зокрема на чолі з В. Мурашком в Ужгороді та з В. Мельником у Хусті)²⁴¹.

Так, у квітні 1938 р., зокрема, у ЧСР було заарештовано представника Гетьманської Управи в Чехії Б. Гомзина та ще 14 ак-

239 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 8.

240 - Там само, арк. 67.

241 - ЦДАВО України, ф. 1878, оп. 1, спр. 33, арк. 41.

тивних гетьманців, вихідців переважно з Закарпаття, яких офіційно звинуватили у завданні шкоди Чехо-Словацькій державі та праці на її розвал (щоправда, наприкінці квітня затриманих звільнили з нагоди великосвяточної амністії)²⁴². При цьому слід зауважити, що гетьманці таки прагли втілення щонайменше автономізації Закарпаття в ЧСР.

Борис Гомзин – підполковник,
начальник Пресового відділу
Гетьманської Управи

Варто також зауважити, що гетьманці тоді стояли на ґрунті широкої автономії для Закарпаття в межах Чехо-Словаччини на засадах Сен-Жерменського договору, позаяк, вважав гетьман, у зв'язку з невизначеною позицією А. Гітлера і за підтримки Б. Муссоліні існувала велика небезпека, що за спроби негайного оголошення незалежності Карпатську Україну загарбає Угорщина²⁴³. Водночас, наприклад, О. Назарук, усвідомлюючи міжнародне становище 1938-го року, писав до П. Скоропадського про сприятливу геополітичну нагоду й про становище, що «аж проситься перевести скріплення і передусім прискорення автономії Підкарпатської Руси,

що мало б переломове значіння для української нації взагалі», додаючи, що «чим вчасніше Ваша Світлість могли б звернути на се увагу кому слід на заході, тим краще було б для української справи»²⁴⁴. На увазі, звісно ж, малася Німеччина²⁴⁵, якій на думку О. Назарука, була невигідною передача Закарпаття Угор-

242 - Там само, спр. 42, арк. 21.

243 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 47.

244 - ЦДА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 205, арк. 159–159 зв.

245 - Гай-Нижник П. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) 1938–1939 рр. як одна із «розмінних монет» Мюнхенського договору // Гілея. – 2018. – Вип. 139 (№ 12). – Ч. 1. Історичні науки. – С. 48–56.

щині, позаяк «це було б рівнозначне з зрізанням острого кінця “стріли справедливості” між народами»²⁴⁶.

В Гетьманській Управі поділяли таку оптимістичну точку зору й саме тому С. Шемет у листі до О. Назарука зауважував: «На карпато-українську справу тут [у Німеччині] дивляться як на спробу українських сил, як на іспит зрілості для українців. Іспит цей відбувається в тяжких умовах. І внутрішнє положення цієї української землі і зовнішнє нелегке. Але край маленький і зовнішня політична і фінансова допомога можливі і нікого не обтяжуватимуть занадто. Чому ж не зробити такого іспиту і такої маленької як на німецькі масштаби прислуги українцям?»²⁴⁷.

П. Скоропадський гостро переживав тогочасні події. Йдеться, зокрема, про непоступливість німецької влади в справі організації і легалізації єдиної Української Православної Церкви, чим щиро і наполегливо переймався гетьман, про нову боротьбу за очільництво у Науковому інституті в Берліні й про невдалий перебіг суперництва за досягнення майбутнім проводом над створюваною Українською Установою Довіри в Німецькій імперії з націоналістами з ОУН, що для П. Скоропадського було питанням першорядної ваги²⁴⁸. «Коли б дійсно німці призначили людину коновальцівського табору, – розпачливо писав гетьман синові з цього приводу у листі від 2 березня 1938 р., – мені нічого не залишилося б іншого, як зачинити усе тут в Німеччині, бо це показувало б всім, і нашим українцям і всім чужинцям закордоном, що цікавляться українською справою, що одно з двох: а) Гетьман не має рішуче ніякого значіння в Німеччині і з Ним зовсім не рахуються, або б) Гетьман пішов на уступки і згодився на те, щоб на чолі ферттрауенштелле, інституції, що має таке важливе значіння в житті українців в Німеччині, була призначена людина, що має зносини з большевиками і відома

246 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 205, арк. 165–167.

247 - Там само, спр. 337, арк. 28.

248 - Гетьманці висували кандидатом на очільництво майбутньою Українською Установою Довіри в Німеччині О. Скорописа-Йолтуховського, який не мав належної підтримки серед німців, натомість креатурою ОУН спочатку був «аполітичний» колишній генеральний консул УНР в Мюнхені В. Оренчук, а потім – др. М. Сушко, який зрештою й отримав цю посаду.

всім своєю політичною аморальністю. І те й друге принесло мені великий моральний удар»²⁴⁹.

П. Скоропадський зарікався, що він на таке ніколи не згодиться й мав намір перенести Гетьманський Центр з Німеччини в іншу країну. Ба більше, гетьман, у разі, коли б сам не зміг виїхати за межі Райху, то розмірковував навіть над припиненням будь-якої особистої праці в Німеччині й збирався просити свого сина Данила стати на чолі Гетьманського Центру в іншій країні (на перших порах розглядалася Канада). «Я сторонник чесної співпраці з Німеччиною, але коли я встановлю, що вона не хоче чесної праці, а хоче все, що у нас є здорового, нищити своєю манерою видвигати всяку сволоту штучно на ролю провідників народу, то мені з біллю в серці не залишиться нічого іншого як одійти від Німеччини, чи залишаючися тут аполітичною людиною, Центр нашого Руху, під Твоєю кермою, перенести в другу країну»²⁵⁰.

На це син намагався у листі з Чикаго від 29 червня 1938 р., де він перебував тоді в рамках свого турне по США і Канаді з метою відвідування гетьманських організацій за океаном, заспокоював П. Скоропадського, оперуючи важливістю безперервності праці над українською справою в еміграції. «На мою думку ми з Тобою не можемо й не маємо права ні при яких обставинах (навіть найгірших) зходити з нашої принципової точки погляду, а власне, не можемо зменшувати нашої енергії в напрямку побороення всяких спроб затроїти наше суспільство всякою агентурною грязюкою з ціллю його використовувати для неукраїнських цілей», – писав батькові гетьманич. – Найгірше було б, щоб ми були примушені вийти на деякий час, зробивши відповідні заяви нашим людям для пояснення їм положення. Вони нас ліпше як хто будь інший зрозуміють, бо з деякими з них вже говорив і вони цілком поділяють мою й Твою точку погляду. Хоч одверто кажучи я думаю, що до того не дійде»²⁵¹.

249 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 184.

250 - Там само.

251 - Там само, т. 18, арк. 16.

Тим часом події навколо польського терору і репресій в Західній Україні та загрозлива ситуація у Підкарпатській Русі спонукали провідництво Гетьманського Руху та Фронту Національної Єдності (ФНЄ) оголосити 2 серпня 1938 р. про започаткування об'єднувальної організації спротиву фізичному винищенню українців під назвою «Українська Акція», яку очолили П. Скоропадський (СГД) та Д. Паліїв (ФНЄ). Про це того дня два провідника домовилися за особистої зустрічі у Данцигу²⁵².

У проводі організації стояла Головна Колегія у складі: Павло Скоропадський (голова), Дмитро Паліїв (заступник голови), Данило Скоропадський, Осип Думін, Юрій Косач. У випадку незгідності поглядів членів Колегії вирішальний голос мав належати її голові²⁵³. Зв'язок проводу «Української Акції» з її базою мав відбуватися через Крайові Колегії, призначені Головною Колегією, що були відповідальні перед нею. Крайові Колегії кермували діяльністю «Української Акції» на поодиноких теренах, кожночасно отримуючи директиви від Головної Колегії. Крайові Колегії мали користуватися правами автономії з тим, що ці права не переступатимуть загальних рам ідеологічних і рам діяльності, накреслених Головною Колегією²⁵⁴. Кооптація членів Колегії наступала у порозумінні і за згодою її голови. Місце осідку «Української Акції» збігалось з місцем осідку голови Колегії, згідно з місцем вказаним головою. Головна Колегія мала такі реферати: 1) Організаційний; 2) Преси і пропаганди; 3) Зовнішнього зв'язку; 4) Військової акції. Головна Колегія призначала на ці реферати відповідних референтів, а також секретаря для ведення всієї її канцелярії та головного скарбника «Української Акції» (він же – головний фінансовий референт «УА»).

Організаційна референтура мусила дбати про поширення теренів праці шляхом нав'язування зносин з поокремими організаціями та особами й об'єднувати їх для акції в дусі ідей «Української Акції», а також дбати про якнайтісніший зв'язок

252 - Там само, т. 8, арк. 104.

253 - Там само, арк. 179.

254 - Там само, арк. 100.

Павло та Олександра Скоропадські

Крайових Колегій з Головною Колегією.

Пропагандивна референтура мала перейматися розповсюдженням державницьких ідей «Української Акції», правдивим інформуванням українців і чужинців про кожночасне становище на українських землях і поза ними. З цією

метою референтура мала б видавати і редагувати періодичні й неперіодичні друковані органи, засновувати пресові бюро, постачати інформацію з терену для ідеологічно-спорідненої преси й, кожного разу у порозумінні з Головною Колегією, здійснювати акцію оборони краю перед наступом ворога.

Референтура зовнішніх зносин повинна була готувати іноземними мовами доповіді, анкети, виступи тощо, нав'язувати контакти з прихильними до «Української Акції» чужинецькими установами, організаціями та установами й, у порозумінні з Пресовою референтурою, видавати іноземною мовою публікації на українські теми.

Референтура військової акції мусила досліджувати можливості для вишколу військового членства з огляду на потреби організації кадрів, мала вести через фахові сили курси, влаштовувати доповіді з військової сфери, нести обов'язки самоохорони «Української Акції» й дбати про інформаційну службу проти ворогів.

Фінансова референтура розглядала можливості фінансової акції, вела сувору звітність прибутків і витрат організації, складала кошториси для теренів і відповідала за цілість фондів «УА»²⁵⁵. Водночас в СГД в США і Канаді започаткував Український державницький фонд (УДФ). «Фонди, зібрані в першому році після початку акції, йдуть на підтримку Гетьманської Ви-

255 - Там само, арк. 102.

звольної Акції в Європі, – повідомлялося у відповідному оголошенні УДФ за підписами провідних діячів СГД Америки і Канади О. Шаповала, О. Тарнавського, М. Сіминовича, Г. Матвіїва, Б. Пелеховича, М. Солтиса і Н. Гуля. – По мірі розбудови нової міжгрупової державницької організації «Українська Акція», що співпрацюватиме в тісній порозумінні з Гетьманським Центром, частина зібраних фондів буде спрямована в цей бік»²⁵⁶.

Головна Колегія розподіляла поміж себе терени діяльності за територіальним принципом. Головна Колегія кермувала цілістю «Української Акції», визначала напрям її праці на усіх теренах і контролювала її. Вона також призначала членів Крайових Колегій через затвердження кандидатів, запропонованих керівниками. Головна Колегія призначала керівників в поокремих країнах, де ті закладали б Крайові Колегії, склад яких мав бути затверджений Головною Колегією. Крайова Колегія зазвичай мала складатися з трьох членів: керівника, секретаря і скарбника (фінансового референта). В разі ж потреби, число членів Крайової Колегії могло бути збільшене. Крайова Колегія поділялася на чотири реферати: організаційний; преси і пропаганди; зовнішнього зв'язку; військової акції.

Керівник Крайової Колегії мав керувати акцією на терені і відповідав за її цілісність. Він складав загальний план діяльності й апробував плани поодиноких референтів, складав кошториси, наглядав за вірністю ідеологічно-політичної лінії і здавав звіт перед Головною Колегією з усієї діяльності на терені. Керівник мав репрезентувати «Українську Акцію» на терені, входити у зв'язки з чужинцями і з поокремими українськими організаціями та особами з дозволу Головної Колегії. Зв'язок між Головною Колегією та теренами підтримували керівники, призначені Головною Колегією. Скарбник Крайової Колегії був зобов'язаний подавати місячний звіт головному скарбникові «УА». Керівник Крайової Колегії міг бути відкликаний Головною Колегією, як і розпущена уся Крайова Колегія. Членами «Української Акції»

256 - Там само, т. 13, арк. 45-45/01.

могли бути приватні і фізичні особи, яких приймала до членства Крайова Колегія з затвердження Головної Колегії²⁵⁷.

Згідно з Тимчасовим Правильником «Української Акції», вона позиціонувала себе як патріотична і всеукраїнська організація, що об'єднувала українців на основі єдності ідеологічної, чину і проводу. Метою «Української Акції» було прискорення відбудови Української Держави в її історичних і етнографічних кордонах із угляданням геополітичних особливостей країни та української нації. Шляхами до цієї мети визначалися:

- а) ідеологічне виховання членства в державницькому дусі;
- б) підпорядкованість єдиному проводові;
- в) незалежність творчого чину;
- г) непримиренність супроти ворогів України;
- г) гідна репрезентація перед чужиною.

Єдність чину «Української Акції» трактувалася її засновниками у посиленій активності в таких ділянках як ідеологія (виховання світогляду й духовости українця-державника) та практика (пропаганда, організаційна праця, зносини з чужинцями, військові акції). Єдність проводу «Української Акції» уособлювалася разом символом і носієм Української Державности, яким визначався гетьманський рід Скоропадських²⁵⁸.

Завданнями організації ставилися:

«1) Пропагандивною акцією спинювати наступ ворожих українству сил та в той спосіб об'легчувати боротьбу українського народу на його землях.

2) Витворювати в світі умовини – користні для віднови української державности.

3) Збирати всі українські творчі сили для скоординованої акції»²⁵⁹.

Окремими ж завданнями були:

1) «Організація оборони Батьківщини перед кожночасним наступом ворогів» і

257 - Там само, т. 8, арк. 101.

258 - Там само, арк. 100.

259 - Там само, арк. 179.

2) «Поборювання з уваги на український престиж і державну користність, тих чинників, які змагають до розбиття національної єдності, або стоять на послугах чужих чинників»²⁶⁰.

Перше засідання Головної Колегії «Української Акції» тривало від 15 год. 30 хв. до 19 год. 05 хв. 22 вересня 1938 р. по Райхсштрассе, 50 у Берліні за участі Павла Скоропадського (голови), Юрія Косача (члена) та Осипа Думіна (члена і секретаря). Ю. Косач зачитав пункти угоди, укладеної 2 серпня у Данцигу між гетьманом П. Скоропадським і провідником ФНЄ Д. Паліївим, та Тимчасовий організаційний правильник «Української Акції».

Дмитро Паліїв

По цьому учасниками засідання було прийнято внесення про необхідність введення до складу Головної Колегії українського представника з Америки, кандидатуру якого мав би підшукати гетьманич Данило. Керівником же на Францію, Англію, Бельгію та тимчасово на Закарпаття і Буковину було призначено Ю. Косача, а на Німеччину, Данциг та Італію – О. Думіна. Керівником на українських землях під Польщею було визначено Д. Паліїва, якого було уповноважено призначити керівника на Західну Україну. У Туреччині організовував новий відділ СГД сот. М. Забелло.

П. Скоропадський також висловився про план пропагандистської акції в зв'язку з переслідуванням поляками Православної Церкви на Холмщині та щодо видання відповідних відозв до українців і чужинців. Постановлено було також видати брошуру у цій справі англійською, французькою і німецькою мовами, яку мав написати і представити на розгляд гетьманові Ю. Косач²⁶¹. О. Думіну ж було доручено випрацювати словарний та

260 - Там само, арк. 100–101.

261 - Зауважу принагідно, що колишнього члена УВО й ОУН у Франції й колишнього співробітника «Українського Слова» в Парижі та члена «Ліги Українців» у Франції Ю. Косача, що перейшов до гетьманського табору,

марковий код і подати проекти зв'язків з краєм, а також звернутися до гетьманича Д. Скоропадського з проханням зібрати 150–200 адрес в Америці²⁶². Що ж до членства в Колегії гетьманича, то воно було у ній, швидше, номінально-демонстративним, ніж дієвим (тим паче, що сам він на той час перебував з візитом у Північній Америці).

Наступного дня (23 вересня) від 15 год. 22 хв. до 18 год. 50 хв. у тому ж приміщенні в столиці Німеччини Головна Колегія (П. Скоропадський, Ю. Косач, О. Думін) призначила головним скарбником «Української Акції» п. Коваліва. О. Думіну було доручено повідомити про останні рішення Головної Колегії «Української Акції» Д. Паліїва й тримати з ним постійний зв'язок. Ю. Косач же мав збирати усі матеріали, дотичні переслідуванню українців у Польщі²⁶³.

На цьому своєму другому засіданні члени Головної Колегії також розглянули загострене становище в Європі, ситуацію навколо Закарпаття та прагнення закарпатських українців здобути право національно-політичного самоозначення в Чехо-Словаччині. Зокрема було обговорено й проєкт пропам'ятної записки (автор О. Думін) для німецького уряду щодо українців-вояків, які переходять з чехословацької території до Німеччини. Вже наступного дня вказану пропам'ятну записку мало бути передано німецьким владним чинникам, зокрема: Міністерству військових справ, Міністерству закордонних справ та Міністерству внутрішніх справ. Пропонувалося в цій справі просити німецькі чинники виділяти українців-вояків чехословацької армії з загальної маси перебіжчиків і розміщати їх в окремому таборі. «Українська Акція» була готова надіслати до

дуже цінував і поважав Д. Скоропадський. «Вважаю, що треба за всяку ціну не загубити Ю. Косача, – писав 1938 року гетьманич батькові в одному з листів з Америки. – З усіма його крайностями він тип безперечно позитивний. Як Ти очевидно сам спостеріг, за останні часи він сильно виступає проти Донцова і Донцовщини і не без ефекту на український загаль. Оскільки Ти його критикуєш, то роби це в такий спосіб, щоб це його занадто не вражало б. Звертаю при цій нагоді Твою увагу на те, що в листуванні з ним мусиш особливу увагу звертати на літературність мови. Не давай Ш[еме]ту писати Твої листи до нього. На підставі власного досвіду знаю, що правильність українськрї мови має велике значіння особливо в зносинах з молодим поколінням» [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 18, арк. 4].

262 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 8, арк. 104.

263 - Там само, арк. 103.

такого табору своїх людей з місією ширити серед інтернованих національне самоусвідомлення.

Після цього «Українська Акція» мала намір сформувати з тих українців-вояків військові підрозділи, які на випадок війни з Чехо-Словаччиною були б вжиті на фронті для активного зама-ніфестування волі Закарпаття самому визначати власну національну долю. Ця збройна формація мала дістати назву: Український Закарпатський охотничий легіон (Freivilligen-Legion der Karpaten-Ukraine), командантом якого П. Скоропадський планував призначити отамана О. Лисняка (у випадку неприйняття цієї кандидатури – полковника Т. Стефановича), а начальником штабу – сотника О. Думіна. Якщо ж вказані кандидатури не змогли б прибути до Німеччини, то обов'язки команданта легіону, до часу призначення гетьманом нового командира, мав виконувати сот. О. Думін, який тоді мешкав у Кенігсберзі²⁶⁴.

Власне, П. Скоропадський налягав на створенні українського легіону не так з надією встигнути сформувати його в задіянні у Закарпатті, як з огляду на можливу війну проти Радянського Союзу й при цьому, як він довірочно повідомляв своєму синові, з тією вимогою, аби тільки йому надали можливість займатися цією справою й нікому іншому²⁶⁵. Тепер вже відомо, що цей задум П. Скоропадському не вдався, як і не набула подальших політично-об'єднавчих перспектив у національно-визвольному еміграційному русі «Українська Акція».

Коли ж у жовтні 1938 р. на Закарпатті було створено уряд Підкарпатської Русі (Карпатської України)²⁶⁶, П. Скоропадський та усі гетьманці з захватом зустріли цю новину. «Вам, народнім провідникам і Всенародній Раді Карпатської України, засилаю

264 - Там само.

265 - Там само, т. 19, арк. 27.

266 - 8 жовтня 1938 р. було утворено перший автономний уряд (Раду міністрів) Підкарпатської Русі, який очолив русофіль мадярон Андрій Бродій (затверджений центральною владою у Празі 11 жовтня 1938 р.). Однак проугорська політика А. Бродія, який ще до свого призначення вів таємні переговори з Угорщиною про приєднання до неї Краю, викликала незадоволення українського населення в Закарпатті й стала причиною рішучих дій Чехо-Словаччини. 26 жовтня 1938 р. А. Бродія було усунуто з посади голови Кабінету і того ж дня заарештовано заговорами чехословацької воєнізованої поліції за «державну зраду і шпигунство». Новим прем'єр-міністром Підкарпатської Русі (Карпатської України) став лідер Християнсько-народної партії й український патріот Августин Волошин.

гарячі бажання успішних рішень і чину для забезпечення свободного розвитку Карпатської України, – писав гетьман у своїй вітальній телеграмі закарпатцям в Ужгород (Волошину, Реваю, Брашайку, Клочураку, Грицю). – Хай Ваша одностайність відверне мадярсько-польську небезпеку поневолення і приведе до забезпечення повноти прав Карпатській Україні»²⁶⁷. Відомості про результати виборів до Сойму карпато-української автономії й триумф коаліції на чолі з діючим прем'єр-міністром А. Волошиним (92,4% голосів) викликали в гетьманській пресі, як і в усій українській людині на чужині, ледь не ейфорію: «Повна перемога У.Н.О. як єдиної партії для єдиного народу є перемогою української ідеї на теренах Карпатської України, є свідоцтвом велетенського духового зрушення, переживаного в даний мент тою західньою віткою нашої нації, що має щастя існувати і розвиватись у власній державній організації»²⁶⁸. Гетьманці з радістю і надією підтримували державотворче відродження у Закарпатті. Пізніше, наприклад, 5 березня 1939 р. полк. Дубовий від імені СГД у Франції писав прем'єр-міністрові Карпатської України А. Волошину: «Ексцеленціє Отче-Премєре,

Маємо честь вітати відкриття Першого Сойму Карпатської України як початок грядучого Всеукраїнського Визволення.

Бажаючи Першому Соймові Карпатської України успіхів у розбудові Незалежної Державности на Срібній Землі, ми єднаємося з ними думками й вірою в нашу остаточну перемогу»²⁶⁹.

Між тим, ще у жовтні 1938 р. П. Скоропадський вручив меморіал німецькому міністрові закордонних справ Й. фон Ріббентропу в справі Карпатської України, в якому висловив рішучий протест проти зазіхань Угорщини і Польщі на Прикарпаття й клопотав за те, аби до часу поки повстане Українська Держава Закарпаття залишалося, як самоуправна країна, у складі Чехо-Словаччини²⁷⁰. 11 жовтня відповідний меморандум, який був переданий до зов-

267 - Карпатська Україна // Пflug та Меч.(Буенос Айрес). – 1938. – Ч. 7. – С. 8; Голос Державника. – 1947. – ч. 3. – С. X; Кушинський А. Гетьман Павло і Гетьманич Данило Скоропадські. – Чікаго, 1968. – С. 39.

268 - Українська хроніка // Нація в поході. – 1939. – Ч. 1. – Лютий – С. 22.

269 - ДАЗО, ф. 3, оп. 2, спр. 28, арк. 1.

270 - Карпатська Україна // Пflug та Меч.(Буенос Айрес). – 1938. – Ч. 7. – С. 8.

нішньополітичного департаменту НСДАП, виробила й контролювана гетьманцями Українська Громада в Німеччині. Ось його зміст, що фактично відображав становище Гетьманського Руху і П. Скоропадського щодо становища Закарпаття:

«В історичні дні перебудови державного і національного порядку в Осередній Європі виступили на перший план європейських інтересів глибоко закорінені в крові і расі народні зв'язки, котрі незважаючи на теперішній стан або факти раніше відведених “історичних прав” – дають про себе знати.

Це всепереважаюче чуття національної спорідненості з закарпатськими українцями, що займають найсхіднішу частину Чехословацької республіки, сьогодні змушує підняти голос усіх українців, як представників згуртованих народних мас, так і розкиданих на чужині і навіть за океаном, за своїх закарпатських співбратів.

Єдина позиція всіх українців відносно основних національних проблем не викликає найможливіших розбіжностей, що торкаються організованих чи практичних питань серед окремих груп, тож кожна українська національна організація є рупором українського суспільства, що захищає одне з питань, стосовно котрих серед українського народу панує однаковість – в даному випадку за право самоврядування української закарпатської країни.

Українське населення понад 1000 років заселяє область південніше Карпат, раніш більш ширшу, воно там заселяло вже у той час, коли степовий народ угрів ще не перейшов велику рівнину центральної Угорщини, поляки ж і чехи займали іншу площу, а словацький народ взагалі ще не утворився.

Усвідомлення цих народів з українськими племенами, що живуть по той бік, було живим ще з часів великої Києво-

Павло Скоропадський

руської держави, тим паче, що звідти бували неодноразові переселення. Під час чижинецького угорського панування протягом кількох століть, частину населення було помадярено, певна частина напевно була ословачена. Економічна вбогість і національний утиск мали наслідком масове переселення, тож у дійсний час в США мешкає не менше закарпатських українців, ніж на Батьківщині. Проте тільки но у 1919 році населенню надалася можливість вирішувати долю самим, ідея української єдності здобула перемогу над 1000-річними зв'язками й приймала широкий розвій у спільній боротьбі народів по той і по цей бік Карпат. Але втілення ідеалів української державності зустріло в корінних областях України надто великі перешкоди, відтак приєднання не могло відбутися.

Після невдачі з планами приєднання об'єднані в Центральній Раді національні організації міст Ужгород, Хуст і Пряшів повернулися до вже раніше висловленої земляками, що переселилися до Америки, ідеї й переважаючою більшістю голосів вирішили приєднати область закарпатської України до Чехословаччини, але зі збереженням широкої автономії.

В мирному договорі Сен-Жермена (відд. III § 53) від 10 вересня 1919 року, а також і на підставі однаково суголосних постанов Тріанонського миру (§ 42) було передбачено і те й інше: закарпатська Україна приєднувалася до Чехословаччини, але в якості автономної одиниці, права якої тут же були точно визначені і доповнені договором Сен-Жермена. Область ця повинна мати автономний ландтаг і відповідного губернатора на чолі країни. Чиновники повинні бути обрані місцевим населенням. Ці постанови були внесені до конституції Чехословацької республіки документом від 29 лютого 1920 року.

Попри те, що тут справа торкалася очевидно добровільного приєднання й присуджені автономні права не тільки були точно гарантованими чехословацьким урядом, але й мирними договорами, яким чехословацька держава завдячує своє формальне створення, протягом стікших з того часу 19 років для

втілення автономії нічого істотного не було зроблено, проте відбулося багато того, що протирічить параграфам договорів.

В Сен-Жерменському мировому договорі говориться в загальних словах про область рутенів південніше Карпатів. Назва “рутени”, як відомо, означає українців, але аж ніяк не росіян. Проте позаяк у чеській мові відсутня різниця між цими двома назвами, то зазвичай офіційну назву Підкарпатська Русь пояснявали так, ніби то йшлося про Закарпатську Росію з карпато-московським населенням. Названа, таким чином, адміністративна одиниця не відповідає українській народній області південніше Карпатів. Проведена в якості тимчасового заходу смуга вздовж річки Уж надає словацькому управлінню 3440 км з населенням в 118.000 осіб (1930 рік), в той час як східніше р. Уж залишається площа в 11.430 км з 515.000 мешканцями. Доля українців в загальному числі населення цієї західної облаті з 74% ще вища, ніж у східній (71,3%), що містить дві угорські округи й складає в середньому 71,8% на область загальним числом в 14.900 км з кількістю $\frac{3}{4}$ млн мешканців. На другому плані ідуть євреї з 12,1%, чехи і словаки з 6,5%, а потім лише угорці, яких поза вищевказаних двох округ дуже мало, з 5,8%, нарешті, румуни з 1,8%.

Перевага на цій, чисто неправильно названої народної мозаїської області, переважаючий, а за природнім приростом населення (16,1% у 1936 р.) переважає навіть Японію. Територію, що знаходиться західніше Ужа, майже всієї закарпато-української області причисляють до Словаччини.

Країна східніше річки Уж як офіційна “Карпато-рутенія” являє собою єдність в сенсі управління, але не автономну область, що володіє обіцяними їй договором правами. Ніякої автономії, ніякого сейму, губернатор з досить мізерними повноваженнями, у всемогутньому апараті чиновників майже одні тільки чехи, також у жандармерії, на фінансовій і митній службі і т. д., багатющо чеських шкіл, що відвідуються тільки дітьми чиновників та євреїв, у той час, як у місцевих, забезпечених не-

достатньою кількістю вчителів школах, штучно підтримується безглуздий хаос мов.

В економічному відношенні українців також сильно ображають, вони у власній “автономній” країні мають менше прав, ніж хто либонь з меншин.

Здійснення постанов про автономію на самій справі ніколи не перевищувало обіцянок.

Для відстоювання своїх прав і національних вимог закарпатські українці заснували на зборах, в яких взяли участь 1100 делегатів, “Українську центральну національну раду”, а для підтримування ладу у неспокійні часи створили “Українську національну оборону”. Проте ця УЦН рада була вимушена припинити переговори з Празьким урядом, позаяк він навіть у дійсний критичний момент не погодився іти назустріч справедливим і захищеним договорами національним вимогам закарпатської України.

Український народ покладає усю надію на чуття справедливості провідних європейських держав й проголошені ними принципи національного самоврядування. Справедливе рішення в цьому сенсі тим швидше потрібне закарпатським українцям, чим скоріше вони у метушні сьогодношньої кризи легко і проти священної волі народу можуть стати предметом обміну міждержавної компенсаційної політики. Водночас з угорськими голосами, що частішають, говорячи одночасно про свої національні вимоги та про тисячолітній державний зв'язок закарпатської України з Угорщиною, ми вперто заявляємо, що українці відверто бажають угорському народові здійснення його справедливих національних переконань, але й для своїх співвітчизників в Карпатах вимагають того ж права самоврядування, а приєднання Закарпатської України до Угорщини вважали би насильницьким й доволі невірним рішенням. Якщо народні права закарпатських українців залишилися незадоволеними в державі змішаних національностей, то у визначено національній державі, яку з себе являє сучасна Угорщина, їх тим менше слід очікувати – ще й зі сторони народу, котрий під

час свого столітнього панування не мав поняття про національні права решти народів своєї тогочасної угорської держави, та ще й щодо закарпатських українців є доконано чужою расою. Бажання двох сусідніх держав домогтися за рахунок закарпатських українців спільного кордону навряд чи виявиться обґрунтованою причиною для західно-європейських великих держав й зовсім не в сенсі права на самовизначення зачіпленого цим питанням народу.

Закарпатські українці будуть достатньо сильними, щоби підтримувати лад у своїй країні та протидіяти прагненням до більшовизації.

Вищеназвані центральні організації Закарпатської України користуються великим авторитетом в країні і можуть розраховувати на симпатії українців усього світу. Українці Закарпатської області далекі від того, щоби загострювати вже без того напружене політичне становище в центральній Європі надмірними чи потребуючими застосування насилля вимогами, але вони, і разом з ними усі решта українців, поскільки вони можуть підняти свої голоси, вимагають нічого іншого як тільки того, за що інші народи радісно жертвують життя: право на самовизначення і самоврядування Закарпатською Україною як автономною одиницею в межах усїєї її народності»²⁷¹.

Утім надій на позитивне вирішення цього питання не додавала невизначена чітко і не заявлена публічно позиція офіційного Берліна, але й вселяли сподівання окремі прояви в німецькій пресі. Так, зокрема, гетьманський часопис «Нація в поході» передрукував на своїх сторінках уривок з січневого випуску друкованого органу націонал-соціалістичної молоді «Wille und Macht» («Воля та влада»), де зазначалося: «Чи Карпатська Україна є твором здатним до життя?... Українці щасливі, маючи можливість господарювання в їх власних чотирьох стінах. Треба залишити уряд і народ у спокою, для творчої праці. Таке є палке

271 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 26-28.

побажання всіх українців на цьому східному відтинку Чехословаччини. Його треба поважати»²⁷².

По усьому світу гетьманці об'єднувалися з іншими українцями діаспори у різноманітні організації допомоги Карпатській Україні. Так, зокрема, у канадійському Едмонтоні СГД увійшов до складу сформованого Комітету допомоги Карпатській Україні. Комітет було утворено на спільному вічі всіх націоналістичних організацій в Едмонтоні, а також Союзу Українців Самостійників, Братства Українців Католиків, Союзу Гетьманців-Державників, що відбулось 13 листопада 1938 року. Головою комітету став тогочасний голова СУС, а касиром – о. Є. Грицина. До нього увійшли представники СГД, БУК, УНО і СУС. Комітет проіснував до часу ліквідації Карпатської України. Ним було вислано відозви до українських громадян не лише в Альберті, але також і в Британській Колумбії. Проведено 17 масових віч у місті Едмонтоні й колоніях. Комітет відбув ряд засідань, зібрав понад 5 тис. доларів і переслав їх до А. Волошина²⁷³. Комітет вів також роз'яснювальну роботу для урядів Канади, Британії, Франції, Італії, Німеччини й Польщі, яким розсилав резолюції з питань про право українців на самоуправу, телеграми з протестами проти переслідувань українського населення в Польській державі²⁷⁴.

Проте невдовзі мадяри таки здобули собі Ужгород і Мукачеву. Та все ж гетьманці ще сподівалися, що за нового розкладу сил в Європі внаслідок Мюнхенського «порозуміння» й «при теперішнім відношенню сил в Чехословацькій Республіці українцям загантовані якнайширші можливості національного розвитку» й через те, що кермо в новопосталій автономній державі припало до рук свідомих українських патріотів, розпочнеться

272 - Огляд преси // Нація в поході. – 1939. – Ч. 1. – Лютий. – С. 19–20.

273 - Байрак М. Українська Стрілецька Громада в Едмонтоні. – Едмонтон: накладом Української Стрілецької Громади – відділу в Едмонтоні, 1978. – С. 74.

274 - Лазарович П. І. Союз українців самостійників і українська визвольна боротьба. – Вінніпег: накладом Союзу українців самостійників, 1951. – С. 19–20.

побудова державного існування України й буде покладено кінець мадяризації, русифікації чи чехизації населення краю²⁷⁵.

У деяких колах карпатоукраїнських гетьманців зажевірла навіть думка про доцільність проголошення у Карпатській Україні регенства гетьманича Данила від імені П. Скоропадського й ба більше – робилися спроби донести такі міркування до А. Волошина²⁷⁶, проте в самій Гетьманській Управі такий проект не розглядався.

Місцеві гетьманці намагалися прислужитися державницькій справі у Закарпатті. Зокрема передбачалося доправити у Карпатську Україну до Хуста в якості особистого представника П. Скоропадського В. Євтимовича, однак той забарився з місією через клопоти щодо започаткування гетьманського часопису «Хліборобський шлях» та створення нової гетьманської організації у Львові²⁷⁷. Писав до А. Волошина й близький до П. Скоропадського негетьманець О. Думін²⁷⁸ з конкретними пропозиціями допомоги і запитаннями щодо потреб молодій державі у фахівцях з різних проблем, можливостей їх прибуття до Хусту²⁷⁹. Проте на місці, у самому Краю, гетьманці були ізольовані силовими чинниками УНО-ОУН і «Карпатської Січі» й проігноровані політичним проводом Карпатської України.

Тоді ж 1938 року у Польщі розпочалися масштабні й жорстокі гоніння на українських православних, що супроводжувалися арештами православних священників, руйнуванням і закрит-

Осип Думін

275 - Карпатська Україна // Пług та Меч.(Буенос Айрес). - 1938. - Ч. 7. - С. 8.

276 - ЦДАВО України, ф. 1878, оп. 1, спр. 33, арк. 140.

277 - РГВА, ф. 354к, оп. 1, спр. 122, арк. 21-23.

278 - Сам гетьман писав про О. Думіна: «Поки що він стоїть далеко від центру нашого руху, але я маю його працею користуватися, тим самим волею чи неволею і зблизитися з ним» [ЦДІАЛ, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 40].

279 - ДАЗО, ф. 3, оп. 3, спр. 173, арк. 16.

тям церков та монастирів у Холмщині, Підляшші й на Поліссі, побиттями і знуцаннями над українським населенням. Тож П. Скоропадський, намагаючись залучити православне духовенство до захисту православних християн-українців у Польщі, написав 18 серпня 1938 р. листа до єпископа Потсдамського Серафима, в якому перелічував польські гоніння на українців, називаючи ті часи «днями журби» і закликав його «подати наш ревний протест проти такої ганебної поведінки польського уряду в відношенню до Православної Церкви і всього православного населення в Польщі, що непохитно стоїть за віру своїх предків»²⁸⁰.

Гетьман висловлює жаль, що польський уряд нічому не навчився з історії XVI–XVII ст. і виявляє обурення гидкою політикою Польщі щодо православних українців, запевняючи, що українці усього світу підійматимуть всюди свій голос протесту, доки громадська думка всього світу не засудить з ганьбою такі вчинки польської влади. «Я й ті Українці, що зі мною суть, віримо, що Ви, Ваше Престолосвященство, умієте поставити під розгляд на Соборі це питання, що ми його піднімаємо, та вилучите його від загальної боротьби. Ми змушені прохати Вас про це, бо маємо відомості, що нажаль і Православний Собор, що засідає під цей час у Карловцях, не вільний від політичних впливів, – писав П. Скоропадський єп. Серафиму, закликаючи того влинути на Карловацький Собор. – В даному випадку треба було б розглядати це питання виключно з точки погляду недопустимості переслідування християнської релігії в державі, що називає себе християнською, в країні, що всюду оголошує себе заборолом проти варварства і большевизма. Ми протестуватимемо всюди, але наш перший крок у цьому відношенню звертається саме до Вас, нашого православного Владики. Віримо, що Ви нас підтримаєте. ...І віримо, що Православний Карловацький Собор найде зі свого боку шляхи, щоби припинити це

280 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 3, арк. 201.

варварство, що його допускаються Поляки над православними Українцями в Польщі»²⁸¹.

Сподівання гетьмана на потужне слово Православного Карловацького Собору на захист православних українців у Польщі, «не зважаючи на різницю політичних наставлень між нами, Українцями, і більшістю Собору» не справдилися й антиукраїнські настрої російських еміграційних церковників, як і польських владоможців, переважили в їхніх душах чуття християнської любові та обов'язок людської справедливості.

Тим часом, перебуваючи у Північній Америці, гетьманич Д. Скоропадський неофіційно зорганізував восени 1938 р. низку українських протестів в США і Канаді щодо польського свавілля й у захисті православних українців. З цією метою було розроблено відповідну «Інструкцію», в якій, зокрема, вказувалося: «Як найскорше зорганізувати за допомогою цілої Організації СГД, протестні віча проти польських знущань над православним українським населенням під Польщею. Підчас тих протестаційних віч в гострій і рішучій формі осудити поступовання польської влади, яке протирічить елементарним засадам людяности. ...Звернути увагу на те, що після зламання опору православних українців, увага польської адміністрації звернеться цілком певно й проти українців греко-католиків, які з національного боку представляють собою об'єднану спільноту, яку поляки за всяку ціну хочуть розбити. Повищі протестаційні віча переводити не в площині одного тільки Союзу Гетьманців Державників, але притягнути до них як найширші кола як греко-католицької так і православної української еміграції Америки й Канади»²⁸².

Відтак 5 жовтня 1938 р. П. Скоропадський випустив *Звернення «До Гетьманців і Українського Громадянства»*, в якому він назвав Польщу подібною до Москви твердиною несправедливості й насильства, що у своїй екстермінаційній політиці діє щодо українців зі сліпою ненавистю, немов виконуючи накази ворогів

281 - Там само.

282 - Там само, арк. 54.

християнського світу. «Варварським наступом на Православну Церкву поляки кинули українській нації виклик – найтяжчий, найбрутальніший зо всіх тих, які протягом двадцяти років так щедро і так часто робилися. Ми мусимо на нього відповісти одностайно, з найбільшим завзяттям і наш спротив довести до кінця, до повної перемоги, – заявив П. Скоропадський. – ...Я закликаю всіх українців зрозуміти вагу моменту і вагу гасла: “За віру предків” і повсякчасно і на кожному місці виступати спільно в оборону святих почувань України. Хай наші люди Холмщини й Підляшшя відчують, що ми всі разом з ними повстаємо на захист свого спільного, всенаціонального»²⁸³.

Було вказано, що гетьманці не допустять, аби суспільна європейська думка станула осторонь байдужо цих подій у Польщі, що слід добитися того, щоби європейський світ не тільки засудив вчинки польської влади у Холмщині і Підляшші, а й став чинно в оборону пригноблених вірян-українців. Він заявив про свою віру у те, що суворе випробування, яке доводиться переживати західним українцям, тільки зміцнить національний і християнський дух усього народу й лише прискорить час загального визволення України²⁸⁴.

Гетьман також додавав, що він разом з православними українцями Німеччини вже звернувся до Православного Собору в Сремських Карловцях (Югославія) з закликом «підняти голос в оборону загроженого з боку польського шовінізму Православія»²⁸⁵. Ось повний текст звернення П. Скоропадського:

«Прадавня країна Української Землі, волость св. Володимира Великого і Короля Данила Галицького переживає цього року сумні події.

Як перед віками, упала знову на віддане вірі і народності українській, населення важка напасть ворожого гніту. Наче б повертаючись до понурих традицій XVI і XVII ст., польський

283 - Там само, т. 8, арк. 40; Відозва Ясновельможного Пана Гетьмана. До Гетьманців і Українського Громадянства // Пług та Меч.(Буенос Айрес). – 1938. – Ч. 7. – С. 2.

284 - 3 відозви ЯВП Гетьмана до гетьманців і українського громадянства з 5.X.1938 р. // Голос Державника. – 1947. – ч. 3. – С. X.

285 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 8, арк. 40; Відозва Ясновельможного Пана Гетьмана. До Гетьманців і Українського Громадянства // Пług та Меч.(Буенос Айрес). – 1938. – Ч. 7. – С. 2.

уряд ламає право, запевнене конституцією, нівечить загальні основи людської справедливості і безоглядно та сліпо йде давнім шляхом тієї польської політики, яка стільки разів доводила до кривавих зіткнень між Польщею й Україною і врешті стала причиною упадку своєї Річпосполитої.

Друге десятиліття минає, як західня частина Українського Народу віддана на поталу нерозумних і некультурних керівників польської політики. Терпіння західньої галузі нашого Українського Народу доповняють страждання поневолених українців на сході. На жаль, треба ствердити, що засоби, яких вживає Польща – “передмур’я християнства й західньої культури” – в суті речі не різняться нині нічим від таких же засобів большевицької Москви. Всім нам, українцям, відомий напрям внутрішньої політики Річпосполитої, що так руйнуюче позначився в різних царинах українського життя під Польщею. Так як і Москва, ця твердиня несправедливості й насильства, вживає й Польська держава скрайніх метод до політичного, соціально-економічного й культурного гноблення українців.

А оце, поточного року, вістря польської екстермінаційної політики, відточене сліпою ненавистю до всього, що хоче жити окремим життям, наказаним традицією й національною свідомістю, звернулося проти справи, найдорожчої українському почуттю.

Немов виконуючи накази ворогів християнського світу, тих ворогів, які з такою оскаженілістю діють у Советах, польські державні чинники брутальним, нечуваним ніде чином прагнуть відібрати нашим українним землякам їхні святощі: прадідівську віру.

Павло Скоропадський

Зразком не лиш немудрої державної політики, але й прикладом скрайньої некультурности вважати треба акцію польського уряду на Холмщині й Підляшші, що переходить сумно до історії під назвою “ревіндикаційної”.

Душу кожного українця тривожить ця акція, що виявляється назовні в нищенні прадавніх святинь, у переслідуванні православного духовенства й вірних. Вісті, що приходять із Холмщини, Підляшшя й Полісся, свідочтва очевидців обурюють кожного українця, хоч водночас сповняють надією й гордістю за твердість, з якою українське православне населення відповіло на замах ворогів.

Рівночасно широкою хвилею йде жива реакція українців, не лиш безпосередньо загрожених наступом польських чинників влади на найдорожче їх серцю почуття. Втішно привітати те шляхетне становище українців греко-католицького віроісповідання, які в ім'я оборони української національної єдності братньо підтримали холмських і підляських земляків у їхній боротьбі за віру.

Мудрий лист Митрополита Андрея Шептицького виявляє ще раз великого духа цього Князя Галицької Церкви. І врешті відгуки культурнішого відламу польського суспільства в зв'язку з “ревіндикаційною” акцією свідчить, що поступовання польського уряду навіть у деяких поляків викликає осуд.

Відчуваю враз з усіма українцями всі народні терпіння й смутки і вважаю, що в цей суворий час, який переживаємо, чин українців повинен бути спрямований на сторожу всеукраїнської чести й гідності на оборону українського імени й українських прав до життя.

Як християнин, не можу бути байдужим в час напастей на віру моїх предків, які в свій час обороняли її лицарським мечем і за неї віддавали життя у священних війнах.

Варварським наступом на Православну Церкву поляки кинули українській нації виклик – найтяжчий, найбрутальніший з усіх тих, які протягом двадцяти років так щедро й так часто ро-

бились. Ми мусимо на нього відповісти одностайно з найбільшим завзяттям і наш спротив довести до повної перемоги.

Боротьба за прадідівську віру об'єднує всю українську націю від низів до верхів, від найбільш помосковлених, найдалі на Схід висунутих частин до греко-католицького західного відламу. Греко-католики пішли разом з православними.

Я закликаю всіх українців, – наголошував П. Скоропадський, – вагу моменту і вагу гасла: “За віру предків” і повсякчасно на кожному місці виступати спільно в обороні святих почувань України. Нехай наші люди Холмщини й Підляшшя відчують, що ми всі разом з ними повстаємо на захист свого спільного, всенародного.

Я разом з православними українцями в Німеччині вже звернувся до Православного Собору в Сремських Карловіцях із закликом “підняти голос в обороні zagrożеного з боку польського шовінізму Православ'я”. Ми йдемо далі. Ми не допустимо, щоб суспільна європейська думка станула осторонь байдуже цих подій у Польщі, супроти несправедливостей чинимих українцям під Польщею. Те, що робили чехи супроти своїх меншин – ніщо в порівнянні з польськими насильствами.

Ми мусимо добитися того, щоб європейський культурний світ не тільки осудив вчинки польської влади на Холмщині, Підляшші й інших місцях супроти Православної Церкви, а став чинно в оборону пригноблених.

Вірю в те, що однозгідність широких верств української суспільності під Польщею і непохитність, з якою безпосередньо zagrożені області зустріли черговий наступ ворогів – з'єднає симпатії українській справі.

Вірю, що сувора проба, яку приходить переживати західним українцям тільки зміцнить нашого національного і християнського духа й тільки прискорить час загального визволення України»²⁸⁶.

286 - Звернення Гетьмана П. Скоропадського. До Гетьманців і Українського Громадянства // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 30–32.

Проте згадуваний гетьманом емігрантський російський Синод не почув цього звернення. Натомість його голова, митрополит Анастасій у своєму посланні до Різдва від 25 грудня 1938 р. дійшов до того, що відкинув саме існування українського народу, назвавши українців людьми, «що засліплені вузькою політичною пристрастю і корисливими міркуваннями», а весь український рух назвав справою чужоземної інтриги, що провадиться на шкоду цілісності «російського» народу²⁸⁷.

На це П. Скоропадський відповів листом «До гетьманців і до всіх православних українців, з приводу Різдвяного Послання Високопреосвященнішого Митрополита Анастасія» від 18 лютого 1939 р., в якому різко засудив вчинок митр. Анастасія й у жорсткому тоні висловився проти його інсинуацій. Гетьман, зокрема, зазначав, що він з великим сумом прочитав Різдвяне послання митрополита і предсідника Синоду Православної Церкви закордоном від 25 грудня 1938 р. «Хоча Синод Православної Церкви закордоном називає себе російським, ми православні українці-гетьманці, суворо додержуючи канонічних приписів, вважали його за наш авторитет у справах віри, бож наше прагнення мати свою Українську Православну Церкву і своє, не зв'язане з московським, церковне керівництво ще донині в цілості не сповнилось», – пояснив П. Скоропадський початкове ставлення гетьманців до цієї Церкви та їх релігійно-церковні сподівання²⁸⁸.

Йшлося про те, що православні українці думали до того часу, що закордонна церква, очолювана Анастасієм, кермується заповідями віри, пригортає і потішає людей, що шукають божої правди й потіхи, є духовним вчителем, а не є російською політичною течією. «Ми гадали, – зауважував П. Скоропадський, – що сучасне Православ'є є понад усякою політикою, та, водночас, ми ніколи не сумнівались, що наші єрархи усвідомлюють такі зрушення, як український національний зрив; що вони

287 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 2, арк. 44 зв.

288 - Слово Ясновельможного Пана Гетьмана до гетьманців і до всіх українців, з приводу Різдвяного Послання Високопреосвященнішого Митрополита Анастасія // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 2.

намагаються об'єктивно збагнути істоту такого явища й його належно оцінити»²⁸⁹.

Гетьман вказував на змарнілі сподівання відносно поглядів Церкви на те, що аргументи про користолюбність українців є пережитком минулого, що коли раніше усілякий натяк на самостійність України пояснювався німецькою інтригою, то за сучасності тими аргументами жонгливали тільки жидівські і масонські часописи, що єрархи протягом багатьох років усе ж могли переконатися, що український визвольний рух є наслідком глибокого духовного відродження українських мас, які усвідомили в собі свою окремішність тощо і, найголовніше, що Церква покликана не на те, аби роздмухувати полум'я ворожнечі між двома братніми народами, що мають однакові права на окремішність, а навпаки – буде шукати шляхів до мирного сусідського співжиття цих народів.

У цьому контексті, після всіх тих незчисленних нещасть і принижень в еміграції, П. Скоропадський закликав ієрархів Російської Православної Церкви закордоном замислитися над питанням: «Чому Імператорська Росія, колись така могутня, так неславно, так неймовірно просто була зтерта з лиця землі, чому зчезла, не залишаючи нічого; каменя на каменю не залилось по ній, по всьому давньому – кожен атом її зрушено з місця»²⁹⁰. Й одразу ж відповідав, що причиною тому є не лише факт привезення німцями Леніна у запломбованому вагоні або жида, а цілий комплекс різних передумов і чи не основним з тих чинників було небажання Росії зрозуміти національні прагнення народів, які входили до її складу, їх цілковите заперечення.

Натомість, вказує П. Скоропадський, митрополит Анастазій у своєму посланні заявляв, що Україна не має права на окреме існування, що українського народу взагалі не існує, що кожен, хто говорить про самостійність України, є людиною засліпленою вузькими політичними пристрастями і користолюбними міркуваннями. Не існувало для Анастазія й історії України, як

289 - Там само.

290 - Там само. – С. 3.

і не цікавили його, обурювався гетьман, тисячі і тисячі людей, що загинули за самостійність своєї країни. Обурили П. Скоропадського й залякування митрополитом українців і Європи братовбивчою війною, а тим паче – заклик об'єднатися усім навколо великого князя Владіміра.

Митрополит РПЦ закордоном,
предсідник Архієрейського собору
і Синоду Анастазій (Грібановскій)

П. Скоропадський від імені українців і гетьманців заявив рішучий протест проти усього, що було висловлене митрополитом Анастазієм у його Різдвяному посланні відносно України й українців. «Не є справою Митрополита Анастазія входити в розрішування політичних питань, не є його справою вирішати, чи українці мають право бути господарями в своїй хаті, чи ні. Не слід православному Митрополитові користуватись неточними історичними даними, – писав гетьман. – Лиш з поваги до високого звання митрополита Анастазія не виповідаю свого погляду з приводу того, що митрополит без усякої причини, не маючи ніяких даних, не беручи під увагу дійсности, ображає, понижує й погрожує братовбивчою війною своїм духовним синам, яких єдиним гріхом є лиш те, що вони люблять свою батьківщину і хочуть здійснити своє законне право бути нарешті самими собою і мати можливість жити на трівких основах своєї власної культури, на рідній землі, в своїй державі»²⁹¹. Гетьман також висловив певність, що усі православні українці цілковито поділяють разом з ним те обурення, що їх охоплює при читанні Різдвяного послання митрополита Анастазія, яко предсідника Архієрейського Синоду Російської Православної Церкви закордоном, додаючи наостанок: «Не мир сіє це посланіє, а ворожнечу»²⁹².

291 - Там само. – С. 4.

292 - Там само.

Водночас гетьманці боляче сприйняли трагедію Карпатської України, звинувачуючи у її поразці не лише вдертя Угорщини, а й деструктивні дії з провокування попереднього українсько-чеського конфлікту та у розколі українців в Закарпатті ОУ-Нівську «мафію» й, зокрема, її пронімецького агента-бандита Р. Ярого²⁹³. У Комунікаті Пресового відділу Гетьманської Управи від 5 червня 1939 р., зазначаючи, що українська еміграція всіх політичних партій з вимоги почуття національної солідарності зробила усе, аби полегшити відродження цієї маленької частини Великої Української Землі й ніхто не думав про використання цієї країни для своїх партійних цілей, проте, як вважав Провід СГД, «тільки Організація Українських Націоналістів (ОУН), що кермується з Відня, прийшла в Карпатську Україну з прихованою метою не допомогти, а лише використати місцеві сили й обставини для своїх партійних цілей»²⁹⁴.

Тут варто зауважити, що взаємини між ОУН і СГД загострилися іще з середини 1930-х років, коли П. Скоропадський у листі до О. Назарука від 25 січня 1935 р. змушений був констатувати, що «за останні часи “націоналісти” табору Коновальця й УНР в пресі ведуть страшену боротьбу проти нас. Казна що вони пишуть в “Тризубі”, “Націоналістові” й “Новім шляху”»²⁹⁵.

Навесні ж 1938 р. гетьман у листі від 28 березня до того ж О. Назарука відгукувався про діяльність ОУН як про одне з найгіркіших і найшкідливіших явищ «в нашій і без того не дуже вже веселій дійсності», додаючи, що «треба почати боротьбу з ОУН», а не відкладати, як той пропонував, цю справу до літа або ж до осені²⁹⁶. «Ця організація, захопивши в свої руки організацію “Січ” у Хусті, намагалася грати роль другого правительства, ігнорувала легальну владу, ігнорувала закони країни і його інтереси, нарешті тричі робила спробу з поміччю хуст-

293 - Комунікат пресового відділу Гетьманської Управи (Берлін). - 1939. - 5 червня. - С. 5; ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 337, арк. 17.

294 - Комунікат пресового відділу Гетьманської Управи (Берлін). - 1939. - 5 червня. - С. 2.

295 - Кентій А. ОУН та гетьманський рух у 1930-х - на початку 1940-х рр. // Студії з архівної справи та документознавства. - 1999. - Т. 5. - С. 224.

296 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 37-40.

ського відділу “Січі” доконати насильний переворот і захопити до своїх рук і владу, – заявляв Комунікат Гетьманської Управи від 5 червня 1939 р. – Все це спричинило в життю Карпатської України великий заколот, облегло мадярам опанувати країну та завело до нинішніх катастрофальних умов життя»²⁹⁷.

Аналізуючи трагедію Карпатської України, П. Скоропадський, власне, так відгукнувся про ті події в листі до О. Назарука: «Я й сам не розумію деяких моментів в діяльності німців, але з повним переконанням в правоту мого погляду, скажу, що в данім разі не стільки німці в своїх політичних вчинках неясні, скільки винні вони в тому, що повірили неймовірній сволоті з українства, а та зіграла домінуючу ролю на Підкарпатті, ролю, що головним чином і привела до таких сумних результатів. Вони змогли зіграти таку ролю, бо влада була в руках такої людини, як Волошин, людини достойної, але слабкої і з малим політичним досвідом.

Тут винно все Українство; воно виявляє, на жаль, духовну слабкість, не знаходячи моральних сил раз назавжди викинути з свого середовища таких людей. По-друге, в українців зовсім неоправдана віра в те, що все зроблять німці. Німеччина працює для себе, але це зовсім не виключена річ, а навпаки дуже правдоподібно, що інтереси України паралельні німецьким. Тому допомогати нам, українцям, як своїм співникам, Німеччині було б логічно. Ми можемо цю тему розроблювати законно й це корисно для нашої праці на добро Батьківщини»²⁹⁸.

Українська Громада в Німеччині (прогетьманська організація) 18 березня 1939 р. у своїй відозві в зв'язку з українською державотворчою трагедією в Закарпатті з прикрістю визнавала: «Вогник національної волі й українського життя, що так радісно засвітив нам в найменшій волості Української Землі – Карпатській Україні – на наших очах гасне»²⁹⁹. Ю. Косач з розпачем писав в «Нації в поході»: «Майнуло мов у сні п'ять місяців віль-

297 - Комунікат пресового відділу Гетьманської Управи (Берлін). – 1939. – 5 червня. – С. 4.

298 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 55.

299 - Відозва Української Громади в Німеччині // Плуг та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 19.

ного існування, державної дійсности, радісного будівництва. Ще не віримо собі, питаємо самі себе: невже це правда?...»³⁰⁰. При цьому автор, звертаючи увагу читача на жертвній і само-відданий боротьбі вояків Карпатської Січі, прирівнював їх до героїв Крут і Базару, запевняючи, що серед українства, попри все, зберігається дух боротьби і самопожертви заради волі і власної державності. Не менш емоційну статтю розміщує у наступному числі часопису й автор зі Львова І. Брусний, справжнє прізвище якого було І. Лисяк-Рудницький³⁰¹.

Водночас керманичі Української Громади (голова – О. Скоропис-Йолтуховський; секретар – Б. Шемет) застерігали, аби нікого не було між українцями, хто б опустив руки й залишив національну працю, наголошуючи, що саме по цій тяжкій поразці усі мусять напружити спільні сили, завзяття й енергію. «Бо тільки та нація може досягнути свободу, – заповідалося у Відозві, – яка в найтяжчих хвилинах свого життя не розгублюється, не тратить енергії й віри в своє діло, в краще майбутнє; яка, зціпивши зуби, гартується ще міцніше і йде уперто наміченою дорогою до своєї мети»³⁰².

Разом з тим керманичі СГД усвідомлювали, що трагедія Карпатської України стала наслідком сплетіння як зовнішньополітичних обставин, так і внутрішнього становища. Зокрема у Комунікаті Гетьманської Управи заявлялося, що внаслідок Віденського арбітражу країна, маючи бл. 620 тис. населення, позбулася й тих малопотужних міських центрів, втратила внутрішню залізничну комунікацію, а залізничний зв'язок між краями республіки проліг через чужодержавну територію, що спричинило проблеми з постачання хлібу та військової дислокації тощо. Крім того внутрішні громадянські взаємини ускладнилися й тим, що населення країни було поділене у суперництві між двома церквами (православною і греко-католицькою) й частково перебувало під ворожими українській національній

300 - Косач Ю. В Карпатській Україні летиться кров... // Нація в поході. – 1939. – Ч. 2. – 15 березня. – С. 1.

301 - Брусний І. Карпатській Україні // Нація в поході. – 1939. – Ч. 3. – 30 березня. – С. 3–4.

302 - Відозва Української Громади в Німеччині // Пług та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 19.

ідеології впливами (москофільство, совітофільство, мадяронство), над якими тяжіла ще й зовнішня загроза двох сильних і агресивних сусідів. Тож за таких умов Карпатська Україна не могла стати українським П'ємонтом й її існування залежало від гри зовнішніх сил, а відтак «треба було мати дуже досвічений провід і дуже міцну внутрішню організацію, щоб цю гру зовнішніх сил українці могли обернути на свою користь»³⁰³.

Ада Норна, Василь Кужім, Іван Мірчук і Павло Скоропадський (Ваннзее, 12 липня 1939 р.)

Таким чином, вказувалося у Комунікаті, «ввиду подій, що насувались і загрожували миру в середущій Європі, введення військ Райху на територію б[увшої] Чехо-словацької республіки було логічним виходом з положення й закінченням хаотичного стану»³⁰⁴. У комунікаті стверджувалося, що А. Гітлер, попри симпатії до Закарпаття, «маніфестовані» нацистським урядом взим-

ку 1938–1939 рр. був зв'язаний у своїх діях рішенням вже згаданого Віденського арбітражу і не мав можливості допомогти Закарпаттю³⁰⁵. У той же час Гетьманська Управа висловлювала сподівання (а що ще їй залишалося, перебуваючи в Німеччині за тогочасних умов), що «хоча становище Німеччини супроти Карпатської України в останніх тижнях слушно занепокоїло українців і викликало відповідну реакцію серед українського

303 - Комунікат пресового відділу Гетьманської Управи (Берлін). - 1939. - 5 червня. - С. 1; 3 Комунікату Пресового Відділу Гетьманської Управи: Події в середущій Європі й завдання української політики. Карпатська Україна // Нація в поході. - 1939. - Ч. 4. - 15 квітня. - С. 9–13.

304 - 3 Комунікату Пресового Відділу Гетьманської Управи: Події в середущій Європі й завдання української політики. Карпатська Україна // Нація в поході. - 1939. - Ч. 4. - 15 квітня. - С. 10.

305 - Дивіться: Гай-Нижник П. П., Яремчук В. Д. На шляху до Української державності в Закарпатті (реконструкція визвольних змагань у XIX – початку XX ст.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. - К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. - Т. XXII. - С. 300–319; Гай-Нижник П. П. Карпатская Украина в 1939 г. как одна из “разменных монет” Мюнхенского договора // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы. - СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 2011. - С. 25–42; Гай-Нижник П. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) 1938–1939 рр. як одна із «розмінних монет» Мюнхенського договору // Гілея. - 2018. - Вип. 139 (№ 12). - Ч. 1. Історичні науки. - С. 48–56.

суспільства, ніщо однак не вказує на розбіжність, що могла б заіснувати між німецькою політикою та визвольними змаганнями Українців у майбутньому», а українці врешті-решт перетворяться з об'єкта міжнародної політики на її суб'єкта, підґрунтям для чого має стати консолідація всього еміграційного загалу³⁰⁶.

Гетьманська Управа також повідомляла про телеграфічне звернення П. Скоропадського до А. Гітлера з проханням «забезпечити долю Карпатської України». Крім того зазначалося, що гетьманський провід й особисто П. Скоропадський зверталися до А. Волошина з пропозиціями допомоги і співпраці. Натомість уряд А. Волошина, нарікали гетьманці, підпав під вплив «морально розложених професіональних вождів» (очевидно – ОУН), які ввели його в оману своїми «легендами» стосовно ефективності їхнього посередництва у відносинах з Третім Райхом³⁰⁷. Провід Гетьманського Руху, серед іншого, закидав бойовикам ОУН й звинувачення в руйнівному впливі на боєздатність Карпатської Січі та на призначення до керівних посад у ній «своїх цивільних партійних людей». Тож, висновувала Гетьманська Управа, саме ОУН, керована з Відня А. Мельником, винна не тільки у хаосі в Карпатській Україні під час наступу угорської армії, але також і в катастрофі молодой держави.

Прикметно, що в гетьманській пресі, зокрема у часописі «Нація в поході», розгорнулася кампанія проти ОУН, поштовхом до чого стало падіння державності в Закарпатті. Так, скажімо, Р. Тривар з Люксембургу, хоча й теж накидається з приводу поразки Карпатської України на націоналістів з ОУН, викриваючи їхню «нікчемність і нездарність», все ж вже тоді (у 1939 р.) виокремлює існування насправді «двох ОУН». Одну з них, що складалася з молодих революціонерів (С. Бандера, М. Лебедь, Р. Шухевич), які знаходилися на вістрі подій у Краю, автор називає ідеалістами. А от іншу (А. Мельник, О. Сенік, Я. Барановський) – «політичними спекулянтами», що перебувають

306 - З Комунікату Пресового Відділу Гетьманської Управи: Події в середущій Європі й завдання української політики. Карпатська Україна // Нація в поході. – 1939. – Ч. 4. – 15 квітня. – С. 10.

307 - Там само. – С. 12–13.

закордоном у затишному Відні. «Представники першого націоналізму вмирають од сухот у казематах, чи в карпатських полонинах, чи на мадярських шибеницях, – писав Р. Тривар, – представники другого “націоналізму” воліють нью-йоркське Френч-Касіно й монмартрський кабаре»³⁰⁸. Утім слід зауважити, що ОУНівська преса 1930-х, як і УНРівська, провадили проти гетьманців (й проти одне одного водночас) не менш агресивну і безкомпромісну пропаганду, що було, власне, вже усталеною ознакою української політичної дійсності в еміграції.

З подібним жорстким і невтішним, але тверезим висновком друкує свої міркування в «Нації в поході» й гетьманець з Праги І. Гриневич, доводячи, що «як політично-державний суб'єкт Карпатська Україна була засуджена суворою логікою політичного реалізму»³⁰⁹. Автор переконував, що тільки політично незрілі й злочинні сили могли пропагувати і сподіватися на самостійність цього невеликого краю. На його думку Закарпаття об'єктивно могло існувати лише в трьох іпостасях – або як область соборної України, або як рівноправна складова проголошеної в листопаді 1938 р. чехо-словацько-української федерації, або ж у якості самостійної держави під протекторатом «європейської приязної потуги» (під якою не важко було впізнати натяк на Німеччину). Проте, вказував І. Гриневич, умов для жодного з цих трьох варіантів на практиці не існувало, тож трагічне завершення короткотривалого буття Карпатської України було закономірністю. «В змагу, що нині відбувається в цілому світі, Карпатська Україна становила занадто дрібне явище, занадто непомітне своїми факторами геополітичними, господарчими й мілітарними, щоб могла стати на шляху великої політичної розгри, як складовий і поважний чинник», – заключав І. Гриневич³¹⁰. Відтак дописувач закликав читачів уникати в майбутньому будь-яких «сентиментів», мислити не емоціями, а «політичним розумом», припинивши марні сподівання, що якась з

308 - Тривар Р. Барановськiяда без маски // Нація в поході. – 1939. – Ч. 4. – 15 квітня. – С. 16.

309 - Гриневич І. До трагедії Закарпаття // Нація в поході. – 1939. – Ч. 3. – 30 березня. – С. 4.

310 - Там само.

провідних держав Європи буде щиро і віддано боротися за інтереси «української справи».

І. Гриневич також не оминув зачепити й наболілу проблему внутрішнього розбрату серед українців й, відповідно, вказати на шкідливі чинники серед них, що сприяли такій трагічній поразці Карпатської України. І хоча ці чинники він визначає як «спекулянти і блефісти» та «мафія», сучасникам не важко було їх ідентифікувати – йшлося про ОУН. «Недосвідчений провід Карпатської України був попросту морально тероризований тією відомою на українських теренах мафією, яка нічого позитивного, крім хаосу і прикрощів Карпатській Україні не принесла», – підсумовував І. Гриневич³¹¹. Натомість, попри військову поразку, автор віддає належне героїському подвигові вояків Карпатської Січі, завдяки яким морально Карпатська Україна так і залишилася непереможною.

З поразкою Карпатської України, що, за словами гетьманича Данила, «вдарила всіх українців по голові»³¹², гетьманці заходилися організовувати всебічну централізовану допомогу біженцям з Закарпаття, незалежно від їхньої політичної чи партійної приналежності. П. Скоропадський особисто звернувся до німецьких військових чинників з метою домогтися надання ув'язненим січовикам статусу військовополонених (адже угорці кваліфікували їх у концтаборах за бандитів, уражаючи в правах як, наприклад, за жаклих нелюдських умов концтабору у Варьяланосі³¹³), з подальшими депортацією до Німеччини і потім звільнення. 15 березня 1939 р. гетьман наказом Гетьманській Управі призначив підп. Б. Гомзина, який довгий час жив у ЧСР і добре знав проблеми закарпатців, начальником Організаційного відділу Гетьманської Управи, який набув досвіду виконання цих посадових обов'язків під час подорожі гетьманича до Північної Америки³¹⁴. Коли ж А. Волошин 6 квітня 1939 р. опинився в Берліні, член Гетьманської Управи полк. В. Мурашко

311 - Там само. – С. 6.

312 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 59.

313 - Кушинський А. Закарпаття в боротьбі: Спогад. – Буенес-Айрес, 1981. – С. 156.

314 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 173.

відвідав свого знайомого і земляка у готелі «Мольтке» й запросив на розмову зі П. Скоропадським. На цій зустрічі, що тривала протягом години, гетьман запропонував А. Волошину приєднатися до Української Громади в Німеччині, проте так і не отримав схвальної відповіді³¹⁵.

Водночас під патронатом гетьманівни Єлисавети було створено Допомоговий комітет, який надавав закарпатським біженцям кошти, харчі, одяг, культурно-освітню та іншу гуманітарну допомогу. С. Шемет у листі від 26 липня 1939 р. до В. Євтимовича в Галичину, зокрема, повідомляв: «При наших Товаристві допомоги біженцям, що є під головуванням пані Гетьманової, засновано спеціальний комітет допомоги карпатцям. Цей комітет працює під головуванням панни Гетьманівни Єлисавети Павлівни. Вдалося цьому комітету зібрати також чимало натуру, прислано чимало річей і з Америки і з інших місць»³¹⁶. Так, наприклад, лише у Канаді за перші два місяці 1939 р. гетьманці з відповідних комітетів в Едмонтоні (голова – Ісаїв) і Вінніпезі (голова – Дацків) перевели в допомогу карпатцям у відповідний Комітет у Берліні понад 10 тис. дол. США пожертв, а також 6 тис. 204,54 дол. США – парафіяни канцелярії о. Ладики й іще бл. 10 тис. дол. США було надіслано безпосередньо до Хуста поза тих комітетів й єпископської канцелярії (і це за умов економічної кризи в країні та практичної відсутності коштів на утримання канадійського СГД)³¹⁷.

Під час гетьманських іменин 8 липня 1939 р. гетьманич Данило вітав земляків з Карпатської України, що прибули на це свято з порозкиданих по усій Німеччині таборів. «Зазнали ви, представники нашої Срібної землі, великого нещастя, нещастя це з внутрішнім боєм відчуває все українство, як в Європі, так і за океаном. І можу тут ствердити, що я був на власні очі свідком того великого захоплення, яке панувало серед цілого патріотичного громадянства за океаном, коли воно довідалося про

315 - Йосипенко В. Зимові сутінки червневих днів. Деякі подробиці перебування Августина Волошина в Лефортово // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – № 1. – С. 144–146.

316 - ЦДАВО України, ф. 1878, оп. 1. спр. 42, арк. 65.

317 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 145; арк. 146.

повстання Карпато-Української держави. Патріоти українські в Америці й Канаді широко відгукнулися на заклики принести також і свою жертву для того, щоб допомогти молодій Державі. І вони вам допомагали морально й матеріально... Молода держава наша на Закарпатті в муках занепала, але

Василь Мурашко – полковник, військовий летун, інженер, начальник Організаційного відділу Гетьманської Управи

не загинув дух український, не загинув гін до активної боротьби», – заявив у своїй промові Д. Скоропадський³¹⁸.

При цьому гетьманич Данило говорив також і про важливість зваження на думки власних поважних для народу і влади людей й творення українських суспільно-політичних авторитетів: «В нас звикли прислухатися до голосів, не знаючи, звідки вони походять і яка їхня ціль: снувати нічим не виправдані надії на чийсь допомогу, не перевіривши – хто їх обіцяє і за яку ціну, а потім розчарування. Тільки свої авторитети і їхній голос в українській справі мусять бути дороговказами для кожного українця»³¹⁹.

Іменини гетьмана Місцева Організація (МО) СГД у Берліні і С. Шемет влаштували у саду вілли Скоропадських у Ваннзее. В програму свята входили привітання від гетьманців – від Організацій та особисті від членів СГД і відомих громадян. Серед присутніх гостей (бл. 40 осіб), зокрема, були проф. І. Мірчук, З. Кузеля, Б. Крупницький і нещодавньо прибулі закарпатські січовики в уніформах. Захід розпочався з молебня за здоров'я

318 - ЦДАВО України, ф. 4485, оп. 1, спр. 244, арк. 32.

319 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академпрес, 1993. – С. 263–264.

гетьмана Павла, який відправив о. прелат, д-р П. Вергун (на той час в Берліні ще не було православного священника), який пізніше стане апостольським візитатором Української Католицької Церкви на Німеччину.

Після молебня та привітів П. Скоропадський подякував присутнім за теплі слова на його адресу і коротко охарактеризував тогочасне становище у світі. Свое слово він закінчив так: «Хочу сьогодні теж повідомити, що я відправляю свого сина Данила в дорогу. Я вірю, що всі ви побажаєте йому щастя та успіхів, як і моя родина йому цього бажаємо»³²⁰.

Запала мовчанка. Тишу перервав о. П. Вергун, який першим виголосив своє благословіння гетьманичу, додавши, що Данило виїде «на довший час». Далі знов відновилися промови провідних гетьманців, дуже стислі, а також сповнені бадьорості побажання, що лунали від січовиків і гетьманської молоді. У відповідь гетьманич підійнявся з-за столу з вдячністю: «Я не знаю, як довго мені прийдеться бути самому і які будуть висліди моєї подорожі. Але я хочу Тебе, Батьку, і всіх вас зібраних запевнити, що я свідомий моїх обов'язків і завдань. Я також розумію труд-

нощі, які мене зустрінуть. Але я зроблю все, скільки вистачить моїх духових і фізичних сил, щоб якнайбільше послужити нашій Справі...»³²¹.

По цьому гості розпорошилися гуртками по гетьманському саду і кожен по-своєму пояснював рішення П. Ско-

Гетьманська Управа в Берліні³²²

320 - Королишин М. Важливе рішення Гетьмана Павла 1939 р. // Jubile Publication of "Batktivschyna" (Our Country) dedicated to the 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky April 29th 1918. - Toronto, 1978. - P. 165.

321 - Там само.

322 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 3, арк. 80-81

ропадського, намагаючись пов'язати його в засягу власного розуміння подій, що назрівали. «Ми думали про війну Німеччини з Советами, розуміли й те, що тодішня Німеччина не йде “визволяти Україну”. А сам виїзд Гетьманича, задуманий Гетьманом Павлом, ми пов'язували з організацією українського війська за морем, де ще не так давно побував Гетьманич, – згадував М. Королишин. – Без жодних статистичних даних, правильно чи ні, ми підраховували на чвертьмільйонову армію, якої “мусіло б вистачити” на підкріплення свіжими силами боротьби України за своє державне буття.

Та наші молодечі роздумування дуже корегувала пізніша воєнна дійсність»³²³.

Отже під час іменин П. Скоропадського, 8 липня 1939 р. гетьман оголосив про від'їзд свого сина Данила до Великобританії. Переїзд гетьманича з Німеччини до однієї з англо-саксонських країн (зокрема Англії) готувався здавна, проте гостро став на порядку денному в часи, коли передчуття вибуху нової великої війни в Європі ставало дедалі осяжним. Так, зокрема, ще в січні 1938 р. П. Скоропадський вже замислювався про відправку до Англії впливового представника Головної Управи СГД, що мав би надзвичайні повноваження і політичний хист займатися там як внутрішніми, так і зовнішніми справами усього Гетьманського Руху. «Практика життя показує, що нам потрібно в кожній країні мати свого Представника [Головної Управи СГД – П.Г.-Н.] Він буде одержувати велику повновасть для зовнішньої і внутрішньої організації праці. Коли одна людина не може, в залежності від своїх здібностей, до тієї або іншої роботи надаватись, тоді Головна Управа може розділити ці дві галузі діяльності. Приклад: Коростовець має широку повновасть, але до внутрішніх справ (гетьманського руху) ніякого дотику не має. Вірно, в Англії і українців дуже мало, але хоч би їх було і багато, я б Коростовця представником Гетьманської Управи по внутрішнім справам не призначив. Він до цього немає хисту. Але в Празі, наприклад Гомзин у мене є представником і

323 - Там само. – Р. 167.

по внутрішнім, і по зовнішнім справам. Представник такий це те, що в державній дипломатії називають чрезвычайний посол з великими повноваженнями», – писав П. Скоропадський 25 січня 1938 р. у Львів до О. Назарука³²⁴. Відтак, хоча й імені гетьманича у цьому листі і не згадано, проте з цього змісту стає однозначно зрозумілим, що такою людиною міг бути ніхто інший як Данило Скоропадський.

Як тільки ж не П. Скоропадський дізнався 2 березня 1938 р., що у Відні нацистські протімецькі сили таки опанували владу, що невдовзі призведе до аншлюзу Австрії з Німеччиною³²⁵, він того ж дня у листі до сина в Америку закликав його, на випадок війни (хоча сумнівався, що вона вибухне внаслідок саме цієї події), залишатися поза Німеччиною й автоматично перебрати кермо на усіма гетьманцями поза межами Райху³²⁶. Про те, що гетьманич після поїздки до США і Канади перебереться жити, вочевидь, саме на Британські острови гетьман невдовзі написав вже О. Назаруку. «Данило ще буде в Америці пару місяців, а потім планується його поїздка до Англії», – зазначав П. Скоропадський у тому листі від 14 квітня 1938 р.³²⁷ У вересні того ж року П. Скоропадський з цього приводу наставляв Данила: «Будь ані про-німцем, ані про-французом, а про-українцем, але

324 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 21.

325 - 12 лютого 1938 р. при зустрічі А. Гітлера та К. Шушнінга у резиденції фюрера у Берхтесгадені Німеччина висунула ультиматум канцлеру Австрії К. Шушнінгу з вимогами: призначення міністром внутрішніх справ і начальником поліції розшуку австрійського нациста, адвоката А. Зейсс-Інкварт; амністії засуджених злочинців-нацистів; включення нацистів до єдиної в країні політичної партії – Вітчизняного фронту. Під тиском Берліна та через бездіяльність Заходу К. Шушнінг змушений був поступитися А. Гітлерові і виконати ультиматум. Відень намагався заручитися підтримкою Великобританії й для відтягнення часу призначив на 13 березня проведення плебісциту щодо подальшої долі Австрії, проте виступ прем'єр-міністра Н. Чемберлена у Палаті громад 2 березня 1938 р. приголомшив австрійську дипломатію. «Те, що сталося, було лише зустріччю двох державних діячів, які домовилися про певні заходи, спрямовані на поліпшення взаємин між їхніми країнами... Навряд чи можна стверджувати, що лише тому, що двоє політиків домовилися про зміни в одній з держав, – зміни, що провадяться в інтересах поліпшення взаємовідносин між ними, – ця країна позбулася своєї незалежності» [Shirer W. The Rise and Fall of the Third Reich. – New-York: Simon & Schuster, 1990. – Р. 341]. Зрештою було також скасовано й плебісцит, після чого 11 березня канцлер подав у відставку, а А. Зейсс-Інкварт одразу ж спрямував у Берлін «прохання про допомогу». Вже вранці 12 березня війська Вермахту увійшли до Австрії. 14 березня 1938 р. набрав чинності Закон про воз'єднання Австрії з Німецькою імперією, який офіційно санкціонував анексію Австрії Німеччиною. Австрія увійшла до складу Третього райху як Східна марка (Ostmark). Згодом під нацистським контролем акт було легітимізовано проведенням 10 квітня 1938 р. референдуму, наслідком якого стало схвалення аншлюсу («за» проголосували 99,75% австрійців та 99,08% німців) [Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. – Bd. 12. – Wien: Österreichischen Akademieder Wissenschaften, 2016. – 398 p.].

326 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 186.

327 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 50.

памятая, що історично, ми українці були з німцями й що в будучині, єдиний нарід, який матиме інтерес в нашому відбудованню – це німецький нарід»³²⁸.

Остаточню ж про переїзд сина до Британії П. Скоропадським було вирішено 28 листопада 1938 р., коли він записав у своєму щоденникові: «Писав Данилові, раджу заїхати до Англії після повернення»³²⁹. Про те, що питання переїзду до Англії вже було майже вирішено, але ще не визначено коли ж саме, свідчать й листи В. Коростовця з Лондона до П. Скоропадського від 23 грудня 1938 р.³³⁰ та до Д. Скоропадського від 13 лютого 1939 р.³³¹, в яких той наполегливо наполягав щодо якнайшвидшого й обов'язкового переїзду гетьманича, аби встигнути уникнути його ізоляції в Німеччині. Водночас коливання, час від часу, таки навідували родину Скоропадський, в якій чи не до останнього не могли все ж таки визначитися «чи то Данило шукає місце в Німеччині, а чи їде до Англії»³³².

Присутні ж 8 липня 1939 р. на згаданих гетьманських іменах гості пов'язували від'їзд гетьманича до Англії з планами організації українського війська з емігрантів у Канаді й Америці, де Данило побував незадовго перед тим. Сам же Д. Скоропадський ще 28 березня 1939 р. вважав, що «в англійських впливових колах відразу до співпраці з

Скоропадські: гетьманич Данило, гетьманова Олександра, гетьманівна Олена, гетьман Павло (Ваннзее, 8 липня 1939 р.)

328 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 29.

329 - Щоденник гетьмана Павла Скоропадського. Рукопис. Т. 2. (30.12.1932 – 4.07.1933). Особистий архів родини гетьмана Павла Скоропадського в місті Кюснахт, Швейцарія, с. 118.

330 - Там само, с. 125.

331 - Там само, с. 132.

332 - Там само, с. 149.

більшовиками», а відтак «всі будуть старатися всіма силами її [війну] оминути, бо вона була б тільки на руку більшовикам», про що й написав у листі до О. Назарука³³³. Проте велика війна таки вибухнула вже за п'ять місяців після цих роздумів гетьманіча щодо неї, хоча провідні політики Британії й справді уникали її замирюванням поступками А. Гітлерові не лише певних теренів, а й цілих держав аж до критичної межі.

* * *

Війна ускладнила становище Гетьманських Січей в США й Канаді через підозріле ставлення до них з боку державної влади. Політика А. Гітлера була відверто спрямована на розпалення європейської війни, а відтак П. Скоропадському, як досвідченому політикові і військовику, неважко було зрозуміти на які ворогуючі табори поділиться невдовзі Європа і світ. Тож Гетьманський Центр, що перебував у Німеччині, передбачаючи вибух війни, вирішив створити другий, домоіжний керівний Центр в одній з нейтральних країн, аби мати можливість кермувати гетьманськими організаціями, що перебували поза Райхом³³⁴. Тому, аби за будь-яких умов завершення вже неминучої світової війни і щоби забезпечити прихильність переможців до української визвольної справи та зберегти провід Гетьманського Руху по обидва боки ворогуючих сторін з перспективою улаштування його політичного життя після війни, гетьман й прийняв рішення відіслати свого сина Данила до Лондона.

«Політичні події в Європі почали розгортатися стрімко. Аншлюс Австрії, потім фатальна Мюнхенська угода, захоплення Гітлером Судетів, початок розпаду Чехословаччини з проголошенням незалежності Словаччини й коротким існуванням

333 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 59.

334 - Після початку Другої світової війни і розподілу Польщі між Німеччиною та СРСР, становище з мешканням українців у світі виглядало так: Румунія та Угорщина – бл. 1 млн 700 тис українців; Південна і Північна Америка – до 3 млн українців; у сфері німецької окупації – бл. 300 тис. українського населення і бл. 3 тис. емігрантів; в нейтральних державах Європи – бл. 100 тис. емігрантів; в Манджурії та Китаї – бл. 200 тис. колоністів; у Франції – 4–5 тис. емігрантів; в решті країн – 5–10 тис. українських емігрантів. Всього ж поза СРСР перебувало бл. 5 млн українців, у т. ч. бл. 110 тис. емігрантів [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11279, т. 3, арк. 38].

Карпатської України, врешті окупація цілої Чехії німцями, анексія Мемеля (Клайпеди), – згадувала гетьманівна О. Отт-Скоропадська, – мій батько спостерігав за всіма цими драматичними подіями з великою тривогою. Він передбачав, що ця експансіоністська політика Гітлера мусить привести в кінцевому наслідку до війни Німеччини з Англією і Францією, оскільки ці країни не зможуть усе це довго терпіти. Коли потім навесні почалися претензії Гітлера до Польщі через питання Данціга, батькові стало ясно, що незабаром буде війна. Він був дуже стурбований тим, як ця війна відіб'ється на українській справі. Окрім того, він аж ніяк не був переконаний, що Німеччина вийде з війни переможцем (і також, що це було б бажаним). Хоча він і знав напевно про тогочасну військову перевагу Німеччини, проте добре знав і англійців та затятість їхнього характеру (і що в разі потреби завжди на задньому плані стоятиме готова прийти на допомогу Америка).

Виходячи з усіх цих міркувань, батько вирішив послати Данила до Англії, поки це ще було можливим, аби бути певним, що справа, якій він віддав усе своє життя, що б там не сталося, буде продовжуватися»³³⁵. Саме з цією метою 20 липня 1939 р. гетьманич Данило й виїхав з Німеччини, де за узгодженням з закордонними організаціями гетьманців мав згодом обрати нейтральну країну і призначити людей, що мали б під його проводом працювати у цьому другому Центрі. Проте початок війни застав Д. Скоропадського в Англії, куди він приїхав, аби забезпечити можливість зв'язку допоміжного Центру з Канадою, де мешкало до 500 тис. українців³³⁶. Цілком природно, що прибуття Д. Скоропадського з німецького Райху до Британської імперії не залишилося не поміченим англійськими дипломатично-спеціальними службами, яких цікавив рівень співпраці (зближення) керівництва Гетьманського Руху в Берліні з верхівкою та спецслужбами влади націонал-соціалістів, факт чого гетьманич категорично заперечував.

335 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 446.

336 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11279, т. 3, арк. 38.

Утім, на той час не було таємницею, що представник Гетьманського Руху в Англії В. Коростовець, скажімо, схвально ставився до А. Гітлера і вважав його рятівником Європи від комунізму. Так, у своїй доповіді у жовтні 1936 р. в Лондоні у «Royal Asian Society» та в «Unionist Convassing Corps» він, зокрема, так говорив про фюрера: «В Німеччині середній клас під проводом Гітлера привів до національного відродження. Гітлер врятував не саму тільки Німеччину, а й цілу Європу від більшовизму. Він підніс значіння середнього класу плебісцитарною системою, приватну власність протиставив комунізму, національну ідею – інтернаціоналізму, релігію – аморальному безбожництву»³³⁷.

Попервах Данило жив у дуже скромних умовах на селі у брата В. Коростовця, згадувала його сестра О. Скоропадська-Отт, а на своє утримання гетьманич заробляв, працюючи креслярем на фабриці³³⁸. Невдовзі гетьманич отримав посаду інженера у лондонській філії промислового підприємства американського автомобільного магната Г. Форда, а потім він вже працював технічним директором на фірмі «Dzus Fastener». До Лондона Д. Скоропадському вдалося перебратися жити лише влітку 1940 року³³⁹.

У британській столиці гетьманич, чи не одразу ж по прибутті, мав зустріч з радником (згодом керівником) північного департаменту Foreign, Commonwealth & Development Office (неофіційно: англ. Foreign Office / Форин Офіс – МЗС) Лоуренсом Кольєром, у розмові з яким запевняв британського дипломата, що «партія його батька жодним чином не пов'язана з Німеччиною, а якщо вони тепер і співпрацюють з німцями, то лише тому, що не бачать більше нікого, хто був би готовий або спроможний їм допомогти»³⁴⁰. Тож у британських спецслужб був привід з обережністю та упередженістю ставитися до гетьманців і не лише

337 - Коростовець В. Російська політика до і після війни // Пług та Меч (Буенос Айрес). – 1937. – Ч. 2. – С. 28.

338 - Скоропадська-Отт О. Остання з роду Скоропадських. – Львів, 2004. – С. 446–447.

339 - Там само.

340 - Сирота Р. З історії одного судового процесу або гетьманська справа у міжвоєнній Великій Британії // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 453.

через те, що політичний провід Гетьманського Руху знаходився у Берліні.

Утім, у Великобританії з великою підозрою ставилися до усіх, хто приїздив з Німеччини, ба більше – з початком війни з Туманного Альбіону інтернували усіх німецьких підданих.

Олена, Єлисавета, Олександра, Данило, Павло, Марія Скоропадські та Адам Монтрезор (Ваннзее, 1935 р.)

Саме тому, вочевидь, агент ГУДБ НКВС СРСР «Художник» у своїй доповіді «Про результати роботи, проведеної мною в Берліні. Німецько-українське питання» повідомляв до Москви 9 липня 1940 р., що гетьманич мав намір дістатися Європи через Португалію³⁴¹. Д. Скоропадський хоч і не був громадянином Німеччини («штатенльос»), проте мав паспорт чужинця Німецької імперії (*Fremdenpaß / Fremdenpaße des Deutschen Reiches*), який у нього англійською владою було відібрано й таким чином він опинився невіїзним з Великобританії³⁴². Крім того на перших порах його в Англії підозрювали й у шпигунстві на користь нацистського Райху. Щотижня він мусив відмічатися у поліції, в тому числі й через те, що прибув в країну з німецьким паспортом для чужинців.

Увесь час Данило листувався з родиною через Швейцарію та Фінляндію (проте дуже рідко), але коли розпочалася радянсько-фінська, а потім і Друга світова війна зв'язок через країну Суомі припинився³⁴³. Тож активну діяльність у Великобританії під час Другої світової війни гетьманичу Данилу розгорнути не вдалося. На той час українців в Англії було лише декілька осіб, але з політичного кута зору кращого місця, хоча й не зовсім без-

341 - ЦА ФСБ России, ф. 100, оп. 11, спр. 7, арк. 18.

342 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11279, т. 3, арк. 38–39.

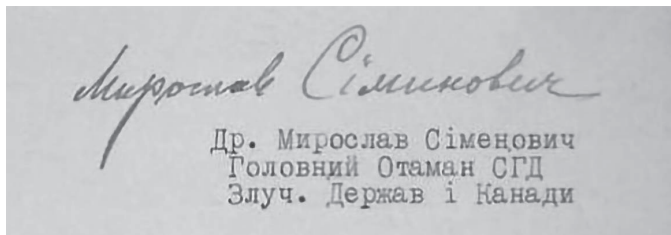
343 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 296.

печного, для оселення гетьманича України було не знайти. Разом з тим Д. Скоропадський міг безпосередньо ознайомитися і з внутрішньо-державною будовою британської монархії та своєю присутністю на Туманному Альбіоні символізувати лояльність гетьманців до антигітлерівської коаліції, ведучи, водночас, переговори з різними емігрантськими політичними угрупованнями щодо об'єднання їх в єдиний український національно-визвольний рух.

З приїздом гетьманича Д. Скоропадського діяльність Гетьманського Руху в Англії значно посилилася, а В. Коростовець здобув можливість входження й до деяких владних коридорів, зокрема до королівського Міністерстві інформації й у 1940-х вважався чи не єдиним українським експертом в Британії. Під час II світової війни від імені командування британських військово-морських сил В. Коростовець виголошував лекції на тему специфіки Радянського Союзу членам британських збройних сил у Сполученому Королівстві та в інших країнах, виступав з лекціями і доповідями про Україну у військових частинах Великої Британії. Тематику тогочасних своїх статей сам В. Коростовець підсумовував у біографічній довідці 1941 р. так: «Темою моїх студій і творів стали європейські справи і, головним чином, справи моєї Батьківщини – України». Британські спецслужби вели спостереження за В. Коростовцем і Д. Скоропадським, а від вересня 1941 р. у Foreign Office визнали, що Гетьманський Рух «може бути корисним».

Відбулися зміни й у кермуванні *американо-канадійських гетьманців*. Головний отаман СГД Америки і Канади Н. Гуль ще понад рік тому через втому просив гетьманича про демісію, але на прохання того продовжував урядувати й далі. Та все ж 27 січня 1939 р. Н. Гуль у листі до гетьмана просив відставки через перевтому, залишаючись у лавах гетьманців, й вважаючи, що «для користи організаційної справи потрібно на уряд Головного Отамана призначити нову особу[,] якаби зі свіжими силами і більшою енергією продовжувала би з успіхом дальший розвій Геть-

манського Руху за океаном»³⁴⁴. Його бажання було задоволене й на посаду головного отамана П. Скоропадський призначив М. Сіменовича.

Власноручний підпис Мирослава Сіменовича – головного отамана СГД Америки (США і Канади)

Офіційну зміну очільника СГД Америки було переведено 12 лютого 1939 р. у Чикаго згідно з раніше вказаними інструкціями гетьманича Данила, що були викладені ним у листі від 15 січня до уповноваженого Гетьманської Управи на США Б. Пелеховича. Тож у визначений день о 15 год. 30 хв. у церкві св. о. Николая за участі священників Семеновича, Сенишина і Гребя було відправлено молебен. За цим, о 16-й годині розпочалися формальні збори членства СГД і запрошених гостей, під час яких головний отаман Н. Гуль здав свій звіт з урядної діяльності. За ним належне слово мовив уповноважений Гетьманської Управи на США Б. Пелехович, який і прийняв присягу від новопризначеного головного отамана СГД Америки (США і Канади) др. Мирослава Сіменовича й вручив йому отаманський пірнач. Вітальні промови виголосили: о. Сіменович, др. Тарнавський, полк. Шаповал, старшини Централі СГД, делегат з Вінніпегу й делегатка з Філадельфії та інші. Після зачитування привітів, наприкінці дійства М. Сіменович виголосив свою отаманську промову³⁴⁵. Збори завершилися о 19.00 вечора співанням багатолітствія ясновельможному пану гетьману, українському наро-

344 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 5.

345 - Мирослав Сіменович походив з роду українсько-білоруських бояр, які після невдалого повстання проти Ягайлонів у 1315 р. переселилися до Галичини. Там вирости цілі покоління Сіменовичів-священників. Його дід о. Сильвестр був парохом у Воскресінцях, а батько о. канонік Николай – священником-ювілятом і парохом у Чернівцях. М. Сіменович народився 1885 р. у Чернівцях, де й закінчив середню школу, після чого два роки вивчав електротехніку в Німеччині. 1907 р. виїхав до США, де у 1912 р. закінчив медичний факультет університету й осів на помешкання в Чикаго. Працював лікарем-хірургом і головним лікарем у двох шпиталях Чикаго. Під час війни служив майором в армії США. Був дієвим членом різних діаспорних товариств та організацій, зокрема й СГД від початку його заснування.

дові і новому головному отаманові СГД. Після зборів відбувся святковий бал, на який було запрошено й загальну публіку³⁴⁶.

Невдовзі після перебрання пірнача М. Сіменович 26 лютого провів засідання Централі СГД Америки за участі свого попередника Н. Гуля, усіх референтів та представника Гетьманської Управи у США Б. Пелеховича. Новому голові, перш за все, слід було вирішити питання вельми скромного фінансового стану організацій гетьманців США і Канади, які ледве зводили кінці з кінцями, а також: залучення до СГД нових енергійних людей; ліквідації заборгованості перед фірмами у справі розпродажу пропам'ятної книги «За Україну»; розвитку дії щодо Українського державницького фонду тощо³⁴⁷.

На засіданні Централі М. Сіменовичу було надано звіти з попередньої її діяльності й ним здійснено перші свої розпорядки. Він також започаткував акцію збору пожертв до створеного гетьманцями Фонду допомоги розбудови Карпатської України, на чолі якого було призначено спеціального референта – члена Централі СГД Михайла Барана³⁴⁸.

10 червня 1939 р. новий головний отаман СГД Америки М. Сіменович розпорядком «До Окружних Команд СГД в Злучених Державах [Америки] і Обозної К[оман]ди СГД Канади» наказав з нагоди 950-ї річниці хрещення України 3–4 липня 1939 р. скликати поблизу Детройта (штат Мічиган) в церкві відомого американського проповідника о. Чарльза Каґлина Загальний Здвиґ СГД Америки. Програма Здвиґу передбачала, що цілі відділи (а коли відділи у повному складі не могли б приїхати, то – делегати відділів) мали прибути до Детройту не пізніше 16 год. пополудні 3 липня і зголоситися до радника Централі СГД П. Демяна. Того ж дня о 19 год. вечора відбулася організаційно-господарська нарада СГД, де М. Сіменович приймав організаційні доповідні та фінансові звіти місцевих осередків СГД, заслухав звіт окружних отаманів (їхніх заступників) та рефе-

346 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 4, арк. 175.

347 - Там само, арк. 6.

348 - Там само, арк. 7.

рента Централі СГД, знайомився з членством різних Округ СГД тощо. 4 липня делегати Здвигу СГД в уніформованих одностроях прийняли участь у маніфестаційному поході та були присутніми на Службі Божій у церкві о. Ч. Каглина³⁴⁹.

З початком Другої світової війни, канадійські гетьманці однозначно долучилися до боротьби з гітлеризмом в обороні Британської імперії. Так, вже 6 вересня 1939 р. головний обозний СГД Канади Никола Стусс надіслав листа до прем'єр-міністра Вільяма Лайона МакКензі Кінга з пропозицією надати послуги Української Січової Організації Канади у веденні війни, адже майже усі її члени на той час були уродженцями саме Канади і практично у всіх відділах Організації були члени, що належали до лав канадійської міліції. Сам головний обозний СГД за день до подання вказаного листа вважав,

Никола Стусс

що коли б розпочалася європейська війна, то в ній виграв би тільки комуністичний СРСР, адже «Росія не піде тепер битися, але тоді, коли всі виснажаться й ослабнуть, вона піде походом на Європу»³⁵⁰. У листі ж до прем'єра Канади Н. Стусс, зокрема, повідомляв: «Українська Спортова Організація “Січ” у Канаді й споріднений із нею Союз Гетьманців Державників кожної хвилини є охочі й готові предложити свої услуги всякого роду для національної оборони Бритійської Імперії»³⁵¹.

У цьому напрямі діяли у британській столиці й гетьманич Д. Скоропадський та В. Коростовець. Так, під час зустрічі у Лондоні з канадійським священником українського походження В. Сарматюком гетьманський представник В. Коростовець опо-

349 - Там само, арк. 21-22.

350 - The Sudbury Star. - 1939. - September 5.

351 - Там само. - September 6; СГД віддався до диспозиції оборони Імперії // Український Робітник. - 1939. - Ч. 36. - 8 вересня. - С. 1.

відав йому про антинацистське спрямування діяльності Гетьманського Руху в Англії. «Сьогодні ж сміло можна представити себе українцем. Є тут у Лондоні ще одне Українське Бюро, що ним завідує інж. С. Давидович. Бюро ж Макогона, з причини своєї неясної діяльності, мусіло зліквідуватися.

Моїм обов'язком не накидатись, як у нас буває, на інші українські угруповання, бо це шкідливе для нації й незадовго прийде пора, що треба буде за це відповісти, чого не повинен забувати ні один наш політичний діяч, – розповідав В. Коростовець.

– Обов'язок мій є чисто мілітарний. Я бажаю, щоб цілий загаль український у Північній Америці взяв це під серйозну розвагу. Бо нам нема чого чекати та гарними концертами чи збірками збуватись болючої справи. Я відзиваюсь до всіх здорових канадійських українців, щоб вони численно вступали до Канадійської Армії – як рівно ж наші професіоналісти-лікарі та дантисти, а наші з середньою освітою дівчата до медичного корпусу, як норси.

Корисно було б негайно створити в Канаді Спільний Комітет, який між іншим був би в зв'язку й відносна би духа тих українців, що вже є в Канадійській Армії й виїхали до Європи. Обов'язком нашим святим є стати в обороні нашої нової Батьківщини проти напасливого ворога, що нам і нашим братам на Рідній Землі віками теше домовину»³⁵². Про створення спільного фронту українців Канади у квітні 1940 р. говорив у Народному Домі в Торонто й М. Гетьман³⁵³. Та все ж, незабаром, у 1942 р. Гетьманські Організації були заборонені в Північній Америці.

Щодо розвитку *Гетьманської Організації в Аргентині*, то слід також згадати й про те, що у вересні 1939 р. Управа СГД «Плуг та Меч» у Буенос-Айресі вирішила заснувати в країні свою молодечу організацію. За для її тренування було виняйнято чималий дім з необхідними вигодами та просторим подвір'ям на вул. Люґонес в аргентинській столиці. Цей намір вдалося втілити в життя завдяки зусиллям голови СГД «Плуг та Меч»

352 - Сарматюк В., Прв. з мого побуту в Лондоні // Український робітник (Торонто). – 1940. – Ч. 15. – 12 квітня. – С. 7.

353 - Український робітник (Торонто). – 1940. – Ч. 15. – 12 квітня. – С. 8.

М. Симоненка, інструктора фізичної культури М. Подороги та невтомній і жертівній праці родини Чередниченків. До тренувань молодих українців-гетьманців приєдналися також і місцеві юнаки-чехи. Заняття відбувалися під музику радіо – «віктро-ли» з добром грамофонових платівок, подарованих членкинею СГД Марією Крук. Уроки ж з танців та хорового співу молоді надавав відомий диригент Дудниченко. 6 січня 1940 р. Управою було визначено назву для цієї молодечої організації: Гетьманська Спортова Дружина (ГСД). Серед її членів, зокрема, були: М. Подорога (інструктор), М. Самотюк, А. Ладний, С. Ярославич, А. Кобилянський, С. Спотикайло, В. Білик, І. Чередниченко, М. Негода, В. Дроботенкова (Дроботенко), Т. Чередниченкова (Чередниченко), С. Живчуківна (Живчук), Е. Кравчуківна (Кравчук). Начальником ГСД було призначено Миколу Подорогу, його заступником – Стефана Ярославича³⁵⁴.

Додам також, що 7 січня 1940 р. членкині СГД «Плуг та Меч» урядили для українських діток святкову ялинку в гетьманській домівці на вул. Люг'онес у Буенос-Айресі на яку завітав з рідного Краю кир Іван Бучко. Владику УГКЦ вітав представник Гетьманської Управи в Аргентині І. Андрущенко, а двоє діток піднесли священнослужителю китицю блакитно-жовто-білих квітів. Спортова дружина гетьманської молоді показала гостям гімнастичні вправи, огрядні танці з українського балету, маленькі діти читали урочисті вірші і прокламації, а потім усі разом співали мелодійних народних пісень, після чого до дітей з'явився з подарунками святий Миколай³⁵⁵.

Високопреосвященний владика кир
Іван Бучко у домівці СГД
«Плуг та Меч» в Аргентині
(7 січня 1940 р., Буенос-Айрес)

354 - Гетьманська Спортова Дружина // Плуг та Меч (Буенос-Айрес). – 1940. – Ч. 9. – Березень. – С. 21.

355 - Ялинка у Гетьманців-Державників. Апостольське благословення гетьм. молоді уділене Преосв. Влад. Кир

Невдовзі, 14 січня 1940 р. у театрі «XX Семтебре» аргентинські українці влаштували Академію апостольському візитатору, єпископу кир Іванові Бучку. Від імені СГД «Плуг та Меч» гостя привітав І. Андрущенко і вручив йому свою промову, написану на артистичному пергаменті, оздобленому українськими візерунками, а після цього передав преосвященникові УГКЦ в Аргентині й пропам'ятний подарунок – вишукано виконаний наперстний хрест із золотим різбленим тризубом-гербом³⁵⁶.

Крім того 26 листопада 1939 р. українці-осадники, купці та сільськогосподарські трудівники 12-ої Лоти в аргентинській провінції Чако зібралися у кількості 23 осіб у господі Я. Кубая з пропозиції установчого гуртка утворили місцеву провінційну філію СГД «Плуг та Меч» в Республіці Аргентина³⁵⁷. Установчі збори відбулися під головуванням П. Галайчука (секретарував – С. Черній). Збори обрали Управу філії, до якої увійшли: Я. Кубай (голова), Н. Корда (заступник голови), С. Черній (писар), П. Колінський (заступник писаря), О. Джигайло (скарбник)³⁵⁸.

Уся ж Гетьманська Організація від 1940 року почала називатися: *Український Союз Монархістів-Державників «Плуг та Меч» в Аргентинській Республіці*. Проте проіснувала вона офіційно лише до 1942 р., після чого мусила перейти на нелегальне становище й офіційно припинити свою діяльність.

Наприкінці 1940 р. утворився *Союз Гетьманців-Державників в Уругваї* (СГД-У)³⁵⁹. Тоді, у недільний день 15 грудня з почину ініці-

Іваном Бучком // Плуг та Меч (Буенос-Айрес). – 1940. – Ч. 9. – Березень. – С. 22–23.

356 - Академія в честь Преосвященного Єпископа Кир Івана Бучка // Плуг та Меч (Буенос-Айрес). – 1940. – Ч. 9. – Березень. – С. 23–24; З життя в Буенос-Айресі (Аргентина) // Нація в поході. – 1940. – Ч. 7–8. – 25 червня. – С. 28–29.

357 - Учасниками установчих зборів були: Микола Ружицький, Яким Кубай, Константин Водяний, Петро Довгалюк, Никифор Корда, Палладій Галайчук, Іван Микитишин, Василь Колесник, Стратон Черній, Филімон Сосенко, Семен Клець, Василь Дацюк, Олексій Романюк, Микола Ясенюк, Роман Хронюк, Олекса Джигайло, Іван Гасман, Петро Корнецький, Панас Колінський, Іван Прендецький, Олекса Дункевич, Палагія Кубай, Надія Приступа.

358 - Постанова Установчих Зборів філії Союзу Гетьманців-державників «Плуг та Меч» в Респ. Аргентині // Плуг та Меч (Буенос-Айрес). – 1940. – Ч. 9. – Березень. – С. 19–20; Засновання філії У.С.Г.Д. «Плуг та Меч» в Чако // Плуг та Меч (Буенос-Айрес). – 1940. – Ч. 9. – Березень. – С. 21.

359 - Українські іммігранти почали з'являтися в Уругваї у 1924–1931 роках. Як і їхні земляки в Парагваї та в Аргентині, були це бідні селяни з Волині, Західного Поділля, Полісся, Галичини, Буковини, Закарпаття. В приміщенні театру «Артигас» у Монтевідео 28 липня – 1 серпня та 5–9 вересня 1923 р. відбулося 10 концертів Української республіканської капели під керівництвом О. Кошиця. Капела прибула до Монтевідео 28 липня й одразу ж дала перший концерт. З залу лунали вигуки «Найкращі в світі!». Уругвайська преса писала після

ативної групи в столичному Монтевідео у хаті І. Топольницького при вул. Валеряно, 709 відбулися його Установчі збори.

Іван Топольницький іммігрував з тогочасної Речі Посполитої у 1930-х роках з нинішньої Тернопільщини. Про це свідчить його листування від 29 січня по 3 квітня 1931 р. з Тернопільським відділенням Варшавського центрального управління синдикату по вербовці і відправці населення Польщі за кордон та з іншими установами щодо виїзду в Аргентину³⁶⁰. У Південній Америці він став відомим українським громадським діячем й, зокрема, одним з ініціаторів і співзасновників (разом з іншими гетьманцями – Т. Літошенком і Н. Вастовським) у 1934 р. громадської організації українців в Уругваї – «Просвіта»³⁶¹.

У хаті, де зібралися Установчі збори, на стіні на синьому тлі красувався золотий тризуб, а також портрет П. Скоропадського в гетьманському вбранні з українським та уругвайським прапорами по боках. На стінах висіли також портрети українських діячів – борців за державність. І. Топольницький проголосив збори відкритими та запропонував відспівати «Боже послухай

української прем'єри: «Немає сумніву, що український хор поставив нас перед мистецтвом найбільш високим та найбільш оригінальним». Концерти відвідував президент Уругваю Хосе Сerratо, дипломатичні представники США, Франції, Мексики, Перу, Великобританії та ін. О. Кошиць писав: «На обох останніх концертах був президент Уругваю. Успіх мали колосальний». У 1950-х в Уругваї налічувалося до 8 тис. українських іммігрантів, половина з яких перебувала у столиці Монтевідео, де працювала на фабриках, верстатах і різних підприємствах, а решта була розсіяна по всій країні. Великих українських хліборобських колоній не було, позаяк уся земля в Уругваї належала великим землевласникам, що випасали на ній худобу й хотіли продати земельні наділи. Лише біля міста Сальто знаходилася невеличка колонія українців з приблизно 40 родин, переважно з Волині та Західного Полісся. Вони не підтримували зв'язків з «Просвітою» з Монтевідео. Якесь невелика українська організація існувала в Сан-Хав'єр. У часи військової диктатури в Аргентині українські передачі на Південну Америку велись через радіостанцію в Колонії Сакраменто саме в Уругваї (Rivadavia 383, Colonia del Sacramento, Uruguay). Через брак інтелігенції українське культурно-освітнє життя в Уругваї було дуже кволе. У 1946–1950 рр. у цю країну переселилися т. зв. «переміщені особи» з Центральної Європи (особи, вивезені на примусову працю до Німеччини і політичні біженці). У 1960–1970-х роках значна частина українського населення Уругваю виїхала до Аргентини, США, Канади. Згідно з оцінками 1990-х років, в Уругваї проживало 10 тис. українців. Майже половина переселенців осіла в столиці країни, місті Монтевідео, решта розосередилася по країні. Населення департаменту Сальто майже повністю складають вихідці з Західної Волині та Західного Полісся. Українці живуть також в районах Сан-Хосе і Пайсанду.

360 - ДАТО, ф. Ф-15, оп. 1, спр. 505.

361 - «Просвіта» – громадська організація українців в Уругваї, створена у грудні 1934 р. як неофіційна філія «Просвіти» в аргентинському Буенос-Айресі. Налічувала 48 членів. Мала невеличку бібліотеку. Ініціаторами створення були Теофіл Літошенко, О. Галушак, І. Топольницький та Н. Вастовський. У 1939 р. Товариство купило земельну ділянку і розпочало будівництво власного будинку, яке було завершене 1946 року. У 1944 р. уругвайська «Просвіта» випустила декларацію з засудження сталінського та гітлерівського режимів. До її лав входило кілька колишніх підстаршин Армії УНР з Наддніпрянщини. Голова «Просвіти» в Монтевідео Т. Літошенко в листопаді 1935 р. (майже через рік після її заснування) стверджував, що штаб-квартира «Просвіти» в Буенос-Айресі діяла як «українське консульство» в південній півкулі. Проте через внутрішні конфлікти Товариство розпалося. Активні українці переїхали до Буенос-Айреса [Галушак О. Українці в Уругваї // Діло. – 1936. – № 136. – С. 2–3; Голубець М. Велика історія України. – Вінніпег, 1948. – С. 939–940].

благання», що і було виконано присутніми з великим душевним піднесенням. Головував на зборах сам І. Топольницький, який і відкрив їх о 15-й годині, секретарував – С. Вастовський, що зачитав привітання з провінції і повідомлення від тих, хто не зміг прибути на зібрання. Вслід за цим голова Зборів І. Топольницький виголосив дуже палку промову, а після нього виступив цілий ряд промовців. Усі вони аналізували невідрадне становище українського народу на Рідній Землі й вияснювали причини, чому такий великий народ, що був в історії найбільш могутним та культурним на Сході Європи, дійшов до такого занепаду. Вказувалося, що ворог використовує багатства Краю та прищеплює в душу українців розбрат і ненависть до всього рідного, як рівно ж зарозумілість і взаємне недовір'я. Щоби вийти з такого стану, висновували промовці, потрібна одностайна організована боротьба, оперта на кращих славетних українських традиціях.

Олена Скоропадська, Іполит Дьяков, Павло Скоропадський, Сергій Шемет

Зазначалося, що 22 роки тому таку необхідність виходу з тяжкого становища нашого усвідомили кращі сини України – хлібороби, котрі на своєму з'їзді 29 квітня 1918 р. визнали гетьманом всієї України Павла Скоропадського. Відтак було узгоджено, що шлях до волі і кращої будучини залишається той самий – це поворот до традицій. А тому, мовляли присутні, по цілому

світі усі українські чесні, солідні люди-патріоти об'єдналися в Союзи Гетьманців-Державників і підпорядкували себе під гетьманську булаву. Взагалі усі промовці приходили до того висновку, що тільки гетьманська державна ідея виплекає з українців могутній державний народ на Рідній Землі, бо поки стояли у

проводі нашого народу князі та гетьмани, Україна була вільна і могутня держава і народ жив у спокою та добробуті, а коли переходили на манівці чужих ідей – держава занепадала, а народ ставав рабом.

Після дискусій збори одноголосно прийняли такі постанови:

«1. Схиляємось перед тінню генерала Артігаса, фундатора Уругваю і всіх героїв, котрі ціною свого життя добули свободу нашій новій батьківщині, що дала нам притулок в скрутний час нашого лихоліття.

2. Одиноким правним представником українського народу визнаємо Гетьмана Павла Скоропадського і прирікаємо Йому вірності, послух і допомогу в Його праці для визволення України з неволі і відновлення Української Держави зі столицею в святім золотoverхім Києві.

3. Щоб зробити все, що в наших силах для визволення Батьківщини і поліпшити наш стан в гостинній республіці Уругваю, об'єднуємось в гурток С.Д.Г. в Уругваю. Життя Гуртка регулюється статутом «Військового Товариства Запорожців». Членська вкладка виноситься 50 центів щомісячно»³⁶².

Для провадження діяльності Гуртка СГД збори одноголосно обрали Управу і Контрольну Комісію. До складу Управи СГД в Уругваї увійшли: Теофіл Літошенко (голова), С. Вастовський (секретар), Іван Топольницький (скарбник). Учасники зборів також намітили план діяльності на наступний 1941-й рік. Збори було закінчено відспіванням українського та уругвайського гімнів і бадьорими вигуками «Слава Гетьманові!».

«Наш рух розвивається за останні часи добре. Всюди у нас повстали нові об'єднання. Устав і Регламент СГД проведений в життя, і в деяких країнах вже місцеві відділи СГД працюють дуже добре. Кількість часописів збільшується, – писав П. Скоропадський 19 квітня 1939 р. О. Назаруку; – [...] де б не були гетьманці, вони повинні в той час, коли треба вирішувати, як бути, керуватися лише справжніми інтересами України, а коли вони

362 - Гетьманський гурток в Уругваю // Плуг та Меч. Український календар на рік 1941. – Буенос-Айрес: Видання Українського Союзу Монархістів-Державників «Плуг та Меч» в Аргентинській Республіці, 1940. – С. 61–63.

живуть в країні, де інтереси України ніяк не можуть бути зв'язані з інтересами країни, де вони живуть, хай тимчасово відходять в тінь»³⁶³.

* * *

Павло Скоропадський

У Німеччині ж за нових геополітичних умов Гетьманська Управа 27 липня 1939 р. довірочно звернулася до гетьманців у Райху і протектораті з приводу низки питань, котрі вимагали ясної і недвозначної відповіді від гетьманського проводу. Перш за все, було озвучено слова П. Скоропадського, що українці досягнуть своєї мети – самостійної Української Держави – лише в тім випадкові, коли вони того великого блага самі будуть гідні й будуть готові підпорядкуватися одному

своєму проводові, що об'єднував би не лише якусь групу українців з певної країни, а охоплював би усіх українців, як в еміграції, так і на Рідних Землях. І провід цей має походити саме з українського ґрунту, а не нав'язаний кимсь з боку, хоч би з найкращими намірами. Гетьман також вказував, що українці мусять бути готовими до довгої і тяжкої боротьби. При цьому він зауважував, що «буває, що шлях людей чи цілих країн стає спільним, тоді можна сподіватися обопільної вигоди, але чесної для обидвох сторін»³⁶⁴.

Вочевидь, йшлося про Німеччину, яка «взагалі одна з дуже нечисленних держав, зацікавлена в тому, щоб Україна, як держава, існувала» й тому гетьман висловив глибоку віру у допомогу Райху українцям у відновленні власної державності, проте,

363 - ЦДІА України у м. Львів, ф.359, оп.1, спр.316, арк. 57.

364 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 2, арк. 297.

аби не бути розчарованими, українці мають передусім творити власну силу всюди, де це можливо³⁶⁵. Тож П. Скоропадський запевняв гетьманців, що «ми ніколи ні за яку допомогу не зречемося своєї свободи, тим більше ми ніколи не можемо стати агентами чужих інтересів і тим робити неукраїнське діло»³⁶⁶.

Відтак Гетьманська Управа спростовувала поширені політичними суперниками поголоси про те, що Гетьманський Рух нібито був німецькою агентурою, але визнавала, що гетьманці свідомо шукали чесної допомоги Німеччини на засаді взаємної політичної користі. Наголошувалося, що Гетьманський Рух є вільним і незалежним й за одне з основних завдань має – об'єднання здорових українських сил. Разом з тим Гетьманська Управа заявляла, що не йтиме на зближення з такими українськими угрупованнями, які не дотримуються власної національної свободи і гідності та йдуть на компроміси зі своїм сумлінням і навіть роблять неукраїнське діло. Йшлося, у цьому конкретному випадкові, про ОУН (УНО), яку було звинувачено у аморальності, безпринципності, розкладанні української молоді та розколі української нації, а також у служінні неукраїнському ділу та у виконанні ворожої українській справі роботи. Тож у той час ступінь політичного протистояння та пропагандистської ворожнечі між Гетьманським Рухом та ОУН сягнула свого апогею³⁶⁷.

У цьому контексті П. Скоропадський у листі до О. Назарука від 19 квітня 1939 р. зазначав: «В Українців зовсім неоправдана віра в те, що все зроблять німці. Німеччина працює для себе, але це зовсім не виключена річ, а навпаки дуже правдоподібно, що інтереси України паралельні німецьким. Тому допомагати

365 - Там само.

366 - Там само, арк. 297 зв.

367 - Слід зауважити, що попри напружені політичні стосунки з ОУН, після убивства у Роттердамі 23 травня 1938 р. Є. Коновальця, Гетьманська Управа 5 липня випустила свій Комунікат, в якому, зокрема, вказувалося, що «не дивлячись на такий хаос внутрі-організаційних відносин [в ОУН] треба вважати, що серед частини рядових членів ОУН, також серед симпатиків цієї організації поширені почування пошани до пам'яті загиблого, котрого вони за свого провідника визнавали. Ці почування певної частини ідеалістично-настроєних українських людей до пам'яті загиблого полковника Коновальця мусимо ми – гетьманці шанувати без огляду на те, чи ми їх поділяємо, чи ні, бо вірність підлеглих до своїх провідників, з якої випливає й пошана до їх пам'яті по смерті – є одною з найцінніших громадських чеснот, яку кожен патріот мусить плекати в своєму народі» [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 9, арк. 113].

Данило і Павло Скоропадські
(Ваннзее, 8 липня 1939 р.)

нам, Українцям, як своїм співникам, Німеччині було б льогічно. Ми можемо цю тему розроблювати законно й це корисно для нашої праці на добро Батьківщині.

Треба теж мати на увазі, що за допомогу Німеччина буде вимагати від нас, очевидячки, багато, але це не страшно, коли все буде поставлено в ясні рамки й коли обидва контрагенти трактуватимуться як рівноправні в переговорах, а не так, як це робить українська сволота, що з високими національними гаслами іде на саму зазорну службу чужим державам, причому майте на увазі, на службу не одній державі, а кільком, за гроші. Тут нема чого чекати чогось доброго. Коротко кажучи, я не нахожу

слів для того, щоб досить яскраво заклеїти все те, що робили й роблять досі провідники ОУН (воно ж і УНО).

Я вважаю, що коли б дійсно вони зуміли захопити в свої брудні руки ширші кола громадянства – це було б моральне винищення українського народу, з не меншими трагічними наслідками, ніж винищення фізичне. І це якоесь громадянство терпить; реагує трохи, але замало. Одна частина знає в чім діло, але може вона зтероризована, або думає, що через цих людей можна чогось досягнути. Друга частина просто настільки політично не розвинута, що вірить всьому тому блефу й брехням, що вони їх розповсюджують, і тому не може розібратися, де ж правда й де ні.

Не хочу хвалитися, але в цьому відношенні Гетьманський Рух ясно висловлюється, він рух вільний й знає, в чому діло. Він висловлюється вільно й каже правду в очі й ніхто з нас ніколи не примириться в тім, щоб якась розвідка, яка десь там в долині, під справжньою сильною владою, може й буде корисна,

мала б право лізти вгору й старалась би грати роль політичних і духовних провідників українського народу. Цього не буде, але скажу правду – нам приходилося тут один час дуже багато затратити енергії на те, щоб наш Рух, залишаючися тим, чим він є (рухом виключно українським і цілком вільним) міг би в Німеччині далі розвиватися. Тепер це досягнуто. Нашому рухові офіційних перешкод не роблять. Але раніш вони були й це все була робота цієї сволоти Ярівської, якій ми тут, в Німеччині стоїмо на перешкоді, та й не тільки тут, але й в інших країнах (Америка, Канада, Франція, Аргентина і інші).

Що торкається того, що Вас, я гадаю, найбільш цікавить [–] себто велика політика, то про це, власне кажучи, трудно мені Вам сказати щось конкретне. Все це ще в періоді кипіння. Для нас, українців, стоїть питання, чи можемо ми бути нейтральними в великій боротьбі велетнів, де на наше превелике горе, українці будуть поділені фізично серед різних таборів. Як бути? Коли б ми були спаєні, коли б у нас дійсно було переведено в життя те об'єднання, про яке ми мріємо, тоді питання це дуже легко могло б бути розв'язано. В даний момент цього бути не може, бо в кожній країні є група людей, що працює фактично не для України, а для тої країни, де вони перебувають й ці групи, на жаль, відіграють досить значну роль, а громадянство проти їх діяльності реагує слабо.

У мене єдина надія на Гетьманський Рух [...].

Тут дуже мало балакають про війну і в близьку війну не вірять. Я думаю, що воно так і справді є, що війни в скорому часі не буде. Зацікавлення до України таке саме, як і раніш»³⁶⁸.

Водночас гетьман постійно намагався актуалізувати українське питання у зовнішньополітичних спрямуваннях Німеччини. Так, він ще з другої половини 1930-х надсилав до владних чинників Райху відповідні листи, як наприклад: лист від 20 березня 1936 р. (супровідний до листа С. Шемета від того ж дня)³⁶⁹

368 - ЦДІА України у м. Львів, ф.359, оп.1, спр.316, арк. 57.

369 - Тоді ж, у вересні-жовтні 1936 р. Гетьманський Центр опублікував статтю «Російська імперія і реформація Слов'янського Сходу на національних основах» щодо бачення ним політичного становища на Сході Європи та про подальший його розвиток.

Свято апостолів Петра і Павла у Ваннзее (12 липня 1939 р.)

до штабс-лейтера зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданца; лист до А. Шиккеданца від 14 січня 1937 р.; лист до райхс-лейтера А. Розенберга від 25 січня 1937 р.; лист до А. Шиккеданца від 15 квітня 1937 р.; лист до А. Розенберга від 14 червня 1938 р.; меморандум від 23 вересня 1938 р. щодо формування добровольчих загонів з українців, які перебували у чехословацькій армії, в Закарпатті та у Словаччині³⁷⁰; лист від 12 грудня 1938 р.; лист до А. Шиккеданца від 15 січня 1939 р.; супровідний лист до А. Розенберга та А. Шиккеданца від 18 квітня 1939 р. на захист студента УНІ В. Шевчука та його батьків, яких поляки виселяли з прикордонної зони у Силезії, а йому у Берліні відмовлено у німецькій стипендії; лист у Гестапо від 12 квітня 1939 р. та до А. Розенберга й А. Шиккеданца від 24 квітня 1939 р. на захист прелата др. П. Верюна щодо його виселення з державної області Німеччини; лист до А. Шиккеданца від 16 червня

370 - У 1938 р. Гетьманський Центр видав два повідомлення: щодо убивства Є. Коновальця у Роттердамі, діяльності ОУН, національно-державні проблеми України та відкритий лист П. Скоропадського до керівництва УНО в Берліні (повідомлення Гетьманського Центру від 5 липня); щодо переслідування Православної Церкви у Польщі, інтерв'ю депутата С. Бара у польському Сеймі щодо руйнування українських церков у Польщі, пастирського послання А. Шептицького та подій у Холмщині (повідомлення Гетьманського Центру від 5 вересня).

1939 р.³⁷¹; меморандум від 1 серпня 1939 р. про географічне і політичне становище України тощо³⁷².

Тут доречно буде повернутися на кілька попередніх років – до часу приходу А. Гітлера і націонал-соціалістів до влади в Німеччині. Донька гетьмана О. Отт-Скоропадська у своїх спогадах написала, як знайшла у щоденнику П. Скоропадського під датою 30 січня 1933 р. його запис: «Гітлер призначений райхсканцлером. Хто знає, що він принесе Німеччині». І далі гетьманівна Олена пояснює: «Батько не очікував призначення Гітлера. Так само, як і більшість його друзів та знайомих, він вірив, що генерал фон Шляйхер змінить кабінет Папена³⁷³. Того, що з приходом Гітлера розпочнеться одна з найбільших катастроф для людства, батько не передбачив, так само як і більшість його сучасників. [...] У нас вдома за столом у наступні тижні я багато чула про події в Німеччині. Батько і його оточення ставились до націонал-соціалізму скептично, вони розглядали його як тимчасове явище. Батько хоч і вважав Гітлера дуже спритним демагогом, проте спершу не вірив у те, що той зможе втриматись. Вже невдовзі він змушений був переконатися, що помилявся»³⁷⁴.

При цьому П. Скоропадський обрав становище вимушеної лояльності до нового німецького режиму. І ось чому. «Він має добрі контакти у багатьох країнах (особливо в Англії) і шукав там підтримки, але найважливішим партнером України вважав Німеччину, оскільки інтереси обох країн значним чином взаємодоповнювалися, – згадувала його наймолодша донька. – Тому він повинен жити в Німеччині. Ще від часів Гетьманату він мав у Німеччині багатьох друзів, яких поважав і які йому допомагали, – батько мав у Ваймарській республіці,

371 - 5 червня 1939 р. Гетьманський Центр також надіслав владним чинникам Німеччини повідомлення (на 35 друкованих аркушах) про українські політичні справи, про оборону Карпатської України тощо.

372 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 83-110.

373 - Генерал Курт фон Шляйхер товаришував зі П. Скоропадським, часто бував в гостях у гетьмана у Ваннзее. Він був попередником А. Гітлера на посаді канцлера Німеччини. Застрелений за наказом А. Гітлера 30 червня 1934 р. під час Ночі довгих ножів разом з своєю дружиною Елізабет. Після цього, щоби не скомпрометувати нікого зі своїх знайомих, П. Скоропадський аж до 1935 р. не робив жодних щоденникових записів. – П. Г.-Н.

374 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 79.

як видно з його щоденників, справді добрі відносини з багатьма впливовими особистостями в політиці й економіці, – але ми завжди повинні бути свідомими того, що попри все залишатимемось тут чужими, людьми без громадянства, з німецьким паспортом для чужинців. Німеччина завжди дуже порядно ставилась до осіб без громадянства, він вірив, що так буде залишатися й за нового уряду. Багато чого в націонал-соціалістах він не сприймав, але вони проти більшовизму, й тому він вірив, що й за нового режиму будуть порядні люди, з якими можна буде разом працювати на благо України. Ми повинні бути лояльними щодо Німеччини, але в першу чергу завжди займати українські позиції й діяти згідно з нашим сумлінням»³⁷⁵.

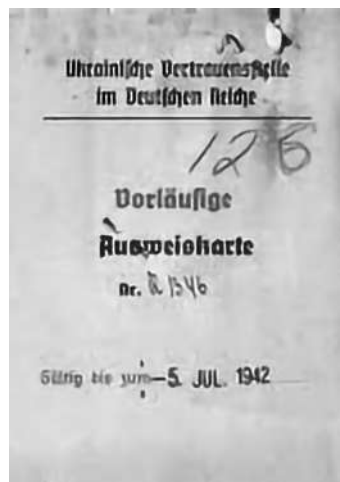
Разом з тим, П. Скоропадський вважав Німеччину природним союзником України та українців і не лише з огляду історичного минулого, а й з геополітичної точки зору сучасного йому світу, проте виключно на паритетних засадах. «Гетьманський рух є вірний ідеї німецько-українського зближення, і вірний не тільки тепер, коли Німеччина могутня, а принципово вірний, залишаючись вірним і тоді, коли Німеччина в нещасті, – писав П. Скоропадський до О. Назарука. – Гетьманський рух готовий всіми силами допомагати Німеччині, але гетьманський рух не є рухом лакеїв, жалюгідних продажних людей, що сьогодні битимуть себе в груди за Німеччину, бо сьогодні це корисно, завтра будуть прославляти і служити другим – ворогам Німеччини, бо ці їм більше дають. Гетьманський рух є рухом політичним, з ясними цілями, що він собі поставив і ні за яку ціну не дозволить, щоб його, а то й цілу українську справу звели до рівня якоїсь розвідки, контрозвідки, інтриги чи чогось подібного, що служить не українським цілям, а чужим»³⁷⁶.

375 - Там само. – С. 83.

376 - ЦДІА України у м. Львів, ф. 359, оп. 1, спр. 316, арк. 80.

* * *

Іншим питанням було ставлення гетьманського проводу до започаткованої урядом Райху *Української Установи Довіри в Німецькій імперії* (*Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reich* / *Fertrauenshtelle*)³⁷⁷. Основним завданням УУД, установлення якої лобіювали в тому числі й гетьманці, було ведення точного обліку українців, які перебували в Німеччині в статусі цивільних робітників³⁷⁸. Свого часу на нараді в Таємній державній поліції у справі

377 - Дивіться: Доповідна записка щодо наради в Таємній державній поліції у справі утворення Української установи довіри в Німеччині за участю представників Гестапо, Міністерства закордонних справ, головного командування (Абверу), зовнішньополітичного відомства НСДАП та Міністерства пропаганди (7 жовтня 1938 р.) [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(10)07.dopovidna...php]; Матеріал щодо призначення голови Української установи довіри в Німеччині, підготовлений для фюрера А. Гітлера в апараті зовнішньополітичного відомства НСДАП (13 грудня 1938 р.) [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(12)13.gitler...php]; Повідомлення про телефонну розмову представника зовнішньополітичного відомства НСДАП з керівником військової розвідки адміралом Ф. В. Канарісом стосовно Української установи довіри в Німеччині (17 грудня 1938 р.) [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(12)17.kanaris...php]; Доповідна записка щодо наради у рейхслайтера А. Розенберга за участі штабслайтера А. Шиккеданца, адмірала В. Канаріса, підполковника Е. Лахузена та майора Е. Штольце у справі призначення голови Української установи довіри (21 грудня 1938 р.) [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(12)21.rozenberg...php]; Доповідна записка щодо українського довіреного – доктора Миколи Сушка. Телефонна розмова начальника штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданца з керівником абверу адміралом В. Канарісом (28 грудня 1938 р.) [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(12)28.sushko...php].

378 - Щодо компетенції та того кола питань, якими займалася Українська установа довіри в Німеччині, то надзвичайно докладні відомості з цього приводу у своїх спогадах подає свідок і учасник тогочасних подій В. Ярїш: «Основним завданням УУД. було ведення точного обліку українців, які перебували в Німеччині в характері цивільних робітників. У зв'язку з тим, кожний українець чи українка, що працювали в Німеччині, повинні зголоситися та постаратися про виказку від Української Установи Довір'я. Ця виказка була визнана офіційним особистим документом даної особи. Для одержання виказки УУД. треба було виповнити відповідний формуляр, відповісти на запити, поставлені в ньому, і власноручно підписати цей формуляр. До виповненого й підписаного формуляра треба було залучити дві завірені і підписані фотографії апліката і все це передати або переслати до бюро УУД. Виказка Української Установи Довір'я була зеленою краскою, подавала ім'я й прізвище, особисті дані і знімок власника. Ці інформації були завірені печаткою УУД. і підписом урядовця. Виказка УУД. була визнана урядовими чинниками, наприклад: Урядом Праці, Прохарчування тощо. Бувало, що виказки УУД. захищали наших робітників перед сваволею німецьких працедавців. [...] Українська Установа Довір'я мала також право видавати виказки полоненим воякам-українцям, коли переводжено їх у стан цивільних робітників. Це торкалося виключно українців з польської армії, але до українських полонених із сов'єтської армії Українська Установа Довір'я не мала жадного доступу (Українських робітників, привезених із східноукраїнських земель на примусові роботи до Німеччини, перебували в спеціальних таборах та їхніми долями займалися інші відомства Німеччини)» (Ярїш В. Українська Установа Довір'я в Німеччині. Офіційно: *Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reich* // Українці в Берліні (1918–1945): Пропаг'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5-го вересня 1981 року в Шератон готелі в Торонто, Канада. – Торонто, 1996. – С. 184–187].

утворення Української Установи Довіри в Німеччині за участі представників Гестапо, МЗС, головного командування (Абверу), зовнішньополітичного відомства НСДАП та Міністерства пропаганди, що відбулася 7 жовтня 1938 р., штандартенфюрер Г. Мюллер заявив, що керівником УУД Верховним головнокомандуванням вже визначено доктора М. Сушка³⁷⁹.

Своєю чергою представник АПА (зовнішньополітичного відомства НСДАП) Е. Дюрксен зауважив: «Істотне завдання Українського відомства довіри полягає в забезпеченні українців, що вийшли з областей, що перебували під владою більшовиків. При організації і проведенні роботи українського фертрауенсштелле слід уникати всього того, що могло б зачепити в питанні польсько-українських взаємин. Тому необхідно, аби керівництво української фертрауенсштелле було довірено особі, яка в даному питанні була б поза всякою підозрою. Адже якщо довірений і буде займатися лише суто адміністративно-поліцейськими справами, все ж таки політичні наслідки неминучі, це треба ретельно обмірковувати заздалегідь»³⁸⁰.

Загалом за кандидатуру від П. Скоропадського та Української Громади (О. Скорописа-Йолтуховського) виступали представники Й. Ріббентропа (МЗС) і А. Розенберга / А. Шиккенданца (зовнішньополітичного відомства НСДАП), а за кандидатуру від УНО та ОУН (М. Сушка) – В. Канаріса (служби воєнної розвідки і контррозвідки /Абвера) та Г. Мюллера (таємної державної поліції / Гестапо). Різно проти кандидатури гетьманців виступив представник верховного головнокомандування кап. Дерінг,

379 - Українська Установа Довіри в Німецькій імперії розпочала свою діяльність 1 грудня 1938 р. та діяла до падіння Третього Райху – до весни 1945 року. Про створення Установи Довіри повідомила Українська Пресова Служба в Берліні: «З днем 1-го грудня біжучого року розпочав свої чинності «Комісаріат для українських справ в Німецькій державі» («Ukrainische Vertrauens-stelle im Dritten Reiche»). Приміщення Комісаріату є: Berlin W 30, Bayerischer Platz 32 (тел. 262518). На чолі Комісаріату стоїть доктор Микола Сушко» [ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 126, арк. 38]. Установа довіри мала завдання «заступати інтереси бездержавних українців, що мешкають у німецькій державі, влекшувати зносини українців з державними урядами, спрямовувати куди слід старання в таких справах як паспорти, дозволи на побут, дозволи на працю та порадою бути помічним кожному українцеві в його персональних справах» [Ukrainischer Pressedienst in Deutschland. – 1938. – Nr. 16/38; Діло. – 1938. – Ч. 280 (15.081). – 16 грудня].

380 - Доповідна записка щодо наради в Таємній державній поліції у справі утворення Української установи довіри в Німеччині за участю представників Гестапо, Міністерства закордонних справ, головного командування (Абверу), зовнішньополітичного відомства НСДАП та Міністерства пропаганди (7 жовтня 1938 р.) // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс] Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(10\)07.dopovidna...php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(10)07.dopovidna...php).

який нарікав, що зі П. Скоропадським велося дуже багато переговорів, але його матеріальні вимоги для німецьких відомств неприйнятні. У підсумку шеф Гестапо Г. Мюллер побажав, аби верховне командування (по факту – Абвер) та АПА (зовнішньополітичне відомство НСДАП) вирішили це питання на спільній нараді³⁸¹.

Тож з огляду на політичні наслідки слід було враховувати усі українські чинники, в тому числі й гетьманський. Про це, зокрема, йшлося 21 грудня 1938 р. на нараді у райхслайтера А. Розенберга за участі штабслайтера А. Шиккеданца, адмірала В. Канаріса, підполковника Е. Лахузена та майора Е. Штольце. На цей час найщільнішу співпрацю з цього приводу у німців вже було налагоджено з ОУН, яка компроматами і наклепами намагалася стати єдиною представницею українців в очах вищого керівництва Райху. Утім, німці чудово усвідомлювали сенс цього крутіїства й на вказаній нараді А. Розенберг зауважив, що політично було б вкрай помилково спиратися тільки на одну групу емігрантів, саме на групу Коновальця-Ярого (тобто – ОУН), яку, за словами В. Канаріса, лобіювали Міністерство закордонних справ та японські спецслужби. А. Розенберг наголошував на недопустимості за наведеннями від ОУН поборювати чи ліквідовувати усі решту українські групи, нагадавши про справу І. Полтавця-Остряниці, що був заарештований відділом контррозвідки з наведення від оунівців й посаджений до концтабора. Його звільнили лише згодом з клопотання АПА.

А. Розенберг у розмові з В. Канарісом доводив, що ОУН головним чином опирається на Галичину, але у Великій Україні зіткнеться з істот-

Вільгельм Канаріс

381 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 225.

ними труднощами. Визнаючи це, В. Канаріс зауважив, що політичну мету верховне головнокомандування не взяло до уваги. Тож в контексті політичному, з огляду на Наддніпрянську Україну, було згадано про дві групи: республіканців-уенерівців і гетьманців. При цьому щодо республіканців чи не одразу ж виникло несприйняття, позаяк вони опиралися на Варшаву, цілком пливучи в польській течії й маючи соціал-демократичний напрямок. Група ж П. Скоропадського, як було відмічено, мала розвинуту ідеологію і може вказати на політичні події в зв'язку з незалежністю України, де елементи традиції ще залишалися (навіть якщо не приймати на увагу в майбутньому особистість самого П. Скоропадського).

Крім того було відмічено й те, що за гетьманом стояли сильні групи українських емігрантів в США, Канаді й Південній Америці з числа яких у випадку перевороту в Україні може поповнюватися відсутня національна інтелігенція. «Цією групою не слід нехтувати у випадку політичного виступу проти комунізму, рівно і як проти жидівства», – думка, з якою погодилися усі учасники наради³⁸². На це адм. В. Канаріс запевнив, що він та Абвер відразу ж має намір вступити у зв'язок з гетьманом П. Скоропадським, аби підтримати у відомому ступені й цю групу. Своєю чергою підп. Е. Лахузен показав А. Розенбергу свій список українських політичних груп, серед яких, на подив райхслайтера, група П. Скоропадського була названа монархічно-великоросійською. Це звісно, одразу ж ним було спростовано.

Водночас німецька влада розпочала жорсткий тиск на П. Скоропадського через його спротив призначенню М. Сушка. «Ця поведінка руху Скоропадського виявилася настільки сильною завадою, що мені довелося через СС – оберфюрера Мюллера Скоропадському енергійним чином вказати на його борг перед країною, що виявила йому гостинність», – зазначав шеф поліції безпеки і СС Г. Мюллер штабслайтерові А. Шиккеданцу³⁸³. Вочевидь, коли йшлося про «борг», вказувалося не лише на політич-

382 - Там само, арк. 225–227.

383 - Там само, арк. 191.

ний притулок, який свого часу надала Німеччина колишньому гетьманові, але й про виділене йому грошове утримання з боку німецької влади.

Так, наприклад, на нараді в Таємній державній поліції у справі утворення Української Установи Довіри в Німеччині за участю представників Гестапо, Міністерства закордонних справ, Головного командування (Абверу), Зовнішньополітичного відомства НСДАП та Міністерства пропаганди, що відбулася 7 жовтня 1938 р., представник Абверу капітан Е. Дерінг зауважив, що «зі Скоропадським велося дуже багато переговорів, але його матеріальні вимоги незліченні і для німецьких відомств неприйнятні». Він, між іншим, називав П. Скоропадського «мертвою людиною» і запевняв, що молодь хилить до групи Є. Коновальця, тобто – до ОУН (чи її замаскованої філії – УНО). Тоді ж таємний співробітник Шліп, що представляв МЗС Райху, повідомив, що Міністерство закордонних справ Німеччини виплачує П. Скоропадському щомісячний почесний оклад у 1000 марок, оскільки той заявив, що має 20.000 марок боргів. Тож нацистські владні чинники з МЗС вирішили виплатити йому цю суму, щоби він не займався знову політикою й саме з цих міркувань йому виплачували не більше 1000 марок на місяць³⁸⁴.

Відтак німці примусили П. Скоропадського погодитися та пообіцяти співробітничати з Українською Установою Довіри на чолі з М. Сушком. Про те, що це було не просто засвідчує той же ж лист до А. Шиккеданца, де шеф поліції безпеки і СС додає: «Тільки приймаючи до уваги його [Скоропадського] похилий вік і ту обставину, що він під час [Першої] світової війни йшов назустріч планам німецької окупаційної армії в Україні й заради його особистого знайомства з Вами, я відмовився від думки притягнути його до відповідальності за неувагу до вимог німецьких властей»³⁸⁵.

Тим не менш на справі гетьманці й далі ігнорували М. Сушка. Ба більше, 10 грудня 1938 р. О. Скоропис-Йолтуховський на-

384 - Там само, арк. 223.

385 - Там само, арк. 191.

діслав йому доволі зухвалого листа. Відповіді не було. Але вже 9 січня 1939 р. М. Сушко нагадав О. Скорописові про його отримання й ігнорування з відповіддю³⁸⁶. При цьому усі фігуранти цієї справи листувалися з А. Шиккеданцом, А. Розенбергом та іншими компетентними у цій справі німецькими владними чинниками. Не забували відстежувати перебіг протистояння між українцями в Німеччині й Гестапо Г. Мюллера та Абвер В. Канаріса.

Арно Шиккеданц

Прагнучи досягнути певного компромісу з гетьманцями й задля того, аби група П. Скоропадського та УНО переконалися в тому, що Бюро Українського Довіреного є неполітичною установою, яке слугує лише реєстрації та економічному забезпеченню українських емігрантів, а також відповідає за дотримання ладу серед них, начальник поліції безпеки (Гестапо) Г. Мюллер, як він повідомляв керівникові штабу (штабслайтеру) зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданцу листом від 13 січня 1939 р., мав намір призна-

чити по одному раднику для українського довіреного, делегованих від Гетьманського Руху та УНО. При цьому зауважувалося, що такими співробітниками могли бути не керманичі окремих емігрантських рухів, а члени або ті, що їм співчують, які не займалися провідною емігранською політикою, проте ті, що були готовими і здатними добросовісно виконувати покладені на них обов'язки³⁸⁷.

Тим часом 15 січня 1939 р. сам М. Сушко, знаючи про нарікання з боку гетьманців і розслідування Гестапо та Абверу з приводу його політичної приналежності, заявив, «що він ніколи

386 - Там само, арк. 186–187.

387 - Там само, арк. 186.

не був членом ОУН, що він ніякого стосунку до вбивства Коновальця в Роттердамі не мав, і що він взагалі не був провідною особою ОУН й в інших філіях ОУН не перебував»³⁸⁸. Попри цю заяву М. Сушка, П. Скоропадський вже 18 січня 1939 р. надсилає А. Шиккеданцу листа такого, доволі показового, змісту:

«Вельмишановний пане Шиккеданце!

Першим боргом дозвольте висловити Вам свою щирю вдячність за Ваш прихильний інтерес, виявлений Вами до українського народу та гетьманського руху в особливості, й висловити надію, що Ваші прихильні почуття до нас не тільки залишаться незмінними, але ще більш зростуть у майбутньому. Це пішло б на користь дружнім відносинам наших народів.

На жаль я мушу сказати, що деякі прийняті німецькими владами в останній час заходи сповнюють побоюваннями серця українських патріотів не тільки щодо майбутності України. Я кажу про відоме Вам призначення доктора Миколи Сушка на пост українського довіреного в Німеччині.

Для мене і для моїх українців не підлягає сумніву, що пан Сушко перебуває у зв'язку з таємною терористичною організацією українських націоналістів ОУН та пов'язаний з їх діяльністю.

Звертаючи увагу на минуле цієї організації, нам здається дивним, що саме доктор Сушко призначений керівником бюро українського довіреного, ця невідома нікому особа, знайома лише обмеженому колу українців у Відні. Як відомо, доктор Сушко вступив у зв'язок з українцями лише з того часу, коли він почав відвідувати університет. Ви були настільки люб'язні, що повідомили мені, що слідство у справі участі доктора Сушка в "ОУН" не вияснено, а також і його приналежність до цієї організації. Ваше повідомлення ми, звісно, мусимо прийняти до уваги, але потрібно все-таки врахувати, що встановити факт участі чи неучасті будь-якої особи у таємній організації пов'язаний з великими затрудненнями. З цього питання я самостійно рішення винести не можу, остерігаючись наслідків, що можуть виявитися протилежними справжній дійсності. Але щоби

388 - Там само, арк. 182.

справа не ускладнювалася, я думаю передати гетьманцям наступний проєкт на обговорення:

1) Для усунення сумнівів і непорозумінь, що виникли серед українців, а також у зв'язку з питанням, що цікавить Вас і нас, тобто участь доктора Сушка в ОУН, для обопільного інтересу було би краще за все, якби доктор Сушко сам окликнувся відповісти на ці питання. Найліпшим був би його виступ у пресі з категоричним спростуванням усіх тих чуток, відомостей і неодноразових публікацій, що дають привід повірити тому, що він або член ОУН, або стоїть у тісному з нею зв'язку й перебував чи перебуває ще зараз в її проводі.

2) Нам необхідно знати, які права та обов'язки має український довірений.

3) У випадку призначення доктора Сушка на пост керівника бюро українського довіреного, для гарантії нормального життя українців, а особливо гетьманців у Німеччині, необхідно керівникові цієї установи дати заступника і радника в особі одного гетьманця, при чому доктор Сушко був би довіреним німецького уряду, а його радник – довірений українців.

4) З цього витікає, що доктор Сушко призначається чиновником, а тому він на будь-яких офіційних українських урочистостях репрезентативних функцій мати не може»³⁸⁹.

Такі пропозиції були очевидною пасткою для М. Сушка та його німецьких покровителів (Абвера) й зумовлювалися клопотом П. Скоропадського про політичні впливи СГД та Української Громади серед української еміграції в Райху. При цьому наступного дня після гетьманового листа, за дивним збігом, до А. Шиккеданца надійшов супровідний лист Східного відділу зовнішньополітичного департаменту, де вказувалося, що якийсь українець з Франції застерігає це відомство від призначення М. Сушка на посаду українського довіреного, позаяк це може призвести до великих неприємностей і завдати збитків українській справі³⁹⁰.

389 - Там само, арк. 180–181.

390 - Там само, арк. 180.

Зі свого боку очільник зовнішньополітичного департаменту А. Шиккеданц у своєму листі до начальника поліції безпеки Г. Мюллера та у штаб заступника А. Гітлера писав, що з огляду на підсумки розслідування Гестапо, його відомство не має заперечень проти призначення М. Сушка керівником Бюро Українського Довірного в Берліні. Але при цьому висувалося прохання (у випадку призначення) надати М. Сушку точний інструктаж щодо його повноважень і наполягти на докладному виконанні його службових обов'язків, позаяк той вже вихвалявся перед українцями про свої досить широкі можливості. Крім того А. Шиккеданц пропонував обмежити репрезентаційну діяльність обох інших, передбачуваних співробітниками М. Сушка, осіб і виробити для них точні службові обов'язки³⁹¹.

Отже вищевказаний лист П. Скоропадського до А. Шиккеданца таки вплинув на його позицію. Вимоги гетьмана були передані й М. Сушку, про що свідчить його незабаром звернення до гетьмана особисто з пропозицією призначити термін для зустрічі й бесіди з цього питання. Проте П. Скоропадський відхиляє прохання про пошук компромісу допоки не буде вияснено питання членства М. Сушка в ОУН та його участь у її терористичних актах. Про це гетьман написав йому 10 лютого 1939 р. у листі-відповіді, де вимагав від М. Сушка публічної заяви про те, що той: не перебував членом ОУН, у справі вбивства Є. Коновальця не замішаний і не був провідником ОУН в Австрії³⁹². Після цього М. Сушко кілька разів дзвонив до

Підтвердження, видане Українською Установою Довіри Степанові Венгрину про те, що він є греко-католицьким священиком та українцем арійського походження

391 - Там само, арк. 179.

392 - Там само, арк. 179.

Генріх Мюллер

А. Шиккеданца й просив вже його про призначення аудієнції.

Тим часом імперський керівник СС і начальник німецької поліції (Гестапо) в імперському МВС Г. Мюллер таємним листом від 18 лютого 1939 р. повідомляв керівника штабу зовнішньополітичного департаменту НСДАП А. Шиккеданца, що він 14 березня призначив М. Сушка керівником Бюро Українського Довіреного в Берліні. Г. Мюллер також вказував, що врахував побажання А. Шиккеданца й домовився з М. Сушком відносно його діяльності та повноважень й зобов'язав

того дотримуватися особливих домовленостей. «Як тільки гетьманська група та УНО назвуть мені осіб, передпризначених співробітниками в бюро українського довіреного, – писав Г. Мюллер, – я дам докладні вказівки відносно виду їх роботи і службових обов'язків, а також їх службових відносин щодо керівника, доктора Сушка»³⁹³.

Слід також зауважити, що М. Сушко на зазначену посаду був призначений за наполяганням Відділу контррозвідки Головного командування армії, тобто з тиску Абвера та його очільника В. Канаріса. Після цього таємна державна поліція (Гестапо) запропонувала заснувати філії УУД у Відні та Празі, а на посади керівників цих філій могли би бути призначені винятково тільки прибічники ОУН, проти чого виступило зовнішньополітичне відомство НСДАП³⁹⁴.

Власне, саме з приводу призначеного німецькою владою очільника Української Установи Довіри й виникли політичні застереження проводу Гетьманського Руху попри те, що сам М. Сушко у березні 1939 р. під час відвідин Ліберець доволі ло-

393 - Там само, арк. 178.

394 - Там само, арк. 174.

яльно відгукувався щодо СГД і заявив, що націоналістична УНО і гетьманська Українська Громада на теренах Німеччини є двома рівними організаціями³⁹⁵. Національний відділ МВС Польщі тоді зауважив з цього приводу, що таким чином М. Сушко намагався віднайти довіру серед гетьманців³⁹⁶.

Та все ж, коли М. Сушко 20 липня 1939 р. у Празі на засіданні Комісії для з'ясування партійного життя українців на території протекторату висловився про П. Скоропадського й можливостей співпраці з Гетьманським Рухом, той через Гетьманську Управу заявив у відповідь: «Ні Пан Гетьман, ні Гетьманська Управа не знали д-ра М. Сушка і навіть не чули про його існування аж до часу призначення його німецькими властями на посаду Начальника Українського Фертрауенштелле. Після того Гетьманцям стало відомим, що д-р М. Сушко це молода людина, що щойно з недавнього часу почала цікавитися українським політичним життям, що д-р М. Сушко працював останніми часами головним чином в укр[аїнським] націоналістичнім таборі, що він німецький підданий і є членом Німецької Націонал-Соціалістичної Партії, але, на жаль, Гетьманському Центрові стало відомим також і те, що в укр[аїнським] часопису “Діло” (ч. 310, 1935) в судовім справозданні з діла про вбивство польського міністра Перацкого подано в промові польського прокуратора, що д-р М. Сушко був секретарем віденської філії ОУН, а також і те, що в голяндських (Роттердам) часописах писали, що полк. Коновалець перед своєю загибеллю персонально телефонічно зносився у справі своєї поїздки до Роттердаму з д-ром М. Сушком.

Саме слово “Vertrauenstelle” вказує, що це установа, до якої в даному випадку – з одного боку – мають довіря Німці, з другого – Українці. Але за таких умов для Гетьманців узагалі, а для Гетьманського Центру зокрема, мати ділові зносини з д-ром Миколою Сушком було б рівнозначне тому, що Гетьманці беззастережно виявляють довірря др. М. Сушкові, а тим і визнають ОУН. Цього Гетьманський Центр ні при яких умовах допусти-

395 - РГВА, ф. 308к, оп. 3, спр. 388, арк. 148.

396 - Там само.

ти не може. Він занадто дорожить своїм ім'ям, щоб міг дати привід Українцям чи чужинцям думати, що існує якась спільна праця між Гетьманцями і ОУН, а особливо з ОУН-івським центром»³⁹⁷. Тож гетьманці категорично вимагали, аби М. Сушко у пресі прилюдно чи у листі до когось з відомих українських аполітичних діячів виразно спростував свою приналежність до ОУН. Лише за умов виконання цього ультимативу Гетьманський Центр згоджувався не лише звертатися до д-ра М. Сушка, а й призначити до складу Української Установи Довіри в Німеччині свого представника з повними обов'язками і правами³⁹⁸.

Зрештою у серпні 1939 р. М. Сушко публічно заперечив своє членство в ОУН і заявив про свою згоду однаковим чином розбирати усі українські справи, а надто ті, що стосувалися Гетьманської Організації. Йшлося, зокрема, про паритетний розподіл посад в Українській Установі Довіри в Німеччині та протекторатах і підладних Райху областях між двома легальними українськими громадсько-політичними організаціями – УНО та Українською Громадою. Проте невдовзі гетьманці висунули йому претензії у порушенні такого принципу, а саме – в Українському Допомоговому Комітеті у Празі. Справа полягала у тому, що М. Сушко вже 18 листопада 1939 р. призначив представника

Микола Самойлович

ми цього Комітету М. Мандзюка та д-ра Тимкевича, на посаді Контрольної ради затвердив Виняра, Мартинця і Кулеви́ча, а головою Комісії – священника Лазаря. Отже – жодного гетьманця з Української Громади.

Після скандалу М. Сушко листом від 11 січня 1940 р. повідомив гетьманців про призначення й їхнього представника – д-ра Миколу Самойловича у члени Контрольної ради, але внутрішнього розпорядження по Комітеті зроблено не

397 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 2, арк. 298.

398 - Там само, арк. 298 зв.

було. Лише 28 січня М. Сушко повідомив полк. В. Мурашку про відправку відповідного ордера у Прагу, але знову ж таки зайшло про те, що кандидатуру М. Самойловича нібито ще не оформлено вищими німецькими інстанціями.

Тим часом у Празі виник ще один скандал щодо виділення і привласнення Виняром великих сум в Українському Допомоговому Комітеті. Дійшло до того, що преп. Лазарь покинув Комітет. Натомість М. Сушко призначив на його місце члена ОУН д-ра Росоха, а з березня 1940 р. додав у членство Комітету голову празького УНО Пакоша. При цьому представникові Гетьманського Руху у Празі жодного разу не дозволили прийняти участь у засіданнях Українського Допомогового Комітету у протектораті, тоді як пов'язаним з УНО інж. Плєскачу і редактору Тисовському такі можливості надавалися. Як наслідок – членам УНО та його підрозділам у протектораті Богемії та Моравії (в Празі та Брно) щедро виділялися так звані тринадцяті виплати і допомогіві субсидії на значні суми. Гетьманця ж М. Самойловича так і не було введено до складу вказаного Комітету, з приводу чого керівництво Української Громади в Німеччині в особах її голови М. Бламаренка та секретаря М. Королишина й написало 21 квітня 1940 р. протестного листа до М. Сушка з вимогою пояснень³⁹⁹.

З подібними претензіями і вимогами 30 квітня 1940 р. виступило й керівництво Гетьманського Руху, додаючи до цієї справи й відомості про зв'язок УНО з ОУН, лави якої, за твердженнями гетьманців, були заповнені чисельними розбійниками і терористами, вбивцями українців інших політичних поглядів, польськими провокаторами і шпигунами та яка безвідповідально своїми політичними спекулянтством і популізмом кидала українську ідеалістичну молодь на загибель і до польських катівень.

«Але тепер, після того, як підтримка УНО-ОУН німецькими властями стала явною, ми, українські гетьманці, з великою скорботою дивимося в майбуття: невже дійсно в інтересах ні-

399 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 161–162.

мецького народу – втратити симпатії українців відносно німецького народу!, – йшлося далі у листі. – Якщо в теперішній час українське питання мало зачіпає німецьку політику, то в скорому майбутньому багата достатком сировини і земельних продуктів українська територія висуне проблему німецько-українських взаємин на перший план. Чому ж тепер усе руйнувати, що досягнуто в цьому відношенні протягом кількох десятиліть?», – доволі зухвало запитував провід Гетьманського Руху у керівництва Райху⁴⁰⁰.

Гетьманці також звинувачували відділення УНО, ОУН та ОДВУ у Франції, Америці та інших країнах в шаленій антинімецькій пропаганді та переслідуванні єдиної мети – добувати великі грошові засоби. Було згадано й про вільну діяльність у генерал-губернаторстві Р. Сушка, Бойдуника, Лебеда, Старуха, Горбового «та інших терористів з ОУН». Що ж до М. Сушка, то наголошувалося, що він в якості керівника Бюра Українського Довіреного по приїзду до Варшави одразу ж відсторонив усіх гетьманців з Українського Допомогового Комітету і «призначив на їхнє місце осіб темного походження, колишніх польських агентів, навіть повій»⁴⁰¹.

Згадано було й про становище у Празі в контексті недопуску гетьманця М. Самойловича та корупційних скандалів у тамішньому Українському Допомоговому Комітеті. До того ж, на прохання самого М. Сушка, гетьманці надали йому список перекладачів з кількох дюжин прізвищ, проте до праці було запрошено лише двох осіб, тоді як з лав УНО залучено близько тридцяти людей. Крім того нарікалося, що за німецькі гроші, отримані від відомства М. Сушка, УНО друкує свої видання (напр. журнал «Наступ» у Празі) з обріхуванням і паплюженням Гетьманського Руху. У той же час М. Сушко заявив у Гестапо на одне з чисел гетьманської газети «На відсіч», де містилася легка критика ОУН.

400 - Там само, арк. 163.

401 - Там само, арк. 164.

Гетьманці також нарікали, що за німецькі гроші, отримані від Української Установи Довіри та Допомогового Комітету, УНО через виділення грошових субсидій чи надання можливості праці елементарно підкуповлювала українських емігрантів (в тому числі й генералів), які за тогочасних воєнних часів перебували у грошовій скруті та у важких матеріальних умовах на чужині. Такі дії УНО розколюють українців, доводили гетьманці, водночас стверджуючи: «Як терористична, галицька місцева організація, зі зв'язаними частково з євреями керівниками і без авторитарного та етичного переконання [УНО] ніколи не зуміє домогтися української єдності. Цю мету може досягнути лише Гетьманський Рух, як всеукраїнська, що володіє ясною національною ідеологією і досвідченими співробітниками, організація, яка має у своїх лавах людей, що користуються в українських колах шаною й гарно підготовлених до політичної діяльності»⁴⁰².

На підставі викладеного вище керівництво Гетьманського Руху просило у німецьких владних чинників роз'яснення щодо наступних пунктів:

1. Чи відомо німецькому урядові про вищевказані факти та чи сприяє цьому влада Німеччини?

2. Керівництво Гетьманського Руху і сам гетьман глибоко переконані в тому, що німецькому урядові в недалекому майбутньому доведеться зайнятися питанням щодо України і тому вони просять вберегти українців від руйнуючої діяльності УНО-ОУН, що сіють недовіру до Німеччини серед широких кіл українських народних мас.

Гетьманці відчайдушно зверталися до німецьких владних чинників: «Дайте ж нам можливість з огляду майбутніх подій

Печатка Українського Допомогового Комітету на Округу «Львів-село»

402 - Там само, арк. 165.

збирати і готувати всіх тих, хто є представниками чесності та шляхетності; адже тільки Гетьманський Рух у стані згуртувати розкидані сили.

Тільки таким чином Ви можете відновити в українських масах довіру до Німеччини, що є розхитаною через події в Закарпатській Україні, в Волині і Галичині, але головним чином через розкладаючу діяльність керівництва ОУН-УНО, тобто тієї організації, котра очевидно користується заступництвом деяких німецьких органів правління»⁴⁰³.

Як бачимо, станом на середину 1940-го року боротьба за сфери впливу на українську еміграцію, за німецькі кошти, які можна було би спрямувати в тому числі й у політичне русло, та за підтримку влади Райху вкрай загострилася й гетьманці не добирали слів і засобів до виборення бодай свого паритету з УНО (ОУН), усвідомлюючи майбутню війну Німеччини з Радянським Союзом і прагнучи здобути політичні пріоритети під час визволення внаслідок неї України.

Реакцією Зовнішньополітичного департаменту НСДАП була спроба підтримати Гетьманський Рух, зазначаючи, що він охоплює всі українські національні області й протягом двох десятиліть став всеукраїнським політичним рухом. Водночас там розуміли, що «для метоосязного облаштування своїх життєвих умов він [Гетьманський Рух] шукає опертя в теперішньому політичному становищі Німеччини.

Керівні кола Гетьманського Руху розуміють, що в сучасний момент немає можливості висунути всеукраїнську проблему в Генеральному губернаторстві на перший план, тим паче, що їм відома заборона українських політичних партій в цій області»⁴⁰⁴. При цьому відмічалось, що українські політичні партії в Генеральному губернаторстві все ж таки існують, проте на легальному становищі, як в Німеччині, так і в протекторатах генерал-губернаторстві перебувають лише дві організації – гетьманська Українська Громада та УНО, яке є прикриттям для

403 - Там само.

404 - Там само, арк. 166.

ОУН. У відомстві А. Розенберга також визнавали, що в Українських Допомогових Комітетах гетьманців штучно витіснено націоналістами⁴⁰⁵.

Утім восени 1940 р. Гетьманський Центр таки змушений був пом'якшити свою позицію щодо Української Установи Довіри, зумовлену необхідністю пошуку компромісу в українському середовищі й, більшою мірою, з огляду на посилений тиск з боку німецьких офіційних чинників.

Тож у листі начальника поліції безпеки та СД від 17 жовтня 1940 р. керівникові штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП А. Шиккеданцу стосовно української еміграції та Української Установи Довіри у Німеччині, розповідаючи про свою розмову з П. Скоропадським, протягом якої останній пообіцяв переглянути свої позиції та ставлення до УУД, начальник поліції безпеки писав: «...Помилка в поглядах гетьмана Скоропадського полягала в тому, що він в Українській установі довіри бачив політичну установу, тоді як вона є суто адміністративною установою, яка реєструє українців за завданням мого відомства, надає їм роботу, дозвіл на місце проживання та паспорт й допомагає їм у різноманітних особистих питаннях»⁴⁰⁶.

Дозволю собі з цього приводу не підтримати німецького начальника поліції безпеки та СД й закинути йому незнання соціально-політичної кухні української політичної еміграції, яку, безумовно, достеменно знали і творили як П. Скоропадський,

Ausweis-виказка Українського Допомогового Комітету (Львів) на ім'я Василя Соловія

405 - Там само, арк. 166-168.

406 - Там само, арк. 191.

так і ОУН. І саме вони чудово розуміли, що в становищі чужини, біженства та диктатури у не своїй країні, така адміністративна установа за умов еміграції набуває політичної ваги в суспільних колах народу-вигнанця, а відтак політична сила, що її очолює, здобуває додаткові і ключові саме політичні бонуси, не кажучи вже про інші переваги у середовищі свого народу в чужій державі.

* * *

Павло Скоропадський
(Ваннзее, 1939 р.)⁴⁰⁷

З початком Німецько-польської (а відтак і світової) війни, П. Скоропадський запропонував Головному німецькому командуванню створити український добровольчий корпус під своїм командуванням для дій у союзі з німецькими військами проти поляків, у чому йому було відмовлено. Тож гетьманцям знову не вдалося домогтися дозволу на створення українських військових підрозділів. Тож у Німеччині вони змушені були зосередитися на нових зусиллях щодо можливості започаткування національних збройних формувань, на політичних аспектах своєї діяльності в умовах війни та на захисті етнічних українців на території Райху і на теренах, що підпадали у сферу німецького впливу.

Тим часом 2 листопада 1939 р. П. Скоропадський подав райхсміністру і голові імперської канцелярії д-ру Г. Ламмерсу лист з доповідною запискою щодо необхідності підтримки (у т. ч. й фінансової) культурної роботи серед українців. Гетьман також намагався здобути для полк. В. Мурашка негайний дозвіл для відвідування у Польщі усіх місць, де були українці, з метою

407 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3059, арк. 7.

налагодження їхнього зв'язку з Гетьманським Центром в Берліні та терміново організувати серед них культурну роботу⁴⁰⁸. На той час в Райху легально діяли дві українські організації – оунівська УНО й гетьманська Українська Громада (Ukrainische Gesellschaft in Deutschland)⁴⁰⁹. Йшлося про те, що УНО вже давно мало дозвіл на поїздку своїх агентів до окупованої німцями частини Польщі, тоді як Українська Громада, через формальні причини з відсутністю такого дозволу, понад два місяці не могла здійснювати аналогічні заходи.

Тож гетьманці домагалися обіцяного німцями врівноваження можливостей української діяльності (у т. ч. й щодо дозволу працевлаштування на службу своїх спеціалістів на території Польщі, зокрема в Германверку, в службах Міністерства землеробства чи на заводах Герман-Герінг-Верке поблизу Брауншвейга тощо)⁴¹⁰. Зрештою, на початку лютого 1940 р. полк. В. Мурашко зумів виїхати до Польщі, аби відвідати Варшаву та інші міста⁴¹¹ й там мав донести до усіх гетьманських організацій звеління П. Скоропадського «відноситься з людських мотивів як найкраще до всіх, хто потребуватиме їхньої допомоги чи захисту»⁴¹².

Окремою запискою від того ж таки 2 листопада 1939 р. гетьман виклав домагання православних українців у Польщі в церковному питанні, що мало надзвичайну вагу для української національної справи. П. Скоропадський також зауважував на потребі відродження української національної Православної Церкви, яка могла б й спричинити неминучий вибух національно-релігійної свідомості в масах за першого ж послаблення сили Совітів в УРСР й започаткувати цю справу було б зручно

408 - Полк. В. Мурашко переїхав до Німеччини після поразки державності Карпатської України, мешкав з дружиною у Берліні (Ноллендорфплац, 6, В-30). За цією ж адресою жили й інші провідні гетьманці: інж. Б. Шемет (небіж С. Шемета), М. Королишин (колишній бойовик ОУН з Галичини). На Ноллендорфплац, 6 у Берліні на 4 поверсі розташовувалася канцелярія Гетьманського Руху, його Бюро преси та видання «Нація в поході».

409 - У звіті таємної державної поліції за 1938 р. повідомлялося, що в майбутньому буде дозволено існування лише двом з існуючих на той час у Німеччині українським емігрантським організаціям, а саме: УНО та Гетьманському Руху з його Українською Громадою. Підготовчу роботу з ліквідації решти організацій вже було розпочато [Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3061 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 р.). – Bl. 229].

410 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11279, т. 3, арк. 23.

411 - Narodni archiv v Praze (NAP). Fond Ukrajinske museum v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

412 - Там само.

якраз на тогочасних польських теренах (було наголошено й на тому, що ніяк не можна допустити підпорядкування православних українців Російській Синодальній Церкві з центром у Сербії під очільництвом архієпископа Серафіма)⁴¹³.

У своєму меморандумі *«Про стан справ Православної Церкви в Великій Німеччині та про бажані зміни в ній»*, що був поданий німецькій владі 20 грудня 1939 р. П. Скоропадський, зокрема, зазначав: «Звичайно держави стараються свої Церкви зробити незалежними (автокефальними), щоб таким чином і в цій галузі державного життя забезпечити себе від чужого впливу. Але – з другого боку – здійснення такої автокефалії вимагає суворого додержання канонічних правил, бо без цього кожна така Церква тратить свою законність і стає нежиттєздатною. Легалізувати автокефалію місцевої Православної Церкви відповідно до канонічних правил можна лише тоді, коли це визнає Царгородський патріарх у згоді з іншими, а це може статися тільки тоді, коли на відокремлення місцевої Церкви в самостійну й незалежну одиницю є згода Церкви-Матері»⁴¹⁴. Вдаючися до характеристики православних юрисдикцій в Німеччині та окупованих нею Польщі, Чехії та Моравії, П. Скоропадський вважав, що на практиці автокефалію у міжвоєнний період здобула лише Православна Церква в Польщі.

Що ж до Православної Церкви в Генерал-губернаторстві, то він, в контексті вияву прихильності до її тимчасового очільника-німця – архієпископа Берлінського Серафима Ляде, торкнувся більш глибокої проблеми: російської промонархічності та антиукраїнськості Синоду в Сремських Карловцях на чолі з митрополитом Анастазієм, якому та Церква підпорядковувалася. Тож П. Скоропадський виступив проти входження православних українців окупованої Польщі під його омофор.

Гетьман, натомість, до часу створення національної Української Православної Церкви, пропонував компромісний шлях, згідно з яким «бажано мати в Холмщині й Лемківщині свою ав-

413 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11279, т. 3, арк. 35–36.

414 - ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 2, спр. 107, арк. 1.

тономно-кермовану церковну організацію зі своїми єпископами й своїм духовенством, але з умовою, що вона нічого спільного не буде мати з Синодом в Сремських Карловцях, а буде підпорядкована Німецькій Автокефальній Православній Церкві»⁴¹⁵. І в рамках такої взаємопоступки, цю Церкву тоді міг би очолити архієпископ Серафим, попередньо вийшовши з карловацької юрисдикції.

Відповідно до тез П. Скоропадського, Гетьманська Управа у своєму «Бюлетені» (ч. 29, лютий 1940 р.) опублікувала ті основні напрямні лінії, яких дотримується Гетьманський Рух у справах церковної політики:

■ виходячи з того, що Українська Православна Церква має бути автокефальною під керівництвом українського патріарха або митрополита і в канонічному зв'язку з іншими канонічними церквами, Гетьманська Управа виказувала сподівання на те, що релігійне життя українського народу, поки стримуване, за змін обставин відродиться з новою силою і попереджає, що якщо українська інтелігенція нічого не зробить, аби підготувати організацію церковного життя в українських народних формах, то наші віряни, не знайшовши нічого для утомування своєї духовної спраги у своїх, опиняться в обіймах московського духовенства, ворожого, як і завжди, до будь-яких самостійних українських прагнень;

■ тому Гетьманська Управа ставить, як невідкладну проблему для організації свого власного українського релігійного життя й відповідного його оформлення, організацію передусім віруючих – тих, кому дорогою є наша стародавня українська традиція хреста і меча;

■ Гетьманська Управа закликає усіх православних гетьманців до організації православних братств, до завдання котрих входить упорядкування релігійного життя і допомоги у задоволенні релігійних потреб свого православного, віруючого громадянства і підтримки починань ясновельможного пана

415 - Там само, арк. 2.

гетьмана та Гетьманської Управи у питаннях української державної церковної політики⁴¹⁶.

Німецька влада вагалася, проте у 1940 р. схилилася до можливості запровадження української православної єпархії за засадах автокефалії у Польщі з центром у Варшаві. Зокрема вважали це за ймовірне й представники Головного управління імперської безпеки. 21 лютого 1940 р. начальник головного реферату «Схід» МЗС Німеччини Клейт у листі до міністра церковних справ Г. Керла підтримував українізацію Православної Церкви в генерал-губернаторстві, вважаючи, що такий акт стане запорукою лояльності українського населення до Райху (як наслідок, до літа 1941 р. сім українських парафій на колишній території Польщі, були приєднані до Німецької карловацької єпархії).

З доповіді у Гетьманський Центр В. Мурашка, що на початку лютого 1940 р. прибув з Берліна до Польщі й про яку перепові-

Єпископ Серафим (Ляде) на
Архиєрейському соборі РПЦЗ (1934 р.)

дав у своєму листі у Прагу до Д. Дорошенка С. Шемет, дізнаємося, що гетьманці вважали, що справи з Православною Церквою йшли не зовсім гараздом. Хоча й наказом генерал-губернатора до впливу на її верхівку було заборонено допускати митр. Анастасія й її підпорядковано архиєп. Серафиму, проте той «очевидно підпав впливу більшості місцевого духовенства, що було підібрано польською владою з політичними анти-укр[аїнськими] цілями»⁴¹⁷. Зі свого боку, у лютому 1940 р. Гетьманська Управа в своєму «Бюлетені» вкотре зазначала, що в майбутній

416 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 2, арк. 44 зб.-45.

417 - Narodni archiv v Praze (NAP). Fond Ukrajinske museum v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

самостійній державі Українська Православна Церква має бути автокефальною під головуванням українського патріарха чи митрополита та в канонічному зв'язку з іншими самостійними Церквами. Зрештою, у вересні 1940 р. до керівництва Церквою повернувся митрополит Діонісій, а також було висвячено двох єпископів-українців: Іларіона (Огієнка) та Палладія (Видибіду-Руденка), але тоді справу самостійності об'єднаного в єдиній Церкві українського православ'я так і не вдалося домогтися від німецьких владних чинників.

Праця у церковно-православному напрямі в еміграції була нелегкою. Ще від червня 1937 р., коли П. Скоропадський сприяв відкриттю української парафії святого архістратига Михаїла в Берліні, яка з благословення Константинопольського патріарха перебувала в юрисдикції Варшавської Митрополії, було складно знайти не лише гідного священнослужителя, а священника-українця та ще й гетьманця. «Ради Бога, пишійть скрізь, де є хоча маленька можливість знайти таку особу, – писав П. Скоропадський до полк. Б. Гомзина. – Бо ось-ось мені заявлять, що все готово, а я пас»⁴¹⁸. Невдовзі у Берліні таким чином опинився, хоч і не гетьманець, але священник української парафії в Парижі о. Іларіон Брендзан, а згодом й о. Федір Білецький з Волині. Він тісно співпрацював зі П. Скоропадським на церковній ниві (у 1944 р. навіть освятив бункер гетьманської родини у Ванн-зеє⁴¹⁹) й за допомогою Української Громади в Німеччині, разом з протодіяконом Василем Потієнком і о. Степаном Біляком опікувався українськими православними емігрантами та остарбайтерами на території Райху⁴²⁰.

У Берліні ж гетьманці заснували Українське Православне Братство, до Ради якого увійшли: Іван Вовненко (староста), Дарія Вовненкова, М. Шаповал, М. Первак, Борис Гомзин. «Братство було потрібне нам крім виконання культурних і релігій-

418 - Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: Історико-архівні нарис. – К. : [б. в.], 2003. – С. 133.

419 - Там само.

420 - Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (AWMP), sygn. 1029-RII-6D (Prawosławna Cerkiew w General-Gubernatorstwie); Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. – Т. 4. – Ч. 2. – К.: Либідь, 1998. – С. 275.

них завдань також для того, щоби, опіраючись на нього, Пан Гетьман мав і формальні підстави виступити в церковних справах і досягнути ліпших для українців результатів, – писав 16 серпня 1940 р. С. Шемет з Берліна до Д. Дорошенка у Прагу, де також було створено подібне ж Братство і складом керівництва якого П. Скоропадський був незадоволений⁴²¹. – Треба не забувати, що росіяне особливо в ділах Православної Церкви мають дуже сильні впливи тут, а крім того, треба думати, є й підпольна якась безбожницька акція зі Сходу. Те і друге ослаблює позицію українства в цій справі. Щоби перебороти ці ворожі українству сили в церковних справах потрібно принаймі мобілізувати всі українські сили, а мобілізувати значить їх об'єднати біля проводу-певного і з церковного боку і з боку виключення можливості східних впливів і при тім такого проводу, який солідністю був би не нищий від репрезентації російської»⁴²². Зрештою тоді ж С. Шемет доповідав Д. Дорошенкові, що в Берліні Церковна Рада нещодавно заснованої там української парафії та Українське Православне Братство цілком знаходилися в руках гетьманців⁴²³.

Вже в неділю 4 серпня 1940 р. у Православному Соборі міста, що був власністю держави й розташовувався на Гогенцоллерн-дамм, 66, за великої присутності громадянства вперше урочисто відбулося православне богослужіння українською мовою під супровід співу чоловічого хору (служив о. Федір Білецький за допомоги о. Якова Кравчука). На богослужінні був присутній і гетьман Павло з донькою Єлисаветою та членами Гетьманської Управи. Православне українське богослужіння пройшло і в Еберсвальді, що поблизу німецької столиці. У столиці ж розташовувалася й Українська Православна Рада в Берліні (В 30, Ноллендорфплац, 6-II)⁴²⁴.

421 - До Ради Українського Православного Братства у Празі увійшов, зокрема, колишній член Директорії УНР А. Макаренко, який провадив антигетьманську агітацію, та деякі республіканці-уенерівці й українські соціалісти-революціонери (есери), що також стояли на антигетьманських позиціях. Тож С. Шемет зазначав з цього приводу, що П. Скоропадський прийняв цю інформацію «з великим сумом».

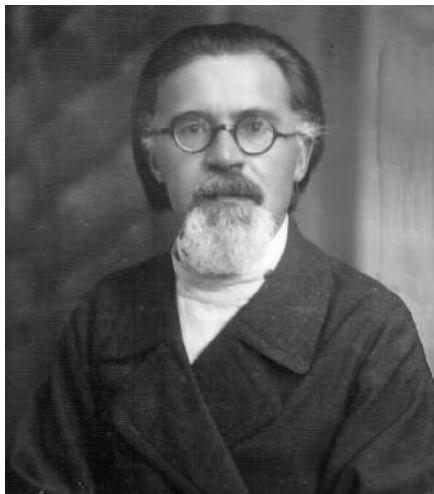
422 - Narodni archiv v Praze. – Inv. č. 1659. – Kart. 36, č. 699/1.

423 - Невдалу спробу перехопити Братство у свої руки намагалася здійснити група О. Севрюка і Г. Зеленецького, які тоді працювали на німецьку розвідку.

424 - На відсіч. – 1940. – ч. 12–13. – Липень–Серпень. – С. 14.

Зрештою, наприкінці серпня 1942 р. у столиці Німеччини за участі митрополита Діонісія Валединського було освячено новий православний храм. «Ми маємо щонеділі перед російською своєю укр[аїнську] Службу Богу в прекраснім новім Соборі, – писав С. Шемет до Д. Дорошенка. – Настоятелем призначено заходами Пана Гетьмана дуже доброго, освіченого священника з Волині Федора Білецького (він був священником в тім же селі, де мешкав Штейнгейль). Маємо прекрасний хор з молодих волиняків, що тут працюють на фабриках. Приход утримується самими прихожанами, що дали підписку на певні щомісячні внески. Словом справа поставлена чисто і без втручання всіляких темних і спекулюючих на церковних справах елементів. До участі в парафії запрошені рішуче всі православні. Але вдалося так скоро без зайвих інтриг зорганізувати це діло тільки дякуючи тому, що з самого початку поведена тверда, певна лінія, яка забезпечила провід цілої справи гетьманцям»⁴²⁵.

Щодо церковного питання, то в цьому контексті необхідно зауважити і на тому, що наприкінці 30-х років XX ст. серед провідних діячів Гетьманського Руху відбулися зміни у його баченні власної ідеологічної спадщини у порівнянні з концептуальними поглядами В. Липинського. Так, наприклад, Б. Гомзин у прагненні «сказати ясне й остаточне слово» нагадував, що свого часу УСХД у своїх Інформаційних виданнях (ч. 3) вже торкався цієї справи. Там йшлося, зокрема, про те, що «тільки союз політичних трьох суверенних Трудових

Митрополит Палладій
(П. Відибіда-Руденко)

425 - Осташко Т., Чечина О. Листи С. Шемета до Д. Дорошенка як джерело вивчення українського гетьманського руху 1940–1941 рр. // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія". – Вип. 14: Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. – Ч. 4. – К.: КНЛУ, 2008. – С. 228–274.

монархій – Великоруської, Білоруської і Української – і союз духовний в особі одного для всіх цих трьох націй православного патріярха в стані спасти кожну з цих націй від внутрішньої анархії й інтернаціональної експлоатації»⁴²⁶. Цю концепцію, автором якої був В. Липинський, Б. Гомзин відверто назвав штучною і політичною, що відтак потягла за собою не менш штучну концепцію в справі церковній. Такі ж свої думки, але в менш аподиктичній формі, доводив Б. Гомзин, В. Липинський повторює й в іншому своєму творі «Релігія й Церква в історії України». «І просто дивуватися доводиться, як це В. Липинський, такий глибокий у своєму історичному аналізі та своїх чисто теоретичних міркуваннях, рівночасно був такий слабкий у своїх практично політичних висновках», – доволі різко й безапеляційно заявляв Б. Гомзин на адресу ледь не священної в колі консерваторів-гетьманців теоретичної спадщини В. Липинського, зокрема щодо її церковно-ідеологічної складової⁴²⁷.

Борис Гомзин

Відтак, після екскурсу в історію, він (Б. Гомзин) заключив, що Москва віками намагалася підпорядкувати собі Українську Церкву й узалежнити її від себе, присвоївши собі й право призначати й висвячувати українських митрополитів. Після ж 1654 р. Московія поступово зводить Україну до стану звичайних російських губерній, а її Церкву – у стан простої російської митрополії. З іншого ж боку, вказує Б. Гомзин, хоча й залежність Української Церкви від Константинополя й слугувала до певної міри забором проти московських зазіхань, але той факт, що константинопольський патріарх,

426 - Гомзин Б. Ієрархічна залежність української церкви // Нація в поході. – 1939. – Ч. 14–15. – 1–15 листопада. – С. 19.

427 - Там само.

виходячи з суто церковних і суто царгородських інтересів, призначав на митрополитів чужих українцям греків, дуже від'ємно впливав не лише на Українську державність, а й на Українську Церкву. Коли ж Константинополь потрапив під владу турків, то й патріарх втратив своє значення, чим й скористалася Москва, перебравши на себе завдання «другого Риму».⁴²⁸

Тож, виходячи з вищетлумаченого, автор доходить до логічного висновку, що найліпші часи Українська Церква переживала тоді, коли ставала духом близькою до свого народу, а з іншого – коли й народ в особах своїх представників схоплював значення церкви в житті нації, йшов разом з церквою і щиро її боронив. Тоді, коли меч нації творив одне українське діло під знаком хреста з хрестом, а коли існувала Українська Держава, то починала вільно дихати й Українська Церква. «Взявши це все до купи, робимо висновок, що Українська Церква має бути незалежною, цебто автокефальною, але це має бути переведено строго канонічним порядком, – підсумовував Б. Гомзин. – Передумовою ж цього мають бути взаємозрозуміння українського меча й українського хреста та вже сьогодні їх співпраця та взаємопідтримка»⁴²⁹.

П. Скоропадський вів активне листування з приводу церковних і релігійних справ й щиро переймався долею українського православ'я. Ось, наприклад, що він писав у вітальному листі від 14 жовтня 1940 р. Іванові Огієнку, коли дізнався, що той 9 жовтня 1940 р. був пострижений в чернецтво під ім'ям Іларіон в Яблочинському Свято-Онуфрієвському монастирі предстоятелем Польської Православної Церкви митрополитом Діонісієм (Валединським)⁴³⁰:

«Владико!

Вітаю Вас з радісним днем, коли Господу Богові вгодно було благословити Вас на великий духовий і духовний подвиг. По віках тяжкого перебування під чужою кермою заблисла для нашої Української Православної Церкви надія, що тепер будуть

428 - Там само.

429 - Там само.

430 - У 1937 р. після смерті своєї дружини Домініки І. Огієнко овдовів. Перед тим, як прийняти постриг, він 6 жовтня 1940 р. звернувся з прощальною промовою до тих, хто знав його як професора.

покладені тверді підвалини для встановлення свого власного, міцного і тривалого духовного Проводу.

В нових умовах і нових формах відроджується давня Українська Православна Церква. Ми певні, що буде Вона овіяна тим справжнім апостольським, а рівночасно державницьким духом, яким Вона відзначалася за ліпших часів незалежного життя Українського Народу.

Вітаємо цей початок і сподіваємося, що відроджена Українська Православна Церква не буде мати вад, що були властиві російській Православній Церкві, особливо за останніх часів її існування. Хай же стане Вона невичерпним джерелом духових сил нашого Народу й тим дасть йому можливість виявити ліпші властивості своєї багатогранчастої душі та зайняти почесне місце в сім'ї панівних народів. За тяжких і невідрадних умов доводиться починати Вам, Владико, Вашу відповідальну путь. Український нарід під тиском безвірницької пропаганди, а також і наслідком ширення українцями ж ідеологій, що легкова-

жать справу релігії та вважають Церкву за підручне знаряддя в національно-політичній роботі, невпинно щораз глибше скочується в прірву.

Ми, гетьманці, готові всіма силами піддержати в цьому тяжкому завданні свого Єпископа й віримо, що Він зуміє нас очистити й піднести духово та що під Його кермою наша рідна Церква засяє всіма християнськими чеснотами.

Ми прагнемо мати свою справжню Українську Церкву, – наголошував П. Скоропадський, – бо тільки така Церква буде близька серцю нашого на-

Архієпископ Холмський і Підляський
Іларіон (І. Огієнко)

роду, буде Його Церквою, але не дай Боже, щоб Вона стала українською тільки своєю назверхньою формою, щоб Вона різнилася від російської тільки мовою, деякими молитвами та співом. Коли Вона обмежиться тільки цим, то в ній не буде душі, не буде животворчої сили й Вона в короткім часі занепаде, бо нарід наш тільки з-за зовнішніх форм за неї не піде, а російська церковна пропаганда досвідчена й вправлена, зробить своє діло.

Занепад же знову відродженої Української Православної Церкви буде фатальним і для політичного відокремлення Українського Народу!

Тому очі всіх гетьманців звернені на свого Єпископа, серця їх вщерть сповнені бажанням щастя й успіху в виконанні Ним Його відповідального й тяжкого завдання. Дев'ятсот літ тому заблисла надія для Української Православної Церкви мати свій український духовний Провід в особі її митрополита Іларіона; тепер із ласки Божої це розпочнете Ви, Владико Іларіоне, яко єпископ стародавньої української Холмської єпархії-волости. Хай же Господь милосердний благословить Вашу тяжку путь і Від серця бажаю, щоб Вона продовжилась у Києві на стільці Вашого славного попередника часів Ярослава Мудрого й таким чином стала основою вічного існування Української Православної Церкви на славу нашого Господа Творця й Його вірного Народу.

Поручаючи себе Вашим святим молитвам, прошу Вас, Владико, прийняти вислів моєї найглибшої поваги»⁴³¹.

За трохи більше, ніж півтора роки по тому, відповідаючи на лист вже архієпископа Холмського і Підляського Іларіона (І. Огієнка) від 15 березня 1942 р., гетьман писав майбутньому митрополитові УАПЦ 24 березня 1942 р. у Холм: «Вірте мені, Владико, що я Вам співчуваю. Я бачу, яка небезпека зависла не тільки над Українською Православною Церквою... Треба мати терпець. Ще багато змін буде. На жаль, не так швидко все це робиться, як би нам бажалося.

431 - Привітання Гетьмана Павла Владиці Іларіонові // Українська консервативна думка. – 1967. – Ч. 2. – Січень. – С. 33.

Але те, що оце пишу Вам, ще не значить підупадати на душі, навпаки треба ще завзятіше боротися за своє. А боротися за своє – це насамперед значить мати свої сили добре організованими, мати від гори аж до найнизчих ОДИН провід. Поки що Українство під цим оглядом дає непривабливу картину, але я вірю в наш Народ, а тому й вірю, що ми переборимо всі труднощі, що стоять та ще стоятимуть на нашому шляху до власної Держави, а в ній до Незалежної Української Православної Церкви.

Дозволю собі думати, що коли унезалежнення і самостійність Української Церкви справа Богові мила, то вона стане дійсністю, що б там не комбінували лукаві людці. Але тут перша вимога від тих, що Церковну Справу на серці мають, це в цей жакливий і невдячний час стати ближче до Бога, підвестися понад денною метушнею людських забаганок та бути прикладом християнських і лицарських чеснот для наших менших».

Варто також згадати, що питання об'єднання українців-православних в єдиній Церкві все ж було близьким до розв'язання на теренах, окупованих Німеччиною. Так, зокрема 8 жовтня 1942 р. архієпископ Никанор Абрамович і єпископ Мстислав-Скрипник (Українська Автокефальна Православна Церква – УАПЦ) та митрополит Олексій Громадський (Автономна Православна Церква – АПЦ) підписали у Почаївській лаврі «Акт поєднання» двох Церков в одну Українську Автокефальну Православну Церкву⁴³².

Тож не дивно, що навіть німці вважали цю подію непересічною й, усвідомлюючи її значення, небезпідставно остерігалися, що «в результаті здійснення викладених у цьому документі пунктів це був би суттєвий крок на шляху створення національної церкви, що охопить всю Україну»⁴³³. Вітав такий чин і П. Скоропадський, який засвідчив це у меморандумі про церковну справу від 12 січня 1943 р. на адресу митрополита Варшавського Діонісія, в якому, разом з тим, гетьман засуджував спроби проросійських сил пе-

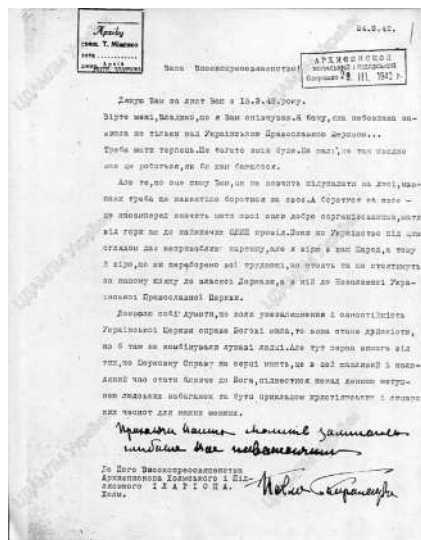
432 - Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч. 1930–1944. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 165.

433 - ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 4, спр. 475, арк. 542–549; ЦДАГО України, ф. 57, оп. 4, спр. 176, арк. 76.

решкодити втіленню в життя цього акту⁴³⁴. У підсумку об'єднавчий шлях таки було перервано. Проти «Акту поєднання» виступив єпископат АПЦ на чолі з єпископом Київським Пантелеймоном Рудиком й митрополит Олексій змушений був відкликати свій підпис, пояснюючи його лише як спробу з'ясувати ставлення духовенства до ідеї об'єднання, як проєкт поєднавчої комісії, який ще мусив би затвердити Собор єпископів АПЦ⁴³⁵.

Тим часом після падіння Карпатської України 1939 р., німецько-радянського розгрому Польщі та окупації Західної України радянцями, в еміграцію полинула нова хвиля втікачів-емігрантів, які в більшості своїй не були політично зорієнтованими заробітчанськими масами й чисельність яких лише но у Німеччині досягла 400 тис. осіб⁴³⁶. Тож Гетьманська Управа заходила-ся надати цим біженцям своє ідейне та політичне оформлення, а також матеріальну і правову опіку. Відтак розпочався пошук політичного резерву на майбуття з симпатиків Гетьманського Руху або з людей, що з довір'ям ставилися до гетьманського проводу. Задля цього було використано і реорганізовано для широкої громадської організації стару прогетьманську Українську Громаду в Німеччині.

З приходом до влади в Німеччині націонал-соціалістів діяльність СГД ускладнилася. Після ж аншлюзу, що відбувся 12–13 березня 1938 р., під німецьку юрисдикцію та чинність на-

Лист П. Скоропадського до архієпископа Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка) від 24 березня 1942 р.

434 - Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (AWMP), sygn. 1029-RII-6D (Prawosławna Cerkiew w General-Gubernatorstwie).

435 - Смирнов А. Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч. 1930–1944. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 166.

436 - АВР РФ, ф. 6, оп. 3, т. 12, спр. 138, арк. 123.

ціонал-соціалістичного законодавства підпали й гетьманці Австрії, яка відтоді увійшла до складу Райху, зокрема й віденська організація СГД, що на той час налічувала понад 30 осіб⁴³⁷. Разом з тим, налагодження за нових умов чіткої та дієвої організації й оновленню Гетьманського Центру заважали грошові негаразди. У березні 1938 р. у П. Скоропадського не вистачало коштів навіть на утримання членів Гетьманської Управи. Так, наприклад, якщо на улаштування в Берліні Б. Гомзина вдалося віднайти 250 марок щомісячно, то таку ж суму для сотн.О. Думіна і 170 марок для підп. В. Євтимовича, які були намічені на відділові посади, здобути було проблемою й «тому Гетьм[анська] Управа досі у мене ще не створена», – скаржився 2 березня 1938 р. синові в США П. Скоропадський⁴³⁸. Про сутужне фінансове становище берлінського проводу знали й у Північній Америці. «А тепер всі бачимо, кілька мігби зробити Гетьманський Центр в ці історичні дні, колиб мав гроші на організацію однодумців в Європі і на пропаганду серед чужинців», – з прикрістю констатував один з чільних діячів канадійського СГД І. Ісаїв у своєму листі від 11 грудня 1938 р з Едмонтону у Монреаль до гетьманича Д. Скоропадського⁴³⁹.

П. Скоропадському доводилося докладати чимало зусиль і використовувати власний авторитет, щоб уможливити подальше існування Союзу Гетьманців-Державників. За нової дійсності Гетьманський Рух в Німеччині організаційно реструктуризувався відповідно до територіального поділу Третього Райху, тобто СГД в цій країні кластеризувався на місцеві та крайові організації.

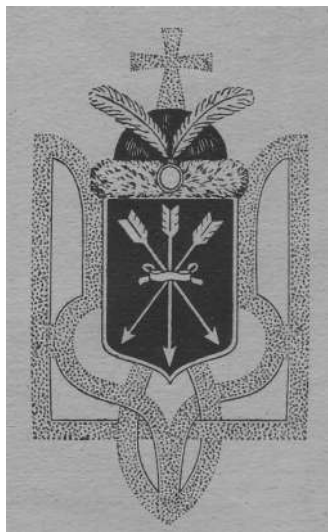
437 - До віденського СГД на початку 1940-х рр. належали (за відомостями радянських спецслужб): секретар та організатор СГД у Відні, професор Остап Станіславський, заступник голови, майор Володимир Мацелинський, заступник секретаря, лікар Осип Немилович, генерал Олександр Греків, музикант, професор Тарас Микиша, капітан Климентій Чайка, священник Павло Гречишкін, старший лейтенант Григорій Войтенко, Порфирій Дрижу, оберлейтенант і журналіст Теодор Марутчак та його дружина, службовець Бурячек, оберлейтенант і столяр Д. Черевко (у 1945 р. став перекладачем при радянському генералі на одному з заводів у Відні), колишній окружний комісар в Пириятині Василь Михалець, студент Михайло Яремко, вчитель народної школи і диригент хору Нечипор, Варвара Білик, робітник Олекса Довженко, Михайло Довженко (був заарештований радянськими органами «Смерш»), робітник Іван Канатов, робітниця Тетяна Панчишина, лейтенант Іван Закревський, робітник Ілля Лісманович, студент Михайло Сусак, моряк Маркіян Припхан, городник Олександр Терлецький, Людмила Ганкевич, Петро Сергієнко, Кирило Супець й такий собі Четверков [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 2, арк. 306–307].

438 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 19, арк. 182.

439 - Там само, т. 4, арк. 119.

Цілком природньо, що провідну роль у такій структурно-організаційній мережі осередків почала відігравати створена 12 лютого 1939 р. берлінська Міська Організація СГД (МО СГД), адже саме в столиці діяла Гетьманська Управа і саме з нею тісно працював, кермуючи Гетьманським Рухом, сам П. Скоропадський. До її складу входили, зокрема, сам гетьман з усією своєю родиною, а також такі діячі Гетьманського Руху як Євген Криволап (начальник МО СГД у Берліні), Мирон Королишин (секретар МО СГД), інж. Василь Ткаченко (скарбник МО СГД), інж. Сергій Шемет, др. Борис Гомзин, сотн. М. Завянський, Б. Катамай, інж. М. Первак, інж. агр. Богдан Шемет, Василь Хома, В. Шевчук, М. Шаповал, Всеволод Соловйов, інж. Е. Яковенко, інж. К. Мурашкова та інші.

Не залишилися ці заходи не поміченими і польською розвідкою, яка зазначала, що П. Скоропадський розширює і зміцнює свою канцелярію у Берліні і що з цією метою він перевів свого представника в Парижі і колишнього оунівця Ю. Косача до роботи у столиці Німеччини⁴⁴⁰. Як свідчить виписка зі щотижневого звіту № 10 Національного відділу МВС Польщі за 5–11 березня 1939 р., польські спецслужби високо оцінювали талан Ю. Косача та його притягнення до співпраці з Гетьманською Управою у Берліні, а також допускали, що активізація Гетьманського Руху, вірогідно, була пов'язана й з тим, що Данило Скоропадський привіз у Німеччину велику суму готівки, зібрану ним минулого року в США і Канаді. Крім того поляки вважали, що гетьманич Данило і полк. Б. Гомзин очолювали поміж гетьманців групу радикалів, що прагнула до повного об'єднання і цен-

Емблема Міської Організації
Союзу Гетьманців-Державни-
ків у Берліні (1940 р.)

440 - РГВА, ф. 354к, оп. 1, спр. 122, арк. 21–23; ф. 308к., оп. 3, спр. 388, арк. 146–147.

тралізації Гетьманського Руху у власних руках⁴⁴¹. Ба більше, поляки (виписка зі щотижневого звіту № 14 Національного відділу МВС Польщі за 2–8 квітня 1939 р.) окремо звернули увагу на певні наміри керівників Гетьманського Руху щодо зміни методів діяльності у більш революційному дусі, щоправда, заздалегідь відхиляючи усілякі акти терору⁴⁴². Про зібрані Д. Скоропадським кошти в Америці стверджував й берлінський агент Головного управління державної безпеки НКВС СРСР «Художник», який у своїй доповіді від 9 квітня 1940 р. також повідомляв, що з метою омолодження Гетьманського Руху сина П. Скоропадського Данила було оголошено майбутнім гетьманом України і це дало позитивні наслідки – після його мандрівки до Північної Америки в гетьманські організації влилося багато молоді, в тому числі й у Європі, в тому числі головним чином з Холмщини⁴⁴³.

Місцеві та Крайові Організації Союзу Гетьманців-Державників були створені як об'єднання його учасників у Третьому Райху за територіальним принципом в рамках структурно-організаційного реформування Гетьманського Руху.

Незабаром Міська Організація СГД у Берліні започаткувала видання свого офіційного місячника ідейно-політичного спрямування «На відсіч!», редакційну колегію якого очолив колишній галицький оунівець М. Королишин. Редакція журналу розташовувалася за адресою: Berlin W 30, Nollendorf-platz 6, 2 Треppen. Друкувався часопис у Празі й вже восени 1939 р. під гаслом «Бог – Гетьман – Україна!» у світ вийшло його перше число обсягом у 650 примірників (за рік вже з лютого 1940 р. /Ч. 7/ наклад було збільшено до однієї тисячі примірників)⁴⁴⁴. Вартість одного випуску складала від 25 пфенігів, а здвоєні числа, що почали виходити навесні 1940 р. через брак коштів, коштували по 75 пфенігів. Часопис проіснував близько півтора року й

441 - Там само, ф. 308к, оп. 3, спр. 388, арк. 146–147.

442 - Там само, арк. 152–153.

443 - ЦА ФСБ Росії, ф. 100, оп. 11, спр. 7, арк. 18.

444 - Перша річниця існування Місцевої Організації СГД у Берліні // На Відсіч! – 1940. – Ч. 7. – С. 5–6.

через фінансові ускладнення його видання навесні 1941 р. було припинено.

Берлінська Міська Організація СГД також провадила потужну просвітницько-виховну та політико-ідеологічну роботу серед своїх членів і прибічників. Так, наприклад, від січня по жовтень 1939 р. МО СГД у Берліні здійснила 14 загальних зібрань з викладами на ідеологічні та політичні теми, з оглядом загальних європейських подій та їхнього впливу на українську визвольну справу. Найчисленнішими за присутністю та за інтересом були доповіді: полк. В. Мурашка «Карпатська Україна та її соціальна й політична проблема»; З. Тимкова «ОУН і націоналізм»; Ю. Косача «Націоналізм на східних українських землях» та політичні доповіді полк. Б. Гомзина.

Крім того 6 травня МО СГД при значній участі місцевого берлінського населення та офіційних німецьких гостей і родини Скоропадських урочисто відсвяткувала Річницю відновлення Гетьманату в Україні у 1918 р. «Нас усіх єднає одна велика ідея, нас єднає горяча любов до нашої розшматованої Батьківщини й глибока віра в те, що – які б не повстали для нас тяжкі часи – ми будемо невпинно йти шляхом любови до нашого народу, шляхом честі, моралі, постійної розумної активності й вірності взятим на себе обов'язкам, тим єдиним шляхом, що доведе нас до досягнення нашої мети – створення самостійної Української Держави», – сказав тоді у своїй промові П. Скоропадський⁴⁴⁵.

28 травня на заклик до всіх українців прелата д-ра Вергуна берлінські гетьманці взяли участь у Службі Божій над могилою

«На відсіч!» – орган Місцевої Організації Союзу Гетьманців-Державників у Берліні (1940 р.)

445 - Від Управи МОСГД у Берліні // На відсіч. – 1939. – Ч. 3. – Жовтень. – С. 8.

державного секретаря військових справ ЗУНР полк. Д. Вітовського та його ад'ютанта Ю. Чучмана. Того ж року в структурі МО СГД у Берліні було створено Відділ пропаганди й невдовзі до лав Організації вступило понад 20 нових членів і значно розширилося коло прибічників Гетьманського Руху.

4 листопада 1939 р. заходами Місцевої Організації СГД у Берліні у її власній домівці (Нолендорфплац, 6) відбулися святочні заходи, присвячені 21-х роковин пам'яті збройного чину 1 листопада 1918 р. на західноукраїнських землях. У зібранні взяли участь гетьман Павло, гетьманівна Єлисавета, члени Гетьманської Управи, гетьманська молодь, начальник МО СГД Євген Криволап, начальник Організаційного відділу СГД полк. Василь Мурашко, митець і бунчужний Павло Криський, старші українці з числа еміграції, а також велике число громадянства без огляду на політичні та ідейні переконання⁴⁴⁶.

З першого ж листопада 1939 р. кожного гетьманця-державника було зобов'язано при зустрічах з українцями вітатися і відповідати (як і у листуванні та в різних друках): «Слава Україні!»; «Гетьманові Слава!»⁴⁴⁷. При цьому зазначалося, що «форма цього привітання вперше була введена в Українській Гетьманській Армії під час Визвольних Змагань 1918 року. Згодом почали її уживати, але в перекрученій ворожими до Гетьманського Руху чинниками, формі, яку присвоїли собі, як твір “революції”»⁴⁴⁸. Крім того Гетьманська Управа ще на початку 1939 р. задумала створити у своїх лавах окрему референтуру у справах Західних Українських Земель на чолі з гетьманичем Данилом Скоропадським, який отримував повну свободу дій і не був би підлеглим Гетьманській Управі⁴⁴⁹.

Тож не дивно, що навіть польська розвідка ще у березні 1939 р. відмітила пожвавлення Гетьманського Руху. Таку активізацію вона пов'язувала з поїздкою гетьманича Данила до США і Канади та його повернення до Німеччини з великою кількістю готів-

446 - Святкування 21-их роковин Листопадового Зриву // На відсіч. – 1939. – Ч. 4. – Листопад. – С. 9.

447 - Обіжник Гетьманської Управи. – 1939. – Ч. 362. – 1 листопада.

448 - Форма привітання // На відсіч. – 1939. – Ч. 2. – Вересень. – С. 12.

449 - З традицією до слави // На відсіч. – 1939. – Ч. 2. – Вересень. – С. 8.

ки, також з тим, що «група радикальних гетьманців з Данилом і полковником Гомзиним на чолі, прагне до повного об'єднання гетьманського руху і прийняття управління у свої руки»⁴⁵⁰.

У той же час, після підписання Німецько-радянського пакту (23 серпня) у Берліні з'явилися наміри «розв'язання нелегального українського руху». Проте хоч і до того не дійшло, до Берліна було викликано націоналістів А. Мельника та Р. Ярого, а вже 24 серпня німецькі офіційні інстанції отримали наказ, в якому вказувалося, що «зовнішньополітична ситуація вимагає надзвичайно обережної поведінки і нагляду за всім, що відбувається в українських організаціях»⁴⁵¹. Відтак було встановлено нагляд за такими установами та особами як: Українська Установа Довіри (Vertrauenstelle), Українська Пресова Служба, підп. Гребе (всі у Берліні), Українське Бюро у Відні, українські табори у Зауберсдорфі, Р. Ярий. 25 серпня було встановлено нагляд за усіма іншими українськими установами й за іншими керівниками, в тому числі й за П. Скоропадським. Провідним українським діячам було заборонено залишати територію Райху⁴⁵².

Що ж стосувалося гетьманців *на теренах Франції*, то там вимальовувалося два їхніх напрямки. Одним, пов'язаним з Фронтом Національної Єдності, була Ліга українців у Франції з В. Болобаном і М. Королишиним на чолі; іншу, в стадії організації, склали члени товариства «Запоріжжя» з полковником І. Дубовим і групою генерала Ф. Крушинського.

Ліга українців у Франції була створена 15 січня 1939 р. на установчому з'їз-

Іван Дубовий

450 - РГВА, ф. 308к, оп. 3, спр. 388, арк. 146-147.

451 - Косик В. Україна під час Другої світової війни 1938-1945. - Київ; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1992. - С. 63.

452 - Там само.

ді, що складався з делегатів від Українського Робітничого Союзу та Клубу ім. Миколи Міхновського, які злилися в одну організацію. З'їзд відбувся під головуванням І. Страшовського (секретарями були К. Гуцуляк і М. Королишин), на якому було обрано керівництво Ліги, а саме: голова – сотник В. Болобан, заступник голови – І. Страшовський, генеральний секретар – І. Семенюк, генеральний скарбник – П. Васильчук, члени Генеральної Ради К. Гнатків, П. Олійник, М. Урбан, М. Чугайда, П. Баран, М. Майкут, голова Ревізійної комісії – Д. Новаківський, члени – І. Гринюк, Гуменюк, Гуцуляк і Олійник.

У свої завдання Ліга українців у Франції ставила:

- 1) службу ідеї незалежності України;
- 2) здійснювання гасла єдності, як неодмінної вимоги нашої доби, що кличе українців до позитивної творчої чинності;
- 3) відмежування себе від елементів свідомо ворожих національно-державній справі;
- 4) посилення праці над моральною і фізичною підготовкою до чину, потрібного нації й державі.

Про наближеність Ліги до СГД свідчить не лише наявність у її провідному складі гетьманців (як от М. Королишина), а й вітальне послання її установчому з'їздові особисто від П. Скоропадського на ім'я В. Болобана, надіслане 10 січня 1939 р. (тобто заздалегідь – за 5 днів до зібрання)⁴⁵³.

А поряд, у Бельгії більш різко розгорнулося дистанціювання між оунівцями і гетьманцями, які почали чим далі, тим більш забирати людей з місцевих українських громад до своїх лав, що не забариться відстежити розвідка Речі Посполитої⁴⁵⁴.

Нове становище складалося й з 4-х тисячною українською еміграцією у *Райхспротектораті Богемії та Моравії*, де українці, що раніше були громадянами Чехо-Словаччини, перейшли у богемо-моравське підданство Райху. На початку літа 1939 р. Гестапо розпочало операцію з розв'язання приблизно 70-ти українських організацій, що існували в протектораті, й вже у

453 - Ліга українців у Франції // Пług та Меч (Буенос Айрес). – 1939. – Ч. 8. – С. 22.

454 - РГВА, ф. 308к, оп. 3, спр. 388, арк. 146–147.

вересні на його терені залишилися діяти фактично лише дві великі організації – УНО (понад 1 тис. членів) і Українська Громада (Гетьманський Рух), до складу якого входила, перш за все, українська інтелігенція. У донесенні представника МЗС Райхспротекторату Богемії та Моравії у МЗС Німеччини від 21 вересня 1939 р. з цього приводу також довалося, що політичні події останніх днів і тижнів мали вплинути на більшість українців таким чином, що хоча й виник би жаль щодо зближення Німеччини з Радянською Росією, вони зайняли б вичікувальну позицію і сподівалися би на подальший політичний розвиток, а відтак лише відносно невелика частина українців могла б перейти у своїх симпатіях на бік англо-французів⁴⁵⁵.

У квітні 1940 р. Упрáva Чеської Крайової Організації (КО) СГД з новим очільником М. Росіневичем, що водночас був і представником Гетьманської Управи в Протектораті Чехія і Моравія, яка вже стала частиною Райху, змінила назву і налагодила видання свого офіцій-

Микола Росіневич (світлина з радянської арештанської справи 1945 р.)⁴⁵⁶

ного друкованого органу під назвою «Бюлетень Краєвої Організації Союзу Гетьманців-Державників в Протектораті Чехія і Моравія». Часопис під гаслом «Бог – Гетьман – Україна!», що ставало дедалі поширюванішим серед гетьманців, видавався на правах рукопису у Празі протягом квітня 1940 – березня 1941 рр. і призначався «лише до відома членів СГД», а отже був крайовим організаційно-розпорядчим та інформаційно-службовим друкованим органом. Усього вийшло 8 чисел «Бюлетеня»,

455 - AA Politcharchiv, V/527/R 482966.

456 - 21 травня 1945 р. М. Росіневич був заарештований відділом СМЕРШ 53-ї радянської армії та вивезений до Києва, де переданий до МГБ. Убитий у в'язничній лікарні кримінальними злочинцями за кілька днів до суду.

обсяг яких був від 1 до 4 сторінок. Основний масив публікацій «Бюлетеня Краєвої Організації Союзу Гетьманців-Державників в Протектораті Чехія і Моравія» представлений наказами, розпорядженнями та інструкціями членам КО СГД, виданими її керівником – підп. М. Росіневичем. Крім того тут наводилися вітальні телеграми, якими обмінювалися М. Росіневич та П. Скоропадський з приводу новорічних та великодніх свят, передруковувався зміст обіжників (прес-релізів) начальника Організаційного відділу Гетьманської Управи полковника В. Мурашка та ін. Редагував і наповнював змістовно «Бюлетень» адміністратор гетьманських видань, секретар Крайової Управи Крайової Організації СГД в Протектораті Чехія і Моравія, колишній полковник Армії УНР, інженер А. Кущинський⁴⁵⁷.

Додам, принагідно, що Антін Кущинський зладив і підготував до друку два випуски (1941 і 1943 рр.) потужного як за формою, так і за змістом ілюстрованого календаря-альманаха «Український Державник», що друкувався у Празі видавництвом «Української Дійсності», але місцем видання вказувався Берлін. Альманах відзначався від інших емігрантських видань тієї пори на диво гарним зовнішнім виглядом⁴⁵⁸. Порівняно великий за обсягом (майже 100 сторінок) календар-альманах містив чимало ілюстрацій у вигляді фотографій гетьмана П. Скоропадського та його оточення, а також А. Гітлера та найвищих керівників Третього Райху.

Сам же літографований часопис «Українська Дійсність», як друкований орган української еміграції у Протектораті, почав виходити у 1939 р. й участь у ньому брали також гетьманці Б. Гомзин, М. Гострий та інші⁴⁵⁹. Загальне редагування «Української Дійсності» здійснював інж. І. Калинович. Газета видавалася тричі на місяць з кінця 1939 р. до початку 1945 р. й позиціонувалася як офіційний друкований орган Української

457 - Зміни в складі Управи К.О.С.Г.Д. // Бюлетень Краєвої Організації Союзу Гетьманців Державників в Протектораті Чехія і Моравія. – 1941. – Ч. 5. – 1 січня. – С. 1.

458 - Лист В. Петріва до Б. Гомзина від 5 квітня 1942 р. // ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк. 17.

459 - 3 життя українців у Великонімеччині, Протектораті й у кол. Польщі // Нація в поході. – 1939. – Ч. 16–17. – 15 грудня. – С. 29.

Громади в Німеччині, проте обґрунтовано сприймалася як «офіційно гетьманський»⁴⁶⁰. Передплатити «Українську дійсність» можна було на території Німеччини, Райхспротекторату Чехія і Моравія, Словаччини та Генерал-губернаторства Польща (25 пфенігів за кожне число).

У Румунії, об'єднуюча емігрантську спільноту Українська Громада, що була започаткована там 1929 року, до кінця 1930-х поволі почала занепадати. Місцеві ж гетьманці, згуртовані в Організації Українських Гетьманців-Державників в Румунії, трималися своїм колом окремішньо⁴⁶¹, з якими у 1939 р. розпочалися перемовини щодо єдиного гуртування. Як наслідок, 1 січня 1940 р. у Бухаресті в румунській Українській Громаді відбулися перевибори чільного складу. Нове керівництво склали: безпартійний, але прибічник Гетьманського Руху, проф. Ю. Русов (голова), члени старої Управи Антошко і Пилипенко та гетьманці Черницький і Яковенко. Тоді ж гетьманці винесли на порядок денний питання про скликання загального з'їзду української еміграції в Румунії для перевиборів Українського Допомогового Комітету, який після ліквідації в цій країні українського дипломатичного представництва перебрав на себе опіку над земляками в Румунії⁴⁶².

У Польщі ж, у Варшаві розвинув діяльність активіст-гетьманець І. Гладилович, що ще у 1932–1935 рр. у Львові видавав під власним редагуванням гетьманський «Хліборобський

Антін Кущинський (1965 р.)

460 - Лист М. Садовського до В. Петріва від 25 серпня 1942 р. // ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк. 32 зв.

461 - Хліборобський Шлях. - 1934. - Ч. 7. - 18 лютого; Про українських гетьманців у Румунії // Діло. - 1934. - № 62. - 9 березня. - С. 6.

462 - Українська Громада в Букарешті // На відсіч. - 1940. - Ч. 7. - Лютий. - С. 7.

Шлях»⁴⁶³. Цей часопис замінив у друкованому просторі «Поступ», що виходив у 1920-х роках і поступово, часом непевно, ставав на консервативні позиції. Проте з вибухом суперечок і розриву між П. Скоропадським та В. Липинським й по смерті останнього, від «Поступу» відійшли п'ять його прибічників з Братства Українських Класократів-Монархістів, Гетьманців чим зумовили кризу видання і припинення друку часопису.

Натомість постав гетьмансько-консервативний «Хліборобський Шлях», редагування якого взяв на себе І. Гладилевич – прихильник П. Скоропадського з новим поколінням українських консерваторів-монархістів у Польщі. Часопис проіснував до 1936 р. і припинив своє існування через брак коштів та у зв'язку зі складним становищем у Речі Посполитій українського громадянства. Тоді гурток львівських гетьманців-неофітів створив свій таємний штаб у Галичині й, одночасно, розглянувшись у становищі, мусили прийняти рішення про свій формальний вступ до лав ФНЄ. «Мотиви були такі: ідеологія Фронту [Національної Єдності] в своїх основах подібна до гетьманської, а справу державного устрою Фронт лишав відкритою до слухного часу, – згадував один з тих галицьких гетьманців О. Губчак. – Тому ми могли навіть уважати, що гетьманська ідеологія – це завершення ідеології Фронту і, вступаючи до нього, ми ані трохи не насилували свого політичного сумління. Далі: в особі провідника Фронту ми бачили людину [Д. Паліїва], що своїм особистим чаром і енергією зуміє коло себе згуртувати ширші круги (між нами такої людини не було), отже праця у Фронті дасть нам зустріч із масами, чого нам самим вповні досягнути не вдалося, хоч би тому, що польська влада ніколи не згодила-ся б на засновання легальної гетьманської організації; врешті у

463 - Керівник Окремого сектора інформації ДОК VI Братковського у лютому 1939 р. повідомляв очільникові Відділення II «б» Відділу Головного штабу Л. Станіславському польської розвідки про спробу гетьманців відродити щомісячне видання «Хліборобського шляху» у Хусті, перше число якого передбачалося видати 15 березня обсягом у 16 сторінок. Завдання це мав взяти на себе В. Євтимович по своєму переїзду зі Львова у Польщі до Карпатської України. Відповідальним редактором видання мав стати Т. Коструба, а членами редколегії намічалися: Гец (з «Українських Вістей»), Ковалів (Женева, Швейцарія), Косач (Берлін, Німеччина), Крушинський (колишній ад'ютант Петлюри) та М. Гетьман (Канада) та ін. [РГВА, ф. 354к, оп. 1, спр. 122, арк. 21–23].

Фронті – це була властиво єдина можливість ширити в якийсь спосіб гетьманську ідеологію»⁴⁶⁴.

В ФНЄ гетьманець І. Гладилович належав до Політичної Колегії, а в кількох областях обласними у Фронті також були гетьманці, що впливали на ідеологічний та політичний світогляд членства своїх осередків. Зрештою на з'їзді делегатів ФНЄ, що відбувся у 1938 р., під впливом абсолютної більшості було прийнято рішення про співпрацю Фронту Національної Єдності з Гетьманським Рухом, після чого розпочалася тісна співпраця Д. Паліїва зі П. Скоропадським, в т. ч. й рамках антипольської «Української Акції».

Вже невдовзі гетьманці з ФНЄ посилили свою пропаганду і у 20-ту річницю Гетьманського Руху навіть відкрито видали альманах «За велич Нації», про що знав й очільник Фронту Д. Паліїв. З того часу й виникла думка започаткувати новий гетьманський часопис та міркувалося, що з огляду на політичні обставини його видавцем мав би стати гетьманець, що не належав до ФНЄ.

Слід зауважити, що П. Скоропадський з особливою увагою ставився до становища гетьманців в Західній Україні й надто чутливо реагував на недопрацювання його людей на тих теренах. Про таке підтверджує також і його лист до підп. В. Євтимовича, написаний з приводу смерті 29 червня 1938 р. колишнього командира УСС і начального вождя УГА, генерала-чотара Мирона Тарнавського. «Переставився ген. Тарнавський.

Не кажучи вже про те, що це була взагалі видатна по своїм якостям людина, він окрім цього був Гетьманець, хоч і не активний, але по своїм переконанням зовсім щирий.

Дмитро Паліїв

464 - Губчак О. Наш Білянс // Нація в поході. – 1940. – Ч. 5-6. – 25 травня. – С. 14.

Отже здавалося б, що пам'яті такої людини належало б мені виявити як можна більше співчуття, – писав П. Скоропадський у Львів до В. Євтимовича 3 липня 1938 року. – Цього я не зробив, бо не був своєчасно поінформований про його смерть.

Вам, будучи єдиним відпоручником Г.У. [Гетьманської Управи – П.Г.-Н.] слід було б це своєчасно зробити. Одним з головних Ваших обов'язків є своєчасно попереджати нас про всі події в Краю, що мають для нас значіння, всі чим можна підтримувати між престиж і все робити для того, щоб про все я знав першим, а не останнім.

Мирон Тарнавський
(урочище Підлюте, 1937 р.)

Ставлю Вам це в провину і прошу Вас на будуче про всяку подію в українській житті, що нас торкається прямо, або дотично, своєчасно інформувати нас в Б[ерліні] безпосереднє, а коли підполковник Гомзин буде чинним, то робити це через нього.

В данім випадку вийшло так, що моя телеграма на похорон не наспіла, а прийде вже після нього⁴⁶⁵.

З мого боку тут буде відправлена жалібна Служба Божа по генералові Тарнавському. Вас же прошу від мого імені офіційно висловити Дружині генера-

ла, чи його синові, моє щире співчуття з приводу їх втрати, а також мій сум, що така видатна людина як генерал Тарнавський від нас відійшла. Це для нас українців велика втрата»⁴⁶⁶.

Польські спецслужби прискіпливо відстежували діяльність українських політичних груп, зокрема й гетьманців. Так, на-

465 - М. Тарнавського поховали 2 липня 1938 р. на Янівському цвинтарі у Львові серед стрілецьких могил вояків УГА – П. Г.-Н.

466 - ЦДАВО України, ф. 1876, оп. 1, спр. 39, арк. 51.

приклад, як повідомляв 27 лютого 1939 р. шеф Окремого сектора інформації ДОК VI Братковський керівникові Відділу II "б" II Відділу Головного Штабу Л. Станіславському, над створенням організації СГД у Львові посилено працював В. Євтимович, який притягнув на бік гетьманців не лише певних українських громадсько-політичних діячів, а й директора фірми «Достава» Л. Савойку. Польські спецслужби дізналися, що ця організація у Львові не прагла багаточисельності, а натомість служила лише фільтром передової української інтелігенції, котра перебиралася б в Україну «і там створювала би кадри чиновників та офіцерів для гетьманської армії та уряду», а тому й «вона не мала займатися українськими справами місцевого значення на сході Малої Польщі»⁴⁶⁷. Тож щодо гетьманців посилися розкладові та дискредитаційні операції з боку польської поліції, аби скомпромітувати ідейних прибічників Гетьманського Руху.

Водночас, як згадував М. Королишин, у той час гетьман підкреслював, що взаємовідносини між народами творяться тільки на співвідношенні реальних сил – політичних, економічних тощо. Україна ж, що стала тереном воєнних фронтів між Сове́тами й Німеччиною, жодної сили не могла мати, але еміграція могла мати силу – єдину – моральну силу в образі свого об'єднаного проводу. Проводу такого авторитетного, щоб і свій народ до нього прислухався і щоб ніхто зі сторонніх чинників не міг без порозуміння з проводом вирішувати загально українські справи. «Визнання "екзильного уряду" чи творення такого уряду – Гетьман уважав посяганням на суверенні права народу й створюванням можливих труднощів на міжнародньому форумі для нашої Справи.

Гетьман був переконаний, що ані в Україні в післякомуністичному хаосі скоро не буде такої сильної групи, щоб взялася за відновлення своєї державности, ані на еміграції нема такої групи, щоб мала можливості взяти на себе відповідальність за відновлення державности своїми силами», – писав М. Королишин⁴⁶⁸.

467 - РГВА, ф. 354к, оп. 1, спр. 122, арк. 21–23.

468 - За всенародньою єдністю. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 136.

Тож П. Скоропадський вважав, що саме тоді, з падінням Польщі й в очікуванні грандіозного німецько-радянського збройного зіткнення, вкотре настав догідний час для створення українською політичною еміграцією об'єднаного проводу без особливих труднощів. М. Королишин згадував, що «Гетьман уважав конечним, щоб кожна політична група, а також і окремі діячі, хоч і не мали б за собою організацій, але заступали тільки якийсь політичний напрямок, – повинні були приступити до комітету-проводу для створення єдності. Гетьман аж ніяк не турбувався “тактичними розходженнями”». Він був певний, що його широко компромісове становище створить дух єдності і спільний політичний розум допоможе знайти якнайкращі способи керувати українською справою в тих тяжких обставинах. Його платформа, як назвав її проф. Д. Дорошенко, – була територіально-державна – за звільнення Української Землі і за організацію державної адміністрації. Вона не перешкоджала жодному політичному угрупованню представити у вільній Україні свій плян побудови держави.

Як пізніше виявилось, – додавав М. Королишин, – це тільки Гетьман міг пропонувати всеукраїнську платформу, побудовану на міжпартійному компромісі, не побоюючись будь-якої конкуренції – опозиції різних напрямків. Щодо кількості представників від кожного угруповання, то Гетьман не був за обмеженням її. Він не вірив у “переголосування” в Комітеті якоїсь справи, а вірив у здоровий глузд доцільного вирішення і виконання намічених завдань, спрямованих на добро свого народу»⁴⁶⁹.

Проблема виявилася у тому, що націоналісти з ОУН, скріплені тисячами нової еміграції з Галичини у 1939 р., а головню молоддю, зовсім не виявляли охоти ділитися своєю “більшістю”. Вони були певні, що тієї тисячі молоді та підпілля в Галичині вистачить для опанування життя в цілій Україні, тому старання Б. Гомзина з боку СГД домовитися з ОУН не мали жодного успіху.

469 - Там само. – С. 136–137.

Тут доречно буде згадати про українські емігрантські політичні середовища, з якими гетьманці на той час категорично відмовлялися співпрацювати і з якими таке співробітництво допускалося. Як видно з листа С. Шемета до Д. Дорошенка від 27 серпня 1940 р., провід Гетьманського Руху вважав, що мусить «гостро поборювати унерівську організацію і акцію всюди і не можемо з ними, як з організованим тілом кооперувати» позаяк вважав, що «їх методи й тактика дискредитує і ослаблює навіть просто нищить українську силу взагалі і тому утруднює й унеможлиблює досягнення нами поставлених собі цілей загальних»⁴⁷⁰. З тих же мотивів, писав С. Шемет, виключалася кооперація не лише з УНР, а й з ОУН-УНО. Натомість знаходити порозуміння і частково співпрацювати було прийнятно з УНДО та ФНЄ на чолі з Д. Палієвим.

На Д. Паліїва П. Скоропадський, після вже неодноразових плідних співпраць, покладав окремі сподівання, дуже хотів притягнути його до праці в Гетьманському Русі й навіть, як вважав близький співробітник гетьмана М. Королишин, напевно був би доручив становище голови Гетьманської Управи, а може й Гетьманської Ради. Проте Д. Паліїв відмовився залишатися в Німеччині («на еміграції») і рвався у вир боротьби в Галичину. «З розмови при каві (осінню 1939 року), на яку Д. Паліїв запросив мене, – свідчив М. Королишин, – в мене створилося враження, що він хотів розгортати працю в напрямі творення військової сили і вжити її для створення української держави»⁴⁷¹.

Ті ж політики, що відвідували П. Скоропадського з теренів новоствореного генерал-губернаторства, зокрема галицькі діячі, були пригноблені несподіваною дійсністю й дезорієнтовані, а до того ж не могли зрозуміти, що ні одна з їхніх партій не була приготована до тих змін. Одні з них погоджувалися з гетьманом стосовно необхідності створення спільного проводу, інші ж – ще не мали ніякої думки в цій справі. Діячі-політики з Волині, як і представники давнішої військової української еміграції

470 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

471 - За всенациональну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 137.

в Польщі, натомість, виявляли більшу підтримку П. Скоропадському й багато з них включалися до лав Гетьманського Руху та творили його клітини.

Марія Скоропадська-Монтрезор

Цьому сприяло й те, що гетьманівна Марія Монтрезор-Скоропадська між двома війнами працювала у Варшаві лікаркою і була на Волині, висловлювалася про Волинь як про духову Гетьманщину, а також й те, що П. Скоропадський здобув там великі симпатії після свого виступу проти польської “ревіндикаційної акції” стосовно православних церков у 1938 році. Проте їхніх чисельності, можливостей і впливу на усю політичну еміграцію було замало⁴⁷².

Водночас слід згадати й певні складнощі, що виникли у взаєминах між П. Скоропадським та його зятем А. Монтрезором. Гетьманський архів практично весь було втрачено у вогні кінця II світової війни, проте про цей факт згадує у своїх спогадах гетьманівна Олена: «В останні роки перед війною між моїм батьком і Адамом [Монтрезором] виникли якісь розбіжності в поглядах на українську політику. У цьому відіграв свою роль також багаторічний, щиро відданий моєму батьку секретар Сергій Шемет. Батько зажадав, щоб Адам приїхав до Ваннзее й пояснив свою позицію. Адам з незрозумілою впертістю відмовлявся виконати цю вимогу. Ця розбіжність напевно відіграла свою роль у подальших сумних подіях. В кожному разі, з цим точно була пов’язана причина, чому Адам [Монтрезор] і Маріка [Скоропадська] залишились у Варшаві»⁴⁷³.

472 - Там само. – С. 137–138.

473 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 51.

З початком німецько-польської та радянсько-польської війни з львівської гетьманської групи вдалося вибратися поза межі зони радянської окупації лише І. Гладилевичу, Б. Катамаю та О. Губчаку⁴⁷⁴. Тож від кінця 1939 р. І. Гладилевич самотужки заходився до випуску неофіційного монархічного самвидавчого часопису з промовистою назвою «Гетьманець». І. Гладилевич утік з Галичини від радянських окупантів до генерал-губернаторства у Варшаву, де влився у місцевий гетьманський осередок. Там він двічі (у листопаді 1939 р. і навесні 1940 р.) звертався до німецької влади по дозвіл на друк місцевими гетьманцями своєї газети й, зрештою, 15 червня 1940 р. було надруковано перше число «Гетьманця», який вдалося видавати увесь той рік⁴⁷⁵. Вже у першій же своїй редакторській замітці він амбіційно зазначає на завданнях своєї газети, яка «всесторонньо, чесно та швидко інформувала б про наші національні досягнення та щоб шляхом обміну думок та ідей між українцями приближувала годину нашого духовного об'єднання»⁴⁷⁶. Відомо про п'ять випусків тижневика, останній з яких датується 20 вересням 1940 року. Це був невеликий за обсягом часопис (5 сторінок), що друкувався на правах рукопису фактично за домашніх умов.

Зі свого боку П. Скоропадський активізував антипольську пропаганду з боку СГД й, скажімо, на весну 1939 р. вже в багатьох навіть його політичних антиподів складалося враження про підвищення ставок Гетьманського Руху саме напередодні Німецько-польської війни. «Та як би не було – шанси Павла IV [Скоропадського] (після Павлюка, Тетері і Полуботка) стоять зараз дуже високо» – писав, наприклад, з Бреслау М. Антонович до батьків у листі від 25 травня 1939 року⁴⁷⁷.

Між тим, влітку 1939 р. геополітичні процеси вказували на прийдешні зміни у становищі Європи і вони не були не помічені гетьманцями. Так, скажімо, аналізуючи тогочасне невдале завершення англо-радянських перемовин щодо укладання

474 - Губчак О. Наш Білянс // Нація в поході. – 1940. – Ч. 5–6. – 25 травня. – С. 14–16.

475 - Гладилевич І. Українці! (Від Редактора) // Гетьманець. – 1940. – Ч. 1. – 15 червня. – С. 1–3.

476 - Там само. – С. 2.

477 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 6, арк. 17–17 зв.

спільної угоди, О. Березяк з Брюсселя обумовлював на сторінках «Нації в поході» малоімовірність зближення Лондона і Москви історичним перетинаннями геополітичних інтересів Англії (Великобританії) та Росії (СРСР) як на Далекому Сході, так і в Центральній Азії. При цьому автор нагадував про важливість «українського чинника» на європейському просторі міжнародних відносин і наголошував, що його неврахування у налагодженні стосунків з Советами буде хибною позицією для будь-якої держави, що прагнутиме домовитися про співпрацю з Радянським Союзом⁴⁷⁸.

* * *

1 вересня 1939 р. Німеччина розпочала війну проти Польщі, а вже 17 вересня зі сходу польський кордон перетнули війська гітлерівського союзника – сталінського СРСР⁴⁷⁹. Тоді ж гетьманський друкований часопис «На відсіч» друкує на своїх сторінках статтю з промовистою назвою:

«Нехай же сконає Польща!»⁴⁸⁰. Причиною такого ставлення була антиукраїнська політика польської влади, руйнування українських церков, політичний терор (з 55-ма тисячами постійних політв'язнів, політика санації і пацифікації тощо). Тогочасна Польща стала для українців синонімом ката, а «її ім'я викликає привиди залланих кровю кісток на тлі безмежного моря українських могил»⁴⁸¹. Тож не дивно, що рупор Міської Організації СГД у Берліні завершував свою статтю словами: «Нехай же сконає

478 - О. Б. Перспективи англо-советського союзу й Україна // Нація в поході. – 1939. – Ч. 9. – С. 11.

479 - Німецько-радянське вдертя до Польщі було таємно узгоджено Пактом Молотова-Ріббентропа, підписаного 23 серпня 1939 р. у Москві, внаслідок чого Німеччиною та Радянським Союзом було порушено низку міжнародних угод, зокрема Пакт Бріана-Келлога, т. зв. «Протокол Літвінова», Договір про ненапад між СРСР і Польщею та Конвенцію про визначення агресії.

480 - Нехай же сконає Польща! // На відсіч. – 1939. – Ч. 2. – Вересень. – С. 3.

481 - Там само.

Польща! Нехай сама тепер потоне в морі сліз і крові, котрі щедро розливала на Українських Землях»⁴⁸². Вже за 20 днів (6 жовтня) Польська держава припинила своє існування⁴⁸³.

Оглядаючи короткотривалий перебіг воєних дій, ген. М. Омелянович-Павленко захоплено та детально проаналізував «блискучий блицкриг» Вермахту у провідному гетьманському часописі «Нація в поході». Він окремо звернув увагу на вмиле використання німцями бронетехніки та авіації, а також високо оцінив тактичну підготовку молодшого й середнього офіцерського складу німецької армії. Що ж до стану радянських військ, то у зв'язку з тим, що вони були задіяні до розгрому Польщі коли та фактично вже перебувала в агонії, М. Омелянович-Павленко зауважував, що «про Червону армію СССР в редакції р. 1939 було б передчасним робити висновки»⁴⁸⁴.

В іншій своїй великій статті ген. М. Омелянович-Павленко докладно і широко (у трьох числах «Нації в поході» 1940 р.) проаналізував перебіг війни на західно- і північноєвропейському театрах воєнних дій⁴⁸⁵. Увагу було приділено, зокрема, успішним

Михайло Омелянович-Павленко

482 - Там само. - С. 4.

483 - 1 листопада губернатор і райхсміністр д-р Г. Франк відвідав український Сянок, що відійшов до зони німецького панування. Його хлібом і сіллю привітала делегація лемків-українців у народних строях. На Лемківщині, окрім німецького інспектора шкільництва, було створено й відповідний український Інспекторат у Сяноці, на чолі якого призначено проф. Гірняка, а підінспектором - о. Венгриновича, який рівночасно був і гімназійним катехитом. Крім того у Сяноці було також засновано Український Банк і Лемківський Торговельний Союз. У Варшаві утворився Український Допомоговий Комітет (УДК) на чолі з Ю. Липою (невдовзі його змінив підп. Д. Дідченко), де також почали працювати др. Гладивич (референт преси і пропаганди та зв'язку з німцями), гетьманець др. О. Назарук (редактор українського щоденника), сот. Б. Монкевич (керуючий відділів військово-спортивного та театрального мистецтва); почали діяти українські хор, оркестр і театр. Своєю чергою райхсміністр Отто, якого у Варшаві привітала українська делегація, заявив, що вважає усіх українців рівними з громадянами Німецької Держави. У Любліні УДК очолив інж. Карташевський, його заступником став п. Тимцюряк, а на Холмщині головування в УДК посів адвокат Павлюк. 19 квітня ген.-губ. Г. Франк прийняв у себе делегацію українців, а вже наступного дня (20 квітня 1940 р.) генерал-губернатор Г. Франк, у день народження А. Гітлера, своїм розпорядженням повернув православним українцям Свято-Богородицький собор у Холмі, що був таким ще з княжих часів і який за Польщі був відібраний і перетворений на католицький костел.

484 - Омелянович-Павленко М. Трьохтижнева кампанія німецько-польська в р. 1939 // Нація в поході. - 1939. - Ч. 14-15. - 1-15 листопада. - С. 5.

485 - Омелянович-Павленко М. Битва народів у Фландрії й Артуа // Нація в поході. - 1940. - Ч. 9-10. - С. 3-9; - Ч. 11-12. - С. 5-13; - Ч. 15-16. - С. 4-6.

операціям Вермахту в Норвегії, Данії, Голландії, Бельгії та Франції. Стан німецької армії, її озброєння, тактика, моральний дух вояків і рівень командного складу викликали в автора неприховане захоплення. М. Омелянович-Павленко зумовлює приголомшуючі перемоги Німеччини у гармонійному поєднанні та ефективній співпраці «трьох секторів: політичного, господарчого й воєнного», що дозволяло німцям завдавати поразку за поразкою більш чисельним військам супротивника⁴⁸⁶.

Всеволод Петрів

Інший український військовик часів національно-визвольної війни України 1918–1921 рр. генерал-хорунжий В. Петрів також із захопленням писав у гетьманській пресі про триумфальні перемоги Вермахту, що були досягнуті у 1939–1940 роках⁴⁸⁷. Він, зокрема, вказує не лише на розвиток німецької воєнної науки та координацію діяльності окремих родів військ (авіації, бронетанкових та військово-морських сил), а й на важливість «людського» чинника в військових успіхах німців. В. Петрів окремо виділяє в лавах Вермахту «почуття

обов'язку та братерства всіх на основі національного принципу, принципу військового камарадства та обов'язальної шляхетності» й закликає виховувати такі моральні якості у майбутній розбудові українського війська⁴⁸⁸.

Початок II світової війни й розгром Польщі гетьманці зустріли зі стриманим оптимізмом і подальшим очікуванням розвитку подій, які можна узагальнити словами ген. М. Омеляновича-Павленка після його аналізу Німецько-польської війни

486 - Омелянович-Павленко М. Битва народів у Фландрії й Артуа // Нація в поході. – 1940. – Ч. 9–10. – С. 3.

487 - П. Скоропадський протягом чотирьох місяців вів перемовини, аби домогтися від німецьких владних чинників ренти для українських генералів та штаб-старшин, що були прихильними до Гетьманського Руху, в тому числі й для ген. В. Петріва (по 100 марок щомісячно). Такої домовленості вдалося досягнути з 1 квітня 1940 р. через Фертрауенштелле у Берліні [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 128, арк. 43].

488 - Петрів В. Розвій німецької воєнної штуки // Нація в поході. – 1940. – Ч. 9–10. – С. 17.

1939 р.: «У нас на Батьківщині є прислів'я: Не той козак, що переміг, а той, що вивернувся. Чи не є те, чого ми наочні свідки, прекрасною ілюстрацією до нашого прислів'я?

Об'єднавшись біля ідеї, німецький нарід на чолі з своїм вождем, оточений досвідченими співробітниками всіх трьох творчих національних секторів: Політичного, Господарчого й Військового, йде від однієї перемоги до другої... Безмежна любов до батьківщини, яка в Німеччині доведена до культу, зробила те, що, зревідувавши своє й чуже, німці виходять на нову боротьбу народів ще більше підготовлені, ніж це було в році 1914.

Події йдуть таким темпом, що перспективи не заставляють на себе довго чекати»⁴⁸⁹.

Разом з тим гетьманці (друком Б. Катамая в органі Місцевої Організації СГД у Берліні) падіння тогочасної Польщі підсумували символічною фразою: «Злочинне життя – ганебна й смерть», запевняючи, водночас, що не радіють з утіхи на її могилі. «Стоячи над гробом польської державности, ми можемо тільки ствердити, що за життя отого нещасного сотворіння, яке тепер є тільки тлінними останками, – писав Б. Катамай, – ми гляділи на його чини з Богом нам даною погордою до всего, що низьке, брудне й

Богдан Катамай

злочинне, а тепер, по його сконі, співчуваємо тільки матері, що привела на світ оте звиродніле сотворіння – польській нації»⁴⁹⁰. Відтак йшлося про польську державу, як про ганстера, яка тероризувала, грабувала, нищила, мордувала, колонізувала, пацифікувала і ревіндукувала українців, спалювала їхні церкви і знищувала віру, розстрілювала політв'язнів і катувала молодий актив українського народу на його західних землях. Тоді ж

489 - Омелянович-Павленко М. Трьохтижнева кампанія німецько-польська в р. 1939 // Нація в поході. – 1939. – Ч. 14–15. – 1–15 листопада. – С. 6.

490 - Катамай Б. Злочинне життя – ганебна й смерть (До некрольогу польської державности) // На відсіч. – 1939. – Ч. 3. – Жовтень. – С. 2.

гетьманці зобов'язували себе і всіх українців з «почуття нашої великої, традиційної, історичної місії – бути заборолом Європи проти азійщини, яка в розкладових ідеях жидо-монгольських духових мулятів і в скривавлених руках бездушних автоматів-виконавців цілей тих ідей – гепістів несе руїну й загладу європейській культурі й цивілізації»⁴⁹¹.

Іван Лисяк-Рудницький

Своєю чергою І. Брусний (І. Лисяк-Рудницький) вказував на зростання геополітичної ваги України на сході Європи в нових умовах після заключення пакту Молотова-Ріббентропа та падіння державності Речі Посполитої, адже «Україні призначено в найближчі часи бути мостом між двома імперіями, що їх кордони зарисовуються тут і там»⁴⁹². Тож такий розвиток подій вселяв надію, на думку автора, що Українська державність таки буде відновлена, попри те, що західноукраїнські землі підпали під приєднання до Радянського Союзу⁴⁹³ й доля їхнього населення під Советами

була невідомою, але в політичній сфері цей факт вплине на його поживавлення⁴⁹⁴.

Ідеолог «українського імперіалізму», гетьманець О. Губчак, який під час просування Вермахту Польщею перебував ввечері 8 вересня 1939 р. у м. Болімов, так передавав свої враження, почуття та думки від подій: «Вулицями переходять маси піших “радієвих скитальців”»; головною дорогою, що йде через ринок, суне в два ряди безконечна валка возів, авт поль[ського] війська.

491 - Там само.

492 - Бр. Новий схід Європи // Нація в поході. - 1939. - Ч. 12. - С. 2.

493 - Після захоплення радянською Червоною Армією західноукраїнських земель, поза межами СРСР залишилися українці: в межах німецьких впливів - бл. 700 тис. населення і до 15 тис. емігрантів; в Румунії та Угорщині - до 1 млн 700 тис. населення; в Південній і Північній Америках (США, Канада) - до понад 1 млн 300 тис. колоністів з діаспори; у нейтральних державах Європи - до 100 тис. осіб; у Манджурії та Китаї - бл. 200 тис. осіб; у Франції - понад 80 тисяч і в усіх решті країнах - понад 4 млн українців.

494 - Бр. Новий схід Європи // Нація в поході. - 1939. - Ч. 12. - С.1-2.

Все помішане, вояки в помітному зденервуванні. Відворот, панічний відворот! І це в віддалі менш-більш 50 км від Варшави! Це вже кінець Польщі – блискає думка, а радість з цього приводу мішається з острахом, що може ми попали в саму найгіршу воєнну колотнечу між двома боєвими лініями»⁴⁹⁵.

З огляду на нове воєнно-політичне становище, в коловертях якого, в тому числі, потрапили й етнічні українці з теренів колишньої Речі Посполитої, Гетьманський Центр виніс на порядок денний своєї діяльності також і їхній захист. Відтак 12 жовтня 1939 р. з'явився меморандум щодо культурної роботи серед українських емігрантів і в Галичині та супровідний лист до нього П. Скоропадського від 25 жовтня 1939 року. Він, зокрема, зазначав, що Гетьманський Рух є єдиним, що має належний досвід і людей для збереження культурних здобутків українства в еміграції. «Тому я пропоную і свої сили і своїх людей для організації цієї справи, – вказував П. Скоропадський. – Моя політика щодо Німеччини відома: вона була дружньою в той час, коли я був гетьманом, вона і тепер є і буде завжди дружньою. Отже справа торкається наступного:

1. Захист українських культурних багатств та українських культурних сил.
2. Організація українського культурного життя.
3. Організація виховання та освіти українських дітей.
4. Організація інформації українства в межах Німеччини та її протекторатів.

У випадку принципової згоди одразу може бути представлений докладний проект»⁴⁹⁶.

Прагнучи під кінець 1939-го П. Скоропадський уладнати й кілька особистих питань. 30 жовтня 1939 р. він просив від влади Райху «видати свідоцтво про благонадійність його доньки Єлисавети для прийому її до Червоного Хреста на курс сестри милосердя»⁴⁹⁷. На той час вона вже пройшла курс (20 подвій-

495 - Губчак О. «Радієві скитальці» (Спомини із воєнної завірюхи в Польщі) // Нація в поході. – 1940. – Ч. 3–4. – С. 24.

496 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 88.

497 - Там само, арк. 89–90.

Олена, Павло та Єлисавета
Скоропадські (Берлін, 1940 р.)

них уроків) помічниці Червоного Хреста і прагла влаштуватися до Гавельберейтлафт І пані лікаря Бірман (Ваннзее, Ріца-штрассе, 62). Крім того вона хотіла також пройти тримісячні курси у лікарні. Проблема полягала у тому, що Є. Скоропадська була особою без підданства (Скоропадські вважали себе громадянами Української Держави й не приймали підданства жодної держави), тож у місцевому Управлінні Червоного Хреста (др. Брекенфельд) їй повідомили, що її працевлаштування можливе буде за умови отримання посвід-

чення про благонадійність від Ліги Зовнішніх справ, від Гестапо, від високопосадовця партії НСДАП. 1 листопада 1939 р. за вказівкою райхслайтера А. Розенберга в очолюваному ним відомстві було видано посвідчення з зазначенням: «Пані Єлисавета Скоропадська, донька колишнього гетьмана України Павла Скоропадського, Берлін – Ваннзее, Альзенштрассе, 14, нами вважається цілком благонадійною. Діяльність пані Єлисавети Скоропадської у німецькому Червоному Хресті вважалась би дуже бажаною»⁴⁹⁸.

У вересні, у зв'язку з німецьким розгромом Польщі й поділу її з СРСР, гетьман звернувся до відомства А. Розенберга з проханням: «Якщо можна, його доньку [Марію], теперішню графиню Монтрезор та її чоловіка [Адама], що мешкають у Варшаві, вул. Гроссгерра, 14, кв. 4 взяти під німецьке заступництво. Обидвоє вони без підданства. Гетьман не має від них ніяких звісток»⁴⁹⁹. Це питання було вирішено схвально, хоча й вже не змогло врятувати життя А. Монтрезору. Принагідно додам, що

498 - Там само, арк. 89.

499 - Там само, арк. 90.

після зникнення А. Монтрезора уповноважений начальника Імперської канцелярії райхсміністра Ламмерса при генеральному губернаторстві писав 28 квітня 1941 р. з Берліна до губернатора Фішера у Варшаву, що чоловік Марії Скоропадської зчез (або вбитий, або ж вивезений більшовиками) й просив взяти графиню Монтрезор, уроджену Скоропадську, під своє заступництво⁵⁰⁰. Можливо саме таке заступництво німецької влади й зберігло згодом гетьманівні життя, коли вона наприкінці весни – влітку 1942 р. безуспішно намагалася отримати пропуск для поїздки в Україну з метою пошуку свого чоловіка...⁵⁰¹

Утім, повернімося до подій осені 1939-го. 16 листопада 1939 р. П. Скоропадський відвідав керівника відділу з особливих завдань Г. Зіверта з Зовнішньополітичного відділу НСДАП, яким керував штабслайтер А. Шиккеданц. Гетьман переймався працевлаштуванням О. Назарука, який тоді мешкав у Варшаві (вул. Медова, 16) у Отців Василян⁵⁰². Вочевидь саме з цього приводу та для розв'язання інших нагальних питань П. Скоропадський 21 листопада 1939 р. написав листа до керівника АПА А. Шиккеданца з проханням прийняти його⁵⁰³. Останній у 1939 р. лист П. Скоропадського до А. Шиккеданца був написаний 23 грудня⁵⁰⁴.

У розпорядженні німецьких владних чинників був також меморандум «Німеччина та українська проблема». У відомстві А. Шиккеданца вважали, що він був «складений вочевидь Скоропадським, без числа і підпису»⁵⁰⁵. Його зміст доступний нині в переповіді Зовнішньополітичного відомства (АПА) при НСДАП. У меморандумі вказувалося, що становище Німеччини між двома найбільшими континентальними державами, що завжди мають можливість утискати її з обох боків, та ускладнення у проготуванні все зростаючого населення влас-

500 - Там само, арк. 135–136.

501 - Там само, ф. 2, спр. 2, арк. 45.

502 - Там само, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 88–89.

503 - Там само, арк. 83.

504 - Там само.

505 - Там само, арк. 97.

ними продуктами змушують Німеччину озиратися і шукати можливості послабити цей тиск зі сходу. Якщо ж більшовики залишаться при владі на теренах колишньої Росії, то мирне вирішення вищевказаної проблеми є неможливим – СРСР у будь-якому випадкові залишався би лютим ворогом Німеччини. Відтак у меморандумі розглядалося значення майбутнього політичного розвитку на європейському сході й зауважувалося, що незалежно від того, які форми правління там утворюються, можливою все ж буде одна з двох наступних політичних систем.

Перша полягала у перспективі зміцнення єдиної централізованої імперії, що об'єднувала б низку народностей (реставрація Російської імперії). Така держава, що охоплювала б багато народів, не може спиратися на національну основу, позаяк не матиме національних імпульсів і в силу цього для свого об'єднання і збереження винятково мусить обпертися на поліцейський терор і військову силу. Її політика буде вкрай імперіалістичною. Вона також залежатиме від зовнішніх капіталів й, слідуючи старовинній російській традиції, реставрована імперія перебуватиме у союзі з Францією, Англією та США чи, іншими словами, перебуватиме під впливом міжнародних банків і пов'язаними з ними масонством та єврейством. Отже, вона буде ворогом національних держав і, в першу чергу, Німеччини. Російські націоналісти ж невірно тлумачать поняття націоналізму або просто фальсифікують його, позаяк всеросійського націоналізму ніколи не існувало та не існує, але є всезжираючий російський імперіалізм. Він, до того ж, підтримується світовим жидівством.

Так само невірним є трактування російської культури як продукту об'єднувальних чи співтворчих сил, адже вона є продуктом лише вищих прошарків колишньої Росії й лише їх охоплювала. Російські ж народні маси ставляться до неї байдуже, а іншим народам СРСР вона й зовсім чужинська. Колишня Російська імперія втратила своє національне обличчя, вона стала інтернаціональною, а її ядро перетворилося на національно-індеферентну масу, що управлялася такою ж бюрократією. І ста-

ло трагедією Росії. І ця трагедія повторюватиметься за усілякої нової спроби відновлення колишньої імперії.

Друга можлива політична система – перемога національного принципу. Тобто виникнення національних держав на території колишньої Російської імперії (СРСР), пов'язаних, може бути, між собою дружніми взаєминами, але насправді незалежних одне від одного. Такі національні східноєвропейські держави не мали би інтересів, що протиставлялися б Німеччині чи розділяли б її з ними. Завдяки цій обставині політична кон'юнктура розвивалася б у Східній Європі для національної Німеччини щонайкращим чином й сформувався би єдиний фронт націоналізованого жидівського сходу.

Носієм і натхненником національного принципу на Сході Європи є, в першу чергу, – український народ, другий за чисельністю в СРСР. Український національний рух намагається знищити великоросійський імперіалізм перебудовою Сходу Європи у національно-державному духові й дозволить усім національним державам мирно співіснувати. На противагу росіянам, просякнутим імперіалізмом, українці усіх напрямів мають глибоке національне чуття й здійснюють сильний спротив інтернаціоналізму. Доказом цьому є й те, що більшовикам не вдалося привити свою ідею в Україні та у споріднених їй областях Кубані, Дону і Кавказу.

Українська культура – глибоко національна, на противагу російській. Вона вийшла з глибин народних мас і тому є зрозумілою усьому українському народові. Вона є двигуном, що вселяє українцеві огиду до більшовизму й упертість в боротьбі з ним. І московський уряд це знає.

Усе це, вказувалося у меморандумі, спричиняє ту непримиренну ненависть, з якою Совіти здійснювали масове знищення українців, зокрема й штучний голодомор 1932–1933 років, засланнями тощо⁵⁰⁶. Відтак «хто побажає братися за коріння біль-

506 - Зауважу принагідно, що гетьманівна Єлисавета Скоропадська очолювала Комітет допомоги голодуючим на Україні, а 28 жовтня 1932 р. П. Скоропадський написав листа до новообраного президента США Ф. Рузвельта з висвітленням правди про штучний голодомор в Україні й просив його про надання допомоги голодуючим [ЦДАВО України, ф. 5261, оп. 1, спр. 15, арк. 191–192].

шовізму і визволити світ від цієї чуми, що виросла на ґрунті поєднання єврейського марксизму і російського максималізму, що загорожує усім народам світу, той не може втратити з огляду тієї обставини, що тільки підтримка народів СРСР в їхніх спробах звільнення від московського імперіалізму може дати позитивні результати.

Павло Скоропадський

Ми говоримо про Україну тому, що по-перше в українців прагнення до національної незалежності виявлено сильніше за усіх, по-друге тому, що український народ завдяки своїй чисельності та по об'єму своєї країни, найбагатішої вугіллям і залізом та найплодючішою землею, міг би завдати московському більшовизмові смертельний удар», – зазначалося у меморандумі⁵⁰⁷.

Далі у документі було подано історичний екскурс від часів Мазепи, Петра I і Карла XII, наполеонівських війн й революційних подій в Російській імперії та Української державності 1917–1919 рр. до окупації та розподілу українських земель між Польщею та Радянською Росією (СРСР).

При цьому зазначалося, що позиціонування «Великої Польщі» як посередника між східною і західною Європою й центру, навколо якого мали би збиратися українці, козаки, грузини, кавказці та інші поневолені народи є ілюзією та геополітичною комбінацією з метою пригорнути до себе Україну. Тим самим Польща намагається скласти в Західній Європі оманливе враження про те, що саме вона є важливим фактором майбутньої реконструкції європейського сходу. Кожен крок Польщі в бік України, проте, викличе серед українських народних мас русо-

507 - Там само, арк. 91–92.

фільську реакцію, надто – за зміни режиму у Кремлі. Тож цей сценарій, на думку авторів документа, не став би розв'язанням східної проблеми, а лише повторенням минулого, не щасливо-го для обох зацікавлених в цьому питанні країн – Німеччини та України.

«Новим рішенням, прийнятим у 1918 році, з несприятливих обставин відхиленням, явився би Союз народностей Чорного моря, в якому через Галичину, що межує з Німеччиною, Україна зіграла би провідну роль збирача і захисника. Це зрозуміли представники незалежного національного суспільства, що вже багато років працюють разом з українцями (Гетьманським рухом), – вказувалося у меморандумі. – Це зрозуміли тепер патріотичні групи Грузії та вірмен, що розчарувалися у чесності польських намірів в “Прометей” та що бажають тепер працювати разом з Центром Гетьманського Руху.

Центром реконструкції Європи буде Німеччина. Центром реконструкції європейського сходу може стати лише одна тільки Україна, пов'язана з Німеччиною політичним, господарським і військовим союзом. Німеччина, на підставі обумовлених своїм центральним становищем завдань, буде розширювати своє життєве коло і піддавати взаємовідносини народів, особливо на європейському сході, доконано новому порядку. Це завдання Німеччина може вирішити лише тоді, коли вона стане другом і союзницею народів, що прагнуть до самостійного життя, але не їхнім поневолювачем.

При цьому українська проблема вимагає особливо розумного та обережного підходу. Невдача на Україні означає невдачу цього великого плану взагалі.

Тільки тоді, коли Німеччина зможе покладатися на самостійну Україну як на свого союзника і співробітника, котрому надано ролю носія національної ідеї самоврядування на сході і південно-сході (природному напрямку української експансії) та організатора народів, що живуть там, тільки тоді може йтися про можливість зміни взаємовідносин народів Європи. Передумови для гарних дружніх відносин між Україною та

Німеччиною маються. Якщо ми це питання будемо розглядати об'єктивно, то ми сміливо можемо сказати, що усі українці, здорові, сильні і вільні духом, з глибокою повагою, любов'ю і міцною вірою дивляться на Німеччину, як на єдину країну, що прагне до звільнення поневолених народів від чорного панування.

У цьому питанні Німеччина, так чи інакше, буде вимушена шукати рішення за будь-яких умов, в яких вона перебуватиме»⁵⁰⁸.

Зазначалося, що між німцями та українцями, крім того, існує ще й великий капітал взаємних поваги і довіри, накопичений поколіннями, який слід примножувати подальшим співжиттям. У меморандумі, разом з тим, зауважувалося, що нажалі поточні формальні взаємини між німцями та українцями не лише змушують бажати кращого, але в них видніються зачатки майбутньої катастрофи.

І, перш за все, вони проявлялися в тому, що українська проблема, що сама по собі вимагає політичного трактування, прийняла вигляд німецької відомчої справи, втративши усю свою привабливість і свою динаміку. До того ж, деякі українські довірені особи, приховуючи своє службове становище, не без таємної згоди німців взялися за ризиковану справу, прагнучи набути монополії у політичному представництві. Тут йшлося про очолення Українською Установою Довіри в Німеччині представником УНО, побічно пов'язаного з ОУН, проти чого наполегливо боролися гетьманці. Відтак Гетьманський Центр зауважував, що для досягнення вищевказаних завдань, звісно ж, слід залучати людей та керівництво ОУН, проте їх не слід вважати провідниками усього українського народу.

Гетьманці запевняли, що український народ прагне об'єднатися у власній державі і він щиро бажає самостійності. Не важко захопити український народ великими і чистими ідеями та змусити його покласти заради досягнення цієї його мети великі жертви. Крім того, за отриману допомогу у цій боротьбі

508 - Там само, арк. 94–95.

коли ця політична група буде в силі розв'язувати непорозуміння, що виникатимуть. І додавалося: єдиною такою політичною групою є Гетьманський Рух на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським.

За цим зауважувалося, що проти Гетьманського Руху та особливо проти самого П. Скоропадського спрямовується суспільна пропаганда як українських, так і чужоземних кіл. При цьому, зазвичай, або спотворюються факти, або ж розповсюджуються просто брехливі відомості. Далі у меморандумі вказувалися й розвінчувалися найважливі пункти цієї антигетьманської пропаганди, зокрема:

Гетьманський Рух не є “русофільським”, натомість – українським монархічним, позаяк тільки відновленням монархічного принципу можна уникнути боротьби незліченних кандидатів за провідництво (так зване “українське отаманство”) і в зв'язку з цим можна уникнути нестерпного для українців втручання поляків і росіян.

Для росіян та їхніх планів відродження єдиної неподільної Росії, поза сумнівом, відновлення спадкової монархії в Україні є найбільшою загрозою, адже будь-яку республіку, рівно як і виборче гетьманство, можна за бажання приєднати до Росії, але в жодному випадкові спадкову українську монархію. Тож спадкове (дідичне) гетьманство – це безумовно для Росії означає незворотню втрату України, в той час як будь-яка інша форма правління завжди може бути використана для приєднання України до Москви. Росіяни, як державний народ, знають про це і саме тому вони так різко нападають на Гетьманський Рух, не хestуючи дискредитацією цього небажаного для них руху й допомогою самих же українців.

■ Якщо супротивники Гетьманського Руху говорять про його “реакційність”, то це теж невірно, позаяк він стоїть за широкі соціальні реформи, враховуючи потреби державного здоров'я й рішуче виступає проти втручання міжнародних сил в життя народу. Проте Гетьманський Рух не відкидає і демократизм як політичну систему і метод організації народу: на його

місце він висуває виборне народне представництво під проводом безпартійного гетьманського уряду.

■ Вказують, що Гетьманський Рух розвинувся без усілякої підтримки ззовні з невеличкої групи в широкий рух. Вже це доводить його активність, тож Гетьманський Рух і тепер здатен на рішучі дії, у випадку такої потреби, надто – на військовій ниві, проте тільки в рамі військово-політичного плану й лишень за умови, що цілі такого плану співпадали би з українськими інтересами.

■ Зрештою, наводять приклад й поважного віку гетьмана Павла, але попри вік він ще сповнений енергії. Крім того, історичний досвід надає достатньо прикладів до того, що й більш старший вік не є перепорою у політичній роботі. Головна ж суть у тому, що це питання у Гетьманському Русі не може викликати сумнівів, позаяк справа, якою кермує гетьман Павло, буде продовжуватися його сином – гетьманичем Данилом, що вже сьогодні є безпосереднім помічником і заступником гетьмана.

«Так чи інакше – Українська Держава буде відновлена! Це лише питання часу, – стверджувалося у меморандумі гетьманців. – За даних обставин Німеччина може його прискорити, але тільки за правильного перебігу справи. На жаль, події в Закарпатській Україні справили сильне враження на настої українців в Галичині, не на користь Німеччини, крім того вони дали привід до сильної антинімецької пропаганди з боку Польщі та Світів України. Цим збільшується небезпека наближення українських народних мас до Москви. Така душевна реакція для України дуже небажана. Треба думати, що вона не приємна і для Німеччини.

Вихід з цього становища наведено вище. Він диктується любов'ю до Батьківщини і чуттям дружби до Німеччини. Проте потрібно поспішати, інакше німецька затримка може призвести до смерті»⁵¹¹.

Водночас гетьманцям важко було приховувати свої сподівання, що за німецько-польською, настане й німецько-радян-

511 - Там само, арк. 97.

ська війна, яка винесе на порядок денний питання відродження Української державності. Так, наприкінці 1939 р. начальник Організаційного відділу СГД полк. В. Мурашко від імені Гетьманської Управи оприлюднив звернення до гетьманців, у якому, зокрема, зазначалося: «1940-ий рік зустрічає Європа громом гармат. В цьому грізному грюкоті стрілів, давно зрештою нами жданім, ховається рішення тієї проблеми, на яку Українські Державники чекали вже повних 21 років»⁵¹². В. Мурашко закликав усіх гетьманців, розсіяних по усьому світі, від наймолодших за віком і до досвічених зі стажем, зміцнити свої лави, забути усе мале, напружити гострий зір у майбутнє і постійну чутність «в очікуванні наказу часу... скорої зустрічі на просторах, куди несуться Ваші мрії»⁵¹³.

На цій хвилі Ліга Українців у Франції, в особі її голови сотн. Болобана, звернулася «До бувших українських вояків» з закликом «во ім'я любови Вашої до Матері-України, во ім'я дорогих могил наших товаришів по зброї» не слухати колишніх adeptів Центральної Ради і соціалістів-республіканців, що у минулі часи противилися створювати українське військо і потім роз'єднували українську спільність політичними сварками і саморуйнуванням, а ставати «всі як один під гетьманський прапор, до Гетьмана, в гетьманські лави», недвозначно додаючи: «Будемо готові до великої хвилі, що гряде! З Богом у серці, із шаблею в руці за Гетьмана і Україну!»⁵¹⁴.

Згадаймо також, що ще з часу падіння Карпатської України, яка стала розмінною монетою між учасниками Мюнхенської змови⁵¹⁵, про що прямо заявляли гетьманці, вони все ж таки вважали цю невдачу державницьких прагнень українців хоч і трагічно-закономірною, але тимчасовою. І сподівання були

512 - Гетьманці! // На відсіч. – 1939–1940. – Ч. 5–6. – Грудень–січень. – С. 1.

513 - Там само.

514 - Ліга Українців у Франції. До бувших українських вояків // На відсіч. – 1939–1940. – Ч. 5–6. – Грудень–січень. – С. 14.

515 - Гай-Нижник П. П. Карпатская Украина в 1939 г. как одна из «разменных монет» Мюнхенского договора // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы. – СПб.: АЛТЕЙЯ, 2011. – С. 25–42; Гай-Нижник П. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) 1938–1939 рр. як одна із «розмінних монет» Мюнхенського договору // Гілея. – 2018. – Вип. 139 (№ 12). – Ч. 1. Історичні науки. – С. 48–56.

звернені, попри все, на Німеччину: «Хоча становище Німеччини супроти Карпатської України в останніх тижнях слушно занепокоїло українців і викликало відповідну реакцію серед українського суспільства, ніщо однак не вказує на розбіжність, що могла б заіснувати між німецькою політикою та визвольними змаганнями Українців у майбутньому, – говорилося у Комунікаті Пресового відділу Гетьманської Управи. – Ідея боротьби з большевизмом та невідступна від неї справа впорядкування взаємин на Сході визначає, очевидно, й надалі шляхи німецької політики»⁵¹⁶.

Сам П. Скоропадський, вітаючи гетьманців з новим 1940-м роком, висловився щодо можливого політичного майбуття з натхненими сподіваннями на кращі зміни. «Багатьом здається, що цей Рік віщує для України й українців мало доброго. Є багато людей, що в зв'язку з воєнними подіями понуро дивляться на розвій і нашої української справи, – зауважував гетьман у своїй відозві від 1 січня (ст. ст.) 1940 р. – Я рішучо не поділяю такого погляду. Противно, я вірю, що ми, українці, може ще ніколи не стояли так близько до здійснення нашої заповітної мети, як саме тепер»⁵¹⁷. Відтак П. Скоропадський закликав своїх прибічників та усіх українців об'єднати свої творчі сили навколо спільної ідеї добра України, незважаючи ні на особисті, ані на партійні інтереси й готуватися спільними зусиллями здобути свою національну волю.

* * *

Від 1940 р. Павло Скоропадський особисто очолив *Провід Гетьманського Руху* як голова Президії Гетьманської Ради – законодавчого органу, та водночас як голова Гетьманської Управи – виконавчого органу. Мирон Королишин згадував з цього приводу, що сам гетьман вважав, що доцільніше було би, аби

516 - З Комунікату Пресового Відділу Гетьманської Управи: Події в середущій Європі й завдання української політики. Карпатська Україна // Нація в поході. – 1939. – Ч. 4. – 15 квітня. – С. 10.

517 - Відозва Ясновельможного Пана Гетьмана. До гетьманців і всіх тих, що українському гетьманському рухові співчують // Пług та Меч (Буенос-Айрес). – 1940. – Ч. 9. – Березень. – С. 2.

Президію Гетьманської Ради очолювала б інша людина і з цією метою вів навіть перемовини з Дмитром Паліївим та з Дмитром Дорошенком, які натомість відмовилися від такої пропозиції, «вважаючи, що у воєнних обставинах тільки Гетьман зможе втримати українську справу на високому рівні»⁵¹⁸.

До складу *Президії Гетьманської Ради* у той час входили: колишній міністр закордонних справ Української Держави проф. Д. Дорошенко, інж. С. Шемет, О. Скоропис-Йолтуховський, др. Б. Гомзин, а згодом й прибулі з України і генерал-губернаторства – правник В. Сегейда, колишній посол до польського Сейму від Волині ген. А. Вовк, голова Крайової Управи Української Громади в Німеччині, колишній військовий суддя І. Грищинський, контролер Гетьманського Руху інж. В. Соловйов, голова СГД М. Королишин, інж. М. Базилевський, др. М. Кухаришин та інші. До окремих завдань П. Скоропадський запрошував проф. І. Мірчука та історика Б. Крупницького. До війни з проводом Гетьманського Руху за допомогою листування також співпрацювали проф. Д. Чижевський, др. П. Ковалів з Женеви, колишній міністр внутрішніх справ Української Держави І. Кістяківський й колишній член Директорії УНР, професор міжнародного права О. Андрієвський.

На початку 1940 р. гетьманці столиці Німеччини відзначали річницю від дня 12 лютого 1939 р. – дня створення *Міської Організації СГД у Берліні*. Тоді МО СГД у Берліні започаткували лише семеро осіб-засновників й протягом року вона з невеликого гуртка розрослася у дієву організацію, що протягом року провела 16 ширших сходин свого членства з доповідями на різні теми. Серед питань, які обговорювалися були: «Карпатська Україна та її соціальна й політична проблема», «ОУН і націоналізм», «Націоналізм на СУЗ», «Перспективи української державності», «Сучасне положення і завдання української еміграції» та інші. Було влаштовано Свято відновлення гетьманської держави на Україні 29 квітня 1918 р., взято участь у Службі Божій та

518 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 262.

Святування першої річниці Місцевої організації СГД у Берліні (17 лютого 1940 р.)

У середині: гетьман Павло Скоропадський, гетьманова Олександра.

Ліворуч сидять: начальник Місцевої Організації СГД у Берліні Євген Криволап, сотник М. Зав'янський, Б. Катамай, інж. Сергій Шемет, інж. М. Первак, інж. агр. Богдан Шемет, Василь Хома. Праворуч сидять: секретар місцевої організації СГД у Берліні Мирон Королишин, В. Шевчук, М. Шаповал, Всеволод Соловійов, др. Борис Гомзин, інж. Е. Яковенко, інж. К. Мурашкова, скарбник місцевої організації СГД у Берліні, інж. Василь Ткаченко.

панахиді над могилою державного секретаря військових справ ЗУНР Д. Вітовського та його ад'ютанта чет. Ю. Чучмана, а також за участі П. Скоропадського та його родини відзначено роковини Листопадового зриву 1918 р. у Львові.

Організація спромоглася й на видання власного друкованого органу – часопису «На відсіч», який невдовзі став щомісячником накладом у 650 примірників, а від сьомого числа тираж видання сягнув 1 тисячі. Було також заряджено збірку коштів у допомогу біженцям з західноукраїнських земель, яку було поділено порівно (по 31 тис. райхсмарок) і передано на руки прелата д-ра П. Вергуна та іншому священникові, що був втікачем з За-

хідної України. За перший квартал року організаційний фонд берлінської МО СГД через членські внести і пожертви зріс втричі. Крім того, від початку 1940-го року у гетьманській домівці на Нолендорфплац, 6 щонеділі відбувалися репетиції співу змішаного хору під керівництвом диригента, інж. А. Швеця, який, зокрема, й готував виступ на урочистому концерті до дня народження Т. Шевченка⁵¹⁹.

Святкували річницю заснування МО СГД у Берліні 17 лютого 1940 р. у її столичній домівці Гетьманської Централі (Нолендорфплац, 6). Засідання розпочалося о 20.30 вечора за присутності гетьмана Павла і гетьманової Олександри Скоропадських з привітання вельможного подружжя начальником МО СГД Євгеном Криволапом й гасла «Гетьманові слава!» та співу «Не пора, не пора...». По цьому присутні вшанували хвилиною мовчання померлих членів Організації С. Черкасенка⁵²⁰ та сотника Української Армії, інж. П. Івахненка.

Є. Криволап, привітавши гетьманську родину Скоропадських і начальника Організаційного відділу СГД полк. В. Мурашка, що у ту пору об'їздив усі осередки української еміграції на території німецьких впливів⁵²¹, гостя МО з Райхенбергу й усіх членів МО СГД у Берліні, виголосив довгу промову-звіт про працю та організаційну роботу Організації впродовж року. У відповідь на цю доповідь П. Скоропадський закликав членство до подальшої

519 - Перша річниця існування Миської Організації СГД у Берліні // На відсіч. – 1940. – Ч. 7. – Лютий. – С. 5–6.

520 - Спиридона Черкасенка поховали 13 березня 1940 р. на Ольшанському цвинтарі у Празі (Чехія). Між присутніми на похованні були представники українських наукових установ і різних корпорацій, делегація від учнів Української гімназії під проводом директора проф. Г. Омеляченка і проф. І. Паливоли, міністр Карпатської України Ст. Ключурак, голова Празької філії Української Громади в Німеччині (у Протектораті), начальник Української Установи Довіри у Празі др. Тисовський, численне українське старшинство й вояцтво на чолі з ген. М. Омеляновичем-Павленком, товариші небіжчика з Організації, члени Союзу Гетьманців-Державників, члени Крайового СГД у Протектораті на чолі з підп. М. Росіновичем. Похоронну відправу здійснив о. А. Чернявський під спів церковного хору (дир. А. Буркацький). Першу промову у каплиці при цвинтарі від імені СГД виголосив др. Гр. Деркач. Далі промовляли від імені Празької філії Української Громади в Німеччині у Протектораті її голова інж. М. Грабина та від імені Українських пластунів учитель Вайда. Могили було вкрито численними вінками з національно-державними стрічками, в тому числі й від П. Скоропадського.

521 - 2 січня 1940 р. Східний відділ Зовнішньополітичного департаменту НСДАП доповідав райхслайтеру А. Розенбергу і штабслайтеру А. Шиккеданцу, що 43-річний полковник Української Армії, лісовий інженер В. Мурашко «просить дозволу на в'їзд у східні області, котрі після німецько-польської війни перебувають у сфері німецьких інтересів. Мета його поїздки – взяти про можливість влаштувати українських спеціалістів при відновленні цих областей [ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 113]. Насправді ж, окрім зазначеної мети, завданням В. Мурашка було також розвідати про становище осередків СГД та гетьманських організацій в тих частинах Західної України та Речі Посполитої, що перебували під німецькою окупацією, позаяк на цих територіях діяльність Гетьманського Руху утискала та ізолювалася з наказу вищої влади Третього Райху.

витривалої праці, аби вкоротити терпіння народу і пришвидчити той час, коли Україна стане вільною і незалежною державою. Член МО СГД М. Шаповал, своєю чергою, у своїй доповіді окреслив міжнародне становище з огляду на українську вивольну справу. Після інших промов присутні за чаєм і вечерею, що приготувала членкиня МО СГД інж. К. Мурашкова, обговорили усі нагальні питання, пов'язані з організаційною працею⁵²².

Крім того 7 квітня 1940 р. о. прелат П. Вергун у каплиці, що була вщент заповнена молоддю і старшим громадянством, відправив Службу Божу і панахиду за січовиками, упавшими і замученими в боротьбі за Карпатську Україну. На заході були присутніми

Прапор Карпатської Січі, виготовлений Організацією Чорноморських Січей в Америці 1938 р., у домівці Міської Організації СГД у Берліні (травень 1940 р.)

П. Скоропадський, представники Гетьманської Управи, СГД та Управи Української Громади в Німеччині. Принагідно зазначу, що у домівці МО СГД у Берліні було вивішено прапор, що головний командант Організації Чорноморських Січей в Америці М. Бойчук привіз 1938 р. до Хусту у дар для Карпатської Січі і який, по виході з мадярської в'язниці, пощастило перевезти з Хуста до Німеччини полк. В. Мурашку⁵²³.

Істотною втратою для Гетьманського Руху стала смерть 31 березня 1940 р. одного з теоретиків і натхненого організатора-неофіта монархічно-класократичної ідеї Осипа Назарука. «Після Липинського і Томашівського втратили ми третього нашого великого Вчителя, ідеолога й провідника», – зазначалося в од-

522 - Річні сходи МО СГД у Берліні // На відсіч. – 1940. – Ч. 7. – Лютий. – С. 7.

523 - Врятований прапор // На відсіч. – 1940. – Ч. 10–11. – Травень – Червень. – С. 13.

ному з друкованих органів СГД з приводу смерті О. Назарука⁵²⁴. Його внесок у становлення і поширення консервативно-монархічної думки та в організаційно-практичній праці на цій ниві, надто у Північній Америці у 1923–1927 рр., важко переоцінити. О. Назарук став одним з провідників та ідеологів гетьманської ідеї і в Західній Україні, до якої він повернувся 1928 року і де до вересня 1939 р. редагував у Львові консервативно-католицький орган єпископа Хомишина «Нова Зоря».

Він вірив у державне відродження України й у те, що прийти воно мусить у поєднанні з відродженням морально-релігійним, в тому числі й з огляду на християнську унію. У своєму політичному світогляді О. Назарук був легітимістом-монархістом, а також переконаним українським «західником», що вірив у велику державницьку місію Західних земель України. Події вересня 1939 р. змусили вже немолодого О. Назарука до втечі від радянської окупації до Варшави, в якій він 1 лютого 1940 р. перед гуртком митців слова і пера прочитав свій реферат на тему «Сучасна творчість еміграції», а згодом до Кракова, де 31 березня 1940 р. через серцевий напад й завершився його земний шлях⁵²⁵.

Звістка про смерть О. Назарука надійшла до Варшави 1 квітня, де одразу ж було скликано жалібне засідання групи СГД, членом якої він був. У своєму виступі др. І. Гладилевич виголосив слово про життя і діяльність покійного, підкреслюючи особливо переломні моменти, що були характеристичні для його постаті. Споминами про побратима поділилася й решта членів зібрання. Пам'яті О. Назарука присвятила своє чергове засідання 6 квітня й Корпорація письменників, журналістів, учених і педагогів. Змістовним словом про життя і діяльність покійного зібрання відкрив її голова проф. П. Зайцев. 13 квітня

524 - Брусний І. Склонім чола! // На відсіч. – 1940. – Ч. 10–11. – Травень – Червень. – С. 3.

525 - Осипа Назарука було поховано у четвер 4 квітня 1940 р. на Раковицькому цвинтарі у Кракові. О 9-й ранку в парохіальній церкві, де стояла труна з останками небіжчика, вкрита червоною китайкою та вінками (в т. ч. від П. Скоропадського), відправив заупокійну Службу Божу о. ректор Малиновський у співслужінні з о. Плешкевичем та о. Федоровичем ЧСВВ. Звідти труну було відвезено до каплиці на Раковицькому цвинтарі, де о 17-й годині відправив панахиду о. парох др. Хрущ у співслужінні двох священників. Над могилою свої слова прощання з О. Назаруком виголосили семеро промовців, у т. ч. й др. І. Гладилевич. Останнім творчим доробком О. Назарука стала стаття «Батьки й діти», написана ним у день смерті 31 травня 1940 р.

1940 р. заходами МО СГД у Берліні відбулася Жалібна академія, присвячена пам'яті О. Назарука. Під час Академії було заслухано два реферати: «Життєпис покійного й творчість» Б. Гомзина та «Осип Назарук, як політичний діяч» С. Шемета. Подібні ж Академії відбулися також в усіх осередках СГД у Німеччині та генерал-губернаторстві, а згодом й по усьому світові, де були українські поселенці.

Доречно буде згадати й про те, як попри власні скитальства через початок світової війни, які й довели його до смерті, О. Назарук до неї тоді поставився? Відповідь він дав 1940 року у згаданому вище рефераті, виголошеному перед митцями у Варшаві. «Якби не та війна, то дальший “мир” міг би довести до цілковитого змотложення або й знищення українського народу, – писав тоді О. Назарук. – Тому весь наш народ відчував потребу війни і своїм здоровим розумом оправдував її й очікував її. [...] Війна це одинокий ратунок для поневолених народів, але треба й до неї мати відповідне настановлення»⁵²⁶.

Варто також нагадати, що в останні роки свого життя О. Назарук закликав до об'єднання усіх національно-державницьких сил в еміграції і вважав, що першим, хто мав би стати провідником такого політичного єднання, мусив би бути саме П. Скоропадський. «Хто ж мав би й міг би під цю бурливу пору переводити консолідацію національних сил?, – задавався питанням О. Назарук й відповідав на нього. – Як відомо, в часі такої бурі, коли ще до того майже вся українська територія занята силами, яких диспозиційний центр знаходиться поза межами української землі, – неможливі ніякі вибори ніяких представників. Отже що остає? Остає тільки одно: зібрати разом тих, що репрезентували українські національні зорганізовані сили перед вибухом цієї війни. Коли вони згідно засядуть поруч себе, тоді й свій загальний і чужі сили мусять признати репрезентаційну компетенцію такому зв'язкові. А це мало б велике значіння внутрі й назовні.

526 - Назарук О. Сучасна творчість еміграції // Нація в поході. – 1940. – Ч. 1-2. – 15 березня. – С. 8.

Розуміється, крім представників організованих сил були б пожадані в такому крузі також люди визначні своєю особистою повагою й заслугами. А збір тої сили може відбутися не лише звичайним шляхом, бо тепер незвичайні часи.

Хто ж мав би дати ініціативу до створення такого важного зв'язку нашої сили? Під кожним оглядом, почавши від свого віку, досвіду й традиції, найбільше покликаний до виконання такого діла обов'язку – наш ЯВПан Гетьман Павло»⁵²⁷.

Могила О. Назарука на Раковицькому цвинтарі у Кракові (34 квартал, західний ряд, місце 25).
Світлина М. Лацяк

Смерть О. Назарука, який одним з головних завдань мав створення об'єднаного українського національно-політичного проводу у спільному Комітеті в Кракові, стала значною втратою для СГД. Достойну заміну йому під кінець 1939 р. Гетьманський Центр знайшов в особі В. Євтимовича. Тим часом у квітні-травні 1940 р. стало відомо про остаточний розкол ОУН на дві самостійні Організації – на чолі з А. Мельником (ОУН) та під проводом С. Бандери (ОУН-р)⁵²⁸. Відтоді гетьманці та бандерівці стали на шлях налагодження між собою окремого зв'язку й до початку Німецько-радянської війни між їхніми представниками відбулося кілька зу-

стрічей. Проте невдовзі ОУН(р) повідомила, що вона творитиме Комітет у Кракові під своєю егідою, позаяк, мовляв, мала там великі кадри і підпілля в Галичині, що надасть підтримку саме такому Комітетові⁵²⁹.

527 - Назарук О. Консолідація. Коли, кому й яка найпотрібніша? // На відсіч. – 1940. – Ч. 10–11. – Травень – Червень. – С. 9.

528 - Див.: Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.

529 - За всенациональну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 138.

Зі свого боку гетьманці продовжували тиснути на німецькі чинники з метою надання їм рівних можливостей в діяльності поряд з націоналістами і припинити утиски та репресії проти членів Гетьманського Руху. Так, наприклад, у листі до однієї з установ відомства А. Розенберга від 22 лютого 1940 р. гетьманці просили:

1. Надати Гетьманському Руху однакові права з УНО (ОУН) не лише формально, але й насправді: ставлення німецьких офіційних відомств мало би бути однаковим як до Гетьманського Руху, так і до УНО (ОУН).

2. Опублікувати заяву від імені офіційних установ Німеччини щодо однакових прав обидвох організацій – Української Громади (Гетьманського Руху) та УНО (ОУН).

3. Підтвердити право Української Громади в Німеччині на заснування своїх відділів на території Генерального губернаторства.

4. Інструктувати чиновників Гестапо у Варшаві, Кракові, Відні та Празі про те, щоби вони припинили вороже ставитися до гетьманців та Української Громади.

5. Призначити чиновника зв'язку між гетьманцями та німецькими урядовими установами (раніше таку посаду займав урядовий радник Геллер).

6. Не нав'язувати гетьманцям українців, що працюють агентами, як українських політичних провідників.

7. Прискорити затвердження нового статуту Української Громади в Німеччині.

8. Прибрати перепони, що заважають гетьманцям поступити на службу (наприклад: на підприємства Г. Герінга).

9. При в'їзді у нові зайняті Вермахтом області не чинити гетьманцям більших перешкод, ніж членам ОУН.

10. Реабілітувати панів Зав'янського і Дуба, яких безпідставно виселили з Райхенберга й дозволити їм негайно повернутися туди.

11. Розшукати сина українського письменника Черкасенка, що був заарештований німецькою владою у березні 1939 р. під час евакуації з Закарпатської України.

12. Негайно з'ясувати причину арешту Б. Шемета і М. Королишина, яких затримали після того, як інцидент з україн-

ським довіреном вже було залагоджено завдяки старанням пана Шредера.

13. Допомогти В. Шевчуку отримати стипендію в університеті, якої його було позбавлено без жодного приводу.

14. Об'єктивно розслідувати справу Очеренка і Гуменюка.

15. Призначити Самойловича членом Українського Допомогового Комітету у Празі.

16. За можливості, швидше з'ясувати причини арешту секретаря Української Громади у Празі інж. Голейка.

17. Видати М. Шаповалу рекомендацію.

18. Покласти край дворічним виступам членів УНО перед українцями з заявами про те, нібито лише УНО має легальне право працювати в Німеччині, позаяк цією брехнею вони тероризують українську еміграцію і заважають роботі гетьманцям (вказувалося, що у такий спосіб діяли ген. Курманович у Відні, агенти Ярого в Закарпатті, Гуменюк у Ваттенштадті та Бойдуник у Варшаві). Гетьманці зауважували, що вони вимушені у відповідь проти цієї брехні виступати у пресі, чим посилюється антагонізм серед українців, й просили покінчити з цією демагогією⁵³⁰.

Незабаром П. Скоропадський 26 квітня 1940 р., незадовго до 22-ої річниці гетьманського перевороту 1918 р. і постанови Української Держави, вже традиційно виступив зі своїм «Словом» з цього приводу і висловив впевненість, що «неминуче українська проблема так чи інакше на європейському політичному обрії повстане во всю широчінь і головне тому, що тепер державно думаючих українських людей значно більше, ніж то було в році 18-ім»⁵³¹. Він також зауважив, що на тоді вони стоять до досягнення мети все ж таки ближче, ніж у 1918-му році, натякаючи вочевидь на очікувану війну Німеччини проти СРСР і перспективу відновлення державної України у формі гетьманату під німецькою опікою. При цьому П. Скоропадський додавав, що справа державності в її остаточному розв'язанні перебуває в українських руках: «Коли державно думаючі люди, чесні і вільні духом зуміють об'єдна-

530 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 154–155.

531 - Слово Ясновельможного Пана Гетьмана // На відсіч. – 1940. – Ч. 8–9. – Квітень. – С. 2.

тися, матимуть єдиний Провід, коли сміливий голос їхній буде чути й серед українства й на світовій політичній арені – справа Української Держави буде виграна»⁵³².

Безпосередньо ж під час відзначення цієї річниці в Берліні, підіймаючи келих з тостом 29 квітня 1940 р., П. Скоропадський висловив надію, що українство, розпорошене по цілому світові, збереже свою духовну єдність і з гордістю та честю, не на словах, а на ділі, пройде через горнило іспиту, що наближалось, й одностайно і дружньо виступить на світову арену для остаточної переможної боротьби⁵³³.

Того ж дня були сходи святачної Академії у гетьманській домівці у Кракові, у якій взяли участь члени СГД, Української Громади в Німеччині та широке громадянство, а усього 40 гостей – симпатиків українського монархізму і консерватизму. Вшанування розпочалося богослужіннями у греко-католицькій та православній церквах за здоров'я гетьмана й з палкою молитви о. протоієрея Волкова, а закінчилося ввечері у міській домівці гетьманців за присутності численних гостей. Захід о 16-й год. відкрив К. Трохименко, а зі святочною промовою про основні ідеї Гетьманського Руху виступив мґ. В. Бачинський. Між іншими слово брали також сотник С. Криlach, проф. В. Андрієвський, М. Рудницька, о. Волків, др. П. Лисяк⁵³⁴. Подібні урочисті Академії з нагоди 22-ї річниці відновлення Української Держави у формі гетьманату відбулися й у Празі в залі готелю «Граф», де з палкою промовою виступив підп. В. Євтимович, що завітав з Кракова, а на завершення – ген.-пор. М. Омелянович-Павленко охарактеризував ту подію з відстані часу й зачитав власну поезію. Відзначення річниці цієї події відбулося також у Варшаві та в інших місцях перебування гетьманських організацій та осередків⁵³⁵.

532 - Там само.

533 - Промова ЯВП. Гетьмана (виголошена 29 квітня 1940.) // На відсіч. – 1940. – Ч. 10-11. – Травень – Червень. – С. 12.

534 - Святування 29 квітня у Кракові // Нація в поході. – 1940. – Ч. 5-6. – 25 травня. – С. 29.

535 - На відсіч. – 1940. – Ч. 10-11. – Травень – Червень. – С. 15.

Борис Монкевич
(Варшава, осінь 1934 р.)

У Варшаві Академія відбулася 5 травня за присутності близько 40 осіб гетьманців і запрошених гостей, що зійшлися в хаті сотника Б. Монкевича. Свято відкрив член СГД інж. В. Абрамович, після чого свою промову виголосив П. Шостаківський, а за ним свій реферат задекларував підп. Дідченко. Після чаювання та обміну спогадами, кожному членові Організації було вручено відзнаку СГД. Присутні також здійснили грошові пожертви на підтримку дітей місцевої школи ім. Лесі Українки. 23 травня у домі СГД др. І. Гладилевич зачитав реферат на тему «Гетьманська ідея

й українська інтелігенція», а 29 травня на сходах групи СГД свою доповідь на тему «Критика колоніального методу В. Липинського» виголосив мгр. П. Божко, який доводив, що русичі-українці не були колонізовані, а самі були колонізаторами північного Сходу. Розгортаючи далі свою теорію, прелегент доводив потребу українського імперіалізму, що мав би виявитися в експансії на східні й північно-східні землі тогочасної Московщини – СРСР⁵³⁶.

Тоді ж у часописі «Нація в поході», що був присвячений річниці перевороту 29 квітня 1918 р., було надруковано інтерв'ю зі П. Скоропадським, дане ним у власній оселі у Ваннзее, яке заслуговує, вочевидь, на цілковите подання:

«– Як Ви, Пане Гетьмане, оцінюєте ситуацію?

“Українці прагнули війни, слушно вбачаючи, що вона може значно наблизити нас до здійснення наших заповітних мрій.

Війна вже є.

Правда, сталось не так, як це нам уявлялося ще перед роком.

536 - Нація в поході. – 1940. – Ч. 7–8. – 25 червня. – С. 31–32.

Правда, що ми зазнали дуже болючі удари.

Але це тільки початок. В суті речі все, що трапилось, ще не міняє справи. Вже одне, що рушились з місця, відкриває нам перспективи, що можуть привести нашу українську справу до кращої будуччини”...

– Дозвольте поспитати, чому саме?

“Бачите, на мою думку, хоч причини конфлікту й лежать на Заході й розв’язання його має бути теж там, але все ж новий стабільний мир в Європі може наступити лише при правильному розв’язанні проблеми Сходу Європи.

Це багатьом людям, що несуть відповідальність, ще не зрозуміле, але до цього вони неминуче прийдуть, а, коли прийдуть до зрозуміння цього, тоді почнеться наша черга”.

– Отже, Пане Гетьмане, Ви вважаєте, що українське питання, коли не тепер, то може стати актуальним у будуччині?

“Тут треба бути точним, щоб не було баламутства.

Питання України, як певної території, де від віків перехрещуються й завузлюються ріжнотанітні інтереси ріжних світових сил, усе було, є й буде актуальним, хоч і в захованій формі, як частина іншої проблеми, ось, як наприклад “вихід до моря”, або “зв’язок Європи з Передньою Азією” й т. д. Але це немає нічого спільного з українською справою в нашій розумінню. Цікавляться українською територією, а не українським народом.

Питання прибігає гостроти й революційного характеру, як тільки воно з питання території розширюється в напрямі обернення його в незалежний, існуючий лише для себе політичний фактор. Я кажу “революційний характер”, бо таке розширення питання – це взагалі цілковита зміна відносин у цілій Європі. Тому його старанно виминають, як дуже небезпечне місце, але знова теперішнє значіння України, як території, лише тягне до себе всіх. І ось тут я досить песимістично дивлюся на те, що довкола відбувається.

При такому стані українське питання стає своєрідним мячем, що ним противники намагаються зашахувати один одно-

го. А це значить, що ця справа далі різних розвідок не просувається.

На жаль, деякі українці приймають цю гру за повноцінну монету – інтересу до українського народу і його устремлінь. З боку чужих сил – це річ нормальна, але, на мою думку, короткозора. Українська проблема трохи більша і глибша, ніж собі ці сили уявляють.

Ще раз підкреслюю, що лише в випадку правильного розв'язання проблеми Сходу Європи, ясна річ, з узглядненням інтересів і стремлінь народів, що той Схід заселяють, може наступити справжній, добрий і довготривалий мир, такий потрібний для Європи”.

– Чи є, Пане Гетьмане, дані для цього?

Василь Кужім, Іван Мірчук і Павло Скоропадський
(Ваннзее, 12 липня 1939 р.)

“Тут, бачите, ми приходимо до найважливішого й найістотнішого.

В найбільшій мірі це залежить від самих українців, від нашого духа, від нашої національної енергії. Остання оживлює народ; вона робить народ своєрідним і територію багатою, а не землею придатною лише до визиску. Коли дух народу здоровий, коли національна енергія скупчена, зосереджена й підпорядкована одній волі та чинить по лінії інтересів землі – території, тоді успіх забезпечений.

Це все веде нас до проблеми Проводу і провідної верстви. Зуміє Українство поминути Сціли і Харібди в формі чужих інтересів та впливів, зуміє воно знайти СВІЙ (підкрес-

люю це слово!) провід, зуміє в особах своїх ліпших людей усвідомити цілу небезпеку сучасних, дуже відповідальних днів для схоронення ВЛАСНОГО обличчя нашим народом і його повно-

го вияву у власних формах, і нарешті, зуміють ті ліпші люди українські, пішовши слідами своїх лицарів-предків із 1648 року, виявити високу моральність, тверду й непохитну віру в правду свого Діла та небуденну відвагу, – справа наша виграна... Путь важка..., але я особисто вірю, що кращі українські люде схаменуться й нарешті, не дивлячись на тяжкі умови, виявлять енергію і досить розуміння обставин і потреб народу. Я вірю в геній українського народу»⁵³⁷.

Чи не одразу ж після цього інтерв'ю у провідному гетьманському часописі «Нація в поході» було опубліковано документ під назвою «Наказ дня» від 6 травня 1940 р., у якому були накреслені певні висновки за проминулий 1939-й і частину 1940-го років, які «нестримним вихором пронеслися понад нами, кинули нами об землю, спустошили наші землі та знищили національні надбання багатьох поколінь»⁵³⁸. Було також вказано, що ці й дальші роки – це час вогневого іспиту для нації, іспиту її сил і здібності бути самою собою, здатності мати власне обличчя та спроможності виявити своє непохитне, власновільне національне «Я». Рівночасно зауважувалося про те, що ті роки є сповненими тих вказівок для українства, яким воно має бути та якими шляхами слід йому йти, аби вийти з вогневого горна того іспиту крицею, а не жужелицею. Як приклади цьому наводилися тогочасні доконані історичні події щодо Чехії, Польщі, Фінляндії та Норвегії, які проречисто вказували українцям загалом і гетьманцям зокрема:

«1. Не покладай надії на чужі сили!

2. Тільки ті національні спільности можуть завжди вийти з честю зі свого життєвого іспиту, навіть і такого, що відбувається за найприкріших обставин:

а) які в своїй політиці виходять із засад, що їх диктує їм власна Земля і творча традиція народу;

б) які в годину дванадцяту життя свого, в годину, коли рішається їх – бути чи не бути, спроможуться на повне посвяти, жер-

537 - Самовидець. Розмова з Гетьманом Павлом Скоропадським // Нація в поході. – 1940. – Ч. 3–4. – 29 квітня. – С. 1–3.

538 - Наказ дня // Нація в поході. – 1940. – Ч. 5–6. – 25 травня. – С. 1.

твене зосередження своїх ліпших сил під відповідним і єдино-можливим на той час проводом»⁵³⁹.

Гетьманський Центр однозначно заявив, що «в титанічній боротьбі, що оце знялася у світі, нема місця покищо для покладань із нашого боку надій на когось», позаяк, як зазначалося, ніхто навіть і пари з вуст щодо українців не пустив, не кажучи вже про якісь там декларації, що до чогось зобов'язували б того, хто їх робить⁵⁴⁰.

Водночас було наголошено, що у кінцевому висліді світові події неминуче призведуть до зміни у дотогочасному укладі сил й, відтак, слід було пам'ятати про не виключені непередбачувані можливості та несподіванки для українців в геополітичному становищі і про необхідність бути до них готовими. Тож закликалося не заглядати знизу вгору в очікуванні крихти з чужого панського столу («бо це для псів, а не для лицарства!»), не йти на службу комусь, навіть і на ролях чергових «тирольців», зрештою може й симпатичних, але все ж жалюгідних у своїй «гордості» виконавця підневольного обов'язку. Тож, усвідомивши це, гетьманці закликали українців звернути погляди в середину – на себе, зосередити волеву й розумову енергію на одному: як створити міцну духом когорту, що могла б за всяких умов, абсолютно відпірною на всі залицяння, співи та підшепти доволішнього світу, гідно нести прекрасний Український Прапор. Навколо кого і чого мала б створитися ця когорта дужих, відважних і розважних? При відповіді, вказувалося у відозві, має бути вирішальним голос Землі, голос віків нашої історії у формі державно-національної традиції та доцільність у зв'язку з углядненням елементів ситуації часу й енергії та їх економії⁵⁴¹.

А становище часу принесло удійснення постання західного європейського фронту, коли від 10 травня 1940 р. розпочалася переможна військова кампанія Німеччини проти держав Бенілюксу та Франції, які аж надто швидко капітулювали⁵⁴². Одра-

539 - Там само.

540 - Там само. – С. 2.

541 - Там само. – С. 2–3.

542 - Німецький наступ на країни Бенілюксу розпочався вночі 10 травня 1940 р. авіанальотом на летовища

зу ж по цьому провідний гетьманський часопис вийшов з заголовковою статтею, в якій заявлялося, що зрештою настав час «позбавитися гіпнози слів про “силу” демократій та “мудрість” їх чільних політиків»⁵⁴³. Порівнюючи епоху гітлерівських війн з наполеонівськими війнами, вони визначали, що будь-які напрямні воєнних походів як Наполеона, так і Гітлера, які мусили стати консерваторами й несли новий революційний дух і нові ідеї далеко ген поза межі своєї батьківщини, головною метою своїх війн мали Англію. При цьому зауважувалося, що, власне, сама Британія завше від XIX ст. докладалася до занепаду Франції в напрямі приспання національної чуйності французів, намагаючись затерти в їхній свідомості органічність антагонізму між їх батьківщиною та Англією. Англією вже не королів з англо-саксів, а верхівки з «рокшильдів», що опанували в ній впливами і владою.

І цим чинником стало світове жидівство. «Жидівство на той час уже не потребувало тронів, по ступнях яких силою золота воно вилізало з гета, бо трони з їх тодішнім оточенням перешкоджали жидівству дістатися до політичної керми, – вказувалося у «Нації в поході». – Але саме англійський королівський трон був виїмком: із часів Дізраелі Англія з її королівським троном стає об'єктом особливих пеклувань жидівства. Схема досить проста й ясна: Англія була найбільш підхожою державою,

Бельгії о 4-й год. ранку та ударом сухоходних військ о 4:35 за часом Люксембургу та о 5:30 по Голландії. Люксембург протримався лише кілька годин і здався. Вже 11 травня оборону голландців на каналі Альберта було зламано. До 13 травня основні німецькі сили, переправившись через мости, утримувані парашутистами, почали штурм так званої «Голландської фортеці». Німці підійшли до Антверпену та Роттердаму. 14 травня люфтваффе здійснили бомбування Роттердама. Того ж дня було підписано повну капітуляцію країни, а королеву Нідерландів Вільгельміну було евакуйовано до Англії. 28 травня капітулювала Бельгія. Союзниками це визнання себе переможеною було розцінено як зраду, хоча король Леопольд III й відмовився особисто підписати акт про капітуляцію й, на відміну від монархів Нідерландів і Норвегії, залишився на батьківщині. Після відмови затвердити колабораціоністський уряд, бельгійський король до кінця війни перебував під домашнім арештом. 13 травня німецькі війська перетнули франко-бельгійський кордон і зайняли Седан, звідки розпочали наступ до Ла-Маншу і на Париж. 10 червня у війну проти Франції вступила Італія й окупувала місто Ментон на Лазуровому Березі Середземного моря. 14 червня німецькі війська без бою захопили столицю Франції Париж, а через три дні глава уряду маршал Ф. Петен звернувся до Німеччини з проханням про перемир'я. Німці, однак, не припинили свого наступу й оволоділи Шербургом, Брестом, Греноблем та іншими містами. 22 червня між Францією та Німеччиною було підписано перемир'я та французьку капітуляцію, що призвело до поділу Франції: Німеччина контролювала північ і захід, невелика італійська окупаційна зона на південному сході, і не окупований терен – *Zone libre* на чолі з маршалом Ф. Петеном як головою режиму Віші. За два дні поблизу Риму було підписано й акт про капітуляцію Франції перед Італією.

543 - Напередодні // Нація в поході. – 1940. – Ч. 7–8. – 25 червня. – С. 1.

опанувавши апарат якої, так легко було простягнути руки до керми над цілим світом, бо ж саме Англія була в дорозі до його цілковитого опанування»⁵⁴⁴. Відтак виходили історичні нашірування, як то: Версальський трактат – це вихідна позиція до Женевського «збіговиська», яке було прообразом майбутнього синедріону, а такі великі держави, як Росія та США вже були настільки опановані жидівством, що могли лише включитися до величного задуму його голів. «Масонерія, різні інтернаціонали, друковане слово під жидівським контролем, грошовий анонімний капітал під покрівцем “свобод” демократично-республіканської системи з залежними від нього наймитами в “урядах” – ось засоби, що ними була засипана прірва між Англією і Францією», – заявлялося у провідному гетьманському часописі у червні 1940 року⁵⁴⁵. Тож Франція, національно і расово zdeгpaдoвaнa через революційну демократію та британські інтриги, після розквіту в епоху лілій Бурбонів і орлів Наполеона, перетворилася на кволу знедуховлену державу жида Мандля і

Беніто Муссоліні

кольорового солдата й, відтак, програла війну. Програла національній і расовій Німеччині, проти якої повстав світ ізраїльської Англії, сателітом якої була Франція.

Гетьманський часопис, цитуючи слова Б. Муссоліні від 10 червня 1940 р. про титанічну боротьбу бідних проти вигодожувачів і монополізаторів усіх багатств й золота світу, боротьбу молодих і плодючих націй проти безплідних і засуджених на загибель народів, боротьбу між двома століттями і двома світоглядами, запевняв у перемозі нового, а в ньому і з ним й українців. У

544 - Там само. – С. 2.

545 - Там само.

цьому бою за Завтра та його новий уклад, бою за нову людину в нових умовах життя, за особистість, яку на Сході знищив безобличний комуністичний колектив, а на Заході її розклала анонімна демократична більшість, впливало на порядок денний питання: «Чи ж готові ми, українці, щоб включитися в цей процес і тим зайняти в новій Європі відповідне до наших прагнень та величі нашого народу становище?». Й подавалася на нього відповідь: «В своїй творчій частині, в особі Гетьманського Руху, Українство на це готове!»⁵⁴⁶.

Що спричинило вибух такої майже екзальтованої публічної пронацистської друкованої риторики на шпальтах гетьманського часопису? Вочевидь, принаймні, дві спонуки водночас: неймовірні тогочасні успіхи німецької зброї на європейському театрі воєнних дій, а також загострення у ту ж пору стосунків гетьманського проводу з націонал-соціалістичною верхівкою Райху. Так, наприклад, про тертя між гетьманом і німцями та ускладнення діяльності СГД на теренах, що підлягали нацистському впливові, свідчить й таємна депеша Міністерства закордонних справ Німеччини до представника німецького МЗС при райх-протекторі Богемії та Моравії від 8 червня 1940 р. Йшлося, зокрема, про скасований раніше запланований візит П. Скоропадського з райх-протектором й додавалося, що «з огляду на німецько-радянські відносини, видається доцільним уникати всього, що могло б викликати недовіру радянського уряду в українському питанні. Відповідно, Міністерство закордонних справ надає значення тому, щоб українські організації Великої Німеччини не вели політичної діяльності. Це стосується і колишнього гетьмана Скоропадського та його руху»⁵⁴⁷.

У конфіденційному повідомленні також засвідчено, що компетентні офіційні німецькі чинники пропагували і сприяли посиленню позицій УНО (громадській організації, що перебувала під кермом ОУН) серед української еміграції на противагу Гетьманському Руху, що призвело останнім часом до зменшення

546 - Там само. – С. 4.

547 - The German Foreign Office to the Representative of the German Foreign Office With the Reich Protector of Bohemia and Moravia; June 8, 1940 // URL: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/nazsov/ns134.htm>

його значення. При цьому у Берліні зауважували, що гетьман, проте, все ще мав багато прихильників за межами Німеччини, особливо в США та Канаді, де кілька тисяч українців присягнули йому на вірність і визнавали його родину спадковою династією.

Разом з тим повідомлялося, що МЗС і Гестапо постійно перебувають у контакті з гетьманом, який завжди зберігав лояльне ставлення до Німеччини. МЗС, аби забезпечити йому та його сім'ї дохід, що відповідає становищу, все ще регулярно виплачувало П. Скоропадському значну допомогу на додаток до щомісячного гонорару, наданого покійним райхс-президентом фельдмаршалом П. фон Гінденбургом у 1928 році. Водночас наголошувалося й на тому, що нажаль, стосунки із П. Скоропадським вже деякий час погіршуються, позаяк 73-річний гетьман, вочевидь, вважає своїм головним обов'язком атакувати й кинути підозру на інші українські угруповання, особливо на вищезгадане УНО.

Невдовзі, виступаючи на святі Св. Петра і Павла 12 липня 1940 р. в Місцевій Організації СГД у Берліні гетьман у короткому слові нагадав раніше казані ним слова, що в «Гетьманських Русі найважливіше – це створити з Союзу Гетьманців-Державників справді непохитну організацію», сила якої буде не в числі членів, «а в тому, щоб усі її члени жили однією Великою Ідеєю, однаково думали й одностайно чинили»⁵⁴⁸. Звертаючись до присутніх, П. Скоропадський відверто додав: «Треба, щоб, усі Ви були щільно споєні поміж собою, а ціла організація була б духом, серцем і всім своїм єством зо мною»⁵⁴⁹. Вочевидь, на гетьмана, як і на всіх його однодумців, тоді впливала напружена як міжнародна, так і внутрішньонімецька політична дійсність, за якої СГД існував на теренах Райху де-юре нелегально⁵⁵⁰.

548 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 10490, т. 2, арк. 148 зв.; Слово Ясновельможного Паана Гетьмана до членів МО СГД – Берлін у День св. Петра й Павла // На відсіч. – 1940. – Ч. 12–13. – Липень–Серпень. – С. 2; Слово Ясновельможного Паана Гетьмана до членів МО СГД – Берлін у День св. Петра й Павла // Нація в поході. – 1940. – Ч. 9–10. – 25 липня. – С. 1.

549 - Там само.

550 - 3 Днем Янгола П. Скоропадського того року привітало велика кількість людности, зокрема й генерали: Єрошевич, Шепель, Пузіцький, Яшніченко, Вовк, Савченко-Більський, а також 45 старшин і 50 підстаршин з Калішу, 64 українця з Праги, гетьманські старшини на чолі з Євтимовичем з Кракова, понад 200 старшин і

* * *

Фактично легальні заходи Гетьманського Руху у Третньому Райху з часів націонал-соціалізму провадила Українська Громада в Німеччині (яку майже повністю було підпорядковано впливові СГД)⁵⁵¹. Власне, саму цю організацію було створено Б. Лепким і З. Кузелею у Берліні ще у 1919 р. як громадсько-культурне товариство й на межі 1920–1930-х рр. її чисельність сягнула бл. 6 тис. осіб⁵⁵². Проте у першій половині 1930-х рр. членство Української Громади в Німеччині почало катастрофічно зменшуватися, поступаючись першістю УНО. Тож коли у 1934 р. керівний орган організації очолив симпатик гетьманської ідеї (не гетьманець), директор Українського Наукового Інституту в Берліні І. Мірчук, Українська Громада в Німеччині існувала на рівні гуртка, в якій членство мали особи як республіканських, так і націоналістичних поглядів, а на свої загальні збори у столиці держави у лютому 1935 р. вона спромоглася зібрати лише 58 членів⁵⁵³.

Саме на цих загальних зборах, що відбулися 27 лютого 1935 р., новим головою Організації було обрано одного з провідних членів Гетьманського Руху, тогочасного члена Ради Присяжних УСХД Олександра Скорописа-Йолтуховського. До складу Управи Української Громади в Німеччині увійшли член Гетьманської Управи С. Лощенко та видний діяч УСХД Б. Шемет. 28 березня 1936 р. німецьким судом було затверджено обрану

Печатка «Української Громади в Німеччині» (1939 р.)

козаків з Позена, Трейко від імені старшин і вояків Холмщини та багато інших українців з усіх усяд.

551 - Вступний внесок до «Української Громади» складав 1 марку, а поточний місячний членський внесок – 50 пфенігів.

552 - Українська Громада // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Т. 9. – Париж; Нью-Йорк, 1980. – С. 3351.

553 - «Крок вперед»... (Лист із Берліна) // Тризуб. – 1935. – Ч. 12. – С. 6.

загальними зборами Управу Української Громади в Німеччині, яка розподілила повноваження своїх членів таким чином: голова – О. Скоропис-Йолтуховський, заступники голови – професор І. Мірчук і підполковник інж. С. Лощенко, секретар – О. Згорлякевич, казначей – студент П. Смереканич, члени – полковник Бламаренко і Феркуняк. Референти: а) зовнішніх зносин з українськими іноземними організаціями – проф. І. Мірчук; б) загальноорганізаційна – підп. С. Лощенко; в) організація зв'язку з робітниками – Феркуняк; г) секція колишніх військовиків – полк. Бламаренко; д) преси – Смерсканич; е) святкувань і вистав – інж. Мельничук. Ревізійна комісія: проф. З. Кузеля, С. Криволап, З. Тимків. Статутна комісія (з перегляду Статуту): Димінський, Крупницький, Лощенко, Феркуняк. Комісія з установлення арійського походження: антрополог Р. Кндик, В. Кужим, О. Згорлякевич⁵⁵⁴.

З того часу чисельність членства Української Громади поступово почала зростати і вже у червні 1935 р. перший же її прилюдний захід з вшанування Т. Шевченка в Берліні зібрав понад 850 українців-емігрантів, а 24 серпня того ж року вона відозвою «До Українців, що перебувають в Німецькій державі» закликала еміграцію до єднання та уникнення «партійного розпорощення» і «класових упереджень»⁵⁵⁵. У наступні роки Українська Громада в Німеччині організовувала не лише чисельні віче, зібрання, читання рефератів, допомогу українським емігрантам і біженцям як фінансово, так і з легалізацією і пошуком працевлаштування, звільнення з-під арештів українців-дезертирів з польської армії тощо⁵⁵⁶, а й посиленням власної публічної дипломатії у вигляді телеграм і звернень до європейських політиків з закликами підтримати боротьбу за незалежність Карпатської України. Так, наприклад, лише протягом вересня–жовтня 1938 р. Українською Громадою в Німеччині було надіслано від-

554 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 3, арк. 92.

555 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 196, арк. 39.

556 - Шемет Б. З діяльності Української Громади в Німеччині за 1937–1938 рр. // ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 196, арк. 41 зв.

повідні телеграми до А. Гітлера, Б. Муссоліні, Н. Чемберлена, Е. Даладье, Е. Галіфакса, Й. Ріббентропа і Г. Чіано⁵⁵⁷.

Посилення активності проводу Організації почало приносити свої плоди і у наступні роки Українська Громада в Німеччині збільшила свою чисельність від 136 осіб у 1937 р. до 232 членів на кінець 1938 р. й навіть почали засновуватися нові її філії, зокрема в Егері, Райхенбергу (Судети) та Відні (Австрія)⁵⁵⁸. Ця тенденція до зростання стрімко посилилася у 1939–1940 рр., у тому числі й через збільшення біженців та емігрантів з Карпатської України й Чехії та з розділеної й окупованою Німеччиною і СРСР Польщі, а також завдяки влиття до її лав членів СГД (в тому числі й цілими сім'ями з дорослими дітьми⁵⁵⁹) і пожвавлення інформаційно-пропагандистської діяльності Гетьманської Управи на теренах Третього Райху. У цілком таємній довідці IV Управління МВС УРСР у червні 1953 р. «Про антирадянську діяльність української монархічної організації “Союз гетьманців державників (СГД)” вказувалося, що провідними діячами Української Громади у Берліні у 1939 р. були ген. А. Вовк, Ю. Русов, Б. Гомзин та І. Сапіга.

Між тим на початку березня 1939 р. до П. Скоропадського дійшли чутки про заборону німецькою владою для українців та представників інших народів, що мали німецьке громадянство, перебувати у лавах своїх національних об'єднань, товариств, організацій тощо. Гетьман одразу ж намагається з'ясувати достовірність таких відомостей серед німецьких владних чинників. Так, зокрема, вже 3 березня 1939 р. він пише у листі до начальника штабу Зовнішньополітичного управління НСДАП А. Шиккеданца: «Як мені передають, німецькі влади набито збираються заборонити усім українцям, що прийняли німецьке підданство, приймати участь у громадському житті українців. Справа торкається зокрема “Української Громади” в Німеччині та двох

557 - Колісник Д. Гетьманський рух і Українська Громада в Німеччині напередодні та на початку Другої світової війни // Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія. – 2012. – Вип. 17. – С. 202.

558 - Шемет Б. З діяльності Української Громади в Німеччині за 1937–1938 рр. // ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 196, арк. 41 зв.–42.

559 - Про вступ всіх гетьманців до С.Г.Д. і проведення відповідної діяльності // Бюлетень Краєвої Організації СГД в Протектораті Чехія і Моравія. – 1940. – Ч. 4. – С. 1.

Олександр Скоропис-Йолтуховський

її членів, пана Скоропис-Йолтуховського і професора І. Мірчука. Пан О. Скоропис-Йолтуховський є відомою діяльною особою в громадських українських колах, він вже багато років є головою “Української Громади”. Професор І. Мірчук не менш відомий в наукових і громадських українських колах, він також є активним членом “[Української] Громади”.

Можливо, чутки, що дійшли до мене, й правдоподібні. Якщо це так, то прошу Вас, вельмишановний пане Шиккеданце, потурбуватися про відміну цієї постанови, що є важким ударом для “Української Громади” в Німеччині та її культурної праці»⁵⁶⁰.

Можна лише подивуватися інформованості П. Скоропадського, позаяк, як виявилось, А. Шиккеданц нічого не знав про такі наміри влади Райху. Відтак 6 березня 1939 р. він надсилає свій запит до начальника поліції безпеки (Гестапо), штандартенфюрера Г. Мюллера. «Від гетьмана Скоропадського я отримав листа від 3 березня 1939 року, – писав А. Шиккеданц. – Додаю копію цього листа.

Прошу Вас повідомити, чи готується дійсно до опублікування така постанова, про яку йдеться у листі гетьмана, та якщо так, то з яких міркувань. За швидку відповідь на мій лист я був би Вам вельми вдячним»⁵⁶¹.

Відповідь начальник штабу АПА (А. Шиккеданц) отримав лише 15 березня 1939 р. від штурмбанфюрера СС, кримінального радника і керівника відомства II А в Гестапо Р. Геллера⁵⁶².

560 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 177–178.

561 - Там само, арк. 177.

562 - Райнхольд Геллер (1885–1945?) був офіцером у Першу світову війну, а потім членом добровольчого корпусу бригади Ергарда. Від 1919 до 1933 рр. працював у відділі I А Управління поліції Берліна з перервою (у цей

Він доповідав, що метою його департаменту є допускати в об'єднання безпідданих тільки осіб без громадянства й це сходиться з думкою зовнішньополітичного департаменту (АПА), що підтверджувалося відповідним листом відділу Б-Схід від 2 квітня 1935 року Зовнішньополітичного відомства НСДАП. Тож Р. Геллер вважав, що російські чи українські емігранти, що побажали прийняти німецьке підданство, ставали німецькими громадянами і таким чином приймаючи на себе обов'язки німців, вступаючи до лав німецького народу. Відтак таким німецьким підданим, що вважали Німеччину своєю новою Батьківщиною, на його думку, не можна дозволяти діяльної участі в російських чи українських емігрантських об'єднаннях. В інакшому ж випадкові, коли емігрант, що прийняв німецьке підданство, думає перш за все вважатися українцем чи росіянином, а потім лише німцем, то нехай він краще подасть прохання про вихід з німецького громадянства. А це, як засвідчував Р. Геллер, що-правда, несе тій особі деякі незручності.

Таке рішення також зумовлювалося практикою державної поліції минулих років щодо нагляду за діяльністю німецьких підданих в емігрантських організаціях, а також з огляду на чинність наказу заступника фюрера про те, що іноземні організації не належать підтримці з боку партійних відомств НСДАП. Це стосувалося усіх німецьких громадян.

Тож Р. Геллер просив А. Шиккеданца дотримуватися саме такої точки зору, заснованої на досвіді державної поліції, й повідомити П. Скоропадському про те, що вимога про розпуск німецьких членів Української Громади є заходом німецької влади суто внутрішнього політичного характеру й застосовано його до усіх інших емігрантських організацій, без огляду на їхній склад і керівництво. Він також додавав, що кожному німець-

час 1919–1920 рр. був відряджений до поліції безпеки). Ще до 1933 р. вважався експертом з лівих рухів і після «зміни влади» надавав новим керівникам НСДАП безцінні послуги. Від червня 1930 р. по серпень 1932 р. був членом Демократичної партії та інших республіканських організацій. У 1933 р. вступив до НСДАП, у 1938 р. прийнятий до лав СС. Після вступу Г. Мюллера на посаду в Гестапо 20 квітня 1934 р. Р. Геллер був заступником начальника підрозділу II 1 А (комуністично-марксистські рухи та ін.). У 1939 р. він, будучи штурмбанфюрером СС і вищим урядовцем, а також кримінальним радником, керував відомством II А (комунізм, марксизм, радянські росіяни, антидержавна іноземна діяльність). Під час Другої світової війни був керівником поліції Потсдама.

Интер'єр штаб-квартири Гестапо в Берліні (1934 р.)

кому підданому української національності надається можливість набути членства в українському клубі (СУН), що об'єднував представників української меншини в Німеччині.

Крім того, як виявилося, саме Р. Геллер запропонував Українській Громаді розпустити своїх членів, що мали

німецьке громадянство. Таку ж вимогу ще раніше було висунуто усім російським, українським і кавказьким організаціям. Усі національні організації та об'єднання виконали ту вказівку, окрім Української Громади. «З огляду на те, що гетьман Скоропадський в Німеччині користується гарною репутацією, – зазначав Р. Геллер, – від примусових заходів проти «[Української] Громади» поки відмовилися. Було б не справедливо надавати права лише тільки одній організації у той час, як інші були позбавлені їх. А тому ми вирішили скористатися майбутніми генеральними зборами «[Української] Громади», з тим, щоби засобом її керівників змусити німецьких підданих залишити Громаду»⁵⁶³.

24 березня 1939 р. Зовнішньополітичний департамент НСДАП в особі фон Гардера повідомив Гестапо, що він згоден з роздумами і змістом листа Р. Геллера. Вказувалося також про те, що за порадою державної поліції безпеки про вказану точку зору було повідомлено П. Скоропадського й він з увагою поставиться до зазначеної вимоги, але, водночас, висловлювалося прохання до Гестапо уникати усілякого поспіху у цій справі⁵⁶⁴.

Невдовзі, 7 травня 1939 р. у Берліні було зібрано *Загальні збори Української Громади в Німеччині*, які привітальною промовою

563 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 175.

564 - Там само, арк. 174.

відкрив дотогочасний її голова О. Скоропис-Йолтуховський, що традиційно запропонував на голову Зборів проф. З. Кузеля, кандидатуру якого було прийнято делегатами одностайно. Поміж виступів, дискусію викликав звіт попередньої Управи на чолі з О. Скорописом-Йолтуховським, внаслідок якої троє критиків покинули залу й оголосили про своє припинення членства в Організації. Своєю чергою сам О. Скоропис-Йолтуховський пояснив присутнім причину відсунення речення цих Зборів вперше тому, що він виїздив до Карпатської України, а пізніше – з незалежних від Управи причин. На пропозицію Ревізійної комісії делегати одноголосно схвалили діяльність Управи і подякували їй та її голові за здійснену роботу.

По перерві було обрано нову Управу у складі: консул Василь Кужім (голова; редакційна комісія), полк. Микола Бламаренко (заступник голови; статутна комісія), Микола Заклицький (заступник голови), Теодор Вах (голова Райхенберзької філії у Судетській області), Степан Когут (скарбник), інж. Богдан Шемет (секретар), студ. Василь Хома (статутна комісія), Дмитро Феркуняк (статутна комісія; редакційна комісія), полк., інж. Василь Мурашко, поручн. Теодор Кизима. Ревізійну комісію обрано у такому складі: сотн. Юрій Селецький, інж. Катерина Мурашко і Микола Шаповал. До Редакційної комісії також було кооптовано д-ра, полк. Бориса Гомзина. Під час обрання членів Управи делегати висловлювали й деякі побажання до їхньої подальшої роботи, зокрема звернено увагу на потребу притягнення до громадської праці національно малосвідомих та інертних елементів, а також у ширшому обсязі, ніж було до того, робітництва й щодо залучення у допомогу членам Управи поодиноким членам Організації⁵⁶⁵.

1940-й рік став новим етапом в історії Української Громади в Німеччині. Однією з її традицій вже стало відзначення Різдва та Великодня за участі всіх членів, що перебували в Берліні та його околицях. Великодень 1940-го року громадівці відзначали у великій залі столичного готелю «Tiergartenhofen», куди о 13-й

565 - Український Робітник. – 1939. – Ч. 36. – 8 вересня. – С. 7.

годині прибув Павло Скоропадський з доньками Єлисаветою та Оленою. У вестибюлі ресторації гетьманську родину вітав тогочасний голова Української Громади в Німеччині полк. М. Бламаренко, а при їхньому вступі до зали – хор піснею-гімном «Живи нам гетьмане України». Свякування тривало до вечора за великого сходу українського громадянства Берліна та його околиць⁵⁶⁶.

Значно поживила свою діяльність Українська Громада в Німеччині й на теренах Протекторату. Так, Празька філія Української Громади в Німеччині вже на початку 1940 р. випустила перше число «Вісника Української Громади в Протектораті», де голова тієї філії інж. Микола Грабина, звертаючись до членства філії й вказуючи напрямні її праці, між іншим писав: «Українська Громада в Протектораті теж хоче виконати свою частину громадської праці на еміграції та береться за це діло чесно, одверто, з одним лише наміром і девізом, що Українська Громада буде служити українському загалові в його цілому та бодай на ґрунті громадської співпраці буде стреміти досягнути повної єдності всієї української еміграції в Протектораті»⁵⁶⁷.

Особливо активно Українська Громада діяла у культурно-громадській сфері через свої публічні заходи. Так, у січні 1940 р. у Віноградському Народному Домі у Празі нею було організовано святочну Академію в пам'ять історичних подій 22 січня 1918 і 1919 років⁵⁶⁸. Широкого розголосу набули заходи, зокрема, й в рамках культурно-освітнього плану щодо створення єдиного для всіх українських організацій Святочного Шевченківського Комітету для вшанування свята роковин Тарасових. У цьому контексті, власне, було здійснено просвітницько-історичні доповіді-лекції: проф. Д. Дорошенка «Розвиток ідеї української державности протягом XIX та початку XX ст.»; проф. П. Росіневич-Щуровської «Лірика в творах Стеценка»; проф. Д. Дорошенка «Про життя української колонії під час облоги Варшави»;

566 - Великдень в Берліні // На відсіч. – 1940. – Ч. 10–11. – Травень – Червень. – С. 14.

567 - Вісник Української Громади в Протектораті. – 1940. – Ч. 1.

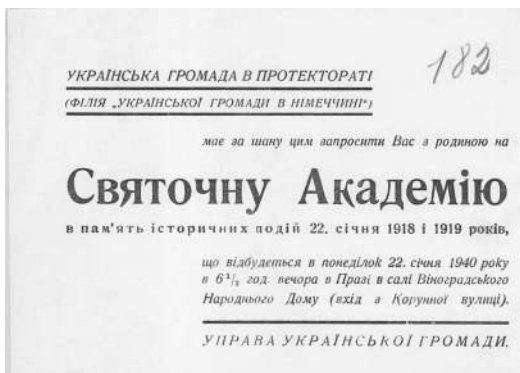
568 - ЦДАВО України, ф. 4002, оп. 1, спр. 36, арк. 182.

арх. А. Корнійчука «Козацьке бароко»; проф. В. Щербаківського «Мемуари з р. 1904 (Ювілей Лисенка)»; проф. І. Панкевича «С. Ф. Черкасенко й його творчість»⁵⁶⁹.

Сама Шевченкова Академія, впоряджена місцевою Українською Громадою, відбулася 31 березня 1940 р. у залі Віноградського Народного Дому у Празі. Її відкрив голова Української Громади в Протектораті

інж. М. Грабина, далі урочисту промову виголосив проф. Д. Дорошенко, а др. П. Богацький зачитав реферат, присвячений 100-річному ювілею видання першого «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. Академічна частина заходу була виповнена декламаціями: артистки Н. Дорошенкової (уривок з «Гайдамаків»), М. Ігнатишинівної («Дума на Шевченкові роковини року Божого 1940», написана В. Лащенком), д-ра К. Вагилевича (його власний вірш «Поклін Тарасові»), хор під орудою д-ра Ю. Гаєвського («Заповіт»). У залі було присутнє чисельне українське населення Праги⁵⁷⁰. Загалом у Протектораті усі вечірки Української Громади мали викультурний рівень та користувалися вселюдною прихильністю українського громадянства.

17 травня 1940 р. у помешканні готелю «Граф» у Празі відбулися надзвичайні загальні збори філії Української Громади в Німеччині у Протектораті, на яких було обрано її нову Управу. Причиною позапланового зібрання й переобрання очільника стало те, що дотеперішній голова філії, гетьманець інж. М. Грабина внаслідок погіршення здоров'я мусив відійти від дієвого

Запрошення Української Громади в Протектораті [Богемії і Моравії] (філії Української Громади в Німеччині на святочну Академію в пам'ять історичних подій 22 січня 1918 і 1919 років (Не пізніше 22 січня 1940 р.)

569 - 3 життя в Великонімецьчині, Протектораті й кол. Польщі // Нація в поході. - 1940. - Ч. 1-2. - 15 березня. - С. 29.

570 - В Протектораті. Шевченківська Академія в Празі // Нація в поході. - 1940. - Ч. 3-4. - 29 квітня. - С. 32.

кермування. Голова ревізійної комісії Ф. Швець високо оцінив внесок М. Грабини у розвитку Організації, відзначивши, що саме за його головування вона стала на ноги і набула значної чисельності. Наступником М. Грабини на посаді голови Української Громади в Німеччині у Протектораті було обрано проф. Д. Дорошенка, а до складу Управи увійшли: п. Павлова, інж. Білоус, п. Павлійчук (заступник голови), інж. Стецков, підп. Росіневич, інж. Калюжний.

Дмитро Дорошенко

Навесні 1940 р. чисельність усієї Організації почала швидко зростати за рахунок масового вступу до її лав організованих гетьманців місцевих філій та осередків СГД з усіх теренів Райху. Сприяло цьому, зокрема, й розпорядження Організаційного відділу Гетьманської Управи від 10 травня 1940 р. із вказівкою негайно набути членства в Українській Громаді усім членам СГД, а також їхнім дружинам і дорослим дітям⁵⁷¹. Як наслідок Українська Громада в Німеччині, наприклад, у її філії в Протектораті Чехія і Моравія на чолі з М. Грабиною (а від 17 травня 1940 р. – Д. Дорошенком) за кілька

місяців довела своє членство на середину травня 1940 р. вже до 140 осіб⁵⁷², а уся Українська Громада в Німеччині мала 34 філії з 3 тис. 173 членами (тоді як іще 1 квітня того ж року їх було лише 300)⁵⁷³.

Усі загальні збори філій відвідував призначений представник (делегат) Централі Української Громади в Німеччині, який потім подавав свій звіт у Берлін. Так, наприклад, 1939 року

571 - Про вступ всіх гетьманців до С.Г.Д. і проведення відповідної діяльності // Бюлетень Краєвої Організації СГД в Протектораті Чехія і Моравія. – 1940. – Ч. 4. – С. 1.

572 - З українського життя в Протектораті // Нація в поході. – 1940. – Ч. 5–6. – 25 травня. – С. 30.

573 - ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 1073, арк. 2.

10 червня відбулися святочні збори з нагоди уродин І. Франка філії у Егері (Судети), а 9 липня – загальні збори філії у Гріммені⁵⁷⁴. Сприяло посиленню становища у Протектораті Української Громади в Німеччині й представництво Гетьманської Управи у Чехії та Моравії в особах підп. М. Росіневича (голова), др. М. Кухаришина, інж. Т. Лося й архітектора М. Гаврусевича.

11 липня 1940 р. німецька влада затвердила новий Статут Української Громади в Німеччині. У посвідченні, виданому з цього приводу інспектором юстиції в якості чиновника з виробництва документів відділу мирового суду в Берліні (відділення 582), зокрема, вказувалося: «Цим посвідчується, що вище вказана зміна статуту сьогодні під № 2950 записана до списку товариства нижче підсисавшого суду. Берлін, 11 липня 1940 р.»⁵⁷⁵.

Перш за все, у Статуті зазначалося на назву – Українська Громада в Німеччині, її місцезнаходження – місто Берлін, а також, що діяльність Організації розповсюджується на Великонімеччину, протекторат Богемію і Моравію, область державних інтересів Німеччини та Словаччину. Організація зареєстрована у спискові товариств на підставі німецьких законів, також і в німецькому перекладі.

II. Мета. Організація ставить собі за мету об'єднання українців, що живуть у Німеччині та в названих решті областях, на засаді самостійної, всеукраїнської держави для:

а) підтримання національної ідеї серед українського населення в Німеччині та інших вищеназваних областях;

б) прояву волі українського населення в Німеччині щодо національних українських питань загалом і в Німеччині та інших вище названих областях по окремої;

в) роз'яснення українських питань і правдивого висвітлення таких також і в неукраїнських колах Німеччини;

г) розвитку національної культури і просвітництва серед українців, що живуть у Німеччині та в інших вище названих областях, і для їхньої матеріальної підтримки.

574 - Бюлетень Української Громади в Німеччині. – 1939. – Ч. 1.

575 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 149.

Зауважувалося також, що Організація не переслідує мети економічного прибутку.

III. Засоби. Для досягнення цієї мети організовуються лекції, курси, доповіді політичного, літературного та іншого характеру, виставки, концерти, громадські та іншого роду збори. Їй надається право організації шкіл і різних курсів, притулків та їдалень, утримання бібліотеки і читальні, органів друку, організації православних і католицьких громад.

Організація підтримує тісний зв'язок з неукраїнськими колами, розвиває книговидавничу діяльність українською та іншими мовами й надає матеріальну допомогу незаможним своїм членам на підставі взаємодопомоги, збираючи для цієї мети гроші. Вона засновує також ощадні каси і допоміжні фонди. Для розвитку фізкультури вона організовує серед своїх членів спортивні гуртки.

IV. Фонди організації складають членські внески, пожертви приватних осіб, підприємств та інші надходження.

V. Члени. Члени Організації бувають двох категорій: почесні та дійсні члени. Почесними членами могли стати тільки такі українці, котрі були у стані вказати на особливі заслуги у справах Української Держави та її Організацій. Дійсним членом міг стати будь-який українець, що стоїть за самостійність українського народу та ставиться прихильно до Гетьманського Руху. При цьому зауважувалося, що якщо до Організації примикають цілі товариства, то їх члени мають право залишатися членами цих товариств згідно їх внутрішньому регламенту.

VI. Прийом у члени. Той, хто бажав стати членом Організації мав подати заяву керівникові відділення, додаючи рекомендацію двох дійсних членів. Прийом до Організації здійснювався головою Української Громади за пропозицією керівника відділення. За пропозицією трьох членів Організації та з додачею письмової характеристики на кандидатів у почесні члени, переліченням їх заслуг у справі Української Держави чи її Організацій, ці особи могли бути призначені почесними членами за пропозицією делегатів З'їзду відповідно Статуту. Рішення

З'їзду делегатів вважалися дійсними, якщо воно було прийняте двома третинами голосів усіх учасників З'їзду, що мали право голосування.

VII. Втрата членства. Членство припинялося заявою про вихід члена з Організації. Виключення членів здійснювалося керівництвом Організації на підставі рішення Організаційного Суду або керівника відділення. Виключення з Організації могло здійснюватися з приводу недотримання Статуту Організації чи інтересів українського народу, моральних або етичних розкладань, або за несплати членського внеску за три місяці, попри нагадування. Виключеному надавалося право апелювати до організаційної Ради.

VIII. Вступні та щомісячні внески (їхній розмір) визначався головою Організації та затверджувався організаційною Радою.

IX. Склад Організації. Організація складається з відділень; кожне відділення має свого голову і ревізійну комісію. В областях, що мали інше законодавство, ніж Великонімеччина, наприклад у Протектораті, областях державних інтересів Німеччини і в Словаччині, відділення об'єднувалися в "області". На чолі "області" стояв обласний провідник. Діяльність відділень та обласних керівників узгоджувалася й кермувалася головою Організації та організаційною Радою. На чолі всієї Організації стоїть покровитель. Репрезентаційним і дорадчо-вирішальним органом Організації був З'їзд делегатів, що мав збиратися раз на рік. Виконавчим органом Організації була обрана на З'їзді делегатів організаційна Рада.

Данило, Олена, Олександра та
Елісавета Скоропадські
(Ваннзее, 12 липня 1939 р.)

Х. Покровитель. Покровитель – це вищий і незмінний провідник (керманич) Організації. Покровитель обирався на першому засіданні організаційної Ради простим голосуванням з числа особливо заслужених у справі державного відновлення України осіб. Покровитель призначав свого заступника і затверджує обраного голову організаційної Ради, його заступника і секретаря. Покровитель призначав і заміщав за пропозицією організаційної Ради головного керівника, у випадку також і керівників окремих нив Організації з числа членів організаційної Ради. Покровитель також затверджував рішення організаційної Ради, що вступали після цього в дієвість, а також у випадку потреби мав право для збільшення організаційної Ради призначати членів організаційної Ради. Число призначених покровителем членів Ради не повинно було перевищувати числа обраних З'їздом делегатів членів Ради.

XI. Організаційна Рада була виконавчим органом й обиралася у кількості п'яти членів на З'їзді делегатів терміном на три роки. Крім них до членів Ради належали також почесні члени, призначені покровителем. Організаційна Рада обирала з своїх членів голову, його заступника і секретаря, які затверджувалися покровителем. Вони складали головування Організації в сенсі § 26 Кодекса цивільних законів. До обов'язків Організаційної Ради входило: а) прокламація покровителя на першому засіданні; б) переведення в життя рішень З'їзду делегатів і передача їх покровителю з його резолюціями; в) керування окремими галузями діяльності (напр.: спорт, мистецтво); г) кермування організаційним Судом; він створювався при організаційній Раді під головуванням одного, призначеного покровителем члена Оргради і трьох членів, обраних делегатами З'їзду; д) обговорення принципових та ідеологічних питань за пропозицією покровителя, самої організаційної Ради або З'їзду делегатів.

XII. Керівник Організації. Для спрощення і керівництва поточною діяльністю керівників областей і відділень, а також для правильного розвитку діяльності всієї Організації покровителем призначався (за пропозицією організаційної Ради) керівник

Організації з числа членів організаційної Ради. Керівник Організації ніс відповідальність за свою діяльність перед Президією організаційної Ради (головуванням Організації). Він керував діяльністю всієї Організації, незалежно від діяльності будь-якого відділення. Керівник Організації призначав керівників областей і відділень, а також керівництво Організації, що складалося з трьох осіб з числа членів Організації (одного з них – своїм заступником). Керівник Організації відкриває З'їзд делегатів.

XIII. Керівники відділень призначалися керівником Організації й йому ж підпорядковувалися. Вони мали розвивати необхідну, відповідну до рамки Статуту, ініціативу в межах свого відділення.

XIV. Керівництво відділення складалося з керівника, двох призначених керівником відділення і двох обраних на головних зборах відділення членів. Члени керівництва відділення мають права радників при керівникові відділення, який призначав з числа керівництва відділення заступника, секретаря і скарбника.

XV. Ревізійна комісія. Ревізійні комісії мали бути при кожному відділенні у складі трьох осіб, обраних на головних зборах відділення. Ревізійна комісія обирала зі свого середовища одного члена своїм головою. Ревізійна комісія перевіряла економічний стан відділення двічі на рік, якщо обставини не вимагали більш часті перевірки. Про підсумки контролю вона доповідала керівнику відділення, а також його головному зібранню.

XVI. Головне зібрання відділення мало збиратися щонайменше один раз на рік. Під час його зібрання усі члени мали право голосування. Головне зібрання вирішувало внутрішні питання відділення. На ньому обиралися два члени керівництва відділення, ревізійна комісія, делегати на З'їзд Організації, а також розбиралися питання культурного та економічного характеру. Головним зібранням керував голова, що обирався щоразу з числа дійсних членів відділення. Термін головного зібрання відділення повідомлявся членам не пізніше одного тижня заздалегідь керівництвом відділення, а приймати рішення голов-

не зібрання могло за будь-якої кількості присутніх членів. Усі рішення головного зібрання приймалися простою більшістю присутніх на головному зібранні голосів членів й ті рішення вступали в силу лише після затвердження їх керівником відділення.

XVII. Керівники областей. Обласний керівник був заступником керівника Організації в своїй області. Він узгоджував діяльність керівників відділень своєї області і підтримував їхні інтереси перед керівником Організації. При ньому не передбачалося керівного органу.

Німецький Райх (кінець 1939 р.)

XVIII. З'їзд делегатів являв собою репрезентаційний, вирішальний і дорадчий орган Організації. Він скликався керівником Організації один раз на рік, зі згоди покровителя, шляхом письмового запрошення. У ньому брали участь керівники областей і відділень, керівник Організації та обрані делегати.

Кожне відділення мало право спрямовувати на З'їзд по одному делегату, але відділення з великим числом членів мали право на кожні 40 членів надсилати по одному делегатові. Керівник відділення випишував їм посвідчення про те, що вони обрані делегатами на З'їзд.

З'їзд делегатів мав відкриватися керівником Організації, який й пропонував порядок денний. Для проведення З'їзду обиралася президія, що складалася з голови, його заступника та двох секретарів з числа делегатів. З'їзд делегатів приймав резолюції більшістю голосів. До обов'язків делегатського З'їзду входило:

- а) вибір п'яти членів організаційної Ради на три роки;
- б) вибір трьох членів організаційного Суду на один рік;
- в) контроль діяльності відділень за минулий період й визначення належних вказівок на майбутнє;
- г) вибір почесних членів Організації;
- д) пропозиції щодо змін до Статуту й рішення щодо розпуску Організації.

Усі рішення З'їзду делегатів передавалися для перегляду організаційній Раді, а потім для остаточного затвердження покровителем. Тільки затверджені покровителем рішення З'їзду мали силу закону. Вони підписувалися головою і секретарем З'їзду делегатів, президією організаційної Ради і покровителем. Керівник Організації на делегатському З'їзді мав зачитати доповідь про проведену діяльність, про становище Організації та про намічені на майбутнє заходи.

XIX. Судові органи Організації (суди) установлювалися для обговорення різних справ, що виникали між її членами, але з приводів, що не стосувалися Організації. При організаційній Раді установлювався особливий організаційний Суд.

XX. Зміна Статуту могла здійснюватися на підставі письмово обґрунтованої пропозиції З'їзду делегатів або керівника Організації організаційною Радою і передавалася для остаточного підтвердження покровителю. Організація як така, у цілості могла бути розпущеною на підставі резолюції З'їзду делегатів та організаційної Ради або резолюції покровителя. Лише за усі-

ма трьома рішеннями разом узятими розпуск Організації міг бути здійсненим. Майно Організації після ліквідації мало перейти до рук української установи, що була б названа З'їздом делегатів і затверджена організаційною Радою та її покровителем. Відділення ж могло бути розпущеним керівником Організації на пропозицію керівника відділення і після апробації цього рішення організаційною Радою.

Цей оновлений Статут Української Громади в Німеччині підписали В. Мурашко та Б. Шемет⁵⁷⁶.

Фактично ж Статут Української Громади в Німеччині буквально засвідчував про її поглинання з боку СГД, зокрема вимогою, що «дійсним членом У. Г. може стати кожен українець(ка), що стоїть на ґрунті державної самостійності Укр. Народу та не ворожий до ідеї Гетьманства»⁵⁷⁷. До того ж Статут Української Громади в Німеччині позбувся своєї «демократичності» й відтоді базувався на «фюрер-принципі» (принципі вождизму), одним з найвідоміших гасел якого був «Один народ, одна держава, один вождь» (нім.: Ein Volk, ein Reich, ein Führer). Тож на Першому делегатському З'їзді Організації 21–22 вересня 1940 р. почесним керманичем Української Громади в Німеччині було проголошено П. Скоропадського, який став й головою її Організаційної Ради і сам обирав собі наступника.

Перший делегатський З'їзд Української Громади в Німеччині був скликаний її Управою на підставі затвердженого німецькою владою 11 липня 1940 р. нового Статуту й відбувся у Берліні 21–22 вересня 1940 р. з метою затвердження цього Статуту. У зібранні взяли участь 35 делегатів від 34 філій Української Громади в Німеччині, в яких було зареєстровано 3 тис. 173 членів світового українського громадянства, що перебувало у Німеччині.

Першого дня на З'їзді, куди було допущено лише його делегатів, учасники займалися виключно формальними справами: перевіркою повноважень делегатів, організаційними процедурами, працею підготовчих комісій і виборами Організаційної Ради та

576 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 143–149.

577 - Зі Статуту Української Громади в Німеччині // Українська дійсність. – 1941. – Ч. 12. – 1 серпня. – С. 3.

членів судового органу при ній. Після перевірки уповноважень делегатів комісією у складі інж. І. Калиновича, сотн. М. Завянського і др. Є. Лисого, перший заступник голови Української Громади в Німеччині Іван Калинович відкрив З'їзд привітальною промовою⁵⁷⁸.

Тоді було обрано президію, до складу якої увійшли: полк. В. Мурашко (голова), ген. А. Вовк (містоголова), агр. Б. Шемет (секретар) та інж. П. Зоць (секретар). По цьому ведення З'їзду перебрала на себе його президія. В. Мурашко, який водночас був і керівником Організаційного відділу Гетьманської Управи, подав на ухвалення присутнім порядок денний З'їзду та зачитав листи кандидатів до окремих комісій, після чого їхній склад було затверджено делегатами⁵⁷⁹.

Іван Калинович

578 - Іван Калинович – один з провідних діячів Гетьманського Руху, полковник. Народився 27 травня 1893 р. у Кременчуці на Полтавщині. Учасник Першого Зимового походу у ранзі сотника Окремого Кінного полку Армії УНР. 1920 р. інтернований поляками до концентраційного табору у Вадовицях, а потім переведений до табору в Щалково (барак ч. 51). У вересні 1922 р. по звільненні виїхав до Познані, звідти – до Чехо-Словаччини. Мешкав у гуртожитку в замку Краль Іжиго, згодом – у с. Клуки у 2-х км від Подебрадів, де вступив до економічного факультету Української Господарчої Академії. Через півроку перевівся на агрономічний факультет. Став активним гетьманцем. 1927 р. закінчив Академію і здобув фах інженера. Займався городництвом, молочарством і громадською роботою на Закарпатті. 1929 р. переїхав до Збаражу й чи не одразу до Золочева, де працював повітовим агрономом. У червні 1930 р. висланий з Польщі й повернувся у Закарпаття, де оселився й учителював у с. Страбичево коло Мукачова. За Карпатської України брав участь в організованні відділу Карпатської Січі. 1939 р. заарештований мадярськими окупантами й після звільнення переїздить до Німеччини. У Німеччині – активний діяч СГД, один з провідників Української Громади в Німеччині, заступав її інтереси в Українській Установі Довіри й щотижня звітувався перед П. Скоропадським. По капітуляції Райху певний час працював у Мюнхені, а потім переїхав до США, де осів у Маплевуді. Очолював 14 відділ УГОА в Неварку. Належав до Станиці ч. 6 ім. 22 Січня Українського Вільного Козацтва. Був членом Ради Гетьманського Руху – проводу Організації. Мав дружину Мирославу, сина Богдана та доньок Ірену, Марту і Маріану. Помер 26 квітня 1973 р.

579 - Мурашко Василь Опанасович (6.03.1894 – після 1957) – полковник, військовий льотчик. Народився у с. Вересоч на Чернігівщині. Закінчив Чернігівську класичну гімназію, юридичний факультет Київського університету, 1-ше Київське військове училище (1.05.1915), Севастопольську військову авіаційну школу (10.07.1917; за іншими даними – у цьому закладі не навчався). Під час Першої світової війни – офіцер 70-го піхотного Рязького полку, нагороджений орденом Святого Георгія 4-го ступеня (18.09.1916) та Георгіївською зброєю (8.03.1917, за бій 14.07.1916), останнє звання в російській армії – штабс-капітан. Від 13.09.1918 – старшина 4-го Сердюцького полку Армії Української Держави, з 1.01.1919 помічник інспектора авіації Київського району, з 9.04.1919 – командир Київського авіаційного загону, згодом відлетів до Берліна. 20.08.1919 призначений експертом уряду УНР у справі закупівлі авіаційного майна у Німеччині, Чехословаччині та Австрії. З 13.08.1920 – т. в. о. начальника управління Повітряного флоту УНР. У 1921–1922 рр. – начальник управління Повітряного флоту УНР. Від 1922 р. мешкав на еміграції у Чехо-Словаччині, здобув освіту на лісовому відділі Української Господарської Академії у Подебрадах (1927), потім працював лісничим на Закарпатті. З 1938 р. – активний член Союзу Гетьманців-Державників, був начальником Організаційного відділу та заступником керівника СГД в Чехо-Словаччині. У 1942 р. за сприяння П. Скоропадського відвідав Київ і Лохвицю, за кілька днів був відкликаний німцями з України, позаяк зіткнувся там з нацистським терором стосовно мирного населення.

Далі тривала робота комісій й у 22-й год. продовжилося пленарне засідання. На пропозицію С. Шемета і головної комісії було обрано і затверджено (одностайно, один утримався) Організаційну Раду у складі: проф. Дмитро Дорошенко, ген. Андрій Вовк, сотн. Семен Левченко, др. Микола Кухаришин, др. Зенон Кузеля⁵⁸⁰. Кандидами до Оргради стали: інж. Іван Калинович, проф. Володимир Бирчак і хор. Павло Погасій. Після ж розгляду трьох членів до громадського Суду, голова З'їзду зачитав звіт з діяльності Центральної Управи Української Громади в Німеччині від 1 січня до 20 вересня 1940 року⁵⁸¹.

ЙСЯВП Гетьман Павло Скоропадський,
Почесний Керманич Української Громади в Німеччині.

Наступного дня (22 вересня) об 11-тій ранку на З'їзд прибув П. Скоропадський з родиною, яких делегати зустріли гучним вітанням «Слава!». За годину, опівдні на пленарному засіданні В. Мурашко урочисто оголосив, що на своєму першому ж зібранні Організаційна Рада Української Громади в Німеччині обрала П. Скоропадського своїм почесним керманичем. У слові-відповіді на це гетьман висловив свою вдячність учасникам З'їзду за високу довіру, після чого проголосив коротку промову:

По поверненні до Чехо-Словаччини відмовився від подальшої діяльності в СГД, оскільки Організація продовжувала підтримувати тісні стосунки з Німеччиною. Переїхав до Судет, де наприкінці 1944-го – у 1945 р. підтримував чеський антифашистський партизанський рух. Улітку 1945 р. заарештований СМЕРШ, відбув 9 місяців під слідством, але був звільнений завдяки наполяганням чеських партизанів. У подальшому мешкав під м. Підмокле у Чехословаччині [ЦДАВО України, ф. 1075, оп. 2, спр. 652, арк. 46–47; Наріжний С. Українська еміграція. – Прага, 1942; Білон П. Спогади. – Пітсбург, 1952. – С. 48; Прохода В. Записки непокірливого. – Кн. 2. – Новий Ульм, 1972. – С. 34, 62–64; – Кн. 3. – Київ, 1996. – С. 197–198].

580 - Перший Делегатський З'їзд Української Громади в Німеччині, Берлін, 21–22 вересня 1940 р. // Нація в поході. – 1940. – Ч. 15–16. – С. 23.

581 - ЦДАВО України, ф. 269, оп. 1, спр. 196, арк. 3.

«Високоповажні Пані й Панове!

Сьогодні повсталала оновлена Українська Громада.

Будемо сподіватися, що тепер, в ті тяжкі часи, що ми їх переживаємо, ця наша оновлена Громада знайде в собі відповідні сили, щоб бути на висоті тих подій, що з усіх боків натискають на нас.

Будемо сподіватися, що вона своєю діяльністю всеукраїнського масштабу зуміє стати кристалізаційним українським осередком для всіх тих ідейних, чесних українських людей, що ще не зіпсовані умовами, в яких ми всі знаходимося, для всіх тих, що хочуть і будуть працювати, битись і страждати не задля самих себе, а задля того, щоб здобути своє вільне, державне українське життя.

Ніколи для нас українців так сильно не повставала потреба в такому об'єднанні; ніколи наше українське життя не ставило перед нами таких складних завдань; ніколи серед українства не було розповсюджувано стільки неправди, стільки фальшивих гасел з ціллю обдурити нас; ніколи не було дано стільки обіцянок, що їх не мали права давати.

Одночасно з тим ніколи серед громадянства не було такої жадоби до чину на користь нашої Батьківщині.

Та ніколи ще українство не переживало таких розчарувань і ніколи краща частина українства так не шукала чесного, справжнього авторитету для того, щоб йому всією душею підпорядкуватися.

Ми, українці, повинні переглянути спокійно, безбоязно наші способи діяння, особливо в ділянці нашої внутрішньої і зовнішньої пропаганди, що їх досі вживала більшість українських угруповань (я звичайно звертаюся тут лише до чесних, вільних українських людей, а не до тих запродавців, які кажуть те, що їм наказано розповсюджувати серед нас їх невідомим для нас проводом і часто навіть нашими кровними ворогами).

Ми повинні багато питань собі зясувати й поставити все на належне місце!

Так, для нас усіх, наприклад, не повинно бути – “Україна понад усе!”

Ні! – у нас понад усім – Бог, Він всемогутній, Він для нас – понад усе, а вже потім Україна, а далі ми всі.

Без Бога, без вищих ідеалів у нас не буде й України!

Далі – ми знаємо ціну нашій молоді, добре відчуваємо, що за нею будучність нашої Батьківщини, але розподіл, як у декого, на “молодь – цінність”, а “старі – нікчемність”, ми не визнаємо.

Ми вважаємо за правильний поділ людей на “розумних, освічених, волевих, людей чину” і на “дурних, слабих, нечинних”, незалежно від того, чи вони старі, чи вони молоді.

До молоді ми повинні ставитися з безконечною, але розумною любов’ю.

Ми, старі, за неї відповідаємо перед історією. Ми не повинні тримати її на задвірку, навпаки – треба її видвигати, але хай і молодь знає своє місце, бо те, що доводиться тепер часто бачити, до добра не доведе.

Ми не можемо інакше як з огидою відноситися до тих людей, які затроюють душу української молоді розповсюдженням серед неї аморальних принципів.

Все можна пробачити, але смородливий наскок на душу нашої молоді, це злочин, що його жадний чесний українець не має права обійти мовчанкою, а повинен словом і чином, всіма силами осуджувати.

А, наприклад, оце перекреслювання історії України й зачинання її лише з себе, ніби то до нас нічого не було, ніби то можна державну хату будувати без підвалин, ось так безпосередньо на піску!

Ми кажемо: – “ідіть енергійно вперед, але захуйте свято все те, що є цінного в нашому рідному старому”.

Я, Пані й Панове, не збираюся в цій короткій промові в подробицях перераховувати все те, що досі проповідувалося хибного серед нас. Це потребувало б занадто багато часу й ми тут сьогодні не лише для того зібралися.

Але перегляд тих гасел, що, на жаль, так широко розповсюджені серед українського громадянства, конче потрібний, бо таке об'єднання, як Українська Громада в Німеччині, з огляду на шкідливість тих гасел, не може залишитися мовчазним свідком всієї тої розкладової роботи.

Вона повинна боротися з таким явищем всіма силами, бо це її обов'язок.

Тут іде про добро нашої Батьківщини, про її будучину!

Треба пам'ятати, що чужинці позбавляли нас волі у власній хаті тоді, коли ми самі втрачували свою внутрішню національну єдність та починали самопоборювання та самовирізування.

Нема чого, Панове, обвинувачувати чужинців, здебільша ми самі винні, винна наша внутрішня незгода, сварня та колотнеча, бо це дає можливість ріжним ворожим силам нас нашими ж власними руками нищити та представляти перед світом, як нездібний до самостійного життя та нікчемний нарід.

І тільки наша єдність дасть нам змогу витримати тиск зовнішнього світу на нас та рівночасно змусить той світ ставитися до нас з повагою.

Ми повинні використати широко право і змогу для праці серед ширших кол Українства, які в своїй істоті є здоровим елементом, що тільки в силу необізнаности своєї з справжніми джерелами такої згубної пропаганди, хвилю частинно підпав під її вплив.

Звертаючися до тих членів Громади, які не є одночасно гетьманцями, скажу: "Ви, високоповажні Пані й Панове, знаєте, що я стою на чолі Гетьманського Руху. Я щасливий, що обравши мене, Громада, очевидно вірить в мою об'єктивність в тому розумінні, що для мене, хоч ясно цінний всякий переконаний ідейний енергійний гетьманець, але це ще не значить, що я не припускаю, що люди інших поглядів можуть бути цінними для нашої Української справи; для мене і для наших всіх чільних Гетьманців важно лише одно, щоб людина була порядна й щоб вона не лише словами, а на ділі, в міру своїх сил, працювала для нашої Української справи. У нас така людина буде завжди

користуватися великою повагою, іншими словами – Гетьманці готові співпрацювати зі всякими інакше думаючими людьми, аби лише ці люди мали моральні устої й бажали добра Україні й Українцям, і щоб вони це доводили своїми ділами, а не мали на язиці голосні слова, а працювали б лише для своєї користи.

А це все значить, що моє єдине бажання, що його я хочу в перші часи мого почесного кермування Українською Громадою висловити від всього серця – це те, щоб Українська Громада зробилася, в широкому розумінні цього слова, великим резервуаром найкращих, своїми моральними, духовними і розумовими якостями, людей, що зв'язані великою любов'ю до нашої нещасної Батьківщини й одухотворені рішенням покласти всі свої сили для звільнення нас усіх від тих кайданів, що заважають нам бути вільними і не дають нам жити на своїй вільній Землі.

Щасти нам, Боже!»⁵⁸².

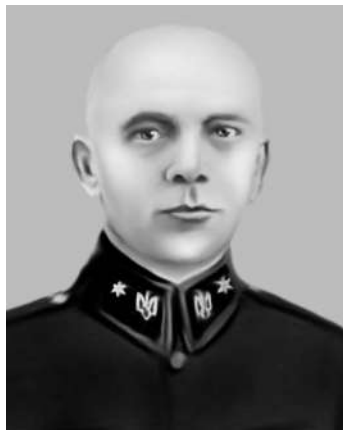
За цим П. Скоропадський довів до відома присутніх, що згідно зі Статутом Української Громади в Німеччині, він обрав своїм заступником гетьманича Данила (який уже понад рік перебував у Британії), головою Організаційної Ради затвердив Д. Дорошенка, а головним провідником Української Громади в Німеччині призначив ген.-полк. А. Вовка⁵⁸³. Далі З'їзд прийняв три резолюції: «Про становище Української Громади до інших українських угруповань», «Про становище Української Громади в справі Церкви» та «Про місцеві патріотизми та інтереси загальнодержавні».

Першою ж резолюцією було заявлено, що «Українська Громада стоїть на засадах національних, державних і моральних і не видвигає стислішого політичного програму, а тому не є організацією якоїсь політичної партії» й прагне до зближення між моральними і політичними ідеалами українців, а також має намір працювати в напрямку консолідації й об'єднання

582 - Промова Ясновельможного П. Гетьмана на З'їзді Української Громади у вересню 1940 р. // Плуг та Меч. Український календар на рік 1941. – Буенос-Айрес: Видання Українського Союзу Монархістів-Державників «Плуг та Меч» в Аргентинській Республіці, 1940. – С. 31–34; ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 196, арк. 16–18.

583 - Перший Делегатський З'їзд Української Громади в Німеччині, Берлін, 21–22 вересня 1940 р. // Нація в поході. – 1940. – Ч. 15–16. – С. 24.

українських сил⁵⁸⁴. Водночас делегати вказували, що ідея синтезу «поступу, революційного націоналізму, нової політичної віри з прив'язанням наших народніх мас і їх культурних верстов до старої політичної віри й до старих форм... найбільш яскраво виявляється в особі того, кого ми проголосили Почесним Керманичем Української Громади», а отже таким чином засвідчили, що їхня Організація де-факто не є аполітичною й все ж таки неофіційно стає громадською складовою Гетьманського Руху⁵⁸⁵.

Андрій Вовк

З'їздом було започатковано видання громадівського часопису «Українська дійсність», ідеологічним додатком до якого служував журнал СГД «Нація в поході» (1939–1941)⁵⁸⁶, що мав на меті «кристалізацію державницького світогляду, як вищої форми національної свідомості»⁵⁸⁷. Газета «Українська дійсність» друкувалася у Празі від кінця 1939 р. під загальною редакцією члена Управи Української Громади інж. І. Калиновича й виходила тричі на місяць до початку 1945 року⁵⁸⁸. Від 1943 р. формально її редактором значився журналіст проф. М. Пасіка, але з розпорядження П. Скоропадського відповідальним редактором продовжував залишатися І. Калинович, який тісно співпрацював з іншими членами редколегії – проф. Бірчаком і проф. Д. Дорошенком, а серед авторів також були полк. В. Мурашко, полк. Б. Гомзин, С. Іваницький та інші. Часопис досить швидко став популярним у Німеччині, Чехії, Моравії, Словаччині і в

584 - Там само.

585 - Там само. – С. 25.

586 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 1, арк. 282.

587 - Організація хотіння // Нація в поході. – 1939. – Ч. 1. – С. 2.

588 - Іван Калинович по Другій світовій війні емігрував до США, де згодом став головою Української Гетьманської Організації Америки (УГОА). Помер 1973 р. у США.

Генерал-губернаторстві Польща, але з неформальним статусом гетьманського офіціозу.

Іншим наслідком Першого делегатського З'їзду став показовий початок наприкінці 1940 р. «формально-організаційного відділення Укр[аїнської] Громади від СГД» там, де вони існували спаяно у майновому розумінні чи розташовувалися в одному приміщенні тощо⁵⁸⁹. З метою врегулювання процедури і розподілу компетенцій на місцевому рівні, Організаційний відділ Гетьманської Управи 4 січня 1941 р. спеціально видав офіційні роз'яснення. «В ділянці культурно-освітній, розваговій та соціальній члени СГД активно працюють, підпорядковуючись проводу “Укр. Громади”; – вказувалося у них, – зате в справах політичних СГД рішає сам, притягаючи на поміч “Українську Громаду”»⁵⁹⁰. При цьому кожний член СГД мав одночасно бути й членом Української Громади в Німеччині.

Було вироблено й значок Української Громади в Німеччині: на синьому тлі видніє золотий знак Володимира Великого (Тризуб з Хрестом), під Тризубом перехрещені булава з козацькою шаблею, а в серці знака – пшеничний сніп.

На той час нові філії Української Громади з'явилися у Бромбергу, Вартегау, Данцігу, Сосновці, Готенгафені, Цель ам Зее, Уфтрунгені, Ляуфені, Павзіцу та Сільвреті, зросли осередки у Берліні, Холмі, Познані, Каліші, Варшаві та інших містах⁵⁹¹. Зокрема у Варшаві Українська Громада під головуванням полк. М. Яніва вже налічувала близько ста членів і членкинь, які регулярно відвідували щотижневі сходи з читаннями рефератів на різні теми⁵⁹².

У координатах Гетьманського Руху на Українську Громаду в Німеччині покладалося «все громадсько-національне, культурне, правно-соціальне і допомогово-харитативне, організо-

589 - Зміни в складі Управи К.О.С.Г.Д. // Бюлетень Краєвої Організації СГД в Протектораті Чехія і Моравія. – 1940. – Ч. 5. – С. 1.

590 - Роз'яснення стосовно структури й діяльності «Української Громади» // Бюлетень Краєвої Організації СГД в Протектораті Чехія і Моравія. – 1941. – Ч. 7. – С. 1.

591 - Гетьманець. – 1940. – Ч. 4; 3 життя Української Громади в Німеччині // На відсіч. – 1940. – Ч. 12–13. – Липень–Серпень. – С. 13.

592 - 3 життя Української Громади в Варшаві // На відсіч. – 1940. – ч. 12–13. – Липень–Серпень. – С. 13.

ване життя Гетьманців», за СГД ж залишалося кермування і провадження ідеологічною, політичною та організаційною роботою⁵⁹³. Інкорпорація Української Громади до Гетьманського Руху відбулася відносно еластично і багато в чому була зумовлена фактичним станом української еміграції в Німеччині та її тогочасною суспільно-політичною системою. Відтак, як підсумкове підтвердження того, що Українська Громада в Німеччині стала громадським крилом СГД та його легалізованим прикриттям для вільнішої діяльності в Райху, є й те, зокрема, що її головний провідник і голова Організаційної Ради вже у травні 1941 р. брали участь у засіданні найвищого органу Гетьманського Руху – Гетьманської Ради⁵⁹⁴.

Разом з тим сам П. Скоропадський переймався й звільненням своїх прихильників та інших українців з ув'язнень і заслань у Франції, засуджених в тому числі за звинуваченнями польського уряду, пронімецьку лояльність й небажання служити у французьких чи польських збройних підрозділах. Так, наприклад, 12 жовтня 1940 р. він надіслав листа кримінальному раднику таємної державної поліції Шредеру, в якому зазначалося (переклад з німецької): «Після відходу старшого урядового радника Геллера, тобто з того часу, коли Ви вступили в його посаду, я вже кілька разів мав за честь спілкуватися з Вами з питань України.

Олександра і Павло Скоропадські
(1942 р.)

593 - Розділення компетенцій між Укр. Громадою і СГД // Бюлетень Краєвої Організації Союзу Гетьманців Державників в Протектораті Чехія і Моравія. – 1941. – Ч. 5. – 1 січня. – С. 3.

594 - Осташко Т., Чечина О. Листи С. Шемета до Д. Дорошенка як джерело вивчення українського гетьманського руху 1940–1941 рр. // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. – Вип. 14. – К., 2008. – С. 260.

Я осмілювався звернутися до Вас з цілою низкою питань, на котрі Ви зволили дати цілком задовільні для мене і взагалі для всіх українців відповіді. З тих пір минув доволі тривалий час. На жаль я мушу зауважити, що – за невеликими винятками – жодне з піднятих питань не знайшло належного вирішення.

Мені відомо, що Ви сильно завантажені роботою, тому не стану займати Вас дурницями, говоритиму лише про найважливіше.

А. Я Вам свого часу передав меморандум, в якому підкреслив важливість і терміновість звільнення з полону українців, членів руху, керованого мною, що перебувають у незайнятих частинах Франції. У вказаній доповіді ясно і точно говорилося про те, що ці люди переслідувалися французами за їхню приналежність до гетьманського руху і за симпатію до Німеччини. У доказ цього були додані газетні статті, по яким видно, що ці особи також під час війни, живучи у Франції, залишалися вірними своїм політичним переконанням. Отже слід було очікувати з боку німців розуміння і співчуття їхньому ускладненому становищу та звільнення їх. Між іншим і Ви були такої ж думки й обіцяли поклопотатися щодо найшвидшого їхнього звільнення.

Тепер же я отримую відомості, – писав П. Скоропадський, – що ці люди не тільки не звільнені, і зараз ще перебувають у полоні, та ще в найжахливіших умовах, але попри того їм погрожують засланням до французької Гвіани. Вочевидь з боку німецького уряду не були прийняті ніякі кроки для звільнення цих людей, що невинно страждають; як виявилось, крім названих у моїй доповіді 10 гетьманців, серед них є ще:

1. 23 українці, що перебувають у французьких тюрмах, на підставі вироку польського військового суду, винесеного на французькій території, тому що названі особи відмовилися служити в польських і французьких підрозділах проти Німеччини;

2. Приблизно 4000 силоміць мобілізованих французами українців й донині ще перебувають в лавах французького легіону іноземців, заснованого під час війни й дислокованого в місті Фіво поблизу Марселя;

3. Велике число українців утримується в концентр[аційних] таборах і різних районах Франції та її колоніях у заслання, як полонені. Список осіб передати Вам я не в стані, проте це відповідає дійсності і в цьому неважко переконатися на місці, у Франції»⁵⁹⁵.

П. Скоропадський також нарікав на замовлену кілька років тому польським урядом книгу під назвою «Скоропадщина», автор якої переховувався, як вважав гетьман, під псевдонімом «Доленга»⁵⁹⁶. П. Скоропадський скаржився, що ця книга, випущена уенерівцями, містить цілу купу провокаційних наклепів на нього, але попри падіння Польщі й заборони в Німеччині все ще розповсюджується серед української молоді та зберігалася у підвальному приміщенні Варшавського Українського Наукового Інституту. Ба більше, відомий авантюрник Дмитренко, що називав себе директором цієї установи, а також дехто інж. Тербус у Холмі, стверджував гетьман, сприяють розповсюдженню цієї брехливої книги, попри заборону. При цьому П. Скоропадський нагадував, що брошура д-ра Бірчака «Закарпатська Україна», що правдоподібно змальовувала події в ній, також була забороненою, що дуже дивувало гетьманців.

Гетьман також вкотре звертав увагу чиновника Гестапо на обіцяну з боку німецьких владних чинників відносно рівноправ'я Гетьманського Руху (тобто – Української Громади в Німеччині) в діяльності поряд з УНО. «Нам було сказано, що при розподіленні посад гетьманці і члени організації УНО будуть призначені нарівні, але до цих пір з гетьманців ніхто не був призначений. Велике число осіб, призначених на відповідальні пости в громадських установах, не в стані відповідати мінімальним вимогам. Нам було обіцяно їхнє зміщення і заміна їх іншими, більш здібними особами. Вони ще не зміщені. Таких прикладів я міг би навести багато», – зауважував П. Скоропад-

595 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 141–142.

596 - Під псевдонімом «Святослав Доленга» писав український письменник і публіцист Андрій Крижанівський. Брошуру «Скоропадщина» ним було надруковано у Варшаві 1934 року. У роки Другої світової війни він був офіційним дорадником крайового комісара Рівненської області під прізвиськом Заєць.

ський⁵⁹⁷. Він просив звернути увагу на вказані факти, раніше висловлені обіцянки і надати щодо викладених питань відповідь. Копію цього листа також було наліслано раднику Імперського Кабінету фон Штуттергайму в Берліні.

Тож, як свідчать документи, П. Скоропадський не полишав зусиль щодо поширення впливу Української Громади в Німеччині та призначення її членів-гетьманців на відповідальні посади, що були пов'язані з працею в середовищі українського робітництва й еміграції та захисту громадських, соціальних і побутових прав і потреб українців на теренах Третього Райху та в залежних від його влади областях і навіть поза ними.

* * *

1940-й рік завершувався не лише небаченими успіхами німецької зброї в Європі, а й з багажем нової геополітичної події на дипломатичному фронті – 27 вересня 1940 р. у Берліні було підписано т. зв. *Троїстий пакт між Німеччиною, Італією та Японією* (утворення т. зв. Блоку Троїстої Осі)⁵⁹⁸. У провідному гетьманському часописі «Нація в поході» під заголовком «Пакт трьох потуг» було розміщено докладний перебіг підписання документу і детально висвітлено його умови та зміст. Наприкінці ж публікації редакцією було додано коментар до того, що відбулося, який відображає оцінку події Гетьманським Центром, у якому вказувалося, що «це одна з найбільших подій нашої доби». У коментарі також наголошувалося: «Це перший крок до

597 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 143.

598 - Троїстий пакт (також відомий як Берлінський пакт 1940 року та Пакт трьох держав) – договір, укладений у Берліні 27 вересня 1940 р., яким було створено військовий союз, відомий як «Країни Осі». Назва договору відображає початкову кількість договірних сторін, якими виступили Націонал-соціалістична Німеччина, фашистська Італія та імператорська Японія. Пакт передбачав, що протягом наступних 10 років держави-учасниці будуть надавати одна одній підтримку та співпрацювати у досягненні геополітичних цілей, головною з яких було визначено встановлення нового світового порядку. Відповідно до Троїстого пакту країни-учасниці зобов'язувалися надавати одна одній політичну, економічну і військову допомогу та визначили власні сфери впливу у світі. Німеччина та Італія утверджували своє панування в Європі, а Японія – у Східній Азії. Договір визначив розвиток німецько-японського співробітництва у військово-політичній сфері, започаткованого Антикомінтернівським пактом 1936 р., та дозволив Німеччині вирівняти відносини з Японією, які певною мірою погіршилися внаслідок укладання у 1939 р. Пакту Молотова–Ріббентропа. Протягом 1940–1941 рр. до Троїстого пакту приєдналися Угорщина, Румунія, Словаччина, Болгарія, Югославія, Хорватія, Маньчжоу-го, Китай та Таїланд.

досягнення *справжнього* миру, якщо в подальшому не будуть повторені в відношенні до націй, які борються за свою волю, ті самі помилки, що їх поробив недоброї пам'яті Версальський трактат»⁵⁹⁹.

Отже провід Гетьманського Руху цим самим («націй, які борються за свою волю») означено вказував на свої сподівання і розрахунки, що новітня коаліція вищевказаних трьох держав забезпечить і захистить при досягненні «справжнього миру» також й визвольні прагнення недержавних націй, зокрема української. Це підтверджує й те, що подібними були і постанови наради проводу Гетьманського Руху, яка відбулася у Берліні за кілька днів до оформлення «Пакту Трьох». У постанові наради, власне, робився наголос на взаємовигідному характері співробітництва з Третім Райхом, на необхідності досягнення взаємних зобов'язань між українцями та офіційним Берліном. Але, водночас, Гетьманська Управа й застерігала як своїх послідовників, так і всю українську еміграцію від небезпеки перетворитися на знаряддя досягнення чужих (приховане з огляду цензури означення – німецьких) інтересів та на обертання українців у беззастережних виконавців чужої волі. Разом з тим нарада проводу Гетьманського Руху заявляла, що вона, «цілковито поділяючи дотеперішні напрямні Гетьманського Центру в ділянці зовнішньої політики [...], рішуче стоїть за найближче співробітництво з Німеччиною в надії, що й Німецький нарід допоможе українцям осягнути їх заповітню мрію»⁶⁰⁰.

Японський плакат «Хороші друзі з трьох країн» із зображенням фюрера А. Гітлера, імператора Хірохіто та дуче Б. Муссоліні

599 - Пакт трьох потуг // Нація в поході. – 1940. – Ч. 15–16. – С. 21.

600 - Напрямні Гетьманського Руху в справах внутрішніх і зовнішніх // Нація в поході. – 1940. – Ч. 15–16. – С. 27.

Виходячи з таких міркувань, П. Скоропадський 17 жовтня 1940 р. надіслав зовнішньополітичному відділу нацистської партії свої пропозиції щодо співпраці у випадку звільнення України від більшовиків. Знаючи про те, що А. Гітлер розглядав Україну як житницю Європи, гетьман завбачливо зауважував, що нібито також бачить її сільськогосподарською країною, тісно пов'язаною з Німеччиною, яка б надавала Україні технічну допомогу. При цьому П. Скоропадський додавав, що його країна здатна прийняти бл. 10 млн німецьких колоністів й створити умови для їхнього проживання. Водночас, аби на перших порах забезпечити збройний захист українських теренів, передбачалося розмістити у Львові, Києві, Одесі, Харкові та інших містах німецькі гарнізони, які в разі потреби будуть підкріплені українськими військовими формуваннями, вишколеними Вермахтом⁶⁰¹. Проте нацистське керівництво Німеччини мало власні плани європейської політики загалом й на сході Європи зокрема.

30 січня 1941 р. у восьму річницю свого призначення канцлером Німеччини А. Гітлер виступив з промовою, в якій, зокрема, виклав основні засади націонал-соціалістичної ідеї та своє ставлення щодо демократії. «Ми вибрали дорогу, що лежала між двома екстремами. Спершу ми підлягли вже одному екстремові, ліберальному індивідуалістичному, що ставив індивіда не тільки в центр світогляду, але й цілої чинності. По другому боці стояла теорія людства, як універсального поняття.

Поміж цими двома екстремами стояв тоді наш ідеал: народ, у якому ми добачаємо духову й тілесну спільноту, що її хотіло і витворило Провидіння, в яку ми вміщені і якій ми можемо все наше буття витворювати, – промовляв німецький фюрер. – Ми

601 - Ще у 1937 р., як свідчив полк. Е. Штольце, він за наказом шефа Абвера В. Канаріса зустрівся із П. Скоропадським аби дізнатися про гетьманське підпілля в УРСР і налагодити співпрацю СГД з німецькою розвідкою. Подальші зустрічі, проте, не призвели до узгодження співпраці. Наприкінці 1938 р. П. Скоропадський мав зустріч вже з головою Абверу адм. В. Канарісом під час якої намагався переконати його в можливості створення гетьманцями власної розвідувальної мережі у Європі та США, яка буде спрямована проти Радянського Союзу. Гетьман розраховував отримати на розвиток цього проєкту кошти від офіційних чинників Німеччини, але шеф німецької розвідки не підтримав такий задум, розуміючи вочевидь, що П. Скоропадський прагнув за німецькі кошти розбудувати не так шпигунську мережу на користь Райху, як використати їх для підтримки і розгалуження власної політичної структури гетьманських організацій.

свідомо підпорядкували наші думки цій меті, приладнали до неї інтереси, всі заходи привели в співзвучність із нею. Так повстав націонал-соціалістичний світ думок, що являє собою переборення індивідуалізму, але не в тому розумінні, що він урізує індивідуальну здібність або ослабляє ініціативу одиниць, але тільки в тому розумінні, що понад індивідуальною свободою й понад кожною ініціативою одиниць стоїть спільний інтерес, що цей спільний інтерес це те, що регулює, визначає, коли треба, гальмує, коли треба, також і наказує...»⁶⁰².

Цю та інші тези з тогочасної промови А. Гітлера розмістив у своєму першому числі (Ч. 1-2) за 1941 рік провідний гетьманський часопис «Нація в поході», у якому було також додано коментар у тому сенсі, що кожний уважний читач В. Липинського побачить співзвучність між ним та А. Гітлером щодо загальних тез, а подекуди й повну згоду. Його автор, що був поданий під ініціалами «Б. Г.» (вочевидь, то був один з провідних діячів СГД Борис Гомзин), додавав, що різниця між концепціями вищевказаних ідеологів полягала лише в практично-організаційних лініях. «І це зрозуміло. Обидва вони щиро віддані націоналісти, але один німець, другий українець. А це означає, що їх практичні будови так різняться одна від одної, як різняться українська земля від німецької, українська історія від німецької й нарешті – українська вдача від німецької вдачі.

А тому в висліді в Німеччині повстав націонал-соціалізм з відповідними висновками щодо організації творчих державно-національних сил країни; в Липинського ж – конструкція

Адольф Гітлер (1938 р.)⁶⁰³

602 - Б. Г. Адольф Гітлер про основну націонал-соціалістичну ідею і про демократію в своїй промові з 30.I.41 року // Нація в поході. – 1941. – Ч. 1-2. – Березень. – С. 25-26.

603 - Bundesarchiv, Bild 183-H1216-0500-002 / CC-BY-SA 3.0

класократичної Трудової Монархії, як єдина можливість і база й форма для об'єднання розпорошених і розсварених українських сил та для їх організації в боротьбі за власну Державу та її вдержання», – писав «Б. Г.» (Б. Гомзин)⁶⁰⁴. Отже, він фактично ототожнював теорію націонал-соціалізму з теорією консервативно-класократичною з різницею лиш у практичному та історичному становищі німецького та українського народів. Прикметно, що у цьому ж числі було вміщено також і замітку під криптонімом «О. Г.» (певно – О. Губчак) з прихильними цитатами А. Гітлера щодо вартостей німецького монархізму в його праці «Mein Kampf» («Моя боротьба»), у якій наголос зроблено на її позитивах й, відтак, автор («О. Г.») таким чином також асоціював ці фрази фюрера з позитивами теоретично розробленої В. Липинським ідеології класократичної трудової монархії у формі дідовичного гетьманату⁶⁰⁵.

Що означали усі ці та інші цитати фюрера у гетьманському часописі та така очевидна спроба подати демонстративно доволі штучно сконструйовані аналогії гетьмансько-монархічної ідеї з ідеологією націонал-соціалізму й, зокрема, між поглядами В. Липинського та А. Гітлера (як також і А. Розенберга) після років дистанціювання Гетьманського Руху у своїй офіційній позиції та пропаганді від ідеологем та політики Третього Райху? Адже ще нещодавно гетьманці з ворожістю ставилися до угруповань, що славили і копіювали нацистську ідеологію. Так, наприклад, С. Шемет називав українські «народово-соціалістичні» групи такими, що мавпують «наці» (лист до Д. Дорошенка від 5 червня 1940 р.)⁶⁰⁶. Немає сумніву, що така зміна у ставленні та риториці гетьманців в Німеччині до нацистського режиму від нейтральної (вимушеної) лояльності до публічного схвалення була зумовлена достеменним знанням проводу Гетьманського Руху (надто – П. Скоропадським) про незабарний початок війни Райху проти Радянського Союзу й, відтак, очікуваннями

604 - Нація в поході. – 1941. – Ч. 1-2. – Березень. – С. 26.

605 - О. Г. «Майн Кампф» про вартість монархії // Нація в поході. – 1941. – Ч. 1-2. – Березень. – С. 26–27.

606 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

звільнення українських теренів від російсько-радянської окупації, вирішення таким чином долі суверенності українського народу і сподіванням на згоду А. Гітлера та військово-політичної верхівки в Берліні щодо створення українських національних збройних сил й розв'язання питання відновлення державної незалежності України.

Підтверджує таку думку й меморандум щодо майбутнього України, переданий 25 березня 1941 р. шефові таємної державної поліції (IV Управління РСХА) Райху Г. Мюллеру. У ньому, зокрема, зазначалося (переклад з німецької):

«1. Ми, українці, віримо в Бога та його справедливість. Цю справедливість ми бачимо у тому, що зараз народи, що психічно і фізично стоять вище, займають провідні місця в Європі й в усьому світі. Рішення Версальського договору скасовуються повсюдно. Тому має бути досягнутий мир справедливості, міцний і довготривалий.

2. Німецький народ довів, що він вартий стати творцем і охоронцем справедливого миру, турботу про збереження цього миру одночасно візмуть на себе у південній Європі римляни, а у східній Європі – Великоукраїнська Держава.

3. Звільнена і союзна з Німеччиною Велико-Україна збереже, розуміється, назавжди свій сільсько-господарський характер, технічну підтримку вона отримуватиме від Німеччини. Тільки таким чином здорові економічні відносини між обидвома великими державами можуть бути встановлені міцними навіки і відповідно народним вимогам.

Генріх Мюллер

4. Будь-яка спроба побудувати в землеробній Україні місцеву велику промисловість є для взаємовідносин обох народів небезпечною і шкідливою, що Україна може надати для експорту, в першу чергу має бути надано Німеччині. Весь технічний ширвжиток 50-ти мільйонів українців одночасно буде замовлений в Німеччині. Геополітичні засади обидвох держав таким чином зміцнять союз і дружбу народів обох держав і усяке втручання у німецько-українські взаємовідносини на завжди буде усунене.

5. Усі підприємства для благоустрою українського землеробського життя і розширення добутку природних багатств України, в першу чергу повинні бути мобілізовані за допомогою німецького народу. Українці вже сьогодні у стані прийняти у себе 10 мільйонів німецьких переселенців, яким будуть надані усі права. Програма переселення узгоджується одночасно зі стратегічними цілями.

6. Своєю армією Німеччина гарантує охорону кордону Української Держави безпосередньо і побічно. Безпосередня гарантія полягає у тому, що в п'яти областях, а саме: а) північніше Львова, б) північніше Києва, в) північно-східніше Харкова, г) східніше Ростова-на-Дону, д) південо-західніше Одеси будуть дислокуватися по одній німецькій дивізії, що складатимуться головним чином з технічних військ як місцевий гарнізон, на перших п'ять років. Кожна з цих п'яти одиниць по мірі потреби будуть поповнюватися за рахунок мобілізації українців і чисельність буде доводитися до повної армії. Німецьке центральне керівництво цих груп діє рука об руку з заново установленим українським генеральним штабом.

7. Побічний захист українських кордонів полягає в організації власної української армії за допомоги німецьких фахівців в центральних районах Запоріжжя і Дніпропетровська.

Тут будуть організовані військові школи, табори і т. п. План організації побічного захисту також розрахований на п'ять років з тим, щоби з витоком цього терміну, прикордонна охорона

Української Держави і німецьких переселенців перейшла б до рук української армії.

8. Армії союзних держав будуть підтримувати одна одну і в подальшому. Якщо Німеччина буде змушена прийняти військові дії, армія Української Держави буде її підтримувати своїми експедиційними військами, і навпаки, якщо Українська Держава буде втягнута у війну, німецька армія надасть їй допомогу.

9. В міністерстві закордонних справ буде співробітничати німецький уповноважений. Таким чином представництво Української Держави буде підтримуватися Німеччиною. У торговельне міністерство Німеччини буде прикомандирований український уповноважений, щоби усі питання землеробного характеру і товарообміну обидвох держав вирішувалися б безперешкодно в світлі статті 4.

10. Позаяк обидва уряди передбачатимуть одну і ту ж мету, а саме: встановлення справедливого миру в Європі для майбутніх поколінь – уся їхня діяльність зараз і в майбутньому буде зводитися до того, щоби досягнути цієї мети. У цьому відповідальні нинішня націонал-соціалістична німецька держава і майбутній український уряд як за себе, так і за свій народ та його майбутнє покоління»⁶⁰⁷.

Отже з тексту меморандуму видно, що гетьманці, передбачаючи неминучу війну на східних просторах Європи, прагнули переконати верхівку Райху в необхідності її сприяння відновленню Української Держави та української армії. Разом з тим, намагаючись у неопублічній риторичі (листуванні з німецькими офіційними чинниками) дотримуватися, на той момент, відомого їм імовірного концепту бачення націонал-соціалістами щодо облаштування східних теренів в господарчій та військово-геополітичній сферах, гетьманці з тактичного огляду не суперечать цьому з метою досягти своєї стратегічної і визначальної мети – створення

607 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 140-141.

відродженої Української Держави та побудови національного війська.

Про це, своєю чергою, свідчить й квітнева (1941 р.) промова П. Скоропадського, виголошена на прийнятті МО СГД у Берліні з нагоди 23-ої річниці відновлення гетьманської держави 29 квітня 1918 року. Він зазначав на пережиття часу, «коли ревуть гармати, падають великі держави, але повстають і нові», чим недвозначно висловлював державницькі українські сподівання. Нарікаючи на тяжкості того часу через те, «що наш Народ, скутий чужими формами, чужою організаційною сіткою, йде не за голосом свого генія і своїх славних войовничих предків, а за наказом чужих зверхників», П. Скоропадський все ж вважав, що «рівночасно це повний значіння час, що ховає в собі можливості і для нашого народу. Я так відчуваю... Ми стоїмо перед великим іспитом»⁶⁰⁸.

Тож, як висловився сам гетьман, його досвід, непохитна віра в українську справу й любов до рідної землі та її синів наклали тоді на нього обов'язок здійснити саме таку заяву. Він стверджував, що народи, провідники чи кандидати на них, які не вміють завжди, всюди і за кожної ситуації бути панамі-лицарями, – такі народи не мають права на вільне життя; народи ж, що їх провідники не мають відчуття національної гордості, можуть бути тільки знаряддям для інших; а народи, провідники яких стають тінями чужих панів, луною чужих слів і відблиском чужої слави, скочуються безповоротно у прірву небуття, позаяк Завтра належатиме відважним і гордим, але й одночасно чистим серцем і духом своїм.

Відтак П. Скоропадський вважав, що Україна постане і дужею буде, коли вона супроти зовнішнього світу, супроти зовнішнього тиску, супроти зовнішнього розкладу поставить з одного боку свою сталеву єдність, єдність ліпших своїх синів, де б вони не були, а з другого – не паде духом і збереже свою національну честь, які б не були тяжкі умовини для її існування.

608 - Промова Ясновельможного Пана Гетьмана на прийнятті МОСГД – Берлін з нагоди 23. Річниці відновлення Гетьманської Держави 1918 року // Нація в поході. – 1941. – Ч. 7–8. – Червень. – С. 1.

Зауважуючи на необхідності бути вірним заповітам предків та шанувати традицію, гетьман наголошував, що українці мають завжди йти своєю власною дорогою – українською. Саме у цьому він вбачав «найвищий вияв українського націоналізму – схоронити своє власне національне обличчя за найтяжчих часів, схоронити свою власну українську душу, а не в порожнечі дешевих, хоч може й ефективних слів...»⁶⁰⁹.

Згадуючи про сприятливу для удержавлення України кон'юктуру 1917 року і про страчену власними ж руками Українську Державу 1918 року, П. Скоропадський нагадав сучасникам про новітній приклад Сербії й закликав усіх українців замислитися над гірким досвідом своєї ще нещодавньої історії. При цьому він закликав припинити пошук правих і винуватих у минулому, а натомість звернути свій погляд вперед, припинити національні сварки і спільно перетворитися на лицарів хреста і меча. Він вкотре наголосив, що Гетьманський Рух є понадпартійним, ідеї і чин якого є державницькими, що прагнуть перетопити усі противенства української дійсності і вивести український народ на вільний шлях і кожному гідному патріотові є у ньому місце.

Тож, звертаючись до гетьманців, П. Скоропадський запевнив їх, що які б тяжкі часи не довелося б переживати, він ніколи не зійде з визначеного напрямку і закликав усіх чесно йти за ним, додаючи: «Хай Бог буде з нами і з Україною під цей час! Слава Україні!». Після спонтанного співу присутніми гімну «Ще не вмерла Україна», гетьман на завершення недвозначно підсумував: «Панове! Я говорив тут про лицарство. Одною з прикмет лицаря [-] це почуття вдячності до тих, хто нам допомагав, або допомагає. Ми живемо в Великій Німеччині й користуємося роками з її гостинності. Сьогодні в День роковин повстання в Україні Гетьманства в 1918 році не треба забувати, що німці тоді прийшли нам на поміч усією силою свого військового апарату й дали тим можливість створити Самостійну Українську Гетьманську Державу.

609 - Там само. – С. 2.

Згадаймо з великою вдячністю ці часи й побажаймо щастя й успіху Великій Німеччині й її Вождеві: Гайль Гітлер!»⁶¹⁰.

* * *

Прикметно, що саме в цей час, очікуючи війни Німеччини з СРСР, в колах гетьманців не лише активно розглядалася чорноморська доктрина Ю. Липи, але висувалася й інша – геополітичний план опанування радянського простору, що визначалася прибічниками ліпшою, позаяк вона виходила з реальнішої основи.

Михайло Губчак (1 вересня 1903 р., Полтава) – батько Осипа Губчака

Її автором був правник і журналіст, засновник *теорії українського імперіалізму* Осип Губчак⁶¹¹. «Цей план можна реалізувати в умовах державного життя України, але також, і це з цілим натиском підкреслюю, півдержавного, а навіть і недержавного, як це тепер під советським режимом, бо він за базу своїх міркувань бере не державу, а народньо-людовий (те, що німці звать “фелькіш”) елемент, – вважав він. – В основу своєї геополітичної будівлі я кладу найпевніший й найтривкіший кутній камінь: біологічну силу народу»⁶¹². І прикладом цьому був й

610 - Там само. – С. 3.

611 - Осип Михайлович Губчак – магістр права, журналіст, педагог, ідеолог українського імперіалізму, діяч Гетьманського Руху. Народився 19 липня 1912 р. у с. Медин Збаразьського пов. (нині Підволочиський р-н) на Поділлі нинішньої Тернопільщині. Син Михайла Губчака – учасника національно-визвольних змагань, сотника УГА, педагога-класика, подвижника українознавства в діаспорі. Закінчив Тернопільську державну гімназію (1930), вивчав право у Львові. Працював в редакції «Українських вістей». З початком Другої світової війни емігрував до Німеччини, де поселився біля міста Пель. Великий вплив на становлення поглядів О. Губчака зробили метри німецької геополітики – Карл Гаусгофер, Еріх Обст, Отто Маулл, Курт Вовінкель. Був одним з постійних авторів консервативно-гетьманського журналу «Нація в поході». Від 1949 р. – у Чикаго (США). Довголітній директор Школи Українознавства [Губчак Осип // Енциклопедія української діаспори. – Т. 1. – Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. – С. 191]. Помер 9 грудня 1997 р. в Чикаго.

612 - Губчак О. Додаток до статті “Геополітичні перспективи” // Нація в поході. – 1941. – Ч. 7–8. – Червень. – С. 18.

залишається, власне, й досі Китай. О. Губчак, до речі, вже тоді передбачав остаточну поразку союзної Німеччині Японії в Китаї, а відтак конструював подібний, але етнонаціонально самобутній алгоритм прикінцевої перемоги України у протистоянні з Московією-Росією.

Україна відбудеться як держава, стверджував О. Губчак, лише за умов набуття сили, тож її доля полягає у тому, щоби або стати великою імперією, або згинуті. Мала ж Україна може певний час бути буфером, але у подальшому впаде жертвою розділу. «Тому потрібний нам український імперіялізм, – висновував автор. – І він живе в нас підсвідомо. Треба одначе уйняти його розумово, треба, щоби він увійшов нам у кров і кість. Бо бути сильними це для нас питання життя і смерті»⁶¹³.

Українці станули твердо на берегах Чорного моря, але завданням Української Держави, зауважував О. Губчак, буде те становити ще більш закріпити. Тому мусять бути зв'язані з Україною такі приморські землі як Бессарабія, Крим і Кубань. «Україна не може стерпіти ніколи того, щоби хто небудь усадовився на північних узбережжях Чорного Моря, або здобув на Чорному Морю перевагу», – стверджував автор, додаючи, що це є «для України геополітичним законом»⁶¹⁴. Крім того Україна мусить опанувати й ту браму народів між Уралом і Каспієм, яка веде з Азії в чорноморські степи. Відтак, щонайменше, східні кордони Української Імперії (Українського Третього Риму) мали би сягати Кавказу та узбережжя Каспійського моря на сході⁶¹⁵.

При цьому О. Губчак зауважує й на іншому: «Радю повторяємо гасло: Україна по Кавказ і Каспій, але дуже мало є в нас людей, що визнавалися б у політичній і етнографічній структурі тих країв»⁶¹⁶. Йшлося ним про те, що степи між Доном і Волгою,

613 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання) // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави. – Львів, 1938; – Нью-Йорк, 1955. – С. 162.

614 - Там само.

615 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання) // За велич нації. У двадцяті роковини відновлення Української Гетьманської Держави. – Львів, 1938; – Нью-Йорк, 1955. – С. 162–163; Губчак О. До Української Великодержави // Українське Козацтво. – 1971. – Ч. 4. – Жовтень–Грудень. – С. 3.

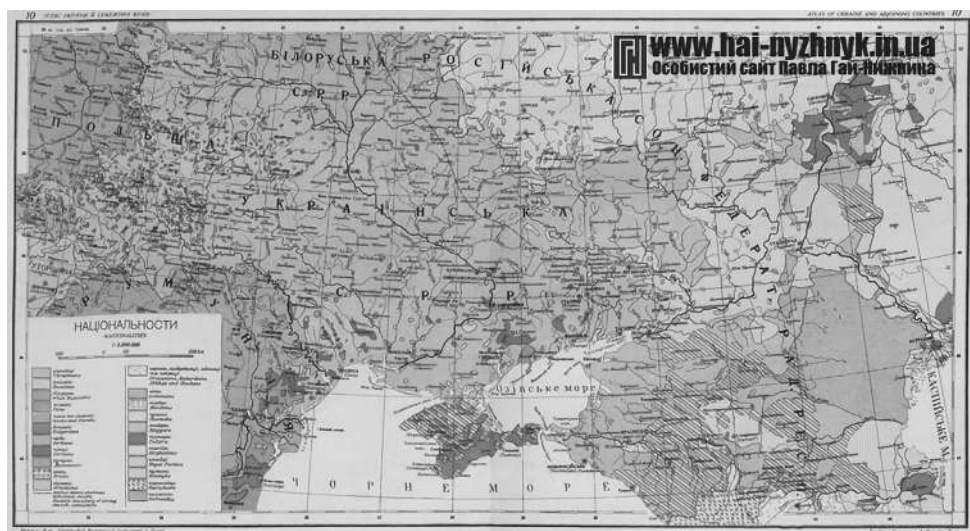
616 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання). – С. 163; Губчак О. До Української Великодержави. – С. 3.

кавказьке перегір'я й гори є дивною мозаїкою народів, а не лише краєвидів. Малися на увазі, звісно ж, донські, яїцькі і терські козаки, калмики, киргизи-козаки, осетини-яси, черкеси-касоги, дагестанці, чеченці, інгуші тощо й українські кубанські козаки, що жили і живуть там суцільною масою, а також є меншість населення (козацького і некозацького), що говорить московською мовою. Українське ж населення, порозкидане між Доном і Каспієм, також і як некозацька спільнота. Тож позаяк усі ці народи, хоч і різні за мовою, релігією і расою, але заселяють козацьку територію і мають спільну рису – козачу войовничість і проти-московський сепаратизм, навіть і москвомовні, – то перед Українською Імперією виринає проблема Козакії та ставлення до неї в контексті необхідності просування своїх кордонів по Кавказ, Каспій і Волгу.

З цього приводу О. Губчак виступав категорично проти силового вирішення справи, як пропонували тоді й пропонують ще й нині деякі гарячі голови. «Така розв'язка справи, – наголошував він, – не є ніякою розв'язкою, бо до такого завоювання відроджена Українська Держава і так уже загрожена звідусіль не підійметься. Війна України з Козакією була б трагедією обох і кинула б їх знову в московське ярмо. Реальні умовини кажуть числитися зі сильним зростом націоналізмів козацьких народів і тому розв'язки козацької проблеми шукати на іншій дорозі»⁶¹⁷. І передовсім, на його думку, треба зазначити, що Козацька Держава (Козакія) – це не утопія. Ті народи об'єднує не лише своєрідна географічна цілість, а й спільна історія багатовікового співіснування.

Запорукою ж українського контролю і впливів над Козакією, як і запорукою її життєздатності, мала б стати українська Кубань. «Без Кубані границі Козакії мали б дуже крутий і неформний вигляд, без неї Козакія не могла б опертися о свою природну підставу – Кавказ, і тому без Кубані саме існування Козакії було б дуже проблематичне.

617 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання). – С. 163–164; Губчак О. До Української Великодержави. – С. 4.

(Територія етнічного розселення українців; Український видавничий інститут; Львів, 1937 р.)

Якраз ця вага Кубані предестинує її відіграти в союзі народів Козакії передову роль. Український елемент в Козакії може й мусить своє значення використати і старатися все тісніше зв'язувати Козакію з нами, довести її до якоїсь форми державного зв'язку з Україною. Це одинока розв'язка проблеми»⁶¹⁸. Козацькі ж і кавказькі народи, як вірно міркував О. Губчак, завжди належно доцінювали вагу порозуміння з Україною. Тож Українська Імперія мусила б просувати свої кордони на схід водночас зі створенням на теренах колишніх Донського і Кубанського козачих військ незалежної держави Козакії, котре слід було довести до тісної форми державного зв'язку з Україною.

Отже кордони України від Волги, Каспію і Кавказу (вочевидь у федеративному чи конфедеративному зв'язку з Козакією) на сході мали б з іншого боку сягати річок Сян і Західний Буг – на заході, усього чорноморського узбережжя – на півдні, узбережжя Балтики й аж до Білого моря – на півночі. І тут виникають перед Україною дві квестії – московська і білоруська.

618 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання). – С. 164–165; Губчак О. До Української Великодержави. – С. 4.

Просування на північ до Балтики (аж до фіно-карельської межі) мало здійснюватися через конструкт українсько-білорусько-литовського союзу та асиміляції з українством слов'янського населення колишньої європейської Росії. Ця білоруська квестія є спадком українсько-руського шляху «з варяг у греки». Тож О. Губчак доводив: «Одначе лиш панування України може забезпечити на тім просторі тривалий мир, бо ж вона враз із братньою Білоруссю не потребує для здобуття переваги поневолювати чужі етнографічно простори. Отже наш черговий геополітичний закон звучить: з Білоруссю увійти в державну унію, яка дасть Україні перевагу на шляху з Балтійського до Чорного моря і скріпить її становище супроти Заходу.

Для Білорусі така унія є життєвою konieczністю, бо її геополітичне положення: вододіл і поміст між північною прибалтійською озерною площею й поліськими болотами, – характеризує також перехідність, як положення України. Отже без тісного зв'язку і помочі України сама Білорусь вдержатися не зможе. Україна ж для Білорусі це одинокий сусід, із яким вона не має історичних спорів. Ця думка знаходить у білорусів належне зрозуміння й це дуже позитивне явище, що від самих білорусинів вийшов проєкт проголосити Гетьмана України zarazом Королем Білоруси»⁶¹⁹.

Московська ж квестія зв'язана була не лише з вирішенням питання Козакії та виходу кордонів України до Каспія, а й з найближчим і з найважливішим українським завданням – звести Московщину до її етнографічних меж. Інші ж землі, такі, наприклад, як Сибір, що перебували під московським ярмом, мусять змагати самостійності. З цими новими країнами Україна має налагодити добросусідські взаємини, що є одинокою можливістю обмеження на завтра московського імперіалізму. «Як дальше, післязавтра розвинеться московська квестія, це інша справа. Деякі природні дані, як великі східно-європейські ріки й ін., можуть ще колись вказати нам старі шляхи Володимира Великого», – недвозначно натякав у 1938 р. О. Губчак про мож-

619 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання). – С. 166–167.

ліві шляхи просування меж Української Держави як новітньої імперії⁶²⁰.

Тоді ж О. Губчак також передбачав: «Світ стоїть на передодні великих подій. Будуча війна буде не лиш війною народів і рас, але й інтернаціоналізму з націоналізмами. В тій ідеологічній війні буде йти змагання за те, чи світ має бути побудований на засадах здорового націоналізму, чи жидівсько-масонського інтернаціоналізму»⁶²¹. Українська ж національна мета у цій війні буде змагання до синтезу європейських Сходу і Заходу, а завданням України – «створити під своїм проводом Імперію, яка буде синтезою тенденцій до творення великих державних геополітичних комплексів і націоналізму»⁶²².

Водночас О. Губчак зауважував, що така імперія можлива лише за монархічної дідовчої влади в Україні, позаяк: а) лише монархія може бути тим об'єднуючим чинником для інших народів; б) лише дідовча монархія може забезпечити Україні постійний лад, як передумову державної сили; в) до гетьманства переходимо через український патріотизм; г) щоб Україна могла існувати як держава, вона мусить стати сильною, мусить стати імперією; г) сильною Україна може бути лиш під гетьманською владою⁶²³. «Гетьманська Ідея така всеобсяжна, що в ній знайдеться побіч Гетьмана місце й на Вождя і для всіх чесних націоналістів. Нема лиш у ній місця для політичних спекулянтів і анархістів, нема місця для лайдаків, паразитів і чужих наймитів», – писав стосовно об'єднання всіх патріотичних сил української діаспори О. Губчак. Але при цьому він закидав УНДО-націоналістам, УНР-націоналістам та ОУН-націоналістам «аморалізм», вихований «Вісником Донцова», політичні спекуляції, розтрату грошей і навіть пияцтво, приписуючи їм ідеологічний хаос⁶²⁴. Та попри політичний розбрат, автор напо-

620 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання). – С. 165; Губчак О. До Української Великодержави. – С. 5.

621 - Губчак О. До Української Імперії (Геополітичні розважання). – С. 166.

622 - Там само.

623 - Там само. – С. 166–167.

624 - Губчак О. Польські аналогії (слово до націоналістів) // Нація в поході. – 1940. – Ч. 17–18. – 25 листопада. – С. 13–14.

легливо закликав до того, що «наша нація, всі українські люди мусять виявити цю добру волю єднатися для спільної праці і для спільного захисту здобутків цієї праці. І вся нація мусить виявити добру волю послуху наказам одного проводу, бо лиш це може запевнити їй повний розвиток, лиш це дозволить їй виконати велику історичну місію, що їй визначено Божим Провидінням»⁶²⁵.

О. Губчак, з огляду на розвиток подій на геополітичному Сході Європи, вказує на три напрямки майбутньої боротьби на цьому просторі:

- розбуджений московський великодержавний месіанізм зудариться з відроджуванним і переможним націоналізмом України та інших поневолених народів;
- боротьба релігійного світогляду з безбожництвом, що величаво скінчиться для України;
- геополітичне суперництво українського Півдня з московською Північчю за перевагу на східноєвропейському просторі⁶²⁶.

За цих нових умов Україна виходить з геополітичного забуття, з сутінків історії й входить у час нового ренесансу Сходу Європи і нової ваги України як міжнародного шляху. О. Губчак пояснював: «Особливо зросло це значіння в часі тепер[ішньої] війни: по-перше тому, що ціле це “міжмор’я” опинилось в одній державі [СРСР] (бо треба взяти на увагу, що поза прилученими Білорусією й Україною і три малі надбалтійські держави – Литва, Латвія й Естонія – опинилися в орбіті Советів), а по-друге тому, що з огляду на воєнне ризико на Заході щораз більше оживлюються шляхи через Балкани і Україну.

Далі: Україна зв’язана геополітично з Середземним морем (через Чорне море) і сильне національне розбудження всіх надсередоземноморських народів мусить впливати, й певно впливає, на розбудження національної укр[аїнської] енергії.

Всі ці моменти разом вказують, що для укр[аїнського] півдня знову вертається “історична кон’юктура”, що життєвий процес

625 - Губчак О. Свято родини і нації // Земля. – 1945. – 7 січня.

626 - Губчак О. Новий європейський Схід у геополітичному аспекті // Нація в поході. – 1940. – Ч. 1-2. – 15 березня. – С. 19.

перебудови Сходу Європи йде постійно в нашу користь»⁶²⁷. Й усе це є фактом зростання політично-державного вироблення українців, напруження їхніх духовних сил, усвідомлення ними нової своєї ролі на Сході Європи.

Вказуючи на нову місію українців та України, О. Губчак, згадуючи й про працю Ю. Липи «Призначення України», в якій влучно і без сумніву підкреслено історичну місію України – створення балтійсько-чорноморської осі й де вказано, на думку О. Губчака, «хоч соромливо», що передумовою збудування державної сили України є визначений нам історичним досвідом устрій – дідичної монархії. Лише такий устрій, на його думку, яку навряд чи поділяв сам Ю. Липа, є єдино правильним для держави, яка хоче бути притягливим чинником для інших менших

народів, що живуть в її «життєвому просторі», позаяк настав час синтези двох ідей – з'єднання в один господарський комплекс країн, зв'язаних між собою геополітично, і націоналізмів пробуджених народів. Прикладом, як зазначав О. Губчак, може служити Третій Райх, що гармонійно зумів сполучити ці дві ідеї. В Україні ж таке відбувалося за Русі Олега, Володимира та Ярослава, за Литовсько-Руського Великого князівства й було в планах Б. Хмельницького. За новітніх же часів О. Губчак вважав потішаючим виявом для українців те, що їхніми співпартнерами у цій геополітичній грі є білорусини і литовці, що свідомі співзалежності своєї долі з Україною.

Обкладинка книги Ю. Липи «Призначення України», що була видана 1938 р. у Львові накладом видавничої кооперативи «Хортиця»

627 - Там само. – С. 20.

Москва, яка не усвідомлює значення українського національного питання, що не знайшла синтези своїх геополітичних змагань з національними прагненнями українців, мусить програти цю гру. Польща ж не доросла до змоги опанувати цілий українсько-білорусько-литовський комплекс. Відтак Держава, що опанувала частину цього важливого геополітичного простору, мусить змагати до опанування його цілості, бо частини цього простору завжди виявляють тенденцію до єдності. І цією державою мусить стати Україна – спадково-монархічна Українська Держава.

Межі ж українських національно-державних інтересів на заході є в лінії по Бугові й Сяну, а для повного їх вирівнення залишається включити до України Буковину і Бессарабію, щоби забезпечити їй сильне становище над Чорним морем. Тож намір Райху замість Польщі створити мале буферне квазідержавне утворення у вигляді генерал-губернаторства, що відділяло б Німеччину від сдноєвропейського геополітичного комплексу, на думку О. Губчака, слід було би тільки вітати. Він взагалі виводить Польщу з комплексу геополітичних інтересів (зазіхань) України, а відтак й з балтійсько-чорноморського геополітичного і геогосподарчого простору. Польща, за його концепцією, входить до Західного (німецького) геополітично-теренового комплексу, Україна ж – до Східного (українсько-московитського). Межа між ними – природно-історичний українсько-польський кордон. Тож Польща повинна входити до складу Західного геополітичного комплексу, очолюваного Третім Райхом і дружньою Німеччині Україною на східноєвропейському геополітичному просторі, чи перетворитися на буферну між ними малу державу чи генерал-губернаторство під німецькою опікою.

Що ж до Московії, то становище виглядало дещо інакше, адже геополітично Україна й Росія доповнюють одне одного на Сході Європи, а тому все ж існує тенденція до творення єдиної державної цілості від Чорного аж до Білого морів. Мова мала б лише йти про те, хто буде у цьому геополітичному і геогосподарчому комплексі політичним господарем – Північ чи Південь,

Москва чи Київ. І поступову потугу у цій новій геополітичній ситуації, перевагу виразнішого центрального і домінуючого центру у цьому геополітичному комплексі здобував Київ.

Україна має стати гегемоном Сходу Європи від Білого до Чорного моря, від Балтійського моря до Каспійського й від Карпат до Уралу і Кавказу, а зони політичного впливу Московії мусять бути зведені до її етнографічних меж. Сибір і Далекий Схід, на його думку, у цьому протистоянні можуть виступити природними союзниками України в її зусиллях звести нанівець московський імперіалізм й побудувати власну імперію в межах усього пострадянського простору через створення українського етнографічного домінування на Уралі, в Сибіру та Далекому Сході.

Оволодіння ж цим пострадянським геополітичним територіально-господарським комплексом від Білого і Балтійського морів до Тихого океану на другому імперіальному етапі у кінцевому підсумку дасть Україні можливість на третьому етапі поступово вийти через Іран до «теплого моря» – Індійського океану.

Шлях Києва до такого імперського володіння геопростором від Чорного моря до Білого й від Сяну по Кавказ і Каспій мав би пролягати у два етапи. Спочатку відсепаруватися, від'єднатися від Півночі, самим сконсолідуватися в національній Українській Державі. І, зрештою, коли Україна зміцниться як незалежна держава, північ Східної Європи автоматично піддається під її вплив і вийде з-під залежності Москви. «Не можуть цього зрозуміти лише політичні недоуки, що не визнаються зовсім у питаннях геополітики, не можуть цього зрозуміти лише люди, що оперують абстрактним доктринерством», – заключав О. Губчак, беручи собі в союзники теорію взаємин Києва і Москви на Сході В. Липинського.

Саме тому окупацію Советами Західної України і приєднання її до УРСР О. Губчак вважав геополітичним позитивом для українців – Соборність здійснена! Що ж до іншого, духовного чинника і кривавих мук України за радянщини (Советів – СРСР),

то тут він затамлював не сміти й ні на хвилину не сумніватися в духові української нації та в тому, що з цього становища зродяться великі речі. Завдання ж еміграції – передати Краєві свого часу неторкані чужим впливом українські культурні цінності, незіпсуту українську національну державницьку ідею й політичний досвід⁶²⁸.

Було би непростимим гріхом супроти Української Нації, застерігав О. Губчак, не розв'язати це завдання як слід, адже скорше чи пізніше перемога України певна. Тим паче, коли триває величезна війна, що несе з собою величезні несподіванки і можливості. В тому ж, що українці культурніші від москвитів – немає сумнівів і навіть у злиденних советських умовах українська культура рвалася цілою своєю силою через лід, що її сковував.

До цього О. Губчак також вказував і на іншу потугу, яку мусять розвинути українці на шляху до свого опанування геополітичним простором Східної Європи – демографічний вибух і колонізація. «Біологічна сила в нас велика і треба нам її свідомо спрямовувати, а тоді нею переможемо північ. Ця наша біологічна сила стихійно пробиває собі нові шляхи: Кавказ, Зелений Клин, Сибір, Туркестан. І... добре діється, – тверезо з геополітичної доцільності, але й цинічно додавав він, – що Совети засилають українців за Челябінск, то цим хотів висловити думку, що вони у своїй діявольській роботі роблять нам прислугу, роблять несвідомо те, що ми повинні робити свідомо!

...Спільні культурні й расові традиції, економічні моменти. Все це має значення, але яке воно заразом блідоньке, анемічне! Геополітичний план опанування цілого советського простору має натомість живі румянці крови! Українська кров лилася і над Чорним морем і над Балтикою... Що це було під чужим прапором і чужою командою – це без значення! Великою ціною крови ми собі здобули право на советський геополітичний простір. Він мусить бути і буде наш!

628 - Там само. – С. 21–22.

Колись германські легіони маршували під римськими вірлами, але потім їхні потомки збудували Римське цісарство Німецького народу, а нині... стоять українські дивізії під чужими прапорами, але завтра їхні потомки збудують Український Третій Рим!»⁶²⁹.

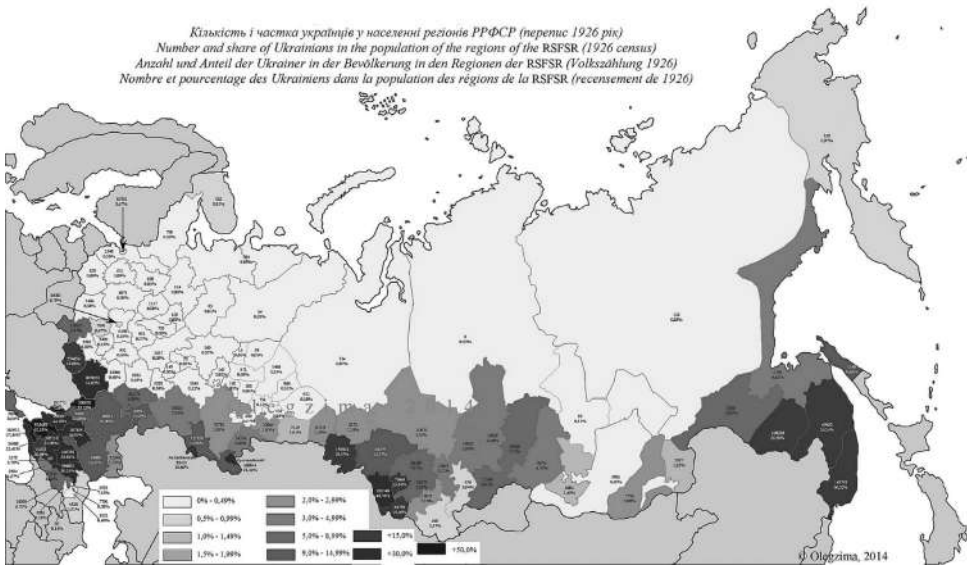
Тож одним з шляхів до Української Імперії мала стати й демографічна революція. «Не забуваймо, – зауважував О. Губчак, – що ціла наша майже тисячолітня боротьба зі степовими кочовиками – це властиво був один великий популяційний змаг, одна велика демографічна революція. Від річки Росі, недалеко на південь від Києва за княжих часів, наша етнографічна територія пересунулася тисячі миль далеко вперед до Чорного моря і до підгір'я Кавказу. А сталося це тому, що українські жінки не боялися виховувати дітей в найтрудніших і найнебезпечніших часах і обставинах, щоб “козацькому роду не було переводу”. Хоч нищили нас тисячами й мільйонами, все ж – як у пісні співається – “за сотню тисячі ставали до борби”. Тож ми сміло можемо сказати: Проти степу боролися наші руські (не стидаймося цього слова: давня Русь була нашою, а не московською державою і не москалі, а ми маємо право називати себе “старшим братом”) княжі дружинники і потім українське козацтво, але боротьбу за степ виграла таки Українська Жінка!»⁶³⁰.

На місце викинутих москалів, що переважно заселяли певні великі міста, мало прибути освічене еміграційне українство з Америки, а українські етнічні колонії поза Україною мусили би творити міцні територіальні українські з'єднання, що розширятимуться тереново і заселятимуть нові простори. Відтак з часом українці мали колонізувати Урал, Сибір, Кавказ, Далекий Схід і навіть певні регіони Центральної Азії.

Сприятимати ж цьому мали культ великих сімей і демографічний вибух, який спонукав би доведенню чисельності українців за 25 років до 100 мільйонів. Чим більше дітей в одній хаті, тим більш пристосованими до життя вони виростають. О. Губчак

629 - Губчак О. Новий європейський Схід у геополітичному аспекті // Українське Козацтво. – 1978. – Ч. 7–8. – Жовтень–Грудень. – С. 14–15.

630 - Губчак О. Демографічна революція // Українське Козацтво. – 1979. Ч. 6. – Жовтень–Грудень. – С. 32.

дусі мусимо виховувати молодь, яка повинна б теж бути схопленою в якісь рямки. А витягнення найдаальших висновків з тієї ідеї створить врешті цю духову і організаційну підставу, яка дасть громадянству силу і змогу успішно впливати на молодь...

...Тепер наша нова провідна верства щойно кристалізується. Вона потребує і духового зміцнення, а це може їй дати лиш одна ідеологія хлібороба-лицаря, і фізичного, чисельного скріплення. В останніх часах в обличчі загрози покращало в нас під цим оглядом, в нашої інтелігенції і провідної верстви зростає життєва відвага. І ця відвага не сміє нас покинути і в цей час бурі. Бо буря пройде, а тоді кому в спадщині перекажемо долю народу?! Коли не буде численної молоді з провідної верстви – то на що ж здалися наша боротьба, наші терпіння, наші труди?!», – водночас застерігав він⁶³².

Зростання українського етнонаціонального населення сприяло би також і його якісному вдосконаленню, що виявлялося би в більш активному політичному житті та досягненні домінування у міжнародній політиці. О. Губчак закликав розмножуватися і здобувати землю, що було рівнозначним завоюванню радянсько-російського геополітичного простору, але при цьому наголошував на необхідності чинити опір зовнішнім культурним впливам, а надто – просочуванню в українську націю чужих расових елементів.

Отже наголошувалося на збереженні української мови й культури та необхідності укладання шлюбів з особами своєї нації та раси. Самі ж українці мусять плекати расову чистоту, гармонійний фізичний і духовний розвиток нації, морально-етичні цінності та якості, релігійність, культ сім'ї та кровного братерства, пошану до праці і героїчну прихильність до своєї землі. «Великою ціною крові ми собі здобули право на советський геополітичний простір. Він мусить бути і буде наш!», – переконував О. Губчак⁶³³. На той час ці надії пов'язувалися також і з Третім Райхом як силою, що здатна кинути виклик Радянсько-

632 - Губчак О. Виховання і освіта під час війни // Краківські вісті. – 1944. – 5 травня.

633 - Губчак О. Додаток до статті "Геополітичні перспективи" // Нація в поході. – 1941. – Ч. 7-8. – Червень. – С. 18.

му Союзові й наблизить час, «коли українська еміграція має завдяки перемозі Німеччини над большевицько-московським варварством щастя повернутися на рідну землю, залишену нею тому 20 літ»⁶³⁴.

* * *

Поділ Польщі між СРСР та Німеччиною за пактом Молотова-Ріббентропа 1939 року

Гетьманці чекали на війну – велике зіткнення двох світів, у якому радянсько-російський світ зазнає поразки, а український – відродиться й зміцніє як фізично-духовно, так і державно-тереново. Чи були для цього підстави? Цілком очевидно, що так: напруга між удавано союзними Німеччиною та Радянським Союзом зростала буквально на очах й усвідомлювали це не лише утаємничені у територіально-дипломатичне тогочасне протистояння Берліна і Москви політики, а й пересічне громадянство.

Чуття грандіозного зіткнення на Сході Європи шаріло у повітрі й його вибуху одні очікували з надією, інші – готували роками...

Керівництво Гетьманського Руху, зокрема П. Скоропадський, безперечно знало про майбутню війну на Сході й переймалося її політичними перспективами і наслідками щодо розв'язання т. зв. українського питання. Знав гетьманський провід й про існування проєктів облаштування звільнених від більшовизму територій, адже у вищих колах Райху давно існували різні течії та бачення щодо долі опанованих в майбутньому внаслідок переможної ходи Вермахту східних територій. Так, наприклад, ши-

634 - Губчак О. Перша українська політична еміграція // Львівські вісті. – 1942. – 1 березня.

рокою довірою і прихильністю користувалися багаторічні теорії А. Розенберга щодо розвалу СРСР на національні держави.

Зокрема був відомим й лист анонімного “англійського германофіла Q” до британського Форін Офіс (Foreign Office) щодо найближчих військових планів А. Гітлера, його наміру нападу на Польщу, її поділу й створення незалежної держави України. Цей лист був розповсюджений міністром іноземних справ Великобританії поміж членами британського парламенту разом з іншими документами, що увійшли до теки під назвою «Possible German Intentions» (січень 1939 р.). У документі йшлося про те, що А. Гітлер з непередбачуваною швидкістю розірвав свою колишню псевдодружбу з Польщею і вирішив розділити цю країну на частини. З 32 млн мешканців Польщі тільки 19 млн мали б залишитися у новій Польщі. Дев’ять мільйонів мали би бути інкорпоровані у незалежну Україну, близько двох мільйонів – повернутися до Німеччини й близько одного мільйона будуть приєднані до Литви, включно з мешканцями Вільно (Вільнюса) та оточуючої його території. Щодо України, то зазначалося, що Польща мала би втратити Галичину вглиб близько 50 км на північ від Львова, включаючи східні польсько-українські райони. Зміни польської території планувалося здійснити одночасно з утворенням нової держави – України. У справі здійснення вищеназваних планів Берлін не очікував спротиву, окрім тих країн, яким загрожував напад. На Вільгельмштрассе тоді були упевнені, що британський прем’єр-міністр залишить Німеччині свободу рук на Сході та Південному Сході Європи⁶³⁵.

Незабаром до нападу на СРСР німецький старшина Генерального штабу вказував на чотири стрижневих розподіли майбутньої окупаційної політики Райху на Сході: Вермахт мав

635 - FP(36)74, “Possible German Intentions”, 19 January 1939. CAB 27/627. The Foreign Secretary gave a summary of this report to Cabinet shortly afterwards // Hinsley H. British Intelligence in the Second World War: Its Influence on Strategy and Operations. – Vol. 1. – H.M. Stationery Off, 1979. – P. 83; “Possible German Intentions” // Cabinet Paper FR36(74) in FO 371/22961/C939/15/18; see also Sir Thomas Inskip, about Vansittart’s two “Germanophiles”; diary entry, 23 Jan. 1939; Inskip Papers, Churchill College, Cambridge; Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. “Possible German Intentions” / “Можливі німецькі наміри” (Лист анонімного “англійського германофіла Q” до британського Форін Офіс (Foreign Office) щодо найближчих військових планів А. Гітлера, його наміру нападу на Польщу, її поділу й створення незалежної держави України (витяг; Грудень 1938 р.) // URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(12\).Possible_German_Intentions..php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(12).Possible_German_Intentions..php)

перейнятися знищенням ворогів; райсхфюрер СС Г. Гіммлер – політичною і поліційною боротьбою з ворогами; райхсмаршал Г. Герінг – економікою; А. Розенберг – політичною реорганізацією східноєвропейського простору⁶³⁶. Вважаючи Московію втіленням «російсько-московської відсталості»⁶³⁷, цей ідеолог націонал-соціалізму (А. Розенберг) розглядав природними союзниками Німеччини в боротьбі з жидівським більшовизмом і Московією поневолені нею східноєвропейські народи і, перш за все, українців⁶³⁸.

Ба більше, на той час, як можна висновувати з записів його політичного щоденника, українці сприймалися нацистською верхівкою як цінний з расової точки зору елемент, що значно перевищував не лише росіян і білорусів, а й поляків⁶³⁹. Крім того, як цілком щиро і раціонально міркував А. Розенберг, «при оцінці стану речей ми стояли перед вибором: засобом за необхідності жорстокого й однакового для усіх ставлення зробити ворогами 120 мільйонів чи засобом розподілення та диференційованого ставлення зробити внаслідку половину своїми помічниками»⁶⁴⁰.

Вже 27 березня 1941 р. А. Розенберг під час розмови з А. Гітлером з приводу політичного майбуття Сходу Європи по поразці СРСР виразно зазначив стрижень своєї концепції: «Балтика – протекторат, Україна – самостійна, у союзі з нами»⁶⁴¹, що було відображено також і в березневих зауваженнях фюрера до першого варіанту розробленою ОКВ «Інструкції про особливі об-ласті»⁶⁴². Вже 20 березня під час виступу перед керівництвом Вермахту німецький вождь оголосив, що протекторати буде

636 - Hartmann C. Hitlers Planung des Vernichtungskrieges gegen die Sowjetunion // Die Tragodie Europas: von der Krise des Jahres 1939 bis zum Angriff auf die UdSSR / Hrsg. von H. Moller, A. Cubar'jan. – Munchen, 2013. – S. 180.

637 - Dallin A. German Rule in Russia, 1941–1945: A Study of Occupation Policies. – Boulder (Colorado), 1981. – P. 47.

638 - Политический дневник Альфреда Розенберга, 1934–1944 гг. – М., 2015. – С. 196.

639 - Lower W. Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine. – Chapel Hill, 2005. – P. 27; Connolly J. Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice // Central European History. – 1999. – № 1. – P. 14–15.

640 - Политический дневник Альфреда Розенберга, 1934–1944 гг. – М., 2015. – С. 310.

641 - Там само. – С. 287.

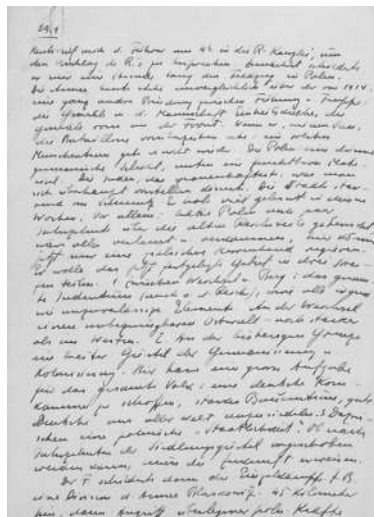
642 - Fall Barbarossa. Dokumente zur Vorbereitung der faschistischen "Wehrmacht auf die Aggression gegen die Sowjetunion. – Berlin, 1970. – S. 285–287.

створено не лише у Прибалтиці, а й в Україні та у Білорусії⁶⁴³. Того ж дня А. Гітлер кинувши фразу: «Розенберг, тепер настав ваш час!», призначив його уповноваженим з централізованої обробки питань східноєвропейської території⁶⁴⁴.

2 квітня 1941 р. А. Розенберг виклав своє бачення розв'язання східноєвропейського питання у відповідній записці стосовно СРСР, який, вочевидь, буде досить швидко розбитий і під окупацію підпаде величезна територія колишньої кремлівської імперії. А. Розенберг зазначав, що для людини, знайомої зі Сходом Європи, карта населення Росії виявляла би такі національні або територіальні одиниці:

- a) Великоросія з центром у Москві;
- b) Білорусь із центром у Мінську чи Смоленську;
- c) Естонія, Латвія та Литва;
- d) Україна та Крим з центром у Києві;
- e) Регіон Дону з центром у Ростові;
- f) Кавказький регіон;
- g) російська Середня Азія, або російський Туркестан.

Стосовно України, А. Розенберг нагадував, що у давнину там головним центром варязької держави, правлячий прошарок якої був утворений скандинавами, став Київ. Це місто навіть після татарської навали ще довгий час відігравало роль контролюючого полюса Москви. Спосіб же національного життя українців, всупереч постулатам московитської історіографії, яка домінувала у всій європейській науці, ґрунтується, по суті, на майже безперервній традиції. Тож політичним завданням на цій території,

Щоденник А. Розенберга (сторінка запису від 29 вересня 1939 р.)

643 - Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба Сухопутных войск 1939-1942 гг. - Т. 2. - М., 1969. - С. 430.

644 - Политический дневник Альфреда Розенберга, 1934-1944 гг. - М., 2015. - С. 290.

вказувалося у доповідній записці, може стати сприяння зростанню національної самобутності, можливо, аж до створення суверенної держави, яка могла б самостійно, або у взаємодії з Доном і Кавказом у формі Чорноморського союзу здійснювати постійне стримування Москви і гарантувати безпеку зі сходу для великого німецького життєвого простору.

З економічного погляду цей район міг одночасно виконувати функції великої сировинної бази та допоміжного джерела продовольчого постачання для Великого Німецького Райху. До тієї частини, що в СРСР прийнято вважати чисто українською, також можна було б приєднати прикордонні райони російського центру, аби послабити його та одночасно підтримувати постійну конфронтацію (йшлося про частину Курського та Воронезького адміністративних округів). Відтак, писав А. Розенберг, на досягнення цієї політичної мети пізніше має бути зорієнтовано адміністративне та економічне облаштування всієї цієї території. У підсумку ж відмічалося, що зважаючи на величезні простори та відстані східноєвропейських теренів і вже тільки через них труднощі в управлінні, що виникнуть, а також через зовсім відмінні від західноєвропейських умов життя, що були там нав'язані більшовизмом, у питанні про СРСР в цілому потрібен підхід, відмінний від того, що був застосований в окремих країнах Західної Європи⁶⁴⁵.

7 квітня 1941 р. начальник Зовнішньополітичного бюро НСДАП А. Розенберг (його міністерство буде створено пізніше) вперше представив проєкт створення райхскомісаріатів на території СРСР. Того ж дня ним було складено доповідну записку № 2 стосовно СРСР, що являла собою доповнену доповідну записку № 1 від 2 квітня. Стосовно України у ній зазначалося, що український народ упродовж багатьох століть перебував у постійній боротьбі проти поляків та росіян. Вказувалося також,

645 - Розенберг А. Цілоком таємно! Що стосується: СРСР. Доповідна записка № 1 (2 квітня 1941 р.) / Institut für Zeitgeschichte München. Nürnberger Dokumente 1018-PS // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1941\(04\)02.rozenberg_1.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1941(04)02.rozenberg_1.php); Trial the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 November 1945 – 1 October 1946. – Vol. XXVI. – Nuremberg, 1949. – S. 547–554; Fall Barbarossa. Dokumente zur Vorbereitung der faschistischen Wehrmacht auf die Aggression gegen die Sowjetunion (1940/41). – Berlin, 1970. – S. 292–298.

що Київ був першим містом, заснованим вікінгами, що від початку стало справжньою столицею всієї Руської імперії й лише набагато пізніше потіснилося Москвою. Великороси ж, що виявилися чисельно сильнішими і багато в чому стійкішими, крім того, починаючи від XVIII ст. стали все ширше залучати до керівництва німців, тому усі договори, які передбачали рівноправність росіян та українців, могли порушуватися Москвою безкарно.

З історичної точки зору, підкреслював А. Розенберг, вже в давнину існував постійний зв'язок України з Центральною Європою та Кавказом і цим народам завжди вдавалося порозумітися. Зазначалося також, що після революційного краху кайзерівської Німеччини 1918 року, керівництво Української Держави зробило Верховному командуванню пропозицію не повертати війська додому, а прийняти українське громадянство та задіяти німецьких солдатів в Україні проти Москви та більшовизму. Проте для таких масштабних планів на той момент не вистачило політичної рішучості й Україна, до цього вже зайнята німецькими військами, стала жертвою єврейсько-більшовицького терору.

У записці також вказувалося, що український народ налічував приблизно 44 мільйони людей і, не претендуючи на єдино вірне визначення його чисельності, зазначалося, що можна без сумніву сказати, що поряд з великоросами українці є найсильнішим протиборчим елементом. Відтак визначалося, що щодо України мають бути сформульовані інші політичні цілі, ніж в Остзейських провінціях. Якщо стосовно останніх доводиться

Альфред Розенберг

говорити про певну форму німецького протекторату, то тут необхідно з усією завзятістю домагатися створення незалежної Української Держави, яка перебуватиме в тісному, нерозривному союзі з Німецьким Райхом. Аби досягти цього, Вермахт і політичне керівництво повинні були б від початку підкреслити, що німці та українці ніколи не вели війн один проти одного, що стосовно до українців з боку німців завжди були і виражалися симпатії, але російський царат не дозволяв здійснювати політичну співпрацю. Нагадувалося також, що історичне обґрунтування цього погляду було дано 13 років тому у спеціальному виданні журналу «Світова боротьба» у статті «Україна – вузлова точка світової політики».

Водночас А. Розенберг зазначав, що під час введення військ в Україну необхідно бути готовими до найгіршого, позаяк становище там не можна порівняти з жодною із західноєвропейських країн. Йшлося про те, що колишня інтелігенція, мабуть, здебільшого розстріляна або замучена голодом, а інші верстви населення 20 років нічого не бачили і не чули про Західну Європу. Крім того припускалося, що узагальнення матеріальних благ і колективізація селянства напевно надзвичайно сильно придушили інстинкт самостійності, що був в українців. Відмічалось при цьому, що раніше українці відрізнялися від московитів своїм уявленням про власність, позаяк якщо московити спочатку були колективістськи орієнтовані на общинне землеволодіння, то українці завжди відстоювали особисту селянську власність. Це визначальне розуміння власності природним чином формує народний характер інакше та, зрештою, і є проявом життєсприйняття, відмінного від того, яке було характерне для Москви.

Таким чином робота зі створення такої незалежної Української Держави, відмічав А. Розенберг, передбачає подальше культивування української мови, на запровадження якої зрештою був змушений піти Радянський Союз. У сфері української шкільної та вищої освіти буде необхідно зробити все можливе, щоби крок за кроком змінювати мислення простого народу та фокусувати його на власній державності та союзі з німецькою

нацією. Щоб відшукати шлях до душі українського народу, одними з найперших заходів мали стати започаткування великого українського університету у Києві та розвиток української писемності й українського мистецтва загалом. При цьому акцентувалося, що для Німеччини Україна насамперед важлива як велика житниця Європи. Пропонувалося також відмовитися в Україні як від німецької марки, так і від російського рубля, запровадивши, можливо після певного перехідного періоду, прив'язаний до марки український карбованець.

Райхскомісаріат Україна

План Розенберга, квітень 1941

А. Розенбергом також додавалося про необхідність чітко заявити, що чесно придбана німецька власність (у т. ч. і в Україні) у цих галузях була надбанням німецького народу, і що звільнені тепер країни та народи повинні передусім визнати цей принцип і компенсувати витрати відповідним чином (форми компенсацій пропонувалося визначити пізніше; за наявною у нього інформації, німецькі земельні володіння в Україні, на Дону і в Поволжі за розмірами приблизно відповідали території того-

часного Вюртемберга). До масштабних завдань, що охоплювали б усі східноєвропейські території, на думку А. Розенберга, насамперед також належала й організація судноплавного сполучення між Чорним та Балтійським морями, тобто негайний початок будівництва каналу Двіна–Дніпро. Передбачалося, що в результаті здійснення цього плану було би організовано загальноєвропейський економічний колообіг, у якому не тільки канал Рейн–Майн–Дунай, а й канал Двіна–Дніпро пов'язав би Чорне море з ключовими торговими центрами Німецького Райху та його протекторатом в Остзейських провінціях.

Це були лише перші міркування, що виникали у А. Розенберга під час розгляду проблем, пов'язаних з освоєнням європейського Сходу, як і розуміння, що само собою на далі вони породять безліч інших питань, що включатимуть політику, економіку, культуру та питання народностей, які треба буде вирішувати окремо після детального ознайомлення та обліку всіх обставин. Таким чином, завершував він, для вирішення різних завдань на цій величезній території почати потрібно було передусім з поділу питань управління між трьома відомствами: Райхскомісаріатом «Україна», Райхскомісаріатом «Кавказ» та Райхскомісаріатом «Дон–Волга»⁶⁴⁶.

Невдовзі розпорядженням А. Гітлера від 20 квітня 1941 р. А. Розенбергу були надані повноваження з централізованого вирішення питань, що стосувалися східноєвропейського простору, доручивши одночасно створення відповідного Відомства Райхсканцелярії згідно з його ж власними інструкціями. Апарат такого уповноваженого склади співробітники Зовнішньополітичного бюро НСДАП, а його заступником став Г. Лейббрандт.

За кілька місяців до вдертя Німеччини в Радянський Союз німецькі лідери обговорювали багато планів щодо майбутнього своїх завойованих територій. Уявлення Німеччини щодо здатності отримати необмежене зерно і вугілля з України, нафту з

646 - Розенберг А. Ціком таємно! Що стосується: СРСР. Доповідна записка № 2 (7 квітня 1941 р.) / Institut für Zeitgeschichte München. Nürnberger Dokumente 1018-PS // Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1941\(04\)07.rozenberg_2.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1941(04)07.rozenberg_2.php); Trial the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 November 1945 – 1 October 1946. – Vol. XXVI. – Nuremberg, 1949. – S. 547–560.

Кавказу, сировину з Уралу, бавовну з Туркестану тощо стимулювала німецькі територіальні спекуляції. Ця карта показує один з таких планів, розроблений А. Розенбергом у травні 1941 року.

Німецький план поділу Радянського Союзу (А. Розенберг, травень 1941 р.)

Напередодні початку Німецько-радянської війни, А. Розенберг виступив 20 червня 1941 р. з програмною промовою під назвою «Про політичні цілі Німеччини в майбутній війні проти Радянського Союзу і плани його розчленування». У ній він докладно виклав офіційну концепцію політики нацистської Німеччини під час освоєння та підпорядкування східних територій. А. Розенберг стверджував, що головним завданням Німеччини на Сході було підхопити в розумній та цілеспрямованій формі прагнення до свободи народів СРСР, надати їм певних державних форм, тобто органічно викроїти з величезної території Радянського Союзу державні утворення та спрямувати їх проти

Москви, звільнивши тим самим Німецьку Імперію на майбутні століття від східної небезпеки. Для втілення цієї мети мали бути створені та задіяні 4 райхскомісаріати, що виконували б роль буферної зони між Німеччиною та «первісною Московією» й, водночас, просунути далеко на Схід сутність Європи. Зазначені чотири імперські комісаріати могли бути названі «Велика Фінляндія», «Балтика», «Велика Україна» та «Великий Кавказ».

Слід також зазначити, що усі плани і розробки А. Розенберга були включені до т. зв. «Коричневої теки», яка мусила стати дотичною до проєктів встановлення повного контролю над східними територіями. «Коричнева тека» створювалася від 14 квітня 1941 р. до дати військового вторгнення Німеччини в СРСР в адміністративному відділі Імперського Міністерства у справах східних територій під безпосереднім керівництвом А. Розенберга. Документи, зібрані у теці, являли собою загальні законодавчі, адміністративні, організаційні та політичні акти, а також службові приписи, вказівки та рекомендації, що регламентували діяльність підлеглих А. Розенберга. Документи від Департаменту з питань управління готував секретар Імперського Міністерства Л. Рунте, а від Департаменту з питань політики – Г. Лейббрандт. У квітні 1941 р. співробітники міністерства почали формулювати принципи управління східними територіями. У ході приготування нацистського уряду до військової кампанії до правил вносилися деякі зміни відповідно до стратегічних установок: низка документів у теці присвячені принципам використання ресурсів тих радянських територій, які мають бути окуповані в майбутньому, зокрема, постачання товарів та продуктів харчування з колишнього СРСР до Європи.

Документи «Коричневої теки» засвідчували, що після поразки Радянський Союз мав припинити своє існування. Прибалтика та Крим призначалися для інтенсивної німецької колонізації, а Білорусь, Україна та Туркестан мали би стати незалежними державами, але в економічному та політичному плані вони мусили б підпорядковуватися Райху, тобто набували би статусу сателітів. На Кавказі ж, на думку А. Розенберга, стабільності

можна буде досягти лише після встановлення сильної централізованої влади у особливій федеративній кавказькій державі на чолі з намісником Третього Райху. Фактично ж «Коричнева тека» функціонувала як керівництво до дії та інструкцій для райхскомісарів «Остланд» та «Україна», генеральних комісарів та обласних комісарів (гебітскомісарів), тобто місцевих керуючих різних рівнів на східних територіях⁶⁴⁷. Правила, що призначалися для діячів адміністрації Райхскомісаріату «Остланд», були зібрані у Першій частині «Коричневої теки», а правила для Райхскомісаріату «Україна» були зібрані у Другій частині⁶⁴⁸.

Відтак вже 7 травня 1941 р. було створено інструкцію Райхскомісаріату «Україна», у якій вказувалося на два пріоритети німецької політики в цій країні. «Метою роботи німецького райхскомісаріату по Україні є, перш за все, забезпечення Німецького Райху продовольством і сировиною з метою посилення німецького воєнного керівництва, а згодом створення вільної Української Держави у тісному союзі з Великонімецьким Райхом»⁶⁴⁹.

При цьому з інструкції випливає певне пояснення того, чому німецьке керівництво не давало переваги жодному українському політичному угрупованню в еміграції, або ж свободи дій усім їм на визволених від радянців українських теренах. Згадуючи про воєнізоване у 1918-му році Вільне козацтво, в інструкції вказувалося на необхідності створення єдиної загальноукраїнської партії, уникаючи при цьому як диференціації, що виявлялася у перебігу становлення націонал-соціалістичної партії, так і згадки у назві самого «націонал-соціалізму». Натомість пропонувалося

647 - Після поразки Німеччини у Другій світовій війні документи «Коричневої теки» потрапили до рук союзників і були представлені як докази звинувачення на Міжнародному військовому трибуналі у Нюрнберзі. Тоді ж вони були й опубліковані [Trial the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Nuremberg 14 November 1945 – 1 October 1946. – Vol. XXVI. – Nuremberg, 1949. – S. 547–584]. Однак у радянські російськомовні видання матеріалів Нюрнберзького процесу переважна більшість з цих документів ніколи не включалася.

648 - Zellhuber A. Unsere Verwaltung treibt einer Katastrophe zu... // Das Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete und die deutsche Besatzungsherrschaft in der Sowjetunion 1941–1945. – Vögel; – München 2006. – S. 78, 84; Moll M.: „Führer-Erlasse“ 1939–1945. Edition sämtlicher überlieferter, nicht im Reichsgesetzblatt abgedruckter, von Hitler während des Zweiten Weltkrieges schriftlich erteilter Direktiven aus den Bereichen Staat, Partei, Wirtschaft, Besatzungspolitik und Militärverwaltung. – Stuttgart 1997. – S. 186; International Military Tribunal // Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof. – Bd. 11: Verhandlungsniederschriften 8. April 1946 bis 17. April 1946. – Delphin-Verlag; – Nachdruck; – München 1984. – S. 628.

649 - Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal. Nuremberg, 14 November 1945–1 October 1946. – Vol. XXVI. – Nuremberg, 1947. – P. 567.

в принципі допомогти українцям у становленні партії від такого руху, що сприяло би зміцненню волі українців до незалежності й незаперечно призвело би до підняття української самосвідомості та ентузіазму. Сподівалося, що войовничість, притаманна спільнотам українського козацтва, може знайти застосування, будучи спрямованою не проти німецьких властей, але проти старих супротивників – москалів і жидів. Зауважувалося, що в Берліні слід поступово прийняти рішення про відправку в Україну українців, що отримали весь необхідний досвід. Разом з тим на полях вказувалося, що про створення українських збройних сил («українського вермахту») не йдеться.

Йшлося також про необхідність підготовки місцевого українського законодавства з урахуванням вимог сучасності та історичних українських усталеностей, мовної стилістики тощо (зокрема й історичний досвід українського муніципального права, що становлювалося на основі магдебурзького права), а також відродження української Православної Церкви та конфесійних спі-

лок зі вживанням виключно української мови, а церковні наставники усіх щаблів мусили б бути виключно українцями тощо.

На сході ж України метою мало б бути, аби Райхскомісаріат «Кавказ» і Райхскомісаріат «Україна» працювали спільно, сприяючи притоку українського елемента до східного регіону й відтоку звідки російського. Що ж до делікатного кримського питання Таврії, то попри його національну строкатість і того, що значні терени Криму були заселені раніше німецькими колоністами (38% в окрузі Севастополь), то визнавалося ключову важливість півострова в забезпеченні безпеки України за сприяння Німеччини. Як компенсацію за Крим не виключалося, що Райх може розширити суверенну територію України до Волги і передати їй Таврію. Такі завдання Райхскомісаріату по Україні могли б мати всесвітньо історичне значення, наголошувалося в інструкції. Вказувалося також, що якщо вдасться усіма засобами (політичними, психологічними і культурними) створити вільну Українську Державу аж до Саратова, то буде зруйновано багатостолітній кошмар німецького народу, пов'язаний з Російською імперією, Німеччині більше не загрожуватиме морська блокада і на усі майбутні роки буде гарантовано притік продовольства і сировини⁶⁵⁰.

Зрештою 9 травня 1941 р. А. Розенберг представив фюреру проєкт директив з питань політики на звільнених від радянців і окупованих Вермахтом територіях СРСР. Він пропонував створити на території СРСР п'ять губернаторств, які А. Гітлер вказав переформувати на райхскомісаріати. У підсумку проєкт А. Розенберга набув такого етно-політичного і територіального вигляду:

1) Остланд (включав Естонію, Латвію, Литву і Білорусію, які підлягали би германізації протягом двох поколінь);

2) Україна (Східна Галичина, Наддніпрянщина, Таврія, Крим, південні частини колишньої Білоруської РСР (Берестейщина, Гомельщина, Полісся), Курщина, Білгородщина та Воронежчина (північна Слобожанщина), низка теренів по Дону і Волзі, а

650 - Там само. – Р. 567–573.

також землі скасованої радянської Автономної Республіки німців Поволжя);

3) Кавказ (федерація кавказьких земель, під прямим німецьким протекторальним управлінням);

4) Московія (ізолювані терени навколо Ленінграду і Москви до межі з фіно-карельськими і по Татарстан та Урал);

5) Туркестан (колишні підрадянські республіки Середньої Азії та казахсько-астраханські степові землі).

І дійсно, спочатку видавалося, що А. Гітлер ладен сприйняти концепцію А. Розенберга, яка полягала також у тому, що на сході Європи панувати потрібно за допомоги 3/4 психології й лише 1/4 сили, проте невдовзі верх у його свідомості почали брати міркування Г. Гімmlера та М. Бормана, які у своїх мемуаріалах фюрерові заперечували розенбергову м'якість і симпатії до слов'ян, просуваючи ідеї твердої сили у війні.

Попри те, що А. Гітлер у 1941 р. призначив А. Розенберга імперським міністром у справах окупованих східних територій, провідні нацисти все ж таки розділилися у думках щодо підхо-

ду до Росії. А. Розенберг відчував сильний тиск, і він зазначив, що А. Гітлер визнав це в емоційному обміні між ними: «Фюрер сказав, і на його очах навернулися сльози: “Це велике, позитивне завдання, яке ви берете”» («Der Führer sagte, u. ihm kamen Tränen in die Augen: “Es ist aber eine grosse positive Aufgabe, die Sie erhalten”»)»⁶⁵¹. Хоча А. Розенберг й був відданий А. Гітлеру, він мав іншу думку про те, як слід поводитися з Росією, доводячи, що єдиної Росії слід уникати. Він передбачав, що менші держави виступатимуть буферною зоною, ізолюючи Московську державу, яка інакше могла б посилитися і стати загрозою Німеччині⁶⁵². Сподівалися на втілення планів А. Розенберга й гетьманці, як і інші українські емігрантські політичні сили.

* * *

Знаючи про неминучий початок Німецько-радянської війни та про обговорення нацистською верхівкою проблеми облаштування східних теренів Європи, П. Скоропадський ще у середині квітня 1941 р. вирішив терміново скликати на 3–4 травня у Берліні засідання Гетьманської Ради. Програма нарад Гетьманської Ради мала такий порядок денний:

1. Доповіді і побажання Місцевих Організацій Союзу Гетьманців-Державників, які Гетьманська Рада заслухає та передасть до Гетьманської Управи.

2. Становище (позиції) Гетьманського Руху в зовнішній політиці.

Павло та Єлисавета Скоропадські

651 - Diary of Hitler's Adviser Alfred Rosenberg Published, Gives Insight into Nazi Ideology and Daily Life // The Epoch Times. – 2013. – December 19.

652 - У своєму щоденнику А. Розенберг порівнював себе з філософом Ф. Ніцше, який «бачив усе, що приходить, але не міг цього змінити» («...sah alles kommen u. konnte es nicht ändern»).

3. Відношення Гетьманського Руху до інших українських угруповань і взагалі становище у внутрішній політиці.

4. Справа організації гетьманської пропаганди⁶⁵³.

Як наслідок було вироблено текст «Меморандуму», яким вже 5 травня 1941 р. гетьманці звернулися до німецької політичної влади та націонал-соціалістичної партії. У документі, в зв'язку з новими подіями у світі, Українська Гетьманська Організація зауважувала, що передача в Німеччині українського питання до рук винятково поліцейських і розвідувальних органів сприймається українцями як доказ зневажливого до них ставлення, що, з іншого боку, не надає можливості німецькій стороні здобувати повне і достатнє висвітлення цього ж українського питання. Тож гетьманці закликали німецькі установи зовнішньої політики виявляти до цього більшої уваги, надто стосовно до майбутніх українських територій, аби такі дії «не викликали би в українського народу невикідних аналогій з діями і тенденціями радянської влади»⁶⁵⁴. І заувага ця, як додавалося, стосувалася також і до питань господарчих та правових, а помилки на українських теренах можуть бути використані англійцями для антинімецької пропаганди. Українські народні маси прагнуть відновлення принципу приватної власності та ініціативи, зазначали гетьманці, проте для добробуту самого народу необхідно, щоби принцип підпорядкування приватних інтересів інтересам цілого – нації і держави знайшов також застосування і в Україні. Проте, аби уникнути ускладнень, цей останній принцип мав би втілюватися в українських формах, що відповідали би індивідуалістичним рисам української психіки. Тож це завдання пропонувалося вирішити у такий спосіб, що усі заходи, що обмежуватимуть приватні інтереси, мусили б виходити не від центральної влади, але від організованих трудових груп, що керуються за принципом самоорганізації.

Задля ж уникнення господарчої катастрофи і зменшення продукції, перехід від комуністичного господарства до прин-

653 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

654 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 11279, т. 3, арк. 76.

ципу приватної власності потрібно буде здійснювати плано-мірно за повносяжної і дисциплінованої підтримки українського населення. Цього ж можна досягнути тільки за підтримки організованих трудових груп, зачатки яких на звільненій території УРСР можливо буде виокремити з колишньої радянської системи у вигляді професійних спілок з відповідною заміною керівництва новими людьми. Підбір же нових керівних кадрів на перших часах найліпше могла б виконати та частина української еміграції, котра вже працювала над планом господарчого відновлення України, а саме – Союз Гетьманців-Державників.

Гетьманці також вказували у «Меморандумі», що величезне значення для установаження міцного ладу у Великій Україні і на Буковині матиме Православна Церква. Зауважувалося також, що було би нещастям для українсько-німецьких взаємин, якщо би політика Райху в українському питанні або ж вчинки окремих агентів німецької влади надали привід українським православним масам запідозрити німецьку політику в бажанні протезувати Унії. При цьому наголошувалося, що до церковного миру між православними та уніатами і католиками цілком очевидно зуміє привести лише Національна Українська Держава⁶⁵⁵.

Німецькій владі нагадували й про історичну роль українського козацтва і що завдяки старовинній бойовій традиції повстанчі народні рухи Великої України не спромоглися придушити Совети протягом низки років. Було також згадано, що саме П. Скоропадського було обрано у 1917 р. отаманом Вільного Козацтва, а у 1918-му – гетьманом всієї України. Відтак зауважувалося, що для успіху української національної справи необхідно відродити старовинну бойову козацьку традицію за участі найбільш достойних та авторитетних українських людей. При цьому застерігалось від авантюри агентів, що вже не раз користувалися козацьким прапором, які приносять лише шкоду українській справі і тим, хто цих авантюристів підтримували.

У політичній же площині гетьманці застерігали німців, що «проведення системи однієї партії в формах, прийнятих в Ні-

655 - Там само, арк. 76–77.

меччині, на Україні нездійснення», але «з іншого боку і ліберальна система необмеженого числа політичних партій, як показав досвід 1917 р., призвела би тільки до роздроблення та анархії»⁶⁵⁶. Тож цілком логічно, що гетьманці закликали німців звернути увагу на досвід організації України на чолі зі П. Скоропадським у 1918 р. у формі Гетьманату. Відповідно, гетьманці нагадували, що, використовуючи той досвід, вони розробили план державного устрою України, який спирається на організацію трудових (професійних) груп.

Тож, автори «Меморандуму» зауважували, що плани об'єднати українські народні маси, котрі не пройшли школи вільного політичного виховання, на політичному принципі – нереальні, але то можливо втілити лише на загальнозрозумілому принципі необхідності співпраці різноманітних зайнятостей, професій. «Тому, – наголошувати гетьманці, – якщо німецька політика буде шукати засобу сприяння об'єднанню Українського Народу, то вона повинна буде звернутися до єдиного реального висуненого українською історією способу і здійснити його за допомоги Гетьмана Скоропадського»⁶⁵⁷. Отже, Гетьманська Організація звертала увагу німецької державної влади і НСДАП на вказані у своєму «Меморандумі» принципи і методи облаштування українського питання з вірою, що їхнє втілення в життя сприятиме створенню природньої бази для установалення добрих і міцних українсько-німецьких взаємин не на силі німецького багнета, а на щирій симпатії українських народних мас до Великої Німеччини та на чутті задоволення моральних, національних і господарчих інтересів Українського Народу.

Чи знали у провіді Гетьманського Руху про майбутній напад Німеччини на Радянський Союз? Очевидно, що так (хоч і без точної дати). Так, наприклад, у цілком таємній довідці начальника I Управління НКДБ СРСР П. Фітіна народному комісарові державної безпеки УРСР П. Мешику про українські націоналістичні організації в Німеччині та Польщі від 28 лютого 1941 р.

656 - Там само, арк. 78.

657 - Там само, арк. 79.

вказувалося, що член Гетьманської Управи полк. В. Мурашко розповів радянському агенту, що він, у розмові з одним видним чиновником німецького МЗС, почув від того наступне: «Сучасна угода з СРСР є тільки необхідна міра, міра тимчасова. Німецький уряд ясно усвідомлює, що війна Німеччини з СРСР невідворотня за усіх можливостей закінчення цієї війни. Питання тільки часу. Німецьке верховне командування хоче відкласти цю війну до закінчення війни з Англією, але, можливо, що обставини змусять розпочати війну проти СРСР й раніше. Українці мусять вірити у симпатію до них німців і спокійно вичікувати. Наш час скоро прийде»⁶⁵⁸.

Крім того радянська агентура також доповідала, що в Німеччині та Польщі націоналісти і гетьманці розповсюджували заклики до українського населення готуватися до війни з радянцями за відновлення державності, а в прогетьманському Українському Науковому Інституті в Берліні було видано військовий німецько-український словник для інфантерії, такий же словник для летунів і великий німецько-український словник спеціально для воєнно-топографічних, економічних і політичних описів окремих областей Радянської України й готувалася до друку низка кишенькових військових словників і карти території УРСР⁶⁵⁹.

З цього приводу С. Шемет у листі до Д. Дорошенка від 14 квітня 1941 р. вказував, що «події все ближче і ближче докочуються й до нашої Землі та набіратимуть, очевидно, характеру довгої і упертої боротьби за новий порядок»⁶⁶⁰. Проте, водночас, особистий секретар П. Скоропадського недвозначно зауважував: «Надії, що цей порядок буде створений дуже швидко і чужими руками і нам подарований, як у 1918 р., очевидно не справдяться. Треба свіжих сил. Це й ліпше з історичного погляду, бо

658 - Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. – Т. 1: 1939–1943. – М.: РОССПЭН, 2012. – С. 227.

659 - АП РФ, ф. 3, оп. 61, спр. 845, арк. 14.

660 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

бачимо яке слабке й нежитєздарне все, що – створене чужими руками»⁶⁶¹.

Тож, очікуючи повернення після німецько-радянського зіткнення на українські терени, провід Гетьманського Руху перейнявся підготовкою стислої і доступної компіляції своїх ідейних постулатів для розуміння доктрини Трудової монархії та теорії класократії, а також більш спрощеного та тезового викладу ідеології В. Липинського й світоглядних засад українського консерватизму для нового покоління гетьманців. «Часу для науки залишилося мало і що треба виладувати всім нам в цім напрямку найбільшу енергію, інакше пропаде марно все наше сидіння на еміграції..., – наголошував С. Шемет 28 березня 1941 р. у своєму листі до Д. Дорошенка. – Річ іде про самі основні, елементарні речі. Не “абстрактні міркування і великі програмові писання” їх загала не читатиме і вони на кристалізацію його думки не вплинуть. Треба нам політграмоту опрацювати і заставити всіх, що мають вуха наставлені в наш бік, вивчити...»⁶⁶².

Саме з цією метою на початку 1941 р. С. Шеметові й було доручено укласти ідеологічний реферат під назвою «Нація в поході. Програмові питання в гетьманській літературі», прочитаний ним згодом у Берліні на зборах СГД, де було викладено коротке ядерне «гезите» політичного світогляду, глибоко опрацьованого засновником модерного українського монархізму В. Липинським та доповнене окремими тезами і думками Н. Кочубея, А. Білопольського і М. Базилевського, а також окремими витягами з «Бюлетеня Гетьманської Управи»⁶⁶³.

661 - Там само.

662 - Там само.

663 - Нація в поході. Програмові питання в гетьманській літературі. Ідеологічний реферат, читаний бл. п. Інж. Сергієм Шеметом на зборах С.Г.Д. у Берліні, 1941 р. – Нью-Йорк: Булава, 1960. – 46 с.

Власне, сам С. Шемет писав 23 березня 1941 р. до Д. Дорошенка про своє завдання так: «Дати окреслення питань не власного гатунку, а словами найбільш авторитетного з політичних письменників серед нас – Липинського; підперти деякі місця авторитетом “Майн Кампф” і все вмістити в формі подібний до “солдатської грамотки” тільки для рівня інтелігентности пересічного членства СГД. Це мусить стати канвою для ідеологічного виховання, “словесности” гетьманця і тепер мусили б ми поставити собі завдання провести по всій СГД “учобу” по чисто конкретним питанням нашого програму»⁶⁶⁴.

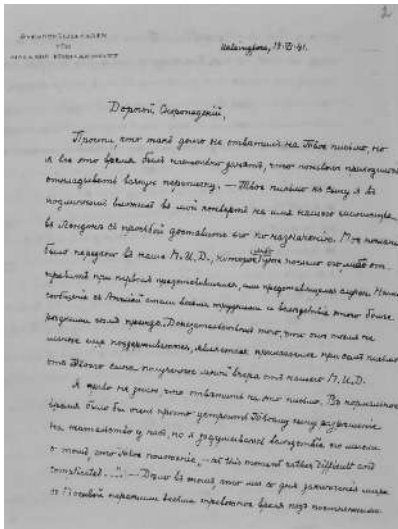
Разом з тим слід зауважити, що попри появу публікацій пронацистського штибу у гетьманській пресі, що зумовлювалося очікуванням німецького вдертя в окуповану радянцями Україну та сподіваннями на відновлення її державності, провід Гетьманського Руху насправді намагався дотримуватися політично-ідеологічного нейтралітету щодо міжнародної політики, що чим далі, тим важче було здійснювати за умов розташування його керівного Центру в Берліні й через фактичне заручництво у внутрішньому становищі націонал-соціалістичного Райху.

Про це свідчить, зокрема, й лист П. Скоропадського у Лондон до свого сина Данила від 10 травня 1941 р., що прохав гетьман передати гетьманичу фінського маршала і головнокомандувача К.-Г. Маннергейма. Тоді П. Скоропадський мав намір відвідати Гельсінки для зустрічі з К.-Г. Маннергеймом, проте здійснити поїздки до Фінляндії так і не вдалося. Своєю чергою, К.-Г. Маннергейм не лише листувався зі П. Скоропадським, але й передавав його кореспонденцію гетьманичу Данилу у Лондон та допомагав останньому фінансовими переказами (50 фунтів на місяць). «Справа розвивається, але велика боротьба. Батько нейтральний; може бути виступить активно, але лише у випадку війни проти совітів», – вказувалося у посланні⁶⁶⁵. П. Скоропадський пропонував синові поміркувати над можливістю перебратися з Великобританії до якоїсь нейтральної країни, проте

664 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

665 - Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. – К., 2003. – С. 278.

не до США, позаяк передбачав, що невдовзі Сполучені Штати також можуть опинитися у стані війни з Німеччиною. Гетьман, окрім того, вказував Данилові, аби той також дотримувався нейтральності щодо війни Німеччини з Британією і міг би виступити з політичною позицією лише проти СРСР. При цьому, на думку П. Скоропадського, показова нейтральність його сина у Лондоні мусила би виявлятися також і у тому, що гетьманич не мав би навіть працювати на підприємствах, що мали воєнний характер.

Лист К.-Г. Маннергейма до П. Скоропадського від 12 червня 1941 р.

Крім того, як виявляється з листа К.-Г. Маннергейма до П. Скоропадського від 12 червня 1941 р., Данило Скоропадський виявляв бажання переїхати на мешкання з Великобританії до Фінляндії. «Я право не знаю, що відповісти на цей лист. В нормальний час було б дуже просто влаштувати Твоєму синові дозвіл на мешкання у нас, – писав К.-Г. Маннергейм, – але я задумуюся внаслідок його думки про те, що Твоє становище “...at this moment rather difficult and complicated...”⁶⁶⁶. Він пояснював відмову не лише ускладненням стосунків з Британією, але й неймовірним тиском і шантажем (необґрунтованими вимогами) з

боку СРСР, навіть після підписання між Гельсінки і Москвою миру після Радянсько-фінської війни, та дипломатичною грою Берліна, що після пакту Молотова-Ріббентропа вважався її союзником й, водночас, готувався до нової війни Німеччини з Радянським Союзом.

Після початку Німецько-радянської війни, П. Скоропадський, вкотре сподіваючись домогтися дозволу на створення україн-

666 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 137, арк. 2.

ських збройних частин з метою визволення України українськими силами, надіслав А. Гітлеру привітальну телеграму. У ній гетьман, звертаючись «До Вождя й Державного Канцлера» Німеччини, зазначав: «Висловлюючи щире бажання українського народу, витаємо я й Гетьманська Організація як найгаражніше війну, яку Ви виповіли московському інтернаціоналові. Звольте прийняти наші найсердечніші побажання повного успіху для німецької зброї. Ми просимо дати нам можливість активно взяти участь усім нашим силам в боротьбі за добро німецького й українського народів»⁶⁶⁷. Додам до цього, що гетьманці пропонували німецькій владі сформувати українську армію чисельністю у 2 млн вояків, яка мала би вступити в бої проти радянців для відвоювання рідного Краю з метою відновлення Української Держави⁶⁶⁸.

Сподіваючись на підтримку державотворчих прагнень українців, гетьманці вважали, що відновлення державності у випадку війни Райху з Соведами найбільш вірогідне саме під проводом П. Скоропадського. Так, наприклад, один з провідних діячів Гетьманського Центру Б. Гомзин у листі від 2 квітня 1941 р. писав до ген. В. Петріва, що лише у разі об'єднання усіх українців навколо особи гетьмана, можна було б розраховувати на розуміння з боку Німеччини, бо там така «думка починає визрівати»⁶⁶⁹. Вже після початку Німецько-радянської війни Б. Гомзин у листі від 27 червня 1941 р. до того ж В. Петріва, розглядаючи державно-політичні перспективи різних українських сил (зокрема під проводом А. Мельника та А. Лівницького) у справі державного відродження з крахом СРСР, зазначав: «Все більше усталюється думка, що Гетьманський табір має великі плюси. Багато залежить від терену й настроїв там. Для мене нема ніякого сумніву, що так чи інакше, раніше чи пізніше, але Гетьманська Україна буде. Щось подібне до 1917–1918 рр. повто-

667 - Скоропадський П. До Вождя й Державного Канцлера // Нація в поході. – 1941. – Ч. 9–10. – Липень. – С. 1.

668 - Bihl W. Ukrainians in the Armed Forces of the Reich: The 14th Waffen Grenadier Division of the SS // German-Ukrainian Relations in Historical Perspective. – Edmonton; – Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994. – С. 140.

669 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 129, арк. 11–13.

риться. Треба тільки, щоб люди наші взагалі були б мудріші за тогочасних. Рішень тут ще нема. Це тверджу з повного відповідальністю. Можуть бути завтра чи позавтра, це не виключаю, але думаю, що все ж пройде ще час, що буде вимірюватися на дні. Тепер не до того. Нема ще перегляду загального стану та можливостей. Думаю, що це вже розумно й доцільно. Раніше знищення живої сили ворога, а далі вже порядкування здобутого терену політичним порядком [...]

Ключ розв'язки лежить не в наших руках. Але в руках наших лежить використати добре сприятливу розв'язку. Ще є час схаменутися нашим людям та, добре заглибившись в історію – давню й недавню, знайти потрібне рішення. А воно ясне і просте: З Гетьманом будувати Україну для всіх!»⁶⁷⁰.

Гетьманці, власне, не приховували своєї радості з початку цієї війни, вказуючи: «Ми ніколи не мали сумніву, що нарешті прийде цей довгожданий день» (В. Мурашко), і були переконані що СРСР зазнає у ній поразки⁶⁷¹. Вони щиро вітали лицарську боротьбу «Німецької Армії на чолі з її Великим Вождем проти царства Сатани» й сподівалися, що Україна «тепер встає з розкладу й поневіри до нового життя», а постанова Гетьманської Ради від 12 липня 1941 р. завершувалася гаслами: «Слава Вождеві Німецького Народу! Слава Україні – Гетьманові слава!»⁶⁷².

Ба більше, окрім зрозумілого антибільшовизму української політичної еміграції, її пронімецьким настроям та живленню державотворчих надій сприяла на початку Німецько-радянської війни й нацистська пропаганда, яка не виключала розв'язання внаслідок розгрому Радянського Союзу національних прагнень поневолених Москвою народів. Ось, власне, якими міркуваннями керувалися тоді гетьманці: «Говорять, що німецька влада не проголошує ніяких планів на Сході через те, щоб всі сили в СРСР прийняли участь в поваленні того режиму. “Коли б ми проголосили незалежну Україну, тоді б всі белогвар-

670 - Там само, арк. 57–58.

671 - 22. червня 1941. року // Нація в поході. – 1941. – Ч. 9–10. – Липень. – С. 2.

672 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 3, спр. 8, арк. 1.

дейці пішли б з большевиками, значить проти нас...” Тому то буде ніби, три етапи: війна, коли політика ніяк не втручатиметься до Східнього діла; пізніше прийде комісар, а аж потім наступить розв'язка політична.

В приватних (німецьких, ділових) колах говорять з певністю, що Україна буде визначена в границях 1918 року та повернеться той самий Зверхник, що тоді був. Про це говорять дуже широко і дуже багато. Підкреслюю, в приватних колах, бо офіційно українська справа не зазнала ніяких змін, хоч йде вже тиждень. Я особисто отим усім “чуткам” вірю: перша логічна, друга конечна»⁶⁷³. Так писав у своєму листі від 28 червня 1941 р. полк. В. Мурашко до ген. В. Петріва, додаючи: «Спокійно я розглядаюся за конкурентом Я[с-но]В[ельможного] П[ана] Гетьмана. Таки справді не знаходжу. Було б з того посміховище, коли б знайшовся. Це б означало, що ніякої України не буде, навіть малої і підлої...

Ми спокійно вичікуємо. Своїх людей висилаємо на Вкраїну»⁶⁷⁴.

Зрештою за два дні після початку Німецько-радянської війни, у передовій статті в «Völkischer Beobachter» за 24 червня 1941 р. А. Розенберг написав, зокрема: «Націонал-соціалістична революція і Німецька Держава покликані розв'язати дві проблеми на Сході. Одна – знищення большевизму, як ідеї й політичної сили; друга – розв'язка завдань, що впливають з історії простору й народів СРСР... Треба знайти нове рішення, що, відповідаючи звичаям різних народів, прямувало б, з оглядом на цілість Європи, до її загального поря-

Перша сторінка «Völkischer Beobachter» за 24 червня 1941 р. зі статтю А. Розенберга

673 - Там само, оп. 2, спр. 129, арк. 61-62.

674 - Там само, арк. 62.

тунку»⁶⁷⁵. Тож не дивно, що українські еміграційні політики, і гетьманці зокрема, сприйняли початок Німецько-радянської війни з захопленням і надією... «Програма проречиста й ясна. До того ж вона вийшла зпід пера Розенберга та надрукована в “Фелькішер Беобахтер”, – писав 25 червня 1941 р. один провідних членів СГД, керівник Організаційного відділу Гетьманської Управи В. Мурашко. – Для українців вибила дванадцята година. Зовнішні умовини складаються для нас якнайкраще»⁶⁷⁶. За таких історичних умов, наголошував В. Мурашко, на перше місце за актуальністю вийшло питання об'єднання зусиль всієї української еміграції під спільним ефективним керівництвом та здатності українців скористатися такою слушною нагодою для відновлення власної державності.

Проте українці не знали, що промова А. Розенберга 20 червня 1941 р. на нараді у фюрера була неприхильно оцінена Г. Гіммлером, а за ним і М. Борманом та Е. Кохом, які зуміли переконати у хибності такого політичного шляху й А. Гітлера. Відтак А. Розенбергу не вдалося просунути до керма Райхскомісаріатом «Україна» своїх протеже Фріца Зайкеля або ж Герберта Баке й відсунути Е. Коха з Балтії на властиво московські терени. Натомість за клопотанням Г. Герінга і сприяння Г. Гіммлера, М. Бормана та В. Функа 16 липня 1941 р. було вирішено призначити райхскомісаром України Еріха Коха. Тож фюрер вже тоді відхилив пропозиції А. Розенберга щодо політичної та культурної автономії всіх народів Східної Європи...

Звісно ж, гетьманці марили відновленням української монархічної держави на чолі зі П. Скоропадським. У пригоді став й новітній приклад постанови у квітні 1941 р. монархії у Незалежній Державі Хорватія (НДХ), коли її королем під ім'ям Томіслава II було проголошено князя Сполето з панівної італійської династії Савойя. Тож гетьманський ідеолог українського імперіалізму О. Губчак відразу ж з початком німецького наступу на радянців не згаєв згадати про цей факт. «Рішення хорватів вказує нам на-

675 - Völkischer Beobachter. – 1941. – 24. Juni. – S. 1.

676 - Мурашко В. 22. червня 1941. року // Нація в поході. – 1941. – Ч. 9–10. – Липень. – С. 2.

прям, – писав він. – ...За монархію промовляє в нас вся традиція й реальні політичні вимоги»⁶⁷⁷. О. Губчак, як і інші гетьманці, не могли не усвідомлювати, що постання не лише тогочасної хорватської монархії, а й державності не могло статися без покровительства Італії та Німеччини⁶⁷⁸.

Не оминулося й питання чистоти української нації, яку проповідував вищезгаданий О. Губчак, а також і те, чи можна буде вважати українцями представників інших націй, що проживали на теренах України. Так, А. Андрієвський, зазначаючи, що коли б вже була Українська Держава, то мусили б усіх інородців називати українцями через громадянську приналежність їх до держави української. «Чи всі ті, що мешкають ув Україні, це українці тому, що живуть ув Україні; чи до провідної верстви, що має ту державу збудувати, мають належати ліпші люди тільки з расових – крєвно-споріднених українців, чи і з інших менших народів, осіло зв'язаних із територією українського народу – москалів, поляків, білорусів, татар і т. д.?, – замислювався А. Андрієвський. – На останнє питання може бути позитивна відповідь тільки при одній умовині, а саме – коли люди з менших народів, осілих ув Україні, бажають української держави не на словах, а на ділі»⁶⁷⁹.

Разом з тим, автор нарікає, що дехто навіть з прихильників Гетьманського Руху, «вважає, що В. К. Липинський, без жодного

677 - Губчак О. Після хорватського рішення // Нація в поході. – 1941. – Ч. 9–10. – Липень. – С. 5.

678 - Незалежна Держава Хорватія (Nezavisna Država Hrvatska; NDH) – держава, створена за політичного сприяння і за фінансової допомоги Німеччини та Італії, що існувала в часи Другої світової війни на частині території окупованої тоді Югославії. До НДХ входила більша частина сучасних Хорватії та Боснії й Герцеговини, а також деякі території Сербії та Словенії. При цьому частина земель з хорватською етнічною більшістю не входила до НДХ. Була заснована 10 квітня 1941 р. після того, як Королівство Югославія було окуповано військами держав Осі. Незалежна держава Хорватія де-юре була монархією та італійським протекторатом під владою короля італійського походження Томіслава II, а де-факто при владі у державі був рух усташів. Межувала з нацистською Німеччиною на північному заході, Королівством Угорщина на північному сході, військовою адміністрацією Сербії (об'єднаний німецько-сербський уряд) на сході, Чорногорією (італійський протекторат) на південному сході, Італією вздовж її берегової області і на півночі з Провінцією Любляна. НДХ мала власні посольства в декількох країнах Європи, зокрема в Німеччині, Італії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії, Фінляндії, Іспанії та Японії. Італія, Швеція, Швейцарія, Данія, Португалія, Аргентина та Франція мали власні консульства в Загребі. Фактичним керівником НДХ був Анте Павелич, який отримав свій титул поглавник (керманич) від руху усташів. Він був відомий за цим титулом протягом війни, незважаючи на його поточну посаду. У 1941–1943 рр., поки країна була де-юре монархією, він був прем'єр-міністром. Вплив номінального голови держави – короля був подібний до Італії у той час, коли посаду прем'єр-міністра займав Б. Муссоліні. Проте після капітуляції Італії він став керувати державою як «поглавник» держави замість Томіслава II. А. Павелич також займав посаду прем'єр-міністра до початку 1944 р., коли він призначив Н. Мандича замість себе.

679 - Андрієвський А. М. До питання: хто є українець? // Нація в поході. – 1941. – Ч. 9–10. – Липень. – С. 6.

застереження, ототожнював націю з державою і вже нині наперед авансом до української нації, а разом з тим і до прийдучої Української держави зачислявав усіх мешканців України, якого б походження вони не були. Таке твердження – велике непорозуміння»⁶⁸⁰. А. Андрієвський вказував, інтерпритуючи В. Липинського, що саме український народ є коренем, що йому призначено зростати на історичній українській землі і хто з чужих народів прищепився до нього, той вже є його природне органічне віття, додаючи при цьому: «Кожному народові дано право старатися за своє здоровля й чистоту. Тому природньо, що коли він досягає найвищої форми життя – власної держави, то шляхом норм одсікає шкідливе віття, що прищепилось, виполює бур'ян із власного поля»⁶⁸¹.

Невдовзі після початку німецького наступу вглиб СРСР гетьманці 7 липня 1941 р. опублікували інформаційне повідомлення Проводу СГД про суспільно-політичні події в Україні та з оцінкою свого бачення розвитку української політичної справи. «Події розвиваються так швидко, що наша преса (місячник і щотижневик) не в стані своєчасно подавати потрібні нашому членству інформації, – йшлося у повідомленні. – Тому провід СГД починає видання, що виходитимуть в міру потреби і подаватимуть біжучі, актуальні інформації.

1. Чому нема досі формування українських військових частин?

Болюче переживають українці по сей бік боевої лінії свою відсутність у військових подіях. Зо всіх боків одержуються листи, запити в цій справі. Бувші старшини і вояки українських частин, а також українська молодь масово зголошуються до участі в збройній боротьбі проти червоних армій.

Отже, положення справи українських формувань таке:

Пропозиції з української сторони формування українських частин при німецькій армії були зроблені, але досі нема позитивного рішення. Один з мотивів негативного ставлення до

680 - Там само. – С. 7.

681 - Там само. – С. 9.

цих пропозицій, як нас поінформовано з авторитетного джерела: небажання допустити до братовбивства. Можна припускати, що є також побоювання того, щоби поява на фронті українських частин не викликала скріплення спротиву червоних армій, пересякнутих духом російського імперіалізму. Одначе, на нашу думку, поява на фронті поважної української частини мала б вплив якраз в іншому напрямку. Вона викликала б більше довір'я в рядах українських людей в червоній армії і це могло б спричинити перехід цілих українських по складі частин червоної армії на бік борців проти советів. На основі цього погляду будуть далі робитися старання в напрямку осягнення позитивного результату в цій справі.

2. На теренах війни, на фронті і в запіллю нема місця для революційних методів.

З одного прифронтового місця [Кракова – П.Г.Н.] одержано повідомлення, що туди з'їхалося перед початком війни понад 150 душ унерівців і націоналістів, щоби слідом за німецькими арміями рушити на Україну. З цього приводу один з бувших старших командирів української армії писав нам таке: “Ми старша генерація тут як у трясучці. Тяжко так сидіти. У всіх одна думка: треба щось формувати й туди йти!”

І дійсно, зі згаданого прифронтового міста пішли унерівці і націоналісти слідом за німецькими арміями, захопивши з собою на кожний випадок різний дрібний крам – голки, нитки тощо. Але за два дні всіх повернули назад під доглядом. Крам конфісковано. Трохи подержали під арештом, більшість скоро випустили, а декого затримали на довше.

Другий приклад революційної тактики. Через пару годин після захоплення Львова, пан Бандера по радіо зі Львова проголосив, що він, вождь

Степан Бандера

націоналістів, вимагає від усіх послуху і приступає до формування сили для боротьби проти масонства і жидівства.

Через день з Львівської радіо-висильні оголошено, що пан Бандера призначив зі своїх людей уряд, а Митрополит Шептицький дав цьому урядові своє благословення. З Кракова передано нам, що серед бандерівців великий рух та, що навіть проф. Кубійович визнав уряд бандерівців за законний та зголосив йому свій послух, залишивши таким чином пана Мельника, котрого п[ан] професор пізніше підтримував.

З авторитетної установи в Берліні одержано останніми днями повідомлення, що самочинний уряд, настановлений паном Бандерою, ліквідовано, членів «уряду» і багатьох з того табору затримано під арештом.

Наводимо ці факти не тому, щоб зробити комусь прикрість, а для того, щоби члени нашої організації могли в положенні зорієнтуватися та собі ясно усвідомити, що на українських землях під дану хвилю відбувається не революція, а війна, а тому революційні методи захоплення влади й акції непридатні. Мусять бути узглядені і толеровані закони війни. Ці закони кажуть, що на теренах війни і запілля її, політичні і всякі громадські справи мусять відбуватися після порозуміння з військовим командуванням, якому підпорядковуються і всі місцеві цивільні влади.

3. Ставитися критично до всіляких чуток.

Безліч фантастичних чуток шириться кимсь серед українських людей по цей бік боевого фронту. Багато говориться про майбутнє України: то оренда на 99 літ, то знову велика Самостійна Україна з включенням Кавказу, то Україна – колонія. То знову таки Україна, як велика імперія з підпорядкуванням їй і цілої Московщини...

Вже саме колихання цих чуток між так протилежними і далекими між собою позиціями, свідчить про несерйозність джерел. Надаремно прислухуватися до них. Це родить зневіру, для чого нема жадних підстав. Або навпаки – родить так само безпідставні грандіозні мрії. Одно й друге в однаковій мірі ослаблює духову вартість, нищить характери, привчає до пасивного

мрійництва. Щоб зберегти наше членство від таких розкладових, ослаблюючих впливів, мусимо пригадувати собі постійно, що майбутнє українського народу залежить не від міжнародної кон'юнктури, не від зовнішніх обставин, – а в першу чергу, від внутрішньої вартості самого українства.

Ця внутрішня вартість кожного народу виявляється перш за все в умінню виділити з себе належний провід і в умінню надати цьому проводові такої сили і такого авторитету, які б забезпечили повну згоду, повну гармонію між національним проводом і цілим народом.

Ми об'єдналися біля Гетьмана з тим глибоким переконанням, що він був і є самотнім авторитетним репрезентантом нашої нації. Тільки тут, біля Гетьмана Павла, зможе повстати всеукраїнська сила, без якої ніколи і ніякої України не може бути. Різні інтелігентські спроби висунути “вождя” скінчаться тим самим, чим скінчилася спроба ОУН у своїй організації та чим скінчилася спроба Бандери у Львові.

4. “Всеукраїнське об'єднання” у Кракові

Перед нами свіжий, наочний доказ нашої політичної незрілості – заклик до українців, зложений у Кракові під датою 14.6.1941 і підписаний 115 особами. Між ними підписи трьох організованих гетьманців, котрі вступили до того об'єднання не в імені організації, а тільки персонально.

Хиби такої відозви такі:

1. Відозва заповідає створення провідного тіла “з волі української суспільності” та “відповідального перед нею”, але не вказує як при даних обставинах організувати виявлення цієї волі. Здискредитовані в цілм світі парламенти! Невже ж нам знову повторити цю безнадійну спробу?

2. Відозва заповідає, що “очолювати покликаного провідного тіла не може ніхто, хто досі очолював політичні групи чи організації”. Але ж факт, що якась особа очолює вже якусь групу є свідоцтвом того, що принаймні частина суспільності, до цієї групи приналежна, виявила вибором провідника свою волю

тоді, як ті, що досі нічого нігде не очолювали і такого обмеженого рамками одної групи, мандата не мають.

3. Відозва кличе всіх патріотів об'єднатися поза партіями і програмами для державного будівництва. Але яке будівництво можливе без програми! І ця безпрограмова акція пропонується в часи, коли всюди, навіть в ділянках життя приватно-господарського вводяться згори апробовані плани і програми! Ясно, що це пуста балаканина, що таке об'єднання всіх патріотів поза партіями і програмами – не є ніщо інше, як творення нової на цей раз безпрограмової партії в додаток до десятка вже існуючих...

Ні! Краківська нарада патріотів не вказала нам нових, ясних шляхів, що могли би нас привести до цілі. Вона відкинула якраз те, що для успіху нам необхідне: програма і провід вже випробуваний, відомої людини.

Мандат провідникові треба вручити не з волі народу, бо такої волі виявити неможливо. Тому на чолі української суспільності може стати не невідома нікому людина, а тільки один з тих, що об'єднав біля себе вже якусь групу українських людей. Це може статися, поскільки ця група зуміє скерувати в бажанім для неї напрямку волю багатьох інших. Це єдиний спосіб повстання проводу всенародного. Другого чесного способу виявлення волі народу не існує.

Хай вся укр[аїнська] суспільність зрозуміє цю просту річ і в цім єдино реальнім напрямку працює, не гаючи часу, бо слухна, переломова година вже недалеко. Треба поспішати.

Хай не забувають наші патріоти, що на місце знищених большевизмом провідних прошарів повстали нові: червоні директори заводів, червоні адміністратори, червоні професори і т. д. Збереглись поруч з тим і трохи старих організаторів держави, господарства, війська...

Приєднати цей цінний елемент до української нації може зі всіх існуючих українських провідних людей тільки та Особа, що стала на чолі Гетьманського Руху. Тому ми закликаємо всіх патріотів стати під один Провід Гетьмана Павла.

Слушно каже краківська відозва про необхідність мати “одноцільну” репрезентацію інтересів України перед зовнішнім світом. Але ж при всій нашій повазі до всіх 115 осіб, що підписали під краківською відозвою, ми тримаємось твердої думки, що всі ці 115 осіб і ще десять разів стільки не можуть дати такої одноцільної і поважної репрезентації України перед зовнішнім світом, як проголошений на Українській Землі представниками мільйонів хліборобських мас Гетьман Павло»⁶⁸².

Чи не одразу після такого повідомлення П. Скоропадський зібрав у Берліні 12–13 липня 1941 р. засідання Гетьманської Ради. Вже першого ж дня (12 липня) з'явилася Постанова Гетьманської Ради за підписами Д. Дорошенка (голови) і С. Шемета (секретаря), в якій, зокрема, зазначалося:

«В часі великого історичного здвигу, в час боротьби Лицарської Німецької Армії на чолі з її Великим Вождем проти царства Сатани, в час, коли рішається доля нашої Землі – Гетьманська

Дмитро Дорошенко

Рада, скликана 12 липня в Берліні, звертається до всіх українців, а зокрема до членів Гетьманського Руху, щоб усі ми заховали спокій і розважність.

Політична метушня та творення похапцем різних об'єднань, – це не той метод організації українських державницьких сил, який дасть лад і порядок сорокамільйоновому народу. На українських землях діють зараз закони війни, а не закони революції. Тому-то не дадуть нам бажаного висліду всі оті “маніфести” й “відозви”, що пишуться до “українського народу”. Все

682 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 132, арк. 4–5.

це нас, українців, тільки осмішує та ще більше понижує наш національний престиж.

Гетьманський Провід уважно й пильно стежить за перебігом подій і в слушну хвилину дасть всім відповідні вказівки. Доти ж з подвоєною енергією продовжуймо працю в організаціях.

Хай Господь благословить нашу Многострадальну Мученицю Батьківщину, що тепер встає з розкладу й поневіри до нового життя!

Слава Вождеві Німецького Народу!

Слава Україні – Гетьманові слава!»⁶⁸³

За цим, заслухавши доповіді з місць, обговоривши низку організаційних, поточних справ та питання пропаганди, Гетьманська Рада опрацювала директиви для праці на Рідних Землях, звільнених від більшовиків. Гетьманцям було надано директиви:

- працювати в Україні у повнім порозумінні з німецьким військовим командуванням і з німецькими цивільними властями;
- у своїй праці намагатися нав'язувати контакти не стільки з політикуючою українською інтелігенцією, як з людьми реальної справи;
- намагатися творити не політичну партію, а передусім господарчі об'єднання і, в першу чергу, об'єднання хліборобів;
- дбаючи про відновлення приватно-власницького господарства, гетьманці разом з тим мусили б подбати про те, щоби перехід від колгоспів до приватно-власницького господарства відбувся повільно без шкоди для господарчої продуктивності;
- обов'язком кожного організованого гетьманця мало стати нав'язування якнайтіснішого та якнайінтенсивнішого зв'язку з Гетьманським Центром в Берліні⁶⁸⁴.

Молоді гетьманці відчайдушно відгукнулися на рішення Гетьманської Ради, імена багатьох з яких канули в Лету воєнни-

683 - Там само, оп. 3, спр. 8, арк. 1; Українська дійсність. – 1941. – 1 серпня.

684 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7078, т. 1, арк. 282.

ми ліхоліттями та у згарищі гетьманського архіву наприкінці Другої світової війни. Так О. Огневич (О. Губчак) згадував про молодого хлопця-гетьманця з Тернопільщини, який за першої ж звістки про постання УПА (Поліської Січі) на Волині, поспішив туди з Німеччини, сказавши в Берліні провідним членам СГД (зокрема М. Королишину та О. Губчаку), що повертається у Край «творити українське гетьманське військо і там загинув»⁶⁸⁵. Інший гетьманець, робітник-дроворуб зі Скільських гір Розвадовський організовував збройне гетьманське підпілля у тих горах в районі сіл Сопіт і Підгорці, які згодом стали відомими через запеклі бої УПА⁶⁸⁶.

Тут варто згадати, що гетьманці готувалися до війни з СРСР ще з кінця 1920-х років. Так, наприклад, ще 22 листопада 1927 р. Гетьманська Канцелярія Наказом № 84/5 командному складу гетьманської військової організації у Чехо-Словаччині повідомляла: «Держави Європи готуються до нового бою проти імперіалістичної більшовицької Москви і невдовзі Східна Європа стане плацдармом страшної і останньої боротьби цивілізації й культури переможених червоним терором народів проти більшовицької диктатури, – в цій боротьбі візьмемо участь і ми»⁶⁸⁷.

Для українського народу наближається нова ера боротьби за українську незалежну Державу. Користуючись всіма засобами боротьби і використовуючи вигідну міжнародну ситуацію, український народ може знищити більшовицьку владу на українській землі і відродити Українську Державу. У боротьбі з комунізмом на нашому боці буде увесь культурний світ. Допоможе також реальна сила могутніх держав світу.

685 - Огневич О. А пам'ять їх од рода в род // Український Робітник. – 1950. – Ч. 22. – 2 червня.

686 - Там само.

687 - За даними радянських спецслужб у 1930 р. до Гетьманської Організації в ЧСР належали: М. Омелянович-Павленко, О. Шаповал, Расіневич, Зоц, Роздобутко (з дружиною), В. Коваленко, С. Радзівський (з дружиною), І. Калинович, В. Мурашко, Шавірський (з дружиною), Чернишенко, К. Левицька, В. Василевський (останні семеро тоді перебули у Закарпатті), Рейтор (Харбін), В. Розумовський, Стонкевич, брати Деркачі, М. Грабін (Прага), Н. Вінкова, О. Чайковська, М. Гаврилов, Б. Гомзін, Й. Мельник, М. Хворостенко, В. Мельник, Е. Томашевський, К. Яковенко, Вакуловський (тоді був у Польщі), В. Мірошник, О. Бать (Берлін), І. Артем'єв, А. Артем'єв, М. Лапчинський, Г. Радченко (перебував у Польщі), М. Савченко-Більський, О. Базилевська та інші. Молодший Омелянович-Павленко також належав до гетьманців у ЧСР, але вийшов з їхніх лав через особисту сварку з С. Шеметом [ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 12617, т. 3, арк. 3].

Настав час для створення живої дисциплінованої ідейно-державної активної сили для близьких дій на українських землях»⁶⁸⁸.

Безпосередньо цим планом і підготовкою реєстраційних списків старшин і козаків тоді займався ген. М. Омелянович-Павленко як очільник цієї Гетьманської Військової Організації та зорганізованого гетьманського Генерального штабу⁶⁸⁹. Гетьманський Центр також пересилав в Україну через своїх людей відповідну літературу (головним чином у наукові заклади, де вже були особи, з якими щодо цього вже було домовлено)⁶⁹⁰. Відомо, наприклад, що одним з таких перехідників кордону (з Праги через Польщу) був гетьманець і член ФНЄ Григорій Хомичевський (уродженець с. Голоби Ковельського пов., Волинської губ.)⁶⁹¹. У Бендерах пункт зв'язку з Україною через Тирасполь забезпечував Олександр (прізвище у документі нерозбірливе), а з Кишинєва через Прагу літературу отримував Петро Кофторка та з УСРР через Варшаву – Кузьма Ярославенко⁶⁹². Відомо також про агентуру гетьманців у Дубоссарах, Ямполі, Кам'янці-Подільському (колишній офіцер Мишевський, що був уродженцем Вінницького повіту), Луцьку (Ветвицький), Києві (Ільницький), Харкові (І. Омельчук)⁶⁹³ й навіть на Уралі, в Магнітогорську, через американського інженера⁶⁹⁴, та на Далекому Сході з ген. Гайдою через чеха Брабеца⁶⁹⁵.

Крім того 1929 року, згідно з таємною інструкцією з Гетьманського Центру, у Празі було розпочато формування серед гетьманців бойового ядра під назвою «Фронт». Ця група мала існувати як самостійний підрозділ всередині усіх гетьманських організацій, її центр розташовувався у Берліні. У ці «Фронти» набиралися найбільш надійні, перевірені та найактивніші геть-

688 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 12617, т. 14, арк. 98.

689 - Там само, арк. 97.

690 - Там само, т. 4, арк. 183–186.

691 - Там само, т. 3, арк. 5.

692 - Там само, арк. 7.

693 - Там само, арк. 8, 9, 11, 15, 53; т. 4, арк. 192.

694 - Там само, т. 11, арк. 22–23.

695 - Там само, арк. 29.

манці. Метою організації була підготовка кадрів у майбутню гетьманську армію. Водночас групи «Фронту» мали налагоджувати безпосередні зв'язки з окупованою радянцями-росіянами Україною, організовувати там підпільні мережі тощо. У Празі гетьманський «Фронт» складався з 11 осіб на чолі з О. Шаповалом (утримання – 1 тис. німецьких марок на місяць), у Берліні подібну групу очолював полк. Дедюшин, у Варшаві – Ханенко, в Румунії – адм. Остроградський⁶⁹⁶.

Ба більше, у 1930 р. серед верхівки гетьманців були прихильники започаткування терору на теренах УСРР і на Кубані разом з козацьким підпіллям там. Провідником цієї думки і перемовником з козацькими центрами еміграції в Парижі та Празі був Н. Кочубей. Однак проти таких дій виступили О. Скоропис-Йолтуховський та С. Шемет. Останній вважав, що через терористичну діяльність політичні сили вироджуються і перетворюються на бандитів, а сам терор, як метод, за досвідом боротьби з царатом і проти більшовиків, не надає належних політичних наслідків. Водночас С. Шемет допускав індивідуальний терор з боку окремих осіб, які офіційно не виставляли би себе зв'язком з політичною партією чи організацією, яка би фінансувала бойовика і постачала йому засоби знищення⁶⁹⁷.

Згодом, 1 вересня 1932 р. ІНВ ДПУ УСРР розіслав до усіх керівників підрозділів ДПУ для подальшої перевірки і вжиття невідкладних заходів цілком таємну довідку про діяльність гетьманців. «Гетьман Скоропадський вважає за необхідне, у першу чергу, пропрацювати питання організації зв'язку з Україною й намітити низку директив, котрі при отриманні ними перших матеріальних ресурсів, мусять бути реалізовані.

Суми, що маються зараз в наявності, Гетьманат кидає на роботу в Галичину і польську Волинь.

Гетьманський центр у Берліні остаточно зорганізував ударну групу, так зв. “активістів”, яку передбачають використовувати з терористичною метою або для організації повстання в тилу

696 - Там само, т. 5, арк. 217–217 зв.

697 - Там само, т. 3, арк. 1.

більшовиків, – підкреслювалося у довідці радянських спецслужб.

– Люди, що увійшли до цієї групи – бойовики й готові йти на самопожертву. За політичним забарвленням вони досить різношерстні, але стоять на твердій платформі необхідності та своєчасності боротьби з більшовиками.

Група терористів та існування її утримуються у суворій таємниці. Навіть у Гетьманській Управі не всім відомо про нею.

Група має завдання за відповідного політичного становища здійснювати терористичні та диверсійні акти на Україні. Керівник групи має у найближчі дні прибути з Праги до Берліна»⁶⁹⁸.

Наприкінці 1930-х в НКВС (реорганізоване ОДПУ) констатували, що попри патріархальну систему в СГД, навколо гетьманича Данила гуртувалися прогресивні сучасні групи. Крім того все ж визнавалося, що П. Скоропадський і Гетьманський Центр «при всій їх незграбності і старомодності, грають по суті в доволі тонку гру» й відтак висновувалося: «Цей рух становить певну потенційну небезпеку для цілісності Радянського Союзу». Органи держбезпеки також турбували розбудова і ширення гетьманських організацій не лише в Німеччині, Чехії, Моравії й Богемії, а й в США, Канаді та на Далекому Сході, тісні зносини його керівників з провідними і впливовими особами Німеччини, Британії й Ватикану тощо.

Навесні 1941 р. П. Скоропадський відбув низку поїздок до європейських міст, мав зустрічі з впливовими політиками й державними діячами, що надзвичайно турбувало заступника начальника 5 відділу (зовнішня розвідка) ГУГБ НКВС СРСР П. Судоплатова, який відзначав зростання активності гетьмана. Такий факт підтверджувався й аналізом у травні 1941 р. оперативних матеріалів оперуповноваженим 1-го відділення 2-го відділу 1-го управління НКДБ УРСР сержантом держбезпеки Винниченком, який дійшов висновку, що П. Скоропадський

698 – Там само, т. 10, арк. 83–84.

здійснює активну контрреволюційну роботу проти Радянського Союзу⁶⁹⁹.

М. Королишин, своєю чергою, згадував: «1942 р. багато гетьманців, що різним способом переїхали з Німеччини до краю, зверталися до Гетьманського Центру в справі організування підпільних відділів. По докладі, ЯВПГетьман дав свою згоду. Перший такий відділ зорганізував з гетьманців над Збручем, Василь Х-ма, студент Високої Торговельної Школи в Берліні й організований Гетьманець. На підставі одержаних вісток від Мирона Ре-тухи, члена ОУН(Б), що займав вище становище у підпіллі в тих околицях, і був розстріляний німцями 1944 р., в с. К-ці, – Василь Х-ма загинув. Другий такий відділ зорганізував робітник, Іван П-нюк, на Волині, по повероті з Берліна до краю 1941 р. 1943 року Він ще жив і працював у підпіллі, як відданий Гетьманець»⁷⁰⁰.

Хоча взаємини П. Скоропадського з лідерами націоналістичного табору склалися непросто, зближення позицій Гетьманського Руху й ОУН(р) в окремих питаннях продемонструвала підготовка Українського Національного З'їзду у Кракові (22 червня 1941 р.) з ініціативи революційного (бандерівського) проводу ОУН. Гетьманці підтримали ідею його скликання, але пізніше відмовилися брати участь у його діяльності.

У першій половині червня 1941 р. прибув у Ваннзее до П. Скоропадського з Кракова І. Равлик, яко посланець від С. Бандери, з повідомленням про наявність в ОУН(р) підпілля в Краю і серед вивезеної до Німеччини молоді, а також з пропозицією приєднатися гетьманцям до створеного зі

Іван Равлик

699 - Скрипник О. Павло Скоропадський. У зоні особливої уваги НКВД // Служба зовнішньої розвідки України. – 2023. – 15 травня. URL: <https://szru.gov.ua/history/stories/pavlo-skoropadskyi-u-zoni-osoblyvoi-uvahy-nkvd>

700 - Босий В. В'ячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії. – Торонто, 1951. – С. 109.

сприяння ОУН(р) Українського Національного Комітету. Утім, будучи обережним на порозі війни Райху з Сове́тами, П. Скоропадський дав згоду на участь у Комітеті лише краківським гетьманцям на чолі з В. Євтимовичем й за умови, що:

1) У Комітеті не буде представництва від екзильного уряду УНР, позаяк це виглядало би на співпрацю й Сове́ти те використали б проти еміграції;

2) Комітет діятиме в характері допомоги Україні⁷⁰¹.

Пізніше колишній член ОУН, а тоді секретар гетьмана М. Королишин додавав, що П. Скоропадський при цьому висловився, що цей Комітет не відповідає його задумові і він не вірить, що такий Комітет здобуде собі всеоб'єднуючу позицію в Україні. Гетьман настоював, щоб обов'язково притягнути до Комітету ОУН(м) і в той спосіб поєднати працю та оминути зайві непорозуміння. «Після розмови з Гетьманом я говорив з І. Равликом цілком приватно, – згадував М. Королишин. – Ми були знайомі. Ми розмовляли особливо дружньо. Я був переконаний, що І. Равлик сприйняв Гетьманові погляди стосовно комітету з повним зрозумінням і признанням для Гетьмана»⁷⁰².

Коли ж з вибухом Німецько-радянської війни у відозві УНК було зазначене й представництво УНР й гетьманців не було повідомлено про організацію й відсилання в Україну похідних груп ОУН, через що вони (гетьманці) не встигли підготувати власні загони, Гетьманська Управа відкликала своїх представників з УНК через недотримання досягнутих раніше умов⁷⁰³.

Після ж червневого акту ОУН(р) у Львові (30 червня 1941 р.), яким було проголошено відродження Української Державності, поряд з бандерівцями до «чорних списків» німецьких спецслужб потрапили також гетьманці, зокрема краківська група

701 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 266.

702 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 138.

703 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 266.

на чолі з полковником В. Євтимовичем, якого було заарештовано 7 липня 1941 р. як члена Українського Національного Комітету (УНК)⁷⁰⁴. Арештові було піддано не лише краківських гетьманців, а й інших, зокрема студента-гетьманця з Луцька, який у складі похідної групи ОУН(р) подався на Волинь. На підставі анкети Української Громади і виказки УДД, гетьманові вдалося цього студента вирвати, як пізніше писали в подяці, від смерті, досить скоро, умотивувавши, що похідні групи йшли легально на зайняті терени, а цей студент тільки використав нагоду, щоби дістатися додому – в Луцьк. Складнішим було становище В. Євтимовича й краківських гетьманців. П. Скоропадський уживав всіх заходів, щоб звільнити його з-під арешту, але вдалося витягти з в'язниці краківських гетьманців лише через півроку.

Не кращою була й справа з поширенням громадівсько-гетьманських осередків та ідеології на новозайнятих Райхом землях сходу (у Моравії та Богемії, Австрії та Польщі.). Загострилися взаємини Української Громади й з очільником Української Установи Довіри М. Сушком. Так, ще на початку 1941 р. керівник українського довіреного у Празі Тисовський сприяв вирішенню українських питань на користь лише УНО: Допоміжний Комітет, що раніше обслуговував усіх емігрантів, став фактично комітетом УНО, до якого перейшло його приміщення; на офіційні заходи не запрошувалися представники Української Громади (тільки УНО); обіцянка Сушка гетьманцям (А. Вовку) відсторонити Тисовського так і не була виконана.

Бюро Українського Довіреного до 16 квітня 1941 р. налічувало 6 постійних співробітників, 5 з яких були представниками УНО й лише один (інж. І. Калинович) був призначений того дня від Української Громади. Один представник УГ працював у цій установі й у Празі, але в інших бюро жодного представника гетьманців допущено не було, в тому числі й у Відні.

Представник Української Громади в Німеччині ген. А. Вовк звернувся до М. Сушка з пропозицією розділити порівну між УГ

704 - Дивіться: Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.

та УНО город, що знаходився у м. Каліші. Попри те, УГ там налічувала 250 членів, а УНО значно менше. Але й перед весняними засівами відповіді так і не було.

На двох нарадах, які А. Вовк і М. Сушко провели 14 січня та 11 лютого 1941 р. також нібито було досягнуто згоди щодо рівного розподілу між тими організаціями майна ліквідовуваного Допоміжного Комітету у Лодзі. Однак, як і в Каліші, обіцяне виконано не було. Так само М. Сушко на конференції обох організацій в Лодзі завіряв, що призначить головою ліквідаційної комісії нейтральну особу, проте призначено було все ж таки члена УНО Кіселевського. Той, своєю чергою, передав УНО усю книгозбірню, майно театру і 500 марок готівкою, натомість Українській Громаді ніц не дісталось. За розпорядженням же представника Бюро Українського Довіреного Дорошинського не було передано гетьманцям й приміщення ліквідованого Допоміжного Комітету у Лодзі. Відтак, знаючи про це, відділення Української Громади в Лодзі де-юре відмовилося від своєї долі на користь німецької НСФ шляхом письмового сповіщення від 20 лютого 1941 р. (№ 61/41). Крім того саме з ініціативи М. Сушка було конфісковано вже згадувану вище брошуру проф. Бірчака «Закарпатська Україна», де провина за падіння Карпатської України накладається не на Німеччину, а на ОУН. Тож гетьманці доводили, що М. Сушко порушив умови нейтральності, втручається у політику на користь однієї з українських сторін у Райху й завдає шкоди загальноукраїнській справі.

Ба більше, А. Вовк доповідав (17 квітня) про оті свої розмови з М. Сушком, констатуючи, що той: визнає, що всупереч розпоряджень німецької влади, що обмежували діяльність Бюро Українського Довіреного соціальним і правовим забезпеченням емігрантів, ця установа займається також політикою; звинувачує усі українські політичні групи у неробстві; вважає за потрібне давати гетьману вказівки щодо стосунків з німцями, зокрема, що тому не слід мати зв'язок з регулярними чиновниками департаменту імперської поліції безпеки, але радитися лише з міністрами; стверджує, що знає розроблений німцями план щодо

України, подібний до долі Чехо-Словаччини, Польщі та Югославії; дозволяє собі висловлювати погрози на адресу українських політиків й, зокрема гетьмана, на той випадок, коли ті не дослухатимуться до його вказівок тощо⁷⁰⁵.

З огляду на вищенаведене ген. А. Вовк 25 лютого 1941 р. писав, що, здавалося б, незначний інцидент у Лодзі «набуває принципового значення, висвітлюючи нелояльну тактику українського довіреного щодо Української громади, організації, що не тільки виявилася вірною Німеччині під час свого 20-річного існування, але й завжди намагалася надати німецькому народові допомогу при рішенні його важких завдань в цей напружений час»⁷⁰⁶. Тож тоді А. Вовк дійшов висновку: «Співробітництво з доктором Сушко неможливе, допоки він не доведе свою лояльність. Якщо ж д-р Сушко не дотримуватиметься напрацьованих та затверджених на спільних нарадах рішень, то керівництво Української Громади буде примушене відізвати свого представника з бюро українського довіреного»⁷⁰⁷.

Німецька влада жорстко протидіяла й спробам закласти на українських землях генерал-губернаторства філій Української Громади і, наприклад, восени 1941 р. навіть вдалася до тимчасового арешту Б. Шемета за намагання заснувати у Польщі громадівські осередки⁷⁰⁸. Про те, що Б. Шемет, який до цього працював у Кракові в майновому управлінні, був гетьманцем

Андрій Вовк (1919–1920-ті рр.)

705 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 139–140.

706 - Там само, арк. 139.

707 - Там само.

708 - Осташко Т., Чечина О. Листи С. Шемета до Д. Дорошенка як джерело вивчення українського гетьманського руху 1940–1941 рр. // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Ч. IV. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія". – Вип. 14. – К.: КНЛУ, 2008. – С. 262.

достеменно було відомо, наприклад, тамішньому вищому керівникові СС і поліції, обергруппенфюреру Крюгеру⁷⁰⁹.

Зі свого боку сам П. Скоропадський все ж намагався домогтися від вищого керівництва Німеччини свого допущення до формування легальних українських збройних формувань з метою визволення України з-під російсько-комуністичної окупації. Ось, що він писав до А. Гітлера у своєму листі від 16 липня 1941 р.:

«Фюрере і Райхсканцлере!

Маю честь поділитися наступними роздумами:

Після революції 1917 року я всі свої сили присв'ятив створенню Української Держави і боротьбі з Москвою – зокрема в її новому комуністичному вигляді.

Внаслідок інтриг, комуністичних і уживаних також Антантою (отже, єврейських), упала створена мною з допомогою Німеччини Українська Держава. Не менш трагічно склалася доля післявоєнної Німеччини та її армії.

Зберігаючи непорушну вірність дружбі німецького та українського народів, протягом мого двадцятирічного перебування в Німеччині я завжди болісно сприймав випробування, що випадало на їх долю та щиро радів кожному, здобутому у важкій боротьбі з внутрішніми та зовнішніми ворогами, поступові на шляху до скинення чужоземного ярма. Зовнішньополітичні обставини в німецькому державному існуванні, особливо за останні роки, на жаль, не дозволили мені та гетьманцям успішно підключитися до праці Німеччини з метою встановлення справедливого миру та нового порядку в Європі, і таким чином боротьбу проти більшовизму за встановлення української державності я провадив власними засобами.

Тому, що Ви, Ексцеленціє, видали наказ Вашим арміям на знищення ядра розкладання, пробила велика історична година, коли Німеччина і Україна можуть знову говорити перед цілим світом про можливу співпрацю.

709 - ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 34, арк. 136.

Я твердо переконаний, що лицарське німецьке військо, під керівництвом свого великого фюрера вийде переможцем також із теперішньої борні.

Проте ця героїчна боротьба не буде легкою, і я разом із гетьманцями, виховані у вірності до друзів нашого народу, не можемо бути байдужими спостерігачами її розвитку.

Не маючи наміру вже сьогодні визначати форму і майбутні побудови, я віддаю себе і гетьманські сили до Вашої диспозиції, Ваша Ексселенціє, для блага німецького та українського народів. Я прошу Вас надати мені дозволу і можливості для активної боротьби проти наших більшовицьких гнобителів.

Щиро відданий Вашій Ексселенції
(Підпис) Павло Скоропадський»⁷¹⁰.

Проте відповіді, як і поступовування щодо українських справ, від німецького фюрера не було.

Позицію нацистів щодо українського питання зконцентровано можна побачити в словах райхскомісара «України» Е. Коха, який у вересні 1941 р заявив: «Мене знають як жорстокого пса. Саме тому мене призначено райхскомісаром України. Наше завдання полягає в тому, щоб висмоктати з України всі товари, які лише можна захопити, без огляду на почуття і власність українців. Панове, я чекаю від Вас найсуворішого ставлення до місцевого населення»⁷¹¹. [...] Два центнери української пшениці коштують для мене набагато більше, ніж усі національно-державні проблеми України разом узяті»⁷¹².

Еріх Кох

710 - Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних документів (1941–1942). – Т. 1. / Упор. В. Косик. – Львів: Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1997. – С. 188–189.

711 - Брицький П. Україна у другій світовій війні (1939–1945 рр.). – Чернівці, 1995. – С. 56.

712 - Коваль М. Визволення України від нацистських окупантів: погляд через півстоліття // Україна у другій світовій війні: Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. – К., 1995. – С. 8.

Чи розуміли це гетьманці? Цілком, про що свідчить, зокрема, полк. Б. Гомзин, який у листі до ген. В. Петріва від 7 серпня 1941 р. констатував: «Нещастя в тому, що й досі німці не мають нічого ясного в своїх головах щодо нашої справи, дивно. Але тим часом це факт!»⁷¹³. Водночас той же Б. Гомзин додавав, що за нових умов П. Скоропадський проголосив своє власне нове гасло: «Творю Україну для всіх і з усіма!»⁷¹⁴.

Тож не дивно, що вже на початку серпня 1941 р. у Рівному представник П. Скоропадського полк. І. Трейко зустрівся з Т. Боровцем-«Бульбою» й підписав з отаманом договір про участь гетьманців у лавах УПА «Поліська Січ». Тоді ж до «Поліської Січі» прибули від гетьмана його старшини: полк. Совенко та полк. Трейко, які увійшли до складу Штабу УПА «Поліська Січ»⁷¹⁵. Водночас 12 серпня 1941 р. лідер Фінляндії К.-Г. Маннергейм у листі до фюрера Німеччини А. Гітлера писав про сподівання на відновлення української державності і що на чолі цієї відродженої Української Держави він хоче бачити саме гетьмана П. Скоропадського. Водночас гетьманці все ще зважували і розраховували на слушний час. «Я і мої однодумці готові йти додому працювати не за страх, а за совість, – писав 19 жовтня 1941 р. з Праги до М. Антоновича М. Росіневич. – До всього підхожу з розвагою і не фантазую, тому думаю, що й наслідки матиму добрі. Ріжних чуток і комбінацій тут повно, але всі вони виїденого яйця не варті. То мельниківці, то бандерівці, а тепер кажуть петлюрівці беруть гору, а я думаю, що її візьмуть лише чесні українці, а всяка шушваль прокрадеться, проп'ється і сама відсипиться від нас»⁷¹⁶.

У цьому контексті варто згадати й про те, що коли ідеолог українського інтегрального націоналізму Д. Донцов разом з родиною Русових приїхав з Румунії до Німеччини, він, на тлі похолодження його стосунків з ОУНівцями, почав виявляти компліментарність щодо П. Скоропадського й доводив, що гетьман

713 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 129, арк. 134.

714 - Там само.

715 - Петренко Р. За Україну, за її волю (Спогади) // Літопис УПА. – Т. 27. – Торонто; – Львів, 1997. – С. 112.

716 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 35, арк. 98.

повинен стати гетьманом-вождем замість монархом. «На цю тему Д. Донцов говорив зі мною приватно, – згадував М. Королишин. – Він заперечував думки В. Липинського щодо дідичности і доказував її непопулярність. Але він зовсім непереконливо обґрунтував питання вождізму в Україні. Донцов нашвидку опрацював свої погляди в новому творі “Дух нашої давнини”. Можна думати, з метою знецінення популярности думок В. Липинського серед нової інтелігенції з-над Дніпра. Гетьманська критика поставилася до цього твору негативно»⁷¹⁷.

Завдяки Ю. Русову тоді Д. Донцов мав часті зустрічі з П. Скоропадським. Додам принагідно також, що пізніше, у 1948–1949 рр., коли Ю. Русов редагував у Канаді гетьманський друкований орган «Український робітник», Д. Донцов став дописувачем цього часопису.

На початку 1940-х Д. Донцов, Ю. Русов і Н. Геркен-Русова сповідували концепцію «національного традиціоналізму» в контексті українського націонал-консерватизму, яку почали викладати ще від 1940 р. у редагованому Ю. Русовим у Бухаресті невеличкому часописі «Батава». Тоді ж Ю. Русов захопився

Дмитро Донцов

й арійсько-антисемітською ідеологією, зазначаючи у листі до ген. В. Петріва від 7 грудня 1940 р., що «дійсно нам доводиться ще і тепер вести уперту боротьбу проти групи демо-ліберально-жидівського жулья, які ще й досі стараються стромляти нам палки в колеса і всіма силами перешкоджати нормальному і здоровому прагненню нашої еміграції переорганізуватися»⁷¹⁸.

717 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академпрес, 1993. – С. 267.

718 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 128, арк. 61.

Ю. Русов вважав, що «справа не полягає у “моднім антисемітизмі” [...], а у загально Європейській, а може і у всесвітній боротьбі арійців проти юдео-масонства, проти панування жидів не лише над нашим матеріальним життям, але і над нашим духом і душею. Боротьба не іде лише проти пейсатих ортодоксальних жидів, які є найменш небезпечні, але проти тих шабес-гоїв, що свідомо або несвідомо, прикриваючись гаслами всесвітнянської “любові”, або просто за гроші, твердим муром оточують і боронять жидів і жидівські позиції. Тому спроби Геродота і Трепке, усунувшись самим, виставити на головні місця не жидів, а якоби українців, справи цілком не міняє. Тактика ця є типово жидо-масонська і добре розкрита у “MEIN KAMPF”. Тому ми і змушені безпощадно боротися не лише з жидами і особами безпосереднє (ба навіть родинно) зв’язаними з ними, але і з усіма, хто підтримує це жульо, здебільшого за гроші, які у них ще звідкись є»⁷¹⁹.

Зокрема «майже гетьманець» Юрій Русов формулював своє синтетичне бачення української політико-правової традиції та її світоглядного обґрунтування у праці «Матеріали до національ-державництва»⁷²⁰. Палкий шанувальник філософії Г. Сковороди Ю. Русов, водночас апелював до біо-антропологічного фактору формування та існування нації й до розподілу української етнічної маси на чотири основні расові компоненти – нордичний, динарський, остійський та медитеранський.

У 1941 р. Ю. Русов став головою гетьманської Української Громади в Німеччині⁷²¹. Як сковородинець, він світоглядно стояв

719 - Там само.

720 - Русов Ю. Матеріали до національ-державництва // Батава. – 1941. – № 2-3. – С. 8-16; – № 4. – С. 3-10; – № 5. – С. 7-13; – № 6. – С. 5-13; – № 7. – С. 2-9.

721 - Ген. А. Вовк залишив добровільно очільництво Українською Громадою. Сам він так пояснював причини свого відходу ген. В. Петріву у листі від 3 травня 1942 р.: «З вибухом війни на Сході, я проповідував єдиний національно-державний україн[ський] фронт. На тому пункті у мене з “Сувереном” [Скоропадським] та його ближчим оточенням були розходження. [...] Але сучасна жорстока дійсність ставила настирливо на порядок дня питання, яких не вільно обминути. Спростити тим завданням, бодай в мінімальній дозі, не спромігся і Гетьманський центр. Я з тим мертвим протухлим запліснявілим плесом погодитися не міг. З того powodu виникли непорозуміння, що й кінчилися моїм уступленням з головного проводу Україн[ської] Громади. Таке загальне гло» [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк. 23-24 зв.]. Водночас один з провідників Гетьманського Центру полк. Б. Гомзин так пояснював демісію ген. А. Вовка тому ж адресатові у листі від 16 квітня 1942 р.: «Ви питаєте, чому ген. А. Вовк відійшов від Проводу в Громаді. Тому, що типом своїм не підійшов до тої праці, що від нього вимагалася. Глибших причин і якихось захованих нема й не було. Для характеристики його може служити його спосіб оголошення про свій відступ. Так державники не роблять, бо для них добро цілого важніше, ніж “ущемленне” самолюбство. Уявляю собі, щоб міністр у німецькій державі таке написав би при

між націоналістами, радше між Д. Донцовим, і Гетьманством. Ю. Русов давав доповіді про Г. Сковороду, або ж його думками переплітав інші теми, пов'язані з німецькою політикою в Україні, й для цього підбирав дотепні вислови Г. Сковороди. Тоді ж засідання Української Громади почав відвідувати Д. Донцов, що, як вже зазначалося, часто зустрічався із П. Скоропадським і який висловлювався з особливим признанням про поставу гетьмана в усіх тогочасних українських та міжнародних питаннях. Та все ж, як знову ж таки згадував М. Королишин, «Д. Донцов волів би був бачити Гетьмана – “не як монарха, але як вождя”, вважаючи його українським Наполеоном. З однієї договореної зустрічі з Д. Донцовим я виніс переконання, що він став би в ряди Г[етьманського] Руху, коди б не Липинський, думки якого він заперечував від початку до кінця»⁷²².

Що ж до Ю. Русова, то пізніше він розвинув свою расову біоантропологічну концепцію після війни, щоправда вже у більш помірованому вигляді, з огляду на перемогу в ній західних демократій і свого перебування у Канаді, в праці «Душа народу і дух нації». У ній традиціоналіст Ю. Русов у 1948 р. висвітлює політичну і соціальну сутність нації як простір боротьби ідей. Її він веде ще з накресленої Г. Сковородою «загадкової і повної містичного змісту» поеми «Брань Архистратига Михаїла з Сатаною» й до сучасності, де серед мішанини ідей, концепцій, прагнень, соціальних і політичних проблем і тих манівців, у яких все більш заплутується людство, можна вже з деякою виразністю бачити боротьбу двох світів. Й усе це породжує ідейний хаос та деградацію політичних сил і напрямків, а з ними й усього українства. «Отже багатьом вже ясно, що ми, Українці, зайшли на манівці, – міркує далі Ю. Русов. – Наші ідеології: права, консервативна-гетьманська, центр, демократична-уенерів-

подібних обставинах. Це ж апеляція до народу, диверсія, хоч у той час пан генерал запевняв у своїй вірності і відданості, а другого дня пустив ось так аргументоване оголошення. І яка вже азіатська держава була російська, але й там це розуміли, коли не мали наміру перейти хіба в табор революціонерів... Люди міняються: ось полк. О. Данильчук пише мені на Великдень таке: “Христос Воскрес!” Вперед за Гетьманську Державу!” Одні відходять, інші приходять! Щось із того виклярується» [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк. 21].

722 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 140.

ська і революціна-націоналістична вже не дають відповіді на вимоги часу. Крахує як ідеологія (не як московська імперія поки що) і комуністична ідея. Наша молодь іде на шлях мучеництва. Але повстає страшна небезпека, що героїство, мучеництво і жертовність ідуть неминуче на марно, бо всі зусилля для створення сильної України ідуть не тим шляхом, який призначено Провидінням нашій Батьківщині»⁷²³.

Виходом з цих ідейних хаосу і манівців автор вбачає в усвідомленні місії й природи нації як організму, що складається з матеріальних, психологічних і спіритуальних елементів, тобто з її тіла, душі і духу. При цьому слід відрізнити народ як організм і націю як організм, де перший має лише душу й тіло, а друга – душу, тіло і дух. «Душа народу виявляється у його вдачі, побуті, мистецтві (підкреслюю: народнім мистецтві), – зауважував Ю. Русов, – у мові і є предметом вивчення етнографів, психологів, расологів. Тіло народу складається з певних і виявлених у певних пропорціях расових ознаках, в певних процентах людности. [...] Дух нації виявляється найвиразніше у найбільш блискучі періоди її життя і то у найрізноманітніших проявах: у політиці, у мистецтві (національним мистецтві), у релігійнім житті, у культурі, і в цивілізації. Цей дух нації, раз прикинувшись і виявившись, лишає навіть у приспаній душі народу певну невмирущу традицію»⁷²⁴. Тож саме він і вирізняє націю як соціальне явище, що має певну національну традицію як конституанту національної особливості та окремішності.

Саме у контрбалансуванні тіла, душі і духа в людині створюють її расовий ідеал (сутність) і расову диференціацію людства. Дух же людини найбільшою мірою розкривається у її розумових здібностях, у царстві ідей, що поєднується з трансцендентними світами тілом до мінерального царства і душею до живої природи (чи як сказано у Марка 13,31: «Небо і земля перейдуть, але слова Мої не перейдуть»). «Отже порівнюючи Націю з людським організмом, яким кермує дух, а не почуття, для нас стає

723 - Русов Ю. Душа народу і дух нації. – Філадельфія : Видання «Америки», 1947. – С. 5.

724 - Русов Ю. Душа народу і дух нації. – Філадельфія : Видання «Америки», 1947. – С. 8.

зрозумілим, – зазначає Ю. Русов, – що нарід може жити, розвиватися, поліпшувати умови свого побуту, виявляти свою психіку (душу) у своїм мистецтві, але не створить Нації доки не буде готовим переняти той дух, який може зразу із народу зробити державну Націю»⁷²⁵.

За Ю. Русовим в Русі-Україні «Нордійська верхівка само собою мішалася із Медитеранським субстратом і ми бачимо розквіт нашої Київської державности, коли Україні кланялися і чужі. Ми бачимо великих князя св. Володимира, що мав у собі і вдачу нордійця войовника і динарця працівника і оборонця свого краю, і медитеранця дипломата і тонкого знавця мистецтва»⁷²⁶. Отже природа нації є у розумінні її відмінності від народу по суті та у співвідношенні єдності в ній політичного та етнічного чинників. Він пояснює: «Порівнюючи різні держави і народи ми часто бачимо, що поняття нації і народу не є те саме. Наприклад ми не можемо говорити про “Американський нарід” бо Злучені Держави складаються з великої кількості народів, які прибули на протязі останніх трьох-чотирьох віків з Європи. Але ми можемо говорити про Державу USA і на наших очах твориться дух американської Нації відмінний від того, який є у кожного з її народів... Нація може включати в себе елементи одного народу, але і багатьох об'єднаних одним духом. Наприклад японська нація (не імперія) складається з одного народу, англійська нація з кількох (Шотландці, Англо-Сакси), французька з кількох народів (Бретонці, Норманці, Баски, Провансальці...). Коли ознакою

Юрій Русов

725 - Там само. – С. 55.

726 - Там само. – С. 19.

народу є його мова, то нація може мати іншу мову ніж складаючі її народи...»⁷²⁷.

Загалом же, слідуючи за сковородинською предтечею націонал-консервативного солідаризму (за його принципом «сродності»), Ю. Русов зазначає: «В Нації всі елементи потрібні: і пробойові завойовники, і пасивні оборонці хлібороби, і талановиті запальні медитеранці і навіть буржуазно-дрібничкові остійці. [...] Не даром Сковорода казав, як було згадано: “Будь вовк кухарем, ведмідь різником, а кінь під верхівцем. Сіє є діло чесне. Якщо ж вовк грає на сопілці, ведмідь танцює, а кінь (як пес) приносить поноску – то не можна не сміятися. Всяка безвредна неприличність є смішна. Але коли вовк став пастухом, ведмідь монахом, а кінь радником – це вже не шутка, а біда. О, якби ми зрозуміли, як це громадянству шкідливо!” (“Алфавит або Буквар Мира”)⁷²⁸. Повертаючись же до русовських «Матеріалів до національ-державництва» 1941 року, що стали важливою компонентою та органічною складовою українського націонал-консерватизму й, безумовно, вплинули на розвиток світоглядних засад Гетьманського Руху, доповнимо вищевказане з його конценції національно-організаційного ідеалу у політичному розумінні заувагою: «І в той же час як ославлене об'єднання кого небудь з ким би то не було, веде до безформности, а розбрат веде до стерильности зусиль, добір веде до створення справжньої державотворчої групи. Цей добір може цілком нехтувати партійними перегородками різних угруповань, бо він базується не на політичних переконаннях, а на людях одної духовности»⁷²⁹.

Тим часом масові репресії та утиски супроти українців дедалі посилювалися, у зв'язку з чим на початку 1942 р. до П. Скоропадського звернулися представники ОУН(м) Д. Андрієвський та О. Бойдуник з пропозицією долучити свій підпис під протести проти арештів у Києві. Протест цей мали підписати голова київської УНРади (ОУН-мельниківської), митрополит УГКЦ

727 - Там само. – С. 55.

728 - Там само. – С. 146.

729 - Русов Ю. Матеріали до національ-державництва // Батава. – 1941. – № 4. – С. 9–10.

А. Шептицький і гетьман П. Скоропадський. Зберігся протокол тих переговорів між представниками Проводу Українських Націоналістів і гетьманом Павлом Скоропадським, зміст якого, вочевидь, вважаю за доцільне навести повністю:

«25 січня 1942 р. сот. М. Базілевський повідомив полк. В. Мурашка, що інж. Д. Андрієвський (від Проводу Укр. Націоналістів) заявив, що він бажав би побачити Пана Гетьмана Павла Скоропадського в одній справі, яку він виложить при побаченні. Він хоче бути в Пана Гетьмана в супроводі другого пана того ж Проводу.

Після докладу полк. В. Мурашка про вищесказане Пану Гетьманові, останній негайно ж сказав, що охоче прийме панів з Проводу Націоналістів 26 січня ц. р. в год. 4.30 дня в помешканні по[лк.] В. Мурашка при Ноллендорпнпляц ч. 6.

26 січня ц. р. в год. 4.30 дня на Ноллендорпнпляц 6. Пан Гетьман Скоропадський в присутності Пана Полковника Мурашка прийняв пп. інж. Д. Андрієвського і інж. Бойдуника (обидва від Проводу Українських Націоналістів).

Після звичайних привітань, Пан Гетьман звернувся до гостей і попросив висловити причину їх бажання бачитися з ним.

Інж. Д. Андрієвський сказав, що в сумні часи, що їх переживає наша Батьківщина, дуже важно виявити перед німецькими Властями повну солідарність українських політичних угруповань, тому Провід Націоналістів пропонує всім діючим українським національним чинникам приєднатися солідарно до акції, виложеної в листі до Фюрера Німеччини Адольфа Гітлера, в якому описано нестерпне положення України та й наведена

Василь Мурашко

ціла низка прохань для направи умов, у яких знаходиться Україна, на краще.

Пан Гетьман висловився в тому змислі, що він щиро вітає таке прохання і попрохав інж. Андрієвського дати йому прочитати проект вищевказаного листа до Фюрера. Інж. Бойдуник вищевказаний проект передав Пану Гетьманові, при чому додав, що вони мають вже підписи під цим листом Його Ексцелленції Митрополита Андрія Графа Шептицького, Полковника А. Мельника вождя Укр. націоналістів, Президента Андрія Ливицького, проф. Величківського з Києва і Генер. Михайла Ом[еляновича]-Павленка.

Пан Гетьман, ще не читаючи запропонованого листа, сказав, що він дуже охоче прийме участь в подібнім солідарнім виступі, але при всіх умовах прохає дозволити йому не давати остаточну відповідь негайно, а дати йому час до позавтра, коли можна б було знову зібратися і остаточно полагодити справу. Панове інженери Проводу Укр. Націоналістів згодилися на це. Пан Гетьман прочитав голосно проект листа. Лист цей не був підписаний. По закінченні читання, Пан Гетьман висловився в тому дусі, що він знаходить цей лист занадто сухим і неповні відповіддючим трагічності момента, в якому знаходиться Україна. Пан Гетьман зауважив, що німцям треба сказати чисту правду, бо те, що зараз діється на Україні, майже в тій же мірі некорисне Німеччині, як і Україні. Але Пан Гетьман додав, що остаточно він висловиться позавтра, коли порадиться зі своїми помішниками та ще раз уважно перечитає листа до Фюрера.

Пан Інж. Андрієвський тоді заявив, що є ще умова, яку вони мусять поставити Гетьманові, а власне: вони прохають Гетьмана звернутися до Фюрера з окремим листом, у якому сказано, що Пан Гетьман вповні згоджується з суттю листа, що його підписали різні українські національні чинники, і тим самим приєднується до вищевказаних осіб.

На питання чому ставиться така умова, п. інж. Андрієвський відповів, що це повинно бути зроблено тому, що п. Андрій Ливицький поставив умову, що він підпише цей лист лише тоді,

як не буде на ньому підпису Гетьмана Павла Скоропадського, тому треба, щоб Пан Гетьман згодився не ставити свого підпису на листі основному, а лише окремим листом приєднався до інших підписів, що таким чином буде досягнуто солідарність усіх угруповань. Підпис п. Андрія Ливицького вони взяли раніше, посуваючися “географічно” з Києва через Львів–Краків–Варшаву до Берліна.

На це Пан Гетьман заявив, що ця умова категорично міняє всю справу; що він не дає зараз негативної відповіді, а буде думати чи не можна знайти якого-будь можливого для нього виходу зі становища, що тут утворилося і цю відповідь, як було умовлено, він дасть панам від Проводу Націоналістів 28 січня ц. р. в помешканні при Нолендорфпляц 6. в год. 4-йй дня.

28 січня в год. 4-йй попол[удні] знов зібралися на Нолендорфпляц 6. Пан Гетьман і полк. Мурашко з одного боку, з другого пп. інж. Бойдуник і інж. Андрієвський.

Пан Гетьман після привітання, заявив панам від Проводу Націоналістів, що після всебічного обміркування всієї справи, він з великим сумом прийшов до висновку, що мусить відмовитися від участі в вищезгаданій акції. Пан Гетьман вважає, що на часі було б зараз серйозне, тривке й достойне об'єднання національних сил, якого так пекуче потребувала б Україна. Поставлена умова п. Андрієм Ливицьким, наочно доводить, що не вистало в сучасних українських політиків патріотичного почування й державницького розуміння доби, що її ми переживаємо, аби гарну ідею здійснити. За таких обставин Пан Гетьман, на превеликій жаль, не може взяти в ній участі.

Одночасно з тим Пан Гетьман заявляв, що у всякій маніфестації української спільноти в напрямі творення українського об'єднання щирого й чесного, Пан Гетьман разом з усіма Гетьманцями готовий прийняти участь і приєднатися вповні безкорисно, які б не були тяжкі умови цієї маніфестації, однак коли буде ясно, що це послужить на користь Українського діла. При цьому Пан Гетьман заявив, що він примушений написати листа

про перебіг всього цього діла до Його Ексцеленції Митрополита Андрія, в якому він з'ясує причину відмови дати свій підпис.

Пану Гетьману дуже прикро, що він не може прийняти участі поруч Його Ексцеленції в такому важливому і симпатичному для Пана Гетьмана почині.

На цьому засідання було закінчено.

Зроблено протокол, написаний в двох копіях за підписом одного з членів кожної сторони і виданий на руки кожної.

Берлін. 28. I. – 1942»⁷³⁰.

Протокол власноручно різними чорнилами підписали уповноважений гетьмана полк. В. Мурашко і член ПУН Д. Андрієвський.

The image shows two handwritten signatures in black ink. The signature on the left is 'Василь Мурашко' (Vasyl Murashko) and the signature on the right is 'Дм. Андрієвський' (Dmytro Andriyevskyi). Both are written in a cursive, flowing style.

Власноручні підписи уповноваженого гетьмана полк. Василя Мурашка і члена ПУН Дмитра Андрієвського під протоколом переговорів між представниками Проводу Українських Націоналістів і гетьманом Павлом Скоропадським 25–28 січня 1942 р.

Отже П. Скоропадський дав згоду на усталений текст меморандуму. Відтак низка національних політиків звернулася до А. Гітлера з *Меморандумом*, де викривалися німецькі звірства. При цьому у документі зауважувалося: «Ми зображуємо Вашій Ексцеленції справжній стан справ на Україні і просимо допомогти усунути негативні й узгляднити позитивні моменти, які ми тут підкреслили, бо як їх у теперішній дійсності застосовувати, це було б значним поліпшенням ситуації в нашій країні. Ми запевняємо Вашу Ексцеленцію, що провідні кола на Україні є готові до найбільш можливої тісної співпраці з Німеччиною, щоби спільними силами німецького й українського народів проводити боротьбу проти спільного ворога»⁷³¹. Меморандум

730 - Архів ОУН у Києві, ф. 1, оп. 1., спр. 273.

731 - Самостійна Україна. – 1987. – січень – березень. – С. 76–82.

підписали митрополит А. Шептицький (митрополит УГКЦ), А. Лівицький (президент УНР в екзилі), проф. М. Величківський (голова мельниківської УНРади у Києві), ген. М. Омелянович-Павленко, полк. А. Мельник (ОУН). Копії Меморандуму було надіслано також і до представників нейтральних держав⁷³².

Підпису П. Скоропадського під цим текстом не було не через його відмову, а внаслідок ультиматуму президента УНР в екзилі А. Лівицького, про що, зокрема, засвідчував згодом О. Бойдуник⁷³³. Гетьманці ж, а саме М. Королишин, пояснювали цей факт тим, що «в поворотній дорозі з Києва долучено [під Меморандумом] ще підпис А. Лівицького як заступника Голови Директорії УНР та послаблено зміст тексту, як зауважував проф. Д. Дорошенко. Гетьман відмовився від підпису з огляду на титул А. Лівицького, що могли Совети використати проти української еміграції за морем»⁷³⁴. Натомість П. Скоропадський невдовзі написав власний протест і переслав його до німецького Міністерства закордонних справ, де вказував, що українська справа не є внутрішньою німецькою справою, а стосовно поведінки німецької адміністрації в Україні було сильно наголошено на «шкідливу гру» супроти українців: одні чинники на щось дозволяють, а інші вслід ліквідують⁷³⁵.

Аналіз становища, що склалося, й перших наслідків для національно-державницьких прагнень і сподівань українства після майже восьми місяців тривання німецько-радянської війни, П. Скоропадський висловив у своїй промові на святочних загальних сходах Місцевої Організації СГД Берліну 22 лютого 1942 р. Вказуючи на переживання усіма українцями важких, сповнених трагізму часів, гетьман пригадав, що майже усе громадянство, хоча й різних політичних напрямків, незмінно сходилися

732 - Киричук Ю. Тарас Бульба-Боровець: його друзі і вороги. – Львів, 1997. – С. 43.

733 - Бойдуник О. На переломі. – Париж, 1967. – С. 119.

734 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академпрес, 1993. – С. 266–267.

735 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 139.

у своїх міркуваннях на тому, що без огляду на всі переміни німецької політики, врешті решт таки буде війна між Німеччиною та СРСР й усі гетьманці сподівалися, що тоді настане така давно бажана пора, коли за допомогою німців вони створять свою власну українську армію, що пліч-опліч з союзницькою німецькою армією боротиметься, страждатиме й перемагатиме більшовиків-радянців і тим самим українці викують собі право на повагу, право на трактування їх народом рівноправним з іншими народами та доб'ються визнання своєї Української Держави.

Єлисавета, Олександра та Олена
Скоропадські (Ваннзее, 1942 р.)

Звісно ж, зауважував гетьман, розумілося, що ця держава прийде не враз, а відбуватиметься поетапно; що кожен українець, не позбавлений здатності думати, усвідомлював, що німецька допомога коштуватиме дуже і дуже багато, адже всякий розумів, що які німці-союзники не були б до українців прихильними, вони не стануть нести величезні жертви як матеріально, так і людьми, коли не одержать за це великих благ для свого народу пропорційно їхній допомозі українцям і сплатити їм опісля осягнення свого звільнення від більшовиків в значній частині муситиме український народ. «Далі, здавалося нам, що це братерство на полях боїв приведе по заключенню мира до най-

щирішого союзу політичного, економічного й культурного між Німеччиною й Україною, – продовжував П. Скоропадський. – Здавалося, що це та форма взаємовідносин між Німеччиною й Україною, що дасть обидвом країнам найбільші вигоди, вигоди не хвилеві, а тривалі, вічні, і при цих зносінах виявляться найгарніші духові властивості як німецького, так і українського народів, а з економічного та й культурного боку ці вигоди були

б неоцінені, бо ці два народи в економічному й культурному розумінні доповнювали б один одного.

Але цього всього не сталося. Ми, як виявилось, на полях бою непотрібні»⁷³⁶. Гетьман змушений був визнати сувору дійсність, що німці майже без української допомоги (майже, позаяк на фронті все ж були маленькі українські підрозділи, вкраплені до німецького війська, що підтримували честь української зброї) визволили українські терени з-під радянсько-більшовицької окупації. Проте, додавав гетьман, це не те, на що сподівалися українці, і ці маленькі національні військові відділи не можуть заспокоїти сумління цілого народу, не можуть задовольнити його гордості і зменшити його побоювання за свою будучність⁷³⁷.

Отже, П. Скоропадський практично відкрито висловив власне невдоволення німецькою політикою щодо національно-визвольних прагнень українців і прилюдно вказав на свої сумніви у щирості німецьких намірів й на його занепокоєння у тому, що націонал-соціалісти взагалі схильні до сприйняття відродження української державності. З огляду на таку доконану дійсність, він й обумовив ті невтішні духові відчуття трагізму, висловлені на початку своєї промови, а на її завершення недвозначно зауважив: «Пам'ятайте, народ виборює собі право на вільне життя зі зброєю в руках. Інших шляхів, що ведуть до волі – не було, нема й не буде»⁷³⁸.

Ба більше, як передавала з Києва Айнзацгрупа Ц про становище і настрої в Україні (донесення про події в СРСР № 191), а відтак і начальник поліції безпеки і Служби Безпеки (СД) у Берліні 10 квітня 1942 р. у своєму таємному донесенні вказував, що П. Скоропадський інформувався за допомоги поточних донесень його довірених осіб в Україні й з одного з випадково перехоплених німцями листів до нього впливало, що гетьман «збирає матеріали про можливі помилки німецької адміністрації» в Україні⁷³⁹. Тож, як висновувала німецька Служба Безпеки, «його

736 - ЦДАЗУ, ф. 19, оп. 1, спр. 2, арк. 14 зв.-15.

737 - Там само.

738 - Там само, арк. 15.

739 - Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних документів (1941–1942). – Т. 2.

метою при цьому мало б бути здобуття політичних впливів в Україні через відповідне використання цього матеріалу перед центральними інституціями Райху»⁷⁴⁰.

Артем Корнійчук

Менше з тим, сподівання на відновлення Української державності все ж таки ще зберігалися серед гетьманців. Ба більше, у листопаді 1941 р. членові гетьманської організації у Чехії, відомому архітекторові і графіку, випускникові Мистецької школи у Києві (1918) та Художньо-промислової школи у Празі (1922–1927) Артемові Корнійчуку навіть було замовлено створити композицію нового Герба України, проект якої мав бути поданий на розгляд знавців геральдики⁷⁴¹.

Закликав не втрачати терпіння й П. Скоропадський, який писав про це у своєму листі до архієпископа Холмського і Підляського Іларіона від 24 березня 1942 р., додаючи, що ще багато змін буде. «Навпаки треба ще завзятіше боротися за своє, – зазначав гетьман. – А боротися за своє – це насамперед значить мати свої сили добре зорганізованими, мати від гори аж до найнижчих один провід. Поки що Українство під цим оглядом дає непривабливу картину, але я вірю в наш Народ, а тому й вірю, що ми переборимо всі труднощі, що стоять та ще стоятимуть на нашому шляху до власної Держави, а в ній до Незалежної Української Православної Церкви»⁷⁴².

У цьому контексті слід згадати про те, що ще 16 липня 1941 р. А. Гітлер зібрав нараду у складі райхсміністра Г. Ляммерса,

/ Упор. В. Косик. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1998. – С. 171.

740 - Там само.

741 - Narodni archiv v Praze, inv. č. 1659, kart. 36, č. 699/1.

742 - ЦДАМЛМ України, ф. 1294, оп. 1, од. зб. 65, арк. 1.

фельдмаршала В. Кейтеля, райхсмаршала Г. Герінга, райхсляйтера М. Бормана та ін.⁷⁴³ Серед запрошених був і райхсляйтер А. Розенберг, який ще 20 червня 1941 р. на нараді у А. Гітлера пропонував поділити європейську частину СРСР на чотири райхскомісаріати, з наданням кожному різних зовнішніх форм: протекторат Балтенланд (Прибалтику), національну державу Україна (мала зайняти територію в 1,1 млн кв км з населенням у 60 млн осіб), федеративну державу Кавказ і позбавлену національних окраїн Московію. Утім, усі намагання А. Розенберга схилити фюрера і керівництво Райху до відновлення Української державності, хай і з певними обмеженнями, не мали успіху. Його план було відкинуто, а сам А. Розенберг 17 липня 1941 р. був призначений на посаду міністра у справах окупованих територій на Сході. На нараді 16 липня 1941 р. А. Гітлер заявив, що територіями Райху мали стати Балтенланд, Генеральне губернаторство, «староавстрійська» Галичина, а також Крим разом з тилом (тобто територією на північ від Криму)⁷⁴⁴.

Райхсфюреру СС Г. Гімmlеру А. Гітлер наказав розробити план «Ост», спрямований на знелюднення територій, що підлягали включенню в кордони Великонімеччини⁷⁴⁵. Уже в липні 1941 р. Г. Гімmlер представив фюреру перший варіант цього плану з двома фазами його реалізації. У другій, розрахованій на 30 років фазі, передбачалося виселити до Сибіру або знищи-

743 - По війні М. Борман так і не потрапив до рук переможців, як і не було виявлено його трупа. Проте на Нюрнберзькому суді (на процесі проти «Einsatzgruppe Ost der SS-Verfügungstruppe») головний обвинувачуваний – діяч німецьких спецслужб, групенфюрер СС і генерал-лейтенант поліції, начальник III Управління РСХА і один з керівників Reichssicherheitshauptamt Отто Олендорф зізнався, що М. Борман вже від 1943 р. працював на користь Радянського Союзу, а перед капітуляцією Німеччини мав багато телефонічних розмов та особистих зустрічей з радянськими представниками. Крім того, О. Олендорф був твердо переконаним, що після війни М. Борман не загинув і не зник, а подався до радянців і був вивезений ними до Росії [Rheinischer Merkur. – 1947. – № 44].

744 - Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. – Т. 1. / Упор. В. Косик. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1998. – С. 176–177.

745 - Райхсфюрер СС Г. Гімmlер в «Деяких міркуваннях зі стосунків з чужинецькими народами Сходу» зазначав: «При стосунках з чужинецькими народами Сходу ми маємо настільки, наскільки це можливо, визнавати право існування окремих народностей й піклуватися про них, тобто поряд з поляками і жидами виділяти українців, білорусів, гуралів, лемків і кашубів. Якщо будуть виявлені ще які-небудь малі народи, то й вони. [...] Досить скоро, я так уявляю, що за 4–5 років, стане, до прикладу, невідомим поняття «кашуби», позаяк вже більше не існує такого народу. [...] Так само, нехай і в більш тривалішій перспективі, на наших територіях може зникнути саме поняття про такі народи, як українці, гуралі або лемки».

Під час відкриття виставки «Планування і побудова нового порядку на Сході» 20 березня 1941 р. К. Майер (праворуч) виступив зі зверненням до ведучих функціонерів Райху (від ліворуч до праворуч): заступник фюрера Р. Гесс, райхсфюрер-СС Г. Гімлер, райхслайтер Ф. Булер, райхсміністр Ф. Тодт і шеф Головного управління імперської безпеки Р. Гейдріх.

ти майже всіх поляків, 75% білорусів, 65% українців Галичини тощо, а всього – від 30 до 45 млн осіб. Другий (доопрацьований) варіант під назвою «Генеральний план «Ост». Правові, економічні і просторові принципи облаштування на Сході» був представлений 28 травня 1942 р. у Берліні-Далемі оберфюрером СС професором доктором Конрадом Мейером⁷⁴⁶.

Задуми А. Розенберга, про які йшлося вище, зазнали невдачі. Ось як він сам пояснював це у своєму політичному заповіті, написаному у Фленсбурзі 5 травня 1945 р.: «Щодо окупованих раніше областей на Сході, то після того, як фюрер мені повідомив, що конфлікт [з Радянським Союзом] неминучий через зростання більшовизму, я зайняв таку позицію. Незважаючи на принцип інтернаціоналізму в Радянському Союзі, на величезному східному просторі мешкало безліч народів, у яких протягом XIX століття все більше посилювалася національна самосвідомість. Тому у разі вступу на територію Радянського Союзу було б правильно використовувати ці настрої, а також негативне ставлення селянства до колективізації та створити, наприклад, самостійну українську державу, урочисто відкрити Київський університет та в міру того, як це дозволятимуть технічні можливості, ліквідувати колгоспи. Ця пропозиція, що передбачала в принципі її поширення і на інші народи, в тому числі і на народи Росії, спочатку була схвалена фюрером.

746 - Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus (Vorgelegt von SS-Oberführer Professor Dr. Konrad Meyer, Berlin-Dahlem, 28. Mai 1942) // Bundesarchiv, r. 149, aAN^o 157a, seit. 1–100, art. 1.

Потім з'явилися, проте, противники цього плану, які нічого не хотіли знати про такі поступки. Крім того, фюрера про багато речей неправильно інформували, виправляти ж це мені вдавалося лише з труднощами, позаяк мене не було у ставці фюрера і я часто по 5–6 місяців чекав можливості потрапити до нього на доповідь. Як би там не було, фюрер узяв свою згоду назад, і саме внаслідок того, що райхскомісар України [Е. Кох] намагався обернути мої прагнення в їх протилежність, обмежуючись тільки економічною експлуатацією. Розпорядження про відкриття в Україні ремісничих, агрономічних, медичних шкіл тощо також зустрічали відсіч.

Зрештою, у 1943 р. справа дійшла до серйозного конфлікту, у зв'язку з яким фюрер не виніс жодного рішення, а в спеціальному листі ще раз наказав нам обом [А. Розенбергу та Е. Коху] погоджувати наші заходи»⁷⁴⁷. Утім, було зрозуміло, що високе становище А. Розенберга було лише номінальним і вплив його на генеральну національно-територіальну політику серед верхівки Райху також не був вагомим, а натомість силові та владні повноваження зосереджувалися саме в руках Е. Коха, який мав покровительство Г. Гіммлера та М. Бормана, був улюбленцем Г. Герінга й, зрештою, був уповноважений особисто А. Гітлером⁷⁴⁸.

Український державний проект чи то у вигляді повносяжної самостійності, чи сателітної, або ж навіть протекторатної з боку Німеччини, на який у передвоєнні часи та на початку Німецько-радянської війни сподівалися різні угруповання укра-

747 - Hoover Institution Archives (HIA). Volkogonov Dmitry Papers, box 2, reel 14, container 22, тека 36. Политическое завещание А. Розенберга. Машинопис, 9 с. Копія.

748 - Після поразки Німеччини Е. Кох утік до Німеччини, де успішно переховувався кілька років, обробляв садочки та отримував державну допомогу. У 1949 р. його викрили й заарештували британці, які незабаром видали Е. Коха полякам. Суд відбувся лише 1958 р. у Варшаві. Він звинувачувався у знищенні 400 тис. поляків Східної Пруссії, але зовсім не йшлося про його злочини в Україні. На суді Еріх Кох наполягав, що став на заваді планам А. Розенберга створити незалежну Українську Державу. У 1959 р. з огляду «на слабке здоров'я» смертна кара йому була замінена на ув'язнення. Помер дев'яностолітній Е. Кох 12 листопада 1986 р. у комфортабельній камері (з телевізором, бібліотекою і свіжою західною пресою) польської в'язниці Барчево. Ні УРСР, ані СРСР не вимагали його видачі чи суду за злочини в Україні.

Альфред Розенберг був страчений 16 жовтня 1946 р. за вироком Нюрнберзького трибуналу. Він став єдиним з підвищених під час Нюрнберзького процесу бонз Третього Райху, який відмовився вимовити останнє слово.

Райхскомісаріат «Україна» (1941–1944 рр.)

їнської політичної еміграції, так і залишився на паперах окремих функціонерів НСДАП та Райху.

Сподівався на відновлення німцями Української Держави й П. Скоропадський та його оточення, але при цьому, водночас, не вірив остаточно у перемогу Райху, а відтак покладав надії у відтворення Української державності й на Великобританію як на альтернативну в Європі силу у Світовій війні. Про такі його міркування знали й німці. Про це, зокрема, засвідчує таємне Донесення про події в СРСР (№ 164) начальника поліції безпеки і СД з Києва (Айнзацгрупа Ц) у Берлін від 4 лютого 1942 р. «Гетьман Скоропадський весь час сподівається стати в найближчому майбутньому вождем всіх українців в недалекому майбутньому, – зазначалося у донесенні. – Деякі прихильники Скоропадського заявляють, що, на їхню думку, не тільки Німеччина, але і Англія повинна вважатись такою державою, яка зможе надати допомогу у створенні Української національної держави, якщо Німеччина програє війну»⁷⁴⁹. Хоча й попередній досвід з Карпат-

749 - В. А. R 58/220. Вл. 292–298; Україна в Другій світовій війні у документах. 1941–1945. – Т. II. – Львів, 1998. – С. 119–123; ОУН у 1942 році. Документи. – К., 2006. – С. 47–51; Косик В. Україна під час Другої світової війни

ською Україною⁷⁵⁰, а пізніше й зі спробами ОУН(р) щодо в тих чи інших формах чи обширах відновити державність України засвідчував досить прохолодне ставлення нацистської верхівки до подібного геополітичного проекту⁷⁵¹.

Разом з тим історія не дала нам змоги пересвідчитися як могло би завершитися розв'язання східноєвропейського етно-національного та геополітичного вузла загалом і українського державно-національного питання зокрема через поразку Німеччини у Другій світовій війні. Провідники ж українського національно-визвольного руху в еміграції (від націоналістів до гетьманців) досить скоро усвідомили, що сподіватися вони мусять лише на власні сили та опертися можуть тільки на свій народ у його прагненні здобути власну самостійну і соборну Українську Державу.

* * *

Тим часом 29–30 серпня 1942 р. у Берліні відбувся II Делегатський З'їзд Української Громади в Німеччині. На зібрання прибуло 66 делегатів (майже удвічі більше від попереднього з'їзду), розміщення яких в плані розселення та інших питань матеріально-побутового характеру зітнулося з певними ускладненнями, пов'язаними з військовою порою. На цей час у керівних колах Організації відбулися певні зміни, зокрема навесні 1942 р. головним провідником Української Громади став відомий вчений Ю. Русов (замість

Микола Росіневич

1938–1945. – Київ; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1992. – С. 625.

750 - Гай-Нижник П. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) 1938–1939 рр. як одна із «розмінних монет» Мюнхенського договору // Гілея. – 2018. – Вип. 139 (№ 12). – Ч. 1. Історичні науки. – С. 48–56; Гай-Нижник П. П. Карпатская Украина в 1939 г. как одна из «разменных монет» Мюнхенского договора // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы. – СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 2011. – С. 25–42.

751 - Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – С. 432 с.

А. Вовка), а очільником її Організаційної Ради – колишній керівник Краєвої організації СГД в Протектораті Чехія і Моравія, полк. М. Росіневич⁷⁵².

Сталися зміни й в стосунках гетьманців з націоналістами, зокрема з ОУН та з іншою легалізованою ОУН громадською організацією – Українським Національним Об'єднанням (УНО) в Німеччині⁷⁵³, голова Управи якого Т. Омельченко у березні 1942 р. здійснив візит до П. Скоропадського⁷⁵⁴. Тоді, за свідченням присутнього при цій зустрічі Б. Гомзина, Т. Омельченко перепросив гетьмана за свої раніші гострі випадки проти нього у пресі й визнав слушність його ставлення до поточних подій. Ось як цю зустріч, зі слів Б. Гомзина, змальовував М. Королишин: «У лютому–березні 1942 р. Гетьмана відвідав полк. Тиміш Омельченко, голова УНО в Німеччині. Полк. Б. Гомзин, що був присутнім на цій зустрічі, розповідав, що полк. Омельченко вже на порозі вибачився за свої гострі виступи в пресі проти Гетьмана і висловив йому слушність у становищі до подій. То була, за словами Б. Гомзина, зворушлива хвилина, коли Гетьман підійшов до полк. Омельченка, взяв його під руку і запропонував сісти напроти себе. Це була “вояцько-лицарська зустріч”, що пе-

752 - Микола Олександрович Росіневич (14 лютого 1893 – 10 лютого 1946) – підполковник Армії УНР. Народився у Ніжині Чернігівської губ. Походив зі священницької родини. У 1914 р. мобілізований, закінчив Чугуївське військове училище (1915). У складі 32-го Сибірського стрілецького полку брав участь у Першій світовій війні. Восени 1917 р. переведений до 14-го Сибірського запасного полку. Останнє звання у російській армії – поручник. Навесні 1918 р. повернувся в Україну. Закінчив Інструкторську школу старшин, служив у 27-му пішому Козелецькому полку Армії Української Держави (Чернігів). У листопаді 1918 р., після зайняття Чернігова військами Директорії, отримав наказ сформувати охоронний загін при Чернігівській міській комендатурі. На початку 1919 р. з загоном евакуювався до Проскурова, де незабаром влився до Запорізької бригади ім. С. Петлюри Дієвої армії УНР. У лютому–травні 1919 р. – начальник оперативного відділу штабу цієї бригади. З травня 1919 р., після влиття бригади до Запорізької групи Дієвої армії УНР, начальник муштрового відділення штабу цієї групи. У грудні 1919 р. захворів на тиф. Інтернований польською владою. Закінчив українські курси Генерального Штабу Польщі. З березня 1920 р. – старший ад'ютант штабу 17-ї бригади 6-ї Січової дивізії Армії УНР. У 1921–1922 рр. – начальник оперативного відділу штабу 6-ї Січової дивізії Армії УНР. Восени 1922 р. виїхав до Чехо-Словаччини. Закінчив лісниче відділення Української Господарської Академії у Подебрадах (1927). Працював секретарем філософського факультету Українського Вільного університету у Празі. Був одним з керівників Гетьманського Руху у Чехо-Словаччині. Від 1939 р. до березня 1944 р. – голова Союзу Гетьманців-Державників у Чехо-Словаччині. 21 травня 1945 р. заарештований відділом СМЕРШ 53-ї радянської армії та вивезений до Києва, де переданий до МГБ. Убитий у в'язничній лікарні кримінальними злочинцями за кілька днів до суду. 23 травня 2018 р. на честь М. Росіневича в його рідному Ніжині було встановлено меморіальну дошку. У Державному архіві СБУ збереглася архівно-слідча справа М. Росіневича (ДА СБУ, ф. 6, спр. 69550-фп, т. 1–3).

753 - У 1942 р. УНО налічувало у своїх лавах 42 тис. членів у 1 тис. 268 філіях і гуртках. Серед діячів Головної Управи УНО були: Т. Омельченко (голова) Б. Кравців, В. Янів, М. Дорожинський, М. Селешко, Ю. Артюшенко, Ю. Коваленко, В. Левицький, П. Вержбицький, Д. Квітковський, В. Маруняк та ін.

754 - Українці в Берліні: 1918–1945: Пропаг'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5-го вересня 1981 р. у Шератон готелі в Торонті, Канада. – Торонто, 1996. – С. 200.

рекреслює всі непорозуміння і кличе до спільного чину, казав полк. Б. Гомзин»⁷⁵⁵.

Учасники ж З'їзду делегатів Української Громади в Німеччині підтвердили свою відданість особі почесного керманича (П. Скоропадського), після чого зі звітами виступили керівники різних філій Української Громади в Німеччині, які доповіли про крайові і місцеві культурно-просвітницькі заходи та поділилися своїм баченням соціально-економічного стану у власних організаціях, що природно погіршився під час війни, а також були обговорені питання членських внесків, поширення підписки гетьманських часописів тощо. У резолюції ж, прийнятій делегатами, учасники З'їзду зобов'язувалися «забути про свої приватні інтереси та про свій особистий добробут, а всі свої зусилля скермувати на піддержку своєї організації в виконанні тяжких завдань, що на плечі поклала історія та обов'язок перед своїм народом»⁷⁵⁶.

Наступного дня, 30 серпня 1942 р. перед делегатами З'їзду з великою промовою гостро виступив почесний керманич Української Громади в Німеччині П. Скоропадський. Він, зокрема, зазначив, що настали часи надій, які чергуються великими розчаруваннями, і для правильного розуміння тогочасся і для приймання правильних постанов, слід усім ані на хвилину не забувати, що точиться війна, яка за своїм масштабом, своєю інтенсивністю, завзятістю й жорстокістю є такою, якої людство досі ще не тямиле. Тож розум і душі воюючих сторін повністю захоплені війною і всім, що з нею пов'язане і веде до перемоги. У зв'язку ж з надзвичайним задіянням і перемеленням людського ресурсу, треба усвідомлювати, «що під час війни часто, дуже часто люди займають посади, що їх за мирного часу вони по своїх розумових та моральних якостях, по своїх знаннях того, що вимагає від них їх теперішня, в зв'язку з війною, служба, ніколи, ніколи подібної посади займати не могли б... Дуже багато ро-

755 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. - Торонто, 1983. - С. 141.

756 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 196, арк. 30.

битися такого, чого не повинно було б робитися: це все ускладнює справу, це часом суперечить справедливості, буває навіть злочином і для обидвох сторін приносить шкоду»⁷⁵⁷. Усе це, вочевидь, говорилося гетьманом з намаганням якимось чином підсумувати й обміркувати непоступливість німецької влади в питанні української державності, про що він прилюдно за тих умов не міг відверто заявити у серці націонал-соціалістичного Райху.

З іншого ж боку, зауважував П. Скоропадський, треба взяти на увагу і стан українського населення, яке за 20-річне панування більшовиків зазнало не лише фізичного винищення, а й духовного. На Східній Україні хлібороська верства не має проводу, а інтелігенція не об'єднана й затуркана. У Галичині ж «молодеча влада», що хтіла захопити провід і усталитися на Східній Україні одразу по приходу туди німецьких військ, таки відіграла певну роль, але «ця влада, чи пародія на владу, окрім лиха, нічого за час свого існування не зробила, – недвозначно натякав гетьман на ОУН. – ...Тому й у німців викликала своїм нерозважливим поступованням різке подратування, хоч і була, мені здається, спеціально, очевидно, ними спочатку допущена»⁷⁵⁸.

Разом з тим П. Скоропадський зауважив, що в Галичині, «не дивлячись на те, що серед української молоді, – поруч з усякою нікчемністю, що, на жаль, найбільш пнеться вгору, випереджаючи чесних спокійних людей, – є дійсно віддані українській справі люди, а між ними багато людей офірних, патріотично наставлених, найкращих людей у всіх відношеннях»⁷⁵⁹. Що ж до еміграції, то доповідач був переконаний, що вона організовано нічого не зробила і не могла зробити, а всі події минули повз неї: окремі люди старалися отримати посади в німців, але не відбулося «ніякої справжньої самоорганізації, ніякого зачатку власної української влади, ніякого власного українського війська, про яке всі

757 - Промова ЯВП Гетьмана Павла Скоропадського на II. Делегатському зїзді Української Громади в Берліні 30. серпня, 1942 року // Український Державник. Альманах на 1943 рік. – Берлін, 1942. – С. 7; ЦДІА України у м. Львів, ф. 201, оп. 1, спр. 219, арк. 1–6.

758 - Промова ЯВП Гетьмана Павла Скоропадського на II. Делегатському зїзді Української Громади в Берліні 30. серпня, 1942 року // Український Державник. Альманах на 1943 рік. – Берлін, 1942. – С. 8; ЦДІА України у м. Львів, ф. 201, оп. 1, спр. 219, арк. 1–6.

759 - Там само.

так мріяли, – досі нема»⁷⁶⁰. Тож сподівання багатьох українців, що хтось збудує їм Самостійну Україну, а вони прийдуть отримувати добрі посади – цього не буде, це треба ясно собі усвідомити, наголошував П. Скоропадський, що ніколи цього не було й нема, щоби люди жертвували масово своїм життям для того, аби лише облагодіяти когось іншого, так не буває.

Гетьман нагадав присутнім свій виступ на святі Місцевої Організації СГД в Берліні у лютому того ж (1942-го) року, суть якого полягала у наступному: «Становище наше – сумне і кепське. Те, про що ми мріяли роками, розвіялося мов дим. Події пішли в іншому напрямі, ніж ми сподівалися»⁷⁶¹. Тож виникало питання: чи стан української справи є безнадійним і чи потрібно забути Ідею, за яку тисячі і сотні тисяч українців наклали головою, запитував П. Скоропадський й відповідав: Ні, рішуче ні! Гетьман закликав вдумливо дивитися на усі явища, а мрійникам перетворитися на людей, що твердо і тверезо думають, адже «український народ за свою тисячолітню історію переживав значно гірші часи свого існування, а все ж залишився духовно і фізично здоровим народом.

...За всіх обставин стоятимемо за втілення в життя Ідеї власної Української Держави. [...] Ми прагнемо своєї Держави, ми прагнемо її тому, що лиш у своїй Державі народ може почувати себе вільним, може стати самим собою, може в своїх громадах розвинути почуття поваги до себе. Лиш своя Держава може дати народові можливість всебічного розвитку всіх його талантів і духовних скарбів. Нарешті й матеріально тільки своя Держава може дати своїм громадянам можливість кращого матеріального життя», – наголошував П. Скоропадський⁷⁶².

Гетьман відверто сказав, що ніхто не знає, що й як буде з приходом миру, в яких умовах буде перебувати німецький народ і які основні думки будуть панувати в головах його провідників щодо українців.

760 - Там само.

761 - Промова ЯВП Гетьмана Павла Скоропадського на II. Делегатському зїзді Української Громади в Берліні 30. серпня, 1942 року // Український Державник. Альманах на 1943 рік. – Берлін, 1942. – С. 9; ЦДІА України у м. Львів, ф. 201, оп. 1, спр. 219, арк. 1–6.

762 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7088, т. 1, арк. 334_009–011.

Ліцензія (дозвільний документ) П. Скоропадського на право володіння зброєю протягом трьох років (виданий у Берліні 2 листопада 1941 р.)

Тож П. Скоропадський за-уважував, що те, що є тепер, зовсім не вказувало на те, що могло бути завтра, а від-так слід спокійно і вдумливо чекати, не приймати скорих рішень й не впадати у від-чай. «Не будемо ні за яких умовин впадати в одчай, не будемо в істеричному мая-ченні робити необмірковані кроки, що їх, на жаль, вже дехто з українців робить. Це тепер ні до чого доброго не

доведе. Не будемо також і відрікатися від своєї історії, своєї ми-нувшини й робитися якимись “черкасами”, чи чимось іншим, на глум і ганьбу перед усім світом. Залишаємося чесними, вір-ними своєму народові і його минувшині українцями», – засте-рігав гетьман⁷⁶³.

Він закликав за всіх обставин стояти за втілення в життя Ідеї власної Української Держави. Водночас, гетьман звернувся до людей, щоби у ту історичну хвилину насамперед, не покладаю-чи рук, працювати для перемоги німців над більшовиками, по-заяк більшовики – це найгірший наш ворог. П. Скоропадський заперечив, як могло комусь здатися, що він проповідував пасивно прилашнюватися до обставин. Натомість він заохочував не здійснюватися на гвалт, а «лише глибоко продуманою працею, енергійно підготовлюючи себе, і морально й фізично, для буду-чих подій і будучих завдань»⁷⁶⁴.

П. Скоропадський закликав українців критично поглянути навколо себе й дати собі звіт: чи є серед еміграції єдина народ-

763 - 3 промови Гетьмана Павла Скоропадського на II Делег. З'їзді Укр. Громади в Берліні 30.VIII.42 // Україн-ський Літопис. – 1947. – Ч. 5–6. – С. 28.

764 - Промова ЯВП Гетьмана Павла Скоропадського на II. Делегатському зїзді Української Громади в Берліні 30. серпня, 1942 року // Український Державник. Альманах на 1943 рік. – Берлін, 1942. – С. 10; ЦДІА України у м. Львів, ф. 201, оп. 1, спр. 219, арк. 1–6.

на спільнота, чи в Галичині українці не вбивали українців, чи багато є державнодумаючих людей, які загальні інтереси вміють поставити вище понад особисті й чи є спільний національно-визвольний провід? «Отже, дорогі Пані й Панове, зрозумійте, що головний центр наших нещасть не в тому що німці не роблять у дану хвилину те, що ми мріяли роками: не тому ми головним чином нещасні, що знаходимося між молотом і ковадлом, а тому, що ми, не дивлячись на багато життєвих наук, не зрозуміли досі того, що тепер на світі мають право жити лише сильні народи: а для цього між іншим треба, щоб люди, забувши про свої дрібні розрахунки, дрібні свої самолюбства, зуміли б об'єднатися коло однієї великої, гарної Ідеї, і з радістю задля цієї Ідеї готові були б постраждати; щоб керівні люди зуміли виділити один Провід і цей Провід Нарід усіми силами підтримав би, – наголошував П. Скоропадський. – Треба, щоб в активній масі народа, в його інтелігенції було сильно розвинуте почуття вищої чесности, щоб народ розбирався, де ж дійсно люди працюють для добра своєї батьківщини і де всякі негідники продають його за 30 динарів, голосно вигукуючи, що працюють для добра народу.

Коли Народ зуміє об'єднатися, коли Народ виділить один Провід, коли Народ зуміє позбавитися тих негідних елементів, що переслідують лише свої персональні цілі та й стараються збити Український Народ з його старого, історією йому накресленого шляху, тоді лише, я вважаю, може початися серйозна праця для здобуття своєї власної Держави, і тоді вона буде здобута. Всі ці розрахунки на чужу благодійність, усі ці невинуваті мрії – їх пора давно забути й перейти до більш життєздатного і конкретного способу думання... Треба всіма силами старатися здобути своє військо, а здобувши його, віддати йому всі найкращі свої сили і всю нашу до нього любов і повагу. Об'єднуватися на широкій всеоб'єднуючій програмі, виділивши один провід для цього об'єднання»⁷⁶⁵.

765 - Промова ЯВП Гетьмана Павла Скоропадського на II. Делег'атському з'їзді Української Громади в Берліні 30. серпня, 1942 року // Український Державник. Альманах на 1943 рік. – Берлін, 1942. – С. 11–12; 3 промови Гетьмана Павла Скоропадського на II Делег. З'їзді Укр. Громади в Берліні 30.VIII.42 // Український Літопис. –

Звісно ж, хоч такий єдиний національний провід гетьманці вбачали в особі П. Скоропадського і Гетьманського Центру, а об'єднувальною ідеєю – класократичну теорію дідичної монархії роду Скоропадських, витворену В. Липинським. Проте, все ж таки, вищевказана промова цілком щиро вказувала на готовність самого гетьмана до пошуків компромісів з усіма українськими політичними чинниками в еміграції.

Що ж до справ безпосередньо в Українській Громаді в Німеччині, то П. Скоропадський закликав кожного її члена провадити пропаганду гетьманської ідеології та ідеї державності не лише серед українців, а й поміж німцями в контексті того, що відродження Української Держави буде на користь і їм самим. Звісно ж, було сказано і про необхідність збільшення членства Української Громади, про необхідність більшого розмаху в діяльності, в розгортанні ініціативи тощо, про потребу боротися проти «жахливого індивідуалізму, проти всіх тих згубних течій, що ще живі серед частини нашої інтелігенції»⁷⁶⁶.

Водночас П. Скоропадський нарікав на те, що Гетьманський Центр у тому складі, який був на ту пору, страшенно переобтяжений працею, заслабий і що дуже багато різних питань не знаходили відповіді чи знаходили її з запізненням, а відтак відчувався брак кадрів. «В широкому розумінні політичному він старається всіма силами добитися від відповідальних чинників того, щоб в Україні була введена дійсна своя власна самоорганізація; він старається, щоб німці нарешті визнали, що українське військо потрібне; він веде боротьбу з усіма ворогами України, а таких, на жаль, багато; він, не дивлячись на страшні на нього натиски з усіх боків, може з гордістю сказати, що, будучи цілком лояльним до Німеччини й бажаючи Німеччині остаточної перемоги над її ворогами, має лише одну думку – добро української справи і він так буде робити й далі», – завершив свій виступ перед делегами з'їзду Української Громади в Німеччині П. Скоропадський, додаючи, що усе вищевисловлене ним є єди-

1947. – Ч. 5–6. – С. 28; ЦДІА України у м. Львів, ф. 201, оп. 1, спр. 219, арк. 1–6.

766 - Там само.

ним шляхом, аби усі нарешті в дійсності визнали, що є Вільна Держава Україна й закінчив гаслом: «Слава Україні!»⁷⁶⁷.

Що ж до фахової та вікової категорії *прихильників Гетьманського Руху на звільненій від радянців Наддніпрянській Україні*, то відповідь, скажімо щодо Києва, можна у загальних тенденціях відстежити, наприклад, у таємному повідомленні «З окупованих територій Сходу № 21» Поліції безпеки та Служби безпеки (СД) Німеччини від 18 вересня 1942 р. У ньому, зокрема, вказувалося, що «окрім груп Бандери та Мельника група гетьмана Скоропадського також знаходить у Києві ряд прихильників. Переважно йдеться про інтелектуалів та представників старого покоління. Ними ведеться в загальному стримана та дружелюбна до німців політика»⁷⁶⁸. Так, наприклад, гетьманцями були у той час більшість членів Київської обласної управи, у якій місцеві консерватори вбачали праобраз майбутнього уряду України, а також мировий суддя Дарниці у 1942–1943 рр. Д. Левчук⁷⁶⁹, а О. Кладочний писав 21 березня 1942 р. з Києва, що там «від гетьманців» діяв такий собі Мірошніченко⁷⁷⁰.

Ось як згадував про події 1942 р. у Києві гетьманець І. Павелко: «Німці ніякої самостійності чи бодай автономії не думали давати. У Києві німецький комісар створив Українську Міську Управу, яка мусіла бути покірним виконавцем волі німців. Однак українські громадсько-політичні діячі створили Київську Обласну Управу, що в проєкті мала б стати Українським Урядом. Обласну Управу очолив інж. Скализуб, юридичний відділ проф. Гришко, відділ освіти проф. Маяківський (у якого колись вчився Дмитро [Левчук]), обласну адвокатуру доцент І. Павелко. Більшість постів займали гетьманці. По приході Дмитра [Левчука] до Києва Гришко призначив його начальником судового відділу. Він прийняв ту посаду і успішно вів справу організування судів в Україні. Але німці невдовзі дізналися про

767 - Там само. – С. 13; ЦДІА України у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 219, арк. 1–6.

768 - BA R 58/222/76–78; Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941–1942) / Упор. В. М. Косик. – Т. 2. – Львів, 1998. – С. 272–274.

769 - Місіюк В. Лідер гетьманського руху // Культура. – 2018. – 22 серпня.

770 - ГДА СБУ, ф. 2, спр. 2, арк. 34.

українську самостійну владу, викликали її членів до Гестапо, пригрозили і розігнали Обласну Управу»⁷⁷¹.

У той час місцем зборів київської інтелігенції, зокрема націонал-консервативної, була їдальня на вул. Фундуклеївській, якою завідував проф. В. Гришко й яку відвідував прихильник гетьманської ідеї ще з 1918 р. Ю. Лінґарт. На початку 1942 р. до Києва з Берліна прибув уповноважений Йогансон, який не був запальним «наці» й до революції навчався в російському університеті, а відтак володів російською та розумівся на українському питанні. Тож з його клопотів в райскамісаріаті «Україна» було започатковано інститут мирових судів, а гетьманців І. Павелка та Д. Левчука призначено мировими суддями, відповідно, на Правобережжя і Лівобережжя (у м. Дарниця). Гетьманську ж ідеологію вищезгадані В. Гришко, І. Павелко, Д. Левчук та інші 7–8 осіб з їхнього кола докладно увібрали з читанням «Листів до братів-хліборобів» В. Липинського та іншої літературою, перевезеною в Україну гетьманцем-галичанином від Українського Комітету, членами якого на той час були Скоропис-Йолтуховський, Лисенко, Євтимович та інші діячі СГД⁷⁷². Тоді ж ці наддніпрянські українці передали через посильного у Берлін свого листа, адресованого на ім'я П. Скоропадського, в якому просили прийняти їх у члени СГД. У відповідь секретар Гетьманської Канцелярії С. Шемет zorganizував переправлення у Київ кілька примірників «Листів до братів-хліборобів» В. Липинського, брошури «Програмові питання в гетьманській літературі», журналів «Нація в поході» та «На відсіч» й інструкцію Гетьманської Управи для тих гетьманців, що могли б з Галичини чи з еміграції потрапити в Україну, яку під назвою «Що робити і як поступати під німецькою окупацією» опрацював С. Шемет⁷⁷³.

Крім того, як цілком таємно повідомляв заступник начальника 4-го Управління МВС УРСР у довідці МВС УРСР від червня

771 - Дмитро Левчук. Життя і праця. - Філадельфія: Батьківщина, 1978. - С. 73.

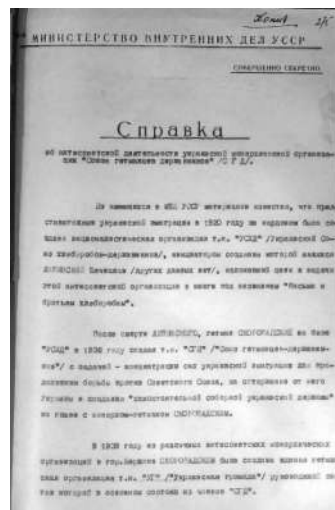
772 - Там само. - С. 73–74.

773 - Королишин М. Упав як воїн // Батьківщина. - 1977. - 27 серпня.

1953 р. «Про антирадянську діяльність української монархічної організації “Союз гетьманців державників” (СГД)», від початку Німецько-радянської війни ватажки СГД «зуміли створити в ряді областей свої гетьманські організації та групи для антирадянської роботи, в які була втягнута націоналістично налаштована інтелігенція, а також особи, що служили в період громадянської війни в установах контрреволюційних урядів Скоропадського і Петлюри»⁷⁷⁴.

У документі уточнювалося, що у 1942 р. за завданням керівників Берлінського Центру СГД під виглядом відкриття філії фірми «ЕМА» на територію України прибув активний гетьманець Мірошниченко, який у Києві та Полтаві організував філії Української Громади. Зокрема у Києві ним були завербовані до гетьманської організації інженер Сколибоб (вочевидь – проф. С. Ногай-Скалибоб), професор В. Гришко та інші, а в Полтаві – Мірошниченко Олександр, який працював на той час начальником Полтавської земельної управи⁷⁷⁵. Такі ж філії Української Громади, як повідомлялося у довідці 4-го Управління МВС УРСР, гетьманцями було створено у Рівному, Луцьку, Харкові, Коростені, Богодухові, Людвиполі та інших містах України⁷⁷⁶.

Разом з тим, вочевидь, внутрішні та зовнішні обставини призвели й до часткової зміни у керівництві Гетьманського Руху. Так, 9 жовтня 1942 р. гетьман затвердив пропозицію

Довідка «Про антирадянську діяльність української монархічної організації “Союз гетьманців державників” (СГД)»; 4-те Управління МВС УРСР (червень 1953 р.)

774 - Довідка «Про антирадянську діяльність української монархічної організації “Союз гетьманців державників” (СГД)» // Електронний ресурс: <https://uk.wikisource.org/w/index.php?title=Файл%3AHDasbu-13-0-372-42-046.djvu&page=1#filehistory>

775 - Вказувалося також, що згаданий Мірошниченко по війні був заарештований радянськими спецслужбами, а проф. Гришко перебував у розшуку.

776 - Людвипіль – після 1946 р. смт. Соснове Березнівського району Рівненської області

Гетьманської Управи щодо введення до її складу інж. Всеволода Соловйова з призначенням його в. о. головного контролера Гетьманського Руху. Однак невдовзі з лав СГД вийшов один з його вагоміших і діяльніших членів та очільників – полк. Василь Мурашко. 24 жовтня 1942 р. П. Скоропадський затвердив, на представлення Гетьманської Управи, звільнення інженера, полк. В. Мурашка від виконуваних обов'язків заступника її голови, а разом з тим і з членства у ній, на підставі його заяви від 23 жовтня про те, «що він з огляду свого здоров'я виходить із Союзу Гетьманців Державників, а з тим відходить і від всякого політичного і громадського життя»⁷⁷⁷. Цілком можливо, що полк. В. Мурашко, як і багато хто у ті часи серед українського громадянства в еміграції, втратив сподівання на можливості відродження державності України внаслідок німецької політики загалом і в її гетьмансько-монархічній формі зокрема.

«Війни чекали як єдиної можливості для України здобути свою незалежність, – засвідчувала донька П. Скоропадського гетьманівна Єлисавета, – бо добре знали, що ніщо більше не змінить напрямку політики большевиків, і що тільки збройна перемога над ними принесе українському народові визволення.

Коли почалася війна німців з большевиками, було велике захоплення й надії стояли високо, – згадувала Є. Скоропадська. – Високо, бо ж чи міг хтось думати, що німці поведуть таку божевільну політику – щоб природних своїх спільників у боротьбі з большевиками нищити. Виявилось лише пізніш, що німці зважились на таку політику, й тоді стає зрозумілим, що вони не шукали співпраці з українськими патріотами, а притягали певні кола, які були їм цілком підпорядковані.

Велике захоплення й надії змінилися дуже скоро на страшне розчарування й розпач»⁷⁷⁸.

Про надії та розчарування з початку Німецько-радянського бойовища говорилося й у редакційній статті гетьманського Альманаху «Український Державник» на 1943-й рік. Продовжу-

777 - Бюлетень Гетьманської Управи. – 1942. – Ч. 32. – Жовтень. – С. 1.

778 - Кузім-Скоропадська Е. Уривок зі споминів із часів війни // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академпрес, 1993. – С. 272.

валося видання «Української дійсності» (аж до кінця війни), а також з'являлися нові часописи – календар-альманах «Український державник» (1942–1943), «Стерничий» (1943) та «Бюлетень Вищого проводу Гетьманського Руху» (1944).

На кінець 1942-го року майже уся Україна, «дякуючи небувалим історичним перемогам Німецької Збройної Сили», стала вільною від російського більшовизму, що було лиш часткою здійснених надій українського народу. Проте, зауважувала редакція, український народ все ж не мав можливості стати повноправним суб'єктом у цьому велетенському змагу та розвинути всі свої духовні й фізичні сили, всі свої державно-творчі й господарчі та суспільно-організаційні здібності за своє і всієї Європи краще майбутнє. Тож після радощів перших днів визволення, настало глибоке пригноблення, коли сподівання на відновлену державність не сповнились. При цьому, як вважали гетьманці, при велетенській битві двох протилежних і виключаючих себе світів (де один – «світ захланного і нажерливого плутократичного капіталізму, прикритого дрантивим серпанком забріханої, зледащілої демократії» у союзі «зі своїм потворним плодом, жиδο-московським большевизмом», а інший – «новий світ, який голосить, що введе кращий порядок, дружньої співпраці народів Європи»), український народ «відразу станув по стороні борців за новий лад, зв'язуючи з їх перемогою надію на остаточне визволення»⁷⁷⁹.

Усвідомлював невтішність становища на східних фронтах європейської війни та хиткість державницьких прагнень українців у своїх вимогах до німецького політичного керівництва й сам гетьман, який, проте, все ж не втрачав надії на зміну ставлення фюрера і верхівки Третього Райху до української військово-політичної справи у виборенні національної держави.

Так, 1 січня 1943 р. на святкуванні 22-ї річниці заснування УСХД П. Скоропадський відверто і довірочно сказав присутнім: «Я, на жаль, не можу сьогодні ввести Вас в деталі нашої праці, але я хотів би, щоб Ви зрозуміли дійсний наш стан. Ми, так би

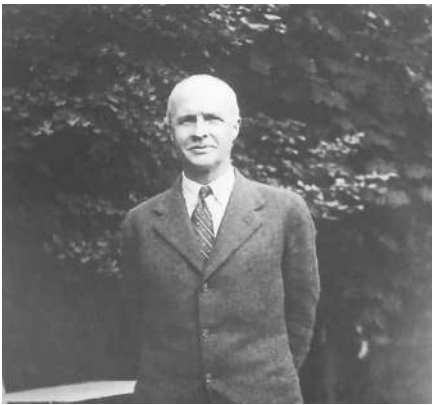
779 - На грані двох епох... // Український Державник. Альманах на 1943 рік. – Берлін, 1942. – С. 3.

мовити, рухаємось проти рожна, проти пануючої течії. Ми повні бажання працювати з німцями. Ми готові йти на величезні жертви. Але ми маємо нашу ясно окреслену думку про те, що треба, щоб Український Нарід міг жити і розвиватися. Ми запевнені в тім, що і для німців наші думки в кінцевому висліді дали б найкращі наслідки, коли б вони їх здійснили.

І ми добиваємось того, щоб німці наші погляди зрозуміли і щоб дали право і допомогли нам слово наше перетворити в діло.

Покищо те, що ми хтемо робити і те, що робиться в Україні, дуже далеко одне від одного. Ми працюємо над тим, щоб погодити дві течії.

Чи нам вдасться це, чи ні, це покаже час»⁷⁸⁰.

Павло Скоропадський

Гетьман, наводячи в приклад слова і політику О. Бісмарка, перекладав їх в тому контексті, що для успіху в своїх чинах треба відповідних умовин і що ці умовини нарешті завжди приходять, а тоді вся штука в тім, щоб зуміти їх використати⁷⁸¹. Тож гетьманців було закликано до витримки духу і сили волі й до наполегливої праці щодо створення належних до втілення їхній ідей умов. «Одверто Вам кажу: коли Ви подивитесь

на минулу внутрішню діяльність Союзу Гетьманців-Державників, Ви побачите, що Союз цих умовин ще не досяг, нема у Вас єдності в способі думання над тим, чим Ви повинні бути, – закидав П. Скоропадський соратникам. – Нема єдності в розумінні

780 - Слово Ясновельможного Пана Гетьмана Павла Скоропадського на святі 22-ої річниці заснування «Українського Союзу Хліборобів-Державників» 1.I.1943 року // Стерничий. – 1943. – ч. 2. – С. 1-2; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 17, арк. 1-1 зв.

781 - Певно, з огляду на очікування таких історичних умов у січні 1943 р. в Гетьманському Центрі виникла думка про необхідність військово-наукової праці серед українських старшин. «Це дало б підставу для заснування Товариства з метою популяризації та удосконалення військових знань», – писав 6 січня 1943 р. один з провідних діячів Гетьманського Руху полк. О. Сливинський до ген. В. Петріва у листі з пропозицією йому долучитися до тієї справи [ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк. 40].

тих великих завдань, що випадають на Вашу долю»⁷⁸². По цьому гетьман звернувся до присутніх з тим, що у той перший день 1943 року, року, який міг бути вирішальним для долі України, аби вони досягнули цю єдність, ставали міцнішими і вірили, «що коли ми досягнемо цих умовин, Мантия Господа Бога над нами завіє і ми за кінець цієї Святини вхопимось»⁷⁸³.

За таких умов гетьман зустрів своє 70-ліття. 15 травня 1943 р. народження свого провідника святкувала й Українська Громада в Німеччині, на якому урочисту промову-привітання П. Скоропадському виголосив Д. Дорошенко й було зачитано поздоровчий лист від митрополита А. Шептицького. Сам гетьман, з огляду на публічність заходу, змушений був, між іншим, й закликати українців підтримати вождя нової Європи А. Гітлера⁷⁸⁴. Наступного дня, 16 травня 1943 р. свято відмічалось у Ваннзее в колі 200 гостей з різних громадсько-політичних угруповань. З нагоди свята народження ювіляр отримав також численні письмові та телеграмні привітання від різних установ, робітників і спілок, полонених і молоді, громадсько-політичних і релігійних діячів, зокрема й від митр. Андрея, митр. Діонізія, маршала К.-Г. Маннергейма та інших⁷⁸⁵.

Варто також відмітити, що П. Скоропадський позитивно поставився до формування Української Повстанської Армії (УПА) на чолі з Т. Боровцем-«Бульбою» і, як вже згадувалося вище, через свого представника полк. І. Трейка іще на початку серпня 1941 р. у Рівному підписав угоду про участь гетьманців у лавах УПА «Поліська Січ». В УПА гетьман вбачав непідвладну німцям національну військову силу. Утім, в часи кривавої боротьби між «бандерівцями» та «бульбівцями» за опанування над провідом в УПА, союз з нелюбим для ОУН отаманом було згадано

782 - Слово Ясновельможного Пана Гетьмана Павла Скоропадського на святі 22-ї річниці заснування «країнського Союзу Хліборобів-Державників» 1.І.1943 року // Стерничий. - 1943. - ч. 2. - С. 2; ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 17, арк. 1 зв.

783 - Там само.

784 - Українська дійсність. - 1943. - 10 червня. - С. 1.

785 - Гетьман Павло Скоропадський святкував 70-ті роковини народин // Голос Підкарпаття. - 1943. - 6 червня. - ч. 23. - С. 4; // Рідна Земля. - 1943. - 6 червня. - ч. 23. - С. 4; // Воля Покуття. - 1943. - 6 червня. - ч. 23. - С. 4; // Станіславське слово. - 1943. - 6 червня. - ч. 23. - С. 4; // Тернопільський голос. - 1943. - 6 червня. - ч. 23. - С. 4; // Чортківська думка. - 1943. - 6 червня. - ч. 23. - С. 4.

переможцями у цій громадянській різанині й, відтак, у травні 1943 р. провід ОУН(б) прийняв рішення негайно вбити П. Скоропадського у випадку його появи на українських теренах⁷⁸⁶. Сприяла такому поворотові протигетьманської позиції й приязна зустріч П. Скоропадського у лютому 1943 р. у його садибі в Ваннзее з головою мельниківсько-оунівського Українського Національного Об'єднання (УНО) полк. Т. Омельченком⁷⁸⁷. Останній тоді вибачився за свої напади проти гетьмана у пресі і висловив П. Скоропадському визнання за його діяльність чим намітив перспективи налагодження співпраці між гетьманцями та оунівцям з мельниківського табору.

Іван Трейко

Незабаром, 18 серпня 1943 р. під час оточення і розгрому штабу Т. Боровця («Бульби») на хуторі поблизу с. Хмелівка Костопільського району на Рівненщині оунівцями було взято в полон представника гетьманців полк. І. Трейка, який на тоді вже став консультантом отамана й військовим консультантом в адміністративно-навчальному відділі штабу УПА «Поліська Січ». У 1942 р. у Холмі І. Трейка заарештувало гестапо, проте згодом він був звільнений завдяки допомозі колишніх вояків Дієвої армії УНР, які співпрацювали з німцями.

Тим не менш, невдовзі в керованій оунівцями УПА Іван Трейко під псевдонімами «Немо» і «Дибов» обійняв вагому функціональну посаду – очолив відділ розвідки штабу військового округу «Заграва», а також готував кадри Служби безпеки УПА. На початку липня 1944 р. він став начальником відділу розвідки штабу УПА-Північ у воєнній окрузі «Тютюнник», а у серпні того ж року став заступником началь-

786 - ЦДАГО України, ф. 62, оп. 1, спр. 227, арк. 34.

787 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 267.

ника штабу та керівником розвідки УПА-Північ. Тоді очолюваний І. Трейком кіннотний загін із 40 осіб діяв у районі Рівного. І. Трейко загинув у бою з радянським військовим підрозділом НКВС 18 липня 1945 р. у с. Сторожів. 8 жовтня 1945 р. посмертно від УГВР він отримав звання генерал-хорунжого УПА.

Своєю чергою гетьманський полковник Совенко певний час знаходився при Штабі УПА, а згодом був призначений комендантом оборони запілля УПА⁷⁸⁸.

Варто також згадати й про те, що інший гетьманець і довірена особа гетьмана В. Євтимович був автором першої частини Статуту польової служби УПА. В УПА В. Євтимович активно працював у вишкільному відділі Краєвого Штабу Львівського краю (КВШ ІІ), що згодом переріс у Головний Штаб УПА. Тим самим, за словами Л. Шанковського, В. Євтимович «багато праці вложив у розбудову Української Повстанської Армії»⁷⁸⁹. Згодом, виданий провокатором, він був заарештований німцями у Львові й П. Скоропадський ледве зміг витягти його після довгих зусиль з ув'язнення. По звільненню у 1943 р. В. Євтимович вступив на службу до 14-ї стрілецької дивізії Ваффен-СС «Галичина»⁷⁹⁰. У березні-травні 1945 р. був заступником начальника старшинської школи Української Національної Армії.

Подібним, як і до УПА, було також П. Скоропадським сприйняття початку створення добровольчої стрілецької ваффен-дивізії «Галичина», але спосіб, у який її проваджувалося, його роз-

Варфоломій Євтимович

788 - Петренко Р. За Україну, за її волю (Спогади) // Літопис УПА. – Т. 27. – Торонто; – Львів, 1997. – С. 112.

789 - Шанковський Л. За Історичну оцінку Акту 30 червня 1941 року. У 60-річчя Акту проголошення відновлення української державності. // Бедрій А. Українська Держава, відновлена Актом 30 червня 1941 року. – К., 2001. – С. 66.

790 - Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення Української Головної Визвольної Ради. – Нью-Йорк, 1985. – С. 9.

чарував. При цьому П. Скоропадський незмінно дотримувався однієї думки: творення національних збройних формувань виправдане тільки за наявності об'єднаного національно-політичного проводу. Водночас гетьман дав критичну оцінку стратегії «двофронтвої» боротьби, проголошеної постановами III конференції ОУН(с-д) й III-го Надзвичайного Великого Збору ОУН влітку 1943 року⁷⁹¹.

Загальний відступ й нищівні поразки Вермахту на Сході дещо пом'якшили позицію нацистської верхівки в українському питанні. Навесні 1944 р. німецькі чинники заходилися думкою про організацію Українського Національного Комітету, подібного до такого ж, як і створюваний ними російський на чолі з ген. А. Власовим, що згодом було оформлено в Комітет визволення народів Росії. На думку німців цьому російському Комітетові мали б підпорядкуватися й усі підсоветські народи для створення з них спільної визвольної армії. На пропозицію зустрітися з А. Власовим П. Скоропадський відповів категоричною відмовою, додавши, що йому – вільному українцеві – немає про що говорити з російським патріотом і німецьким полоненим, а також заявив свій протест щодо можливого змушування українських полонених і робітників до вступу у власівську російську армію⁷⁹².

За кілька тижнів П. Скоропадський дістав пропозицію щодо організації подібного, але окремішнього українського комітету. Берлін дозволив українцям створювати політичні об'єднання, зокрема *Український Національний Комітет* (УНК). Тоді ж П. Скоропадському було запропоновано скласти й очолити цей Комітет задля опіки над усією українською еміграцією. Приймаючи цю пропозицію у липні–серпні 1944 р., гетьман усвідомлював вже неминучий крах Третього Райху, але прагнув скористатися нагодою врятувати мільйони своїх земляків у чужині навіть

791 - Докладніше дивіться: Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). – К.: Крок, 2020. – 432 с.

792 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 267.

за таких умов. Тож на початку осені 1944 р. П. Скоропадський склав для Міністерства Закордонних Справ Райху власний проєкт Статуту УНК і висунув нацистській верхівці три основних умови:

- 1) щоб німці перестали дивитись на Україну, як на терен своєї колонізаційної експансії;
- 2) щоб вони дали змогу створити українську національну армію і
- 3) щоб допомогли відродити Українську Державу⁷⁹³.

Крім того П. Скоропадський заявив, що утворення такої організації вимагає участі усіх політичних сил, пов'язавши це зі звільненням С. Бандери та А. Мельника, а також й решти українських політичних в'язнів. Відтак гетьман розпочав низку акцій, заходів і клопотань щодо звільнення українських провідних політичних діячів. Водночас гетьманців не залишала розчарованість позицією німецьких зверхників, попри катастрофічний розвиток подій на Східному фронті. Так, зокрема, один з провідних діячів Гетьманського Центру М. Росіневич писав до В. Петріва у листі від 7 вересня 1944 р.: «Події розігруються, як по нотах. А наш “віз і нині там”. А це мене найбільш непокоїть»⁷⁹⁴.

Тим часом 25 вересня 1944 р. очільник РСГА А. Розенберг і начальник СД Е. Кальтенбруннер нарешті дійшли згоди щодо необхідності звільнити українських керівників. 27 вересня було випущено на волю С. Бандеру та Я. Стецька, а також того дня почалося звільнення частини українок з табору Равенсбрюк та кількох прихильників і діячів ОУН, які перебували в різних концентраційних таборах. Отже німці звільнили С. Бандеру, Я. Стецька, А. Мельника, Т. Боровця, З. Матлу, Л. Ребета, О. Тюшку та інших. «Звістка про звільнення С. Бандери стрілою облетіла всю нашу громаду, – згадував М. Королишин. – Телефони з признаннями для Гетьмана не в'гавали впродовж кількох

793 - На вічну пам'ять Гетьману Павлу Скоропадському // Український Літопис. – 1946. – Ч. 1. – С. 8.

794 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 2, спр. 130, арк.121–122.

днів»⁷⁹⁵. Зустріти їх від Української Громади в Німеччині поїхав колишній оунівець, а тепер гетьманець М. Королишин, але вже не застав ні С. Бандери, ані інших своїх знайомих з першої половини 1930-х років, окрім яких 4–5 осіб (між ними двох давніх знайомих ще з юнацьких років)⁷⁹⁶. Невдовзі було також звільнено полк. А. Мельника з групою його ближчих співробітників.

У ті дні кінця вересня 1944 р. штурмбанфюрер Ф. Арлт, який займався східноєвропейськими справами у головному відділі СС, а також оберфюрер Е. Крегер підтримали думку про доцільність створення Українського Національного Комітету на чолі зі П. Скоропадським або С. Бандерою, чи кимось іншим. Утім кандидатура С. Бандери досить скоро відпала через його непередбачуваність, а П. Скоропадського – через незгоду представників обох гілок ОУН. Ще під час вищезгадуваної розмови з Е. Кальтенбруннером А. Розенберг запропонував запитати А. Мельника і С. Бандеру, чи погодяться вони з призначенням П. Скоропадського на пост голови УНК, на що невдовзі обидва відповіли запереченням⁷⁹⁷.

По цьому, тим не менш, під час тристоронньої зустрічі П. Скоропадського, С. Бандери та А. Мельника було узгоджено технологію схвалення установчих документів новоствореного Комітету та пошуку компромісу зі спірних питань. Гетьман докладно проінформував гостей про свої заходи і погляди стосовно творення з німецької пропозиції Українського Національного Комітету. Він зауважував, що такий Комітет «має для українців одну користь – організовано зустріти нову дійсність, в якій Совети матимуть впливи на шкоду українцям»⁷⁹⁸. Для досягнення компромісу П. Скоропадським було запропонова-

795 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 268.

796 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 143.

797 - Косик В. Україна під час Другої світової війни 1938–1945. – Київ; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1992. – С. 500.

798 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 268.

но алгоритм: кожен з них трьох виставить свої вимоги, між собою узгоджені й чий пропозиції буде прийнято, інші двоє мусять їх підтримати, а також, що кожен з них має особисто очолити Комітет і відповідати за його працю, тобто – утворити такий собі керівний тріумвірат.

Проте подальші перемовини йшли дуже мляво: коли погоджувався на щось С. Бандера, то А. Мельник був проти, і

навпаки. Зрештою було домовлено про остаточну зустріч, але саме перед нею до П. Скоропадського зателефонував А. Мельник і повідомив, що німці зговорилися з ярим антигетьманцем А. Лівицьким, який несподівано худко з'явився у Берліні. Після цього на зустріч із П. Скоропадським прийшов Я. Стецько замість С. Бандери. Я. Стецько повідомив гетьманові, що перед цим А. Мельник вже мав зустріч з А. Лівицьким стосовно Комітету, а також доповів й стисло пояснив, що бандерівська ОУН більше не є зацікавленою справою Комітету. Присутній на тій зустрічі М. Королишин зауважив, що за таких умов гетьманці також втрачають інтерес до формування УНК⁷⁹⁹. Так спроба створити об'єднаний український національний політичний союз вкотре зазнала невдачі.

Майже одночасно, тоді з керівниками Гетьманського Руху зустрівся й представник УГВР, з яким було підписано угоду про співпрацю, яка, проте, проіснувала менш, ніж за добу. Один з учасників і розробників проекту тієї угоди з боку гетьманців,

Павло Скоропадський

799 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 268.

колишній оунівець М. Королишин так згадував про ту подію: «В міжчасі мене повідомив свояк С. Бандери, що представник УГВР хоче наладнати співпрацю з Гетьманом. Гетьман дав згоду на зустріч, що відбулася в його робочій кімнаті. Представник, мабуть, за звичками підпілля, довго не називав свого прізвища. Мені здавалося, що Гетьман подякує за відвідини і попросається. Можливо, що і представник це відчув і назвав прізвище свого батька, якого Гетьман знав перед війною. Розмова пожвавішала і Гетьман доручив нам в окремії кімнаті виробити умови співпраці. Я сприймав усі пункти за винятком одного – визнання УГВР урядом. Але по моїм з'ясуванні, ми погодилися і повернулися з угодою до Гетьмана. Гетьман із задоволенням прийняв текст умови, висловивши визнання “молодим людям”.

Під час обговорення співпраці, – писав тогочасний секретар П. Скоропадського, – я надав найважливіше значення одному пунктові, керуючись думкою, що УГВР і Командування УПА примусять припинити свої дії і вирине потреба виходу на еміграцію. Мені пригадалося гостювання Гетьманівни Єлисавети перед війною у Фінляндії на запрошення президента ген. Манергайма, давнього приятеля Гетьмана з царських часів. Він гостив її приватно, але на рівні, начебто Гетьманівна прибула з Києва. Її патріотизм був усім відомий з її допомогової праці під час голоду в Україні, полоненим українцям з армії польської та советської і закарпатським січовикам. Я був певний, що Гетьманівна Єлисавета зробить все можливе сама і притягне до цього батька, щоб Манергайм дав тимчасовий азиль для УГВР і Командування УПА, які могли б дістатися з Фінляндії на Захід.

Але мої надії відпали. Наступного ранку Гетьман сказав мені, що представник був у нього і відкликав угоду співпраці»⁸⁰⁰.

Секретар П. Скоропадського додавав, що причиною такого кроку міг бути тільки не прийнятий в договоренні згаданий пункт і такий оберт справи щодо співпраці його дуже здивував і розчарував. «Всі пункти договорення майже 100-відсоткове були в користь УГВР-УПА, – зауважував М. Королишин. – Хоч у

800 - Там само. – С. 269–270.

нас не було потрібних інформацій про УГВР-УПА, я годився на саме довір'я в усіх пунктах, які могли допомогти в краю. Коли йшла мова про співпрацю між УГВР та Гетьманом, то я був певний, що йдеться про допомогу в краю, а не на еміграції»⁸⁰¹.

В останні місяці війни П. Скоропадський постійно опікувався долею українських політичних в'язнів, військовополонених та «остарбайтерів» (разом з А. Мельником та С. Бандерою нацисти звільнили близько 150 політичних в'язнів різної політичної орієнтації) та біженців (на середину 1944 р. українських біженців на терени Райху прибуло понад 50 тисяч, з яких 60% були з Галичини і Західного Поділля та 40% з Правобережної і Наддніпрянської України; у другій пол. 1944 р. кількість українців-втікачів від Червоної армії поповнилася біженцями з Генеральної губернії, Наддністрянщини, Лемківщини, Холмщини й Підляшшя, з яких бл. 30 тис. прийняла Словаччина, бл. 10 тис. – Угорщина й величезну масу у бл. 100 тис. – Німеччина; загалом чисельність українських біженців на теренах Райху на кінець 1944 р. склала 740 тис. осіб⁸⁰²).

На той час Німеччина dokonано зазнавала поразки у війні, що спонукало й до зміни ставлення її влади до народів сходу Європи. Першою ластівкою, що сповіщала ті зміни, стало широко розрекламоване пропагандою розпорядження про скасування принизливої відзнаки «Ost». Замість неї для підрадянських робітників було запроваджено національні відзнаки, окремі для кожного народу. Перше наділення українських робітників тризубами відбулося у Берліні 26 серпня 1944 року.

У рамках Гетьманського Руху в якості неполітичної організації справами українського громадянства, робітництва і біженців продовжувала опікуватися Українська Громада в Німеччині з керівним органом (Організаційною Радою) в Берліні (Berlin, N 58, Weissenburgerstr. 55), що діяла на теренах Великонімеччини і протекторату Чехії та Моравії. Станом на 1944 р.

801 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 144.

802 - Вісник Українського Центрального Комітету. – 1945. – Ч. 1. – Січень. – С. 32–33.

Нова нарукавна ознака українського робітника в Німеччині з історичним українським гербом;
українське робітництво з відповідною нарукавною ознакою

Організація мала більш як 40 філій й налічувала понад 4,5 тис. офіційного членства, випускала у Празі тричі на місяць газету «Українська Дійсність» (Prag I, Viktoriastr. 25/I-E) й започаткувала того року у Берліні циклостилний друк «Военно-наукового альманаху»⁸⁰³.

В одному зі своїх виступів для членства Української Громади П. Скоропадський вимагав відкидати ворожу пропаганду про нібито національну малосвідомість українців, які прибули з підрадянської України (УРСР). Адже через часті зустрічі й розмови з наддніпрянцями він переконався, що українські люди в жорстокій советській дійсності зберегли себе духово цілком добре, а національно – вони сповнені таким глибоким патріотизмом, притаманним Придніпрянщині, що перевищує всі його сподівання на підставі його знання дійсності в Україні між двома війнами. Гетьман, як зауважував його секретар М. Королишин, «нав'язуючи до думок людей, які не жили під Советами, закликав працювати для створення проводу, який зумів би керувати “народом таким, яким він є”, без обвинувачення його в “малій національній свідомості”»⁸⁰⁴.

803 - Там само. – С. 44–45.

804 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенациональну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 141.

* * *

Цього ж, 1944-го року з'явився тезовий документ під назвою «*Основи майбутньої Української Держави*», який зберігся у неповному вигляді й автора якого поки що не встановлено. Також не є достеменно відомо, чи був він (проект) санкціонований або ж ухвалений Гетьманський Центром і чи взагалі розроблявся у лавах організованих гетьманців. Утім, попри його анонімність, цей квазіконституційний проект моделі майбутньої Української Держави, судячи з його наповнення і змісту, таки був вироблений у колі гетьманців.

Підставу так міркувати дає той факт, що у той час в Гетьманському Центрі було створено Правничу Комісію Гетьманської Ради для опрацювання Конституції майбутньої гетьманської Української Держави. Очолював Комісію юрист І. Грищинський, а до її складу залучено В. Гришка та Д. Левчука, які й розпочали у Берліні працю з написання «Основ Конституції Української Гетьманської Держави». Працю цю до кінця Другої світової війни так і не було завершено й вона продовжилася у повоєнний час вже в США⁸⁰⁵.

Так чи інакше, але «Основи майбутньої Української Держави» є, очевидно, частиною тієї копіткої роботи у Гетьманській Раді й, відтак, документ заслуговує на увагу як зразок певної течії української консервативної державно-правової і конституційної думки.

Першим блоком («Українська Держава постане») документу, його своєрідною преамбулою, було здійснено такий собі тезовий екскурс у минуле від Трипілля і княжої пори до козацьких часів і відновленої української державності початку ХХ ст., що мало би показати плинність і спадкоємність самостійницьких прагнень народу (п.п. 1–4). Зазначалося у цьому контексті, що лише в суверенній, незалежній Українській державі український народ може провадити повноцінне людське життя, роз-

805 - Батьківщина. – 1977. – 27 серпня.

горнути всі свої здібності й повністю виявити національне обличчя (п. 5), а відтак поки є на світі українці, хоч би де вони жили, доти вони боротимуться за побудову незалежної Української держави (п. 6). Вказуючи, що за останні тридцять років (тобто – від 1914 р.) українська державницька думка зміцнилася і розвинулася, автори (автор) наголошували на впевненості, що «українська держава постане на суцільних етнографічних землях цілого українського народу в наслідок його збройних змагань» (п. 7)⁸⁰⁶.

Найбільшим же ворогом Української Держави і смертельним ворогом українського народу визначався московський більшовизм, себто – СРСР (п. 8). При цьому природними союзниками українців у боротьбі за свою державу передбачалися (п. 9):

а) інші недержавні нації колишньої Російської імперії та тогочасного Радянського Союзу (такі, як білоруси, грузини та інші кавказці, середньоазійські народи тощо);

б) держави, що виділилися з Російської імперії – Фінляндія та балтійські держави.

Інтереси Української Держави збігалися б також і з інтересами невеликих держав Європи та з інтересами тих держав, які боротимуться проти більшовизму (п. 10). Тож з цього огляду міркувалося, що «для побудови Української держави треба використати всяку силу, інтереси якої бодай тимчасово збігаються з інтересами України» (п. 11)⁸⁰⁷.

У блоці, що стосувався основних засад Української державності, перш за все вказувалося, що держава ця має бути створена в інтересах усього українського народу, для добра всіх українців, а отже – в інтересах усіх груп населення України (п. 12). Побудована вона мала би бути не на антагонізмі (протиставленні і ворожнечі) окремих груп населення, а на солідаризмі (співпраці) їх. Відтак жодна з груп населення у ній не могла б мати будь-яких привілеїв у порівнянні з іншою (п. 13). Прагнучи громадського (класового) миру, держава дбала би за згладження

806 - ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 1 а.

807 - Там само.

протилежностей інтересів між окремими групами, намагаючись попереджувати саму можливість виникнення протиріч. За наявності ж сутички інтересів – держава схилялася б на бік сторони, яка би ставила справедливі з точки зору інтересів цілого народу (держави) вимоги, висуваючи на її захист закон та усі засоби державного впливу (п. 14).

Автори (автор) проекту зазначали, що добробут держави складається з її складових частин та окремих суспільних груп (станів), які разом становлять суспільство, а її сила залежить від повного розвитку всіх суспільних груп, добрих взаємовідносин між ними та правильного їхнього функціонування. Кожний же окремий громадянин мусив мати в державі якнайбільше сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку та корисної для суспільства діяльності в рамках своїх групових (станових) організацій (п. 15).

З огляду на вищезазначене, передбачався й поділ суспільства на групи – стани. Пояснювалося, що позаяк основу людського життя, основу добробуту кожної людини і цілого суспільства становить праця, тому воно й поділятиметься відповідно до характеру й праці людей, а саме – на окремі, виразно окреслені, групи, що називатимуться станами (п. 16). Головними з них визнавалися (п. 17):

а) хліборобський (або рільничий), до якого належали б усі ті, хто працює на землі безпосередньо (селяни й рільничі робітники), або організує рільничу справу й керує нею;

б) промисловий – ті, що працюють на фабриках, заводах (робітники) та при невеликих верстатах (ремісники), а також організатори й керівники їхньої праці;

в) торговельний, до якого належали б усі, хто працює в галузі обміну й розподілу випродукованих двома першими станами

Павло Скоропадський

виробів, а також організатори й керівники торговельних підприємств і працівників;

г) розумової праці – діячі науки, мистецтва, літератури;

г) освіти – працівники шкіл усіх ступенів;

д) охорони здоров'я – співробітники медичних закладів будь-якого роду;

е) військові – професійні військовики (від підстаршини до найвищого генерала);

є) державної служби, до якого належали б службовці державного апарату (поліція, суд, адміністрація, фінансова система тощо);

ж) транспорту і зв'язку – працівники всіх родів транспорту, пошти, телеграфу, радіо тощо;

з) духовництво.

Кожен з цих станів виконував би свою специфічну роботу за життя і добробуту усього суспільства, а приналежні до усіх станів матимуть однакові громадянські права (п. 18).

В майбутній Українській Державі гарантувалося б право на трудову приватну власність. Посідання особистої власності, як вказувалося у документі, робить людину найбільш незалежною, а отже дає одинокую реально мислиму свободу і звільняє людину від неминучості за шматок хліба діяти наперекір власному сумлінню (п. 19). Відтак приватна власність надавала би широчезний простір для особистої ділової ініціативи, позаяк особиста власність є природним стимулом людської діяльності (п. 20).

Поряд з приватною власністю мала би існувати також і громадська власність, до якої належали: власність правно (юридично) оформлених груп чи організацій громадянства (кооперативи – споживчі й виробничі, артілі; товариства наукові, мистецькі, релігійні, спортові тощо), власність міст та сільських громад (п. 21). Крім того передбачалася й наявність державної власності, що склали би: резервний земельний фонд, надра землі, державний банк тощо (п. 22)⁸⁰⁸.

808 - Там само, арк. 1 а, 1 б, 2.

У цьому проєкті моделі майбутньої Української Держави також зауважувалося, що у ній не можливий, як очільник, самодержавний гетьман, диктатор-головний отаман, диктатор-голова держави, диктатор-вождь (п. 65). Разом з тим вважалося за можливе, що у період боротьби за Українську Державу та під час її становлення неминуче існуватиме така форма політичного ладу та устрою, що характеризувалася б наявністю лише однієї політичної партії з єдиним вождем. Застерігалось, водночас, що таке становище мало би бути лише тимчасовим, а не формою усталеного державного ладу у вже усталеновленій Українській Державі (п. 66). Тож велетенське завдання побудови Української Держави та її становлення мала здійснювати «єдина велика всеукраїнська партія, керована твердим проводом на чолі з вождем» (п. 67)⁸⁰⁹.

Що ж, власне, до державного устрою України, то він мав бути становим, основні риси якого відбивалися б у Конституції Української Держави (п. 68). Верховним представником влади у державі та уособлювачем (персоніфікатором) ідеї української державності, згідно історичної традиції, був би гетьман (п. 69), влада якого обмежувалася б Конституцією (п. 70). Конституція ж мала відповідати основним засадам Української державності та стати її основним законом після всенародного обговорення й затвердження всенародним голосуванням-плебісцитом (п. 71).

Законодавча влада мала належати Верховній Раді (Президії) Національної Станової Ради (НСР). Верховна Рада НСР обиралася б таємним голосуванням на пленумі Національної Станової Ради. Депутатів до НСР передбачалося обирати таємним голосуванням

Будинок Скоропадських у Ваннзее на Альзенштрассе, 17

809 - Там само, арк. 5, 5 а.

на вічах місцевих станових організацій, пропорційно до числа членів місцевої станової організації. Коефіцієнт пропорційності був однаковий для всіх, чим мало би досягнутися те, що склад НСР відбиватиме й пропорційне співвідношення кількісного складу станів у державі (п.п. 72–74). Депутат НСР мав би депутатську недоторканність на час своїх повноважень і міг бути заарештований та відданий під суд лише з ухвали ВР НСР, схваленої головою ВР НСР (п. 75).

Національна Станова Рада складалася б з секцій і підсекцій, що відповідали би поділові суспільства на стани (п. 76). Право вносити законопроекти на розгляд НСР мали би:

- а) гетьман;
- б) Рада міністрів, як і окремі міністри;
- в) секції НСР;

г) кожен депутат НСР, який міг порушити перед відповідною секцією НСР питання про внесення на розгляд НСР певного законопроекту;

г) кожен голова крайового станового об'єднання, який міг порушити перед НСР питання про внесення на розгляд НСР певного законопроекту, якщо під цим внесенням будуть зібрані підписи не менше половини населення даного краю.

Ухвала законопроекту НСР відбувалася б таємним голосуванням після вільного обговорення депутатами. Ухвалений НСР законопроект повинен був передатися на розгляд, обговорення та схвалення його (таємним голосуванням) до Верховної Ради Національної Станової Ради (п.п. 77–79)⁸¹⁰.

У післямові документу зауважувалося, що він не є конституцією і саме тому у цих матеріалах нічого не було сказано про герб, гімн, прапор, столицю і військо тощо. Проте зауважувалося, що (згідно з ухвалами українських урядів 1917–1921 рр.) українським гербом є жовтий тризуб на блакитному полі, прапором – жовто-блакитне полотнище, гімном – «Ще не вмерла Україна», а змінити ці речі матиме право лише законний уряд майбутньої Української Держави. Що ж до вищеподаних мате-

810 - Там само.

ріалів, то анонімні автори зазначали, що їхні короткі і стислі пункти подають «політичну думку сучасного українства, оперту на історичні традиції українського народу, на досвід визвольних змагань 1917–1921 років, на критично оцінений досвід східної частини українства під советами та досвід західної його частини, що мала змогу придивитися до так званих “демократій” та інших форм західноєвропейського капіталізму й критично оцінити їх, а в останній час здобула свіжу, ще відчутну політичну науку з цієї війни⁸¹¹.

Аналіз документу дає підстави вважати його виявом політичної думки певних консервативних гетьманських кіл (групи осіб) української еміграції, проте не надає аргументів для ідентифікації цих матеріалів з організованим Гетьманським Рухом, зокрема з його керівними органами, й, перш за все, через відсутність в них будь-яких згадок чи пунктів щодо класократичного устрою у пропонованій моделі майбутньої Української Держави (хоча й становий уклад свідчить про близькість до такого бачення) та про конституційну трудову монархію у формі дідовичного гетьманату родини Скоропадських (попри те, що головою держави визнався все ж гетьман).

У цьому контексті слід згадати про зафіксовану, незначну за обсягом, але важливу з точки зору процедури династичності в роді Скоропадських і з огляду на монархічну державну концепцію ідеології Гетьманського Руху подію. Йдеться, зокрема, про політичний Заповіт гетьмана від 16 травня 1933 р. щодо наділення гетьманича Данила правами Старшого (іншими словами – першого Репрезентанта) дідовичного Роду, коли ця династична ідея була перетворена у традицію і детермінована еміграційними обставинами. Проте непевні і загрозливі воєнні часи Другої світової та семидесятичний вік самого П. Скоропадського, у поєднанні з тривалою і невизначеною відсутністю в резиденції гетьмана самого гетьманича-спадкоємця, стали тими факторами, що змусили Гетьманський Центр розпочати вироблення додаткових правових норм. Тобто укладання документа, що

811 - Там само, арк. 7.

поза Заповітом, як закон, регулював би династичну традицію й оформив би ідею українського монархічного легітимізму.

Праця над його проектом розпочалася ще 1943 року. Проект носив назву *«Норми про спадковість Гетьманської Влади й Гетьманської Булави у Вищому Проводі Гетьманського Руху в Українській Державі»*.

Тим часом світова війна наближалася до свого завершення. Тож, турбуючися про долю повоєнного функціонування Гетьманського Руху та з метою вироблення механізму керівництва ним, П. Скоропадський вручив Гетьманській Раді правові норми, які, враховуючи Заповіт від 16 травня 1933 року, регулювали би династичну традицію та оформили б ідею легітимності гетьманської влади. Члени Ради розробили проект *«Норм про спадковість Гетьманської Влади й Гетьманської Булави у Вищому Проводі Гетьманського Руху в Українській Державі»*. Проект було розглянуто і схвалено Гетьманською Радою 29 вересня 1943 р. й затверджений П. Скоропадським 1 жовтня того ж року.

Як відмічав проф. В. Гришко, «найхарактернішим моментом цих “Норм..” був той, що “Норми” підкреслювали нерозривний державно-правовий зв'язок між Українською Державою 1918 р. і майбутньою Державою, даючи Україні перший раз в її історії таку державно-правну дефініцію: “Україна є дідичним (спадковим) монархічним Гетьманством і має назву “Українська Держава”»⁸¹². Тож документ був покликаний надати офіційного оформлення нерозривному державно-правовому зв'язку між Українською Державою 1918 року та майбутньою Україною. При цьому наголошувалось, що Україна є дідичним (спадковим) монархічним Гетьманством і має назву «Українська Держава». У тексті також зазначалося, що «спадкове держання булави в гетьманському роді Скоропадських розпочинається в особі гетьмана всієї України Павла Петровича Скоропадського і гетьманська булава має передаватися в його роді на вічні часи».

812 - Гришко В. Дідичне Гетьманство в Роді Скоропадських – підстава Української Державности // Jubile Publication of “Batkivschyna” (Our Country) dedicated to the 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky April 29th 1918. – Toronto, 1978. – P. 135/

Проте увагу фахівців-гетьманців привернула й інша засада цих «Норм...». Йдеться про твердження, що «Норми...» надають сили і правової чинності волі гетьмана Павла, висловленій у Заповіті від 16 травня 1933 р. у наступному формулюванні: «Першим Наступником Гетьмана Павла є Його Син Гетьманич Данило». Від-

Павло Скоропадський

так «Норми...» фіксували порядок спадкоємства гетьманської влади і булави в роді Скоропадських лише за Данилом і тільки в чоловічій лінії. Саме цей надто ригористичний порядок правоспадковості й викликав серед діячів Гетьманського Руху занепокоєння, сильну критику і був рішуче заатакований. Загострювала проблему війна, адже у зв'язку з посиленням бомбардувань з боку обох воюючих сторін, момент евентуальної небезпеки одночасно постав як для життя гетьмана у Ваннзее в Німеччині, так і для життя гетьманича у Лондоні в Англії.

Таким чином постала й серйозна тривога за майбутнє Гетьманського Руху. П. Скоропадський під тиском зростаючого невдоволення серед гетьманців змушений був визнати за доцільне послабити ригоризм норми про порядок спадкоємництва булави в чоловічій лінії свого роду. Як наслідок, 10 жовтня 1943 р. гетьман оголосив *Наказ Ч 5 про призначення ясновельможної пані гетьманової Олександри регентом* з тим, що у випадку, коли б гетьманова «не могла виконувати регентських обов'язків, Вона призначає на Регента одну з своїх Дочок – Гетьманівен»⁸¹³. Мотиви призначення регента сформульовано у наказі П. Скоропадським так: «В випадку моєї смерті або моєї тяжкої хвороби, чи взагалі якоїсь перешкоди для нормального викону-

813 - Jubile Publication of "Batkivschyna" (Our Country) dedicated to the 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky April 29th 1918. - Toronto, 1978. - P. 137.

вання мною моїх обов'язків... і неможливості на той час мого Сина Данила виконувати обов'язки могого наступника...»⁸¹⁴.

Наказом цим також, слід відмітити, ширилася можливість заступати гетьмана або гетьманича Данила на решту роду Скоропадських і по жіночій лінії. Цим, зауважу, було піднесено роллю жінок з гетьманської родини до ступеня регента з компетенціями «виконувати Гетьманську Владу». За чотири місяці поспіль, Гетьманська Рада, у розвиток наказу гетьмана про регента, прийняла 12 лютого 1944 р. *Постанову про покликання регента і Регентської Ради*. Постанову цю було затверджено П. Скоропадським 10 березня того ж року.

Утім й такі доповнення до порядку правонаступництва і спадковості влади і булав не задовольнили частину гетьманців, серед яких здійснюлася опінія, що вказані спадкові норми лише тимчасові і мусять бути ще змінені або ж доповнені. Зрештою заатакована критикою Гетьманська Рада таки пішла на поступки. Як наслідок – з'явилася *протокольна постанова Гетьманської Ради* від 8–10 вересня 1944 р., у якій вказувалося:

«а) Тимчасово до вироблення в остаточній формі закону про наслідування Влади в Гетьманській Державі визначення Наслідника Гетьманської Влади належить самому Пану Гетьману...»;

б) Признано бажаним доповнення закону про “Норми про спадковість Гетьманської Влади” відповідним уступом про наслідування Влади також в жіночій лінії. Ці доповнення доручено скласти проф. Д. Дорошенкові»⁸¹⁵.

Постанову було прийнято в присутності самого П. Скоропадського, а також членів Гетьманської Ради: проф. Д. Дорошенка, д-ра В. Полетики, д-ра Б. Гомзина, інж. М. Базилевського, проф. І. Міщенка, проф. М. Пасіки, М. Королишина, пос. В. Сеґейди, інж. Б. Шемета, сотн. М. Горобціва. Цю постанову Гетьманської Ради, яка припиняла тимчасову чинність «Норм...» від 29 вересня 1943 р. в частині спадкоємництва влади, П. Скоропадський схвалив 6 жовтня 1944 року.

814 - Там само.

815 - Там само. – Р. 138–139.

Отже було здійснено декілька доповнень до «Норм...», зокрема запроваджено принцип регентства і закріплено право спадкоємності гетьманських прав також на жіночу лінію у випадках, «коли гетьман не має прямого нащадка мужського полу». Проте слід зауважити, що Постанова хоч і виразно підкреслювала волю гетьмана і думку Гетьманської Ради про необхідність розширення спадкової норми і на осіб жіночої статі в династії Скоропадських, однак являла вона собою лише намір і не мала все ж ще норми правно-зобов'язуючої.

Микола Базилевський

Зрештою, на початку осені 1944 р. Управа Гетьманського Руху заходила до організації засідання Гетьманської Ради, яке відбулося у грудні. 12 грудня 1944 р. у Німеччині Гетьманська Рада остаточно постановила, що своєю чергою було затверджено П. Скоропадським, під титулом *«Норми про спадковість Гетьманської Влади й Гетьманської Булави у Вищому Проводі Гетьманського Руху і в Українській Державі»*, порядок спадкового гетьмування в роді Скоропадських як по чоловічій, так і по жіночій лініях. Відтоді її редакцію було затверджено у такій формі: «У всіх випадках, коли Гетьман не має прямого нащадка мужського полу, Гетьманська Булава і Влада переходять у порядку спадкоємства на Його первородного нащадка жіночого полу в прямій лінії та на її нащадків, народжених у законному подружжі, а в дальшому порядку, коли нема первородної Дочки, переходить за старшинством на її сестер та їх нащадків»⁸¹⁶.

Що ж до остаточної редакції основної дефініції, то в ній змінилося лише одне слово й відтак вона набула такої форми і змісту: «Спадкове держання Булави в Гетьманському Роді Ско-

816 - Там само. – Р. 139–140.

ропадських розпочалось в Особі Гетьмана Всієї України Павла Петровича Скоропадського і Гетьманська Булава має перебувати в Його Роді на вічні часи»⁸¹⁷.

* * *

Павло Скоропадський
(бронзова скульптура; автор
Елісавета Скоропадська)

Тим часом справа створення *Українського Національного Комітету* затягувалася й, головню, як розповідав П. Скоропадський М. Королишину, через те, що якщо С. Бандера на щось погоджувався, то А. Мельник з цим не годився, або навпаки. На закиди ж щодо впертості через власні амбіції самого гетьмана, його секретар стверджував: «Як безпосередній спостерігач і часто співучасник в різних питаннях, хочу це спростувати: Якщо Гетьман хотів бути головою комітету – то тільки ТОГО, що його сам Гетьман заініціював ще в 1939 році:

“Комітет створений нашими власними силами”. Коли б Гетьман хотів бути головою вже іншого комітету (в 1944 р.), то він не ставив би був передумови “звільнити націоналістичних лідерів”, і не годився б підтримувати С. Бандеру чи полк. А. Мельника, коли б їм прийшлося було очолити комітет»⁸¹⁸. Ба більше, за його словами, в той день, коли П. Скоропадський хотів переконати А. Мельника, щоб він в дечому поступився С. Бандері, голова ПУН повідомив гетьмана, що він веде перемовини з екзильним президентом А. Лівицьким, який прибув до Берліна.

817 - Там само. – Р. 140.

818 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 144.

Тоді ж, у 1944 р. відбулася зустріч-консультація щодо створення всеукраїнського еміграційного політичного центру, на якій були присутніми А. Лівицький, П. Скоропадський, А. Мельник і С. Бандера, що також завершилася нічим⁸¹⁹. У справі ж творення УНК у той поточний історичний момент виявилася неготовність українських лідерів досягнути взаємопоступок і дійти взаємопорозуміння, поступитися амбіціями задля спільної справи, за яку вони боролися – відродити національну державу, заяк кожен бачив себе у тій державі на чільному місці⁸²⁰.

Зі свого боку, восени 1944 р. німці розширили спектр залучення до створення Національного Комітету українських політиків-емігрантів. З жовтня коло претендентів було розширено до таких осіб: президент УНР в екзилі А. Лівицький, колишній прем'єр-міністр УНР І. Мазепа, гетьман П. Скоропадський, провідні особи обох ОУН А. Мельник і С. Бандера, о. І. Гриньох (УГВР), голова УЦК В. Кубійович, очільник Харківської Української Громади і УГК В. Доленко та історик-релігієзнавець В. Дубровський⁸²¹.

У жовтні 1944 р. з приводу майбутнього створення Українського Національного Комітету П. Скоропадського (на його запрошення) відвідав представник УЦК К. Паньківський. «Гетьман не знав мене, – згадував К. Паньківський. – Німці пропонували також і йому очолення української репрезентації. Серед ближчих співробітників і дорадників гетьмана були поділе-

819 - Перша практична подібна спроба створення всеукраїнського еміграційного політичного центру була зроблена ще 1941 р. у Кракові на Конференції української еміграції й також закінчилася безрезультатно.

820 - Український Національний Комітет (УНК) – політико-громадський центр, який було утворено у жовтні-листопаді 1944 р. в Німеччині з метою відстоювати перед німецькою владою українські інтереси. Виникнення УНК уможливила тактична зміна німецької політики щодо Східної Європи і звільнення з ув'язнення українських політичних діячів (А. Мельника, С. Бандери та ін.). Крім них, активну участь у творенні УНК взяли президент УНР в екзилі А. Лівицький, Український Громадський Комітет (Організація українців з Центральних і Східних Земель) й УЦК. На виникнення УНК мав вплив також і той факт, що в порозумінні з німцями було створено Комітет визволення народів Росії під проводом ген. А. Власова, який намагався представляти усю антибільшовицьку еміграцію з СРСР. За згодою усіх українських угруповань, УНК очолив ген. П. Шандрук, заступниками голови були В. Кубійович та О. Семененко, а секретарем П. Терещенко. Німецькі кола спершу не визнавали УНК, бажаючи, щоб УНК був підпорядкований А. Власову, на що українці не погодилися. Лише 12 березня 1945 р. райхсміністр А. Розенберг від імені німецького уряду визнав УНК як єдине українське політичне представництво і погодився, щоб усі українські військові формування, що діяли в складі німецьких збройних сил (Українське Визвольне Військо, дивізія «Галичина») об'єдналися під проводом УНК.

821 - Паньківський В. Від Комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; – Торонто: Життя і Мислі, 1968. – С. 40-41.

ні думки, чи йому, як колишньому голові Української Держави, відповідає брати на себе головування в комітеті. На всякий випадок, обговорювали всякі можливості і у якійсь із таких особових комбінацій хтось, мені невідомий, піддав гетьманові думку запросити мене [К. Паньківського] на секретаря комітету»⁸²². Саме з цього приводу П. Скоропадський запросив його на ту зустріч. «Колега Котик повідомив мене про це і ми удвох відвідали гетьмана 25 жовтня в його віллі у Ванзее та довго розмовляли. Гетьман зробив на мене своєю постановою і способом ведення розмови під кожним поглядом дуже миле і добре враження. Він сказав нам, що не шукає для себе головування в українському представництві, але ніколи не можна знати, як складуться обставини. Може прийти такий момент, що він уважатиме за свій обов'язок взяти на себе цей тягар. Він цікавився працею УЦК в Галичині, чув про мене і бажав познайомитися, щоб обмінятися думками про дальшу нашу працю на терені райху. На запитання, як я дивлюся на справу очолення комітету, я сказав, що прихиляюся до думки тих, що не хотіли б бачити гетьмана головою комітету», – писав згодом К. Паньківський з цього приводу⁸²³.

Зрештою у Берліні відбулася широка зустріч українських діячів, у якій взяли участь: А. Лівицький (УНР), П. Скоропадський (СГД), А. Мельник (ОУН), С. Бандера (ОУН), В. Кубійович (УЦК), В. Дубровський (УГК), І. Мазепа та інші⁸²⁴. Здавалося, що усі українські політичні угруповання таки порозумілися щодо позиції в поточних подіях і домовилися виступати організовано та одноставно. Зокрема учасники наради узгодили своє становище щодо домагання перед німецькими владними чинниками участі українства в боротьбі з більшовиками як самостійної, на міжнародних договорах минулого опертої одиниці й поза акцією власівського комітету. Участь же безвідповідальних, випадкових осіб української національності в Комітеті ген. А. Власова

822 - Там само. – С. 42.

823 - Там само.

824 - Комюніке. – 1944. – 10 листопада.

вирішено вважати негативним явищем, але, зважаючи на повну їх неавторитетність, не перебільшувати його значення, а до запланованого на 14 листопада оголошення власівського маніфесту поставитися стримано, не надаючи йому великої ваги.

Почалася нова фаза творення Українського Національного Комітету, на що гетьман не погоджувався. Він вважав, що справу УНК мають довести до кінця ті, що вже її розпочали, бо, мовляв, “комітет комітетові не рівний”. Тоді ж широко розійшлася вістка, що І. Мазепа не прийняв пропозиції А. Лівіцького очолити

Ісак Мазепа, Андрій Лівіцький, ?,
Михайло Омелянович-Павленко⁸²⁵

УНК, сказавши, що він не бачить в існуючих обставинах потреби творити Комітет, а якщо його й творити, то залишити цю справу Скоропадському з Мельником і Бандерою⁸²⁶.

15 листопада 1944 р. у Берліні відбулася зустріч П. Скоропадського, А. Мельника, С. Бандери, В. Кубійовича, А. Лівіцького та Я. Стецька, на якій було вкотре домовлено створити Український Національний Комітет вже на чолі з А. Мельником⁸²⁷. Останній, своєю чергою, подав німцям від імені вказаної групи провідних українських політиків наступні вимоги:

«1. Негайне визнання повної самостійності України.

2. Клопотання про визнання України сателітом Німеччини.

825 - Архів ОУН в УІС (Лондон), ф. 30, оп. 3, од. зб. 58, од. обл. 3.

826 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. - Торонто, 1983. - С. 144.

827 - А. Мельник 18 листопада навіть вже підписав від імені українців на адресу А. Розенберга спільну з іншими представниками поневолених росіянами народів декларацію-відповідь на маніфест А. Власова. Декларацію підписали також: за азербайджанців - Алібеков, за білорусів - Астроускі, за вірменів - Джагаліян, за грузинів - Кедія, за ідель-уральців - Шафі-Алмаз, за кримських татарів - Кірімаль, за північних кавказців - Кантемир, за туркестанців - Шарімі.

3. Допомога у створенні української армії під одноцільним командуванням.

4. Негайне визволення з тюрем і таборів усіх в'язнів-українців, а також право повернення на Україну остарбайтерам.

5. Не зв'язування УНК з акцією генерала А. Власова»⁸²⁸.

Німці ж вкотре знехтували вимогами українців, а ті вкотре виявили свою неспроможність перевтілити тимчасове політичне зближення на єдиний потужний національно-визвольний політично-коаліційний рух. Коли ж й А. Мельник відмовився, з'явилася кандидатура ген. В. Петріва, який жив тоді у Празі, але й той відмовився. Тоді, аби німці через А. Розенберга не призначили на цю посаду одного з полонених радянських офіцерів-українців, А. Лівицький запропонував, як кандидата, ген. П. Шандрука.

Ще одну спробу звести дії всіх українських сил в одне річище здійснив у листопаді 1944 р. прелат П. Вергун (тогочасний апостольський візитатор), коли запросив на листопадову панахиду по полеглих за Батьківщину українських вояків часів Української революції всіх лідерів еміграції⁸²⁹. Але після закінчення урочистого богослужіння П. Скоропадський, А. Лівицький, А. Мельник, С. Бандера та Т. Боровець залишили храм поодиночі, так і не погодившись на співпрацю.

М. Королишин потім стверджував, що П. Скоропадський мав відбутися ще одну зустріч з С. Бандерою, щоб таки втримати справу домовленостей. «Їдучи на цю зустріч, я зосередився на моїй першій зустрічі з С. Бандерою, якраз у такому ж осінньому часі, 1933 р., – згадував М. Королишин. – Це була звичайнісінька зустріч, хоч в особливих обставинах. Тільки двоє нас з тієї та з інших зустрічей з С. Бандерою живемо. Подібно, як зі зустрічі з

828 - Бедрий А. Борець і мученик за Україну – д-р Володимир Горбовий. – Дрогобич, 1995. – С. 61.

829 - Згадуючи, принагідно, еміграцію, зокрема прихильників гетьманської ідеї в Канаді, слід зауважити, що їхній актив у 1943 р. нічого не знав про місце тогочасного перебування П. Скоропадського. Висувалося кілька версій: можливо в німецькому обозі повернувся на своє господарство в Україну; може й далі скитається десь на чужині; можливо й навіть ув'язнений німцями через відмову у співпраці. Попри все, гетьманці Канади щиро стали в обороні Британської імперії та залишалися вірними гетьмансько-монархічній ідеї, радіючи з того, що гетьманіч Данило Скоропадський перебував на той час у Лондоні. «По цій Війні, ми сподіваємося, страждання України закінчиться, – зазначали вони. – Об'єднані Нації голосять, що світ по Війні буде такий, що кожний нарід сам собі буде вибирати форму влади, яку захоче» [Український Робітник (Торонто). – 1943. – ч. 17. – 23 квітня. – С. 4].

Йосипом Мащакон, головою КЕ після С. Бандери. Сл. п. Й. Мащак в поведінці чимсь нагадував С. Бандеру. На тих зустрічах я створив собі думку про С. Бандеру як про “згідливу людину”. Тому надіявся на успіх і на цій зустрічі. Але на зустріч прийшов Я. Стецько, прізвище якого було мені відоме тільки з преси.

Після обміну стосовно біжучих подій він заявив, що ОУНР вже не зацікавлена справою комітету. Оскільки ані інж. Ілля Сапіга, ані київський професор Гр-ів, яких Гетьман запросив на зустріч, не виявляли охоти відповідати, – то я дав відповідь. Я майже повторив своє “пророцтво” з 1941 року, яке я висловив у розмові з І. Равликом. Ще коротка дружня розмова і ми гарно попрощалися. Тоді Гетьман висловився, що без об’єднання націоналістів тяжко буде створити комітет.

Ілля Сапіга

Питання української єдності зупинилося на співі гимну “Боже Великий”... і від Листопадової Панахиди 1944 р. далі не посунулося.

Кожне угруповання йшло окремо на зустріч новій дійсності – зі своїми надіями – для себе»⁸³⁰.

Невдовзі чільний діяч гетьманців полк. Б. Гомзин написав листа до свого давнього друга П. Шандрука, в якому зазначалося: «7 грудня, 1944 рік. Дорогий та шановний Павле Теофановичу, наші колишні стосунки дозволяють вважати, що я можу звернутися прямо та відверто. Отож, я чув, що ви хочете поглинути у небезпечне море політики, або хтось хоче спонукати вас на це плавання. Гадаю, що перед тим, як прийняти рішення, буде доречно обговорити справи зі мною. Можливо, це принесе вам користь. Якщо ви згодні, приїздіть до мене додому, тому

830 - Королишин М. За об’єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 145.

що я у ліжку та не можу виходити. Потискаю вашу руку. Слава Україні, слава гетьману. Будь ласка, приїздіть самі. Я приймаю тільки тих, кого запрошую. Ваш Б. Гомзин»⁸³¹. Листа цього П. Шандрук отримав 8 грудня, а вже наступного дня він був у Б. Гомзина. Йшлося про УНК й, зокрема, про те, що П. Шандруку, як особі, що не має політичного досвіду, свід відмовитися від організації Комітету. На думку Б. Гомзина, УНК мав би очолити П. Скоропадський, а П. Шандруку було б запропоновано командування збройними силами, О. Сливинському – посаду начальника штабу. Сам П. Шандрук, власне, також не приховував свого песимізму щодо перспективи Комітету й сказав, що з задоволенням відступиться від цієї місії, проте за умов, якщо його відставку буде прийнято ще й А. Лівичким, А. Мельником і С. Бандерою. Як і слід було очікувати, вказана трійця підтвердила кандидатуру саме П. Шандрука на очільництво УНК.

Між цими перепетіями емігрантського політичного життя українці втратили одного з найбільших духових і національних авторитетів, видатного натхненника національно-визвольного руху і визначного християнського діяча, предстоятеля УГКЦ, митрополита графа А. Шептицького, який помер 1 листопада 1944 р. в окупованому російськими комуністами Львові⁸³². Прощання з митрополитом у Львові тривало п'ять днів у Соборі Святого Юра. 5 листопада жалобна процесія з тілом митрополита Андрея пройшла вулицями Львова, під час якої близько 5 тисяч осіб проводжали його в останню земну дорогу. Коли відомості про цю непоправну для усіх українців втрату дісталися Берліна, П. Скоропадський 7 листопада 1944 р. звернувся з Відозвою до всіх гетьманців греко-католицького віросповідання, у якій зазначив:

«В Бозі спочив Митрополит Кир Андрій, Граф Шептицький.

В ті, повні суму часи, що ми їх зараз переживаємо, звістка ця про смерть Митрополита Андрія тяжко відбилася в душі кож-

831 - Шандрук П. Сила доблесті. – К.: Вища школа, 1999. – С. 152.

832 - Йосип Сліпий у своїх «Споминах», описуючи день смерті Митрополита, вказав: «Пригадую собі, як слуга повторяв слова покійного: "Яка марна смерть на ліжку, я собі іншої бажав. Яке щастя, що Господь прощає гріхи"» [Сліпий Й. Спомини. – Львів; – Рим: Видавництво УКУ, 2014. – С. 151].

ного християнина та кожного українця, що не загубив любови до своєї Батьківщини.

Нема тут різниці, чи людина належить до греко-католицької віри, чи до іншого віросповідання, всі ми однаково відчуваємо ту страшну втрату, що нам її післав Господь Бог.

Постать в Бозі спочилого Митрополита Андрія була настільки великою, чини Його були настільки просякнуті величною християнською любовю до всіх людей, що з ними Він мав до діла, Його патріотична діяльність на добро України в усіх ділянках її життя була настільки творчою, а Його сила духа, благородність та безконечна жертвенність – настільки великими, Постать Митрополита осяювала таким світлом кожного, хто мав із Ним до діла, – що не могло бути й мови про якісь релігійні різниці. Всі ми – Українці, без жодного виїмку, переживаємо глибоку скорб, почувши про те, що Кир Андрія поміж нами вже нема.

Митрополит Андрей Шептицький
на смертному одрі

В цю хвилину, дорогі Гетьманці й Гетьманки греко-католицького віросповідання, прийміть од мене мої найсердечніші та найщиріші вислови безмежного співчуття в Вашому великому горі, що всіх Вас огорнуло на звістку про смерть Великого Пастиря – Князя Вашої Церкви. Знайте, що й ми, православні Українці, однаково переживаємо це горе разом із Вами.

Такі люди, як Митрополит Андрій, являються насліддям усього Українського Народу.

Галицька гілка цього Народу може з гордістю тішитися тим, що така Постать вийшла з її рядів, Народ бо, що з його глибини

виходять такі люди, як спочилий в Бозі Митрополит Андрій, може спокійно дивитись в Майбутнє.

Йому не страшні ніякі бурі життєві, бо коли Народ цей розуміє своїм нутром всю Велич Того, Кого він нині втратив, можна бути певним, що на зміну Спочилому прийдуть такі ж Велетні Духа й Розуму, що зуміють захистити Народ свій.

Вірю, що так станеться!

Вічна пам'ять Митрополитові Кир Андрієві!»⁸³³.

1944-й завершувався затмарений наступом Червоної армії й здавалося, що лиш молодь ще була здатна на мить забути про жахи війни й еміграційні поневіряння й лише вона часово у своїх святочних єднала старших політичних провідників-опонентів у своєму студентському запалі. От і в неділю 3 грудня 1944 р. у Берліні студентське товариство «Мазепинець» під час святкування семестральної інавгурації (урочистого відкриття нового академічного року) під спільною банею православної церкви зуміло зібрати гетьмана Павла Скоропадського, президента УНР в екзилі Андрія Лівицького, очільника УНО підполковника Тиміша Омельченка, отамана Тараса Боровця («Бульбу») та співзасновника УРДП майора Кирила Дацька. У заключному акті студентського посвячення вперше за час існування товариства відправлено було інавгураційне Богослужіння, після якого о. протоієрей Федір Білецький виголосив проповідь, присвячену академічній молоді і високошкільному святкуванню, а владика Мстислав (Скрипник) відправив урочистий молебень у наміренні українського студентства⁸³⁴.

У 1944 році П. Скоропадський також завітав на вечір-концерт, влаштований групою харківської інтелігенції на чолі з адв. О. Семененком й зустрівся з духовенством і владикою Мстиславом. У гетьмана було особливо багато зустрічей у себе вдома не лише з політичними діячами, а й українськими остарбайтерами (робітниками і хліборобами), вояками і старшинами, молоддю та інтелігенцією.

833 - ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 462, арк. 62–62 зв.

834 - Студенське інавгураційне богослуження в православній церкві в Берліні // Український доброволець. – 1944. – № 84. – 23 грудня. – С. 3.

Відвідали П. Скоропадського одного літнього дня й бандуристи під проводом Г. Китастого, що хотіли подякувати гетьманові за старання звільнити їх з кацету та порадувати грою на бандурах. Під час розмови той втішав артистів згадкою, що подібну долю довелося витримувати багатьом їхнім попередникам-кобзарям,

Українська капела бандуристів ім. Т. Шевченка
під керівництвом Г. Китастого

що за заклики до боротьби за волю козацьку та Україну зазнавали поневірян, терпіли тяжкі муки і навіть втрачали життя. Дехто з емігрантського оточення П. Скоропадського, як от М. Королишин, тоді вперше побачили й почули бандуру⁸³⁵.

Слід зазначити, що у той час, згідно з вимогою німецької адміністрації, до гетьманських організацій не можна було приймати українців, що були вивезені з Наддніпрянщини. Обходячи цю заборону, усіх симпатиків-неофітів гетьманства з Великої України реєстрували не членами СГД, а у списку Гетьманської Канцелярії. Саме таким чином до СГД долучилися колишні кияни – історик міжнародного права В. Гришко та юрист Д. Левчук, а незабаром з-поза Берліна: проф. С. Ногай-Скалибог, автор праці «Договір з Москвою проти Гетьмана...» П. Солуха, проф. П. Лютий, проф. А. Москаленко, член УГВР проф. П. Чуйко, митець і письменник П. Сесь, що згодом зайняли провідні становища в Гетьманському Русі⁸³⁶.

Новий 1945-й рік українська громада Берліна зустріла відзначенням свята роковин проголошення Незалежності й Соборності України 22 січня. З цієї нагоди у столиці Німеччини

835 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 141.

836 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академ-прес, 1993. – С. 271.

відбувся великий концерт, влаштований Головною Управою Української Пропаганди. У величезній залі «Європагаузу» були присутніми вояки-українці, робітники й робітниці, інтелігенція, численні гості, німецькі старшини і вояки, білоруси й інші прихильні українській справі союзники. У ложах, окрім представників німецької влади, – репрезентанти українського громадянства: преосвященний владика, заступник митрополита Мстислав, гетьман Павло Скоропадський, директор Української Установи Довір'я д-р Микола Сушко, проф. Кирило Дацько, полк. Костянтин Смовський і делегати усіх українських установ, преси та організацій.

Павло Скоропадський, владика Мстислав, Кирило Дацько і полк. Костянтин Смовський. (світлина військового кореспондента Вайденбаума)

Перед початком концерту виступив керівник Української Установи Опіки при Міністерстві Сходу (установи для обслуговування робітників, вивезених до Німеччини на примусову працю), член УНК д-р Олександр Семененко, який зокрема сказав: «Хоч нині лютує хуртовина війни, ... ми все ж раді, що маємо змогу тут, на чужині у центрі Європи, зустрітися один з одним, почути свою рідну

українську пісню, відпочити тілом і душею. Прийде час, коли ми повернемося до своїх рідних земель, вільних від московських наїздників, і тоді радо усміхнеться наша Мати, заплакана мати, як писав Тарас Шевченко»⁸³⁷. За цим на сцені, прикрашеній зеленню та українським прапором з тризубом, Українська капела бандуристів ім. Т. Шевченка під керівництвом Григорія Китастого розпочала концерт маршем запорожців й виконала низку творів народних та Лисенка, Стеценка, Ніщинського...

837 - В роковини незалежності й соборності України // За Україну. – 1945. – Ч. 8. – 25 січня. – С. 2.

Далі співали солісти Орловська, Артамонова, Чалий, композитор Хоменко, баритон Луговський, тенор Рекало, баритон Горохов і знов капела бандуристів⁸³⁸. Як часто буває в українській історії, святі кожному й пам'ятні події минулого під час трагедії зводять, й те – ненадовго, політичних опонентів під спільним дахом у символічному рукостисканні. Так відбулося й цього разу між владикою Мстиславом, П. Скоропадським, М. Сушком, К. Дацьком і К. Смовським...

Час катастрофи наближався неспинно й усі вже розуміли, що крах Третього Райху відбувся й що тепер перед усіма і кожним постала невідворотня дилема: вижити, опинившись в зоні окупації західних союзників, чи згинутися, потрапивши до рук окупантів радянських.

Ще у наприкінці вересня 1944 р. П. Скоропадський таки вмовив дружину Олександру разом з сином Петром і донькою Марією виїхати з Берліна до знайомих в Баварію (інша донька – Олена виїхала окремо до Вюрцбурга 6 лютого 1945 р., позаяк туди ще у листопаді 1943 р. було переведено відділення Інституту, де вона працювала). Тож у Ваннзее з гетьманом залишилася лише донька Єлисавета, що була його секретарем (Олена до свого від'їзду до Вюрцбурга вже мешкала сама на квартирі у Берліні), стара няня для ведення господарства, ще старіша англійка (колишня вихователька покійної сестри Скоропадського) та секретар-друкаро М. Плечко⁸³⁹.

Вдень гетьман виїжджав у справах до Берліна, а під вечір (до години сьомої) дім все ж трохи оживлявся завдяки заїжджим знайомим українцям, що там ночували (у столиці залишатися на ніч було небезпечно). Тож за вечірнім столом, як правило, збиралося тоді десь 15–20 людей. Ось, що пише у своїй книзі про той відрізок життя П. Скоропадського його наймолодша донька Олена: «Його щоденники повідомляють про незліченні зустрічі й відвідувачів. Саме в ці тижні батько був змушений займати-

838 - Там само. – С. 1–2.

839 - Пізніше виявилось, що М. Плечко був подвійним агентом, тобто перебував на службі ЦРУ і Гестапо. Згодом, як згадувала гетьманівна О. Отт-Скоропадська, він начебто якимось чином дістався до Швейцарії й там отруївся.

ся багатьма допомоговими акціями для українців, які втекли з загрожених тепер советами східних територій до Німеччини і просили батька про допомогу в німецьких установах. Батько не-втомно заступався за всіх. Завдяки його добрим, уже перевіре-ним протягом багатьох років зв'язкам із німецькими офіційни-ми інстанціями, він здебільшого таки міг надати їм допомогу. В щоденнику він повідомляє про найрізноманітніших людей, які відвідували його у Ваннзее, починаючи від маленької оstar-байтерки, аж до високих церковних достойників та поважних українських політиків»⁸⁴⁰. Водночас вже тривало збирання ва-ліз з архівом і документами, які переносилися до домашнього бункеру.

Б. Шемет, М. Пешехонова, Н. Пешехонова, М. Гаврусевич, І. Прісовський; О. Скоропадська, А. Стіфель, О. Арсен'єва (Ванзее, 1942 р.)

4 грудня 1944 р. П. Скоропадському вдалося поїхати до сім'ї в Баварію – в Оберстдорф, де його дружина Олександра зупинилася в домі своєї подруги дитинства (у «Гет-гаусі» О. Мордви-нової). Ось як сентимен-тально й зворушливо описав гетьман власні почуття у щоденнику у день свого від'їзду з Обер-стдорфа: «Вечорами я завжди подовгу сидів

разом з Аліною [Олександрою Скоропадською – П.Г.-Н.]. Ми ра-дилися, що робити далі. Життя таке складне, а майбутнє таке непривітне і сповнене страху. Найбільший біль для нас, що ми розділені, що тепер важко змінити. Я був у моєму житті завжди дуже легковажним і ніколи не думав про відносини між нами, Аліною і мною. Аліна моя кохана дружина, я люблю її, так буде завжди. Ми ніколи не розстанемось, а коли й розстанемось, то

840 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 415.

ненадовго, а потім усе буде, як раніше. Зараз мене не так сильно пригнічує жажливий страх, що наше життя не буде йти так гладко, як раніше, це не передчуття, що кінець уже близько. Ні, це бажання більше бути з нею, навіщо тільки ця розлука, мені вже не довго залишилось жити, мені 72 роки. Тому весь час мого перебування в Оберстдорфі в мене було почуття суму. Я не хотів ні на мить розлучатися з Аліною, хотів бути лише з нею, щоб не втратити ні хвилини перебування разом з нею перед довгою розлукою, сповненою непевності. Так, день за днем, непомітно минув цілий тиждень. В неділю, 16 грудня, о 6:25 вечора виїхав я з Оберстдорфа. Ніколи не забуду прощання з моєю любов'ю Аліною. Я стояв перед вікном у купе, вона на пероні. Я пригадав іще одне прощання в Харбіні під час японської війни, коли я приїхав на пару днів з фронту, щоб зустрітися з Аліною і раптом мене відкликали телеграмою назад на фронт. Тоді я теж прощався з нею, як тепер в Оберстдорфі. З тією різницею, що тоді ми були молодими і сповненими віри в наше щасливе майбутнє. А зараз я боюся за кожну крихту нашого спільного життя з моєю любов'ю дружиною. Вона була при прощанні сповнена такої ніжної любові і вдячності до мене. Хай її береже Бог, вона подарувала мені так багато щастя»⁸⁴¹. То було його останнє побачення з дружиною, сином і донькою.

До Ваннзее П. Скоропадський повернувся 18 грудня 1944 року. Донька Єлисавета у той час хворіла і потребувала операції, яку відклали на час після Різдвяних свят. Операція на апендицит їй згодом зробили у Потсдамі.

Останній Свят-Вечір 1944 р. й у своєму житті гетьман зустрів у Ваннзее з донькою Єлисаветою в оточенні нечисленних гостей скромно і невибагливо (серед присутніх також були Василь Кужім, Олександра Коростовець, Мефодій Гаврусевич, М. Плечко). О. Коростовець згадувала, що того дня, повертаючись з церковної служби, П. Скоропадський, перервавши мовчанку супутників, якимсь задумливо сказав: «Глибокі і мудрі слова: “Суєта суєт – все суєта!...” Та все ж якимось не віриться, що

841 - Там само. – С. 416.

П. Скоропадський, А. Шабуніна, М. Гаврусевич, Ліда
(остання зима у Ваннзее, 3 лютого 1945 р.)

мені – за сімдесят, що життя вже позаді мене, а здається – лише тепер починаю жити: стільки у мене плянів, стільки ще треба зробити для нашої України... У вільні хвилини я пишу щоденник, кінчив спогади дитинства, роки навчання, одруження, японську війну. Найцікавіше буде – війна 1914–18

років, формування українського корпусу, часи мого гетьмування... Дасть Бог, знайду час все це описати!...»⁸⁴². У той передріздвяний день гетьман ще встиг з головної телефонної станції Ваннзее здійснити замовлену ним розмову з дружиною...

Насувався нещадний 1945-й рік... У січні П. Скоропадський ще перебував у Ваннзее. Ще перед новорічними святами, 29 грудня 1944 р. П. Шандрук звернувся до наближеної до гетьмана особи (М. Калиновича) з запитом чи може він відвідати офіційно П. Скоропадського. Запит про цей візит П. Шандруком був узгоджений з А. Лівицьким, А. Мельником і С. Бандерою. 4 січня 1945 р. у садибі гетьмана в Ваннзее П. Шандрука зустрів Б. Гомзин, який провів і представив його П. Скоропадському. «Гетьман розпитував про моє життя під німецькою окупацією, – згадував П. Шандрук, – а потім підійшов до справи Українського національного комітету, висловлюючи переважно ті ж самі думки, що їх викладав полковник Гомзин, але він додав: «Я не можу погодитися підтримувати УНК під вашим керівництвом, тому за вами стоїть Андрій Миколайович (президент Лівицький), і тому політика комітету буде м'якою, якщо ж комітет очолю я,

842 - Коростовець О. Останнє Різдво Христове з ЯВПаном Гетьманом (Спогади) // За єдність нації. – 1955. – Ч. 1. – Січень. – С. 6.

ви отримаєте один з найвищих постів в армії”. Єдиним свідком розмови був полковник Гомзин»⁸⁴³.

Згодом, М. Королишин, який стверджував, що був присутній при цій зустрічі, написав, що П. Шандрук звернувся до П. Скоропадського по підтримку. Хоча гетьман й поставився до кандидата на голову УНК як до українського патріота, але все ж відмовив йому в допомозі. Причиною тому стало переконання П. Скоропадського, що «за Комітетом не стоїть українська сила, і Комітет комітетові не є рівний»⁸⁴⁴. М. Королишин стверджував, що П. Скоропадський тоді сказав особисто ген. П. Шандрукові: «Уважаю вас українським патріотом, але підтримки комітетові не дам». Секретар П. Скоропадського також додав міркування, що можна думати, що П. Шандрук признав гетьманові слушність після закінчення війни⁸⁴⁵.

Сам П. Шандрук потім з обуренням згадував, що коли історія УНР стала згодом предметом обговорення серед еміграційних груп, у Канаді прогетьманська газета «Український Робітник» 8 квітня 1949 р. опублікувала статтю за підписом “М.К.”, де було подано абсолютно неправдиву інтерпретацію тієї його розмови з гетьманом. «Метою статті “М.К.”, – вважав голова УНК, – було принизити Український національний комітет та мою роль, а також поставити гетьмана у незручне становище, так само як і полковника Гомзина, що був присутній при нашій розмові»⁸⁴⁶. П. Шандрук з

Павло Шандрук (1945 р.)

843 - Шандрук П. Сила доблесті. – К.: Вища школа, 1999. – С. 153.

844 - Королишин М. Діяльність Гетьмана Павла Скоропадського під час Другої світової війни (фрагменти спогадів) // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академпрес, 1993. – С. 268–269.

845 - Королишин М. За об'єднаний український провід // За всенародну єдність. У 110-річчя народження Гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення Гетьманства. Зустріч з Гетьманівною Оленою 12-го квітня 1980 р. – Торонто, 1983. – С. 144.

846 - Шандрук П. Сила доблесті. – К.: Вища школа, 1999. – С. 153.

цього приводу написав листа до Б. Гомзина, але той заявив про свій нейтралітет. Тоді П. Шандрук звернувся до відомого гетьманця В. Гришка й тоді той, разом з редактором газети, надрукували відповідне роз'яснення.

У лютому П. Скоропадський з найближчим оточенням вже перебрався до с. Меллінген поблизу Ваймара, де перебувала доволі поважна і вплива серед тамішньої української громади група гетьманців⁸⁴⁷. 10 лютого стало зрозумілим, що німецька влада остаточно визначилася з кандидатурою П. Шандрука на голову УНК, адже саме того дня він телеграмою викликав до Берліна своїх намічених співробітників, а вже 19 лютого у Ваймарі, в школі Гердера за присутності 16 осіб відбулося «засідання представників українських урядів та організацій» на чолі з К. Паньківським, на якому розглядалося питання «необхідности єдиної уніфікованої української репрезентації»⁸⁴⁸. Тоді ж учасники зборів визначили запросити на наступне засідання представників інших політичних кіл: від А. Лівіцького, А. Мельника, який на той час вже приїхав до Ваймару, С. Бандери та П. Скоропадського.

Кость Паньківський

З гетьманом К. Паньківський випадково зустрівся на одній з вулиць Ваймару й той, вислухавши повідомлення про вищевказану нараду, одразу ж призначив своїм представником на наступне засідання Бориса Гомзина⁸⁴⁹. Наступне засідання, яке розпочалося 22 лютого за участі Б. Гомзина, перервала повітряна тривога і бомбардування, а в подальшому такого зібрання вже не збирали, позаяк 23 лютого у Берліні дійшло до згоди між Г. Гіммлером та А. Розенбергом про створення Укра-

847 - На той час у Ваймарі та його околицях вже перебували С. Бандера (у Осмаштедті), А. Лівіцький, полк. М. Садовський, проф. В. Дубровський (у Грос-Обрінгені), а полк. А. Мельник оселився у Бад Кіссенгені.

848 - Паньківський В. Від Комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; – Торонто: Життя і Мислі, 1968. – С. 60.

849 - А. Лівіцький визначив своїми уповноваженими М. Садовського і Т. Олесіюка, а А. Мельник – М. Мушинського. Уповноваженого від С. Бандери не знайшлося, позаяк сам від уже виїхав з Ваймару у невідомому тоді напрямку.

їнського Національного Комітету з кандидатурою його очільництва ген. П. Шандруком.

Офіційне оформлення УНК відбулося 12 березня в Берліні при зустрічі А. Розенберга з П. Шандруком, після чого було повідомлено: «Райхсміністр Розенберг прийняв уповноваженого представника українських національних організацій, генерала Шандрука. Генерал Шандрук повідомив райхсміністра, в процесі докладного обміну думок, про заходи для координування усіх національних сил українського народу у великий фронт протибільшовицької боротьби»⁸⁵⁰. Того ж дня Альфред Розенберг нарешті повідомив членам Українського Національного Комітету:

«1) що німецький уряд визнає Український Національний Комітет як єдиного представника українського народу;

2) що Національний Комітет має право заступати своє розуміння майбутнього України і проголошувати його у своїх деклараціях і маніфестах.

При остаточному виясненні питання, як мають бути організовані українці, що борються у складі німецьких збройних сил, я обстоюватиму думку, щоб українські військові частини забрати разом в українську визвольну армію»⁸⁵¹.

Зі свого боку УНК визнало й Міністерство закордонних справ Райху в особі державного секретаря, барона Густава Адольфа Штеєнґрахта фон Мойлянд. Після цього без проволікань П. Шандрук приїхав до Ваймару. Від 12 по 14 березня 1945 р. у Ваймарі негайно відбулася низка нарад українських політиків⁸⁵², на яких А. Лівіцький пропонував на голову УНК

850 - *Ukrainer-Führer bei Rosenberg // Völkischer Beobachter (Kampfblatt der National-Sozialistischen Bewegung Grossdeutschlands)*. – 1945. – Mittwoch, 14. März.

851 - Колісник Р. Від дивізії «Таличина» до Української Національної Армії під командуванням генерала Павла Шандрука // *Вісті комбатанта*. – 1995. – Ч. 3. – С. 55.

852 - У нарадах взяли участь: П. Шандрук, В. Кубійович, О. Семененко, М. Лівіцький, К. Паньківський, В. Доленко, В. Дубровський, Ветухов, М. Лівіцький, М. Шлемкевич, А. Фіголь, Р. Голод, А. Мілянчик, Л. Вольфф, А. Бізанц. 15 березня після розмов з А. Лівіцьким у Ваймарі П. Шандрук заявив, що бере на себе головування в УНК, а А. Лівіцький своїм наказом підвищив Генштабу генерал-хорунжого П. Шандрука до Генштабу генерал-поручника, аби той був рівний рангом з російським ген. А. Власовим. До генерал-полковника було підвищено М. Омеляновича-Павленка і до генерал-хорунжого М. Садовського. Одночасно П. Шандрука було призначено командуючим Українською Національною Армією (УНА). 17 березня 1945 р. у Берліні президією УНК було схвалено тексти проєктів декларації та постанови про призначення зі свого боку П. Шандрука командуючим УНА.

ген. П. Шандрука, який й очолює цей Комітет 17 березня, а його заступниками стали В. Кубійович та О. Семененко, секретарем – П. Терещенко⁸⁵³.

П. Шандрук згадував, що хотів би уникнути небезпечного керування Комітетом, а коли стало відомо, що УНК засновано, від імені гетьмана його повідомили: П. Скоропадський видав наказ членам Гетьманського Руху про те, що вони вільні вступати або не вступати в УНК та його осередки, а також їм дозволяється вступати до лав Української [Національної] Армії⁸⁵⁴.

Водночас 15 березня 1945 р. П. Скоропадський доручив одному зі своїх наближених осіб – Іллі Сапізі – дістатись у зону дії англійської армії з тим, аби потім зв'язатися з Д. Скоропадським

Дмитро Грищинський, Павло Скоропадський та Єлисавета Скоропадська (Ваймар, залізничний вокзал, березень 1945 р.)

та передати йому, щоб «доложив усіх зусиль для врятування українців без різниці їх політичних переконань». «Наша сила, – наголошував гетьман, – в наших українських людях. Виживуть вони – постане Україна!». У Лондоні Данило Скоропадський домігся, щоб вояки Української Національної Армії (I-а дивізія УНА) були інтерновані в англо-американську зону окупації й не потрапили до рук радянців.

П. Скоропадський з Єлисаветою та Оленою й із залишками свого оточення виїхав з Ваннзее у Берлін вантажівкою 6 лютого 1945 р., а звідти потягом до Ваймару. Його великий політичний архів, який ще залишився в Берліні, був спалений, адже забра-

853 - Шандрук П. Українська Національна Армія // Сурмач. – 1995. – № 1–4. – С. 7.

854 - Шандрук П. Сила доблесті. – К.: Вища школа, 1999. – С. 153.

ти його з собою було неможливо. Після кількаденного перепочинку у Ваймарі подорожні попрямували до Меллінгену, що за 10 км звідти, де на них очікувала приготовлена квартира. «Наша житлова кімната, планована під спальню, була перетворена на приймальню, – згадувала гетьманівна Олена. – Ми поставили свої ліжка одне біля одного попід стіною і влаштували біля пічки куточок для сидіння, де батько міг вільно приймати людей. Але щоб їх усіх ще й годувати, як ми звикли у Ваннзее, і Лілі, й няня категорично відмовились. Люди мусили харчуватися самі у двох місцевих ресторанчиках. Але як приймальню батька приміщення використовували протягом усього його перебування в Меллінгені, оскільки там він міг довірочно порозмовляти зі своїми відвідувачами. Оскільки Ара [Коростовець] і я залишалися в Меллінгені всього на кілька ночей, там було достатньо місця. Батько планував організувати у Ваймарі тимчасовий Гетьманський центр. Він хотів перенести його пізніше з Оберстдорфа ближче до Мюнхена чи Аугсбурга. Адже в лютому 1945 ще було нітрохи неясно, як проходитимуть фронти»⁸⁵⁵.

Тим часом на засіданні СГД у Меллінгені 29 березня 1945 р. П. Скоропадський виступив з промовою, яка виявиться останнім публічним виступом у його житті. У цій своїй останній промові гетьман торкнувся багатьох важливих і важких питань й, зокрема, сказав наступне (подається у повному обсязі):

«Високоповажані Пані й Панове!

Я щасливий, що маю можливість висловити Вам мій погляд на наше сучасне становище і в загальних рисах вказати на те, що нам слід робити.

Безперечно, не чекайте від мене багато.

Не слід забувати, що загальний теперішній політичний стан до краю скомплікований. З другого боку – час воєнний, коли треба вміти тримати язик за зубами. Але все ж таки багато про що можна поговорити.

Декілька місяців тому я мріяв про повне об'єднання всього Українства і створення Української Національної Армії.

855 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 170–171.

Привід так думати я мав тому, що і серед німців, у всіх вищих урядових колах, і серед нашого громадянства кружляли думки, що слід створити всеоб'єднуючий Український Національний Комітет. Ця думка, цей проект мені дуже подобалися, бо в теперішньому катастрофічному стані, в якому знаходиться Українство, що живе під тиском всеможливих ворожих сил, єдине, що могло б надати нам сили, єдине, що могло б і духово піднести Українство, єдине, що могло б влити в Українство бадьорість і віру в своє будуче, – це якраз створення Українського Національного Комітету.

Якого? В цьому все питання! Комітет Комітетові різниця.

Всупереч може інтересам нашим чисто Гетьманським, я думав, що мені треба взятися за створення Комітету, але ставши не на ґрунт інтересів виключно Гетьманського Руху, а взявши справу ширше, висуваючи в дану, таку загрозливу хвилю, лише такі питання, які мають загальне українське значення, забувши всякі партійні та групові інтереси.

Я думав, хоч це мені було і дуже тяжко, що я особисто повинен стати на чолі Комітету, бо я найстарший, та й з військового боку має вагу те, що я командував великими самостійними військовими формаціями, бо я маю досить потрібних для такого діла зв'язків, нарешті – тому, що я мав відвагу думати, що відповідні люди, на основі мого минулого, повірять мені, що я заходився коло цього не для того, щоб дістати мойому Рухові, чи для мене особисто печене, що роблю це виключно в інтересах всеукраїнських, притягаючи до співпраці людей різних угруповань, різних поглядів, різних станів.

Деякі поважні німецькі урядові кола вважали також, що я повинен взятися за це діло і попросили мене дати їм проект, в якому розглядалася б вся справа. Я такий проект склав; в ньому старався як можна більш упростити діло і старався нашим господам – німцям ставити якнайменше вимог. Я старався від німців одержати хоча б той мінімум умовин, які давали б нам надію, що при праці за тих умовин ми зможемо створити серйозне діло на користь і Україні і Німеччині.

Переговори тягнулися довго з перемінними для мене надіями на те, що все вийде так, як я хочу, і з розчаруваннями, коли я бачив, що діло гине. Нарешті, я прийшов до переконання, що нічого путнього з того не вийде. Я це одверто і сміливо висловив і своїм і чужим.

Не можна мені, в дану хвилину знайомити Вас, Панове, з деталями переговорів, та й це, власне кажучи, і не потрібно. Я не хочу вносити розгاردіаш в Українство.

Я Вам скажу лише свій погляд, що я його обґрунтував, співпрацюючи тісно з людьми інших угруповань. Я нікого не обвинувачую, але кажу відверто, на тих принципах, що їх тепер провадять українські політичні чинники, що офіційно признані, об'єднатися для тісної співпраці не можна. Може декому це здається з мого боку майже злочином. Я вважаю, що ні, треба небезпеці дивитись просто в очі, а не займатися замащуванням наших ран всякими слабенькими мастями. Ми живемо в неймовірно відповідальний час. Будуче покоління, може, буде згадувати наші імена з любов'ю і пошаною, а може, буде проклинати нас, вважаючи нас за людей, що не змогли підвестися в такий страшний час понад виключним переслідуванням своїх власних дрібних інтересів.

Те, що я хотів створити, не вдалося. В цьому ми мусимо обвинувачувати самих себе. Скаржитися, що німці нам не дали того, чи іншого, не доводиться. Ми не зуміли, тісно і чесно об'єднаними, стати перед німцями і подати їм наші прохання для розрішення; у нас не було справжньої єдності, тому ми повинні мовчати і встановити, що такий факт існує і думати над тим, щоб у будуччині зробити так, щоб цього не було.

Німеччина переживає страшний час. Для нас небезпека надзвичайна, бо наш найлютіший ворог зі Сходу – большевики – наступає і багатьом з наших людей, що жили в бувшій Польщі і в Східній Німеччині, довелося покинути свої, з таким трудом насиджені місця, покинути все своє майно, що з таким трудом за останні роки було придбане, тікати знову в невідому далечінь. Багато з наших гетьманців не встигли виїхати і залиши-

Павло Скоропадський, Дмитро Гришинський, Єлисавета Скоропадська, Олена Скоропадська, няня Анна Шабуніна на залізничному вокзалі м. Ваймар (березень 1945 р.)

лися в терені, зайнятому більшовиками. Яка їх доля, я не знаю. Чому так сталося, не час і не місце тепер на цьому зупинятися. Я так само, як і Ви, в цьому не сумніваюся, бажаю, щоб Німеччина викинула більшовиків за свої кордони. Мені тяжко стає, коли подумаю – що ми не приймаємо участі в цій збройній боротьбі, що нам не дали можливості захищати і відбудувати нашу Батьківщину. Але все це вже історія...

Нам треба признати лише факт, що більшовики після тих неймовірних перемог, що вони їх здобули, ніколи не були такі сильні і духово і фізично, як тепер, але, Панове, ця сила їх, як примара, і успіхи їх можуть раптом обернутися в поразки. Нарід український і нарід російський стогнуть, як і раніш, під ярмом більшовицького насильства. Вони не примирилися з цим режимом, вони його мусять терпіти, але ніколи він не зможе на стало запанувати в Україні і Великоросії. Сили внутрішні і зовнішні, що діють в напрямку зміцнення його, будуть усунені, і у кінцевому висліді і нарід український і нарід російський бу-

дуть від большевиків звільнені. Ці перемоги большевиків, про які я казав вище, може, є останніми конвульсіями, перед тим, щоб їм впасти. Історія на теперішньому стані речей не спиниться. Те становище, що ми тепер його переживаємо, це лише сумний епізод у нашій історії. Для нас, в цю тяжку хвилину, що її ми переживаємо, дуже і дуже важливо це зрозуміти. Під тиском подій може статися, що між нами знайдуться люди, що будуть плакатися: “все пропало!”... “Яка там може бути Україна!”... “Большевики всесильні!”... “Треба жити, а для цього треба нам принатуритися!”... Та, такі люди вже є, декого з них я вже зустрічав; напевно дехто з них вже сховав усе, що вказує на їх приналежність до Гетьманського Руху. Хай такі люди з таким способом думання від нас відійдуть. Таких людей здорова маса гетьманців повинна відкидати, бо такі люди – це одна ганьба.

Але найцікавіше те, що досвід показав, що якраз такі люди, що і сюди і туди, якраз це ті, що в першу чергу безславно гинуть.

Хай вони над тим призадумуються!

Панове, в масі нашій ми такими не будемо; щоб не трапилося, ми залишимося вірними нашій основній меті, нашому основному завданню – створення при всіх умовах Самостійної Гетьманської Української Держави.

Хай буде нам тяжко. Хай, може, в критичний момент доведеться нам і ховатися, але віра в нашу Ідею і порив до чину для реалізації цієї Ідеї повинен в такі часи десятикратною енергією жити в наших серцях і при кожній нагоді виявлятися в чині. Зрозумійте, що не тільки примирення з большевиками не може бути, але не може бути і відмови від дальшої боротьби проти них. Бо большевизм це щось гірше від рабства, не лише фізичного, але – що найголовніше – духового. Вам отруюють Вашу душу і насаджують замість неї грамофон з плитами з марксівською ідеологією. Все це брехливе, все неприродне, все пристосоване до того, щоб з вільної людини зробити жалюгідного раба, який буде все своє життя працювати для якихось цілей, що нічого спільного не мають ані з ним самим, ані з його Батьківщиною.

В першу чергу, Панове, щоб не трапилось, тримайтесь нашого об'єднання і всюди, куди би доля не кинула нас, негайно ж шукайте людей зі співзвучними нам поглядами, шукайте симпатиків Гетьманської Ідеї, створюйте об'єднання місцевих організацій! Зв'язуйтеся з Центром! До останньої хвилини він буде працювати, а коли, може на час примушений буде сховатися, то лише для того, щоб знайти нове місце, де він міг би знову свою діяльність продовжувати.

Павло Скоропадський
(Меллінген, березень 1945 р.)⁸⁵⁶

Будьте жертвенні! Центр може працювати лише при умові, що в нього будуть якісь засоби. Легко може так статися, що інших грошей, крім тих, що ви будете давати, не буде. Тому, Панове, організуйте, де б ви не були, правильний збір і надсилку до Центру ваших вкладок. Тут, власне кажучи, питання труднощів не в грошах, бо вкладки не великі, але в тому, щоб ці вкладки своєчасно вносити і турбуватися, щоб ці гроші належним найкращим способом дійшли до Центру.

Нарешті, найголовніше: Не підпадайте на дусі! Безмежно вірте, що ми все витримаємо і що Україна, без огляду на неймовірні труднощі, які на нашу долю припадають, повстане.

Тепер скажу вам, як повинен розуміти Центр своє завдання. Ви повинні це знати. Це дуже важно, щоб не було непорозуміння між деким з-поміж вас і Центром. У цьому відношенні дуже багато різниць у поглядах поміж вами. Цього не повинно бути! Отже, в загальному розумінні – Центр уважає за своє основне завдання працю на терені політичній; його мета – досягнення таких умовин, при яких могла би створитися Самостійна Укра-

856 - ЦДІАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 3059, арк. 13.

їнська Гетьманська Держава. Це є його основна праця. Все, що має для досягнення цієї мети значення, входить в обсяг його праці. На Центрі безперечно відбивається моя особистість: це значить, що в загальних рисах, в способах діяння маю я впливати. Тому хочу, щоб ви знали раз на завжди, хто і що я.

Я не вірю в те, що можна щонебудь у цих галузях зробити дійсно серйозного всякою дрібною кон'юнктурною політикою. Я не вірю в те, щоб наш Центр зміг придбати значення в масах, в народі, коли б він не стояв на ґрунті захисту суто українських інтересів і сміливо захищав ці інтереси, а головне я не вірю, щоб Центр зміг придбати повагу, коли б вся його діяльність не носила в собі принципу чести, принципу правди, принципу самоповаги. Це шлях тернистий, але вірний; я ним йшов і йду далі. Тому, Панове, ті, що думають, що можна чогось досягнути всякими дрібненькими комбінаціями, дешевою фразеологією, і скажу прямо, брехнею, хай такі люди шукають собі іншої ідеології і відійдуть від Гетьманського Руху.

Є голоси поміж вами, що кажуть: Гетьман не повинен сам вести діло. Гетьман повинен так зробити, щоб одна людина за його вибором, чи колегія людей, також за його вибором, все робила і доповідала Гетьманові, бо інакше все це принижує Гетьмана. Заявляю Вам, раз на завжди, я згоджуюся з цими думками, я цього і сам хочу, але цього не досить. Я повинен знайти людину, якій я зміг би передати все діло. І моє нещастя в тому, що такої людини я досі не знайшов. Це не значить, що ті люди, яких я висував і готував на це відповідальне місце були люди нікчемні. Ні, у всіх них я находив багато якостей, але не було, і досі я не бачу, повного комплексу тих якостей, які дали б мені право зменшити мою працю, передавши більшість відділів цієї праці в руки однієї людини, яку б я вибрав. Мені писали на цю тему і наші Гетьманці. Хай вони не ображаються, коли я їх листи назову несерйозними і з додатком наївності, бо всі ті поради, що вони їх дають, вони дають з неймовірною легкістю; все те, що вони мені пишуть, не глибоко продумано, не вистраждано. Наприклад, рекомендують мені людину, якою я давно вже

цікавлюся і знаю до найменших деталей, що вона не підходить; або вони рекомендують людину, яка, може, для громадського життя і дуже симпатична але не має тих прикмет, які потрібні для ведення такого важкого діла, як те, що я його мав би йому пропонувати. Вірте мені, Панове, я дуже хотів би бути вільнішим і при першій нагоді це зроблю, але тоді, коли зі спокійним сумлінням зможу це зробити. У всякому разі я вважаю, що одним із завдань Центру – це старатися розвивати в наших людей на периферії ініціативу, самодіяльність: без цього Рух наш не зможе розвиватися. Правда, Центр повинен давати основні директиви, і правда, що за останній час він їх не завжди давав, хоч такі факти були рідко. Всякий здоровий почин Центр буде вітати і допомагати, коли він це зможе, але щоб цей почин не йшов в розріз з основною директивою.

Отже – основне завдання це політична праця, але Центр не повинен відмовлятися взяти на себе і почину праці харитативної і взагалі в праці, яка може чимсь допомогти нашим людям. Він повинен цю працю вести, але неправильно, коли є голоси поміж гетьманцями, які нарікають на Центр, що він їм і того не зробив, і іншого не придбав. Це неправильно. Центр іноді сам знаходиться в дуже важкому становищі і часто буває, що він не може допомогти. Тому такі нарікання людей, які не знають дійсного стану речей, просто неоправдані.

В теперішню тяжку хвилину найважливіше завдання Центру – це зберегти ядро людей, відданих нашій Ідеї, зберегти цю Ідею в чистоті, старатися всіма силами оберігати наших людей від розкладу і не загубити пориву до чину. Центр буде це робити.

Центр тепер старається розвинути число наших філій і міцно зв'язати всі ці філії працею самого Центру.

У нас є вже кілька філій, які працюють нормально вже на нових місцях. Їх буде в скорому часі значно більше.

Сам Центр ще не зміг осісти остаточно. Це залежить від багатьох політичних причин, які не змогли бути ще з'ясовані. Але це станеться в скорому часі.

На цих днях я отримав відомості, що генерал Шандрук з благословення німецької влади став на чолі Українського Національного Комітету. Як я ставлюся до особи генерала Шандрука, відомо і німцям, і вам. Думаю, що недалеке будуче покаже, чи я прав був, чи ні. У всякому разі, Панове, я хочу, щоб ви знали мій погляд. Я ні в якому разі не хотів би, щоб можна було запідозривати нас в тому, що Гетьманський Рух займається саботажем. Ні в якому разі! Коли ген. Шандрук запросить когось з вас на службу, Ваша особиста справа іти, чи не йти. Гетьманський Центр дає вам

Павло Шандрук

на це розрешення, але Гетьманський Центр не хоче брати на себе відповідальності за працю генерала Шандрука. Це ясно.

Кінчаю: Перестерігаю Вас, Дорогі Панове, перед зневірою, розпачем і безпорадною метушнею. Кажуть, що хто у хвилину небезпеки заметушився, той пропав. Хто сильний буде духом, той не пропаде.

Я вірю в творчий Дух Українського Народу. Я вірю, що які б іспити йому Господь не надіслав, він це витримає. Я вірю, що Україна нарешті буде вільною!

Слава Україні!».

Гетьманівна Єлисавета, що записала цю промову й згодом надала її до редакції гетьманського часопису «Батьківщина», засвідчувала, що «Батько говорив добре і запально... Текст промови Батько передав до Праги і там вона мала бути розповсюджена. На жаль, це не сталось, було запізно». Як виявилось, ця промова стала останньою в житті П. Скоропадського й, відтак, стала свого роду його заповітом...

Борис Гомзин

14 лютого 1945 р. гетьманівна Олена виїхала до Вюрцбурга (до Ерфурта її супроводжував Д. Грищинський). Гетьман з іншою донькою Єлисаветою залишалися у Меллінгені й Ваймарі майже два місяці, а в березні 1945 р. навіть ще раз поїхав до Берліна. Так, зокрема, 15 березня 1945 р. у Берліні П. Скоропадський доручив І. Сапізі дістатися в сферу діяльності англійської армії й там зв'язатися з гетьманичем Данилом. І. Сапіга мав передати Д. Скоропадському завдання від батька, щоб він доклав усіх зусиль для врятування українців без різниці їхніх політичних переконань і щоб звернув увагу на фізичне збереження українців, позаяк якщо виживуть українці, то й повстане Україна. При наближенні східного фронту П. Скоропадський вирішив остаточно залишити німецьку столицю.

Виїхав він з Берліна 7 квітня 1945 р., знов направляючись у Ваймар, що в Тюрингії, куди була перенесена резиденція гетьманців⁸⁵⁷. Та, попри програваний перебіг війни, українці все ще були змушені рахуватися з німецькими установами та їхніми розпорядженнями.

Отже з Ваймара П. Скоропадський планував дістатися до Оберстдорфа, що знаходився біля швейцарського кордону. Саме туди, у безпечніше місце, подалі від фронту, відправив гетьман свою родину. У Меллінгені, з огляду на непевність часу, П. Скоропадський призначив начальника Союзу Гетьманців-Державників Бориса Гомзина своїм заступником у провіді Гетьманського Руху і регентом свого сина гетьманича Данила⁸⁵⁸.

857 - Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2013. – С. 171.

858 - Давиденко В. Борис Гомзин // Свобода. – 1962. – ч. 177. – 15 вересня. – С. 3; Український Літопис. – 1947. – Ч. 7–8. – С. 1.

Посаду регента Б. Гомзин зберігав до передачі її гетьмановій Олександрі Скоропадській⁸⁵⁹. Днів за десять до від'їзду з Меллінгену П. Скоропадський відіслав М. Габрусевича до Праги з різними дорученнями, звідки той мав повернутися вже до Пеля і там зустрітися з подорожніми. У той час гетьмана супроводжували його донька Єлисавета, няня Шабуніна, Грищинський, Плечко, Королишин з дружиною, Ключковський, Горобців, Добровольський та Гаврусевич. Утім, прагнучи дістатися Регенсбургу автом, виявилось, що вантажівка мала змогу підвезти лише чотирьох осіб з обмеженою кількістю речей.

8 квітня, виїхавши з села Меллінген, що поблизу з Ваймаром, разом з донькою Єлисаветою, старенькою нянею родини Анною Шабуніною та ад'ютантом Дмитром Грищинським, в дорозі гетьман на деякий час затримався, бо мав намір зустрітися з однією особою, що була послана ним у важливих справах. З Меллінгена і з Ваймара потяги вже не ходили. Старою автівкою вони за більш як 12 годин 9 квітня доїхали лише до м. Пель у 2-х км від с. Якота, поблизу Плауена. Там їх мали наздогнати Плечко і Королишин, позаяк у цьому містечку довелося застрягти на багато днів, оскільки саме на час їхнього прибуття

859 - Борис Володимирович Гомзин (7 (20) червня 1887, хутір поблизу м. Саврань – 15 листопада 1965, Берлін) – український військовик, політик, поет, прозаїк, драматург, публіцист, фейлетоніст, філософ, підполковник Армії УНР, полковник, один з найближчих соратників гетьмана П. Скоропадського в еміграції. Походив з дворян Санкт-Петербурзької губ., що мали великі маєтки у Балтському пов. Подільської губ. Народився на хуторі поблизу містечка Саврань Балтського повіту Подільської губ. (нині Одеської обл.). Греко-католик за віросповіданням. Закінчив Єлисаветградську класичну гімназію (1905). Навчався у Новоросійському університеті в Одесі, проте залишив його і закінчив Єлисаветградське військове кіннотне училище (1908) у ранзі корнета. Служив корнетом до 9-го гусарського Київського полку (Васильків). Воював у роки Першої світової війни. Від 3 листопада 1914 р. – командир ескадрону 5-го запасного кіннотного полку (Балаклія). Від 14 червня 1915 р. – штабс-ротмістр. Від листопада 1917 р. – командир українізованого 5-го запасного кіннотного полку. Після захоплення Балаклії більшовиками та розформування полку у січні 1918 р. виїхав до Полтави, де вступив до куреня Червоних гайдамаків Гайдамацького Коша Слобідської України. Від квітня 1918 р. – ад'ютант коменданта Харкова. Від липня 1918 р. – начальник канцелярії коменданта Харкова. Від січня 1919 р. – начальник оперативної частини штабу Правобережного фронту Дієвої армії УНР. З травня 1919 р. – старшина для доручень при Військовому міністерстві УНР. З липня 1919 р. – помічник командира 1-го пішого рекрутського полку Дієвої армії УНР. Від квітня 1920 р. – командир кіннотного дивізіону 6-ї Січової дивізії Армії УНР. З 23 червня 1920 р. – помічник начальника розвідного відділу Генерального штабу УНР. Від 1921 р. – віце-директор Політичного департаменту МВС УНР й, водночас, в. о. начальника Відділу зв'язку з повстанцями в Україні. Від 1923 р. жив на еміграції у Львові (Річ Посполита), згодом перебрався до Чехо-Словаччини. У 1925 р. долучився до Гетьманського Руху, був його чільним діячем. Був керівником Союзу Гетьманців-Державників у Чехо-Словаччині. Навчався на історико-філологічному відділі Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова (Прага). Працював асистентом кафедри історії української літератури, потім редактором журналу «Студент». У 1938 р. переїхав до Берліна, на певний очолив місцеву Українську Громаду, до 1945 року виконував функції начальника Союзу Гетьманців-Державників і редагував журнал «Нація в Поході». 8 квітня 1945 р. був призначений заступником П. Скоропадського і регентом до часу, коли провід Гетьманського Руху перейняла вдова покійного гетьмана. Автор численних поезій, статей та спогадів. Помер 15 листопада 1965 р. у Берліні.

Пляуен разом з його вокзалом був сильно розбомбардований і все залізничне сполучення перерване. Подорожнім пощастило зупинитися у давньому замку родини Боденгайзен, де була розквартирована школа гітлерюгенду, яка займала всі вищі поверхи. З речей у гетьмана та його оточення було лише те, що кожен змін нести сам, включно з досить важким архівом, канцелярією, друкарськими машинками тощо. Більшу ж частину речей, що залишилися у Меллінгені, гетьманці Добровольський та Горобців мали розділити і відвезти частину до місцевого пастора, а іншу частину – до пекаря Блумгарта, де мешкав Горобців з дружиною⁸⁶⁰. У Пелі П. Скоропадський сказав гетьманівні Єлисаветі, що мав намір zorganizувати новий Гетьманський Центр в Авґсбурґу або ж у Мюнхені, де при ньому обов'язково мала б перебувати й вона, а невдовзі передати справи верховного керівника Гетьманським Рухом синові Данилові⁸⁶¹.

За кілька днів, так і не дочекавшись Королишиних і Плечка, подорожні у п'ятницю 13 квітня⁸⁶² пішки з візками вирушили з Пелю до м. Сірав, шлях між якими складав тоді близько 18 кілометрів⁸⁶³. Невдовзі напрямом шляху звернули на Плавен-Вест, сподіваючися пересісти на залізничний потяг. На привалах та перепочинках, як згадувала гетьманівна Єлисавета, П. Скоропадський часто говорив про сім'ю, про українську справу, у яку збирався поринути з новими силами разом з сином Данилом після нетривалого відпочинку в Оберстдорфі. «Одного вечора багато Він говорив про Данила, казав, як тяжко не бачити його всі ці 6 років. Сказав: – Я так мрію його побачити в скорому часі. Я так хотів би передати йому ведення всіх справ гетьманського руху. Він має багато якостей, яких я не маю. Він буде кращим організатором. Я хотів би стояти в стороні й лиш помагати йому порадами й досвідом» – пригадувала Є. Скоропадська у 1946 році⁸⁶⁴.

860 - Скоропадська Є. Останні дні мого батька. Споми́ни // Державницька думка. – 1952. – Ч. 6. – С. 15–16.

861 - Там само. – С. 19–21.

862 - 12 квітня 1945 р. П. Скоропадський зробив свій останній у житті запис у щоденникові.

863 - Скоропадська-Кужім Є. Останні дні мого батька. Споми́ни // Державницька думка. – 1952. – Ч. 7–8. – С. 32.

864 - Останні дні Гетьмана Павла Скоропадського. Його смерть і похорон. В перші роковини 28.IV.1945. –

У Плавен-Весті ввечері їм вдалося сісти на потяг і на ранок добратися до Франценсбаду. З Франценсбаду до Егера вони були змушені знову цілими годинами йти пішки під дощем і вітром. Прямувати через Нюрнберг та Авґсбург було вже неможливо, тож шлях проліг 14 квітня гаком на Візав потягом через Еґґер та Регенсбург. В передмісті Егера вони змушені були просидіти цілий день на пероні, аж поки нарешті вночі не залізли через розбите вікно у потяг до Регенсбурга. П. Скоропадський хотів їхати через Мюнхен до Оберстдорфа, але позаяк прямого сполучення з Мюнхеном не було, слід було дістатися Платтлінга і там пересідати в інший потяг. Звідти мала статися ще одна пересадка в Мюльдорфі, або в Розенгаймі, а там вже до Мюнхена й Оберстдорфа – рукою подати...

У суботу 15 квітня ввечері подорожуючі дісталися міста Платтлінга, що в південній Баварії. Там сталася вимушена зупинка й тільки наступного дня можна було продовжити поїздки. Заночували усі на траві перед самим залізничним вокзалом. Молодшої гетьманівни Олени з ними вже не було, вона перебувала в той час окремо від родини біля Вюрцбурга.

Наступного дня, 16 квітня вони вже знаходилися у потязі, коли пролунала сирена тривоги через бомбовий наліт авіації союзників з антигітлерівської коаліції. Д. Грищинський хотів залишитися у потязі коло речей, та гетьман не дозволив й було вирішено покинути потяг усім разом. У

Вокзал станції Платтлінг після бомбардування
16 квітня 1945 р.

Гетьмана були в руках дві валізки: одна – з документами, інша – з подорожніми речами. Гетьманівна несла батьків портфель. Переляканий натовп потягнув гетьмана та його супроводжуючих до вокзалу. Через наглий приліт бомбардувальників до

бункера вже неможливо було дістатися – надто далеко, та ще й треба перебігти зовсім відкриту площу. Врешті усі зупинилися під зовнішньою стіною будинку, між дверима і вікнами, щоби у разі потреби встигнути відбігти. Кругом лунали оглушливі вибухи. Від прямого попадання бомб стали валитися стіни вокзального будинку. Разом з дахом було знесено верхні поверхи. Стіна, під якою стояв гетьман зі своїми супутниками, була ще ціла, але від чергового вибуху страшної сили повалилася й зовнішня стіна. Та всі були цілі й обтріпувалися від цегляного пилу й перечікували бомбардування далі.

Скільки ще часу тривало бомбове пекло, гетьманівна згадати не могла: опритомніла вона аж у лікарні в Деггендорфі, за 12 км від Платтлінга, куди перевезли постраждалих. У няні Анни Шабуніної були обпечені руки та обличчя, але, на щастя, обійшлося без важких ушкоджень. І все ж старенька пожила після катастрофи недовго – через місяць у тому ж шпиталі вона померла від запалення легенів. У гетьманівни Єлисавети, як показало обстеження, було виявлено перелом перенісся, а також декілька тріщин черепа. Утім стан її здоров'я покращувався з кожним днем і вже на шостий день вона, тримаючись за стіни, прийшла сама до кімнати, де знаходився батько-гетьман. Найбільше постраждав П. Скоропадський, у якого були здебільшого рани від опіків: обпеченою була ліва сторона голови, найглибша рана знаходилася під лівим оком, а менші – між носом і вустами. Ад'ютант Д. Грищинський не дістав жодних ушкоджень. З часом він відкопав усі приватні речі, а також валізку з документами й доставив їх гетьманові в лікарню до Меттена⁸⁶⁵.

24 квітня 1945 р. Д. Грищинський перевіз гетьмана, гетьманівну та няню до іншого шпиталю в Деггендорфі. Тут головний лікар знайшов можливість надати потерпілим спільну кімнату. Є. Скоропадська згадувала про стан батька: «Половина голови в Його була забінтована, але по тій стороні, що була вільна, особливо по виразу ока, я побачила, що Він дуже тяжко хворий. З

865 - Докладніше про ці дні дивіться у спогадах гетьманівни Єлисавети: Кужім-Скоропадська Є. Від 8 до 28 квітня 1945 року. (З Меллінгена до Меттена) // Скоропадський П. Спогади. – Київ; – Філадельфія, 1995. – С. 422–460.

таблички на ліжку я вчитала, що він має гарячку, щодня 39 і більше. Він мене пізнав, але Йому було тяжко говорити. Він сказав: “Для мене так тяжко, що я втягнув і Тебе в цю історію. Я так цього не хотів”. Я йому сказала: “Ти не турбуйся, мені цілком добре, я майже здорова”. Він сказав: “У мене зараз момент безсилля. Ти мусиш сама тепер організувати нашу дальшу подорож і взагалі перебрати на себе листування з нашими людьми. Хай прийдуть сюди нам тут допомагати”»⁸⁶⁶. Та невдовзі почалися приступи марева, коли гетьман вже не впізнавав свою доньку. Одного разу він назвав її іменем своєї дружини й промовляв: «Аліно, Аліно. Ти прийшла до мене! І Ви всі, мої дорогі діти, як це Ви так таємниче всі прийшли до мене!»⁸⁶⁷. Йому ставало все гірше, серце слабло, і лікарі робили впорскування камфори.

Тоді ж, позаяк фронт нестримно просувався на захід, містечко Деггендорф невдовзі було оголошене німецькою твердинею, а населення, в тому числі й хворих зі шпиталю, було евакуйовано до Меттена, що неподалік від Деггендорфа⁸⁶⁸. Тим часом американські війська швидко наближалися й німецька влада вирішила, що місто мають захищати усі – і військові, і цивільне населення. Почали будувати барикади⁸⁶⁹. У Меттені в лікарні бенедиктинського чоловічого монастиря стан здоров'я гетьмана П. Скоропадського катастрофічно погіршився. Він вже нікого не впізнавав, навіть рідко приходив до притомності.

Лікарня бенедиктинського чоловічого монастиря у м. Меттен, де помер П. Скоропадський (світлина 1940-х років)

866 - Останні дні Гетьмана Павла Скоропадського. Його смерть і похорон. В перші роковини 28.IV.1945. – 28.IV.1946. // Український Літопис. – 1946. – Ч. 6. – С. 1.

867 - Там само.

868 - Онуфрив Г. Остання подорож Гетьмана // Онуфрив Г. Спонука до чину. – Львів: Каменяр, 1996. – С. 16.

869 - Д. Гришинський жив у Платтлінгу, позаяк не хотів кинути усі речі напризволяще. Утім він приходив кожних два дні, а іноді й щодня у Деггендорф, а потім й у Меттен до Скоропадських, долаючи по багноті пішки відстань у 15 кілометрів.

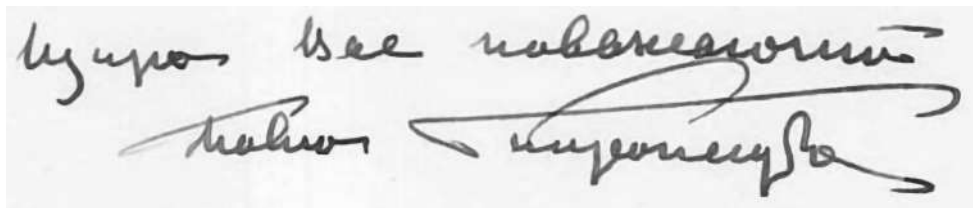
Вже під вечір 23 квітня стало зрозумілим, що гетьман доживає свої останні години. О 4-й годині ранку 26 квітня 1945 р. Павло Скоропадський помер.

Увечері 26 квітня до міста увійшли американці. Наступного дня Єлисавета Павлівна все ще безрезультатно продовжувала розшуки труни і священника. Похорон мав відбутися 28 квітня, позаяк сестри в шпиталі казали, що далі тримати тіло в каплиці не можна. Неможливо було щось зробити, тим паче, що виходити на вулицю було дозволено тільки до 4 години пополудні. Не вважаючи на усі заборони, гетьманівна вийшла з лікарні вранці 28 квітня. Усюди було повно вояків, везли танки, авта, кулемети. Є. Скоропадську кілька разів зупиняв патруль, проте завдяки її знанню англійської вона могла пояснити причину свого блукання містом.

Вранці ж 28 квітня на цвинтарі тіло гетьмана П. Скоропадського лежало без труни на ношах й грабарі вже копали могилу. Тоді ж гетьманівна попросила їх зачекати допоки вона не знайде труни й священника, а сама попрямувала до католицького “пфарамту”. Там їй довелося три години вичікувати, доки не надійшли двоє священників. Один з них звернувся до неї українською, мовляв, що одна жінка сказала йому, що на нього чекає українка. Це був греко-католицький священник отець Григорій Онуфрів. Його попрохала Єлисавета Павлівна поховати її батька. Спочатку священник вагався і сказав, що не знає, чи можна буде це зробити, адже небіжчик був православним, а потім запитав: «А хто Ваш Батько?». Коли ж почув у відповідь: «Гетьман Павло Скоропадський, я Його дочка», – був вражений трагічністю події й заявив: «Я Його поховаю, це для мене велика честь»⁸⁷⁰. Довідавшись, що труни ще немає, він взявся добути труну, але в той мент, як вони обое входили до цвинтаря, вже принесено було труну. Простеньку дерев'яну труну, пофарбовану чорною фарбою, нашвидко зробили в монастирській столярні. В ній були лише стружки, але о. Г. Онуфрів приніс великий

870 - Останні дні Гетьмана Павла Скоропадського. Його смерть і похорон. В перші роковини 28.IV.1945. – 28.IV.1946. // Український Літопис. – 1946. – Ч. 6. – С. 1.

сувій сірого українського полотна й ще шматок менший білого. Тіло поклали на сіре полотно й прикрили білим полотном.

A photograph of a handwritten signature in Cyrillic script, which reads "Павло Скоропадський" (Pavlo Skoropadskyi). The signature is written in dark ink on a light-colored background.

Авторграф Павла Скоропадського

Гетьмана П. Скоропадського було поховано 28 квітня 1945 р. на монастирському цвинтарі у Меттені. На похороні гетьмана України були присутніми лише двоє: донька Єлисавета та греко-католицький священник отець Г. Онуфрів, який о другій годині дня й розпочав здійснення обряду погребіння. У монастирській каплиці гетьман лежав на ношах, прикритий чорним покривалом, адже лише згодом принесли домовину на дні якої ще були дерев'яні стружки. «Гетьманівна відкрила покривало, – згадував Г. Онуфрів. – Я зупинив погляд на обличчі гетьмана Скоропадського, воно мене чимось заворожувало, притягувало якоюсь дивовижною силою. Відчув, що у спогляданні цього лица втрачається відлік часу. Зусиллям волі відірвався від незвичайного образу, повертаючись у невідрадну дійсність. Потім ковзнув поглядом по могутній постаті покійного. Старався запам'ятати все до деталей: темно-попелясте убрання, ясну краватку, на ногах тільки темні шкарпетки. Знову щось притягнуло мене до лица гетьмана. Аж тепер зауважив, що правий бік добре поголеного обличчя покритий великим синяком, місцями запеклася кров. Праве око напіввідкрите, мабуть пошкоджене. Я вдивлявся у той неповторний образ, у кожную рису обличчя, закарбовуючи його в пам'яті на все життя. Мене вражала царська велич обличчя гетьмана, його маєстатичість, мудрість, а водночас лагідність, успокоєність та умиротвореність.

На моєму довгому віку мені доводилося хоронити немало різних людей, серед них і сильних світу цього. Але ось таке облич-

Могила П. Скоропадського у Меттені
(1945 р.)

чя я бачив тільки єдиний раз – не-повторно величне обличчя володаря Української держави»⁸⁷¹.

Григорій Онуфрів мерщій приніс з келії у каплицю два відрізки свого домашнього галицького полотна, які беріг як згадку про рідний край. Більшим полотном застелив домовину; збивши в узголів'я стружки, а меншим покрив імпровізовану подушку. Після цього тіло П. Скоропадського переклали до труни. Помічник священника отець Рабан приніс кадильницю, а інший – Михайло Федорів (хлопець з Лемківщини) свіжовиструганий хрест. Г. Онуфрів одягнув латинські священницькі ризи, бо своїх ще не мав, й розпочав правити похоронне бо-

гослужіння. Саме в цей момент звідкись з'явилися українські дівчата й хлопці. Потім на цинтарі о. Г. Онуфрів відправив панахиду. Ясно світило сонце та в момент опускання домовини в могилу з легенької хмарки моросив дрібний дощик. Зблизька було чути гул гармат, кулеметні черги та свист шрапнелі. Вони неначе сповіщали весь світ, як пригадував священник, що в могилу сходить останній гетьман України. Над могилою Павла Скоропадського було встановлено простого дубового хреста з табличкою з іменем Покійного та датами його народження і смерті.

Після поховання П. Скоропадського Д. Грищинський ще раз спробував перевезти багаж Скоропадських з Дергендорфа до Меттена (няня А. Шабуніна також померла). Згодом йому вдалося довести доньку гетьмана Єлисавету до Оберстдорфа лише в середині червня 1945 року.

871 - Онуфрів Г. Остання подорож Гетьмана // Онуфрів Г. Спонука до чину. – Львів: Каменяр, 1996. – С. 16.

У 1946 р. було створено Фонд вшанування пам'яті Гетьмана Павла Скоропадського, метою якого було увічнення пам'яті П. Скоропадського, популяризації його імені у світі, збір коштів для втілення цих завдань, а також для зведення усипальниці гетьмана України на православному цвинтарі у Вісбадені – місті, де він народився і де його згодом було перепоховано.

27 квітня 1947 р. в другу річницю смерті гетьмана у Меттені об 11 год. 30 хв. на його могилі було відправлено панахиду за спокій душі Спочилого.

Панахида на цвинтарі в Меттені у першу річницю смерті П. Скоропадського
(Меттен, квітень 1946 р.)

Смерть екзильного гетьмана стала трагічним ударом для Гетьманського Руху. Протягом 1937–1945 рр. П. Скоропадський намагався згуртувати усі українські сили в діаспорі. Він не поділяв надій окремих емігрантських угруповань, що німці відновлять українську державність, хоча й вимушений був ставитися до націонал-соціалістів «лояльно». Павло Скоропадський не встиг у мирний час завершити організаційне та ідеологічне формування як Союзу Гетьманців Державників, так і загальної політичної спілки українських емігрантських кіл.

Його син Данило стисло листом повідомляв тоді його заокеанським послідовникам про смерть останнього гетьмана України: «Не буду багато розводити про те, як ці відомости мене вразили. Скажу тільки, що батько був із усіх людей до мене най-

ближчий. Завдячую Йому все, чим я є; зокрема, що я став на український шлях і буду на ньому до кінця стояти.

Дуже болить мене, що я не міг бути з Ним під час його останніх хвилин, щоб Він знав, що я з Ним і що буду непохитно продовжувати Його й наше діло. Але така була, очевидно, Божа воля...

Про смерть Батька прошу ласкаво довести до відома нашого загалу в формі, яку знайдете відповідною. Був би вдячний, коли б наші отці духовні й наші земляки згадали Його добрим словом по церквах і на зібраннях,

бо він незломно стояв на українському шляху, не дивлячись на страшні труднощі останніх років перед війною, а особливо підчас неї, завжди працював для України, не покладаючи рук і в світлу будучину нашої землі глибоко вірив»⁸⁷².

2 квітня 1948 року П. Скоропадського було перепоховано у Вісбадені на православному цвинтарі, поряд з могилою його бабці Єлизавети Тарновської.

У 1950 р. архітектор Ю. Слостіон написав ескіз до проєкту усипальниці Павла Скоропадського на цвинтарі у м. Вісбаден⁸⁷³. Були здійснені ескізи, креслення, малюнки усипальниці тощо, проте втілити в

Ескіз архітектора Ю. Слостіона до проєкту усипальниці П. Скоропадського на цвинтарі в м. Вісбаден (1950 р.)

життя цей знаковий й амбітний задум не вдалося через низку причин, зокрема й через спротив російської еміграції, радянських чинників і проросійських політичних кіл Німеччини.

872 - Український Робітник. - 1945. - 21 вересня; Гетьманич Данило про смерть свого Батька // Український Літопис. - 1946. - Ч. 3. - С. 5.

873 - ЦДАК України, ф. 1219, оп. 4, спр. 2193, арк. 65.

Донька П. Скоропадського Єлисавета, що до останньої хвилини життя була поряд з ним і що завше була його секретарем і помічницею в Берліні, чи не найщиріше і чи не найчуйніше відобразила сенс життя і праці гетьмана на вигнанні. «Вся праця батька на чужині полягала в тому, щоб зберегти, розвинути й в слушний час здійснити ідею великої незалежної Української Держави. Полягала в тому, щоб і серед своїх, і серед чужих знайти прихильників. Щоб не тільки окремі особи, але й цілі уряди зрозуміли вагу України в боротьбі загальній проти большевиків, самим українцям в тій боротьбі не перешкоджали, а, навпаки, посилили б їх і врешті-решт визнали б за ними їхнє законне право на власну державу.

[...] Батькові доводилося працювати у дуже тяжких моральних умовах. Ніхто, крім найближчих людей, не знає, що він за останні роки пережив. Треба було мати незламну віру в своє покликання, в правоту свого діла, щоб не підупасти на дусі, щоб не ухилитися від ударів, що з усіх боків на нього сипалися, щоб боротися не зі зброєю в руках за свою Україну, а щоб на чужині підносити український гетьманський прапор і зберегти його незаплямованим, щоб, як найбільший скарб, берегти ідею, що її на кожному кроці засмоктувало багно й бруд.

Батько прагнув щирим серцем, щоб прийшло до об'єднання всіх українських угруповань, вважав, що гетьманцям з усіма українськими патріотами по дорозі, до якої б вони групи не належали. На жаль, не всі так думали.

Батько завше казав, що він переконаний, що будуть поставати моменти, коли можливість дістати незалежність Україні збільшуватиметься. Треба тільки, щоб Українці були підготовлені й внутрішньо сконсолідовані, щоб спільним фронтом наступати перед чужинцями.

Коли німці з власної вини програли війну з большевиками, становище українців стало ще гірше, ніж було до того, але, незважаючи на всі поразки, батько продовжував вірити, що хоч ця війна ще не принесла визволення Україні, але воно мусить

прийти, бо ж большевики є ворогами людства, не тільки українства, й що до сутички з ними врешті-решт дійде.

Тяжко було усвідомлювати собі, що мрії останніх років розвіялися, й що треба знову збирати сили та знову починати всю роботу. Власне, не починати її, а продовжувати в цілком інших умовах.

Панахида на цвинтарі в Меттені у другу річницю смерті гетьмана П. Скоропадського (на передньому тлі світліни: С. Бандера, А. Мельник, гетьманова Олександра, гетьманівна Єлисавета; Меттен, 27 квітня 1947 р.)

Коли я думаю про свого батька, – писала гетьманівна Є. Скоропадська, – я найбільше ціню в ньому те, що він зробив на еміграції. Дехто буде казати, що героїським вчинком було йти на Софійську площу в 1918 році й свідомо взяти на себе весь тягар влади й відповідальність. Це правда, але я кажу, що ще більше

героїства, сили волі й витривалості треба було мати для того, щоб не підупасти на душі на чужині й зберегти українську справу в чистих руках.

Батько часто казав нам: “я спокійний, бо нічого іншого, або більшого, я робити не в змозі. Коли я виконав все те, що вважав за свій обов’язок, я вже не турбуюся. Далі я покладаюся на волю Божу”⁸⁷⁴.

Пізніше прах гетьмана було перевезено родиною з Вісбадена до Оберстдорфа у Баварії й перепоховано на цвинтарі «Friedhof». Могила знаходиться біля огорожі у північній частині цвинтаря

874 - Кужім-Скоропадська Е. Уривок зі споминів із часів війни // Останній гетьман: Ювілейний збірник пам’яті Павла Скоропадського 1873–1945. – Київ: Академпрес, 1993. – С. 272–273.

ближче до вулиці Am Bannholz та перехрестя з Bahnhofstraße. На ній встановлено сірий кам'яний козацький хрест⁸⁷⁵.

У далекому вже жовтні 1920-го, після втрати влади й повалення очолюваної ним Української Держави у 1918-му, але ще до його участі в організованому Гетьманському Русі (в УСХД) П. Скоропадський якось зізнався в інтерв'ю швейцарській «La Gazette de Lousanne»: «Я залишаюся між тім переконаним, що для будучого мира в Східній Європі, для боротьби проти розлагаючих течій є тільки одна гребля, один вал, це [–] національне почуття. Україна збудована в державу, базовану на національному почуттю, яке відповідає глибоким бажанням наріду самому візначатись, буде елементом безмірної сили для цього миру, якого цілий світ нині шукає»⁸⁷⁶. То був час початку еміграційного життя й переосмислення свого державно-політичного шляху, аналізу причин і наслідків власних помилок, переусвідомлення самого себе й глибокого самоозначення не лише з етно-історичним українством та його державністю, а й з національно-політичною долею українського народу, його минулим, сьогоденням і майбуттям.

Тандем П. Скоропадського і В. Липинського на чужині став поштовхом до ідеологічного та організаційного становлення і розвитку Гетьманського Руху на засадах українського консерватизму й дідичної Трудової монархії, а їхній розрив зумовив такі розкол і кризу, що за умов еміграційного загальноукраїнського розбрату ледь не завдали йому смертельного удару⁸⁷⁷. Після розходження з В. Липинським і його смерті, П. Скоропадському вдалося, завдяки своїм організаційним здібностям і вольовим зусиллям, яких йому так не вистачало під час гетьманування в Україні 1918 року, зберегти Гетьманський Рух й на базі розпу-

875 - Цвинтар «Friedhof» (мирний тихий двір) у м. Оберстдорф (нім. Oberstdorf) – містечко ярмарково-торговельної общини в урядовому окрузі Швабія в районі Верхній Альгой федеральної землі Баварія у ФРН, на південному кордоні Німеччини з Швейцарією, у підніжжі альпійських гір Небельгорн та Фельгорн. [Гай-Нижник П. Місце поховання гетьмана всієї України (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) Павла Скоропадського // Місяця пам'яті української дипломатії: енциклопедичний довідник. – Київ: Горобець, 2022. – С. 425–427].

876 - La Gazette de Lousanne. – 1918. – № 287. – 15 octobre; Józef Pilsudski Institute of America. – F. 701/7. Ukrainian Military Mission in Poland. – Fold. 1. – Doc. 701-007-001-283. – P. 3–4 (Ark. 285–286).

877 - Дивіться: Гай-Нижник П. Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух. – Кн. I. 1900–1936 рр. – Київ: Саміт-книга, 2023. – 544 с., іл.

щеного УСХД створити нову централізовану і здисципліновану організацію – Союз Гетьманців-Державників, що стала його новим ядром та основою.

Новий виклик для гетьманців постав й з приходом до влади в Німеччині націонал-соціалістів, встановлення там їхньої диктатури та з подальшим розколом світу на дві воюючі коаліції з вибухом і протягом Другої світової війни. У ці буремні 1930–1940-ві роки П. Скоропадський виявив себе як досвідчений політик, що зумів не лише обрати тактично вірні напрямні для розвитку й розширення впливів Гетьманського Руху по обидва боки світового бойовища, а й виважену й далекоглядну стратегічну лінію для збереження його ваги за будь-яких вислідів після завершення світової війни.

Могила П. Скоропадського
в Оберстдорфі

Він, разом з тим, зумів вийти за межі власних амбіцій (не позбавляючись їх) та еволюціонував не лише до ідейного націонал-консерватора і самостійника-державника, а й достеменно став одним з визнаних провідників українського визвольного фронту і політиком загальнонаціонального масштабу в еміграції, вийшовши далеко на рамки вождя націонал-консерваторів й верховного керманіча Гетьманського Руху. Власне, усе життя П. Скоропадського – це, водночас,

безупинний шлях державницько-політичного поступу від шляхтича-аристократа, що служив чужому суверену, до одного з провідників усієї нації (її гетьмана) та світоглядно-усвідомленого повернення в лоно свого народу раніше відірваного від нього, волею історичних обставин, сина, що був нащадком його колись провідної верстви.

При цьому саме останні десять років політичної діяльності й життя П. Скоропадського є найбільш складними в контексті історичного дослідження. І не лише тому, що сам Павло Скоропадський та його найближчі соратники, перебуваючи на теренах нацистського Райху, а його син й заокеанські гетьманці по інший бік воюючих таборів, змушені були виявляти публічну лояльність до політичних систем і режимів тих чи інших, ворогуючих між собою, держав, а й тому, що гетьманські організації, як українські політичні сили, були заборонені під час світової війни й, відтак, в силу цих та інших обставин не могли відкрито чи правдиво заявляти про своє бачення і становище щодо тих чи інших подій тощо, окрім своєї спільної мети – визволення рідного Краю з-під поневолення й відновлення Української Держави.

В подібних обставинах на чужині опинилися й інші українські політичні сили, проте дослідження та аналіз діяльності саме Гетьманського Руху ускладнюється ще й іншою обставиною – вкрай обмеженою джерельною базою, надто – документами внутрішнього характеру в діяльності СГД і Гетьманського Руху, які б не були написані з огляду на воєнно-політичні обставини, цензуру та утиски чужинних урядів чи тоталітарних режимів. Зокрема йдеться про внутрішні документи Гетьманської Управи, позаяк, за свідченням гетьманівни Олени Скоропадської, «частина документів Центра Гетьманського Руху в Ваннзе було знищено до нашого виїзду з Берліну, щоб вони не потрапали в руки Советов, яки вже були дуже близько»⁸⁷⁸.

Певна частина документації все ж потрапила до рук радянських спецслужб влітку 1945 р. під час обшуку співробітниками оперативного сектора Берліна в межах відпрацювання об'єктів, які могли становити інтерес для органів НКДБ СРСР, помешкання керівника Організаційного відділу Гетьманської Управи В. Мурашка. «Оперативним сектором м. Берліна в 1945 р. у квартирі Мурашка, де до капітуляції Німеччини розміщувалася канцелярія української контрреволюційної монархістської

878 - Власноручний лист О. Отт-Скоропадської до П. Гай-Нижника від 13 квітня 2000 року.

організації “Громада”, було виявлено і вилучено особисте листування Скоропадського, яке після опрацювання систематизоване у трьох теках», – зазначав, зокрема, у довідці за підсумками обшуку майор 4 відділу оперативного сектора Берліна майор Коротя⁸⁷⁹.

Ще частина документації Гетьманської Управи і нацистських доповідей тощо (переважно за 1935–1939 рр.) радянці вилучили під час розробки вцілилих архівів Міністерства внутрішніх справ Німеччини (19 томів із 2247 документами на 4215 аркушах), які були вивезені до Москви й нині доступні для дослідників, в тому числі й в українських архівах. Збереглися також документи радянської резидентури у літерних та агентурних справах Іноземного відділу ОДПУ, контррозвідувального відділу Секретно-оперативного управління ОДПУ СРСР, ДПУ УСРР, 5 відділу (зовнішня розвідка) ГУДБ НКВС тощо. В розпорядженні дослідників є й певні документи і листування гетьманців, що зберігаються у Києві, Львові, Варшаві, Празі, Філадельфії, а також документи, опубліковані у різні роки в гетьманських друкованих органах і часописах... Тож, попри істотні втрати джерельної бази, зокрема значної кількості документації Гетьманського Центру в Берліні, ми все ж маємо достатню інформацію (в тому числі й наративного характеру), щоби скласти обґрунтовано правдиву картину діяльності П. Скоропадського, його сина Д. Скоропадського й загалом СГД і Гетьманського Руху напередодні і під час Другої світової війни.

Смерть П. Скоропадського, який був живим історичним символом – гетьманом всієї України у 1918 р., дідовим персоніфікатором монархічної ідеї, дієвим провідником Союзу Гетьманців-Державників і верховним керманічем Гетьманського Руху в еміграції, а отже й беззаперечним авторитетом та об’єднавчою політичною фігурою для усіх гетьманців, українців-консерваторів (і не лише монархістів) та великої частини українців діаспори, достеменно стала приголомшенням не лише для гетьманської родини, а й для усіх його послідовників і прибічників.

879 - ГДА СЗРУ, ф. 1, спр. 7242, т. 1, арк. 407.

Павло Гай-Нижник при могилі гетьмана всієї України Павла Скоропадського, гетьманові Олександрі, гетьманича Петра, гетьманівен Марії (Монтрезор) та Єлисавети (Кужім) й консула Василя Кужіма (Оберстдорф, Баварія, 16 березня 2018 р.)

Вагу втрати побільшували не тільки пожвавлення внутрішніх угруповань і прояви раніше прихованих протиріч у боротьбі за впливи серед чільних лав і діячів Гетьманського Руху, посилення зміни поколінь в СГД й амбіції гетьманців-неофітів, що прибули свого часу до Німеччини під час наступу Червоної армії на Східному фронті та відступу Вермахту з теренів України, а й можливі непорозуміння між європейськими і заокеанськими гетьманцями на тлі нещодавнього їхнього перебування на ворогуючих теренах і лояльності до двох воюючих коаліцій держав.

Крім того свій виклик єдності та існуванню Гетьманського Руху кидала й абсолютно нова історична дійсність – перемога у світовій війні саме держав демократії (за винятком СРСР), яку нещадно критикували В. Липинський у власних теоретико-ідеологічних працях та офіційна гетьманська преса в Європі. Вну-

трішні й зовнішні виклики попередніх часів Гетьманський Рух витримав і здолав з честю й навіть загартувався й посилився, долаючи їх. Проте тоді на його чолі був Павло Скоропадський, який мав також й істотні важелі підтримки з боку певних впливових владних кіл Німеччини. Тепер же наставала цілком нова епоха і кардинально інші геополітичні обставини й система координат організаційно-правного існування та діяльності у чужині для усієї української політичної еміграції й, зокрема, для Союзу Гетьманців-Державників і Гетьманського Руху. Епоха без Павла Скоропадського, який відійшов у вирій пам'яті і на скрижалі історії, й новий час випробовувань для Гетьманського Руху без гетьмана...

Науково-популярне видання

Павло Гай-Нижник

Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух

Книга II
1937–1945

Дизайн та верстка: Любомир Олянич
Відповідальна за випуск: Марія Ротарчук
Директор з друку: Андрій Бодейчук
Директор видавництва: Іван Степурін

Підписано до друку 01.05.2024.
Формат 70х100/16. Ум. друк. арк. 47,77.
Папір офсетний. Друк офсетний.

Видавництво «САМІТ-КНИГА»
Україна, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
Тел.: (063) 757-74-80. sbook.com.ua, sinbook@ukr.net
Видавниче свідоцтво ДК 5335 від 20.04.2017

Павло Павлович Гай-Нижник (нар. 28 травня 1971) український історик, поет, громадсько-політичний діяч. Доктор історичних наук (2008), академік Української академії наук (2010), Академії політичних наук України (2018), президент-академік Української академії геополітики та геостратегії (2022). Заступник директора Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (2020–2022). Є одним з провідних ідеологів і теоретиків сучасного націонал-консерватизму в Україні, лідер Націонал-консервативного руху «Булава». Член Експертної ради з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму при Міністерстві культури та інформаційної політики України.

«Український націонал-консерватизм: Гетьманський Рух» – історико-політологічна трилогія, в якій висвітлюються та аналізуються розвиток ідеології українського націонал-консерватизму та його теоретичні засади від початку ХХ ст. і до початку ХХІ ст. Зокрема розглянуто розвиток українського консерватизму як різновиду суспільно-політичної думки, моделі побудови Української Держави, її політичної та економічної системи тощо, засади українського націонал-консерватизму, теорії класократії та концепції трудової монархії, а також перебіг зародження й діяльності Гетьманського Руху в еміграції.

Праця насичена витягами з програмних документів, праць і промов теоретиків, ідеологів та провідних діячів українського націонал-консерватизму і Гетьманського Руху. До наукового обігу введено численні, раніше маловідомі і невідомі джерела історико-політологічного характеру, зокрема з документальної бази радянських, німецьких, польських, американських, британських тощо спецслужб у поєднанні з документальними матеріалами українських політичних партій та організацій, що стосувалися українського державотворення, національно-визвольного фронту, націонал-консервативного політикуму та світового Гетьманського Руху. Простежено, висвітлено та проаналізовано політичну діяльність консервативно-гетьманських організацій як в контексті загальноукраїнського політикуму та його національно-визвольних змагань, так і з огляду на геополітичне і внутрішньополітичне становище в Європі та у світі.

Друга книга хронологічно охоплює відстань від 1937-го по 1945-й роки, тобто від часу утворення Союзу Гетьманців-Державників (СГД) на чолі з П. Скоропадським (1937) і до смерті гетьмана та завершення того ж року Другої світової війни (1945). Проаналізовано статутно-регламентні засади СГД, зміни у структурі, діяльності та ідеології Гетьманського Руху (ГР), зокрема оновлений формат концепції націонал-консерватизму. Висвітлено перебіг і мету поїздки Д. Скоропадського до США і Канади, а також його роль в оновленні деяких аспектів в ідеології націонал-консерватизму та потребу у переїзді до Великобританії. Окрема частина документів СГД і ГР, промов як Павла, так і Данила Скоропадських, з огляду на їхню невідомість чи маловідомість для нинішніх сучасників, подаються у повному, або ж майже у цілковитому виглядах як за змістом, так і за формою, що надаватиме читачеві також і можливість скласти власні враження й самостійно їх проаналізувати. Розкрито взаємини проводу ГР і П. Скоропадського з вищим керівництвом Райху та НСДАП, ставлення до політики націонал-соціалістів щодо українського питання й можливості відновлення Української Держави. Вказується на позиції СГД у взаєминах з Абвером і зовнішньополітичним відомством НСДАП, щодо Української Установи Довіри в Німеччині, війни Райху з Польщею та СРСР. Висвітлено ставлення СГД і ГР до проблем Церкви, питання державності Карпатської України та створення єдиного національно-визвольного фронту, а також взаємини з УНО, ДЦ УНР, ФНЄ, ОУН тощо та збройної боротьби УПА. Висвітлено діяльність Української Громади та теренах Райху, СГД в Європі, США, Канаді, Південній Америці тощо. Проаналізовано ідеологічні та програмові засади СГД і ГР, думки його провідних ідеологів і діячів, концепції й моделі майбутньої Української Держави та діяльність Союзу Гетьманців-Державників і Гетьманського Руху протягом Другої світової війни.

 славресурс

 САМІТ-КНИГА
із книгою – по життю!

